

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ,
КРИМІНАЛІСТИКИ
ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ**

**Current Issues of Forensic Expertology,
Criminalistics and Criminal Procedure**

**Матеріали V міжнародної
науково-практичної конференції
(Київ, 21 грудня 2023 року)**

**Materials of the V International
Scientific and Practical Conference
(Kyiv, December 21, 2023)**

Київ
Видавництво Ліра-К
2023

УДК 343.98
А 43

*Конференцію зареєстровано
Українським інститутом науково-технічної експертизи та інформації
(посвідчення № 402 від 11.10.2023 р.)*

А 43 **Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу:** матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 грудня 2023 р.) / за заг. ред. Н. В. Нестор; уклад.: А. О. Полянський, О. В. Баулін, Ю. О. Мазниченко, Н. А. Гаврилюк, Ю. Б. Форіс; Міністерство юстиції України. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2023. 562 с.
ISBN 978-617-520-718-5

Видання містить матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу”, що відбулася 21 грудня 2023 року в м. Києві.

Розраховано на працівників судових, правоохоронних органів, установ судової експертизи, викладачів, аспірантів, ад’юнктів та докторантів вищих навчальних закладів.

*Матеріали конференції подаються в авторській редакції.
Відповідальність за достовірність фактів, статистичних даних,
точність викладеного матеріалу покладається на авторів.*

УДК 343.98

ISBN 978-617-520-718-5

© Київський науково-дослідний
інститут судових експертиз, 2023
© Міністерство юстиції України, 2023

ЗМІСТ

Вітальне слово	14
Bettels K. ICCAP – International cold case analyses. The learning format of Authentic learning in the field of tension between classroom and crime scene	16
Cisleanu A-M. V., Cataraga O. S. Environmental damage caused by wars	17
Dobrin G. The significant variability of firing marks on primers of a pistol ammunition	23
Henwood B. Recovery of obliterated serial numbers and markings from small arms and light weapons using a non-destructive technique	25
Komandyrov O. Implementation of the use of the CESMM4 (Civil Engineering Standard Method of Measurement) in forensic construction expertise in Ukraine	27
Krupicka E. Artificial images: a new challenge for image forensics?	32
Mitrofan A., Enache P.-F. Establishing the sequence of the writing ink on the substrate when there is no trace crossing experimental case	33
Nauer M. A. A historical case: how to bring light in the chaos of handwriting data by numerics	34
Nikolaichuk T. V., Bila A. V. Legal education as a component of the state's image in the conditions of European integration.....	35
Olckers A. AFSA: the need for international collaboration	38
Pasko R., Terenchuk S. Implementation of artificial intelligence technology in the process of execution of building-technical expertise	39
Zuba D. The use of artificial intelligence in forensic science – an analysis of opportunities and threats	44

Авекін Є. В. Визначення швидкості транспортного засобу в момент удару за показаннями спідометра.....	45
Амеліна А. С. Особливості використання спеціальних знань у кримінальному провадженні при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів.....	49
Ананьїн О. В. Сучасні засоби захисту ідентифікаційних документів країн ЄС.....	52
Андрушко О. В. Система юридичної відповідальності судових експертів	54
Антонюк П. Є., Сорока І. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: зміст, сутність та правова природа	59
Арефіна Н. М. Актуальність використання спеціальних психологічних знань при розслідуванні злочинів проти моральних засад суспільства в умовах сьогодення	63
Бабченко А. В., Воронов Є. А. Роль біологічної криміналістики у вирішенні сучасних судових справ в Україні	67
Бандурко В. В. Експерт в судовому процесі.....	70
Баранов П. М., Сливна О. В., Черниш Л. П. До питання експертної оцінки бурштина-сирця та виробів з нього.....	75
Баулін О. В. Актуальні проблеми здійснення кримінально-процесуальної діяльності.....	79
Бессонов О. В. Перспективи використання штучного інтелекту для прогнозування рішень під час судового розгляду кримінальних справ	83
Борзов О. П., Леоненко Н. С. Тютюн та різні форми його вживання	87
Борис О. П. Безпека життєдіяльності в особливий період	90
Бортнік Ю. Б. Дослідження мобільних пристроїв за допомогою криміналістичного комплексу MSAB	94

Бортун М. І. Діяльність прокурора у кримінальному провадженні	97
Брайло Ю. І., Кисла Н. В. Урахування прагматики графем у судовій лінгвістичній (семантико-текстуальній) експертизі	102
Братішко Н. А. Криміналістична фотографія та її значення для розслідування кримінальних правопорушень	106
Будзієвський М. Ю. Вдосконалення законодавства до сучасної експертної реальності в судовій почеркознавчій експертизі	110
Виборнов О. Г. Базові підходи у виборі методів скринінгу при проведенні хімічних досліджень з виявлення речовин-агентів хімічної зброї	114
Возний В. С. Питання достовірності та достатності зразків для порівняльного дослідження під час проведення судово-почеркознавчої експертизи.....	117
Возняк В. С. Комбінація тонкошарової хроматографії у поєднанні з ІЧ-спектрометром.....	121
Воробйова Я. М. Фонетичний аналіз як один із основних методів ідентифікаційного дослідження усного мовлення мовознавчими методами при проведенні експертизи відео-, звукозапису.....	125
Воробчак О. А. Відмежування делегування процесуальних повноважень від суміжних категорій кримінального процесуального права	128
Галаган С. О. Особливості взаємодії органів досудового розслідування України з правоохоронними органами інших країн під час розслідування кримінальних правопорушень	131
Герасименко І. В. Перспективи запровадження штучного інтелекту та машинного навчання в галузі судової експертизи	136
Голікова О. В. Особливості проведення порівняльного дослідження вихідних текстів/кодів комп'ютерних програм із метою встановлення фактів запозичення	140

Горішній Є. І., Міняйло А. А., Дмитренко Л. А. Оцінка шкоди, завданої довкіллю внаслідок руйнування та пошкодження паливної інфраструктури України під час агресії рф.....	144
Гриненко І. М., Проскура К. П. Резерв сумнівних боргів: як впливає на доходи та витрати підприємства та чи може вважатись збитками.....	148
Гришко К. А. Актуальні питання трасологічного дослідження орденів	152
Губенко І. В. Сорти рослин як об'єкти судової експертизи у сфері інтелектуальної власності	156
Давиденко Д. О., Костенко Ю. О. Особливості здійснення підготовки судового експерта в умовах воєнного стану	160
Добкіна К. Р., Мусяченко А. В. Деякі актуальні аспекти психолого-психіатричної експертизи в умовах повномасштабної російської агресії.....	162
Єгорова Т. М. Дискурсивний аналіз у контексті проведення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи	165
Жеребко О. І. Інформація як криміналістичний об'єкт	169
Журавльова М. О. Психологічне дослідження зображень, що містять ознаки пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України	173
Журавльова М. О., Рудакова В. Ю. Щодо доцільності ознайомлення психолога з матеріалами кримінального провадження до опитування дитини	177
Загнітко А. П. Лінгвоекспертна діагностика інформаційно-пропагандистських маніпулятивних тактик в умовах гібридної війни	181
Зарицький О. В., Голікова О. В. Організація проведення досліджень з ідентифікації особи за ознаками зовнішності стосовно військовополонених та осіб, зниклих за особливих обставин	185

Калгасв Х. Ш.

Використання енергодисперсійного рентгенофлуоресцентного аналізу при діагностуванні імітацій дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів 189

Кісіль Н. В.

Окремі аспекти проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності, що потребують застосування комплексу спеціальних знань 194

Коваленко А. В.

Особливості проведення огляду веб-ресурсів як різновиду огляду комп'ютерних даних..... 199

Коваленко О. О.

Особливості участі спеціаліста в обшуку, метою якого є відшукання зброї, вибухових пристроїв і вибухових речовин 202

Козак І. В.

Ідентифікаційні дослідження голосу та усного мовлення технічними методами в умовах відмінності мови спілкування у рамках проведення експертизи відео-, звукозапису 207

Коломицев В. В.

Особливості підготовки експертів відео-, звукозапису за напрямком мовознавчих досліджень 210

Коновалов Ю. В.

Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу..... 214

Константиновська О. Г.

Особливості залучення експертів при проведенні досліджень, пов'язаних із підтвердженням розрахунку ціни безпілотних літальних апаратів..... 219

Кривоуцьк О. Г.

Тактичні особливості проведення огляду трупа під час розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування 222

Крикливенко Т. Я.

До питання професійної етики судового експерта 225

Крилюк В. М.

Судова інженерно-екологічна експертиза станом на 2023 рік..... 230

Кримчук С. Г.

Експертна служба МВС: утворення та сучасні тенденції 235

Лазарєв О. Г. Роль поглибленого дослідження смартфонів при розслідуванні кримінальних проваджень.....	240
Левицький А. О., Москалюк О. М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: поняття, зміст, практичний аспект	243
Лежнін В. І. Актуальні питання судового контролю за продовженням строку досудового розслідування в об'єднаних кримінальних провадженнях	249
Лисохмара М. В. Класифікація СТЗ проникнення на об'єкт шляхом відмикання електронних засобів охорони.....	254
Лихогод О. В. Встановлення механізму виникнення пожежі в автомобілях з газобалонним обладнанням під час пожежно-технічних досліджень.....	257
Лукова О. С. Предмет економічної експертизи у дослідженнях експертів.....	262
Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б. Конфіденційне співробітництво у кримінальному провадженні України	266
Мавринська Н. М., Смичко Д. О. Особливості дослідження деяких наркотичних засобів під час військового стану.....	271
Мазниченко Ю. О., Виноградова В. С., Гаврилюк Н. А., Форіс Ю. Б. Техніко-криміналістичні засоби для забезпечення огляду місця події: сутність, призначення та їх складові	274
Малетов Д. В. Щодо недоліків дистанційного провадження у кримінальному процесі	279
Малоок В. О. Ознаки, які характеризують групу технічних апаратів цифрового відео-, звукозапису однієї моделі (марки), та ознаки, які характеризують апарат індивідуально	283
Манько Є. С. Значення лінгвістичної експертизи при розслідуванні воєнних злочинів	287

Марко С. І. Протидія екологічній злочинності засобами криміналістичної профілактики.....	290
Маркус В. В., Маркус Я. І. Питання визначення ринкової вартості арештованого майна.....	295
Мартинова Г. В. Деякі аспекти дослідження амфетамінових лабораторій.....	302
Мельнічук Б. Г., Ткачук О. Ю. Криміналістичне дослідження роботи програмного забезпечення обміну даними за протоколом BitTorrent.....	306
Миронюк І. О. Ознаки розмовного стилю під час ідентифікації особи за голосом та усьним мовленням.....	311
Мисливий В. А. Автотехнічна експертиза і кримінальне право: синергія новели майбутнього.....	316
Назарова О. А. Особливості підготовки матеріалів до призначення судової експертизи відео-, звукозапису в умовах воєнного стану в Україні.....	320
Науменко С. М., Свобода Є. Ю. Сучасні елементи захисту ID-документів.....	324
Негребецький В. В. Можливості використання біометричних технологій в криміналістиці і судовій експертизі в умовах воєнного стану.....	329
Неділько Я. В. Криміналістична класифікація кримінальних кіберправопорушень.....	333
Нестор Н. В. Світові професійні об'єднання судових експертів.....	337
Нікітюк В. Г., Коломійцев О. В. Підходи до класифікації бойових серпів.....	341
Обіход Т. В. Судова експертиза в умовах воєнного стану.....	343
Озерський І. В. Юридико-психологічні особливості слідчої діяльності.....	347
Окуневич І. Л. Індексція грошового забезпечення військовослужбовців.....	352

Олійник О. П., Шум С. С., Ревенко О. А. Актуальні питання судово-психіатричної експертизи у 2022-2023 роках	356
Полянський А. О. Обсяги й структура звітності судово-експертних установ.....	360
Поплавський А. П. Особливості призначення судової експертизи у кримінальних провадженнях	365
Поплавський А. П., Угрінович О. І. Судова експертиза у кримінальному провадженні	368
Посільський О. О., Артамонова Г. В., Малей О. С., Клименко А. В. Використання Раман-спектроскопії при проведенні досліджень із встановлення абсолютного віку реквізитів документів	371
Пустовіт Б. О. Особливості отримання (відкритих/закритих/обмежених) геопросторових даних в умовах російської агресії при проведенні земельно-технічних та оціночно-земельних експертиз.....	375
Радзевілова О. В., Шум С. С., Канищев А. В. Типові помилки у призначенні судово-психологічної експертизи відносно потерпілих у кримінальному провадженні	381
Рендаренко Г. В., Шарко В. В. Питання негласного отримання інформації з електронних інформаційних систем шляхом прийому побічних електромагнітних випромінювань.....	385
Романаскас К. А. Можливості судово-психологічної експертизи під час розслідування завідомо неправдивих показань свідка і потерпілого.....	389
Рувін О. Г., Кульчицький А. Б., Висікан О. О., Степанюк О. В. Подальше дослідження стратегічних крилатих ракет X-101	393
Рудая М. І. Методи при проведенні економічних експертиз.....	397
Руднєва К. Є., Клімчук А. Ф., Бондаренко А. О. Порівняльне дослідження парфумованих вод методами інфрачервоної спектроскопії та газової хроматографії – маспектрометрії.....	400
Рябенко І. Ю., Годзь В. С. Особливості надання зразків для проведення судової почеркознавчої експертизи підписів, виконаних особами похилого та старечого віку	404

Садченко О. О. Криміналістична габітологія як галузь знань про ідентифікацію людини за ознаками зовнішності	408
Свистунова Н. Л. Деякі аспекти дослідження мефедронових лабораторій	417
Сліпець О. О. Проблемні питання призначення судово-психологічної експертизи щодо дітей	421
Смирнов М. І. Міжнародно-правові механізми розслідування та притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини	426
Соломаха Ю. В., Ніколайчук Т. В., Біла А. В. Щодо експертних помилок у судовій експертизі.....	430
Сорокіна В. О. Необхідність розробки методичних рекомендацій щодо визначення вартості паливно-мастильних матеріалів при проведенні судових товарознавчих експертиз.....	434
Старенький І. В. Дослідження виконуючих файлів грального сервісу “Champion”.....	436
Степанченко О. О. До питання про особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану	442
Степанюк Р. Л., Матарикіна О. В. Особливості призначення молекулярно-генетичної експертизи з метою ідентифікації невідомих трупів	447
Стромило А. П., Литвиненко Е. С. Особливості психологічного обстеження осіб – жертв та свідків військових злочинів	451
Тамакова Т. А., Невях Є. Г. Проблеми психологічної діагностики мотивації особистості у справах щодо визнання угод недійсними	456
Тепак С. Я. Повторна експертиза як спосіб перевірки достовірності висновку експерта у кримінальному провадженні	459
Терещенко Т. М., Камінський А. М. Особливості здійснення судово-експертної діяльності та судочинства в умовах воєнного стану	462

Томин С. В., Лишак О. А.

До питання про роль інспектора-криміналіста у дослідженні слідів та об'єктів на місці події 466

Топчій В. В.

Проблеми документування воєнних злочинів на території воєнних дій 471

Тюленєв С. А.

Використання спеціальних знань під час розслідування рейдерства: типові форми й особливості їх реалізації..... 475

Усенко О. В.

Щодо проведення судових експертиз з питань оцінки земельних ділянок в умовах воєнного стану..... 479

Фалендиш А. П., Джус О. В., Барибін М. А.

Тягові розрахунки, поїзди-вбивці та функціонування мережі АТ “Укрзалізниця” в мирний та воєнний час 483

Філіпчук Ю. В.

Можливості експертних установ у задоволенні своїх потреб стандартними зразками наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів 488

Форіс Ю. Б., Мазниченко Ю. О., Виноградова В. С., Гаврилюк Н. А.

Характеристика терміну “судова експертологія” через призму визначення суб'єктів судово-експертної діяльності 492

Харіна Т. Г., Герасименко О. А.

Актуальні питання судової психологічної експертизи за злочинами, вчиненими групою осіб..... 497

Ципліцький Д. О.

Щодо питань визначення статусу особи, за яку внесено заставу до моменту фактичного її затримання та поміщення під варту на підставі ухвали слідчого судді..... 501

Ціжма Ю. І., Ціжма О. А.

Судово-товарознавча експертиза: методологічні засади, проблеми та шляхи їх вирішення..... 507

Чабанюк О. М.

Напрями експертного дослідження операцій з основними засобами 511

Чалюк І. М.

Проблематика визначення та фіксації вартості виконання протиаварійних робіт на дорогах, мостах і шляхопроводах під час військової агресії РФ та вирішення даних питань під час проведення судових експертиз 515

Чащин Ю. Г.

Проблематика та шляхи вирішення проблемних питань визначення вартості нерухомого майна станом на дату в минулому519

Чечіль Ю. О., Біла В. Р.

Особливості організації виконання функції судового-експертного забезпечення правосуддя органами правопорядку Французької Республіки523

Чистякова Г. С.

Дослідження облагородженого дорогоцінного каміння.....527

Швидкова О В., Півень В. В.

Використання інформаційних технологій для забезпечення досудового розслідування порушення законів та звичаїв війни.....533

Шевченко І. Ю., Макарова О. П., Зінченко Д. А.

Економічні аспекти боротьби з фінансовою злочинністю та незаконним виведенням грошей.....536

Шевченко С. Г.

Теоретичні засади обліку та аналізу дебіторської заборгованості540

Шишов М. А.

Особливості правил функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення з 01.01.2024 (під час дії воєнного стану в Україні)547

Юсупов В. В.

Напрями удосконалення використання одорологічної інформації під час проведення огляду місця події.....550

Яценко І. В., Сімакова-Єфремян Е. Б.

Наукові розробки в судово-ветеринарній експертизі та їх вплив на перспективи удосконалення адміністративного законодавства України щодо жорстокого поводження з тваринами.....554

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України вітає учасників V Ювілейної міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу”, що проходить в умовах агресивної війни, яку російська федерація в порушення всіх міжнародних актів і звичаїв продовжує вести проти України, наслідком чого є окупація частини нашої країни, постійні ракетні і артилерійські обстріли та бомбардування мирних міст і селищ, загибель десятків тисяч наших громадян, у тому числі дітей, їх захоплення у полон, катування й депортація.

Завдяки героїзму військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, правоохоронців і працівників підприємств, установ, організацій критичної інфраструктури, а також широкої підтримки наших іноземних партнерів і міжнародних організацій, Україна продовжує боротьбу за існування загально визнаних у світі цінностей з путінською терористичною державою.

Актуальність проблематики цієї конференції обумовлена нагальною необхідністю посилення протидії злочинності, будь-які прояви якої ворог використовує для дискредитації нашої держави в очах її закордонних партнерів та послаблення проукраїнської коаліції у всьому світі.

Участь у цій конференції представників різних країн світу і всіх континентів, а саме: Європи, Австралії, Африки, Америки, органів державної влади, судових і правоохоронних органів, сектору безпеки і оборони, судово-експертних установ, міжнародних організацій, закладів вищої освіти свідчить про надзвичайну увагу, що приділяється проблемам кримінального судочинства, криміналістики та судової експертизи.

На сьогодні довести в судових інстанціях обставини вчинення більшості кримінальних та адміністративних правопорушень, військових і міжнародних злочинів без використання спеціальних знань судових експертів (балістів, вибухотехніків медиків, психологів, економістів, відеофоноскопистів, експертів у галузі технічного дослідження документів, телекомунікацій тощо) практично неможливо. Ефективність судової експертизи як важливого інструменту протидії злочинності багато у чому залежить від вміння слідчих, прокурорів, суддів користуватися цим інструментом, від стану взаємодії судових і правоохоронних органів та судово-експертних установ, від спільного розуміння проблем, що існують в судово-слідчій та експертній практиці. І дуже добре що ці питання є предметом цієї конференції.

Важливим завданням конференції є пошук та напрацювання нових ефективних шляхів та інструментів протидії кримінальним правопорушенням. Не менш важливим чинником є поліпшення

комунікації і взаємодії усіх, хто зацікавлений у надійному забезпеченні обороноздатності та безпеки України в умовах воєнного стану.

Сподіваємось, що апробовані під час цієї науково-практичної конференції результати наукових досліджень провідних судових експертів, криміналістів та співробітників правоохоронних органів і правозахисних організацій, значно посилять арсенал засобів для ефективної протидії кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану.

Дякуємо всім, хто своєю участю у конференції сприяє досягненню перемоги України у боротьбі з російською державою-міжнародним терористом і агресором.

Слава Україні!

UDC 343.98

Bettels Karsten

co-founder and director of ICCAP

ICCAP – INTERNATIONAL COLD CASE ANALYSES. THE LEARNING FORMAT OF AUTHENTIC LEARNING IN THE FIELD OF TENSION BETWEEN CLASSROOM AND CRIME SCENE

ICCAP – МІЖНАРОДНИЙ АНАЛІЗ ХОЛОДНИХ СПРАВ. НАВЧАЛЬНИЙ ФОРМАТ АВТЕНТИЧНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ НАПРУЖЕНОСТІ МІЖ КЛАСОМ І МІСЦЕМ ЗЛОЧИНУ

Since 2014, cold case analyses have been conducted with students at the Lower Saxony Police Academy in German-speaking National Cold Case Analysis Projects (NCCAP) and, since 2020, in International Cold Case Analysis Projects (ICCAP). To date, a total of 52 unsolved homicides and missing persons cases have been analysed by more than 1,000 Bachelor's and Master's students and doctoral candidates from around 30 police colleges and universities with participating criminological, forensic and legal faculties. In addition to enhancing the students' core skills for their later professional work, the aim is to support the responsible investigating authorities and public prosecutors' offices by analysing the cases "state of the art".

The lecture will present the development of this project and the research results based on it, as well as outlining possible solutions and future development opportunities for the learning format of authentic learning in the international context of cold case analyses on the basis of case studies and insights gained.

Biographical information

Karsten Bettels joined the Lower Saxony state police in 1979. After four years, he switched to the investigative division, where he carried out various tasks, including the criminal investigation service with initial measures in homicide and missing persons cases. In 1998, he completed a degree in economics. In 2004, he became head of the Central Criminal Investigation Department of the Cuxhaven Police and headed two special commissions to investigate missing and murdered children (SoKo Levke, SoKo Levke – new). Since 2010, he has been responsible for the central training of key functions in homicide and special commissions and teaches on the Bachelor's and Master's degree programmes in Criminology. Since 2014 he has been working with students in cold case analyses in a national format and in 2020 he was co-founder and director of ICCAP, an international association of police colleges and

universities. Since 2018, he has been head of the Master's programme at the Police Academy.

Publications:

Marquardt, Annette; **Bettels, Karsten** (2019) Significance of the early first interrogation for the jury trial. What will change with the implementation of the EU Directive? "Kriminalistik" 6/19

Bettels, Karsten (2022) Cold Case Analyses at the Police Academy of Lower Saxony: The Path to the International Cold Case Project (ICCP), *Polizei Info-Report*, Issue 1/22

Bettels, Karsten; Grimstead, Dave; Allsop, Cheryl, Chaussée; Anna; Bolton-King; Rachel; Sturdy-Colls, Caroline; Chapman, Brendan; Keatley, David; Tilley, Emma; Turner, Jo; Spence, Samantha; Marquardt, Annette (2022) Finding the missing and unknown: Novel educational approaches to warming up cold cases; *Science&Justice*, Vol 62, Issue 6, November 2022, 749-757 <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2022.03.007>

UDC 349.6

Cisleanu Ana-Maria V.

Judicial expert

Cataraga Olga S.

Doctor of Legal Sciences, judicial expert

Director

*National Center of Judicial Expertise of the Ministry of Justice
of the Republic of Moldova*

ENVIRONMENTAL DAMAGE CAUSED BY WARS

**ШКОДА НАВКОЛИШНЬОМУ СЕРЕДОВИЩУ,
СПРИЧИНЕНА ВІЙНАМИ**

Despite the safeguards provided by various legal frameworks, the environment remains an unspoken casualty of armed conflicts globally. Numerous international organizations and scholars have extensively recorded and examined the consequences of the array of harm inflicted on the environment during times of conflict and war. The overarching conclusions drawn from these evaluations indicate that both direct and indirect environmental harm, along with the breakdown of institutions, give rise to environmental hazards that pose threats to human health, livelihoods, and security. Ultimately, these environmental challenges undermine processes aimed at building and sustaining peace.

Key words: war, environment, conflict, anthropogenic, military, global, conflict.

Незважаючи на гарантії, передбачені різними правовими рамками, навколишнє середовище залишається мовчазною жертвою збройних конфліктів у всьому світі. Численні міжнародні організації та вчені детально описали та вивчили наслідки різноманітної шкоди, завданої навколишньому середовищу під час конфліктів та війн. Загальні висновки, зроблені на основі цих оцінок, свідчать про те, що як пряма, так і непряма шкода навколишньому середовищу, поряд з руйнуванням інститутів, породжують екологічні небезпеки, які становлять загрозу здоров'ю людей, засобам до існування та безпеці. Зрештою, ці екологічні виклики підживляють процеси, спрямовані на розбудову та підтримання миру.

Ключові слова: війна, навколишнє середовище, конфлікт, антропогенний, військовий, глобальний, конфлікт.

Introduction

The environmental impact of wars initiates well before their commencement. The process of building and sustaining military forces involves the extensive consumption of resources, including common metals, rare earth elements, water, and hydrocarbons. Military readiness, requiring ongoing training, further exacerbates resource consumption. Military assets such as vehicles, aircraft, vessels, buildings, and infrastructure demand significant energy, often sourced from oil, with low energy efficiency. The carbon dioxide (CO₂) emissions from the largest militaries surpass those of many entire countries combined. It is estimated that global military activities contribute to 5.5% of all greenhouse gas emissions, although reporting of military emissions to the UN Framework Convention on Climate Change is inadequate [1].

The continuous maintenance and renewal of military equipment and materials incur ongoing disposal costs, which carry environmental implications. Environmental challenges are not exclusive to the most hazardous nuclear and chemical weapons; conventional weapons also pose environmental problems throughout their lifecycle, particularly when disposed of through methods like open burning or detonation. Historical practices, including the dumping of vast quantities of surplus munitions at sea, contribute to a legacy of military pollution with significant environmental and public health impacts, necessitating extensive and costly remediation efforts. The emergence of new pollutants like PFAS further exacerbates these challenges.

Weak environmental oversight in the past has left many countries dealing with severe environmental legacies associated with military pollution, and these issues persist and expand as new pollutants come to light. Overseas bases, operating under agreements that may lack stringent environmental oversight, contribute to these legacies. Additionally, the substantial financial resources allocated to high levels of military spending indirectly divert attention and resources away from addressing environmental issues and sustainable development. The heightened international tensions resulting from significant military spending also hinder opportunities for global cooperation on pressing environmental threats, such as the climate emergency. It is crucial to examine

how security policies and militarism are shaped to secure access to and control of natural resources like oil, gas, water, and metals [1].

Pre-Conflict phase

During this period, it is crucial to identify and define the primary environmental risks associated with the impending conflict. Environmental considerations must be taken into account in the planning of operations. Even before the commencement of hostilities, specific impacts can be discerned. Anticipation of hostilities by local residents may trigger irrational depletion of plant and animal resources, such as unauthorized logging and the hunting of wildlife, as well as population movements and food shortages.

The preparatory phase may also result in increased utilization of natural resources by the armed forces, involving activities like deforestation, dam construction, establishment of camps, and the creation of infrastructure such as roads, bridges, feeding arrangements, and sewage systems. The presence of armed forces may compel local inhabitants to abandon productive land in occupied areas, leading to the degradation of farmland and the surrounding environment [2].

The defense industry should share responsibility for the production of weapons, and research efforts should be directed toward programs that have the least detrimental impact on the environment.

Another noteworthy factor in the preparatory phase for war is the adverse impact of military training on the environment. In times of relative peace, military training and exercises constitute approximately 70% of the activities of armed forces. The environmental consequences of these activities are significant and have a discernibly negative impact not only on local residents but also on wildlife. For instance, low-frequency sonars utilized for submarine detection have repercussions on marine mammals. An illustrative example is the NATO naval exercises conducted between the Canaries and the Straits of Gibraltar in September 2002, which led to the death of around 15 beaked whales. Post-mortem examinations revealed inner ear lesions, indicating that extremely powerful sounds can result in the demise of large cetaceans that are already under threat due to whaling and fishing [2].

Conflict duration

Conflicts have a tendency to worsen pre-existing environmental issues. They can intensify detrimental agricultural practices and deforestation, leading to additional problems such as desertification, drought, erosion, soil fertility loss, reduced river flow, and the depletion of wild fauna.

Furthermore, conflicts frequently contribute to the excessive exploitation of natural resources for both sustenance and economic gain. Deforestation, at times, transforms into a strategic environmental manipulation, effectively becoming a weapon in military strategy.

In the same conflict, the combustion of oil wells led to pollution of both the air and the soil. Deliberate oil dumping of millions of liters into the Persian Gulf

had devastating effects, causing the death of tens of thousands of birds and inflicting damage on coral reefs and coastlines. This incident marked the largest oil spill in history, equivalent to fifty times the pollution caused by the Prestige tanker off the coast of Spain. Additionally, the bombing of Iraqi industrial plants in 1991 resulted in significant chemical spills into the Tigris and Euphrates rivers [2].

During periods of conflict, damage to infrastructure profoundly impacts the local environment and public health services. Bombing can damage and contaminate water supplies. In Afghanistan, the destruction of water supply infrastructure, combined with a weakened public governance system, has led to bacteriological contamination and significant water loss due to leaks and illegal use. This has resulted in a notable reduction in the quantity of available drinking water in the country. Similarly, in the former Yugoslavia, the destruction of villages by Serb forces also led to the destruction of drinking water and sewage systems.

Water scarcity results in insufficient irrigation for farmland. Intensive bombing and the passage of military vehicles over crops also have detrimental effects on agricultural production. In some regions, the presence of anti-personnel mines renders vast expanses of agricultural land unusable. When residents are unable to cultivate their land, they resort to non-cultivated food sources and gather or harvest local natural resources. However, such large-scale exploitation of resources is unsustainable even in the short term [2].

Humanitarian organizations themselves contribute to deforestation by using substantial amounts of wood for construction purposes. Over the long term, deforestation and the excessive use of natural resources can significantly impact the livelihoods of local populations negatively.

The breakdown of environmental governance accelerates environmental degradation, often leading to rapid and sometimes irreversible consequences. Conservation efforts are severely hampered during conflicts, as government offices are frequently looted. Institutional protective systems like protected areas and national parks become focal points for displaced individuals or combatants [3].

People evacuate productive areas occupied by armed forces and relocate to refugee camps that, in a state of emergency, may not adhere to the necessary standards for long-term environmental protection. Unfortunately, poorly selected locations or inadequately designed sanitation systems in these camps can lead to soil and water contamination. These adverse effects often become apparent after the camps have been dismantled [3].

In times of conflict, the absence of environmental governance places the responsibility for managing and mitigating the impact on international organizations. These organizations must take every possible measure to enforce international regulations, as outlined in the initial part of this report. Failure to adhere to the customary rules of war, as discussed earlier, may involve the International Criminal Court in safeguarding the environment during conflicts.

The media also plays a crucial role in bringing public attention to the environmental impact of armed conflicts. The press can serve to restrain belligerents by cautioning against abuses of the civilian population and the environment [3].

Climate change and armed conflicts

Armed conflicts play a role in exacerbating climate change throughout the stages of conflict – before, during, and after hostilities. Initially, the construction and operation of military equipment necessitate substantial natural resources, leading to the emission of significant amounts of greenhouse gases (GHGs) into the air. The utilization and testing of weapons and military machinery, even in the absence of active conflicts, contribute to elevated GHG emissions. Furthermore, outdated military equipment often requires more fossil fuels, resulting in heightened GHG emissions. It has been estimated that global militaries collectively constitute one of the major contributors to GHG emissions, accounting for approximately six percent of the world's total [3].

Moreover, military activities contribute to emissions by causing destruction to nature and biodiversity. Instances such as land degradation and deforestation release stored GHGs into the atmosphere. Finally, the reconstruction efforts post-conflict demand substantial natural resources and fossil fuels, further accelerating the pace of climate change [3].

Nature and biodiversity

Armed conflicts and military operations carry numerous adverse consequences for nature and biodiversity, inflicting harm on wildlife, indigenous species, and plants, thereby posing a severe threat to ecosystems. In some instances, the damage can be so extensive that its long-term effects on nature and biodiversity are challenging to rectify [4].

During conflicts, environmental harm and degradation often result from intensified resource extraction required to finance and sustain armed conflicts, as substantial funds and resources are necessary to operate and equip military forces. In addition to the over-exploitation of natural resources, armed conflicts directly impact nature in various ways. Explosions, bombings, the use of ammunition, and the movement of large military vehicles cause direct harm to nature and biodiversity by polluting soils, fields, and waterways.

Moreover, the potential use of nuclear weapons in armed conflicts poses a threat to nature through radioactive contamination. In the event of conflicts escalating to the use of nuclear weapons, there is the potential to inflict irreparable damage on the Earth's biosphere as a whole [4].

Solid household and military waste

Solid household and military waste pose a significant challenge for waste management systems, particularly when overwhelmed by the aftermath of armed conflict. The destruction resulting from such conflicts results in the accumulation of building debris, munition remnants, military vehicles, and the presence of unexploded ordnance and landmines. These remnants contain

various materials, heavy metals, and organic pollutants that contaminate the sites of explosions and permeate the broader environment. Post-conflict environmental monitoring initiatives have consistently revealed heightened levels of heavy metals, prompting experts to underscore the potential health hazards associated with such contamination [5].

Depleted uranium and harmful substances found in conventional explosives can lead to skin irritation, kidney failure, and an elevated risk of cancer. Unexploded ordnance and landmines not only pose direct threats to people's lives and livelihoods but also create the potential for long-term environmental contamination with various chemicals even after the cessation of a conflict. The presence of such hazards can impede post-conflict reconstruction and cleanup activities, rendering land unsuitable for agriculture and placing additional stress on accessible natural resources. Abandoned and damaged military vehicles, including components like batteries and fuel, contribute to environmental pollution. The debris resulting from building destruction introduces dangers such as fine dust and asbestos, posing both a physical hazard and a significant challenge for waste disposal. Nevertheless, this debris may contain recyclable materials that could be utilized on-site for reconstruction purposes.

Armed conflict has the potential to disrupt waste management and treatment facilities, as well as storage systems. Such disruptions can result in the harmful contamination of soil and water. Unsanitary disposal of waste and the unsafe storage of hazardous materials can cause significant and enduring consequences for both human health and the environment [5].

Conclusions

The relationship between warfare and the physical environment has been historically intertwined, with historical writings primarily concentrating on how environmental factors influence battle outcomes rather than the impact of war on the environment. While there is a growing body of literature exploring the environmental consequences of war, certain aspects of the direct effects of battle on the environment still require thorough examination. Warfare, as a potent force of landscape transformation, stands out as a unique form of disturbance, often surpassing other anthropogenic disruptions like mining or logging in terms of magnitude and size.

War possesses a distinctive capacity for causing extensive and rapid destruction over vast areas, making it an unparalleled anthropogenic agent of change. Despite the considerable landscape disturbance associated with modern warfare, it is frequently underestimated as a noteworthy form of anthropogenic impact. The devastation linked to contemporary warfare is particularly devastating due to the scale, magnitude, and duration of modern conflicts. These substantial disturbances fundamentally reshape the landscape, impeding its ability to naturally revert to its original state. This article delves into the direct impacts of war on the physical landscape and examines why the magnitude of disturbance has significantly escalated in the past century.

References

1. Adley J., Grant A. The Environmental Consequences of War. Canada: The Sierra Club, accessed, July 2003.
2. Huseynov R. Armed conflicts and the environment. 2011.
3. Powell R. Bargaining theory and international conflict. *Annual Review of Political Science*, 2002.
4. Hewitt J. J., Wilkenfeld J., Gurr T.R. Peace and conflict 2010 Executive summary / Center for International Development and Conflict Management University of Maryland, 2010.
5. Enzler S. M. Environmental effects of warfare. 2006.

UDC 343.98

Dobrin George

*PhD Student,
Forensic Ballistics Expert*

National Forensics Institute within the Romanian Police

THE SIGNIFICANT VARIABILITY OF FIRING MARKS ON PRIMERS OF A PISTOL AMMUNITION

ЗНАЧНА ВАРІАБЕЛЬНІСТЬ СЛІДІВ ПОСТРІЛУ НА КАПСУЛЯХ ПІСТОЛЕТНИХ БОЄПРИПАСІВ

The report examines the significant variability of firing marks on primers of a pistol ammunition.

Key words: cartridge primer, forensic firearm identification, reflectivity, variability, experimental trials.

У доповіді розглянута значна варіабельність слідів пострілу на капсулях пістолетних боєприпасів.

Ключові слова: капсуль патрона, криміналістична ідентифікація вогнепальної зброї, відбивна здатність, варіативність, експериментальні випробування.

Notable variability in the reflection of firearm's identifying features is a problematic situation encountered in forensic examinations and comparisons, in the absence of firearm or test fired references and when some categories of marks may show only general identifying elements.

This paper presents the results of an experimental study that verified how some factors can significantly influence the quantity and quality of identifying features reflected in the firing marks left on primers of cal. 7.65x17SR mm ammunition, emphasizing that in some situations significant differences can appear. These factors are important to be considered by a forensic firearms

examiner, not only for firearms identification purposes, but also when assessing the way that the shot was produced in hypotheses of unintentional or accidental discharges.

The morphology of firing marks can have reconstructive values which may not be recognized and therefore overlooked. A thorough understanding of the formation of the morphology of firing marks in a particular firearm, followed by a proper analysis, can resolve important issues in both criminal and civil cases.

Regarding the comparative examination of the firing marks on the ammunition primer, the similarity scores assigned using the computerized method of the ABIS Evofinder are presented, and also the opinion of the forensic firearms examiners.

References

1. Ionescu L., Sandu D. Forensic Identification. Ed. 2, C. H. Beck. Bucharest, 2011.
2. Heard B. J., Handbook of firearms and ballistics, Examining and Interpreting Forensic Evidence. Second Ed. John Wiley & Sons Inc, 2008.
3. Heard B. J. Forensic Ballistics in Court – Interpretation and Presentation of Firearms Evidence. John Wiley & Sons, Ltd, 2013.
4. Haag M. G., Haag L. C. Shooting Incident Reconstruction. Third Ed. Elsevier, 2021.
5. DiMaio V. J. M. Gunshot Wounds: Practical Aspects of Firearms, Ballistics, and Forensic Techniques. Third Ed. CRC Press Taylor & Francis Group, 2016.
6. Mathews J. H. Firearms Identification. Vol. I. Charles C. Thomas, 1962.
7. Werner D., Berthod R., Rhumorbarbe D., Gallusser A., Manufacturing of firearms parts: relevant sources of information and contribution in a forensic context. WIREs Forensic Science, 2020.
8. Thompson R. M. Firearm Identification in the Forensic Science Laboratory. Office of Law Enforcement Standards, National Institute of Standards and Technology, 2010.
9. Addinalla K., Zenga W., Billsa P., Wilcockb P.T., Blunta L. The effect of primer cap material on ballistic toolmark evidence. *Forensic Science International*. 2019. Vol. 298.
10. Schwartz, A systemic challenge to the reliability and admissibility of firearms and toolmark identification. *Science and Technology Law Review*. 2005. Vol. 6.
11. Nichols R. The Scientific Foundations of Firearms and Tool Mark Identification. A Response to Recent Challenges, 2006.
12. Cork D. L., Rolph J. E., Meieran E. S., Petrie C. V. Ballistic Imaging – Committee to Assess the Feasibility, Accuracy and Technical Capability of a National Ballistics Database / National Research Council (NRC) Committee. Washington DC: National Academies Press, 2008.
13. Committee on identifying the needs of the forensic sciences Community, Strengthening Forensic Science in the United States: a Path Forward / National Research Council (NRC). Washington DC: National Academies Press, 2009.
13. Report to the President Forensic Science in Criminal Courts: Ensuring Scientific Validity of Feature-comparison Methods. President's Council of Advisors on Science and Technology, 2016.

14. Murdock J. The Current State of Firearm & Toolmark Identification Evidence. Scientific Working Group for Firearms & Toolmarks (SWGUN), 2017.

15. Mattijssen E. J. A. T., Kerkhoff W., Hermsen R., R.A.G. Hes, Interpol review of forensic firearm examination 2019–2022. Forensic Science International, Synergy 6, 2023.

UDC 343.98

Henwood Bailey

*PhD in Defence and Security Forensic Scientist,
Special Projects Unit Conflict Armament Research*

RECOVERY OF OBLITERATED SERIAL NUMBERS AND MARKINGS FROM SMALL ARMS AND LIGHT WEAPONS USING A NON-DESTRUCTIVE TECHNIQUE

ВІДНОВЛЕННЯ ЗНИЩЕНИХ СЕРІЙНИХ НОМЕРІВ ТА МАРКУВАННЯ ЗІ СТРІЛЕЦЬКОЇ ЗБРОЇ ТА ЛЕГКИХ ОЗБРОЄНЬ ЗА ДОПОМОГОЮ НЕРУЙНІВНОГО МЕТОДУ

The report is devoted to the following issues recovery of obliterated serial numbers and markings from small arms and light weapons using a non-destructive technique.

Key words: Serial number recovery, obliterated markings, electromagnetic imaging, non-destructive testing, small arms, light weapons, firearms, forensic examination, exploitation.

Доповідь присвячена питанням відновлення знищених серійних номерів та маркування зі стрілецької зброї та легких озброєнь за допомогою неруйнівного методу.

Ключові слова: відновлення серійних номерів, стерте маркування, електромагнітна візуалізація, неруйнівний контроль, стрілецька зброя, легке озброєння, вогнепальна зброя, судово-медична експертиза, експлуатація.

The movement and trafficking of illicit small arms occupies the budgets, time and political capital of law enforcement practitioners, policy makers, and forensic investigators on a global scale. In conflict-afflicted zones, firearms are often left as remnants of war and are diverted across regions through trafficking networks. In these areas, firearms are frequently sanitized by removing all identifying marks to impede identification and tracking efforts through sales, import, and ownership documents, while maintaining their monetary value.

The recovery of identifying marks is commonly used in forensic laboratories when serial numbers and other marks are removed from firearms involved in criminal proceedings. This recovery is currently done using corrosive chemicals, namely Fry's Reagent, to physically strip layers of the

surface to expose deeper layers of the material. This reagent is not only hazardous to the user when appropriate storage and protective equipment are not available, but it has historically been difficult and expensive to obtain in some regions.

To enable non-destructive, field deployable mark recovery, Regula Forensics® have developed a technology utilising eddy currents and magneto-optical capabilities. This system, along with Conflict Armament Research (CAR)'s exploitation protocols, enhances the recovery rates for obliterated marks in typically non-permissive environments and also removes the logistical barriers to acquiring the reagent locally. CAR has successfully recovered obliterated markings from dozens of SALW across the UK and in West Africa. These recoveries have been paramount in both tracing and criminal investigations, without causing corrosive damage to the firearms.

When the serial number or other marks are not recoverable by either conventional or novel methods, investigators are left with a lack of physical evidence. CAR has proposed a novel, intelligence-based examination protocol using the tool marks found in the obliterations documented on SALW. This includes identifying the type of tool used to conduct the obliteration, identifying which marks were obliterated and establishing “profiles” of obliterations based on similar/identical obliteration methods. These profiles are being catalogued by CAR and used to enhance the traceability of weapons around the world, as well as permitting information exchange between jurisdictions otherwise hampered by confidentiality concern.

References

1. Regula Forensics. Workstation for forensic examination of firearms and ammunition identification numbers. Regula 7517. URL: <http://www.regula-forensics.com/>
2. Regula Forensics. Magneto-optical device for identification and detection of vehicle unit numbers falsification Regula 7505M. URL: <http://www.regulaforensics.com/>
3. Henwood B., Hazael R., Hewins K., Serial Number Recovery Techniques on Steel Plates; Fry's Reagent and Eddy Current Technology: 32nd International Ballistics Symposium. 2020.
4. Henwood B., Helliker A., Hazael R., Hewins K. An assessment of a non-destructive magneto-optical imaging technique for the recovery of laser engraved marks from steel plates and firearm components. *Science and Justice*. 2023. 63 (6). P. 736-742.

UDC 343.983

Командиров Олексій

*Honored builder of Ukraine, candidate of technical sciences (Ph.D.),
head of the department*

*Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise
of the Ministry of Justice of Ukraine*

IMPLEMENTATION OF THE USE OF THE CESMM4 (CIVIL ENGINEERING STANDARD METHOD OF MEASUREMENT) IN FORENSIC CONSTRUCTION EXPERTISE IN UKRAINE

ВПРОВАДЖЕННЯ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ CESMM4 (СТАНДАРТНОГО БУДІВЕЛЬНОГО МЕТОДУ ВИМІРЮВАНЬ) У СУДОВО-БУДІВЕЛЬНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ В УКРАЇНІ

The abstracts examine the CESMM4 Civil Engineering Standard Measurement Method for Quantifying and Measuring Construction Works, which is a standard set of rules and procedures for measuring and estimating construction works and is widely used in the UK and many other countries around the world. It covers a wide range of civil engineering works including earthworks, drainage, roads, structures and landscaping. One of the key features of CESMM4 is that it provides a clear and consistent measurement method that helps ensure that all parties involved in a project have a shared understanding of the work involved. This can help reduce misunderstandings, disputes and measurement errors and save time and money for all involved.

Key words: forensic construction examination, standard construction measurement method, evaluation of construction works.

У тезах розглядається CESMM4 – стандартний метод вимірювання цивільної інженерії для кількісної оцінки та вимірювання будівельних робіт, що являє собою стандартний набір правил і процедур для вимірювання та оцінки будівельних робіт й широко використовується у Великобританії та багатьох інших країнах світу. Він охоплює широкий спектр цивільних інженерних робіт, включаючи земляні роботи, дренаж, дороги, споруди та озеленення. Однією з ключових особливостей CESMM4 є те, що він забезпечує чіткий і послідовний метод вимірювання, який допомагає гарантувати, що всі сторони, залучені до проекту, мають спільне розуміння залучених робіт. Це може допомогти зменшити кількість непорозумінь, суперечок і помилок у вимірюванні та заощадити час і гроші для всіх учасників.

Ключові слова: судово-будівельна експертиза, стандартний будівельний метод вимірювання, оцінка будівельних робіт.

CESMM4, which stands for Civil Engineering Standard Method of Measurement, is a widely used standard for quantifying and measuring civil engineering works. It is the fourth edition of the CESMM series, which has been published by the Institution of Civil Engineers (ICE) since 1976. The CESMM4

provides a standard set of rules and procedures for the measurement and valuation of civil engineering works, and is used extensively in the UK and many other countries around the world. It covers a wide range of civil engineering works, including earthworks, drainage, highways, structures, and landscaping. One of the key features of CESMM4 is that it provides a clear and consistent method of measurement, which helps to ensure that all parties involved in a project have a common understanding of the works involved. This can help to reduce misunderstandings, disputes, and errors in measurement, which can save time and money for all involved.

Another advantage of CESMM4 is that it can be used in conjunction with other standard forms of contract, such as the Joint Contracts Tribunal (JCT) and the New Engineering Contract (NEC). This can help to ensure that contracts are consistent and that all parties are working to the same rules and procedures. CESMM4 is a valuable tool for civil engineers, contractors, and clients alike, as it helps to ensure that works are measured and valued fairly and accurately. It is regularly updated to reflect changes in technology, materials, and working practices, and is widely recognized as a leading standard in the field of civil engineering measurement.

The CESMM4 consists of a set of standard classifications and rules for measurement, which are organized into sections according to the type of work being undertaken. These sections include general items, earthworks, demolition and site clearance, drainage, pipework, marine work, structural concrete, masonry, metalwork, and roadwork.

Within each section, the CESMM4 provides detailed guidance on how to measure and value the works, including definitions of key terms, descriptions of the works involved, and guidance on how to calculate quantities and rates. It also includes tables of standard classifications and codes for each type of work, which help to ensure consistency and clarity in measurement. The CESMM4 is widely used in the construction industry, particularly in the UE, and is recognized as a reliable and consistent standard for civil engineering measurement. It is used by a wide range of organizations, including contractors, consultants, and clients, and is often included as a requirement in project specifications and contracts. Overall, the CESMM4 is an essential tool for anyone involved in civil engineering works, as it provides a clear and consistent method of measurement that helps to ensure fairness, accuracy, and transparency in the valuation of works. Its widespread use and recognition make it an important standard for the construction industry, both in the UK and around the world.

The CESMM4 has several benefits for the construction industry. First, it provides a standardized way of measuring and valuing works, which helps to reduce confusion, disputes, and errors. This, in turn, helps to save time and money, as well as improve the quality of the works being delivered.

Second, the CESMM4 can be used in conjunction with other standard forms of contract, such as the JCT and the NEC, which helps to ensure that contracts

are consistent and that all parties are working to the same rules and procedures. This can help to improve communication and collaboration between different parties, which can further enhance the efficiency and effectiveness of the construction process.

Third, the CESMM4 is regularly updated to reflect changes in technology, materials, and working practices. This helps to ensure that it remains relevant and up-to-date, and that it continues to provide a reliable and accurate standard for civil engineering measurement.

Overall, the CESMM4 is a valuable tool for the construction industry, as it provides a consistent and reliable method of measuring and valuing civil engineering works. Its use is widely recognized and accepted, and it has become an essential standard for the industry. Whether you are a contractor, consultant, or client, the CESMM4 can help to ensure that your construction project is measured and valued fairly, accurately, and transparently.

Moreover, the CESMM4 also promotes best practice in civil engineering measurement. It provides a framework for consistent and reliable measurement and valuation, which can help to reduce waste, improve efficiency, and enhance the overall quality of the works being delivered.

In addition, the CESMM4 is a valuable tool for cost planning and control. By providing a standardized method of measurement, it can help to ensure that cost estimates are accurate and reliable, which can help to prevent cost overruns and delays. This, in turn, can help to improve the financial viability and sustainability of construction projects.

Finally, the CESMM4 can also help to improve transparency and accountability in the construction industry. By providing a clear and consistent method of measurement and valuation, it can help to ensure that all parties involved in a project understand the works involved and how they are being valued. This can help to prevent disputes and misunderstandings, and promote a culture of trust and cooperation between different parties.

In conclusion, the CESMM4 is a vital standard for civil engineering measurement and valuation. Its use is widely recognized and accepted, and it provides a reliable and consistent method for measuring and valuing civil engineering works. Whether you are a contractor, consultant, or client, the CESMM4 can help to ensure that your construction project is measured and valued fairly, accurately, and transparently, and that it is delivered to the highest standards of quality, efficiency, and sustainability.

It is worth noting that the CESMM4 is not a legal requirement, but it is widely used in the construction industry as a benchmark for measurement and valuation of civil engineering works. It is recognized by many organizations, including government agencies, and is often included in project specifications and contracts as a requirement.

Furthermore, the CESMM4 is a living document that is subject to regular updates and revisions to ensure that it remains relevant and up-to-date with

changes in technology, materials, and working practices. The latest version of CESMM4 was published in 2012, and it is expected to be updated again in the future to reflect new developments in the field of civil engineering measurement.

In summary, the CESMM4 is a vital standard for civil engineering measurement and valuation that provides a reliable and consistent method for measuring and valuing civil engineering works. Its use is widely recognized and accepted in the construction industry, and it can help to promote best practice, improve efficiency and quality, and enhance transparency and accountability. Whether you are a contractor, consultant, or client, the CESMM4 can help to ensure that your construction project is measured and valued fairly, accurately, and transparently, and that it is delivered to the highest standards of quality, efficiency, and sustainability.

The CESMM4 is a widely recognized and accepted standard for civil engineering measurement and valuation that is used in many countries around the world. However, its implementation in Ukraine would depend on a number of factors, including the legal and regulatory framework, industry practices and standards, and the availability of trained professionals to use and apply the standard.

To implement the CESMM4 in Ukraine, it would be necessary to adapt the standard to local conditions, including language, currency, and units of measurement. This would require collaboration between industry stakeholders, including contractors, consultants, clients, and government agencies, to ensure that the standard is relevant and applicable to the Ukrainian context.

In addition, the implementation of the CESMM4 in Ukraine would require the development of training programs and capacity-building initiatives to ensure that professionals are equipped with the knowledge and skills to use and apply the standard effectively. This would require the involvement of educational institutions, professional associations, and industry bodies to develop and deliver training programs that meet the needs of the Ukrainian construction industry.

Overall, the implementation of the CESMM4 in Ukraine has the potential to promote best practices, improve efficiency and quality, and enhance transparency and accountability in the construction industry. However, it would require a coordinated effort from industry stakeholders and the development of capacity-building initiatives to ensure that the standard is effectively implemented and applied.

It is worth noting that the implementation of the CESMM4 in Ukraine could also bring benefits for international collaboration and trade. As the standard is widely recognized and accepted in many countries, its adoption in Ukraine could help to facilitate cross-border cooperation and communication in the construction industry. This, in turn, could open up new opportunities for Ukrainian construction firms to participate in international projects and markets.

However, there may also be challenges associated with the implementation of the CESMM4 in Ukraine. For example, there may be resistance to change from

some industry stakeholders who are accustomed to using other methods of measurement and valuation. Additionally, there may be a need for greater investment in technology and digital infrastructure to support the implementation of the standard, which could pose a challenge for some companies.

Despite these challenges, the implementation of the CESMM4 in Ukraine has the potential to bring significant benefits for the construction industry and the wider economy. It could help to improve the quality of construction projects, reduce costs and waste, and enhance transparency and accountability. Furthermore, it could help to promote international collaboration and trade, opening up new opportunities for Ukrainian construction firms to participate in global projects and markets.

To ensure the successful implementation of the CESMM4 in Ukraine, it would be important to engage in a broad-based consultation process with industry stakeholders to ensure that the standard is relevant and applicable to the Ukrainian context. This would involve consultations with contractors, consultants, clients, and government agencies to ensure that the standard is adapted to local conditions, including language, currency, and units of measurement.

In addition, the implementation of the CESMM4 in Ukraine would require the development of training programs and capacity-building initiatives to ensure that professionals are equipped with the knowledge and skills to use and apply the standard effectively. This would require the involvement of educational institutions, professional associations, and industry bodies to develop and deliver training programs that meet the needs of the Ukrainian construction industry.

Furthermore, it would be important to promote awareness and understanding of the benefits of the CESMM4 among industry stakeholders in Ukraine. This could be achieved through outreach and awareness-raising campaigns, including workshops, seminars, and conferences, to ensure that professionals are aware of the standard and its potential benefits.

Overall, the implementation of the CESMM4 in Ukraine has the potential to bring significant benefits for the construction industry and the wider economy. However, it would require a coordinated effort from industry stakeholders and the development of capacity-building initiatives to ensure that the standard is effectively implemented and applied. With the right support and investment, the CESMM4 could help to transform the Ukrainian construction industry, promoting best practices, improving efficiency and quality, and enhancing transparency and accountability.

References

1. Procedure determination of damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation. Cabinet of Ministers of Ukraine. Decree #326, dated March 20, 2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>.

2. UPVS Collections of aggregated indicators of replacement cost. URL : <https://telegra.ph/upvs-sborniki-ukrupnennyh-pokazatelej-vosstanovitelnoj-stoimosti-10-11-3>.

3. Estimated norms of Ukraine. Guidelines for determining the cost of construction. URL : http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=96362.

UDC 343.98

Dr. Krupicka Erik

Forensic Expert

Federal Criminal Police Office, Germany

Image, Audio and Video Forensics

**ARTIFICIAL IMAGES:
A NEW CHALLENGE FOR IMAGE FORENSICS?**

**ШТУЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ: НОВИЙ ВИКЛИК ДЛЯ
КРИМІНАЛІСТИКИ ЗОБРАЖЕНЬ?**

Artificial Images based on generative AI software like Midjourney or Stable Diffusion are being produced in massive amounts (the year 2023 has already been called the “iPhone moment of AI”). Soon image forensics will be facing the task to distinguish reliably between real and purely artificial “photographies”.

In this presentation we will give a brief description of how easily artificial images can be generated with diffusion models. In addition, we illustrate some case scenarios of forensic relevance, showing the manifold possibilities how artificial images can be (mis)used by criminals. We will explain how current synthetic images can be identified as being artificially generated by various methods. Besides low-level approaches which focus on visible artefacts, we will also highlight some more advanced methods using “deeper” image forensic methods, which might get even more important, when AI-based generation models improve further in visual quality.

Key words: Generative AI, Midjourney, Stable Diffusion, Image Forensics.

References

1. Cardenuto J. P. et al. The Age of Synthetic Realities: Challenges and Opportunities. arXiv: 2306.11503. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2306.11503>
2. Rombach R. et al. High-Resolution Image Synthesis with Latent Diffusion Models. arXiv: 2112.10752. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2112.10752>
3. Corvi R. et al. On the detection of synthetic images generated by diffusion models. arXiv: 2211.00680. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2211.00680>

UDC 343.98

Mitrofan Adrian

Senior forensic expert

Enache Petruț-Florin

Forensic expert Phd

National Forensic Science Institute (Bucharest / Romania)

**ESTABLISHING THE SEQUENCE OF THE WRITING INK ON THE
SUBSTRATE WHEN THERE IS NO TRACE CROSSING
EXPERIMENTAL CASE**

**ВСТАНОВЛЕННЯ ПОСЛІДОВНОСТІ НАНЕСЕННЯ ЧОРНИЛА
НА ПІДКЛАДКУ ПРИ ВІДСУТНОСТІ ПЕРЕТИНУ СЛІДІВ.
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ ВИПАДОК**

The report examines establishing the sequence of the writing ink on the substrate when there is no trace crossing experimental case.

Key words: the sequence of writing, how the instruments/ devices work, how the writing traces look like, intersection of writing traces.

У доповіді розглянуто встановлення послідовності нанесення чорнила на підкладку при відсутності перетину слідів. експериментальний випадок.

Ключові слова: послідовність письма, прилади/пристрої, сліди письма, перетин слідів письма.

The sequence of writing is a sensitive objective on which many interpretations and uncertainties hover, with numerous variables worthy of consideration. To be able to start such examinations, a considerable amount of knowledge is needed, from the way the instruments/ devices work, how the writing traces look like, up to knowledge of argumentation, logic and presentation of the assessments. Most of the conclusions in those cases do not come to fully clarify these dilemmas and the aspects still remain uncertain. However, in some situations, the question “Which was executed first – the signature or the printed text?” can be answered with certainty. One of the important aspects that we have to consider is the existence of an intersection of the character’s traces. Without it, establishing the sequence of the writing would have been impossible. Not always. In this article, we propose to present such a special case study, which could serve as an example to be taken into account in the examinations of that kind of cases.

UDC 343.98

Nauer Marie Anne

*Dr. phil., prof^a honor. de la Universitat Autònoma Barcelona UAB
Director of the Institute for Handwriting Sciences IHS in Zurich
Head of the Academy of Handwriting Analysis AHA in Zurich
Head of the Group Handwriting Experts of the Swiss
Graphological Society SGG*

A HISTORICAL CASE: HOW TO BRING LIGHT IN THE CHAOS OF HANDWRITING DATA BY NUMERICS

ІСТОРИЧНИЙ КЕЙС: ЯК ВНЕСТИ СВІТЛО В ХАОС ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ДАНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФР

A historical case may exemplify how to systematically order a big amount of chaotic qualitative data to get first of all a kind of red line in the procedure of comparison, and, second, an evaluation based on evidence, even in a single case of practical experience.

Key words: handwriting expertise, handwriting comparison, numerical methods in handwriting analysis, systematic procedure in handwriting comparison.

Історичний випадок може бути прикладом того, як систематично впорядковувати велику кількість хаотичних якісних даних, щоб отримати, по-перше, своєрідну червону лінію в процедурі порівняння, а по-друге, оцінку, засновану на доказах, навіть в окремому випадку практичного досвіду.

Ключові слова: почеркознавство, почеркознавчі порівняння, методи аналізу почерку, процедура почеркознавчого порівняння.

The present case deals with 18 questioned signatures of one person, dating from a time period of over 50 years; the person was known to have changed several times his name and place of living, he was forced to hide himself by political reasons, and a double was supposed to live and sign under his name.

The question was if the signatures available all stem from the same person, even if they spell differently, and, thus, would provide inference to certain facts in the course of his life.

The procedure exemplifies how to insert a numeric tool usually not utilized in handwriting comparison, yet based on systematic registration and therefore suitable for evidence-based evaluation of handwriting data.

References

1. Chernov Y., Nauer M. A. Reliability of Handwriting Signs. Handwriting Research – Forensics & Legal, 2023.

2. Chernov Y., Nauer M. A. Handwriting Research – Forensics & Legal, 2023.
3. Nauer M. A. Problems in Comparing Very Similar Handwritings. A Numeric Approach / In: Y. Chernov, M. A. Nauer. Handwriting Research – Forensics & Legal, 2023.
4. Horst, D., Nauer M. A. Graphologische Gutachten in Theorie und Praxis aus arbeitsrechtlicher Sicht. DIKE Zürich, 2019. ISBN 978-3-03891-134-0.
5. Chernov Y. Formal Validation of Handwriting Analysis. / Eds. Y. Chernov, M. A. Nauer. Handwriting Research – Validation & Quality. (2018).

UDC 343

Nikolaichuk Tetiana Vasylivna

*head of the Legal Aid Clinic of the Department of Law,
lecturer of the Department of Law*

Bila Alona Valeriivna

*lecturer of the Department of Law,
deputy head of the Legal Aid Clinic of the Department of Law*

HEI “Alfred Nobel University”

LEGAL EDUCATION AS A COMPONENT OF THE STATE’S IMAGE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

ПРАВОВА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВИЙ КОМПОНЕНТ ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Considered the problem of modernization of legal education in the context of judicial reform in the conditions of martial law in view of the transformation of crime and European integration processes in the state.

Key words: criminalistics, European integration, martial law, legal education.

Розглянуто проблему модернізації правничої освіти у контексті судової реформи в умовах воєнного стану з огляду на трансформування злочинності та юридична освіта.

Ключові слова: криміналістика, євроінтеграція, воєнного стану, євроінтеграційні процеси у державі.

The military aggression of the Russian Federation and the introduction of martial law in Ukraine significantly affected all spheres of society. Under these conditions, new challenges and tasks have appeared before legal science and the legal system in general, which, in turn, require the use of the latest approaches to their solution [1; 2].

The problems of legal education in Ukraine, and its modernization are the subject of scientific works of lecturers and practitioners. In the context of the judicial reform, legal education is considered as a basis that ensures the staffing of all legal professions.

However, mixing the concepts of the legal profession and legal education leads to a false perception of higher legal education as purely professional training of future lawyers, judges, prosecutors, notaries, etc.

The discussion on the development of higher legal education definitely needs alternative arguments and approaches. Diversification of legal education is a requirement of the modern world, a world that is constantly changing, and in which social relations are becoming more and more complex.

Taking into account the challenges currently facing the legal education system, it is necessary to find out the current needs of employers – the legal market, in particular, with the aim of further integration into plans for the training of lawyers. At the same time, the emphasis in education should be on practical skills.

Criminalistics as an applied science, integrating modern achievements of science and technology, is currently directing its scientific potential to create an effective system of forensic tools, methods and technologies, the use of which is designed to solve complex practical tasks, among which the possibility of applying forensic knowledge to combat crime is of particular importance in the realities of today in the conditions of martial law, as well as the approach to a single forensic European space [2].

According to the official statistics of the Prosecutor General's Office of Ukraine, among the crimes committed during the full-scale invasion of the Russian Federation, the following are the most common (as of November 2, 2023). As of November 2, 2023, the following were registered:

- 111,864 war crimes,
- 16,294 crimes against the national security of Ukraine.
- In addition, according to official data of juvenile prosecutors, 1,651 children were injured as a result of Russian aggression, of which:
 - 510 – died,
 - 1141 – received injuries of various degrees of severity.

Magistrate case regarding the aggression of the Russian Federation – 624 suspected representatives of the military and political leadership of the Russian Federation (military command, officials, ministers, deputies, heads of law enforcement agencies, etc.) The transformation of crime in Ukraine during the war had a significant impact on the change in the priorities of the tasks of forensics and the peculiarities of its formation and application of forensic knowledge under martial law.

In the realities of today and in the conditions of wartime, taking into account the transformation of crime and European integration processes in the state, forensic education and forensic training of future lawyers acquire special importance and relevance, which must take into account modern trends and tasks: adapt forensic knowledge to the conditions of martial law, reform

domestic legislation to the standards of the European Union and the emergence of new branches (directions) of forensic science.

As V. Yu. Shepitko rightly points out, today there is also a change in the vector of forensic research in Ukraine, its approach to a single European space [3].

It should be noted that the development of higher legal education consists in a harmonious combination of the academic experience of scientists and professors of higher education institutions with classical and specific conditions of study and practical advice of lawyers, judges, expert practitioners, in ensuring academic freedom and integrity as the fundamental principles of the organization educational process in law schools. This creates prerequisites for a balanced training of specialists with higher education, taking into account the needs and interests of the state.

In addition, it is believed that the diversification and emergence of new types of legal activity, the expansion of the spheres of legal regulation should lead to: the development and formation at the level of educational policies of a competency model of a lawyer, which should contribute to overcoming the significant gap between legal education and legal practice; orientation to the principle of competitiveness, critical thinking; introduction of innovative learning technologies, interactive teaching methods, and most importantly, new didactic principles of learning (focusing educational activities on learning outcomes, their systematic monitoring and self-evaluation; academic freedom of participants in the educational process; use of the transfer and accumulation system of credits; the principle of partnership, etc.).

Summarizing, it should be noted that according to the authors, classical legal education should be modernized in a certain way. It is necessary to use the latest methodological developments and improve higher legal education with an orientation to globalization challenges, taking into account European traditions and challenges of globalization, strengthening and activating the practical components of teaching in the realities of martial law.

References

1. Shepitko V. Theoretical and methodological model of forensics and its new directions. *Theory and practice of forensic examination and criminology*. 2021. Issue 3 (25). P. 9-20. (Accessed 12 November 2023).
2. Shevchuk V. Modern problems of forensics in conditions of war and global threats. URL: <https://orcid.org/0000-0001-8058-3071.file:///C:/Users/User/Desktop/%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0/529-Article%20Text-1108-1-10-20230221.pdf> (Accessed 14 November 2023).
3. Shepitko V. Theoretical and methodological model of forensics and its new directions. URL: <https://core.ac.uk/reader/543124760> (Accessed 12 November 2023).
4. The Prosecutor General's Office documented 47,934 crimes against Ukraine. ArmyINFORM: information agency of the Ministry of Defense of Ukraine. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/11/02/ofis-generalnogo-prokurora-zadokumentuvav-16-294-zlochyny-proty-naczbezpeky-ukrayiny> (Accessed 15 November 2023).

UDC 343.98

Olckers Antonel

*PhD in the field of human molecular genetics (DNA)
President: African Forensic Sciences Academy (AFSA), Rwanda &
CEO: DNAbiotech (Pty) Ltd, South Africa*

AFSA: THE NEED FOR INTERNATIONAL COLLABORATION

AFSA: НЕОБХІДНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ

The African Forensic Sciences Academy (AFSA) [1] is the first formally registered forensic sciences Academy in Africa that represents all forensic science practitioners.

Key words: Africa, international, collaboration, forensic sciences.

Африканська академія судово-медичної експертизи (AFSA) [1] є першою офіційно зареєстрованою Академією судово-медичної експертизи в Африці, яка представляє всіх практиків судово-медичної експертизи.

Ключові слова: Африка, міжнародна співпраця, криміналістика.

AFSA was officially registered as an international Non-Governmental Organisation (INGO) in March 2023 at the Rwanda Governance Board (RGB) [2], which provides independent oversight for AFSA. The Academy is hosted by the Rwanda Forensic Institute (RFI) [3] in Kigali, Rwanda.

The core values of AFSA are:

- Excellence
- Transparency
- Integrity and Ethical Practice
- Independence and Impartiality
- Inclusion, Diversity, and Equality

The process of living out these values necessitates international collaboration. Not only because the forensic science field is constantly changing, but due to the inherent value in learning from our peers with regard to e.g. best practice. The role that AFSA plays within Africa and Internationally will be outlined, as it is key to the future of AFSA.

The mission of AFSA encapsulates what we, as an Academy, wishes to attain for our members:

- Promote evidence based, innovative and multi-disciplinary forensic sciences practice;
- Promote relevant and impactful research;
- Disseminate forensic science knowledge among the practitioners and institutions in Africa;
- Develop appropriate standards and guidelines;
- Promote collaboration, partnership, and training in forensic sciences.

AFSA is primarily a support and networking body, but with ambitious goals to develop standards and guidelines for use across Africa. AFSA promotes robust research and forensic science practice, and to this end plan to publish its

own forensic science journal in the longer term. All the above will allow AFSA to implement its vision “to be the leader in promoting excellence and integrity in forensic science in Africa”.

The path leading to the formation of AFSA will be discussed as well as achievements by AFSA in the first nine months of its existence.

AFSA exists to represent its members, which are forensic science practitioners from all forensic fields and disciplines across Africa. AFSA adopted the geographical map of Africa [5] and other definitions from the African Union (AU) and the Sydney Declaration [4]. The goals of AFSA with regards to its members will be outlined and progress achieved to date will be indicated.

References

1. African Forensic Sciences Academy (AFSA). URL: <https://africanfsa.org/>
2. Rwanda Governance Board. URL: www.rgb.rw
3. Rwanda Forensic Institute. URL: www.rfi.gov.rw
4. Sydney Declaration: Roux, C., Bucht, R., Crispino, F., De Forest, P., Lennard, C., Margot, P., Miranda M. D., NicDaeid, N., Ribaux, O., Ross, A., Willis, S. (2022). The Sydney Declaration – Revisiting the Essence of Forensic Science through its Fundamental Principles, *Forensic Science International* 332, 111182, <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2022.111182>
- 5 African Union Member States. URL: https://au.int/en/member_states/countryprofiles2

UDC 004.8+343.983.25

Pasko Roman

Phd, Head of the Laboratory of Engineering and Technical Studies

*Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise
of the Ministry of Justice of Ukraine*

Terenchuk Svitlana

*Phd, Associate Professor, Associate Professor of Department of Information
Technology Design and Applied Mathematics*

Kyiv National University of Construction and Architecture

IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGY IN THE PROCESS OF EXECUTION OF BUILDING-TECHNICAL EXPERTISE

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕС ВИКОНАННЯ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Since February 24, 2022, many buildings and structures in Ukraine have been destroyed and damaged as a result of the armed aggression of the Russian Federation. The

restoration of very much part of the country's territory requires the development and implementation specialized knowledge-based Intelligent Supporting System to process of performing building-technical expertise. This article discusses issues of creating ontology that will further provide reliable support for the productive activities of experts. At this stage of the system creating, the main collections of MongoDB documents are defined and the list of the main concepts of the "Building-Technical Expertise" ontology is provided. The formalization of the basic concepts of this domain is shown on the example of concept "Territory conditions".

Key words: Database, knowledge formalization, ontology, technological disaster, territory conditions.

З 24 лютого 2022 року внаслідок збройної агресії російської федерації багато будівель і споруд в Україні було зруйновано та пошкоджено. Відновлення значної частини території країни потребує розробки та впровадження спеціалізованої інтелектуальної системи підтримки процесу виконання будівельно-технічної експертизи. У статті розглядаються питання створення онтології, яка в подальшому забезпечить надійну підтримку продуктивної діяльності експертів. На цьому етапі створення системи визначено основні колекції документів MongoDB та надано перелік основних понять онтології "Будівельно-технічна експертиза". На прикладі поняття "Умови території" показано формалізацію основних понять цієї області.

Ключові слова: база даних, формалізація знань, онтологія, техногенна катастрофа, умови території.

Introduction

In peaceful conditions, the volume of construction activity increases due to physical and moral obsolescence of real estate; rising prices; changes in ownership of real estate; the need to reconstruct industrial enterprises, low-rise buildings; intensifying of new construction in areas of old buildings, etc. At the same time, a reliable assessment of the technical condition of buildings and structures stands out as an important area of construction activity.

Currently, the rapid growth of construction activity is caused by the massive destruction (Fig. 1) of buildings, property and infrastructure facilities that have been taking place on the territory of Ukraine since February 24, 2022 as a result of the armed aggression of the Russian Federation [1].

According to [2], as of May 2023, more than 163 thousand housing objects were destroyed in Ukraine (Fig. 1), excluding the losses caused by the explosion of the Kakhovka hydroelectric power plant (HPP).

The area of impact of this technological disaster covers at least 5 thousand square kilometers (Fig. 2). The losses caused by this technological disaster amount to 48 settlements.

At present, the number of destroyed/damaged buildings, structures and infrastructure object is very large and timing of building-technical expertise (BTE) is very critical. That's why the development and implementation of computerized systems and technologies for supporting BTE that are designed to minimize the participation of experts have become extremely important.

Fig. 1. Breakdown of regions by the number of destroyed or damaged housing units, thousand units

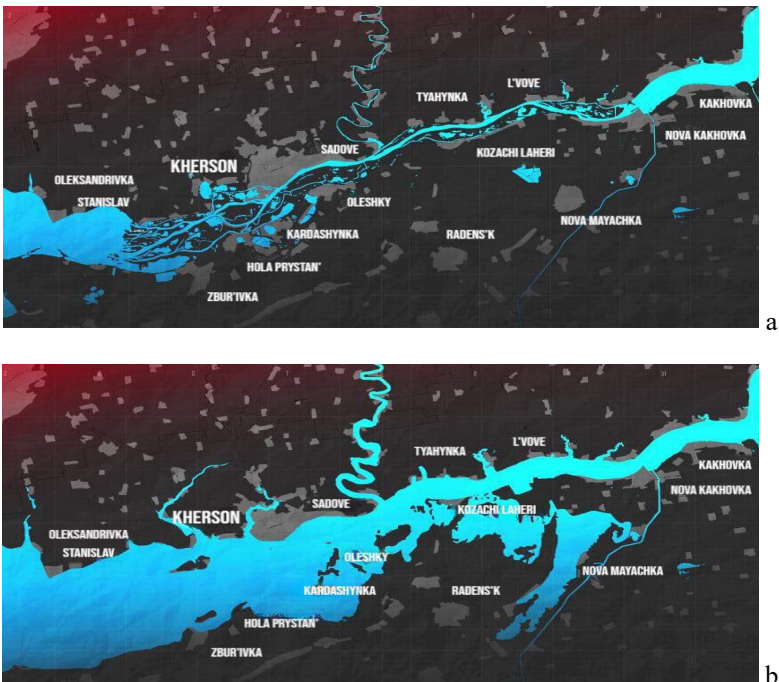

Fig. 2. Map of part Ukraine's territory before (a) and after (a) explosion at Kakhovskaya HPP

Related Works

Earlier in [3], a model of a highly loaded distributed information and communication system was proposed to support the process of restoring damaged real estate. In [4], the feasibility of using non-relational databases in such systems was substantiated. Based on a comparative analysis of modern non-relational databases like Cassandra, MongoDB, Redis and ArangoDB in [4] it is shown that MongoDB is best suited for the system proposed [3]. This DB is an open source document-oriented database that is designed to store large amounts of data and allow you to work with them very efficiently. The main advantages of MongoDB, which determined the choice, are described in [5], [6].

The next section deals with the creation of ontology that will provide reliable support for the production activities of BTE implementation specialists in the future.

Proposed model

Ontology in computer science is the representation of knowledge of a subject area (domain) in a structured and organized way, usually using a set of concepts (concepts) and connections to define the terms and concepts used within that area [7]. The domain in this work is Building-Technical Expertise. The field of application of the ontology is the Intelligent Supporting System to Building-Technical Expertise Process (ISSDTE). To develop ontologies, the RDF and OWL languages are currently used [8], [9].

There are several different approaches to creating ontologies of subject areas, which are analyzed in a number of studies. The [10-12] describes the classification of ontology development methodologies by the direction of construction. This work is aimed at creating ontology of the domain “Building-Technical Expertise”. Reliability and adequacy of the theoretical basis of ontology is guaranteed by appropriate sets of regulatory documents. That is why the ontology being developed for ISSDTE is based on a bottom-up development methodology.

At this stage of development of ISSDTE, which is intended to support the BTE process [4], the use of MongoDB is envisaged. This database consists of the following main collections of documents: “Damaged Buildings” and “City Statistics”. The document from the “Damaged Buildings” collection contains a list of fields that describe in detail all the necessary basic and technical characteristics of the damaged object of examination. The document from the City Statistics collection contains fields that describe analytical information about the destruction of buildings in each city. However, the further development of systems and technologies that can effectively support the work of experts in the process of performing BFE requires the creation of such ontology concepts as “Damaged Buildings” and “Urban Statistics”, “Damage”, “Building Assessment Models”, “Methods for Assessing the Degree of Building Deterioration”, “Assessment Tools”, “Loads and Impacts”, and “Site Conditions.

Fig. 3 shows the structure of the “Territory conditions” concept and the formalization of the main concepts of this concept.

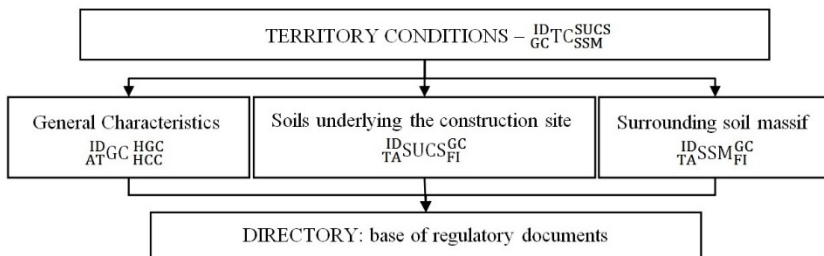

Fig. 3. Structure of the ontology concept “Territory conditions”

In Fig. 3:

- ID – Identity Document;
- AT and TA – Area of the Territory and Territory’s Area of the object;
- GC – Geological Conditions of the territory;
- HGC and HCC – Hydro Geographical and Hydro Climatic Conditions of the territory;
- FI – Features and Impacts.

Conclusion

The process of restoring the territories of Ukraine that were destroyed as result of the war requires the creation of an intellectual system that will reliable support for specialists when performing building-technical expertise. The reliability and efficiency of such system is guaranteed by the use of MongoDB.

The main collections of MongoDB documents are defined and main concepts of the “Building-Technical Expertise” domain are given. The formalization of the main concepts of this ontology is shown on the example of the concept of “Territory conditions”.

Further research is planned to be directed to the formalization of the concepts “Loads and impacts”, “Damage” and determination the ratio between concepts.

References

1. Pasko R., Panko O., Terenchuk S., (2022). Digital Technologies into Process Inspection of Buildings, Property and Infrastructure Objects Introducing. *Management of Development of Complex Systems*. (49). P. 74-80. doi:10.32347/2412-9933.2022.49.74-80.
2. KSE, Kyiv School of Economics, 2023. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/ponad-54-mlrd-zbitki-zhitlovogo-fondu-ukrayini-vnaslidok-povnomasshtabnoyi-viyni-na-kinets-travnja-2023-roku/>
3. Terenchuk S., Pasko R., Buhrov A., Ploskyi V., Panko O., Zapryvoda V. Computerization of the process of reconstruction of damaged or destroyed real estate. *2022 IEEE 3rd KhPI Week on Advanced Technology (KhPIWeek)*. Kharkiv, 2022. P. 1-6, doi: 10.1109/KhPIWeek57572.2022.9916470.

4. Volokh B., Bosenko I., Pasko R., Molodid O., Zapryvoda V., S. Terenchuk. Modeling the Process of Assessing the Technical Condition of Damaged Real Estate Objects. *2023 IEEE International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)* Astana, 2023. P. 532-538. doi: 10.1109/SIST58284.2023.10223547.
5. Replication. URL: <https://www.mongodb.com/docs/manual/replication/>
6. Pandey A. K., Pandey R. Influence of CAP Theorem on Big Data Analysis, *International Journal of Information Technology (IJIT)*. 2020. Vol 6(6).
7. Lozan A., Manfredi G., Nieddu L. An algorithm for the recognition of levels of congestion in road traffic problems. *Math. Comput. Simul.* 2009. 79(6). P. 1926-1934.
8. Wanichayapong N., Pattara-Atikom W., R. Peachavanish Road traffic question answering system using ontology. In *Semantic Technology / Supnithi T., Yamaguchi T., Pan JZ., Wuwongse V., Buranarach M. (eds). Springer, Cham, Switzerland, 2015. P. 422-427.*
9. Mohammad M. A., Manguri K. H., Abdulsamad T. S., Al-Talabani A. K. F., Abdulrahman A. A. New Ontology structure for intelligent controlling of traffic signals. *Procedia Comput. Sci.*, 2022. 207, P. 1201-1211.
10. Cristani M., Cuel R., A Survey on Ontology Creation Methodologies. *International Journal on Semantic Web and Information Systems*. 2005. Vol. 1, № 2. P. 49-69. <https://doi.org/10.4018/jswis.2005040103>.
11. Ontology Learning Process as a Bottom-up Strategy for Building Domain-specific Ontology from Legal Texts / M. El Ghosh et al. *9th International Conference on Agents and Artificial Intelligence. Porto, Portugal, 24–26 February 2017*. Porto, 2017. <https://doi.org/10.5220/0006188004730480>.
12. Belhoucine K., Mourchid M., Mouloudi A., Mbarki S. A Middle-out Approach for Building a Legal domain ontology in Arabic. *2020 6th IEEE Congress on Information Science and Technology (CiSt), Agadir – Essaouira. Morocco, 2020. P. 290-295. doi: 10.1109/CiSt49399.2021.9357291.*

UDC 343.98

Zuba Dariusz

*Professor of Chemical Sciences,
Director of the Institute of Forensic Research, Kraków, Poland*

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FORENSIC SCIENCE – AN ANALYSIS OF OPPORTUNITIES AND THREATS

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КРИМІНАЛІСТИЦІ – АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ЗАГРОЗ

Artificial Intelligence (AI) is a term used to describe applications that perform complex tasks that previously required human input. It is based on the creation of algorithms and mathematical models that enable machines to analyse data, learn and make decisions. Among the various approaches to implementing

AI, the most popular is machine learning, in which systems learn from data without being explicitly programmed, and learning algorithms allow machines to adapt to new information and improve their performance over time.

The main applications of AI in forensic science include improving the analysis of biometric data such as fingerprints or facial features, analysing video and audio files, and reconstruction of events. AI also assists in the profiling of criminals. An important application of AI is the automation of processes, including the examination of biological samples for the processing and analysis of genetic data, which speeds up the identification of individuals.

AI can also be a very useful tool in forensic chemistry, helping to improve processes for analysing and interpreting chemical data, including the interpretation of complex spectroscopic data; algorithms can help to identify substances, analyse spectra and assist in the detection of unknown compounds. AI also supports optimisation of measurement conditions, as well as instrument calibration and monitoring of data quality. It can also work with chemometric techniques to help interpret complex data.

The widespread use of AI in forensic science can be very beneficial, provided that all processes are validated and well monitored, as the risk of 'false positives' or 'false negatives' using AI algorithms appears to remain high. Legal regulations are also needed to define areas of AI application.

Key words: artificial intelligence, machine learning, forensic science, chances, opportunities, risks, challenges

УДК 343.98

Авекін Євгеній Валентинович

*старший судовий експерт
Кропивницького відділення*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

**ВИЗНАЧЕННЯ ШВИДКОСТІ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ В
МОМЕНТ УДАРУ ЗА ПОКАЗАННЯМИ СПІДОМЕТРА**

**DETERMINATION OF THE SPEED OF THE VEHICLE AT THE
MOMENT OF IMPACT BY THE SPEEDOMETER**

У тезах доповіді розглядаються ситуації, що виникають при проведенні слідчої оцінки дорожньо-транспортної пригоди та при проведенні інженерно-транспортних експертиз дорожньо-транспортних пригод під час визначення швидкості транспортного засобу в момент зіткнення за показаннями спідометра.

Ключові слова: визначення швидкості, спідометр, дорожньо-транспортні пригоди, інженерно-транспортна експертиза.

The proof is aimed at considering the situation that arises during the supervisory assessment of motor vehicles and during the engineering and transport examination of motor vehicles under the hour of determining the fluidity of a transport unit at the time of execution according to the speedometer readings.

Key words: speed determination, speedometer, traffic accidents, engineering and transport expertise.

Під час розслідування обставин дорожньо-транспортних пригод виникає необхідність встановлення швидкості автомобілів до моменту зіткнення. За відсутності слідової інформації на дорожньому полотні в більшості випадків експерт складає повідомлення про неможливість надання висновку. Проте, в окремих випадках, при зіткненні транспортних засобів (особливо при зустрічному зіткненні на великій швидкості) після удару відбувається зупинка двигуна, а також руйнування акумуляторної батареї, так як акумуляторна батарея найчастіше знаходиться в передній частині моторного відсіку (за винятком сучасних легкових автомобілів, зокрема BMW та Mercedes-Benz та інші, в яких акумуляторна батарея розміщена в задній частині автомобіля).

У цьому випадку з'являється можливість оцінити швидкість руху транспортного засобу за показаннями його спідометра, оснащеного кроковим електродвигуном.

Автомобільний спідометр – це вимірювальний прилад для визначення миттєвої швидкості руху автомобіля. Показання виводяться у кілометрах на годину (км/год), або, як в Америці, – милі на годину (миля/год).

За типом індикатора: розрізняють аналогові і цифрові спідометри.

Аналогові спідометри поділяються на:

– стрічковий – швидкість показує стрічка, яка проходить через поділки на нерухомій шкалі. Використовувався на багатьох американських і деяких японських, європейських та радянських моделях до початку 1975 року;

– барабанний – поділки нанесено на барабан, і при його обертанні з'являються у віконечку, показуючи поточну швидкість. Застосовувався на багатьох автомобілях до сорокових років, деяких американських автомобілях шістдесятих, а також на відносно сучасних моделях "Сітроєна";

– стрілковий – найбільш поширений варіант спідометра, швидкість вказує стрілка, яка обертається навколо осі [1].

Цифрові спідометри було розроблено в 1993 році. Індикатором у такому спідометрі є рідкокристалічний цифровий або аналоговий дисплей. Основним недоліком таких спідометрів є швидка зміна цифр перед очима водія у випадку цифрового дисплею, і затримка показів швидкості у випадку аналогового дисплею.

Кроковий двигун – електричний двигун, в якому імпульсне живлення електричним струмом призводить до того, що його ротор не обертається неперервно, а виконує щоразу обертальний рух на заданий кут.

Сучасні транспортні засоби (автомобілі) оснащуються так званою електронною панеллю (електронною комбінацією приладів), яка приєднується до контрольованих систем тільки за допомогою жмутів електропроводки. Трос спідометра, як такий, на цих автомобілях відсутній. Установка таких панелей приладів присутня на більшості сучасних автомобілів. Дані панелі приладів включають спідометр, лічильник загального і добового пробігу автомобіля (одометр) з рідкокристалічним індикатором, тахометр, показчик рівня палива, показчик температури, контрольні лампи і лампи освітлення шкал [2]. Роботою приладів такої панелі керує спеціальний електронний модуль, на який надходять сигнали від відповідних датчиків. Механізми показчиків температури та рівня палива мають магнітоелектричний тип. Стрілки тахометра та спідометра приводяться в дію кроковими електродвигунами. Відповідно, якщо на керуючий модуль панелі приладів такого типу перестане надходити електрострум, то стрілки показчика рівня палива та показчика температури охолоджуючої рідини повернуться у вихідне положення під дією пружин, так як обмотки електромагнітів їх приводу будуть знеструлені. Стрілки тахометра і спідометра після припинення подачі керуючого струму на крокові електродвигуни залишаться у своєму положенні, так як стрілки цих приладів можуть бути повернені у вихідне положення (у положення “нуль”) тільки за допомогою крокових електродвигунів. Тому, якщо після удару таких автомобілів руйнується акумуляторна батарея і зупиняється двигун, то на спідометрі панелі приладів буде зафіксовано значення швидкості, відповідне швидкості на момент удару (за умови відсутності додаткових навантажень, які б могли посприяти зміщенню стрілки в той чи інший бік, що врахувати не є можливим, а також за винятком випадків коли панель приладів повністю знищена при ударі, тобто у момент розриву електричного ланцюга живлення модуля, що управляє системою).

Однак у сучасних автомобілях звичайні аналогові спідометри зустрічаються все рідше. Старі добрі стрілки і шкали поступово поступаються місцем цифровим приладам, намальованим на дисплеї цифрової панелі приладів. У них, зрозуміло, немає жодних крокових електромоторів, але швидкість та багато інших параметрів руху автомобіля фіксуються різними електронними блоками ЕБК, на які записується найрізноманітніша інформація.

Електронний блок керування, ЕБК (англ. electronic control unit, ECU) – пристрій у автомобілі, який контролює та керує його електричними системами та підсистемами. На сучасних автомобілях, як правило, більшість систем, що керуються електронікою мають свої індивідуальні

ЕБК. Ці ЕБК, у свою чергу, об'єднуються у один спільний Центральний модуль керування автомобілем. Беручи до уваги сучасний автомобіль, то на ньому може бути встановлено до 80 ЕБК різних систем автомобіля.

Дані ЕБК за допомогою спеціального обладнання та програмного забезпечення (із використанням відповідного апаратного інтерфейсу) в подальшому можливо зчитати з Центрального модуля керування автомобілем для подальшого дослідження.

Під час дослідження показів спідометра слід врахувати, що реальна швидкість автомобіля відрізняється від швидкості, що відображає спідометр.

Розробникам категорично забороняється занижувати швидкість автомобілів, що відображається на спідометрі [2], оскільки водій бачитиме на спідометрі показники низької швидкості і тиснутиме на газ, щоб її збільшити. А це автоматично може стати причиною ДТП й створює ризик для життя водія. Тому прийнято рішення брати похибку в бік більшого показника близько на 5-10 % з метою запобігання перевищення швидкості.

Наприклад, у автомобілів сімейства “ВАЗ-2110” з панеллю приладів 110.008/839/001 фактичне значення швидкості 80,0 км/год відповідає значенню швидкості на спідометрі від 81,4 до 85,0 км/год. Отже, якщо на такій панелі приладів буде зафіксовано значення “80”, то фактична швидкість руху автомобіля в момент удару буде дещо меншою за дане значення, якщо встановлені на автомобіль “ВАЗ-2110” диски та шини відповідають технічним умовам, встановленим заводом виробником відповідно до вимог п. 31.1 Правил дорожнього руху України [3].

Також слід врахувати, що заміна шин та дисків на автомобілі “ВАЗ-2110” 175/65R14 на 185/60R15 змінює показання спідометра на 2,5%, що додається до похибки, яка занижена відповідно до технічних умов спідометру.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, можна дійти висновку, що під час слідчої оцінки дорожньо-транспортної пригоди та проведення інженерно-транспортних експертиз із метою встановлення швидкості автомобілів у момент зіткнення зафіксовані показники стрілки спідометра можливо брати до уваги лише умовно. Категоричний висновок зробити не можливо з причин, зазначених у тезах даної доповіді.

Перелік посилань

1. Вікіпедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/> (дата звернення 20.11.2023).
2. ДСТУ 3649:2010. Державний стандарт України. Колісні транспортні засоби. Вимоги щодо безпечності технічного стану та методи контролювання. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2169-12#Text> (дата звернення 20.11.2023).
3. Правила дорожнього руху України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>: (дата звернення 20.11.2023).

УДК 343.98

Амеліна Анна Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінальних розслідувань*

Державний податковий університет

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ
УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ**

**PECULIARITIES OF THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN
CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE INVESTIGATION OF EVASION
OF TAXES AND FEES**

У тезах розглядаються питання використання спеціальних знань у кримінальному провадженні при розслідуванні ухилень від сплати податків, зборів; робиться акцент на важливості проведення судово-економічної експертизи; детально аналізуються види документів, які виступають процесуальним джерелом.

Ключові слова: експертиза, судова експертиза, документ, спеціальні знання, обшук, огляд.

The abstracts deal the use of special knowledge in criminal proceedings when investigating evasion of taxes and fees; emphasis is placed on the importance of conducting a forensic economic examination; the types of documents that act as a procedural source are analyzed in detail.

Key words: examination, forensic examination, document, special knowledge, search, review.

Одним із основних завдань кримінального судочинства є повне і швидке розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, для вирішення якого слідчий повинен вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення злочинної події, осіб, винних у вчиненні правопорушення. Але досудове розслідування у будь-якому кримінальному провадженні вимагає від слідчого глибоких знань і в інших галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла. Зважаючи на це, особливе значення в організаційному і тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання працівниками слідчих підрозділів “спеціальних знань” [1, с. 90].

Основний вид експертизи, яка призначається при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та інших економічних злочинів, є судово-економічна експертиза та відповідно її підвиди. Об'єктом дослідження судово-економічних експертиз є інформація, що міститься в певних процесуальних матеріалах, первинних

зведеннях, звітних бухгалтерських документах, установчих, реєстраційних, договірних, фінансових, банківських, планово-економічних та подібних їм матеріалах [2, с. 210].

При розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів можуть бути призначені такі підвиди криміналістичної експертизи, як техніко-криміналістична експертиза документів та почеркознавча експертиза[3, с. 43].

Документи, виявлені при обшуку (листи, чорнові записи тощо), можуть містити інформацію про підготовку, здійснення і приховування кримінального правопорушення, про коло осіб, що брали в ньому участь, мотив кримінально протиправного діяння. Щодо проваджень у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 212 Кримінального кодексу України, важливе значення має також виявлення матеріалів і пристроїв, які можуть бути використані при вчиненні підробок [4, с. 75].

Документи, які містять фактичні дані (докази, що мають значення для кримінального провадження, під час досудового розслідування можуть збиратися шляхом проведення огляду місця події, тимчасового доступу до документів, обшуку та деяких інших процесуальних дій) [5, с. 109].

Найчастіше тимчасовому доступу до речей і документів підлягають такі документи: рішення органу управління про реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності; статут; установчий договір; протокол загальних зборів засновників; список посадових осіб, співробітників, які працюють на даному підприємстві; ліцензії (дозвіл) на проведення визначеного виду діяльності; документи, що відображають відомості про відкриття розрахункових та інших рахунків господарюючим суб'єктом в установах банків; документи, що відображають право власності чи оренди на приміщення, де розташований суб'єкт підприємницької діяльності, а також на виробничі приміщення чи основні засоби виробництва; договори, угоди, контракти та інші зобов'язання щодо реалізації товару (продукції), виконання робіт, надання послуг; прибутково-видаткові документи; документи, що підтверджують відвантаження, транспортування, розвантаження товарів; журнал обліку товарно-матеріальних цінностей (у разі ведення спрощеного обліку товарно-матеріальних цінностей); журнали-ордери рахунків бухгалтерського обліку; бухгалтерські звіти про фінансово-господарську діяльність із додаванням необхідних документів; баланс підприємства; звіт про фінансові результати та їх використання; дані із банку про обіг грошових коштів на розрахунковому рахунку підприємства; відомості про виплату заробітної плати; ділове листування; розрахунок податку з власника транспортного засобу; податкові декларації; повідомлення територіальних податкових органів про види, строки та порядок сплати податків та інших обов'язкових платежів, а також повідомлення про надання в строк податкових декларацій та розрахунків податків та інші документи залежно від характеру діяльності, виконаної господарюючим суб'єктом [4, с. 78].

Як зазначає В. В. Лисенко, “при розслідуванні фактів ухилення від оподаткування важливе доказове значення мають такі документи, як: накази і розпорядження організації, яка перевіряється; реєстраційні документи організації; документи обліку операцій по розрахункових рахунках; первинні касові документи; службова переписка, договори; книга обліку довіреностей; товарно-транспортні накладні, рахунки фактури, документи обліку товарів на складах і приміщеннях; прибутково-видаткові ордери, оборотні відомості, дорожні відомості, журнали-ордери, книги касирів, що здійснюють відповідні касові операції, касові стрічки; платіжні доручення, грошові чеки на отримання готівкових грошових коштів, заяви на перекази, меморіальні ордери про комісійну винагороду; договори банківського рахунку, договори оренди приміщень” [6, с. 8].

У контексті специфічної складової огляду документів (використання спеціальних знань, зокрема обізнаність про систему документації, значення термінів, дотримання вимог, що висуваються до таких документів, визначення документів, які стосуються обставин кримінального правопорушення, тощо) діяльність спеціаліста передбачає застосування комплексу аналітичних і пошукових заходів, що спрямовані на допомогу слідчому в проведенні слідчої (розшукової) дії [7, с. 282].

Що стосується спеціаліста-економіста у процесуальних діях, то така необхідність виникає при виявленні, огляді та збиранні первинних документів, бухгалтерських і податкових реєстрів [8, с. 20]. Спеціаліст-економіст повинен звести до мінімуму помилки, пов'язані з неправильним відбором документів, з тим, щоб до матеріалів кримінального провадження приєднати ті реєстри, документацію та форми звітності, які стосуються матеріалів кримінального провадження [8, с. 20].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень у сфері господарської діяльності свідчить, що спеціалісти у сфері оподаткування, бухгалтерського і податкового обліку залучаються досить часто, бухгалтерські та податкові знання використовуються у різних формах, нерідко у формі проведення судово-економічних експертиз. Безпосередня практична діяльність спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій, коли виникає необхідність застосування його спеціальних знань, навичок та досвіду, є завжди важливою.

Перелік посилань

1. Чаплінська А. *Форми використання спеціальних знань*. URL: [file:///C:/Users/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%86%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/krise_2013_58\(2\)_1_9.pdf](file:///C:/Users/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%86%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/krise_2013_58(2)_1_9.pdf). С. 89-91 (дата звернення 25.11.2023).
2. Кравчук С. Й. *Економічна злочинність в Україні*. Курс лекцій: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ: Вид.-во Кондор, 2009. 280 с.
3. Марущак О. А. Використання спеціальних знань при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. № 1(2). 2016. С. 39-45.

4. Потомська Н. А., Бобік В. П. Поняття і види слідчого дослідження документів у справах про злочини у сфері оподаткування. *Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. № 1. 2011. С. 114-120.

5. Чигрина Г. Л., Некрасов В. А., Довбаш Р. С. та ін. Письмові процесуальні документи досудового розслідування податкових злочинів: практикум: навч. посіб. Ірпінь: Вид-во НУДПСУ, 2016. 558 с.

6. Лисенко В. В., Задорожний О. С., Дзісяк О. П. Ухилення від сплати податків: виявлення та розслідування: моногр. Київ: Істина, 2008. 216 с.

7. Тимофєєва Н. В. Участь спеціаліста в огляді документів під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. №1(102). С. 278-286.

УДК 343.98

Ананьїн Олег Валерійович

*кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
старший офіцер відділу інформаційно-аналітичного забезпечення*

*Головний експертно-криміналістичний центр
Державної прикордонної служби України*

СУЧАСНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ КРАЇН ЄС

MODERN MEANS OF PROTECTION OF IDENTIFICATION DOCUMENTS OF THE EU COUNTRIES

Розглянуто сучасні високотехнологічні засоби захисту від підробки ідентифікаційних документів країн ЄС. Їхнє технічне виконання базується на використанні захищеної поліграфії та комбінації елементів, які складаються з декількох ступенів захисту. Наразі, у ЄС найбільш перспективним напрямом розвитку високотехнологічного захисту документів вважається використання комплексних динамічних візуальних ефектів, які легко розпізнаються та важко відтворюються без застосування спеціальних засобів виробництва.

Ключові слова: ідентифікаційні документи, сучасні засоби захисту від підробки, безпека документів, судова експертиза.

The article examines modern high-tech means of protection against forgery of documents of the EU countries. Their technical implementation is based on the use of secure printing and a combination of elements consisting of several degrees of protection. Currently, in the EU, the most promising direction of development of high-tech document protection is the use of complex dynamic visual effects that are easily recognized and difficult to reproduce without the use of special means of production.

Key words: identification documents, modern means of protection against forgery, document security, forensic examination.

Сучасні європейські фахівці вважають найбільш перспективним напрямом розвитку високотехнологічного захисту документів – створення та запровадження спеціальних захисних елементів, заснованих на використанні комплексних динамічних візуальних ефектів, які легко розпізнаються та важко відтворюються без застосування спеціальних засобів виробництва [1].

Зокрема, як відомо, одним із важливих ідентифікаторів особи в документах є фотозображення пред'явника. Тому розробники у першу чергу впроваджують засоби захисту саме для нього. Так, компанією “Morpho” (група Safran) розроблено сучасний варіант об'ємного фотозображення, виконаного шляхом застосування стереолазерного зображення (Stereo Laser Image – SLI). При спробі втручання у таке зображення карту буде пошкоджено. Для забезпечення додаткового захисту від підробки на основне фотозображення пред'явника наноситься методом лазерної перфорації номер документа. Це реалізовано в документах громадян Нідерландів. При механічному втручанні у фотозображення номер пошкоджується, що залишає видимі сліди, які визначаються простим візуальним способом (поглянути на просвіт), без застосування спеціальних приладів.

Компанія “Trüb” групи Gemalto розробила засіб захисту – tru/window lock (Sealys Window Lock). Він виконаний за технологією так званого Transparent Window (прозорого вікна). Засіб захисту містить вторинне зображення, яке у проникаючому світлі має вигляд “позитиву”, а у прямому світлі – “негативу”. В основі технології лежить процес лазерної абляції (видалення металу) на металічній фользі, яку інтегровано у полікарбонатну сторінку даних через прозоре вікно. Внесення будь-яких змін залишить помітні сліди, які легко визначаються простим візуальним способом, без застосування спеціальних приладів. Цей захисний засіб реалізовано у сучасних паспортних документах Литви та Фінляндії.

Компанія OpSec розробила для захисту ID-карток спеціальний ламінат, який містить як видимі, так і приховані елементи. Захисний елемент EQUINOX (ISIS) створює стереоефект чорно-білого зображення при прямому світлі. Його дія заснована на явищі дифракції та рефлексії (відбитті) світла. Такий захисний засіб важко імітувати, але при цьому легко виявити його підроблення.

Варто зазначити, що наразі високим стандартам безпеки та якості відповідають сучасні ідентифікаційні документи, виконані компанією “Giesecke & Devrient”. Сторінки бланка паспортів друкуються на спеціальному папері “Jetfix”, а сторінка даних вкрита інноваційним матеріалом “PECSEC”, який значно міцніший за звичайний полікарбонат. Використовуються різноманітні високотехнологічні засоби захисту. Зокрема: приховане зображення (PEAK); антикопіювальний елемент (STAR); оптично-змінні фарби (OVI), з поляризаційним ефектом (STEP);

оптично-змінні елементи (OVD); змінні лазерні зображення (SLI/MLI); FUSE-ID – обробка лазером ділянки з фарбою OVI; двостороннє зображення Mirage TM, Arjo Systems; нові полімерні матеріали на базі сполук полікарбонату та поліетілентерефталата. Усіх їх важко імітувати в кустарних умовах. При цьому вони забезпечують ефективну швидку перевірку на наявність ознак підробок простим візуальним способом, без застосування спеціального експертного обладнання.

Отже, правомірно зробити висновки про те, що якість сучасних засобів захисту постійно зростає. Сучасний захист документів від підробки базуються на технологіях захищеної поліграфії та на комбінуванні елементів, які складаються з декількох ступенів захисту.

Сучасна система захисту документів має відповідати максимальному рівню безпеки та забезпечувати легку, швидку та ефективну перевірку на предмет підробки.

Перелік посилань

1. Стінен Д. Безпека документів та управління ідентифікацією в Україні / Міжнародна організація з міграції (МОМ), Представництво в Україні, 2015. 44 с.

УДК 343.98

Андрушко Олександр Вікторович

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
факультету правоохоронної діяльності*

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

СИСТЕМА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

SYSTEM OF LEGAL RESPONSIBILITY OF JUDICIAL EXPERTS

У тезах висвітлюються проблемні питання формування системи юридичної відповідальності судових експертів, окреслюються деякі проблеми реалізації окремих видів цієї відповідальності.

Ключові слова: юридична відповідальність судових експертів, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, дисциплінарна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, матеріальна відповідальність, процесуальна відповідальність

The theses highlight the problematic issues of forming a system of legal responsibility of judicial experts, outline some problems of implementing certain types of this responsibility.

Key words: legal responsibility of judicial experts, criminal responsibility, administrative responsibility, disciplinary responsibility, civil legal responsibility, material responsibility, procedural responsibility

Важливою юридичною гарантією виконання обов'язків судовими експертами є інститут їх юридичної відповідальності. Однак, щодо системи цієї юридичної відповідальності в літературі висловлюються різні думки. Передумовами різних наукових підходів до системи юридичної відповідальності судових експертів насамперед є відсутність чіткої законодавчої визначеності цього питання за останні роки, тому авторами часто звужується число її елементів. Приміром указується лише три види юридичної відповідальності: кримінальна, адміністративна та дисциплінарна [1, с. 552].

У 2022 році у зв'язку із внесеними змінами Законом № 2716-IX від 03.11.2022 остаточно до ч. 1 ст. 14 Закону України “Про судову експертизу” було записано: “Судовий експерт на підставах та в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності”. До 2017 року указана стаття містила текст, слова якого позначали систему відповідальності судового експерта: “дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності”. Згідно із Законом № 2147-VIII від 03.10.2017 ці слова були замінені словом “юридичної відповідальності”, аж до 2022 року.

Ні попередня, ні нинішня редакції ст. 14 Закону України “Про судову експертизу” не дають нам повного *appropriare* уявлення про систему юридичної відповідальності судових експертів.

Вважаємо, що судові експерти за результатами виконання (невиконання) своєї судово-експертної діяльності та інших процесуальних обов'язків можуть бути притягнуті до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової, матеріальної та процесуальної відповідальності. Названі види юридичної відповідальності й складають систему юридичної відповідальності судових експертів. Далі спробуємо обґрунтувати ці види юридичної відповідальності.

Кримінальна відповідальність. Цей вид юридичної відповідальності загалом не викликає заперечень, оскільки така відповідальність прямо передбачена в окремих статтях КК України: за завідомо неправдивий висновок експерта (ст. 384); за відмову експерта без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 385); за розголошення без письмового дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила оперативно-розшукову діяльність, даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування судовим експертом, попередженим в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані (ст. 387); за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди (ст. 368).

Проблемними питаннями кримінальної відповідальності судових експертів насамперед є питання кваліфікації їх діянь, а саме, визначення, що таке “завідомо неправдивий висновок”, “поважні причини відмови від виконання обов’язків”.

Адміністративна відповідальність експертів передбачена в КУпАП за неповагу до суду, що виразилась в невідкоренні судового експерта розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил (ч. 1 ст. 185-3); за злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд (ч. 3 ст. 185-3); за неповагу до Конституційного Суду України з боку експерта, інших учасників конституційного провадження, залучених Конституційним Судом України до участі у справі, що виразилася у злісному ухиленні від явки на засідання, пленарне засідання Сенату, Великої палати Конституційного Суду України або в невідкоренні цих та інших осіб розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час таких засідань (ч. 5 ст. 185-3); за злісне ухилення експерта від явки до органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування (ст. 185-4). Можлива адміністративна відповідальність судових експертів й за розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 185-11), якщо такі відомості стали відомими під час професійної діяльності, а у разі шкоди здоров’ю особи, взятої під захист, чи якщо такі дії спричинили смерть особи, взятої під захист, або інші тяжкі наслідки, повинна наставати й кримінальна відповідальність за ст. 381 КК України.

Дисциплінарна відповідальність – самий складний у теоретичному та практичному вимірах вид юридичної відповідальності, який не має своєї відокремленої теорії та галузі права, а існує в теоріях інших галузей права. Щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності судових експертів, то до минулого року практика йшла шляхом застосування підзаконних нормативно-правових актів, про недопустимість чого у 2022 році Верховним Судом висловлено наступну правову позицію: “Закону, який би передбачав відповідальність експерта за вчинення дисциплінарного правопорушення під час здійснення ним експертної діяльності, немає. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів № 301/5 з огляду на вимоги Конституції України не може підміняти закон, який би визначав склад правопорушення як підставу притягнення особи до дисциплінарної відповідальності та заходи державно-примусового впливу на його вчинення” [2].

Наприкінці 2022 року нова редакція ч. 3 ст. 14 Закону України “Про судову експертизу” вже визначала дванадцять складів дисциплінарних проступків, що відображають істотні порушення експертом правил професійної діяльності.

При застосуванні дисциплінарної відповідальності судових експертів крайній дисциплінарний проступок (“невиконання або неналежне виконання судовим експертом без поважних причин покладених на нього обов’язків, що стало підставою для постановлення судом окремої ухвали, в якій порушено питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта”) породжує три квестії: 1) “невиконання або неналежне виконання судовим експертом без поважних причин покладених на нього обов’язків...” – це законодавчо невизначене формулювання, оцінне, під нього можливо запровадити будь-що, в науці такі формулювання піддані справедливій критиці; 2) у кримінальному судочинстві відсутній інститут окремих ухвал; 3) суд в інших видах судочинства вправі сам визначати вид відповідальності (адміністративна чи дисциплінарна), який застосовувати до судового експерта. Тут дисциплінарна відповідальність приховує небезпечні для експерта дисциплінарні наслідки – залишитися без роботи при застосуванні одного з двох стягнень: тимчасове, строком до одного року, зупинення строку дії документа, що підтверджує наявність кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю; або позбавлення кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю.

Цивільно-правова відповідальність. Спеціального закону про цивільно-правову відповідальність судових експертів немає. На нашу думку, така може виникати з двох підстав: 1) з договірних зобов’язань судових експертів по проведенню експертних досліджень в інтересах інших осіб (ч. 1 ст. 7-1; п. 6 ч. 1 ст. 13 Закону України “Про судову експертизу”); 2) з відшкодування шкоди, завданої неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю судових експертів, керівників експертних установ (ст. 1173 ЦК України), або ж відшкодування шкоди, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов’язків (ст. 1172 ЦК України). Ст. 1191 ЦК України передбачає право регресу до судового експерта.

Матеріальна відповідальність. Судовий експерт, який є працівником державної спеціалізованої експертної установи на підставі трудового договору чи контракту несе матеріальну відповідальність перед роботодавцем за шкоду, завдану облікованому майну установи. Залежно від організаційно-штатного становища судового експерта в експертній установі правовими підставами будуть виступати, чи законодавство про працю, про державну службу чи інші види публічної служби.

Процесуальна відповідальність. Самим поширеним видом процесуальної відповідальності є накладення грошового стягнення (ст. 144 КПК України) або його аналог – штраф (ст. 148 ЦПК України, ст. 149 КАС України, 135 ГПК України), але є неправильним твердження окремих авторів, що ці заходи відповідальності можуть покладатися на експертів [3, с. 134; 4, с. 49]. Причинами цього є те, що у вказаних вище статтях ЦПК,

КАС, ГПК доволі невдало змішані поняття “учасник и справи” та “учасники судового процесу”, до останніх відноситься й експерт, у КПК під “учасниками кримінального провадження” розуміється також експерт. Відповідно до ч. 1 ст. 327 КПК України внаслідок неприбуття свідка, спеціаліста, перекладача, представника уповноваженого органу з питань пробації і експерта, з-поміж усіх названих лише на свідка передбачено можливість накладення грошового стягнення. Щодо інших суб’єктів провадження заходів процесуальної відповідальності законом непередбачено, а лише адміністративна за злісне ухилення експерта від явки в суд (ч. 3 ст. 185-3 КУпАП). На нашу думку, до експерта відповідно до ч. 3 ст. 330 КПК України можуть застосовуватися заходи процесуальної відповідальності, такі як попередження про відповідальність за неповагу до суду та при повторному порушенні порядку у залі судового засідання – видалення із зали судового засідання з подальшим притягненням до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 185-3 КУпАП.

Таким чином, вважаємо, що систему юридичної відповідальності судового експерта *de lege lata* складають наступні її види: *кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова, матеріальна та процесуальна* відповідальність.

Перелік посилань

1. Демидова Є. Є., Домашенко О. М., Колеснікова І. А., Латиш К. В. Судовий експерт як суб’єкт судово-експертної діяльності: правовий статус. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 549-553.
2. Постанова Верховного Суду від 30 серпня 2022 року у справі № 640/27721/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105973863>
3. Дудич А. В. Відповідальність експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2015. Вип. 30. Том 2. С. 132-136.
4. Суржан Б. П. Юридична відповідальність судового експерта у світлі судової реформи. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 46-54.

УДК 343.985

Антонюк Поліна Євгенівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини*

Сорока Ірина Вікторівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини*

Національна академія внутрішніх справ

**СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
ЗМІСТ, СУТНІСТЬ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА**

**SPECIAL KNOWLEDGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS: CONTENT,
ESSENCE AND LEGAL NATURE**

Проводиться аналіз сутності, змісту та правової природи спеціальних знань у кримінальному провадженні як критерію належності та допустимості доказів, отриманих за допомогою певних учасників: експерта та спеціаліста. Наголошується на належному розумінні спеціальних знань, виходячи з напрямку та суб'єктів їх застосування, а також державних гарантій їх відповідності окресленим функціям. Звертається увага на негативні наслідки відсутності нормативного визначення категорії “спеціальні знання” як для розвитку наукових знань, так і для здійснення правосуддя. Пропонується комплекс заходів щодо врегулювання окреслених проблемних аспектів.

Ключові слова: спеціальні знання, судова експертиза, висновок експерта, джерело доказів, експерт, спеціаліст, галузь знань, кримінальне провадження.

An analysis of the essence, content and legal nature of special knowledge in criminal proceedings is carried out as a criterion for the appropriateness and admissibility of evidence obtained with the help of certain participants: an expert and a specialist. Emphasis is placed on a proper understanding of special knowledge, based on the direction and subjects of their application, as well as state guarantees of their compliance with the outlined functions. Attention is drawn to the negative consequences of the lack of a normative definition of the category “special knowledge” both for the development of scientific knowledge and for the administration of justice. A set of measures to resolve the outlined problematic aspects is proposed.

Key words: special knowledge, forensic examination, expert opinion, source of evidence, expert, specialist, field of knowledge, criminal proceedings.

Не є перебільшенням загальне розуміння важливості та значущості використання спеціальних знань для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, в різних формах: процесуальній

(проведення експертизи, залучення спеціаліста до процесуальних дій) та непроцесуальній (перевірка по криміналістичним облікам, консультації та допомога спеціаліста поза межами процесуальних дій). Однак, як справедливо зазначають вчені, відсутність нормативно закріпленого визначення змісту та обсягу спеціальних знань у вигляді чітко сформульованої дефініції викликає не лише наукові дискусії, але й сприяє створенню хибних наукових інституцій [1, с. 220]. При цьому саме належне розуміння сутності, змісту та правової природи спеціальних знань є визначальним не лише в аспекті закономірного і логічного розвитку теорії криміналістики та судової експертології, а й в аспекті практичного застосування таких знань: при формуванні професійних компетенцій відповідних суб'єктів; при виокремленні експертних спеціальностей та визначенні предмету експертизи; під час залучення відповідних фахівців до різних видів судочинства; при оцінці доказового значення фактичних даних, отриманих за допомогою відповідних фахівців.

Так, найбільш значущим видом залучення спеціальних знань до кримінального провадження, з точки зору процесуальної природи отриманих при цьому фактичних даних, є проведення експертизи і залучення для цього експерта. Адже висновок експерта є процесуальним джерелом доказів, а відповідно, фактичні дані, що містить висновок експерта – доказами [2, ст. 84].

В ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) законодавець визначає експерта як особу, “яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України “Про судову експертизу” на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань”.

Відсилання законодавця до Закону України “Про судову експертизу” дає нам чітке розуміння, що джерелом доказів у кримінальному провадженні є висновок саме *судового* експерта, зроблений ним по результатах *судової* експертизи, а не експертизи взагалі [3, с. 63-65].

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про судову експертизу” *судова експертиза* – це дослідження на основі *спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо* об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [4]. Керуючись всезагальним методом наукового пізнання, аналіз наведеного визначення дозволяє зробити висновок: знання, на основі яких проводиться дослідження об'єктів, явищ і процесів, є спеціальними не за змістом, а за їх правовою природою (наявності критеріїв, що встановлюються та гарантуються державою, щодо набуття таких знань та підтвердження рівня відповідності), напряму їх використання

(забезпечення потреб правосуддя) та суб'єктом (відмінним від суб'єкта, що реалізує функцію правосуддя).

Враховуючи формат публікації, стисло роз'яснимо зроблений висновок. Так, по-перше, нелогічно вважати, що за своєю суттю є просто знання у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла (неспеціальні), а є якісь спеціальні знання у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, відмінні від неспеціальних. По-друге, як ми вже зазначали раніше, судова експертиза (як власне дослідження) проводиться виключно судовим експертом, вимоги до якого визначені та гарантуються державою на рівні закону (в тому числі й щодо його фахової компетенції). По-третє, судова експертиза проводиться при здійсненні судочинства тоді, коли суб'єкту доказування чи суду не вистачає власних знань для з'ясування обставин, що мають значення для провадження.

Таким чином, спеціальні знання у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, які використовуються у кримінальному провадженні, є спеціальними по відношенню до суб'єкта, який їх використовує, – представника сторони обвинувачення, представника сторони захисту, або суду. Тобто при належному розумінні спеціальних знань під ними необхідно розуміти всі знання, окрім знань в галузі права (так званих, юридичних знань), якими володіє сам суб'єкт доказування або суд, і яких йому достатньо для встановлення фактичних даних про об'єкти, пов'язані з кримінальним провадженням. Для переконливості зробленого висновку скористаємося раніше наведеним нами прикладом. Так, коли особа просто працює лікарем або психологом, здійснюючи свої професійні функції та застосовуючи для цього наявні в неї професійні знання з певної галузі, ми не говоримо, що ця особа володіє “спеціальними знаннями”. Але як тільки таку особу залучили як спеціаліста (або експерта) до будь-якого виду провадження, її професійні знання стають “спеціальними”. Тобто важливо розуміти, що “спеціальними” знання стають тому, що змінюється напрям їх застосування – для встановлення фактичних даних в межах судочинства. Знання, якими володіє певна особа, залучена як спеціаліст, або експерт, не змінюється ані за своїм змістом, ані за масштабом, – змінюється напрям їх застосування особою, яка ними володіє [1, с. 220-221].

З урахуванням саме такого, обгрунтованого нами, розуміння спеціальних знань законодавець визначає умови та підстави проведення експертизи в кримінальному провадженні – якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (тобто такі знання, які відсутні у особи, що здійснює доказування), при цьому, не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права (тому що знання з галузі права є професійно необхідними для суб'єкта доказування) [2, ст. 242 ч. 1]. І, виходячи з саме такого розуміння спеціальних знань, в ч. 2 ст. 242 КПК України визначаються випадки обов'язкового проведення експертизи слідчим або прокурором [2].

Саме тому наполягаємо на неприпустимості створення та використання таких категорій як “спеціальні медичні знання” [5] або “спеціальні товарознавчі знання” [6] тощо в аспекті їх застосування для забезпечення потреб правосуддя – встановлення фактичних даних в межах певного виду провадження. Спеціальними знаннями, як ми вже довели, можуть бути лише знання з певної галузі, система яких закладена в розподіл видів людської діяльності та відповідної професійної підготовки [7], лише в аспекті їх використання для забезпечення потреб правосуддя у будь-якому з видів проваджень і лише відносно суб’єкта, який їх залучає. З цієї ж підстави некоректним, на наш погляд, є твердження щодо можливості володіння особою певними спеціальними знаннями в цілому. Володіння кимось спеціальними знаннями може розглядатися лише через призму суб’єкта доказування або суду.

Категорія “спеціальні знання” є дуже важливою в кримінальному провадженні, оскільки визначає належність та допустимість певних фактичних даних як доказів. Так, у ст. 101 КПК України законодавець передбачає, що кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших *спеціальних знаннях*. А в ст. 95 КПК України передбачається, що висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях в розумінні статті 101 КПК України. Якщо особа, яка дає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях у розумінні статті 101 КПК України, а суд не визнав їх недопустимими доказами в порядку, передбаченому частиною другою статті 89 КПК України, інша сторона має право допитати особу згідно з правилами допиту експерта.

Разом з тим, як ми вже зазначали раніше, визначення дефініції “спеціальні знання” в КПК України не наведено, як не міститься його і в інших законах України. Натомість в КПК України зустрічаємо такі формулювання як “експертом у кримінальному провадженні є особа яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями...” [2, ст. 69], “спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками...” [2, ст. 71] тощо.

У зв’язку з викладеним вище вважаємо, що:

– під спеціальними знаннями в кримінальному провадженні необхідно розуміти знання з усіх галузей людської діяльності, окрім знань із галузі права, які використовуються для встановлення фактичних даних про обставини, пов’язані з провадженням, шляхом залучення відповідних суб’єктів у визначених законом формах;

– визначення терміну “спеціальні знання” повинно бути закріплено на рівні закону, а до тих пір не застосовуватися як критерій допустимості та належності отриманих доказів;

– при визначенні терміну “спеціальні знання” на рівні закону повинні бути чітко визначені кваліфікаційні критерії до рівня фахових знань всіх учасників кримінального провадження, яких залучають сторони кримінального провадження (або суд) для встановлення фактичних даних про обставини, що стосуються провадження, або для надання технічної допомоги.

Перелік посилань

1. Антонюк П., Пяковський В. Щодо сутності спеціальних знань. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності*: зб. матеріалів засід. № 1 постійнодіючої Міжнар. наук.-практ. конф. Кропивницький, 2021. С. 220-222.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій. Київ: ІнЮре, 2007. 528 с.
4. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
5. Ковалевська Є. В. Використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів : автореф. дис. ... д-ра філософії : 12.00.09. Київ, 2018. 22 с. URL : <http://ir.library.nmu.com/handle/123456789/997>
6. Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування: дис. ... д-ра філософії : 12.00.09. Київ, 2017. 317 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/1934>
7. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 266. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#n11>

УДК 343.98

Арефіна Наталія Михайлівна

*старший судовий експерт
Житомирського відділення*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

АКТУАЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНИХ ЗАСАД СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

THE RELEVANCE OF THE USE OF SPECIAL PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE INVESTIGATION OF CRIMES AGAINST SOCIETY'S MORAL PRINCIPLES IN TODAY'S CONDITIONS

У тезах висвітлюються проблемні питання пропаганди насильства, жорстокості, нетерпимості та дискримінації за національною, расовою або

релігійною ознакою, її негативного впливу на стани, переконання, установки, погляди і цінності; окреслено психологічні механізми її завуальованого просування.

Ключові слова: психологічна експертиза, деструктивна пропаганда, маніпуляція, комунікатор, реципієнт, моральні засади суспільства.

Theses highlight the problematic issues of propaganda of violence, cruelty, intolerance and discrimination based on national, racial or religious grounds, its negative impact on states, beliefs, attitudes, views and values; the psychological mechanisms of its veiled promotion are outlined.

Key words: psychological examination, destructive propaganda, manipulation, communicator, recipient, moral foundations of society.

Життя в сучасному інформаційному суспільстві потребує розвитку критичного мислення у населення. Досягнення високого рівня технічних можливостей створення та поширення повідомлень сприяють залученню у процеси комунікації мільйонів людей, не обмежуючись їх територіальним розташуванням і мовою спілкування. Недостатньо сформований механізм профілактики інформаційного “засмічення” простору засобів масової інформації сприяє розповсюдженню “чорної” (деструктивної) пропаганди, на меті якої є керування свідомістю аудиторії користувачів засобів масової інформації (далі – ЗМІ), серед яких найбільш популярними і найменш контрольованими є соціальні мережі та месенджери.

Соціально-психологічні, економічні та політичні умови сьогодення утворюють сприятливе підґрунтя для впровадження негативних процесів у духовній сфері суспільства, спотворення його моральних засад, що досягається шляхом поширення відомостей, де схвалюються прояви агресії, насильства, ненависті й нетерпимості до окремих осіб чи груп людей, об’єднаних за національними, релігійними чи політичними ознаками, спільною метою тощо.

Моральні засади суспільства є об’єктом, що охороняється законом, що визначається диспозицією ст. 300 КК України [1]. Згідно з науковим коментарем до означеної норми закону предметом злочину є твори, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість і дискримінацію. Серед ознак, що характеризують такі твори, виділяють демонстрацію їх змістом акту насильства і жорстокості (сцени та епізоди з проявами садизму, тортур, катування, смакування страждань жертви, безжальності тощо) та їх призначення для пропаганди культу насильства і жорстокості (зафіксована в творах поведінка заслуговує на наслідування й поширення).

Одним із засобів попередження та розслідування злочинів проти моралі є призначення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи, об’єктом якої стають усномовленнєві та писемномовленнєві джерела інформації, які можуть містити висловлювання пропагандистського

характеру, спрямовані на популяризацію (прийняття та наслідування) насильства та жорстокості, нетерпимості й дискримінації за національною, расовою або релігійною ознакою. Безпосередньо дослідженню експертом-психологом підлягає комунікативний акт між комунікатором (автором та / або виконавцем комунікації) і реципієнтом (слухачем / глядачем), його характер (наявність / відсутність засобів і прийомів маніпулятивного впливу на свідомість реципієнта), спрямованість (на зміну емоційних станів, думок та стереотипів поведінки реципієнта) з урахуванням віку, рівня освіти, соціально-економічного статусу тощо реципієнта (переважно анонімної аудиторії сприйняття інформації).

З точки зору наукової психології деструктивна пропаганда спрямована передусім на здійснення впливу через емоції, покликана віднайти відгук у масах, а не окремих людей. Її основними критеріями є врахування особливостей цільової аудиторії; наявність центральної тези та привабливого або емоційно негативно забарвленого фону, здатного привернути увагу; маскування за допомогою засобів маніпуляції достовірності інформації (викривлення об'єктивно існуючих фактів). Наведене сприяє легкому просуванню певної ідеї, що досягається за рахунок створенням легкодоступного для розуміння цільовою аудиторією повідомлення, стійкого водночас до критики.

Застосовуючи маніпулятивні способи, деструктивна пропаганда запускає механізм навіювання, завдяки якому цільова аудиторія починає діяти всупереч логічним міркуванням. Таким способом відбувається обхід критичного мислення, лишаяючи для реципієнта (цільової аудиторії) деструктивну пропаганду максимально замаскованою, відкриваючи шлях для нав'язування нових (частково або повністю змінених) переконань, установок, поглядів, цінностей. У такий спосіб досягається основна мета деструктивної пропаганди – роз'єднання людей з метою дестабілізації (розпалювання соціальної ворожнечі, загострення конфліктів й протиріч у суспільстві тощо), роблячи їх легко керованими; згуртування на досягнення вигідної для комунікатора цілі [2, с. 34].

Сучасні наукові напрацювання, а також аналіз експертної практики визначає, що найбільш сприятливим підґрунтям на сьогодні виступає використання соціально-політичної ситуації в суспільстві, яка через збройну агресію росії проти України характеризується нестабільністю, що породжує у населення високий ступінь загальної тривожності, психоемоційного виснаження, спричинені відчуттям загрози здоров'ю та життю, а також тривалої невизначеності [3, с. 12]. У такий спосіб пропагандистські матеріали здатні апелювати до інстинкту самозбереження реципієнта, що закладає основу для можливого маніпулювання свідомістю через базові потреби, які мають особисте значення для кожної людини (потреби в захисті від фізичних і психологічних небезпек, від неупорядкованості, болю, гніву, страху).

Апелюючи до інстинкту самозбереження, за рахунок засобів маніпуляції, створюються моделі “правильних рішень”, “правильних дій”.

Ефективність пропаганди залежить також від способів її проведення. Прийоми, які здатні породжувати почуття страху, тривоги слід вважати найбільш руйнівними, оскільки саме породження та підтримування таких почуттів створює сприятливе підґрунтя для провадження необхідної ідеології, знижуючи критичність мислення людини, запускаючи її захисні механізми, утворюючи стани ворожого ставлення до об'єкта установки.

Крім означеного, до психологічних прийомів маніпулятивного впливу на свідомість людини також належать повідомлення реципієнтові тих відомостей, які здатні викликати в нього гнів, а, отже, впливати на звуження свідомості; привчання реципієнта до якоїсь інформації за рахунок багатократного повторення фраз; посилення на авторитетів, що сприяє підвищенню здатності впливати на підсвідомість психіки людини за рахунок стирання бар'єра критичності мислення.

Як вже зазначалось, деструктивна пропаганда досягає вищого ефекту, коли комунікатор прицільно використовує соціально-психологічні особливості реципієнтів (стать, вік, освітній рівень, соціальні цінності та установки, стереотипи й звичаї).

Звертаючись до вікової ознаки, слід візначити, що найбільш вразливими верствами населення є люди похилого віку, зазвичай з низьким освітнім рівнем. Наведене обумовлено вже сформованим життєвим досвідом, який для населення пострадянського простору може відрізнятися специфічністю традицій та цінностей; ригідністю поглядів та установок; у переважній більшості загальним зниженням активності психічної діяльності (зниження здатності до зосередження та перемикання уваги, зменшення її обсягу; можливі погіршення окремих видів пам'яті, її обсягу; втрата процесами сприймання чіткості, компенсацією чого може стати використання уяви, основу якої становить попередній досвід). Наведене обумовлює сприятливі умови для створення цільового повідомлення в обхід критичного мислення людей похилого віку.

Крім того, за результатами дослідження І. Малкіної-Пих встановлено, що провідною потребою людей похилого віку є потреба в уникненні страждань і в стабільності життя, що пов'язано зі страхами, зокрема страхом появи соматичних захворювань і смерті, страхом безпомічності та невизначеності. Важливим також у даному віковому періоді є прив'язаність до близьких та власної території [4, с. 129]. Означене в умовах сьогодення, що визначаються збройною агресією росії проти України, формулює сприятливі умови для посилення існуючих страхів у населення даної вікової категорії, їх поглиблення й трансформування, створюючи альтернативну реальність з викривленою системою переконань, поглядів і цінностей.

Не менш вразливою для деструктивної пропаганди віковою категорією є неповнолітні, що обумовлено недостатністю життєвого досвіду, рівнем

сформованості навички рефлексії, так би мовити “дитячістю” мотивів, серед яких найбільш розповсюдженими вважаються престижність вчинку, мотиви наслідування, а також прагнення до самоствердження, що в своїй сукупності продиктоване орієнтованістю на референтну групу. Відтак, деструктивна пропаганда, цільовою аудиторією якої є неповнолітні, має на меті впливати на розвиток і виховання молодого покоління, створюючи спотворені орієнтири, впроваджуючи асоціальні погляди та аморальні цінності.

Отже, проблема захисту населення загалом і вразливих його верств, зокрема від негативного впливу продукції, яка пропагує культ насильства, жорстокості, расової, національної та релігійної нетерпимості, на сьогодні є однією з найактуальніших.

Перелік посилань

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 01.12.2023 р. № 3442-IX. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 06.12.2023).

2. Крысько В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) / под общ. ред. А. Е. Тараса. Минск: Изд-во “Харвест”, 1999. 448 с.

3. Суший О. В. Між філософією творення і мистецтвом руйнування. *Проблеми політичної психології*: зб. наук. праць / Асоціація політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. Київ: Міленіум, 2014. С. 10-23.

4. Малкина-Пых И. Г. Кризисы пожилого возраста. Москва: Изд-во Эксмо, 2005. 368 с.

УДК 343.983.7

Бабченко Анна Валентинівна

*кандидат біологічних наук,
судовий експерт*

Воронов Євген Андрійович

судовий експерт

*Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

РОЛЬ БІОЛОГІЧНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ У ВИРІШЕННІ СУЧАСНИХ СУДОВИХ СПРАВ В УКРАЇНІ

THE ROLE OF BIOLOGICAL FORENSICS IN RESOLVING MODERN COURT CASES IN UKRAINE

У цій публікації розглянуті терміни та особливості молекулярно-генетичної експертизи, зокрема визначено сфери застосування цієї експертизи в умовах

воєнного стану в Україні. Аналіз наукової літератури дозволяє нам конкретизувати термінологію поняття “молекулярно-генетична експертиза”, розглядаючи його як відокремлений вид судової біологічної експертизи, що спеціалізується на аналізі об’єктів біологічного походження людини для визначення їх генетичних характеристик. У даній публікації також представлені приклади використання молекулярно-генетичної експертизи в період повномасштабної війни російської федерації проти України. Важливо відзначити, що під час конфлікту цей вид експертизи надає можливість родичам визначити та вшанувати пам’ять своїх близьких, що загинули від рук ворога.

Ключові слова: молекулярно-генетична експертиза, судова експертиза, ДНК-профіль, генетичний матеріал.

This publication discusses the term and features of molecular genetic examination, in particular, the scope of application of this method in the context of martial law in Ukraine. The analysis of scientific literature allows us to specify the terminology of the concept of “molecular genetic examination”, considering it as a separate type of forensic biological examination specializing in the analysis of objects of human biological origin to determine their genetic characteristics. This publication also presents examples of the use of molecular genetic examination during the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine. It is important to note that during the conflict, this type of examination enables relatives to identify and honor the memory of their loved ones who died at the hands of the enemy.

Key words: molecular genetic examination, forensic examination, DNA profile, genetic material.

Для повного і ясного розгляду теми нашого дослідження необхідно визначити термінологію поняття “судова експертиза”.

Згідно зі ст. 1 Закону України “Про судову експертизу” [1], судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Якщо ж говорити про молекулярно-генетичну експертизу, то В. В. Войченко, В. В. Черняк та О. Х. Івашина у своїй праці [2, с. 75] визначили, що у сучасній молекулярно-генетичній експертизі, яка практично завжди використовується для ідентифікації, акцент ставиться на властивості біологічного об’єкта. Здатність визначити особу ґрунтується на аналізі генетичного матеріалу, який присутній у клітинах організму з ядром. Сучасні методи ДНК-аналізу дозволяють досліджувати різноманітні тканини та біологічні рідини, які містять ДНК (кров, сперма, слина, виділення з носа, волосся, піхвові виділення, лупа, м’язова, кісткова та інші тканини людини).

Аналіз наукової літератури дозволяє нам конкретизувати термінологію поняття “молекулярно-генетична експертиза”, розглядаючи його як відокремлений вид судової біологічної експертизи, що спеціалізується на аналізі об’єктів біологічного походження людини для визначення їх генетичних характеристик.

На національному рівні організація та здійснення молекулярно-генетичних експертиз в Україні, а також використання баз даних ДНК, як

підстави для підтвердження доказів, підпорядковані загальним вимогам до проведення експертних досліджень та обліку інформації. Ці вимоги застосовуються до судових молекулярно-генетичних експертиз як окремого виду судової експертизи і включають аспекти, такі як підстави для проведення, принципи проведення, організація приймання та реєстрації матеріалів, представлених для експертного дослідження, форма та структура висновків експерта, а також ведення реєстрів та інші аспекти. Нормативно-правове регулювання цих питань здійснюється через ряд законодавчих актів, а саме Законами України “Про судову експертизу”, “Про захист персональних даних”, Цивільним кодексом України, Кримінальним кодексом України, Сімейним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України тощо та підзаконними нормативними актами [3].

З початку повномасштабної агресії росії на територію України, збільшилася необхідність у проведенні молекулярно-генетичних експертиз. Багато військових, які втратили життя під час конфлікту, не можуть бути ідентифіковані та передані своїм родичам через стан тіл; аналогічна ситуація із цивільними особами, які стали жертвами катувань та вбивств, вчинених російськими солдатами. Тіла часто зазнають настільки серйозних пошкоджень, що їх важко впізнати без допомоги експертів, тому звертаються із проханням про проведення молекулярно-генетичних експертиз.

Логіка нашого дослідження вимагає переходу до практичної частини нашої роботи, а саме – до конкретних прикладів використання молекулярно-генетичної експертизи під час конфлікту на території України.

За даними сайту новин TSN.ua, фахівці ідентифікували тіло шостого загиблого внаслідок удару по терміналу “Нової пошти” під Харковом, його вдалося ідентифікувати за допомогою ДНК батька. Ним виявився 30-річний житель Харкова, уродженець Кам’янки Дворічанської громади [4].

За інформацією іншого новинного ресурсу зазначається, що тисячі українців втратили життя або зникли безвісти під час повномасштабної війни. Використання ДНК-експертизи стає ключовим інструментом у пошуках та ідентифікації зниклих осіб. Забір зразків може проводитися безпосередньо в лабораторіях судової медицини за постановою слідчого, що розслідує справу про зникнення і подає відповідний запит до суду. Після отримання судового рішення буде виконано взяття, перевірка та визначення наявності або відсутності співпадіння геномної інформації [5].

Таких прикладів ідентифікації військових та цивільних осіб за допомогою молекулярно-генетичної експертизи є безліч. З початку широкомасштабної агресії росії на території України відзначається значний розвиток молекулярно-генетичної експертизи та збільшений попит на її послуги. Цей напрямок дозволяє родичам прощатися зі своїми втраченими рідними, які загинули внаслідок війни. Разом із тим, родичі

тих, хто вважається зниклим безвісти, мають здавати генетичний матеріал для прискорення процесу молекулярно-генетичної експертизи та ідентифікації тіл їхніх близьких.

Після аналізу сучасного рівня розвитку молекулярно-генетичної експертизи в Україні нам вдалося уточнити визначення терміну “молекулярно-генетична експертиза” як підтипу судової біологічної експертизи, який спеціалізується на вивченні об’єктів біологічного походження людини для визначення їх генетичних характеристик. На сьогодні молекулярно-генетична експертиза стрімко розвивається і допомагає близьким віднайти своїх загиблих родичів.

Перелік посилань

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

2. Войченко В. В., Черняк В. В., Івашина О. Х. Експертний взаємозв’язок при проведенні цитологічних та молекулярно-генетичних експертиз в практиці Дніпропетровського обласного бюро судово-медичної експертизи. *Судово-медична експертиза*. 2015. № 1. С. 75-78.

3. Ходирева І. Т., Гамалюк Б. М. Окремі питання правового регулювання судової молекулярно-генетичної експертизи та обліку генетичних ознак людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. Івано-Франківськ, 2022. Вип. 2 (98). С. 190-201.

4. Абрамова Ю. Удар по терміналу “Нової пошти” під Харковом: за допомогою ДНК батька ідентифікували тіло шостого загиблого. Офіційний сайт новин tsn.ua URL: <https://tsn.ua/ato/udar-po-terminalu-novoyi-poshti-pid-harkovom-za-dopomogoyu-dnk-batka-identifikuvali-tilo-shostogo-zagiblogo-2434879.html>.

5. ДНК-експертиза для пошуку загиблих проводиться лише за постановою слідчого. Офіційний сайт новин ukrinform.ua. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3693116-dnkekspertiza-dla-posuku-zagiblih-provoditsa-lise-za-postanovou-slidcogo-lubinec.html>.

УДК 343.98

Бандурко Віталій В’ячеславович

*старший судовий експерт
Кропивницького відділення*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ЕКСПЕРТ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

EXPERT IN THE JUDICIAL PROCESS

Тези присвячені розгляду ситуацій, що виникають під час виклику експерта до суду з метою надання пояснень щодо висновку. Розглянуто підстави виклику до

суду, підготовка та самі дебати в судовому процесі; тиск, маніпуляції під час дискусії зі стороною чи представниками сторони, якщо висновок не на їх користь.

Ключові слова: висновок, суд, підготовка, дебати, повторна, додаткова експертиза, підпис, захист, порядок, категоричний висновок.

The thesis is aimed at considering situations that arise when an expert is called to court for the purpose of providing explanations on the conclusion. In which will be considered the grounds of the summons, the preparation and the debates in the trial itself. Pressure, manipulation during the discussion with the party or representatives of the party, if the conclusion is not in their favor.

Key words: conclusion, trial, preparation, debate, repeated, additional examination, signature, defense, categorical conclusion.

У результаті проведення дослідження експерт може зробити один із наступних висновків з одного питання або ж комбіновану кількість висновків у разі надання відповіді на два і більше питань, а саме: категорично позитивний, категорично негативний, імовірно позитивний, імовірно негативний та висновок у формі: “не представилося можливим”.

Однією з засад є змагальність [1, ст. 129 п. 3] в судочинстві, відповідно у сторони, для якої висновок не на її користь, є право викликати експерта до суду для роз'яснення свого висновку, посилаючись на нормативно-правові акти України, а саме: ст. 356 Кримінально-процесуального кодексу України; допит експерта в суді [2]; ст. 72 Цивільно-процесуального кодексу України; експерт [3]; ст. 69 Господарсько-процесуального кодексу; експерт [4] та інші.

Підставами, на які сторона судового процесу має право посилатися з метою виклику експерта до суду, є не дотримання наступних вимог до висновку: обґрунтованість, об'єктивність, повнота, ясність:

– експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання [3, ч. 3 ст. 72 ЦПК, 4, ч. 3 ст. 69 ГПК, 5, ч. 3 ст. 68 КАСУ];

– експерт зобов'язаний особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання [2, п. 1 ч. 5 ст. 69 КПК];

– якщо висновок експерта буде визнано неповним або неясним, судом може бути призначена додаткова експертиза, яка доручається тому самому або іншому експерту (експертам) [3, ч. 1 ст. 113 ЦПК, 4, ч. 1 ст. 107 ГПК, 5, ч. 1 ст. 111 КАСУ].

На практиці зацікавлена сторона інколи зловживає своїм правом з метою будь-яким чином посягти сумнів у законності, об'єктивності та неупередженості висновку експерта в очах судді. До прикладу, надання рецензій, що не передбачені законодавством України (мали місце свого часу до втручання відповідних правових організацій); перекручування інструкцій та методик експертних установ МВС і юстиції між собою;

перекручування понять, або ж висновок не вірний без надання жодних обґрунтувань, тому що сторона не володіє термінологією експертизи, висновок якої ставить під сумнів та ін. Детальніше деякі з вказаних випадків будуть розглянуті при викладі основного матеріалу та заходів, які вживаються з метою запобігти таким ситуаціям.

Згідно ст. 356 п. 3 КПК експерту можуть бути поставлені запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку [2].

Перший досвід перебування в судовому процесі може з'являтися на стадії проходження стажування, в плані підготовки має бути розділ в якому певна кількість годин відводиться на вивчення умов та порядку виклику експерта до суду з метою надання роз'яснень по суті свого висновку, за можливості організовується присутність стажиста в судовому процесі (особливо якщо це колишній студент), де людина матиме можливість особисто спостерігати як втілюються в реальність у судовому процесі норми закону. Дана практика під час роботи молодого експерта допоможе йому впевнено надавати роз'яснення з приводу свого висновку та не хвилюватися. Так як він буде знати порядок та межі його допиту в суді. І не давати заводити себе в глухий кут. Серед людей, які планують стати експертом, є люди, що мають певний досвід судової практики, і їм в даному плані простіше.

З об'єктивної точки зору слід зазначити, що помилки можуть виникати в експерта при написанні висновку, людський фактор, технічна помилка тощо, до яких можуть призводити зміни в законодавстві та несвоєчасна реакція експерта, можливий поспіх у зв'язку з резонансністю справи та клопотанням органу чи особи про позачергове виконання експертизи, висновок по якій потрібен замовнику (на вчора або позавчора).

Тож судовий процес для експерта починається з належно оформленого виклику в судове засідання, у ЦПК дана процедура описана в главі 7 "Судові виклики і повідомлення" [3]. Зважаючи на реалії сьогодення щодо карантинних обмежень, військових дій, віддаленості суду від експертної установи є можливість провести засідання у вигляді відео конференції.

Наступним етапом є підготовка експерта до судового засідання, в який входить (перегляд наглядового провадження, ЗУ Про судову експертизу [6], процесуального законодавства в частині експертизи, інструкції [7], права та обов'язки експерта, основний перелік питань, на які експерт може відповідати та на які не може відповідати (неприпустимо ставити перед

судовими експертами правові питання, вирішення яких чинним законодавством віднесено до компетенції суду, зокрема, про відповідність окремих нормативних актів вимогам закону, про правову оцінку дій сторін тощо) [8].

Питання, які ставляться експерту і його висновок щодо них, не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта [2, ч. 4 ст. 101 КПК, 4, ч. 6 ст. 99 ГПК, 3, ч. 6 ст. 103 ЦПК, ч. 5, ст. 102 КАСУ].

Однією з основних засад судочинства є гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами [1, п. 6 ч. 2 ст. 129].

Під час особистої присутності чи відео конференції головуючий суддя встановлює особу експерта (перевіряє документ, який підтверджує його особу та повноваження) та приводить експерта до присяги. Після чого судом експерт попереджається про кримінальну відповідальність. Судом зачитується висновок і ставляться питання, які виникли в суду, далі надає право задати питання сторонам. Допит експерта проводиться в два етапи – спочатку прямий допит, а потім – перехресний. Після цього питання експертові можуть бути поставлені сторонами та їх представниками, з дозволу головуючого – присяжними. Головуючий на протязі всього засідання може ставити питання експертові з метою уточнення його відповідей.

Кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду [10].

Обов'язки присутніх у залі судового засідання закріплені в ст. 329 КПК. Особи, присутні у залі судового засідання, при вході до нього суду та при виході суду повинні встати. Сторони кримінального провадження допитують свідків та заявляють клопотання, подають заперечення стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні. Свідки, експерти, спеціалісти дають показання, стоячи на місці, призначеному для свідків. Особи, присутні в залі, заслуховують вирок суду стоячи. Відхилення від цих правил допускається з дозволу головуючого в судовому засіданні.

Сторони та учасники кримінального провадження, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані додержуватися порядку в судовому засіданні і беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого у судовому засіданні.

Сторони та учасники кримінального провадження звертаються до суду “Ваша честь” або “Шановний суд”.

Матеріали, речі і документи передаються головуючому в судовому засіданні через судового розпорядника.

Суд в своєму розпорядженні має важелі впливу на учасників процесу в разі порушення ними правил поведіння в залі суду, серед яких: – попередження: за порушення правил поведінки у судовому засіданні; – видалення порушника із зали: за порушення порядку після того, як суд виніс попередження; – штраф або адміністративний арешт: за прояв неповаги до суду [9, ст. 185³].

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, можна прийти до висновку: робота експерта передбачає участь у судовому процесі, під час якого сторони використовують надані законом права справедливо, інколи упереджено. Проте експерт має відповідні законодавчі засоби захисту власного висновку.

Перелік посилань

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 14.11.2023).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 14.11.2023).

3. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 14.11.2023).

4. Господарський процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 14.11.2023).

5. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 15.11.2023).

6. Про судову експертизу: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12> (дата звернення 15.11.2023).

7. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: зареєстр. в Міністерстві юстиції України 03.11.1998. за № 705/3145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення 15.11.2023).

8. Про деякі питання практики призначення судової експертизи Постанова Пленуму Верховного суду України від 23.03.2012 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-12#Text> (дата звернення 15.11.2023).

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 17.11.2023).

10. Безоплатна правова допомога: веб-сайт. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/> (дата звернення 17.11.2023).

УДК 343.98

Баранов Петро Миколайович

*доктор геологічних наук, професор,
старший судовий експерт*

Сливна Олена Василівна

*кандидат геологічних наук,
судовий експерт*

Черниш Людмила Петрівна

завідувачка відділу товарознавчих та гемологічних досліджень

*Дніпропетровський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

ДО ПИТАННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ОЦІНКИ БУРШТИНА-СИРЦЯ ТА ВИРОБІВ З НЬОГО

TO THE ISSUE OF EXPERT EVALUATION OF RAW AMBER AND AMBER PRODUCTS

У тезах розглянуто реальний стан сучасного ринку бурштину та проаналізовано певні моменти ціноутворення виробів з бурштину та сировини для них. Проаналізовано преїскуранти на бурштин, які зараз діють в Україні та встановлено, що вони не повною мірою забезпечують об'єктивність і повноту досліджень при експертній оцінці бурштину.

Ключові слова: бурштин, сировина, вироби, ціна, преїскурант, експертна оцінка.

The real state of the modern amber market is considered and certain aspects of pricing of amber products and raw materials for them are analysed. The author analyses the price lists for amber currently in force in Ukraine and establishes that they do not fully ensure the objectivity and completeness of research in the expert assessment of amber.

Key words: amber, raw materials, products, price, price list, expert assessment.

Бурштин – це єдиний дорогоцінний камінь органогенного походження, який активно видобувається на території України. На цьому тлі створюється нормативно-правова база дорогоцінного каміння, а ринок, що формується, пристосовується до загальноєвропейських стандартів. Разом з тим, ті преїскуранти, що сьогодні існують на українському ринку,

не забезпечують об'єктивність і повноту досліджень при експертній оцінці бурштину, оскільки відображають неповну картину його ціноутворення.

На ринку бурштину, як відомо, існує два види товару – сировина та вироб. Вони разом із технологічним процесом формують єдиний виробничо-економічний цикл: сировина – технологія обробки – виріб. У цьому випадку ми маємо справу з його двома крайніми членами (середній цикл для ринку є невидимим). Ціни на сировину визначаються прейскурантами, а ціни на виробу формуються на ринку. Ціни між прейскурантами й виробами мають бути збалансованими, інакше ринок стає некерованим і нецікавим для споживача.

Розглянемо який вигляд має реальна ситуація на сучасному ринку бурштину.

Як приклад наведемо розрахунки для виробів у вигляді куль, де, виходячи з наявних даних, розглянемо дві схеми:

У першій схемі, за відомої вартості виробів і технології виготовлення куль, необхідно визначити вартість сировини.

У другій – за відомої вартості сировини та технології виготовлення куль, необхідно визначити вартість виробу. В обох схемах було використано аналогічні параметри розрахунків.

На основі отриманих результатів побудовано графіки залежностей вивчених характеристик, які дали змогу виявити деякі закономірності розподілу вартості бурштину-сирцю та виробів із нього.

Маса фракції та вартість фракції (\$/шт) бурштину, згідно з розрахунками за першою схемою, показали пряму залежність (рис. 1), де коефіцієнт кореляції Пірсона становить 0,794 (позитивний зв'язок).

Разом з тим, розрахункова вартість сировини (\$/г) та маса фракції перебувають у зворотній залежності. Коефіцієнт кореляції Пірсона становить – 0,81 (негативний зв'язок). Така тенденція суперечить загальноприйнятим законам ринку, тобто вартість бурштину, як правило, перебуває в прямій залежності від ваги, а не навпаки. Слід зауважити, що технологія виготовлення куль однакова, як для куль невеликих розмірів, так і для великих. Отже, такий негативний зв'язок можливо пояснити певними комерційними схемами на стадії реалізації. Зрозуміло, про що стверджують результати наших досліджень, що ціни на маленькі кулі з бурштину на ринку значно завищені.

Зовсім іншу конфігурацію мають криві, отримані під час визначення вартості виробів згідно з прейскурантами Державного гемологічного центру України (далі – ДГЦУ) (рис. 2). Причому, під час розрахунків використовувалися ті самі параметри, що й у першому випадку. Криві графіка мають пряму залежність, що не суперечить законам ринку.

Водночас прейскуранти ДГЦУ на бурштин сирець дуже грубі (примітивні) для такого виду виробів як кулі (ваговий інтервал фракції від 22 г до 39 г, діаметр кулі від 22,5 мм до 28 мм), оскільки розмір кулі (кожний мм) впливає на вартість виробу та значно збільшує її.

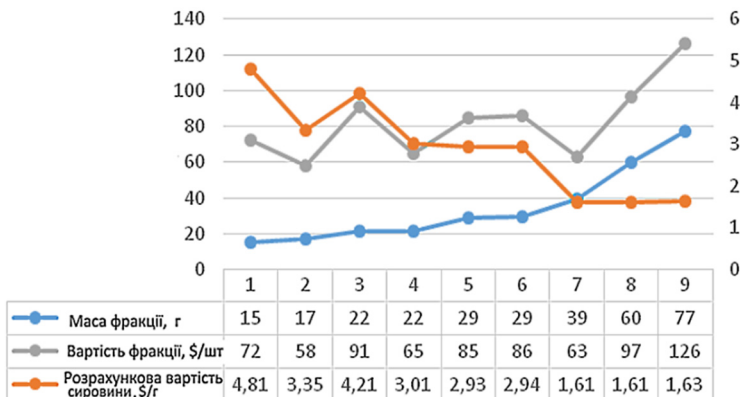

Рис. 1. Графік розподілу маси фракції, вартості фракції та розрахункової вартості сировини

Крім того, у сучасних преїскурантах ДГЦУ, а, отже, і під час розрахунків, не враховуються споживчі властивості: колір бурштину, прозорість, наявність чи відсутність інклюзів, тобто властивості, які є значущими та ціноутворювальними при визначенні вартості сировини.

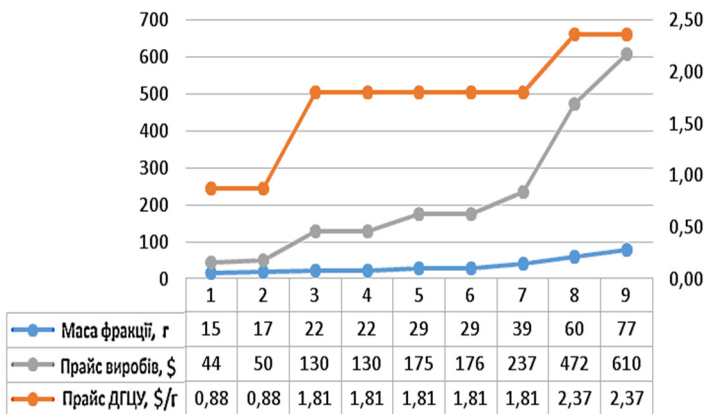

Рис. 2. Розподіл ваги фракції, вартості виробів за преїскурантами ДГЦУ[1]

Графік на рисунку 3 показує, що ринкова вартість виробів і розрахункова вартість виробів за преїскурантами ДГЦУ мають пряму залежність, тобто чим більший розмір кулі, тим вища вартість. Коефіцієнт кореляції Пірсона становить 0,88 (міцний позитивний зв'язок).

Для куль з малими розмірами різниця між ринковою вартістю виробів і розрахунковою вартістю виробів, відповідно до преїскурантів ДГЦУ, стано-

виль 5 з гаком разів ($240/44 = 5,45$ раз, при діаметрі кулі 19,7 мм). У міру збільшення розміру куль різниця між кривими скорочується – при діаметрі 28 мм ринкова вартість стає нижчою. І що вищий розмір, то різниця збільшується. Слід зауважити, що аналогічна ситуація спостерігається і для бус-куль [1].

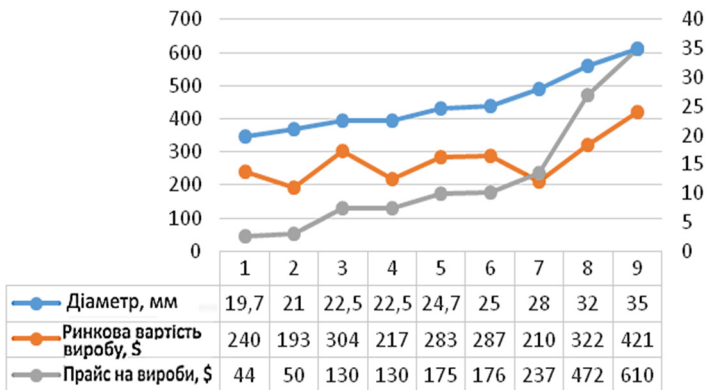

Рис. 3. Графік розподілу ринкової вартості виробів, розрахункової вартості виробів за преїскурантами та розміром куль

На графіку 4 наведено розрахункові дані вартості сировини та преїскуранти ДГЦУ на сировину, між якими виявлено зворотну залежність, тобто коефіцієнт кореляції Пірсона становить $-0,74$ (негативний зв'язок). Це свідчить про незбалансованість преїскурантів ДГЦУ на бурштин-сирець із вартістю виробів із нього, що існують на ринку.

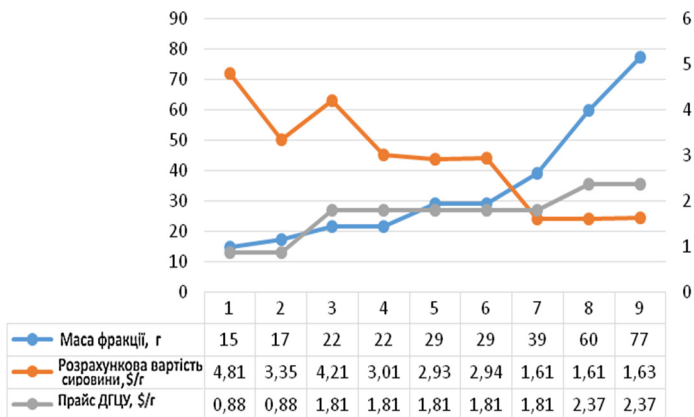

Рис. 4. Графік розподілу ваги фракції, розрахункової вартості сировини та дані преїскурантів ДГЦУ

У ситуації, що склалася, коли сучасний ринок бурштину найчастіше характеризується економічно незбалансованими цінами, необхідно розробити більш досконалі преїскуранти, що враховуватимуть споживчі властивості бурштину та дадуть змогу впорядкувати ринкові ціни на виробі.

Перелік посилань

1. ДСТУ 8847:2019. Бурштин-сировина. Загальні технічні умови. Чинний від 17.04.2019. Київ: ДП “УкрНДНЦ”, 2020.

УДК 343.98

Баулін Олег Вячеславович

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу наукової та нормативно-методичної діяльності
лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного
забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

CURRENT PROBLEMS OF PERFORMING CRIMINAL PROCEDURAL ACTIVITIES

У тезах наукової доповіді висвітлюються проблемні питання здійснення кримінально-процесуальної діяльності в Україні, обумовлені недоліками нормативно-правового регулювання.

Ключові слова: кримінально-процесуальна діяльність, нормативно-правове регулювання; кримінальна юстиція, досудове розслідування; засади кримінального провадження.

The abstracts of the scientific report highlight the problematic issues of criminal procedural activity in Ukraine, caused by the shortcomings of regulatory and legal regulation.

Key words: criminal procedural activity, normative and legal regulation; criminal justice, pretrial investigation; principles of criminal proceedings.

В умовах дії воєнного стану загострилися проблеми здійснення кримінально-процесуальної діяльності, природа яких обумовлена недоліками нормативно-правового регулювання. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК 2012 р.), заклавши чимало

позитивних новацій (інститут негласних слідчих (розшукових) дій, провадження на підставі угод тощо), не вирішив проблем, що існували у слідчій та судовій практиці до його прийняття.

Так сталося через умови, в яких прискорено здійснювалось розроблення і презентація концепції КПК 2012 р., стосовно положень якого лунала конструктивна критика науковців та залишалось багато нез'ясованих питань через термінологію і нормативні конструкції, запозичені з іноземного законодавства [1, с. 252-253]. Але будь-який правовий інститут тісно пов'язаний з національними традиціями, ментальністю народу, іншими інститутами держави і роблячи його рецепцію з однієї системи до іншої, коли він буде перенесений у інший соціальний контекст, можна не лише не досягнути очікуваної мети, а й отримати негативні результати.

Запровадження в Україні незвично посиленої для її правових традицій як країни, що історично належить до романо-германської правової сім'ї, засади змагальності сторін у досудове розслідування із одночасним обмеженням захисту в можливостях збирання доказів шляхом самостійного використання інституту слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, практично нівелювало сутність цієї засади та зробило її дещо декларативною, оскільки реалізація інтересів сторони захисту цілком залежить від позиції, бажання і поведінки сторони обвинувачення, до якої перша вправі лише звертатися із клопотаннями або чекати виконання ухвали слідчого судді за позитивними для неї наслідками розгляду її скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора. Отже, потрібно або надати професійним представникам сторони захисту – адвокатам майже таких самих прав (із певними обмеженнями) для самостійного проведення процесуальних дій, які має сторона обвинувачення, а для забезпечення використання ними можливостей деяких негласних слідчих (розшукових) дій – запровадити інститут приватних детективів, або відмовитися у досудовому розслідуванні від цієї декларації й повертатись до моделей більш класичних для європейського континенту концепцій *кримінального переслідування, підозри і обвинувачення*. За цими моделями у досудовому розслідуванні для захисту прав і інтересів підозрюваного та обвинуваченого діє певна система гарантій, але ініціатива у виборі напрямів і засобів розслідування цілком належить слідчим органам і прокуратурі, реалізація ж засади змагальності сторін відбувається у судовому розгляді, в якому захист має певні привілеї.

Під час дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. (далі – КПК 1960 р.) Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) систематично встановлював порушення Україною вимог ч. 3 ст. 5, ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо забезпечення розумних строків тримання особи під вартою та розгляду кримінальних справ (рішення у справах “Меріт проти України”,

20.03.2004 ; “Антоненков та інші проти України”, 22.11.2005; “Іванов проти України”, 07.12.2006; “Білий проти України”, 21.10.2010; “Паскал проти України”, 15.09.2011 тощо). Саме тяганина кримінального правосуддя, зумовлена поширеною тоді практикою скасування прокурорами та судами незаконних і необґрунтованих постанов органів досудового розслідування про відмову в порушенні кримінальних справ чи про їх закриття, повернення таких справ на додаткове розслідування, звернення до апеляційної і касаційної інстанції для перегляду судових вироків із однакових підстав та іншими рудиментами радянського періоду, яких слід було позбутися, пришвидшила прийняття концептуального нового для України КПК 2012 р. Але після вступу його в дію проблеми із реалізацією засади розумності чи розумних строків кримінального провадження (п. 21 ч. 1 ст. 7, ст. 28 КПК України) не зникли.

У ст. 28 КПК 2012 р. законодавцю не так важко було закріпити нормативно сформульовані поняття і критерії розумних строків та вимоги щодо їх дотримання, вже напрацьовані у практиці ЄСПЛ, як визначитися апріорі з певними часовими величинами, в межах яких органи досудового розслідування, прокуратури і суду будуть реально здатними виконувати свої процесуальні функції та обов'язки, а також можливі об'єктивні й суб'єктивні перешкоди у цьому. Через неможливість забезпечення даних вимог законом органами кримінальної юстиції і з'явленням нових рішень ЄСПЛ проти України, в яких засвідчується порушення засади розумності строків у провадженнях, що були розпочаті вже за правилами КПК 2012 р. (у справах “Чанев проти України”, 09.10.2014; “Крайняк проти України”, 16.02.2023; “Бондаренко та інші проти України”, 20.07.2023; “Дорохов та інші проти України”, 05.10.2023 тощо), часові параметри у ст.ст. 219, 294, 295, 295-1 цього Кодексу вже неодноразово змінювалися. А якщо порівнювати реальний час протягом якого здійснювалося кримінальне провадження на підставі КПК 1960 р. й отримані за цей час результати, із тим, що відбувається зараз, то співвідношення витрат часу і ефективності діяльності на стадіях досудового розслідування та судового розгляду й тривалості тримання осіб під вартою буде не на користь чинного КПК.

До того, зі вступом у дію КПК 2012 р. через певний брак його перехідних і прикінцевих положень у кримінально-процесуальному праві часткова була втрачена його спадковість, у тому числі на шкоду праву особи на захист. Новий закон погіршив становище підсудного і його можливості у здійсненні доказування й захисті в кримінальному провадженні, розпочатому за КПК 1960 р., що й було констатоване 13.11.2018 у рішенні ЄСПЛ у справі “Чжан проти України”. Гіршим у порівнянні з положеннями КПК 1960 р. є становище потерпілого і обвинуваченого, які з'являються у провадженні автоматично, без ухвалення відповідних процесуальних рішень [2, с. 32-33], Потерпілий не

належить до сторони обвинувачення, а тому не має адресованих їй процесуальних прав й фактично перетворився на засіб, який вона використовує у кримінальному провадженні у своїх інтересах.

Процесуальна діяльність відрізняється від інших видів діяльності тим, що її порядок докладно врегульовано законом, який є джерелом кримінально-процесуального права. На теперішні кримінально-процесуальні відносини суттєвий вплив здійснюють підзаконні нормативні акти, що регулюють порядок ведення і використання даних Єдиного реєстру досудових розслідувань, Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, та рішення Верховного Суду через закріплення у законі обов'язкового значення для здійснення правосуддя висновків Верховного Суду. Це більш характерно для системи загального права і нагадує спробу введення у наш процес елементів прецедентного права, хоча за ст. 19 Конституції України органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Привертає увагу відсутність певного зв'язку положень КПК 2012 р. із Кримінальним кодексом України (далі – КК), для виконання завдань якого він слугує, але закріплена у ньому модель інституту закриття кримінального провадження не враховує встановлені у ст. 49 КК строки давності. Відчутною на практиці є й відсутність системного зв'язку положень чинного КПК та інших законів, які регулюють діяльність оперативних працівників, органів досудового розслідування, прокурорів, суддів, адвокатів, судових експертів (закони України “Про прокуратуру”, “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, “Про судову експертизу” тощо). Через це, наприклад, непоодинокими є випадки коли експертиза ще проводиться, а “доля” кримінального провадження вже вирішена без висновку експерта. Просто ініціатор експертизи (слідчий, адвокат, суд) не повідомив експерта про те, що для прийняття підсумкового рішення достатньо було інших доказів.

Велике значення для втілення норм кримінально-процесуального права в життя є їх реалізація уповноваженими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності (слідчими, прокурорами суддями) і адвокатами. На жаль, тенденції, що існують в умовах воєнного стану, вказують на кадровий голод, вади спеціальної освіти і певний брак юридичних знань, слабку криміналістичну підготовку персоналу органів кримінальної юстиції, корупцію, залежність суддів від сторони обвинувачення, політичного та іншого впливу, надмірну завантаженість, що погано позначається на якості кримінального провадження й породжує вибіркові підходи до прийняття рішень під час здійснення правосуддя, а також масову бездіяльність слідчих, щодо яких дієвих методів впливу на сьогодні не має [3].

Без вирішення цих проблем важко уявити кримінально-процесуальну діяльність такою, що здатна ефективно протидіяти злочинності та гарантувати реалізацію засад презумпції невинуватості, рівності осіб перед законом і судом, змагальності сторін, а також прав, свобод і законних інтересів обвинуваченого, потерпілого та інших учасників кримінального судочинства.

Перелік посилань

1. Стахівський С. М. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства: вибрані твори. Київ: Бізнес Медіа Консалтинг, 2010. 276 с.

2. Гончаренко В. Г. Деякі негативи застосування КПК України під час досудового розслідування. *Теоретичні і практичні проблеми досудового розслідування в кримінальному процесі України*: матеріали наук. Конф. (16 груд. 2016 р.). Київ: ВЦ ААУ, 2016. С. 31-34.

3. Банчук О., Галабала М., Денисенко Д., Задоя К., Кориневич А., Куїбіда Р. та ін. Правосуддя на Сході України в умовах збройної агресії Російської Федерації: Зіт за результатами дослідження спроможності судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройного конфлікту на сході України (2016-2017) Київ: Міжнар. фонд “Відродження”, 2018. URL : https://www.irf.ua/content/files/justice_in_eastern_ukr.pdf (дата звернення 20.11.2023).

УДК 343.13

Бессонов Олександр Володимирович

аспірант

кафедри кримінального права і процесу

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ РІШЕНЬ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

PERSPECTIVES ON THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR DECISION FORECASTING DURING CRIMINAL CASE COURT PROCEEDINGS

У тезах розглядаються перспективи використання штучного інтелекту для прогнозування судових рішень у кримінальних справах. Зазначається, що застосування методів машинного навчання, таких як Support Vector Machine і Random Forest, дозволяє передбачати вироки та визначати судові перспективи на основі аналізу попередніх рішень. Аналізується важливість етичних і правових аспектів використання штучного інтелекту в судовому процесі.

Ключові слова: штучний інтелект у судових системах, прогностична аналітика у кримінальних справах, машинне навчання в процесі прийняття юридичних рішень, етичні міркування в штучному інтелекті та кримінальному правосудді, судові перспективи, майбутнє штучного інтелекту в кримінальному судочинстві, інтеграція юридичних технологій та штучного інтелекту, алгоритмічне прийняття рішень у кримінальному процесі.

The theses explore the prospects of using artificial intelligence for predicting judicial decisions in criminal cases. It is noted that the application of machine learning methods, such as Support Vector Machine and Random Forest, allows for predicting verdicts and determining judicial perspectives based on the analysis of previous decisions. The importance of ethical and legal aspects in the use of artificial intelligence in the judicial process is analysed.

Key words: artificial intelligence in judicial systems, predictive analytics in criminal cases, machine learning in legal decision-making, ethical considerations in artificial intelligence and criminal justice, judicial perspectives, the future of artificial intelligence in criminal justice, integration of legal technologies and artificial intelligence, algorithmic decision-making in criminal process.

Застосування штучного інтелекту в сфері кримінального правосуддя проявляється серед іншого й прогнозуванням судових рішень. В інтерпретації О. Kaplina, А. Tumanyants, І. Krytska та О. Verkhoglyad-Gerasymenko, прогнозування можливих судових вироків та оцінка юридичних перспектив визначає ймовірність успішного вирішення справи на підставі аналізу раніше ухвалених рішень та генерацію можливих варіантів вирішення конфлікту (створення рішень для представлення), використовуючи сортування судових вироків та аналіз відповідної статистики [1, с. 148]. За допомогою машинного навчання штучний інтелект може намагатися прогнозувати результати судових вироків, використовуючи дані з аналогічних справ у минулому. Алгоритми машинного навчання можуть аналізувати ці дані, визначати закономірності та враховувати їх при формуванні прогнозів для подібних ситуацій.

Дослідники О. А. Alcántara Francia, М. Nunez-del-Prado, Н. Alatrística-Salas використовували рішення Верховних судів різних країн, таких як Туреччина, Філіппіни, Сполучені Штати, щоб прогнозувати рішення Верховних судів. Цей підхід дозволяє використовувати широкий спектр судових рішень, щоб навчати моделі машинного навчання та робити прогнози для подібних справ у майбутньому. Врахування рішень з різних країн може також збільшити репрезентативність та універсальність отриманих результатів [2].

Цікаві приклади використання алгоритмів машинного навчання для прогнозування рішень Верховного суду. Вивчення голосувань індивідуальних суддів та остаточних рішень дозволяє створювати моделі, які можуть бути корисними в аналізі та передбаченні судових рішень.

Ruger et al. [3, с. 1158] розробили алгоритм для передбачення індивідуальних голосів суддів та остаточного напрямку рішень у Верховному суді Сполучених Штатів. Використовуючи дані з 628 справ, алгоритм виявив точність у 75% для передбачення судових рішень та 66,7% для індивідуальних голосів.

Модель від Б. Каца та Д. Блекмана використовувала алгоритм Random Forest для прогнозування поведінки Верховного суду США на основі корпусу з 200 документів. Зазначено точність у 70,2% [4].

Обидві моделі демонструють потенціал машинного навчання у визначенні та передбаченні рішень в сфері кримінального правосуддя, зокрема у Верховному суді Сполучених Штатів Америки.

Цікаві й дослідження використання машинного навчання для прогнозування судових рішень у питаннях суспільної моралі та свободи слова:

У дослідженні Faith Sert, Yildirim і Halak [5] використовують різні алгоритми для прогнозування судових рішень, використовуючи корпус Конституційного суду Туреччини. Вони використовують представлення вбудовування для виконання TF-IDF і Bag-of-Words для введення тексту в багаторівневий перцептрон. Отримані результати F-міри становлять від 60% до 98,7%.

Virtucio et al. [6, с. 133] використовують класифікатори Linear SVM і Random Forest для прогнозування рішень Верховного суду на Філіппінах. Вони аналізують історичні рішення суду та використовують проект Lasphil для збору справ. Застосовуючи техніку підвибірки для балансування випадків, вони досягають точності 55% і 59% для Linear SVM і Random Forest відповідно.

В останні роки спостерігається зростання застосування штучного інтелекту, зокрема видобутку тексту, в різних сферах, включаючи юридичну. Ці технології знаходять своє застосування в щоденних системах, таких як чат-боти та розпізнавання голосу. Зокрема, в юридичній сфері важливим напрямком є прогнозування судових рішень, і в цьому контексті застосовуються різні методи, зокрема інтелектуальний аналіз тексту.

Переважаю використовуються методи, такі як Support Vector Machine (SVM), K Nearest Neighbors (K-NN), і Random Forest, які виявили свою ефективність в прогнозуванні судових рішень у різних правових сферах, таких як права людини, розлучення, інтелектуальна власність та інші. Важливо відзначити, що методи глибокого навчання також досліджуються, але на даний момент вони не використовуються стільки, скільки традиційні методи аналізу тексту. Ці технології дозволяють ефективно прогнозувати рішення в різних правових контекстах і використовуються для аналізу великої кількості правових документів для забезпечення точності та ефективності в процесах прийняття рішень [2].

Таким чином, застосування штучного інтелекту під час судового розгляду кримінальних справ, включаючи прогнозування судових рішень, зумовлює важливі етичні та правові міркування. Незважаючи на цінну інформацію та прогнози, які може надати штучний інтелект, він повинен використовуватися відповідно до правових принципів і етичних стандартів. Кожна правова система відповідає Загальним принципам поведінки суддів, які стандартизовані на міжнародному рівні. Таким чином, кожна правова система ґрунтується на таких принципах, як належний судовий процес, верховенство права та права особи. Використання штучного інтелекту повинно відповідати цим принципам, а не порушувати їх. Ми вважаємо, що штучний інтелект краще розглядати як інструмент підтримки прийняття рішень. Він може запропонувати розуміння, визначити відповідні прецеденти та надати ймовірності, але остаточне рішення має залишатися за суддями.

Перелік посилань

1. Kaplina O., Tumanyants A., Krytska I., Verkhoglyad-Gerasymenko O. Application of Artificial Intelligence Systems In Criminal Procedure: Key Areas, Basic Legal Principles And Problems Of Correlation With Fundamental Human Rights. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. Vol. 4. P. 147-166.
2. Alcántara Francia O. A., Nunez-del-Prado M., Alatrística-Salas H., Survey of Text Mining Techniques Applied to Judicial Decisions Prediction. *Appl. Sci.* 2022. Vol. 12. 10200. <https://doi.org/10.3390/app122010200>.
3. Ruger T. W., Kim P. T., Martin A. D., Quinn K. M. The supreme court forecasting project: Legal and political science approaches to predicting supreme court decisionmaking. *Columbia Law Rev.* 2004. Vol. 104. P 1150–1210.
4. Katz D. M., Bommarito M. J., Blackman J. A general approach for predicting the behavior of the Supreme Court of the United States. *PLoS ONE*. 2017. Vol. 12. e0174698.
5. Sert M. F., Yıldırım E., Haşlak İ. Using Artificial Intelligence to Predict Decisions of the Turkish Constitutional Court. *Soc. Sci. Comput. Rev.* 2021. Vol. 93. 08944393211010398.
6. Virtucio M. B. L., Aborot J. A., Abonita J. K. C; Avinante R. S., Copino R. J. B., Neverida M. P., Osiana V. O., Peramo E. C., Syjuco J. G., Tan G. B. A. Predicting decisions of the philippine supreme court using natural language processing and machine learning. In *Proceedings of the 2018 IEEE 42nd annual computer software and applications conference (COMPSAC)*, Tokyo, Japan, 23–27 July 2018; IEEE: Piscataway, NJ, USA, 2018; Vol. 2. P. 130-135.

УДК 343.98

Борзов Олександр Петрович

*заступник завідувача
відділу досліджень матеріалів, речовин та виробів
лабораторії криміналістичних видів досліджень*

Леоненко Наталія Станіславівна

*кандидат біологічних наук,
судовий експерт
відділу досліджень матеріалів, речовин та виробів
лабораторії криміналістичних видів досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ТЮТЮН ТА РІЗНІ ФОРМИ ЙОГО ВЖИВАННЯ

TOBACCO AND DIFFERENT FORMS OF ITS USE

В тезах висвітлюється використання тютюну та подано короткий огляд сучасних тютюнових виробів.

Ключові слова: судово-біологічна експертиза, рослини, мікроскопічні методи дослідження, тютюн, нікотин, тютюнові вироби.

Theses highlight the use of tobacco and provide a brief overview of modern tobacco products.

Key words: forensic biological examination, plants, microscopic research methods, tobacco, nicotine, tobacco products.

Тютюн – це однорідна рослина пасльонових, висушені листки якої після спеціальної обробки подрібнюють і використовують для куріння. До складу листків тютюну входять: нікотин, білки, вуглеводи, органічні кислоти, смоли, ефірні олії. Головна складова частина тютюнового диму – нікотин – одна із найсильніших рослинних отрут.

Походить тютюн з Америки, де його вирощували туземці для паління. В Європу насіння тютюну було завезено в першій чверті XVI ст. На початку XVII ст. він став відомим на всіх континентах земної кулі. В Україні його вирощували в цей час уже на значних площах навколо м. Мени Чернігівської та м. Ромни Сумської областей. Нині тютюн вирощують у 155 країнах світу. Світова площа посівів тютюну становить понад 5 млн га. Більше половини світового виробництва тютюну припадає на Китай, США, Індію та Бразилію.

Господарське значення. Тютюн вирощують заради листя, з якого виготовляють цигарки, сигарети, сигари, люльковий і курильний тютюн. Зелене листя тютюну є сировиною для одержання харчового білка. Із суцвіття тютюну добувають ефірну олію, яку використовують у парфумерній та хімічній галузях промисловості.

У ферментованому листі тютюну міститься: нікотину 1-3, рідше 5 %, вуглеводів 4-15 %, білків – 12 %, поліфенолів 3-5 %, мінеральних речовин 12-17 %, ефірних олій 0,3-0,5 %, смоли 4-7 %. Смоли й ефірні масла зумовлюють запах і ароматичність тютюну. Листя тютюну містить також багато органічних кислот (лимонна, яблучна, щавлева тощо).

Біологічною особливістю тютюну і махорки є властивість нагромаджувати алкалоїд нікотин. Найбільше його в листі і найменше в коренях. Нікотин – сильна отрута. Препарати з нього використовують проти шкідників сільськогосподарських культур. Вміст нікотину дуже змінюється залежно від району вирощування, сорту тютюну, типу ґрунту, умов агротехніки та обробки сировини. У південно-східних районах рослини містять більше нікотину, ніж у північно-західних. На ґрунтах з високим вмістом гумусу вміст нікотину в рослинах тютюну підвищується. Кількість його в рослині зростає в міру технічного досягання листя. Після збирання врожаю до повного висихання рослин вміст його весь час зменшується. В період сушіння і подальшої обробки сировини (ферментації) кількість нікотину, а також крохмалю і білків різко зменшується і водночас підвищується вміст органічних кислот, особливо лимонної. Співвідношення між білками й вуглеводами змінюється на користь останніх. Це співвідношення (число Шмука) є важливим показником якості сировини. Чим вищий вміст вуглеводів і нижчий білків, тим вища якість тютюнової сировини.

В наш час для паління тютюн використовується як самостійно, так і у вигляді різноманітних продуктів, що містять нікотин.

Цигарка – паперова гільза, набита тютюном. Гільза складається з сорочки і вставленого в неї мундштука.

Сигарета – тютюновий виріб для куріння, що являє собою циліндр із сигаретного паперу, наповнений подрібненим тютюном з фільтром або без фільтра.

Сигара – тютюновий виріб, у вигляді скрутки з висушеного листя тютюну. Складається з трьох шарів: начинки з цільного, тріпаного чи різаного тютюну, згортки з сигаретної та/або іншої тютюнової сировини для виробництва тютюнових виробів, обгортки з сигарного тютюнового листка. На відміну від цигарок немає паперової обгортки.

Сигарили – маленькі тонкі сигари. Бувають з фільтром та без нього. Поширенню цигарок сприяло те, що наприкінці 1880-х у США була розроблена перша машина для виготовлення цигарок. А найактивнішими користувачами стали солдати, які не мали часу викурити сигару або

люльку. Виготовлялися в основному з відходів виробництва інших тютюнових виробів. Сьогодні використовують: тютюн-сировину ферментовану, тютюн-стріпс, тютюн відновлений, тютюнові жилки тощо. Майже весь промисловий тютюн генетично модифікований.

Самокрутка – саморобна цигарка. Складається з тютюну, цигаркового паперу, фільтру або гільзи. Зазвичай, самокрутки виготовляються самим курцем з тонко нарізаного розсипного тютюну, де містяться токсичні і канцерогенні речовини, що і в звичайних цигарках, найчастіше у вищих концентраціях.

Е-сигарета (електронна сигарета) – портативний електромеханічний або електронний продукт, котрий замінює горіння тютюну і паперу. Винахідником є китайський фармацевт. Про безпеку або про користь електронних сигарет єдиної думки у світі немає. Приміром, Центр з контролю та профілактики захворювань в США вказує, що в цілому електронні сигарети є менш шкідливими за тютюн. Проте дослідники з Австрії виявили у високодисперсному парі електронних цигарок підвищений рівень токсичних металів – свинцю, хрому та марганцю.

Вейпи – вид електронних цигарок, де використовується пара. До складу вейпів входять: пропіленгліколь, гліцерин, ароматизатори, які можуть викликати алергію. Широкого поширення в Україні набули всього 2-3 роки тому. Вейпери вважають цей спосіб куріння менш шкідливим, ніж куріння сигарет. Адже: не потрібен контакт з відкритим вогнем, в процесі експлуатації не виділяються смоли і канцерогени, людина не отримує шкідливі продукти горіння, вейпер може самостійно знизити дозу нікотину аж до повної відмови. Проте безпека криється у дешевій рідині для вейпів. Якісні – коштують у межах 500 грн., і виробляються у Німеччині та США. Крім цього, останнім часом вейпи вже використовують для прийому наркотиків.

Айкос (IQOS) – система електронного нагрівання тютюну, де спеціальне лезо нагріває тютюн до температури 250-300°C (для порівняння: в сигареті температура горіння досягає 800°C). Спеціально для IQOS розроблені стіки з тютюном, в якому все одно є нікотин – одна з найсильніших рослинних отрут. Аби тютюн мав необхідну форму його подрібнюють, як в блендері, а отриманий порошок просочують гліцерином і пропіленгліколем, а це, нагадаємо, речовина, що міститься в багатьох продуктах побутової хімії. Проте під час використання IQOS немає попелу та диму.

Кальян – прилад для куріння, що дозволяє фільтрувати і охолоджувати дим, що вдихається. Люди, які вживають кальян протягом півгодини-години, отримують в десятки разів більше токсичних і канцерогенних речовин, ніж під час куріння сигарет. Також отримують велику дозу чадного газу, який спричиняє нестачу кисню в організмі – гіпоксію. У тютюні для кальяну набагато більша кількість нікотину, свинцю,

шкідливих смол і окису вуглецю ніж в тютюні з сигарет. Дим калянів проникає більш глибоко в легені. В ньому концентрація окису вуглецю більше в два-три рази, ніж у сигаретному димі. Пам'ятайте! Єдине що потрібно легеням – це чисте повітря!

Перелік посилань

1. Якутін В. Експертиза тютюнових виробів у товарознавчих цілях. URL: <https://educenter.com.ua/ekspertiza-tjutjunovih-virobiv-u-tovarovnavchih-ciljah/> (дата звернення 05 грудня 2022 року).

2. Тютюнова промисловість. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Тютюнова_промисловість (дата звернення 05 грудня 2022 року).

3. Imperial tobacco. Тютютовий ринок в Україні. URL: <https://imperial-tobacco.com.ua/tobacco/market/#:~:text=У%202021%20році%20обсяг%20тютюново%20го,на%20частку%20яких%20припадає%2098%25> (дата звернення 05 грудня 2022 року).

4. Методичні рекомендації товарознавчих досліджень смакових товарів: звіт про НДР (заключ.) МЮУ, ОНДІСЕ; керівник Н. П. Сапун; викон.: І. М. Соколовська, О. О. Мінаєва. 0117U001888. Одеса: ОНДІСЕ, 2018. 252 с.

УДК 343.98

Борис Олександр Павлович

кандидат технічних наук, завідувач відділу з питань безпеки життєдіяльності, пожежно-технічних та електротехнічних досліджень

лабораторії інженерно-технічних видів досліджень

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

LIFE SAFETY DURING A SPECIAL PERIOD

Наукові дослідження стосуються обґрунтування необхідності формування наукових підходів до проведення судової експертизи безпеки життєдіяльності, експертні дослідження в межах якої, пов'язані із визначенням впливу або наслідків воєнних дій на умови життєдіяльності населення. Огляд *теоретичного та практичного підґрунтя* експертних проваджень, на вирішення яких ставилися питання порушення умов життєдіяльності в особливий період, пов'язані із реалізацією заходів цивільного захисту та захисту населення від впливу небезпечних подій, які носять ознаки або кваліфіковані, як надзвичайні ситуації військового характеру, засвідчив необхідність застосування широкого спектру спеціальних знань у галузі державного управління та інженерно-технічного

забезпечення, сфера дії яких виходить за рамки експертних досліджень з безпеки життєдіяльності інженерно-технічної експертизи. З огляду на визначення виникає необхідність впровадження окремої системи організації діяльності та методологічного забезпечення судово-експертних досліджень у галузі безпеки життєдіяльності та, відповідно, визначення предмету, об'єкту та основних завдань досліджень, пов'язаних із військовою агресією Російської Федерації проти України.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, захист населення, особливий період, військові дії, цивільний захист.

Scientific studies are related to the justification of the need to start a new subspecies of forensic engineering and technical expertise – “Civil Defense Forensic Expertise” and a new expert specialty “Civil Defense Research”. The review of expert proceedings, which were addressed by questions related to the implementation of measures of civil protection and protection of the population from the effects of emergency situations, proved the need to use a wide range of special knowledge in the field of public administration and engineering and technical support, the scope of which goes beyond the scope of existing special studies of types (subtypes) of engineering and technical expertise. In view of the above, there is a need to introduce a separate system of activity organization and methodological support of forensic research in the field of civil protection and, accordingly, to define the subject, object and main tasks of a new subtype of forensic examination.

Key words: life safety, population protection, special period, military actions, civil protection.

Виходячи з обставин військової агресії російської федерації проти України, можна зазначити, що воєнні дії з боку військових формувань рф носять ознаки цілеспрямованого і навмисного руйнування критичної цивільної інфраструктури населених пунктів, зокрема об'єктів енергетичної галузі, а також торговельних та виробничих підприємств, споруд медичних закладів, житлових будівель, що безпосередньо впливає на життєдіяльність населення України. При цьому, військові дії із застосуванням засобів ураження (зброї) з боку агресора, здійснені по відношенню до цивільного населення, призводять до тяжких наслідків – загибелі та травмування громадян.

Зважаючи на означене, в науково-дослідних установах судових експертиз Міністерства юстиції зростає кількість експертиз у галузі безпеки життєдіяльності, на вирішення яких ставляться питання, пов'язані із визначенням впливу або наслідків воєнних дій на умови життєдіяльності населення. Означене потребує розуміння практичних аспектів діяльності, оснований на нормативно визначених принципах захисту населення і територій населених пунктів в умовах небезпечних подій, які носять ознаки або кваліфіковані, як надзвичайні ситуації військового характеру. Тобто, обґрунтування перебігу події, пов'язаної із порушеннями умов життєдіяльності населення, у значній мірі, відноситься до галузі знань із цивільного захисту. Частиною сфери діяльності якого є безпосередній

захист населення, який реалізується шляхом застосування широкого спектру спеціальних інженерно-технічних заходів та відповідною нормативно-правовою базою. Так, нормативні акти у сфері цивільного захисту визначають правові та цивільні відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій; реагування на них через функціонування єдиної державної системи цивільного захисту України; визначають повноваження та обов'язки органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

При цьому, наведені вище вузькоспеціалізовані напрями експертного пізнання межують із рамками необхідних спеціальних досліджень інженерно-технічних експертиз, передбачених організаційно-методологічним та науково-технічним забезпеченням експертиз безпеки життєдіяльності.

Аналіз ситуації, що складається, свідчить про необхідність розроблення додаткових положень із організації діяльності та методологічного забезпечення судово-експертних досліджень у сфері безпеки життєдіяльності, пов'язаних із визначенням відповідності безпеки населення в умовах воєнного стану. Зростаюча потреба охоплення широкого спектру знань у галузі безпеки життєдіяльності населення, яка ускладнена існуючою військовою агресією проти України, обґрунтовує актуальність наукового розгляду означеного питання з метою забезпечення основного принципу судово-експертної діяльності: об'єктивності і повноти експертних досліджень [1, 2].

Відповідно до вищевикладеного та з метою забезпечення незалежної, кваліфікованої і об'єктивної судової експертизи, орієнтованої на максимальне використання досягнень науки і техніки у галузі безпеки життєдіяльності, доцільно розглянути принципи проведення досліджень із безпеки життєдіяльності населення, обумовлених руйнуванням інфраструктури населених пунктів внаслідок проведення військових дій.

Специфічними обставинами перебігу подій у визначених дослідженнях є обстріли території України, здійснені Збройними силами Російської Федерації, які призводять до загибелі й травмування цивільного населення, виникнення пожеж, руйнування об'єктів цивільної інфраструктури міст, завдання значних матеріальних збитків, унеможливлення здійснення на територіях обстрілів господарської діяльності, обмеження надання медичних послуг населенню, а отже, відповідно до класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій [3], спричиняють порушення нормальних умов життєдіяльності населення та носять ознаки надзвичайної ситуації військового характеру.

Визначення наведених наслідків події ідентифікуються у відповідності до Кодексу цивільного захисту України [4], яким регулюються відносини, пов'язані із захистом населення, територій, майна від надзвичайних ситуацій у тому числі військового характеру.

Так, законодавчим актом [4] визначено поняття:

“Надзвичайна ситуація – порушення нормальних умов життя й діяльності людей на об’єкті або території, заподіяне використанням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвело (може призвести) до загибелі людей, спричинити шкоду здоров’ю людей і порушення життєдіяльності людей”.

Залежно від характеру небезпечної події, виокремлюють такі види надзвичайних ситуацій:

- природного характеру;
- техногенного характеру;
- соціальні;
- воєнні.

Отже, безпеку життєдіяльності у особливий період можна визначити, як комплекс заходів державного управління, спрямованих на виявлення потенційних небезпек, моніторинг й аналіз ризиків загроз, що призводять до виникнення небезпечних подій (надзвичайних ситуацій), характер і прояв яких негативно впливає на нормальні умови життєдіяльності населення через воєнні дії. Важливим елементом такого комплексу є захист населення та територій, об’єктів критичної інфраструктури в умовах встановленого в Україні воєнного стану. Так, під час виникнення надзвичайної ситуації воєнного характеру питання збереження життя та здоров’я цивільного населення населених пунктів набувають вагомого значення та забезпечуються через організацію та використання засобів особистої та колективної безпеки, інформування та сповіщення, евакуацію.

Загалом поняття терміну життєдіяльність можна визначити, як форму організації життя і цілеспрямованої діяльності, за якої повністю або частково забезпечуються всі потреби й запити людини [5].

Таким чином, зважаючи на наведене нами теоретичне підґрунтя та спираючись на практичний досвід проведення експертиз з безпеки життєдіяльності, пов’язаних із порушенням умови життєдіяльності населення в особливий період, можна зазначити наступне.

Об’єктом таких експертних досліджень є законодавчі, нормативно-правові, соціально-економічні, інженерно-технічні та санітарно-гігієнічні основи безпеки життєдіяльності.

Предметом судової експертизи безпеки життєдіяльності в особливий період є процес забезпечення життєдіяльності населення та захисту територій в умовах воєнного стану, а також розгляд відповідності застосованих методів, способів та засобів протидії небезпекам, які при цьому виникають.

Слід зазначити, що забезпечення захисту населення і територій у разі виникнення надзвичайної ситуації, здійснюється через комплекс підготовчих захисних заходів однакової як для мирного, так і для

воєнного часу, оскільки він враховує поєднання впливу вражаючих факторів на життєзабезпечення людей усіх видів небезпечних подій у тому числі й можливого застосування агресором сучасних засобів ураження [5].

Підсумовуючи можна констатувати, що перед судовою експертизою безпеки життєдіяльності населення в умовах особливого періоду можуть ставитись завдання не пов'язані із наведеним вище предметом експертизи, які передбачають використання спеціальних знань за іншими судово-експертними спеціальностями, які можуть перебувати поза сферою цивільного захисту.

Перелік посилань

1. Про судову експертизу: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

3. Класифікаційні ознаки надзвичайних ситуацій: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.08.2018 № 658, за реєстр. в Міністерстві юстиції України 28.08.2018 № 969/32421. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0969-18#Text>

4. Кодекс цивільного захисту. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2012 № 34-35, Ст.458.

5. Левченко О. Г., Землянська О. В., Праховнік Н. А., Зацарний В. В. Безпека життєдіяльності та цивільний захист: навч. посіб. Київ, 2019. С. 267.

УДК 343.98

Бортнік Юрій Борисович

старший судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

ДОСЛІДЖЕННЯ МОБІЛЬНИХ ПРИСТРОЇВ ЗА ДОПОМОГОЮ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ MSAB

MOBILE DEVICES INVESTIGATION USING MSAB FORENSIC COMPLEX

У тезах висвітлено принципи роботи з криміналістичним комплексом MSAB, який складається з програмного забезпечення XRY та XAMN.

Ключові слова: мобільні пристрої, дослідження, MSAB, XRY, XAMN.

The thesis highlights the principles of working with the MSAB forensic complex, which consists of the XRY and XAMN software.

Key words: mobile devices, investigation, MSAB, XRY, XAMN.

Мобільні пристрої займають найвищу сходинку в системі взаємодії у суспільстві і, як наслідок, у більшості випадків є одним із засобів у скоєнні протиправної діяльності. Саме тому, судовий експерт повинен володіти якомога більшим арсеналом засобів, які допоможуть йому застосовувати найкращі практики при дослідженні мобільних пристроїв.

Програмне забезпечення XRY – це потужний, інтуїтивно зрозумілий та ефективний засіб для мобільної криміналістики, який працює під керуванням операційної системи (далі – ОС) Windows. Він дозволяє безпечно здобувати та відновлювати цифрову інформацію з мобільних пристроїв, у той же час забезпечуючи її цілісність на об’єкті дослідження [1].

XRY складається з таких компонентів як Logical, Physical, Cloud, Camera та PinPoint, які використовуються для здобуття інформації.

XRY дозволяє використовувати наступні функції:

1) створювати та зберігати резервну копію справи, яку можна перенести на зовнішній носій та, якщо додати портативний засіб для перегляду, надати іншій стороні для ознайомлення;

2) здійснювати очистку поточної ОС Windows від невикористовуваних драйверів раніше встановлених мобільних пристроїв та Bluetooth з’єднань (за наявності проблем з підключенням та розпізнаванням пристроїв);

3) менеджер ліцензій для перегляду, керування та оновлення ліцензій для продуктів MSAB на поточній робочій станції;

4) меню налаштувань XRY, яке містить комплексні налаштування роботи програмного забезпечення, які можуть бути змінені для найбільшої продуктивності;

5) засіб для персоналізації налаштувань дій (*англ.* Actions), які використовуються для здобуття та обробки інформації;

6) клонування інформації SIM-карток, яка в подальшому необхідна для здобуття інформації з деяких мобільних пристроїв;

7) автоматичне оновлення програмного забезпечення за наявності підключення мережі Інтернет до робочої станції;

8) відображення інформації щодо встановленої версії XRY;

9) файл допомоги у форматі “pdf” або “html”;

10) використання додаткових корисних програмних засобів, які можуть стати в нагоді під час проведення дослідження.

XRY має два варіанти визначення підключених пристроїв: XRY Wizard та Device Finder. Відповідно, перший дозволяє визначити модель та тип підключеного пристрою в автоматичному режимі, а другий – в ручному режимі, ввівши назву пристрою або його IMEI.

XRY дозволяє здійснювати до трьох незалежних один від одного здобуттів з різних типів пристроїв, під час яких судовий експерт може обрати тільки необхідну для здобуття інформацію з метою пришвидшення процесу. Додатково, в процесі здобуття XRY відображає деталізоване логювання, яке також відображає приблизний час до закінчення процесу. Після здобуття інформації з мобільного пристрою відбувається декодування інформації. У результаті роботи програмного забезпечення XRY створюється файл з розширенням “*.XRY”, який у подальшому аналізується з використанням програмного забезпечення XAMN.

Програмне забезпечення XAMN дозволяє судовому експерту проводити пошук, фільтрацію, сортування та аналіз інформації за допомогою вбудованих інструментів. Існує два різновиди даного програмного забезпечення: XAMN Pro та XAMN Viewer, де перший являється повноцінним програмним забезпеченням, призначеним для проведення досліджень інформації, тоді як другий є безкоштовним програмним забезпеченням для перегляду готової інформації [2].

XAMN дозволяє використовувати наступні функції:

1) відкриття існуючої справи XRY або файлу XRY, створення нової справи, імпортування файлу XRY, бінарного файлу, файлу CDR, файлу MSAB Raven, файлу Cellebrite, Personal data, Search Warrant Return або файлів GreyKey;

2) нормалізація часового поясу, яка застосовується до всієї інформації з якою працює судовий експерт;

3) збереження набору швидких фільтрів для специфічних артефактів, які в подальшому можна з легкістю застосовувати повторно;

4) глобальні налаштування програмного забезпечення XAMN;

5) створення, запуск та керування скриптами, написаними на мові Python (за умови що файл відкрито у Hex Viewer);

6) запис відео чи здійснення знімку екрану під час проведення дослідження;

7) файл допомоги у форматі “pdf” або “html”.

XAMN може складатися зі кількох завгодно файлів “*.XRY”, які разом поєднуються в справу у файлі з розширенням “*.XRYcase”. При відкритті справи початковий екран розподілено на області: 1) “Case Info” (інформація про справу); 2) “Data Source” (джерела інформації); 3) “Quick Views/Categories/Tags/Apps” (швидкі фільтри/категорії/помітки/застосунки).

Програмне забезпечення XAMN забезпечує судового експерта гнучкістю у виборі необхідної кількості інформації для формування звіту завдяки функції “Report Builder”, що в подальшому за допомогою функції “Report/Export” дозволяє зберегти кінцевий звіт в одному із запропонованих форматів.

Як й інші подібні засоби, криміналістичний комплекс MSAB працює з великою кількістю мобільних пристроїв, а у виключних випадках

підтримує екзотичні пристрої, здобуття інформації з яких не доступне іншим. Окремо слід відзначити особливості процесу здобуття інформації, який виконує комплексне здобуття інформації не поділяючи його на файлову систему та логіку, що в результаті зменшує витрати часу, який витрачається іншими засобами з роздільним здобуттям інформації. Також, перевагою використання криміналістичного комплексу MSAB на робочих станціях є те, що декодування інформації відбувається на етапі здобуття інформації, що з точки зору автора – перевага при подальшій роботі зі справою, яка не потребує повторного декодування при кожному наступному відкритті.

Використання криміналістичного комплексу MSAB дозволяє судовому експерту здійснювати швидко здобуття інформації з мобільних пристроїв та проведення деталізованого аналізу отриманих даних із застосуванням широкого набору інструментів.

Перелік посилань

1. XRY Workbook. MSAB Training department, 2022. 405 с.
2. XAMN Workbook. MSAB Training department, 2022. 311 с.

УДК 343.1+343.163

Бортун Микола Іванович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін

Український державний університет ім. Михайла Драгоманова

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

ACTIVITIES OF THE PROSECUTOR IN CRIMINAL PROCEEDINGS

В тезах представлено проблеми: ролі прокуратури в системі правоохоронних органів; співвідношення функцій нагляду за законністю на стадії досудового розслідування та нагляду у формі процесуального керівництва; здійснення інших функцій в ході розслідування кримінальних проваджень і повноважень прокурора та значення його діяльності для досягнення основних завдань кримінального провадження. Визначені Європейські стандарти, що частково відображені в Кримінальному процесуальному кодексі України, які визначили нову роль прокурора у кримінальному провадженні. Зазначено межі відповідальності прокурора у кримінальному провадженні.

Ключові слова: прокурор, досудове розслідування, нагляд прокурора, нагляд прокурора на стадії досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Theses present the problems of the role of the prosecutor's office in the system of law enforcement agencies, the ratio of the functions of supervision of legality in the pre-trial investigation and supervision in the form of procedural guidance, the performance of other functions during the investigation of criminal proceedings, the exclusive powers of the prosecutor and the importance of his activities for achieving the main tasks of criminal proceedings. The European standards, which are partially reflected in the Criminal Procedure Code of Ukraine, have been defined, which defined the new role of the prosecutor in criminal proceedings. The limits of the prosecutor's responsibility in criminal proceedings are specified.

Key words: prosecutor, pre-trial investigation, prosecutor's supervision, prosecutor's supervision of pre-trial investigation in the form of procedural guidance.

Роль прокуратури в системі правоохоронних органів завжди визначалась особливістю її функцій та способів виконання завдань, які законом покладалися на цей орган.

Разом з тим, невдоволеність суспільства якістю його роботи визначається не стільки у невмінні забезпечувати протидію негативним проявам, а відсутністю чіткого бачення в лавах самих правоохоронців способів досягнення якісного результату у протидії проявам протиправної поведінки.

Суспільство зацікавлене в тому, щоб верховенство права було гарантоване шляхом справедливого, неупередженого та ефективного здійснення правосуддя. Прокурори та судді забезпечують на всіх стадіях процесуального провадження гарантію прав та свобод людини, а також захист громадського порядку. Це включає повну повагу до прав обвинувачених та потерпілих. Рішення прокурора про відмову від обвинувачення повинно бути відкритим для судового перегляду. Потерпілому має бути надано право звернутися до суду безпосередньо [1].

Європейські стандарти, частково відображені в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України), визначили нову роль прокурора у кримінальному провадженні. М. Руденко прокурорське процесуальне керівництво під час проведення досудового розслідування визначає як самостійний напрям прокурорської діяльності, спрямований на забезпечення швидкого, повного і неупередженого розслідування – дослідження всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення з метою надання зібраним доказам належної правової оцінки, що вказує на функціональний характер зазначеної прокурорської діяльності [2], але слід доповнити, що при цьому, саме прокурор формує обвинувачення, маючи широкі повноваження.

На даний час немає для прокурора такої теми у кримінальному провадженні, до якої він би не мав доступу, на відміну від КПК України 1960 року, де прокурор первинної ланки в системі органів прокуратури не мав доступу до матеріалів оперативно-розшукової діяльності, в ході якої проводились дії, направлені на встановлення особи, яка скоїла

кримінальне правопорушення, та речових доказів, якими підтверджувалась вина особи.

Правоохоронні та, де це прийнятно, дискреційні повноваження прокуратури на етапі досудового слідства вимагають, щоб статус прокурорів гарантувався законом на якомога вищому рівні, подібно до статусу суддів. Прокурори повинні бути незалежними і самостійними в процесі прийняття рішень та здійснювати свої функції справедливо, об'єктивно та неупереджено [1].

У ст. 3 та ст. 36 КПК України на законодавчому рівні не визначено поняття нагляду прокурора у кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва, а зазначені у ст.36 КПК України повноваження прокурора у кримінальному провадженні потребують глибокого осмислення та організаційного забезпечення.

Як вже неодноразово зазначалося, тільки прокурор у кримінальному провадженні формує державне обвинувачення (ч.1 ст. 290 КПК України), яке він буде підтримувати у суді, а способом забезпечення збору доказів у кримінальному провадженні є взаємодія слідчого та прокурора (а на мое переконання ще й слідчого судді). Проявом даної діяльності прокурора є вміння моделювати кримінальне провадження, відштовхуючись від встановлених ознак об'єктивної сторони складу злочину, та реалізовувати повноваження, визначені в п. 4 та 5 ст.36 КПК України, а саме: доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України, та доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Участь прокурора у кримінальному процесі визначається насамперед закріпленими у статті 131-1 Конституції України фундаментальними положеннями щодо основних напрямів діяльності органів прокуратури України.

Здійснюючи процесуальне керівництво, прокурор безпосередньо несе відповідальність за своєчасність та законність прийняття органами досудового розслідування процесуальних рішень, а також проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення та перевірку доказів у кримінальному провадженні, отримання таких доказів з підстав та у порядку, передбаченому КПК України, дотримання правил їх належності та допустимості. Порухення встановленого законом порядку проведення слідчих (розшукових) дій та отримання за їх результатами доказів, наявність недопустимих доказів, негативно впливає на можливість їх використання прокурором під час судового розгляду, звужує доказову базу прокурора у процесі як сторони кримінального провадження.

Здійснюючи нагляд у формі процесуального керівництва за досудовим розслідуванням прокурору необхідно знати завдання та функції досудового розслідування для своєчасного та правильного виконання своїх повноважень.

Безпосередню відповідальність за забезпечення законності у кримінальному провадженні несе прокурор, який здійснює нагляд у формі процесуального керівництва, і адміністративні функції керівника прокуратури не повинні втручатися в процесуальні функції прокурора у кримінальному провадженні.

При організації розслідування кримінальних правопорушень прокурор, що здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, повинен використовувати методики, наукові та технічні досягнення, право особистого проведення слідчих та процесуальних дій, направлення запитів і клопотань, насамперед у складних та актуальних кримінальних провадженнях.

Під час здійснення своїх повноважень при проведенні досудового розслідування прокурор має здійснювати моніторинг Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо наявності нових процесуальних рішень у кримінальних провадженнях. Своєчасно ознайомлюватись з основними процесуальними документами, насамперед з постановами про зупинення та закриття кримінального провадження, призначення експертиз, протоколами допиту підозрюваних, матеріалами, які можуть бути використані як докази (протоколи допиту потерпілого, свідків, протоколами за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій тощо), перевіряючи їх законність. Невідкладно, після встановлення фактів незаконного закриття або зупинення кримінальних проваджень, скасовувати постанови про закриття кримінальних проваджень, а також відновлювати незаконно зупинені досудові розслідування. У разі погодження з прийнятим рішенням про закриття кримінального провадження, у якому особі повідомлено про підозру, не пізніше наступного робочого дня інформувати керівника відповідної прокуратури. У разі прийняття рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, а також з моменту повідомлення особі про підозру, прокурор має завести наглядові провадження, у яких накопичувати обвинувальні акти та документи, які до них додаються відповідно до ст. 291 КПК України; супровідні листи про направлення до суду обвинувального акта, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; матеріали, що стосуються заходів забезпечення кримінального провадження; скарги, заяви, листи та інші матеріали кримінального провадження, що не були відкриті відповідно до ст. 290 КПК України; копії клопотання про розгляд додаткового обвинувачення в

одному провадженні з первісним обвинуваченням, обвинувального акта зі зміненим або додатковим обвинуваченням, постанови про відмову від підтримання державного обвинувачення; копію укладеної в судовому провадженні угоди; довідку про результати судового розгляду; копії судових рішень та документів прокурорського реагування на них, заперечень на скарги та заяви інших учасників судового провадження.

Прокурор повинен забезпечити призначення експертиз, проведення яких є обов'язковим. Перед погодженням клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій перевіряти відповідність наведених у них даних вимогам законів, матеріалам і фактичним обставинам кримінального провадження. Питання про погодження таких клопотань або про відмову в їх погодженні вирішувати невідкладно. У необхідних випадках самостійно подавати слідчому судді такі клопотання. Клопотання, постанови про проведення негласних слідчих (розшукових) дій реєструвати відповідно до правил таємного діловодства.

Таким чином, прокурор у кримінальному провадженні визначає обсяг обвинувачення, доцільність проведення слідчих (розшукових) дій, в тому числі негласних, засоби забезпечення кримінального провадження, способи забезпечення відшкодування шкоди потерпілому, підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності, забезпечує законність дій слідчого та оперативних підрозділів, вирішує питання щодо наявності підстав для завершення досудового слідства.

Перелік посилань

1. Висновок № 12 (2009) Консультативної ради європейських суддів та Висновок № 4 (2009) Консультативної ради європейських прокурорів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про відносини між судьями та прокурорами в демократичному суспільстві. URL : https://court.gov.ua/userfiles/R_12_2009_2009_12_8.pdf
2. Руденко М. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова функція прокуратури України: поняття, зміст і структура. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 160-168.

УДК 343.98

Браїлко Юлія Іванівна

*кандидат філологічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник сектору криміналістичних
та психологічних досліджень Полтавського відділення*

Кисла Наталія Вікторівна

*кандидат філологічних наук, старший судовий експерт
сектору криміналістичних та психологічних досліджень
Полтавського відділення*

*Національний науковий центр
“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”
Міністерства юстиції України*

УРАХУВАННЯ ПРАГМАТИКИ ГРАФЕМ У СУДОВІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ (СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНІЙ) ЕКСПЕРТИЗИ

CONSIDERATION OF PRAGMATICS OF GRAPHS IN FORENSIC LINGUISTIC (SEMANTIC-TEXTUAL) EXAMINATION

У статті висвітлено проблемні питання дослідження прагматики графічних знаків у судовій лінгвістичній (семантико-текстуальній) експертизі. Установлено характерні прийоми їх використання в інтернет-дискурсі. Визначено проблемні моменти інтерпретації досліджуваного явища.

Ключові слова: *судова лінгвістична (семантико-текстуальна) експертиза; лінгвістичний факт; графема; прагматика; інтернет-дискурс.*

The article highlights the problematic issues of studying the pragmatics of graphic signs in forensic linguistic (semantic-textual) examination. Characteristic methods of their use in Internet discourse have been established. Problematic points of interpretation of the studied phenomenon are identified.

Key words: *forensic linguistic (semantic-textual) examination; linguistic fact; grapheme; pragmatics; Internet discourse.*

Від початку збройної агресії РФ проти України в Національному науковому центрі “Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”, зокрема й у його Полтавському відділенні, значно збільшилася кількість запитів стосовно проведення судових лінгвістичних експертиз, призначених у кримінальних провадженнях, що стосуються злочинів проти основ національної безпеки України (за ст. 109 “Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади”, ст. 110 “Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України”, ст. 111¹ “Колабораційна діяльність”

Кримінального кодексу (далі – КК) України тощо), а також кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (за ст. 436 “Пропаганда війни”, ст. 436² “Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників” КК України). Одним із частих питань, які ставлять експертові-лінгвісту для вирішення, пов’язано зі ст. 161 “Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками” КК України [5].

У межах судової лінгвістичної експертизи за фактами скоєння перерахованих кримінальних правопорушень експерти аналізують тексти інтернет-дискурсу, однією з характерних ознак яких є специфічне використання графем.

Академічний лінгвістичний дискурс використовує термін “графема” для позначення будь-якого графічного накреслення, будь-якої графічної одиниці, зокрема букв, знака наголосу, розділових знаків, пробілів, відступів, прийомів скорочення слів і речень тощо [3; 6]. Усі графеми виконують функцію лінгвального символу, однак вони можуть здійснювати значний ідеологічний та емоційний вплив на носіїв мови, а також моделювати систему прагматичних сенсів. Саме тому протягом тривалого часу існування писемності взагалі, функціонування кирилиці й української абетки відбуваються “азбучні війни”, якими намагаються нав’язати латиницю замість кирилиці та ін. [4, с. 61—71]. Новітні комунікативні технології (насамперед розвиток інтернету) помітно розширили прагматичні функції звичайних, здавалося б, графічних знаків.

Надані на судові лінгвістичні експертизи (експертні дослідження) тексти репрезентують різні прагматичні прийоми використання графем. Розглянемо основні з них.

1. Капслокізація / капіталізація – виділення сегмента слова, слова або кількох слів великими літерами. Цей прийом найчастіше використовують в інтернет-коментарях, у гаслах та інших жанрах політичного дискурсу. Основні завдання капслокізації – привернення уваги до виділених компонентів тексту, розстановка логічних наголосів, створення “тексту в тексті” (наприклад, *“Российская Федерация, проявляя гуманизм и человечность, ПО ДОБРОЙ ВОЛЕ обеспечивает людей материальной помощью”*; *“<...> это война НЕ русских и украинцев, а война ПРОТИВ русских и украинцев”*; *“ДОНБАСС выстоит и ПОБЕДИТ!”*; *“Рядовой Геннадий РОгов принял свой последний бой, забрав жизни 7 украинских нацистов”*). До того ж неписані правила спілкування у всесвітній мережі надають словам, відтвореним великими літерами, значення лементу, істеричного крику, тому таке графічне оформлення користувачі інтернету вважають порушенням етикетних норм, що допустиме лише у відповідній комунікативній ситуації. Судовий експерт-лінгвіст, досліджуючи

висловлювання з капслокізацією, повинен зважати на інтенції мовця, щоб не припуститися помилки у визначенні об'єктивного змісту тексту.

2. Використання великих літер замість малих і навпаки. Звісно, це може відбуватися через незнання адресантом мовних норм або недбайливе ставлення до правопису, однак велика / мала літери можуть мати й прагматичні завдання. Наприклад, okazionalne вживання великої літери на початку слова надає йому позитивно-оцінних конотацій або посилює їх, вивіщуючи референта. Таку онімізацію експерти-лінгвісти часто спостерігають у глорифікативних висловлюваннях, на кшталт: *“Путин наш супер Лидер”*; *“Мне ополченец крикнул: “Стой!” <...> Он не хотел в меня стрелять. Он – Человек, а я – убийца”*.

Завдяки початковій малій літері відбувається зниження статусу референта, позначеного відповідною лексемою. Під час повномасштабного вторгнення рф ця графема набула нового функційного навантаження, засвідчивши вкрай негативне, презирливе ставлення до ворога [2, с. 155], яким (залежно від контексту) можуть бути і росіяни, й українці (до прикладу, *“Розумієш, що в чемпіонаті світу з корупції росія отримала вневнену перемогу. І любов путіна <...> до палаців тут нам на користь”*; *“Детей Донбасса украина бомбила 8 лет”*).

3. Семантизація – набуття графемою нового значення, зазвичай символічного. Нині український і російський дискурси репрезентують відхилення в традиційному вживанні кириличних графем, замінюючи їх латинськими літерами, що виконують ідеологічну функцію. Цей процес зумовлений екстралінгвальними чинниками (зокрема повномасштабним вторгненням рф). Літери Z, V, які російська армія використала для маркування техніки, зазнали семіотичного перекодування й перетворилися на пропагандистський символ підтримки збройної агресії рф проти України. Сенс графем Z, V у російському та українському інтернет-дискурсах збігається, однак вони мають різне ідеологічне навантаження, а тому й контрастну аксіологію. У російському сегменті ці літери містять зазвичай виразну позитивну оцінку, їх активно використовують на знак підтримки тих, хто воює проти України, як-от у гаслах (*“За Россию!”*, *“Z Поддержим наших!”*, *“За мир!”*, *“За победу!”*, *“За детей Донбасса”*, *“Задача будет Выполнена”*) чи хештегах (*“Кровавый выродок #ЛНР #ДНР #Украина #Спецоперация #Z #V #Россия”*). Надання літерам Z і V негативної оцінки в українському сегменті зумовлене відповідними ідеологічними настановами мовців, які, реагуючи на російські гасла, що підтримують збройну агресію проти України, удаються до іронії, сарказму, розшифровуючи нову символіку: *“Воистину, немає нічого більш жалюгідного та карикатурного, ніж російський Z-патріот”*; *“Про вчорашню подію у Zдичавілих”*; *“Тіла Zдоохляків від авіакатастрофи доставили до тверського моргу”*; *“Z-певец Николай Расторгуев заявляет <...>”*; *“У z-танутых бомбит”*;

“Методичка в действии, рассчитанная на *Володранцев и Зворье*”. Цей процес супроводжується актуалізацією в графемах символічних значень “агресор”, “окупант”, “той, хто підтримує збройну агресію рф”.

4. Лапування. Узяття слова в лапки часто є показником іронії або її дошкульнішої форми – сарказму. Цей графічний засіб значеннєво ускладнює виділену мовну одиницю, він спричиняє оказіональну емоційно-оцінну енантіосемію, коли відбувається перегрупування семної структури слова, “висунення в ній контрастного семантичного або оцінного компонента на передній план і затухання подібного компонента з протилежним знаком” [1, с. 179], пор.: “*Русские взорвали Каховскую ГЕС*”. – “*Русские “взорвали” Каховскую ГЕС*”.

Виконавці судових лінгвістичних (семантико-текстуальних) експертиз мають урахувувати семантичне наповнення графем, їх прагматичний потенціал, звертаючи особливу увагу на моделювання цими мовними одиницями нових, часто протилежних сенсів.

Отже, сучасна практика судових лінгвістичних експертиз засвідчує необхідність ретельного вивчення графічних параметрів наданих на дослідження текстів, що функціують в інтернет-дискурсі, оскільки графеми мають потужний потенціал для надання їм нових семантичних відтінків або навіть трансформації первісного значення лексичних одиниць в антонімічне.

Перелік посилань

1. Баган М. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнологічні вияви : моногр. Київ : Видав. дім Дмитра Бураго, 2012. 376 с.
2. Браїлко Ю. І. Велика й мала літери як ідеологеми в українському дискурсі. *Українське мовознавство*. 2023. № 1 (53). С. 149-168. URL: <https://ukr.movoznavstvo.knu.ua/> (дата звернення: 16.11.2023).
3. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Т. 1 (А-Й). Донецьк, 2012. С. 177.
4. Космеда Т., Соболев Л. Сучасна українська лінгвографія: термінологічне поле. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2018. Т. 6, С. 61-71.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.11.2023).
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2010. С. 108.

УДК 343.982.5

Братішко Наталія Анатоліївна

старший лаборант

кафедри криміналістики та домедичної підготовки

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ФОТОГРАФІЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

**FORENSIC PHOTOGRAPHY AND ITS SIGNIFICANCE FOR THE
INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES**

Досліджено поняття криміналістичної фотографії. Проаналізовано історію розвитку криміналістичної фотографії. Розглянуто систему криміналістичної фотографії. Охарактеризовано застосування криміналістичної фотографії при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: криміналістична фотографія, фотознімки, кримінальні правопорушення.

The concept of forensic photography is studied. The history of the development of forensic photography is analyzed. The system of forensic photography is considered. The use of forensic photography during investigative (search) actions is characterized.

Key words: forensic photography, photographs, criminal offenses.

Фотографія в роботі правоохоронних органів займає чільне місце і широко застосовується як засіб фіксації доказової інформації при провадженні слідчих (розшукових) дій. Фотографічні знімки дозволяють сприймати зображені об'єкти в предметно-просторовій формі і в більшому об'ємі, ніж це дозволяє їх словесний опис в протоколі слідчої (розшукової) дії.

Фотографія з'явилась більш як півтора століття тому назад і саме слово походить від грецького *photos* – світло і *grapho* – пишу. Заслуга відкриття її належить французам Ж. Н'епсу і Ж. Дагеру, які отримали зображення на срібній пластинці, закріпивши її в розчині кухонної солі.

У 70-х рр. XIX століття, для цілей реєстрації та розслідування робляться спроби використати фотографію. Першою використала фотографію французька поліція у 1841 році. Істотних результатів в цій області досягнув французький криміналіст А. Бертільон, який сконструював декілька фотокамер для пізнавальної зйомки, зйомки на місці події і для зйомки трупів. Ним же були розроблені правила сигналетичної та вимірювальної фотозйомки.

Наприкінці XIX століття криміналістична фотографія цілком сформувалась як теоретично обґрунтована і технічно озброєна самостійна наука [1, с. 121-125].

У сучасному розумінні криміналістична (судова) фотографія – це галузь криміналістичної техніки, яка являє собою систему наукових положень та відповідних їм технічних засобів та методів зйомки та дослідження криміналістичних об'єктів з метою розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

До принципів криміналістичної фотографії слід віднести: обов'язковість документальної фіксації факту фотозйомки та її умов; швидкість фіксації окремих об'єктів, подій – сучасній фотоапаратурі достатньо 1/16000 секунди, щоб зафіксувати об'єкт; об'єктивність – фотознімок відображає дійсність реально, тобто в тому вигляді, в якому ми її бачимо, на відміну від малюнків, схем-креслень, зображення яких залежить від особливостей суб'єкта, що сприймає ті чи інші об'єкти; повнота – фотозйомка з достатньою повнотою може відтворити всі деталі місця події.

Предметом криміналістичної фотографії є факти, що можуть бути встановлені спеціалістом (експертом) за допомогою технічних засобів, вироблених методів, способів фотографічної зйомки, які за своїм кінцевим результатом містять об'єктивну наочно-доказову інформацію.

Залежно від задач, які вирішуються, та об'єктів зйомки криміналістична фотографія поділяється на криміналістично-оперативну (фіксує) та криміналістично-дослідницьку (експертну).

Криміналістично-оперативна фотографія являє собою сукупність методів, прийомів і засобів, що застосовуються для фіксації та проведення нескладних досліджень речових доказів у процесі розслідування. Об'єктами є: місцевість і приміщення, а також їх окремі ділянки, предмети, сліди, трупи, живі особи, окремі дії учасників слідчих (розшукових) дій та їх результати. До методів криміналістично-оперативної фотографії варто віднести – панорамну, стереоскопічну, вимірювальну, репродукційну, сигналетичну та макроскопічну фотозйомку. Методи не слід змішувати з видами зйомки, до яких належать: орієнтуюча, оглядова, вузлова та детальна. Метод – це спосіб зйомки, а вид – реалізація мети зйомки.

Під криміналістично-дослідницькою фотографією варто розуміти систему спеціальних методів, прийомів і засобів, застосовуваних для одержання нових фактів при провадженні криміналістичних експертиз. Дослідження з використанням засобів і методів криміналістичної фотографії передбачає виявлення слабо видимих або зовсім невидимих за звичайних умов ознак, подібності або різниці між ними. Криміналістично-дослідницьку фотографію інколи називають експертною, тому що її методи і засоби використовують експерти під час своїх досліджень. Об'єктами даного виду фотографії виступають речові докази, які піддаються експертному дослідженню, порівняльні зразки та матеріали, що використовуються в ході експертизи. Серед методів варто виділити лише деякі. Найпоширеніші з них є: мікрофотографічні, зміни контрастів

(яскравого і кольорового), фотозйомка в невидимих променях спектра (інфрачервоних, ультрафіолетових і рентгенівських) та інші [2, с. 92-95].

Наразі у практиці розслідування кримінальних правопорушень часто використовується фотофіксація, а саме фіксація, крім інших ознак, й колірної гами об'єкта. Кольоровий фотодрук дає можливість зафіксувати додаткові ознаки об'єкта, і тому має переваги перед чорно-білим друком.

Варто зазначити, що застосування криміналістичної фотографії при проведенні таких слідчих (розшукових) дій як огляд, обшук, пред'явлення для впізнання, освідування, слідчий експеримент тощо передбачено кримінально-процесуальним законодавством. Наприклад, згідно з ч. 7 ст. 237 КПК України під час огляду слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі та документи, які мають значення для кримінального провадження [3].

Фотознімки, виготовлені у процесі слідчої (розшукової) дії, є наочним додатком до протоколу, який разом із фотознімками є одним із джерел доказової інформації. За кримінальним процесуальним законодавством фотознімки не є самостійним джерелом доказів – це допоміжна форма фіксації результатів слідчої (розшукової) дії, що пояснює та збагачує зміст протоколу своєю наочно-об'єктивною інформацією.

Слід наголосити, що додані до протоколу фотознімки оформлюють у вигляді фототаблиць, що виготовлені на відповідному бланку з наклеєними на ньому фотознімками. Знімки нумеруються і під кожним з них підписують лаконічну пояснювальну текстівку. Фототаблиця повинна мати заголовок, у якому зазначають, до протоколу якої слідчої (розшукової) дії вона додається та дату проведення цієї дії. Для підтвердження правдивості знімків їх завіряють підписами слідчого та понятих [4, с. 32-33].

Під час розслідування кримінальних правопорушень криміналістична фотографія відіграє важливу роль, оскільки фотознімки широко використовуються при розшуку безвісті зниклих, невпізнаних трупів, злочинців, які переходять від правосуддя, для ведення криміналістичних обліків. Також криміналістична фотографія має значення у попередженні кримінальних правопорушень. В багатьох країнах на автошляхах встановлені фотокамери, які фіксують номери автомобілів, що перевищують швидкість. На об'єктах охорони теж встановлюють камери для фіксації злочинців, які намагаються вчинити протиправні дії.

Для того, щоб все це фіксувати, у практиці важливого значення набуває використання цифрових фотокамер. Принцип їх роботи полягає в такому: після введення в пам'ять фотоапарата необхідної кількості кадрів

відповідні сигнали вводяться в комп'ютер, після чого фотокамера готова для нових зйомок. На зворотній кришці фотоапарата розміщений невеличкий рідинно-кристалекий екран, який використовується як відеослухач та дає змогу переглядати сфотографоване. Фотознімки друкуються за допомогою принтера.

Варто зазначити, на сьогоднішній день спостерігається, що не всі слідчі, дізнавачі в своїй практичній діяльності використовують криміналістичну фотографію при розкритті кримінальних правопорушень. Ще однією проблемою є низька кваліфікація органів досудового розслідування для застосування сучасних способів криміналістичної фотографії. Для уникнення даної проблеми, потрібно весь час спостерігати за розвитком криміналістичної фотографії та техніки, відвідувати курси, підвищувати кваліфікацію й брати до уваги досвід зарубіжних країн. Так, відповідно до статистичної інформації, яку надає Генеральна Прокуратура України, за січень-вересень 2023 року в Україні відкрито 379 325 кримінальних проваджень, і з них 160 376 тільки закрито [5]. Можливо, при застосуванні сучасних техніко-криміналістичних засобів винних у вчиненні кримінального правопорушення затримували б швидше, а рівень злочинності – знизився.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що криміналістична фотографія слугує одним із ефективних засобів і методів наочної фіксації усієї чи частини обстановки, в якій проводяться окремі слідчі (розшукові) дії, негласні заходи, а іноді й експертні дослідження, фіксація ходу їх проведення та результатів. Вона є надійним засобом і методом наочного закарбування слідів кримінального правопорушення, окремих предметів та інших речових джерел, що мають значення для справи, а також дослідження деяких речових джерел доказів і тим самим сприяє вирішенню завдань об'єктивізації доказування. Розвиток технічних засобів фіксації, зокрема й фотографічних, йде по тому ж шляху, що і техніки взагалі, однак основними напрямками, що вимагають спеціального дослідження та подальшого розвитку, потрібно зазначити наступні: у галузі судово-слідчої і оперативно-розшукової – це вдосконалення фотографічних засобів і методів з метою збільшення об'єму і підвищення якості інформації, що міститься в фотографічних знімках; у області дослідницької (судово-експертної) фотографії – розробка методів використання цифрової фотографії відносно до існуючих методів дослідження речових доказів. На нашу думку, вирішення вищеперерахованих проблем буде сприяти подальшому розвитку криміналістичної фотографії і розвитку засобів й прийомів фіксації доказів.

Перелік посилань

1. Пясковський В. В., Черноус Ю. М., Іщенко А. В., Алексеев О. О. та ін. Криміналістика: підруч. Київ : Центр учб. літ., 2015. 544 с.
2. Криміналістика: підруч. / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видав. дім "Тельветика", 2017. 556 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13 квіт. 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

4. Кобилянський О., Кофанов А. Фотографічна фіксація перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій: метод. рек. Київ: УкрДГПІ, 2012. 64 с.

5. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-вересень 2023 рік. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

УДК 343.98

Будзієвський Максим Юрійович

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу криміналістичних досліджень Запорізького відділення*

*Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ДО СУЧАСНОЇ ЕКСПЕРТНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В СУДОВІЙ ПОЧЕРКОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

IMPROVEMENT OF LEGAL SYSTEM TO THE MODERN EXPERT REALITY OF FORENSIC HANDWRITING EXAMINATION

У тезах проаналізовано методологічні засади сучасного почеркознавства. Розглянуто проблемні аспекти, які існують на даний час і є підґрунтям для подальшого удосконалення почеркознавчих знань та форм їх застосування у практичній діяльності.

Ключові слова: судова експертиза, почеркознавство, методологія, проблемні питання судово-почеркознавчої експертизи, методика експертного дослідження почерку.

The theses analyze the methodological principles of the foundations of modern handwriting. The problematic aspects that exist at the moment and are the basis for further improvement of handwriting knowledge and forms of their application in practical activities are considered.

Key words: forensic examination, handwriting, methodology, problematic issues of forensic handwriting examination, method of expert handwriting research.

На сьогоднішній день, судове почеркознавство – це високорозвинений рід криміналістичної експертизи та предметна підгалузь криміналістики, основним завданням якої є криміналістичне дослідження почерку. Оскільки почеркознавча експертиза все частіше використовується для доказування у кримінальному та цивільному процесах, то все більше коло

істотних та важливих питань, для успішного розслідування та правильного розгляду судових проваджень, вирішують експерти-почеркознавці на підставі своїх спеціальних знань та практичного досвіду. Тому потреби правоохоронної діяльності вимагають від вчених-правників та юристів-практиків, що займаються проблемами судової експертизи, швидкого впровадження нових наукових даних, технічних рішень і засобів для забезпечення доказами суб'єктів процесуального права.

Огляд експертної практики і спеціальних науково-методичних джерел показує, що окремі теоретичні, методичні та організаційно-тактичні положення судової почеркознавчої експертизи ще не в повному обсязі розроблені або потребують уточнення. Очевидно, що ґрунтовна наукова робота у зазначеній області дозволяє підвищити ефективність і якість цього напрямку судово-експертної діяльності.

Дослідженню різних аспектів почеркознавчого дослідження та вивченню безпосередньо проблематики почеркознавства в Україні, приділено увагу в працях: В. М. Абрамової, Е. О. Івакіна, Н. І. Клименко, Н. О. Комісарової, А. М. Компанійця, В. В. Липовського, З. С. Меленевської, І. М. Можара, С. Ю. Свободи, С. А. Ципенюк, Н. Г. Шпакович та інших вчених.

Аналіз наукових праць українських вчених у галузі судового почеркознавства свідчить, що розробка методичних засад та практики використання спеціальних знань у зазначеній галузі судової експертизи проводилася дещо безсистемно та фрагментарно, не утворюючи структурованої ієрархічної системи знань, яка б склала методологічну основу судового почеркознавства. У зв'язку з цим основна функція судового почеркознавства розглядається більшістю фахівців через перелік доволі вузького кола прикладних завдань, які практично не відображають стан розвитку наукових напрямів сьогодення. Разом із тим наявні напрацювання криміналістів мають всі підстави стати методологічним підґрунтям для подальшого розвитку та вдосконалення почеркознавства та судової почеркознавчої експертизи [1, с. 263].

Багаторічний шлях розвитку судового почеркознавства – це процес наукового дослідження закономірностей письма та почерку на базі різних галузей науки й удосконалення методики судово-почеркознавчої експертизи.

Судове почеркознавство пройшло кілька етапів розвитку, а саме:

- накопичення знань і досвіду;
- становлення теоретичних засад;
- розгортання теоретичних та експериментальних досліджень, математизація знань;
- формування теоретичних основ судово-почеркознавчої ідентифікації.

Нині судовому почеркознавству притаманний подальший активний розвиток теоретичних засад судового почеркознавства та

експериментальних розробок, узагальнень експертної практики, вдосконалення існуючих методів і створення нових та більш ефективних методів експертного дослідження почерку [2, с. 114].

Таким чином можна зазначити, що основним завданням судово-почеркознавчої експертизи є встановлення фактів (фактичних даних) у відповідності до потреб слідчої та судової практики, яке передбачає застосування відповідної методики судово-почеркознавчої експертизи.

Наразі в науково-практичному експертному середовищі проходять важливі трансформаційні процеси, які направлені на вдосконалення існуючої методологічної бази, розробки новітніх наукових методик дослідження та вдосконалення раніше опрацьованих методик.

Разом з тим, останнім часом відчувається деяка недосконалість та навіть неквапливість нормотворчих суб'єктів у розробці сучасних методичних підходів до розв'язання почеркознавчих завдань, що негативно впливає на методологію судово-почеркознавчої експертизи у цілому.

Так, відповідно до п. 1.2 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень зазначений орієнтовний перелік вирішуваних питань при виконанні почеркознавчої експертизи, зокрема, наведені такі:

– Особою якої статі виконано рукописний текст?

– До якої групи за віком належить виконавець рукописного тексту? [3]

У той же час в реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України методика “Диференціація рукописів на чоловічі та жіночі” (реєстраційний номер 1.1.15) – виключена із зазначеного Реєстру методик 18.01.2019 р. [4].

Що ж стосується встановлення вікової групи виконавця рукописного тексту існуюча “методика почеркознавчого дослідження коротких рукописних записів, виконаних особами похилого і старечого віку” (реєстраційний номер 1.1.63) виходячи навіть із своєї назви охоплює лише осіб з критеріями віку від 60 до 90 років [5].

Також існують певні методологічні проблеми при проведенні звичайних та типових почеркознавчих експертиз, які є найбільш поширеними з тих, що виконуються науково-дослідними установами Міністерства юстиції України. Останнім часом з реєстру методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України були виключені “Загальна методика дослідження почерку при ідентифікації виконавця” – реєстраційний код № 1.1.04 та “Дослідження підписів” – реєстраційний код № 1.1.12 (дата виключення яких з реєстру 30.09.2022 р.). Натомість дійсні методики “Методика дослідження підписів” – реєстраційний код № 1.1.53 та “Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина)” – реєстраційний код № 1.1.54, як зазначено в самій назві, характеризують лише загальні

підходи у проведенні експертного дослідження вказаної категорії об'єктів почеркознавчого дослідження.

Як ми бачимо, окремі елементи судового почеркознавства розвиваються значно швидшими темпами, як результат – збільшується кількість експериментальних розробок, узагальнень практики, вдосконалення існуючих методик, а також створення нових, найбільш ефективних методів експертного дослідження почерку. Науковці й надалі займаються розробкою основних положень експертного дослідження, як компонента предмету судового почеркознавства, створенням понятійного апарату судово-почеркознавчої експертизи (наприклад, словник основних термінів), аналізом основних положень теорії та методики судово-почеркознавчої діагностики.

Всебічний аналіз теорії і практики судово-почеркознавчої експертизи дозволить сформулювати окремі ключові поняття, необхідні експерту-почеркознавцю для проведення повноцінних і ефективних досліджень у зазначеній сфері, а також заповнити методичні прогалини в теоретичних знаннях про судово-почеркознавчу експертизу.

Перелік посилань

1. Свобода Є. Ю., Антонюк П. Є., Михальчук Т. В. Генеза наукових досліджень судового почеркознавства в Україні (XX – XXI століття). *Право і суспільство*: наук. журн. 2021. № 1. С. 258-264.

2. Меленевська З. С., Шпакович Н. Г. Судове почеркознавство: проблеми і перспективи розвитку. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. Київ, 2015. № 1(23). С. 113-120.

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 14.11.2023).

4. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/1> (дата звернення 14.11.2023).

5. Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2018/12/Огляд-міжнародного-досвіду.pdf> (дата звернення 14.11.2023).

УДК 343.98

Виборнов Олександр Геннадійович

головний судовий експерт центру судових і спеціальних експертиз

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

БАЗОВІ ПІДХОДИ У ВИБОРІ МЕТОДІВ СКРИНІНГУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ХІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ВИЯВЛЕННЯ РЕЧОВИН-АГЕНТІВ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ

BASIC APPROACHES FOR CHOOSING METHOD OF ANALYTIC SCREENINGS IN THE CHEMICAL ANALYSIS OF CWA SUBSTANCES

У тезах розглядаються базові підходи та критерії вибору методів дослідження та особливості проведення скринінгових досліджень при виявленні речовин-агентів хімічної зброї.

Ключові слова: речовини-агенти хімічної зброї, скринінгові дослідження, газова хроматографія, нецільовий скринінг, цільовий скринінг.

Theses consider the basic approaches and criteria for choosing analytic method and features of conducting screenings in the chemical analysis of cwa substances.

Key words: CWA substances, screenings, gas chromatography, targeted and non-targeted screening.

Проведення хімічних досліджень з виявлення речовин-агентів хімічної зброї є новою та нетиповою задачею для судових експертів експертиз МРВ, проте з початком збройної агресії РФ проти України проведення швидкого та надійного хімічного аналізу для виявлення речовин-агентів хімічної зброї набуває важливого стратегічного та гуманітарного значення. Підтвердження використання хімічної зброї може слугувати основою для звернення до міжнародних організацій та співробітництва з іншими країнами для реагування на порушення міжнародних норм та договорів.

На етапі скринінгових досліджень при проведенні аналізу хімічних речовин, пов'язаних із Конвенцією про заборону хімічної зброї [6] (далі по тексту СВА-речовини) використовуються різні властивості цих хімічних речовин, які дозволяють виявити їх серед нерелевантних фонових хімічних речовин. Наступним кроком аналізу після скринінгу є ідентифікація виявлених хімічних речовин. Як правило, існуючі методи спрямовані на виявлення рівнів концентрації приблизно 1 мг/кг або 1 мг/л.

На практиці багато методів скринінгу здатні виявити сліди відповідних хімічних речовин на рівні мкг/кг або мкг/л [3].

Стратегія скринінгу повинна бути ретельно спланована та оцінена заздалегідь, повинна охоплювати всі сполуки, які потрібно виявити. Важливо розуміти переваги та обмеження кожного методу скринінгу, та важливість етапу скринінгу в цілому.

Для забезпечення надійного та комплексного аналізу СВА-речовин необхідно переконатися що обраний метод та підхід первинного скринінгу дозволить виявити та ідентифікувати всі типи відповідних хімічних речовини. Слід пам'ятати, що етап скринінгу повинен являти собою комбінацію різних методів. Природа матриці зразків також впливає на вибір методів скринінгових досліджень.

Найважливішою характеристикою обраного методу скринінгу є можливість виявлення саме СВА-речовин серед інших хімічних речовин у зразках. Ця здатність ґрунтується на різних хімічних та фізичних властивостях.

Методи скринінгу поділяються на дві окремі групи: методи цільового скринінгу та методи нецільового скринінгу. У першій групі шукають лише певний набір відомих хімічних речовин, як правило, за допомогою мас-спектрометрії (на основі ГХ або РХ). У другій групі пошук націлений на більш універсальну властивість молекули, таку як елемент (зазвичай фосфор, сірка або азот) або звичайна частина молекули.

Для проведення скринінгу під час аналізу СВА-речовин доступний широкий спектр різних методів. Методи на основі газової хроматографії (ГХ) з використанням селективних детекторів та газова хроматомас-спектрометрія з електронною іонізацією (ГХ-ЕІ/МС) є найбільш використовуваними та найбільш чутливими методами скринінгу [1,2]. Слід, однак, зазначити, що інші методи, такі як рідинна хроматографія-мас-спектрометрія (РХ-МС) і спектроскопія ядерного магнітного резонансу (ЯМР), можуть бути теж дуже ефективно використані для скринінгу. Однією з головних переваг цих двох методів перед методами, заснованими на ГХ, є можливість перевіряти водні зразки з мінімальною кількістю пробопідготовки [3].

Як правило, інструменти та методи, що використовуються для скринінгу (особливо спектрометричні методи), такі ж, як ті, що використовуються для фактичної ідентифікації виявлених речовин.

Існують різні підходи до проведення скринінгу: один із варіантів полягає у використанні найбільш загального методу, а інший – спробувати знайти окремі хімічні речовини. Насправді багато методів перевірки знаходяться десь посередині між цими двома межами. Перевага нецільового скринінгу полягає в тому, що метод дозволяє шукати та виявляти якусь спільну властивість хімічних речовин або хімічної групи, тому не потрібно шукати кожен хімічний речовину, зі всього переліку. 3

іншого боку, результат скринінгу є дуже умовним і потребує підтвердження іншими методами. Дуже типовими методами нецільового скринінгу є методи масового скринінгу, такі як ГХ з селективними детекторами.

Мас-спектрометричні методи скринінгу є переважно цілеспрямованими. У найменш цілеспрямованих режимах шукають хімічні групи на основі характерних іонів, наприклад таких як m/z -99 для хімікатів типу зарину, m/z 97 для діалкіл-алкілфосфонатів або m/z : 109 і -63 для засобів типу іприту [3]. У найбільш цілеспрямованих методах ведеться пошук конкретних хімічних речовин. Цей метод, наприклад, можна використовувати в ГХ-ЕІ/МС для пошуку хімічних речовин, які не можна виявити за допомогою селективних детекторів ГХ.

Найбільш селективним методом мас-спектрометричного скринінгу є Multiple reaction monitoring (MRM) у тандемної мас-спектрометрії CWA-речовин [4].

Найбільш повне охоплення пошуку може бути отримано шляхом скринінгу хімічних речовин, пов'язаних з гетероатомами в CWA-речовинах. Майже всі відповідні хімічні речовини містять принаймні один або декілька з наступних елементів: фосфор, сірку або азот. Крім того, багато CWA-речовин також містять атоми галогенів (або хлору, або фтору). Хоча й величезна кількість нерелевантних хімічних речовин також міститиме один із зазначених вище елементів, але кількість можливих цільових хімічних речовин зазвичай зменшується до набагато більш контрольованого числа.

Таким чином, варто зазначити, що обираючи методи аналізу CWA-речовин на етапі скринінгу, слід враховувати переваги та обмеження методів цільового та нецільового скринінгів. Найкращим підходом буде обрання методів які знаходяться посередині між цими двома межами. Методи скринінгу повинні ґрунтуватися на одній або кількох властивостях CWA-речовини, які відокремлюють їх від нерелевантних хімічних речовин. Слід враховувати, що етап скринінгу повинен являти собою комбінацію різних методів та може бути таким саме, що й використовується для фактичної ідентифікації CWA-речовин. Природа матриці зразка також впливає на вибір методів скринінгу.

Перелік посилань

1. D'Agostino P. A., James R. Hancock and Claude L. Chenier, Mass spectrometric analysis of chemical warfare agents and their degradation products in soil and synthetic samples. *European Journal of Mass Spectrometry*. 2003. 9, P. 609-618.
2. Sass S., Fisher T. L., Jascot M. J., Herban J. Gas-liquid chromatography of some irritants of various concentrations. *Anal. Chem.* 1971. Vol. 43(3). P. 462-464.
3. Recommended operating procedures for analysis in the verification of chemical disarmament / The Ministry for Foreign Affairs of Finland, University of Helsinki; Ed. P. Vanninen. Helsinki; 2017.

4. Balali-Mood M., Moshiri M., Etemad L. Nonlethal Weapons. *Encyclopedia of Toxicology*. Third Ed. 2014. P. 603-608.

5. Black R.M., Read R.W, Detection of Trace Levels of Thiodiglycol in Blood, Plasma and Urine using Gas-Chromatography Electron-Capture Negative-Ion Chemical Ionization Mass Spectrometry. *Journal of Chromatography*. 1988. 449. P. 261-270.

6. Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction / Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW). The Hague, The Netherlands, 1997.

УДК 343.98

Возний Віктор Станіславович

*головний судовий експерт
Вінницького відділення*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ПИТАННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ТА ДОСТАТНОСТІ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

THE ISSUE OF RELIABILITY AND SUFFICIENCY OF SAMPLES FOR COMPARATIVE RESEARCH DURING FORENSIC EXAMINATION

У тезах висвітлюються питання щодо достовірності та достатності зразків почерку та підпису при виконанні почеркознавчих експертиз.

Ключові слова: достовірність, достатність, зразки.

The abstracts cover questions about the reliability and sufficiency of samples of handwriting and signature in the execution of handwriting examinations.

Key words: authenticity, sufficiency, samples.

Під час призначення судово-почеркознавчої експертизи виникає низка питань, оскільки часто матеріали, які надсилаються, не відповідають встановленим вимогам.

Так, для проведення судово-почеркознавчого дослідження рукописних записів та підписів, окрім об'єкта дослідження (оригіналів документів), слід надавати вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку, цифрових записів та підписів особи, яка ідентифікується. Відповідно до розділу 1.13. Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у

редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5) [1], достатність та якість наданих для проведення експертизи зразків почерку та підпису особи визначаються експертом у кожній конкретній експертній ситуації. Критерієм достатності обсягу порівняльного матеріалу вважається надання такої його кількості, за якою можливо виявити індивідуальність, варіаційність та стійкість ознак в досліджуваному об'єкті і зразках почерку (підпису) певного виконавця.

Відповідно до методики судово-почеркознавчої експертизи означені вище зразки мають відповідати певним вимогам, зокрема таким, як: 1) достовірність; 2) достатність для проведення порівняльного дослідження; 3) відповідність об'єктам дослідження за: писемністю і мовою документа, часом виконання, матеріалами письма, способом та умовами виконання рукопису, типом, видом документа та його цільовим призначенням [2].

Особливе значення серед перерахованих вище вимог має достовірність наданих зразків, тобто безсумнівність належності особі, зразки почерку якої надаються на дослідження. Виникає питання, хто має забезпечити достовірність зразків, наданих на судово-почеркознавчу експертизу?

Відповідно до ч. 4 ст. 69 КПК України: “Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи...” [3], відповідно до ч. 2 ст 107 ЦПК України: “Експерт не має права з власної ініціативи збирати матеріали для проведення експертизи ...” [4], відповідно до ч. 2 ст 102. ГПК України: “Експерт не має права з власної ініціативи збирати матеріали для проведення експертизи ...” [5], відповідно до ч. 2 ст 105 КАСУ України: “Експерт не має права з власної ініціативи збирати матеріали для проведення експертизи ...” [6]. Тобто ніякого відношення до збору зразків експерт не має. Відповідно до ч. 1 ст. 245 КПК України у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням із залученим спеціалістом [3, 4, 5, 6]. Звідси випливає, що забезпечення принципу достовірності зразків почерку для порівняльного дослідження процесуально закріплено за ініціатором призначення експертизи.

Перевірити, чи достовірні надані зразки почерку (підпису, цифрових записів) експерт не в змозі. При порівнянні зразків між собою експерт може встановити лише те, що вони написані однією або різними особами, а встановити, чи написані вони саме конкретною особою, на яку вказує ініціатор судової експертизи, не має змоги. Тому він змушений брати до уваги їх як зразки цієї особи.

На стадії роздільного дослідження судовим експертом проводиться вивчення властивостей та ознак почерку (підпису, цифрових записів) у

досліджуваному документі (документах) та зразках. Сумнів у достовірності порівняльних зразків може виникнути під час вивчення та порівняння ознак почерку, підпису в наданих матеріалах. Найбільш поширені такі експертні ситуації: 1) порівнюючи між собою вільні зразки підписів (почерку, цифрових записів) встановлено, що вони усі або їх частина різні за виробленістю, будовою та транскрипцією; 2) порівнюючи між собою експериментальні зразки почерку (підпису) виявлені різні загальні їх ознаки. Наприклад, якщо в одному документі високо вироблений почерк, а в іншому – середньої виробленості, то вже можна припустити, що писали різні особи, і з'являється сумнів у достовірності наданих експериментальних зразків. Однак, можна припустити, що особа, яка писала володіє різними технічними навиками письма, може писати обома руками, змінювати свій почерк тощо; 3) порівнюючи між собою вільні та експериментальні зразки, виявлено суттєві відмінності. Наприклад, якщо у вільних зразках високо вироблений почерк, а у експериментальних – середня або нижче середньої виробленість. У такому випадку можна припустити, що писали різні особи або ж одна – зі значним розривом у часі, або вона зазнала травми чи перенесла хворобу, яка вплинула на писемну навичку. У такому разі, експерт дає запит для встановлення медичних відомостей про те, чи не мала особа травм верхніх кінцівок. Перелік ситуацій не є вичерпним, оскільки кожна експертиза досліджує різні матеріали, має свої особливості і потребує індивідуального підходу експерта.

Питання встановлення достовірності не є компетенцією експерта, він має констатувати те, що бачить, що виявив у процесі дослідження. Якщо у експерта є сумнів, або у разі виявлення різного за ознаками почеркового матеріалу між наданими на дослідження зразками, або йому не вистачає необхідного комплексу ознак у наданих зразках для проведення ідентифікації, він має клопотати про надання додаткових зразків.

Достатня кількість зразків почерку чи підпису відіграє велику роль для вірної ідентифікації особи, адже у разі недостатньої кількості зразків у експерта не буде можливості простежити стійкість ознак почерку чи підпису. Потрібно враховувати також, що в однієї особи може бути кілька варіантів почерку чи підпису, як основний – скорописний, так і з наслідуванням креслярського чи друкованого шрифту. Підписи за транскрипцією можуть бути буквені, штрихові, змішані, повні та скорочені [7].

Тому особливу увагу потрібно приділяти виявленню документів, у яких є варіанти почерку чи підпису найбільш близькі до тих, що досліджуються.

Експерту також необхідно надавати інформацію про вік особи, перенесені захворювання, які б впливали на почерк, професію та освіту виконавця, щоб належним чином оцінити встановлені під час дослідження

ознаки. Підпис також може змінюватися впродовж життя, переважно це пов'язано зі зміною імені чи прізвища особи. Але трапляються непоодинокі випадки зміни підпису з часом за варіантами його виконання – повний, робочий та скорочений. При частому виконанні підпису особа, що його виконує, спрощує свій підпис, робить його більш пристосованим до швидкого виконання. При цьому процес формування підпису може обігнати процес вироблення навички почерку. Дана обставина при наявності значного інформативного масиву підписів у достатній кількості за великий період часу може надати експерту можливість визначитись у питанні, під час якого періоду часу був виконаний підпис, що досліджується.

Аналіз експертної практики свідчить, що коли рукописний текст чи підпис виконується у незвичних для особи, наприклад стоячи, лежачи, при розташуванні документа в незвичних для особи умовах, наприклад, на колінах, на нерівній чи шорсткій поверхні, виконання записів в механічному транспортному засобі під час роботи двигуна тощо, тоді в якості вільних зразків почерку чи підпису необхідні документи, які виконані в таких самих умовах.

Отже, достовірність та достатність наданих зразків для порівняльного дослідження при проведенні судово-почеркознавчої експертизи відіграє важливу роль для встановлення ідентифікації особи за почерком. Ініціатори проведення судових експертиз мають неухильно дотримуватися усіх необхідних вимог, що встановлені до зразків, які надаються для експертного дослідження, особливо їх достовірності, інакше експерт не матиме змоги провести експертизу і буде вимушений або клопотати про надання додаткових зразків, або сформулювати повідомлення про неможливість надання висновку.

Перелік посилань

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 р. за № 705/3145, Наказ № 53/5 від 08.10.98 зі змінами від № 661/5 від 17.02.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98?find>.

2. Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина) / ДНДЕКЦ МВС України / уклад. К. М. Ковальов, З. С. Меленевська, Н. Г. Шпакович. Київ, 2008. 34 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекси України за станом на 2013 р. зі змінами від 23.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

4. Цивільно процесуальний кодекс України: зі змінами від 23.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15?find>.

5. Господарський процесуальний кодекс України: зі змінами від № 3424-IX від 19.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

6. Кодекс адміністративного судочинства України зі змінами від 19.10.2023.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15?find>.

7. Гоменюк І. М., Гонгало С. Й. Зразки для судової почеркознавчої експертизи проблемні питання одержання та можливі шляхи їх вирішення. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1.

УДК 343.98

Возняк Владислав Степанович

стажист судового експерта

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

КОМБІНАЦІЯ ТОНКОШАРОВОЇ ХРОМАТОГРАФІЇ У ПОЄДНАНІ З ІЧ-СПЕКТРОМЕТРОМ

THE COMBINATION OF THIN-LAYER CHROMATOGRAPHY WITH AN IR SPECTROMETER

У тезах висвітлюється питання доцільності використання методу дослідження сумішей речовин методом інфрачервоної спектрометрії з попереднім розділенням за допомогою тонкошарової хроматографії. Як приклад використання даного методу використовуються результати з інших галузей та речовин які є не типовими для досліджень судовим експертом.

Ключові слова: ІЧ спектрометрія, тонкошарова хроматографія, ТШХ, інфрачервона спектроскопія з перетворенням Фур'є.

The theses highlight the feasibility of using the method of investigating mixtures of substances by the method of infrared spectrometry with preliminary separation using thin-layer chromatography. As an example of the use of this method, results from other industries and substances that are not typical for research by a forensic expert are used.

Key words: IR spectrometry, thin-layer chromatography, TLC, Fourier transform infrared spectroscopy, FTIR.

Метод тонкошарової хроматографії (ТШХ) є розповсюдженим, простим та недорогим способом аналізу речовин. Процес полягає у розділенні суміші за рахунок циклів сорбції та десорбції на тонкому шарі адсорбенту при переміщенні рухомої фази. Для визначення компонентів невідомої суміші, необхідно підібрати систему розчинників у правильній пропорції та обрати спосіб визначення компонента (УФ-випромінювання, кольорові реакції, фактор розділення). Підбір системи розчинників є емпіричним та може займати багато часу. Вибір способу визначення

речовини має складнощі відповідно до способу. Наприклад, кольорові реакції можуть реагувати на функціональну групу яка є в різних речовинах. Тому ці процеси можна віднести до недоліків методу тонкошарової хроматографії.

Метод інфрачервоної спектроскопії (ІЧ-спектроскопія), аналогічно ТШХ, є розповсюдженим, простим та недорогим способом аналізу речовин. Метод ІЧ-спектроскопії полягає в опроміненні речовини хвилями довжиною від 0,5 до 1000 мкм та отримання смуг поглинання на спектрі відповідно до коливальних переходів зв'язків між атомами в молекулі. Отриманий спектр порівнюється зі стандартним спектром з бібліотеки. Виходячи з принципу роботи, недоліком ІЧ-спектроскопії є те, що отримати достовірні результати можна лише аналізуючи чисту речовину. Сучасні спектрометри мають підбирати склад суміші за отриманим спектром, але якщо суміш складається з декількох речовин.

Ідея компенсування одного методу аналізу можливостями іншого не є новою [1], але є перспективною. Наприклад, в “Технологічному інституті авіонавтики”, Бразилія [2], провели дослідження способу аналізу добавок до гуми. З маленького шматочка гуми екстрагували органічні домішки за допомогою ацетону. Компоненти з отриманого розчину розділили за допомогою ТШХ, проявили речовини реактивом Гібса, зішкребли адсорбент на якому знаходяться розділені речовини та десорбували речовини. Отримані розчини дослідили на ІЧ-спектрометрі. В результаті проведених досліджень було визначено наявність парафінової олії, стеаринової кислоти та інших, характерних для гуми, добавок.

Інша група науковців [3] описала спосіб аналізу виключаючи етапи проявлення речовин, зшкрябування адсорбенту та десорбції за рахунок заміни нерухомої фази з силікагелю на частинки йодиду срібла. В експерименті розділялась суміш аргініну та аланіну. Після розділення було виявлено обидві речовини методом сканування пластинки на мікроскопі з ІЧ-спектрометром.

Мета роботи: визначити доцільність використання ТШХ в поєднанні з ІЧ-спектрометрією в роботі експерта, застосування та подальші дослідження цього напрямку.

1. *Матеріали та прилади.* Для дослідження було створено суміші з невеликою кількістю компонентів:

- суміш (А) – кофеїн (вміст $\approx 10\%$), уротропін та парафіни;
- суміш (Б) – кофеїн (вміст $\approx 3\%$), метиламін та діетиламін.

Кофеїн є шуканою речовиною, уротропін, парафіни, метиламін та діетиламін є домішками.

Система розчинників для тонкошарової хроматографії (ТШХ):

- система (I) – хлороформ:метанол = 9:1;
- система (II) – етанол:вода = 7:3.

(пошук оптимальних систем розчинників не проводився)

Пластини для ТШХ: Silulfol UV 254.

Інфрачервоний спектрометр: Thermo Fisher Nicolet iN10MX.

2. *Проведення дослідження.* Суміш (А) та (Б) розчиняють у невеликому об'ємі етанолу. Пластинки для ТШХ прожарюють за температури 105 °С впродовж 30 хвилин. Розчини (А) та (Б) наносять на старт у формі лінії. Після розділення, отримані місця з сорбованими речовинами визначають під ультрафіолетом, вирізають та промивають 3 см³ етанолу. Отримані розчини та розчини до розділення досліджують за допомогою ІЧ-спектрометра.

Результати. Повного розділення сумішей не вдалося досягти в обох системах розчинників. Кожна з сумішей розділилась на дві полоси в системі (I) та (II). Для подальшого дослідження обрано результати розділення в системі (II).

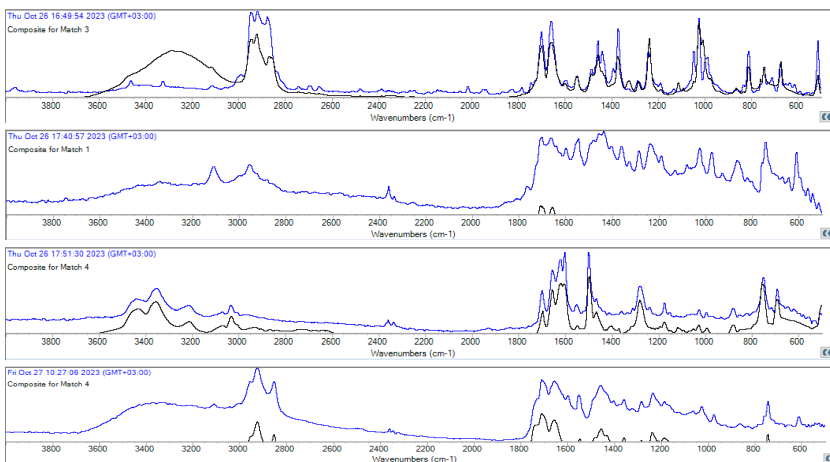

Рис. 1. Спектри сумішей: а, в – (А) та (Б) до розділення;
б, г – після розділення

У суміші (А), до розділення, в першому результаті пошуку було виявлено кофеїн з відсотком співпадіння 39,29, у другому відсутній. Після розділення, в суміші (А) виявлено кофеїн у двох результатах пошуку з відсотками співпадіння 48,19.

У суміші (Б), до розділення, за результатами пошуку, не було виявлено кофеїн. Після розділення, в суміші (Б) виявлено кофеїн в двох результатах пошуку з відсотками співпадіння 50,79.

Речовини розділися не повністю, що негативно вплинуло на результати. Але розділення, без підбору системи розчинників, достатньо для виявлення цільової речовини.

Таблиця 1

Списки компонентів сумішей відповідно до ІЧ-спектра

№	Відсоток співпадіння	Речовина	Відсоток співпадіння речовини	Вміст %
1	2	3	4	5
Суміш А до розділення				
1	52,0	Уротропін	23,75	36,98
		Кофеїн	39,29	30,07
		1,3,5-Циклогексатріол	52,03	32,95
2	51,31	Уротропін	23,75	35,67
		Фенетилін	40,76	36,94
		1,3,5-Циклогексатріол	51,31	27,40
Суміш А після розділення				
1	54,23	Кофеїн	48,19	72,74
		Метогексітал	54,23	27,26
2	53,49	Кофеїн	48,19	77,70
		2-(Диметиламін)-1-(4-метилфеніл)пропан-1-он	53,49	22,30
Суміш Б до розділення				
1	71,50	Анілін	56,40	47,00
		Фенетилін	67,87	35,00
		Поліамід	71,50	18,00
2	71,34	Анілін	56,40	49,32
		Фенетилін	67,87	35,55
		4-хлоро-2-флуорофенол	71,34	15,13
Суміш Б після розділення				
1	79,16	Кофеїн	50,79	46,52
		Сорбінан моностеарат	75,44	29,81
		Шелак	79,16	23,67
2	79,13	Кофеїн	50,79	45,36
		Сорбітан монолаурат	74,73	30,05
		Шелак	79,13	24,59

Висновки. Використання тонкошарової хроматографії перед аналізом методом інфрачервоної спектроскопії дозволяє концентрувати або відділити компоненти та, в результаті, отримати більш чисті спектри речовин.

Поєднання тонкошарової хроматографії та інфрачервоної спектроскопії у роботі судового експерта, доцільно використовувати у випадках:

- необхідності підтвердження результатів іншими методами;
- проведення досліджень багатьох однотипних об'єктів у яких може знаходитися цільова речовина;
- у разі неможливості проведення досліджень іншими методами.

Перелік посилань

1. McCoy R. N., Fiebig E. C. Technique for obtaining infrared spectra of microgram amounts of compounds separated by thin layer chromatography. *Analytical Chemistry*. 1965. Vol. 37, № 4. P. 593-595.
2. Damazio D., Campos E. A., Diniz M. F. TLC/IR (UART) off-line coupling for the characterization of additives in EPDM rubber compositions. *SciELO*. 2016. <https://doi.org/10.1590/0104-1428.2033>.
3. Jun Liu, Feng-shan Zhou, Ran Guo, Ye Jiang, Xiaokun Fan, Anqi He, Yanjun Zhai, Shifu Weng, Zhanlan Yang, Yizhuang Xu, Isao Noda, Jinguang Wu. Analysis of an Alanine/Arginine Mixture by Using TLC/FTIR Technique. *Journal of Spectroscopy*. 2014. Vol. 2014. Article ID 925705 <https://doi.org/10.1155/2014/925705>

УДК 343.98

Воробйова Ярослава Михайлівна

начальник відділу

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

**ФОНЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ МЕТОДІВ ІДЕНТИФІКАЦІЙНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ МОВОЗНАВЧИМИ
МЕТОДАМИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-,
ЗВУКОЗАПИСУ**

**PHONETIC ANALYSIS AS ONE OF THE MAIN METHODS OF
IDENTIFICATION RESEARCH OF ORAL SPEECH BY LINGUISTIC
METHODS ON VIDEO AND SOUND RECORDING EXAMINATION**

Ця робота присвячена проблематиці ідентифікаційних досліджень голосу і усного мовлення мовознавчими методами, зокрема важливості використання фонетичного аналізу усного мовлення.

Ключові слова: експертиза відео-, звукозапису, ідентифікація, мовознавчі методи, фонетичний аналіз.

This work is devoted to the problems of identification studies of voice and oral speech using linguistic methods, in particular, the importance of using phonetic analysis of oral speech.

Key words: examination of video and sound recordings, identification, linguistic methods, phonetic analysis.

Одним із методів дослідження усного мовлення у рамках проведення експертизи відео-, звукозапису є ідентифікаційні дослідження

мовознавчими методами, в процесі проведення яких здійснюється аналіз мовленнєвої інформації, що містить записи мовленнєвих актів. Це вимагає від експерта відповідних фахових і спеціальних знань, постійного відстеження новинок, які з'являються у цій сфері, та впровадження їх для практичного застосування.

Значний масив інформації, яка отримується під час проведення оперативних заходів, у яких задіяна спеціальна техніка, надходить у вигляді звукових сигналів. Взаємодіючи між собою, учасники злочину, як правило, здійснюють мовленнєву діяльність, використовуючи при цьому мовні засоби напряду або опосередковано (за допомогою теле- та радіокомунікації тощо). Така інформація потребує належної обробки для встановлення істини за різними фактами та аналізу отриманих даних, що вимагає залучення експертів, які мають спеціальні знання й навички в галузі мовознавства і можуть належно оцінити особливості мовлення злочинців.

Експертів-лінгвістів, починаючи дослідження, необхідно усвідомлювати такі моменти:

– *об'єктом його дослідження є усне мовлення, яке має свої специфічні ознаки;*

– *мікрооб'єктом дослідження виступають мовленнєві акти, які у своїй сукупності утворюють дискурс;*

– *дискурс зумовлений багатьма екстралінгвістичними факторами, серед яких є притаманні саме комунікативним актам, які зумовлені ситуацією криміногенного спілкування.*

Серед окремих методів дослідження усного мовлення (при проведенні досліджень мовознавчими методами) традиційно виділяють два варіанти аналізу мовлення на слух:

– *перцепційний* – здатність експерта сприймати будь-яку звукову інформацію, незалежно від природи її виникнення;

– *лінгвістичний* – аналіз, який потребує спеціальних знань і здатності сприймати загальні та індивідуальні якості усного мовлення.

Перцепційний метод становить безпосереднє відображення предметів і явищ об'єктивної дійсності органами чуття, тобто при дослідженні усного мовлення, насамперед, це – *аудитивне сприйняття записаної звукової інформації.*

При *лінгвістичних дослідженнях* експерти використовують насамперед методи структурної лінгвістики.

При дослідженні усного мовлення особливе місце займає фонетичний аналіз, за допомогою якого можна зрозуміти особливості творення звуків; описати характеристики усного мовлення людини; дослідити артикуляційні ознаки; відстежити особливості промовляння звуків, слів, речень та способи інтонування, промовляння тощо. Прийоми зовнішньої інтерпретації в цьому разі набувають особливого значення. Більшою

мірою це стосується артикуляційно-акустичних прийомів, які є досить важливими при вивченні звуків у фізіологічному аспекті (місце та спосіб їхнього творення, положення активних і пасивних органів, вплив патологічних змін на мовлення, прояв мовленнєвого дихання, частота і тривалість “паузації” тощо) і фізичному (участь голосу і шуму, тембр, процес інтонування, сила і довгота звучання звуків та ін.).

При аналізі фонетичних ознак усного мовлення застосовуються в основному артикуляційно-акустичні прийоми, адже будь-яка мовна одиниця (морфема, слово, речення) передається через звукове вираження, яке є матеріальною оболонкою мови. На цьому рівні, як правило, мають місце основні прояви індивідуальних ознак усного мовлення людини. Досліджуючи мовлення на фонетичному рівні, експерт має створити мовленнєвий портрет особи, вивчивши її артикуляційний апарат, пізнавши особливості творення нею голосних і приголосних звуків та відстеживши нормативність їхнього поєднання у процесі мовлення тощо.

При проведенні ідентифікаційних досліджень мовознавчими методами на фонетичному рівні необхідно детально досліджувати:

- особливості фонації голосних звуків;
- комбінаторні модифікації голосних звуків (акомодація);
- позиційні модифікації голосних звуків (редукція);
- особливості утворення і вимови приголосних звуків;
- прояви асиміляції приголосних звуків (за дзвінкістю, за глухістю, за місцем і способом творення, за м’якістю) у потоці мовлення.

Таким чином, в ідентифікації усного мовлення людини чільне місце займають методи лінгвістичного аналізу, зокрема й аналізу фонетичних ознак, оскільки людське вухо може вловлювати найрізноманітніші звукові нюанси різної природи походження, сприймати звукову “картину” повністю та виділяти окремі звуки і в такому калейдоскопі виділяти конкретного мовця.

Перелік посилань

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища шк., 1985. 360 с.
2. Методика криміналістичного дослідження матеріалів і засобів звуко- та відеозапису / уклад. С. В. Левый, В. Н. Магера, Ю. С. Агалиди та ін. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 1998. 413 с.
3. Попов Н.Ф. та ін. Методика ідентифікації особи за фонограмами російської мови на автоматизованій системі “Діалект” / під ред. А. В. Фісенка. Москва, 1996.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
5. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: підруч. Київ: Вища шк., 2002. 439 с.
6. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. Київ, 2006.

УДК 343.98

Воробчак Олег Андрійович

аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

*Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету “Одеська юридична академія”*

**ВІДМЕЖУВАННЯ ДЕЛЕГУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ
ПОВНОВАЖЕНЬ ВІД СУМІЖНИХ КАТЕГОРІЙ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА**

**DELIMITATION OF DELEGATION OF PROCEDURAL
POWERS FROM RELATED CATEGORIES OF CRIMINAL
PROCEDURAL LAW**

У тезах наведено авторське визначення поняття “делегування процесуальних повноважень” та здійснено його відмежування від суміжних категорій кримінального процесуального права – “наділення процесуальними повноваженнями” та “передача процесуальних повноважень”.

Ключові слова: процесуальні повноваження, делегування процесуальних повноважень, наділення процесуальними повноваженнями, передача процесуальних повноважень.

The thesis present’s the author’s own definition of the concept of delegation of procedural powers and distinguishes procedural powers from related categories of criminal procedural law – vesting of procedural powers and transfer of procedural powers.

Key words: procedural powers, delegation of procedural powers, vesting of procedural powers, transfer of procedural powers.

Із урахуванням правової природи делегування процесуальних повноважень і притаманних йому ознак, воно являє собою їх передачу від одного учасника кримінального провадження до іншого, що здійснюється з метою більш ефективного та своєчасного виконання процесуальних повноважень у випадках, визначених нормами кримінального процесуального закону, на підставі його приписів або процесуального рішення делегуючого суб’єкта і може супроводжуватися покладенням відповідальності за невиконання або неналежне виконання делегованих повноважень. Таке розуміння поняття “делегування процесуальних повноважень” дозволяє відмежувати його від поняття “наділення процесуальними повноваженнями”, а також виокремити випадки передачі процесуальних повноважень, які не охоплюються поняттям їх делегування.

Поняття “делегування процесуальних повноважень” та “наділення процесуальними повноваженнями” відрізняються за такими аспектами.

По-перше, на відміну від делегування процесуальних повноважень, яке здійснюється шляхом їх передачі іншому учаснику кримінального провадження з огляду на приписи закону або процесуальне рішення делегуючого суб'єкта, наділення ними здійснюється виключно законодавцем шляхом нормативного закріплення прав та обов'язків того або іншого учасника кримінального провадження, у тому числі в ході розмежування компетенції діючих та новостворюваних суб'єктів (наприклад, зі створенням Національного антикорупційного бюро України функції центрального органу України у розумінні пункту 6 статті 541 КПК України під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, були виключені з компетенції Офісу Генерального прокурора, та на підставі частини 1 статті 545 КПК України передані Національному антикорупційному бюро України). По-друге, наділення процесуальними повноваженнями носить первинний характер, оскільки здійснюється в ході визначення (за необхідності – також подальшого уточнення) процесуального статусу того або іншого учасника кримінального провадження, що відрізняє його від делегування, яке є похідним, оскільки його здійснення неможливе поза наділенням учасника кримінального провадження відповідними процесуальними повноваженнями (за винятком випадків делегування на підставі закону, а також делегування відповідним прокурором повноважень на підставі частини 5 статті 36 КПК України). По-третє, на відміну від делегування процесуальних повноважень, яке у переважній більшості випадків передбачає передачу окремих повноважень (винятки становить делегування повноважень керівника органу дізнання відповідно до пункту 7-1 частини 1 статті 3 КПК України і судового розпорядника на підставі частини 4 статті 74 КПК України, що передбачають передачу всіх повноважень), наділення процесуальними повноваженнями передбачає надання учаснику кримінального провадження відповідного комплексу прав та обов'язків як елементів його процесуального статусу.

Поряд із наділенням процесуальними повноваженнями, делегування потрібно також відрізнити від низки інших передбачених нормами кримінального процесуального закону випадків, пов'язаних із передачею тих або інших повноважень від одного учасника кримінального провадження до іншого. До числа таких випадків належать: 1) передача матеріалів кримінального провадження за підслідністю на підставі частини 7 статті 214, частини 4 статті 218 та інших КПК України і зміна підслідності кримінального провадження, крім випадків, визначених частиною 5 статті 36 КПК України; 2) направлення кримінального провадження з одного суду до іншого на підставі статті 34 КПК України та його передача на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду з підстав, передбачених статтею 434-1 КПК України; 3) доручення прокурором органу досудового розслідування проведення

досудового розслідування, а слідчому й органу досудового розслідування – слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (пункти 3 і 4 частини 2 статті 36 КПК України); 4) повноваження прокурорів органу прокуратури вищого рівня брати участь у судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, за нововиявленими або виключними обставинами (частина 4 статті 36 КПК України); 5) призначення та заміна слідчого і дізнавача (пункти 1 і 2 частини 2 статті 39 та пункти 1 і 2 статті 39-1 КПК України), визначення слідчого судді відповідно до пункту 18 частини 1 статті 3 КПК України і судді в ході розподілу матеріалів кримінального провадження на підставі абзацу 8 частини першої статті 615 КПК України; 6) передача окремих повноважень, які не є суто процесуальними: засвідчення фактів відмови особи від підписання протоколу та надання нею письмових пояснень щодо причин такої відмови за відсутності її захисника (законного представника) підписами понятих (частина 6 статті 104 КПК України); вручення під розписку повістки у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи для передачі цій особі (частина 2 статті 135 КПК України); покладення під час досудового розслідування на службову особу відповідного органу досудового розслідування, а в ході судового розгляду – на судового розпорядника, секретаря судового засідання відповідного суду або службову особу установи попереднього ув'язнення чи виконання покарань в разі проведення відповідних процесуальних дій у режимі відеоконференції (частини 5 і 6 статті 232 і частини 4 – 6 статті 336 КПК України); доручення залученому спеціалісту обов'язків щодо фіксації ходу та результатів огляду і відібрання зразків для проведення експертизи (частина 7 статті 237 і частина 1 статті 245 КПК України); оголошення головуючим короткого викладу позовної заяви у разі відсутності цивільного позивача або його представника чи законного представника (частина 3 статті 347 КПК України тощо) [1].

Відмінність наведених випадків передачі процесуальних повноважень (із тим уточненням, що повноваження, узагальнені в останній із наведених груп, не є суто процесуальними) від делегування пояснюється декількома аспектами. По-перше, передача зазначених повноважень здійснюється на основі вимог норм кримінального процесуального закону, які чітко визначають підстави її здійснення та усувають можливість вирішення питання про передачу цих повноважень на розсуд учасника кримінального провадження. У контексті розмежування загального порядку зміни підслідності кримінального провадження та порядку її зміни на підставі частини 5 статті 36 КПК України на це звертає увагу об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, на думку якої

в останньому випадку зміна передбаченої законом підслідності має розглядатися як екстраординарна процедура порівняно із загальним порядком визначення підслідності, за яким вирішення цього питання є предметом законодавчого регулювання, а не предметом дискреції (постанова від 24.05.2021 у справі № 640/5023/19) [2].

По-друге, нормативне закріплення підстав передачі зазначених повноважень свідчить про її безстроковий характер та обов'язковість здійснення в кожному конкретному кримінальному провадженні, що відрізняє їх передачу з цих підстав від делегування, яке є строковим, в тому числі й у разі його здійснення на основі закону. По-третє, що додатково стосується останньої з наведених груп повноважень, то хоча й вони прямо закріплені нормами кримінального процесуального закону, проте, за своєю правовою природою є повноваженнями засвідчувального та організаційного характеру.

Перелік посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24.05.2021 у справі № 640/5023/19 (провадження № 51-2917кмо20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253>

УДК 343.98

Галаган Сергій Олександрович

*кандидат юридичних наук,
докторант кафедри кримінального процесу*

Національна академія внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УКРАЇНИ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ІНШИХ КРАЇН ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

FEATURES OF THE INTERACTION OF PRE-JUDICIAL INVESTIGATION BODIES OF UKRAINE WITH LAW ENFORCEMENT BODIES OF OTHER COUNTRIES DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES

У тезах висвітлюються проблемні питання взаємодії органів досудового розслідування з правоохоронними органами інших країн під час розслідування кримінальних правопорушень, з урахуванням умов воєнного часу. З метою

вдосконалення правової регламентації взаємодії слідчих підрозділів Національної поліції України з правоохоронними органами інших країн запропоновані доповнення до чинного кримінального процесуального законодавства України. Науково аргументовано доцільність запровадження в практику інформаційно-аналітичного забезпечення органів досудового розслідування сучасних зразків програмного забезпечення для аналізу великих масивів даних та оперативної інформації при розслідуванні кримінальних правопорушень на міждержавному рівні.

Ключові слова: взаємодія, співпраця, правоохоронні органи, органи досудового розслідування, кримінальне правопорушення, розслідування.

Theses highlight problematic issues of interaction between pretrial investigation bodies and law enforcement agencies of other countries during the investigation of criminal offenses, taking into account the conditions of wartime. In order to improve the legal regulation of the interaction of investigative units of the National Police of Ukraine with law enforcement agencies of other countries, additions to the current criminal procedural legislation of Ukraine are proposed. The expediency of introducing modern software samples for the analysis of large data sets and operational information in the investigation of criminal offenses at the interstate level into the practice of information and analytical support of pretrial investigation bodies is scientifically argued.

Key words: interaction, cooperation, law enforcement agencies, pretrial investigation agencies, criminal offense, investigation.

Організація взаємодії органів досудового розслідування України з правоохоронними органами інших країн під час розслідування кримінальних правопорушень включає в себе комплекс процесуальних заходів, які спрямовані на забезпечення об'єктивності, усебічності й повноти дослідження обставин, які підлягають доказуванню [1, с. 23].

У загальному вигляді міжнародне співробітництво під час розслідування кримінальних правопорушень – це міждержавна форма співпраці у виявленні та розслідуванні кримінальних протиправних дій, що здійснюється у відповідній процесуальній формі, регламентованій Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України та міжнародними угодами або на засадах взаємності між компетентними органами держав у вигляді запиту на проведення процесуальних або інших дій. До процесуальних дій і заходів, які може бути проведено в порядку надання правової допомоги щодо розслідування кримінальних правопорушень, належать: по-перше, передбачені КПК України; по-друге, проведення яких передбачене міжнародними договорами України: опитування, розшук, арешт та конфіскація майна чи доходів, отриманих злочинним шляхом, одержання заяв, спостереження, зокрема електронне (ст. 12–14, 18, 20 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.); термінове збереження комп'ютерних даних і часткове розкриття даних про рух інформації; обшук й арешт комп'ютерних даних, які зберігаються; збирання даних про рух інформації в реальному масштабі часу; перехоплення даних змісту інформації (ст. 16–21 Конвенції про кіберзлочинність 2001 р.);

проведення обшуку й накладення арешту, а також заморожування; виявлення, заморожування та відстеження доходів від злочинів; вилучення активів (ст. 46 Конвенції ООН проти корупції 2003 р.).

Основними процесуальними формами взаємодії, що відбувається під час міжнародного співробітництва з розслідування кримінальних правопорушень, згідно із КПК України, слід вважати: обмін оперативною, слідчою та іншою інформацією про кримінальні правопорушення; виконання запитів і доручень про міжнародну правову допомогу; сприяння в проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій і поверненні фінансових (банківських) активів; обмін досвідом роботи; підготовка кадрів, надання експертних послуг, постачання науково-технічних засобів, надання технічної допомоги. Лише в поодиноких випадках створювали спільні слідчі групи.

Міжнародний розшук слід розглядати як окремий інститут міжнародного співробітництва держав у протидії злочинності, що є невід'ємною його частиною та існує в нерозривному зв'язку з іншими формами такого співробітництва. Головними етапами організації міжнародного розшуку осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, є: виявлення розшукуваних (зниклих безвісти) осіб на території України (державний розшук); збирання доказів, що підтверджують перебування осіб за межами України; складання запиту й додаткових документів; направлення запиту до Національного центрального бюро Інтерполу в Україні, який є підставою для ініціювання міжнародного розшуку громадян України; проведення дій у країнах після одержання НЦБ із Генерального секретаріату Інтерполу повідомлення про початок розшуку. Взаємне інформування НЦБ Інтерполу та держави – ініціатора розшуку про перебіг міжнародного розшуку; припинення міжнародного розшуку осіб [2, с. 168].

Міжнародна правова допомога є найпоширенішою формою міжнародного співробітництва на досудовому розслідуванні. На території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги проводять процесуальні дії, передбачені КПК України або міжнародним договором (ст. 561 КПК України). До проведення процесуальних дій за таких умов висувають низку вимог, зокрема щодо врахування норм міжнародних договорів, національного законодавства запитуваної та запитуючої держав. Основними процесуальними діями під час розслідування кримінальних правопорушень є допит (як правило проводиться у режимі відеоконференції) та вручення документів. Підставою проведення допиту як слідчої (розшукової) дії в режимі відеоконференції є передбачений міжнародними договорами та чинним кримінальним процесуальним законодавством України запит слідчого, який здійснює кримінальне провадження, до компетентного органу

запитуваної держави, у якому обґрунтовано необхідність одержання показань із застосуванням відеоконференції. Допит за допомогою відеоконференції проводять для запитуючої держави в режимі “реального часу” з дотриманням законодавства держави, в якій знаходиться допитувана особа, і можливістю здійснення контролю за допитуваним та усунення впливу на нього з боку присутніх осіб. Спільна слідча група, як специфічна форма взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень, об’єднує під керівництвом наділеної процесуальними повноваженнями особи співробітників правоохоронних органів та інших фахівців, які здійснюють як кримінальну процесуальну, так й оперативно-розшукову діяльність, використовуючи засоби та методи роботи, спрямовані на виконання завдань досудового розслідування [3, с. 211].

Важливе значення має зберігання та передання речових доказів і документів (ст. 549 КПК України), яке здійснюють на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги. Таке передання може відбуватися й за умови видачі особи (екстрадиції), стосовно об’єктів, які додають на виконання відповідного клопотання.

Варто наголосити на перспективності створення та функціонування міжнародних слідчих груп, що сприятиме забезпеченню пришивдшеного й об’єктивного досудового розслідування кримінальних правопорушень, ефективного пошуку підозрюваних, їх коштів і майна, екстрадиції, надання доказів та інших матеріальних об’єктів і документів, забезпеченню можливості безпосереднього спілкування слідчого з учасниками процесу. Попри обмеженість вітчизняного практичного досвіду з цього питання, проведення розслідування спільними слідчими групами має істотно підвищити ефективність практичної діяльності в таких кримінальних провадженнях.

З метою вдосконалення правової регламентації взаємодії слідчих підрозділів Національної поліції України з правоохоронними органами інших країн під час розслідування кримінальних правопорушень необхідно ч. 2 ст. 562 КПК України “Процесуальні дії, які потребують спеціального дозволу” викласти в такій редакції: “...2. У разі якщо при зверненні за допомогою в іноземній державі необхідно виконати процесуальну дію, для проведення якої в Україні потрібен дозвіл прокурора або суду, така процесуальна дія потребує надання відповідного дозволу прокурором або судом у порядку, встановленому цим Кодексом, лише в разі, якщо це передбачено міжнародним договором або є обов’язковою умовою надання такого виду допомоги за законодавством запитуваної сторони. При цьому строк дії такого дозволу не обмежується, а належно засвідчена копія дозволу долучається до матеріалів запиту”. Запропонована зміна надає можливість використовувати ухвалу слідчого судді, строк дії якої закінчився, для обмеження прав і законних інтересів особи.

Передумовою успішної взаємодії держав у процесі розслідування на міждержавному рівні має стати оперативне виявлення, закріплення слідів кримінальних правопорушень, збирання необхідних доказів. Серед форм і методів у режимі спрощеного надання взаємної правової допомоги в кримінальних провадженнях слід виокремити: проведення розслідувань працівниками поліції, які діятимуть під прикриттям або за вигаданими прізвиськами; використання технологій відеоконференцз'язку; проведення трансграничних обшуків і вилучення інформації, переданої через телекомунікаційні мережі; створення міжнародних слідчо-оперативних груп для спільного проведення процесуальних дій на території декількох країн.

Також, потребує удосконалення інформаційно-аналітичне забезпечення взаємодії шляхом запровадження сучасних інформаційних технологій для здійснення аналізу значної кількості даних та інформації, що допомагає ефективно їх розслідувати, а також протидіяти відмиванню грошей, корупції, іншим видам організованої злочинності [4; 5], зокрема: а) goCASE – програмне забезпечення, що надає можливість збирати, систематизувати та здійснювати аналіз інформації, отриманої під час оперативних і досудових розслідувань. Таке програмне забезпечення містить модулі, які дають змогу фіксувати отриману інформацію (наприклад, заяву або повідомлення про злочинну діяльність), здійснювати аналіз шляхом отримання інформації з інших внутрішніх або зовнішніх баз даних, систематизувати інформацію, виявляти зв'язки з іншими фактами або суб'єктами. Використання цієї системи сприятиме забезпеченню економічної безпеки суспільства; б) goTRACE – програмне забезпечення, що допомагає здійснювати обмін зашифрованими даними як відкритого, так і конфіденційного змісту, та виявляти зв'язки між особами, адресами й контактними даними.

Таким чином, важливе значення для ефективного виявлення та розслідування кримінальних правопорушень має міжнародне співробітництво правоохоронних органів, позаяк практика останніх засвідчує, що збір й аналіз різноманітних відомостей відіграє значну роль у системі ефективного розслідування злочинної діяльності, зокрема й в умовах воєнного стану.

Перелік посилань

1. Абрамський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 152 с.
2. Калганова О. А., Недбайло В. В. Особливості міжнародного розшуку підозрюваного за умови спеціального кримінального провадження. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4-5 (8-9). С. 167-171.

3. Шульга Н. В. Особливості проведення допиту у режимі відеоконференції у зв'язку із міжнародним співробітництвом. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 209-213.

4. Користін О. Є., Пєфтієв Д. О., Пєньков С. В., Некрасов В. А. Довідник керівника поліції – поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою: навч. посіб. / за заг. ред. М. Г. Вєрбенського. Київ: “Видавництво Людмила”, 2019. 120 с.

5. Чернявський С. С., Користін О. Є., Некрасов В. А. та ін. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні: метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

УДК 343.98

Герасименко Ілля Володимирович

*заступник завідувача лабораторії
інженерно-технічних видів досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА МАШИННОГО НАВЧАННЯ В ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

PROSPECTS FOR THE INTRODUCTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MACHINE LEARNING IN THE FIELD OF FORENSIC EXPERTISE

У тезах розглядаються питання, пов'язані з використанням на сучасному етапі розвитку людства технологій штучного інтелекту і машинного навчання. Автор звертає увагу на перспективи запровадження штучного інтелекту і машинного навчання в судово-експертну практику.

Ключові слова: штучний інтелект, машинне навчання, судово експертиза.

Theses examine issues related to the use of artificial intelligence and machine learning technologies at the current stage of human development. The author draws attention to the prospects of introducing artificial intelligence and machine learning into forensic expert practice.

Key words: artificial intelligence, machine learning, forensics.

Штучний інтелект (ШІ, англ. *artificial intelligence, AI*) – розділ комп'ютерної лінгвістики та інформатики, який швидко розвивається і зосереджений на розробці інтелектуальних машин, здатних виконувати завдання, що зазвичай потребують людського інтелекту [1]. Ці завдання

можуть варіюватися від простих дій як розпізнавання мови чи зображень, до більш складних завдань як ігри чи водіння автомобіля. Головне, що дає штучний інтелект (AI), – це нові можливості. Для кожного з нас, бізнесу, країни, суспільства загалом. Щоб використовувати ці можливості потрібно розуміти базову суть технологій AI, принципи роботи та як їх застосовувати для власних потреб.

Алгоритми штучного інтелекту здатні виконувати замість нас частину щоденної роботи: завдання можна делегувати йому частково, або ж використовувати його як помічника.

Повний список завдань станом на сьогоднішній день неймовірно довгий і продовжує поповнюватися завдяки появі нових інструментів. Ось лише кілька найпопулярніших варіантів:

- Транскрибувати аудіо.
- Перерахувати основні тези, статті, зустрічі тощо.
- Сформувати лист, пост у соцмережах, текст на потрібну тему.
- Згенерувати ідеї, тези, сценарії.
- Проаналізувати великі обсяги даних, відфільтрувати їх за певними параметрами чи знайти в них конкретну інформацію.
- Скласти план занять спортом, стратегію запуску бізнесу, схему обліку особистих фінансів, програму освоєння нових знань тощо.

Загалом AI може забрати на себе частину завдань, які складні для вирішення людиною. Або ж пришвидшити роботу чи поглянути під іншим кутом на ті речі, які ми любимо робити.

Коли мова заходить про штучний інтелект, то найчастіше йдеться саме про генеративний тип. Він здатен створювати зображення, тексти та інші види контенту у відповідь на запити користувача. Англійською такий запит називають “промпт” (prompt).

Генеративних моделей існує безліч. Як для різних типів контенту, з якими вони можуть працювати, так і для використання в конкретних галузях.

Нижче наведено кілька прикладів:

Для генерування зображень: Midjourney та Stable Diffusion.

Для роботи з текстами: ChatGPT, Bard, Bing.

Для написання чи відладки коду: Copilot.

Для виявлення та виправлення помилок у тексті: Grammarly, LanguageTool.

Для планування подорожі: Tripnotes.ai.

Сьогодні AI є ключем до інновацій та має великий потенціал для розвитку й масштабування бізнесу. Сміливо можна зазначити, що наведені розробки не оминуть використання судовими експертами при проведенні судових експертиз.

Машинне навчання, (або *machine learning*, *ML*) – це набір математичних алгоритмів для пошуку закономірностей в історичних даних [1, 2].

Існують три основні парадигми машинного навчання:

1. Навчання з учителем (Supervised Learning). Алгоритми складаються на основі вхідних даних і відповідей, а потім на їх основі роблять прогнози для отримання нових даних.

Застосування: прогнозування попиту, класифікація об'єктів на зображенні тощо.

2. Навчання без учителя (Unsupervised Learning). Алгоритми шукають приховані структури в даних без конкретних відповідей для навчання.

Застосування: кластеризація клієнтів за їхньою поведінкою.

3. Навчання з підкріпленням (Reinforcement Learning). Алгоритми намагаються максимізувати певний показник через взаємодію з оточенням.

Застосування: ігри, де AI намагається максимізувати отримані очки.

Новітні ж алгоритми, такі як RLHF (Reinforcement Learning from Human Feedback), дозволяють AI вчитися зі зворотним зв'язком від людей, що покращує якість їхніх відповідей.

Різні парадигми машинного навчання пропонують різні підходи до розв'язання бізнес-завдань. Проте, найбільш поширеними в бізнесі є алгоритми навчання з учителем і навчання без учителя. Хоча навчання з підкріпленням теж дає результати, його складно використовувати в бізнесі через потребу в детальному описі сценаріїв.

Від парадигм розв'язання задач машинного навчання перейдемо до конкретних прикладів того як штучний інтелект допомагає в роботі з різними типами даних: табличними, текстовими й візуальними.

Табличні дані. Це дані, схожі на ексель-файли, де колонки відображають ознаки, а рядки – спостереження. Один із найбільших застосунків у банках – модель кредитного скорингу, де на основі даних про клієнта передбачають його надійність.

Текстові дані (NLP). Обробка природної мови дозволяє аналізувати та інтерпретувати текст. Основні завдання NLP: класифікація текстів (наприклад, визначення тону коментарів), машинний переклад, виокремлення іменованих сутностей і підсумовування текстів.

Візуальні дані (CV). Комп'ютерний зір включає аналіз зображень і відео. Основні завдання CV: класифікація зображень, детектування об'єктів (визначення та сегментація об'єктів на зображенні), а також аналіз відео, як, наприклад, розпізнавання номерних знаків автомобілів на майданчиках для паркування.

Для того, щоб уникнути помилок на початкових етапах впровадження машинного навчання в судову експертизу необхідно врахувати декілька правил:

1. Машинне навчання не є універсальним рішенням. Насамперед, важливо зосередитись на реальній задачі, а не технології.

2. Рекомендовано починати з простих, конкретних задач, де очікуваний результат зрозумілий.

3. Запуск моделі AI – не одноразова дія. Він вимагає постійного моніторингу, перенавчання та підтримки. А для цього потрібні спеціалісти, інфраструктура та розуміння цих процесів.

Важливий пункт у роботі з AI – чітко визначити ціль або цілі вашої системи машинного навчання. Замість загальних цілей, на кшталт “виконання експертиз”, необхідно зосередитися на конкретних, вимірюваних метриках, що можуть бути автоматизовані.

GenAI, тобто Generative Artificial Intelligence, змінює різні галузі, починаючи з творчих завдань, закінчуючи аналізом даних. Однак, щоб використовувати весь потенціал GenAI потрібно навчитися створювати ефективні підказки, які скеровують AI на бажані для вас результати, зокрема:

1. Необхідно бути чітким та лаконічним. Уникати двозначних висловлювань, необхідно прописувати чіткі інструкції.

2. Необхідно використовувати конкретні ключові слова.

3. Слід задати тон і стиль. Якщо потрібен певний стиль написання, необхідно чітко вказати це в підказці.

4. Потрібно надати контекст і обмеження. Контекст або певні обмеження можуть забезпечити більш відповідні й узгоджені результати.

5. Слід використовувати умовні оператори. Умовні оператори є необхідними щоб зробити вихідні дані AI більш інтерактивними та динамічними.

6. Потрібно виконувати роль того, хто ставить питання. Коли ви шукаєте інформацію чи творчі ідеї, слід прописати запит, ставлячи питання.

7. Слід зробити акцент на співпраці. Створюйте підказки, які залучають AI працювати разом з вами.

8. Заохочуйте детальний опис. Створюйте запит на докладне пояснення відповіді штучного інтелекту.

9. Для того щоб отримати різні варіанти відповідей від AI, необхідно експериментувати з довжиною та складністю підказок.

10. За можливості потрібно уточнювати й повторювати (вдосконалювати) свої підказки.

За останнє десятиліття технології AI стали рушійною силою для трансформації чи не всіх галузей. ChatGPT – одна з найперспективніших інновацій компанії OpenAI у сфері штучного інтелекту.

Основні характеристики ChatGPT:

Розуміння мови. ChatGPT розуміє контекст і нюанси людської мови.

Велика база знань. Мовна модель навчена на величезній кількості інформації з різних джерел – це книги, статті та вебсайти.

Адаптивність. Адаптуючи модель за допомогою даних, які стосуються конкретної сфери діяльності, розробники можуть підвищити її ефективність.

Інтерфейси чату ChatGPT. У компанії є можливість застосовувати його на своїх вебсайтах, у мобільних застосунках або платформах обміну повідомленнями, щоб взаємодіяти з клієнтами.

Інтеграція API. OpenAI пропонує API, які розробники можуть використовувати для включення ChatGPT у власні програми, продукти чи послуги.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що потенціал використання штучного інтелекту та машинного навчання в судовій експертизі є напрочуд значним. Наприклад, аналіз та систематизація значних обсягів даних, проведення розрахунків, збір необхідних даних та відомостей, виокремлення необхідного з масиву даних, розумне створення контенту, аналітика та прогнозування тощо.

Перелік посилань

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/>.
2. Онлайн-курс Google разом з Projector Institute. “Основи AI”. URL : <https://google-ads.brandlive.com>.

УДК 343.98+9004.054

Голікова Олена Валеріївна

*заступник завідувача відділу
товарознавчих та спеціальних видів досліджень
лабораторії інженерно-транспортних, товарознавчих та спеціальних
видів досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХІДНИХ ТЕКСТІВ/КОДІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ ІЗ МЕТОЮ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ ЗАПОЗИЧЕННЯ

PECULIARITIES OF CONDUCTING A COMPARATIVE STUDY OF SOURCE TEXTS/CODE OF COMPUTER PROGRAMS IN ORDER TO ESTABLISH THE FACTS OF BORROWING

Розглядаються питання щодо особливостей проведення порівняльного дослідження вихідних кодів комп'ютерних програм при проведенні судових експертиз у сфері інтелектуальної власності з метою встановлення фактів використання та запозичення.

Ключові слова: комп'ютерна програма, програмне забезпечення, вихідний код, об'єктний код, мови програмування, декомпіляція.

The question of the peculiarities of conducting a comparative study of the source codes of computer programs during forensic examinations in the field of intellectual property in order to establish the facts of use and borrowing is considered.

Key words: computer program, software, source code, object code, programming languages, decompilation.

На сьогоднішній день, зважаючи на прогресуючу цифровізацію країни, гостро стоїть питання правомірного використання комп'ютерних програм. При цьому нерідко виникають випадки, коли у гонитві за прибутком псевдо-розробники програмного забезпечення створюють свої програмні продукти шляхом неправомірного використання вихідних кодів інших комп'ютерних програм.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про авторське право та суміжні права” комп'ютерна програма – це “набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером (настільним комп'ютером, ноутбуком, смартфоном, ігровою приставкою, смарт-телевізором тощо), які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату, зокрема операційна система, прикладна програма, виражені у вихідному або об'єктному кодах” [1].

Таким чином, під поняттям “комп'ютерна програма” у авторському праві розуміється набір певних інструкцій або команд, які матеріалізовані у формі, яку здатний зчитувати комп'ютер. При цьому ст. 20 даного Закону визначає, що “Охорона комп'ютерної програми поширюється на комп'ютерні програми, виражені у вихідному або об'єктному кодах, якщо вони є оригінальними. Охорона надається формі вираження комп'ютерної програми. Графічний інтерфейс користувача, набір виконуваних функцій, формат файлів даних, які використовуються у комп'ютерній програмі для експлуатації її функцій, не є формами вираження комп'ютерної програми” [1].

Окрім того, аналогічно з іншими об'єктами авторського права, у комп'ютерній програмі не охороняються авторським правом ідеї та принципи, на яких будь-який елемент комп'ютерної програми, зокрема ті, на яких ґрунтується її інтерфейс, логічні схеми, алгоритми та мови програмування.

Щодо останнього варто зазначити, що зміна мови програмування напряму впливає на вихідний текст комп'ютерної програми, а отже дві комп'ютерні програми, що виконують однаковий функціонал та мають схожий інтерфейс, але написані різними мовами програмування, не можуть вважатись однаковими.

Отже, комп'ютерна програма як об'єкт авторського права виражена у вихідному або об'єктному кодах, і першим етапом під час проведення

експертизи є встановлення у наданому на дослідженні об'єкті (комп'ютерній програмі) ознак об'єкта авторського права.

Ключове питання, що виникає при проведенні експертиз – встановлення факту відтворення вихідних текстів/кодів однієї комп'ютерної програми у іншій.

Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про авторське право і суміжні права”, “відтворення – пряме чи опосередковане виготовлення однієї або більше копій об'єкта авторського права та/або суміжних прав (або його частини) будь-яким способом та у будь-якій формі, у тому числі для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер, а також створення тривимірного твору з двовимірного і навпаки та створення тривимірного твору на основі набору інструкцій, який зчитується комп'ютером для виготовлення тривимірного твору” [1].

Таким чином, під відтворенням розуміється копіювання комп'ютерної програми в цілому, або її частин, у тому числі фрагментів вихідного коду.

Розрізняють дослівне та недослівне копіювання вихідних кодів. Так під “дослівним копіюванням” (literal copying) розуміють запозичення охоронюваних авторським правом послідовностей вихідного/об'єктного коду без внесення будь-яких змін у код, включаючи певні орфографічні та синтаксичні помилки, подібні заголовки операторів команд, зайві та незрозумілі частки коду. Висновок про використання вихідного коду комп'ютерної програми у складі іншої комп'ютерної програми може бути зроблений на підставі порівняння вихідних кодів (лістингів) обох комп'ютерних програм.

У свою чергу “недослівне копіювання” (non-literal copying) – це запозичення елементів, відмінних від вихідного коду первісної комп'ютерної програми: запозичення її структури, послідовності та організації, а також елементів програми, які є продуктами, що генеруються взаємодією коду з апаратним забезпеченням комп'ютера та операційною програмою, і різні кроки, які використовує програміст до фактичного написання інструкцій та вихідного коду [2].

У будь-якому випадку, для встановлення факту відтворення, а також для подальшого порівняння необхідні саме вихідні коди комп'ютерних програм. Але як діяти у випадку, коли одна сторона надає вихідні коди, а від іншої можливо отримати лише працездатний примірник комп'ютерної програми або файл для її інсталяції?

У такому випадку виникає необхідність у проведенні декомпіляції і відновленні вихідного коду. Звичайно, відновити вихідний код у такому вигляді, у якому його було створено, майже не можливо, однак при наявності інформації щодо його “запаковки” певні корисні результати отримати можливо. Наразі саме питання максимально ефективної

декомпіляції з метою проведення подальшого порівняльного дослідження найбільш гостро стоїть перед експертами.

Додатково варто зазначити, що проведення експертиз такого плану не можливе без залучення експерта, атестованого за спеціальністю 10.9 “Дослідження комп’ютерної техніки та програмних продуктів”, в першу чергу саме для коректної декомпіляції файлів програмного забезпечення, а також для аналізу вихідного коду.

Наступним етапом дослідження є проведення порівняння вихідних текстів/кодів, яке проводиться шляхом співставлення. Результати порівняння доцільно наводити у таблиці, у двох колонках якої наводяться власне вихідні тексти/коди порівнюваних програм, а у третій – результат порівняння і, за необхідності, – коментарі.

Повторно наголошуємо, що порівняння інтерфейсних частин комп’ютерних програм не є обов’язковим при визначенні факту відтворення однієї комп’ютерної програми в іншій, адже за нормами нового Закону України “Про авторське право і суміжні права” “графічний інтерфейс користувача, набір виконуваних функцій, формат файлів даних, які використовуються у комп’ютерній програмі для експлуатації її функцій, не є формами вираження комп’ютерної програми” [1]. Водночас, інтерфейсні частини можуть розглядатись як інший об’єкт авторського права – твір дизайну.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна зробити наступні висновки:

1. Однією із важливих задач є встановлення факту однієї комп’ютерної програми в іншій.

2. Для встановлення факту однієї комп’ютерної програми в іншій є необхідним проведення судової експертизи у сфері інтелектуальної власності за експертною спеціальністю 13.1.2 “Дослідження, пов’язані з комп’ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних)” із залученням експерта, атестованого за експертною спеціальністю 10.9 “Дослідження комп’ютерної техніки та програмних продуктів”.

3. У деяких випадках для отримання вихідного коду/тексту є необхідним проведення декомпіляції.

4. Дослідження з метою встановлення факту відтворення проводиться шляхом порівняння із складанням відповідних таблиць. При цьому порівняння інтерфейсних частин не є обов’язковим.

Перелік посилань

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. База даних “Законодавство” Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.

2. Зеров К. Доступно про охорону прав на програмне забезпечення та комп’ютерні програми. Ліга.net. URL: <https://blog.liga.net/user/kzerov/article/40514>.

УДК 343.98

Горішній Євгеній Іванович

заступник начальника відділу

Міняйло Анатолій Анатолійович

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
судовий експерт*

Дмитренко Людмила Анатоліївна,

судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

**ОЦІНКА ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ ВНАСЛІДОК
РУЙНУВАННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ ПАЛИВНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ рф**

**ASSESSMENT OF DAMAGE CAUSED TO ENVIRONMENT
AS A RESULT OF DESTRUCTION AND DAMAGE OF FUEL
INFRASTRUCTURE OF UKRAINE DURING
THE AGGRESSION OF russia**

Збройний конфлікт за своєю суттю є деструктивним. Екологічна шкода, яка виникає під час конфлікту, призводить до руйнівних наслідків для природних ресурсів, критичних екосистем і здоров'я людей, засобів до існування та безпеки.

Розливи небезпечних матеріалів стали причиною подальшого забруднення довкілля, а війна ускладнила зусилля з вирішення екологічних проблем.

Актуальність роботи полягає у необхідності обліку та підтвердження значного впливу військових дій на довкілля для подальшого планування відновлення та розвитку системи захисту довкілля у післявоєнний час.

Мета і завдання дослідження. Продемонструвати ступінь та масштаб впливу військових вплив на довкілля внаслідок військової агресії рф. Для досягнення поставленої мети виконувалось наступне завдання: вивчення наявної теоретичної та практичної інформації за даною темою.

Об'єкт дослідження. Вплив військових дій рф на довкілля України.

Предмет дослідження. Публічні дані щодо екологічних ризиків та збитків довкілля.

Методи дослідження. Аналітичні розрахунки на базі загальноприйнятих методів досліджень в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Ключові слова: агресія рф, війна, екологічні збитки, забруднення, законодавство, негативний вплив.

Armed conflict is inherently destructive. Environmental damage that occurs during conflict leads to devastating consequences for natural resources, critical ecosystems, and people's health, livelihoods, and security.

Spills of hazardous materials cause further environmental pollution, and war complicates efforts to solve environmental problems.

The importance of work is that we have to work out and confirm the significant impact of military actions on the environment for further planning of restoration and development of environmental protection system in the post-war period.

Purpose and tasks of the research. To demonstrate the degree and scale of influence of military actions on the environment as a result of military aggression of the Russian Federation. To achieve the set goal, the following task was performed: study of available theoretical and practical information on this topic.

The object of the research. The influence of military actions of the Russian Federation on the environment of Ukraine.

The subject of the research. Public data on environmental risks and damage to the environment.

Research methods. Analytical calculations based on generally accepted research methods in the field of environmental protection.

Key words: Russian aggression, war, environmental damage, pollution, legislation, negative impact.

Як і більшість країн, Україна дуже залежить від викопного палива, і тому збройна агресія російської федерації вплинула на його виробництво, переробку, зберігання та транзит. Пошкодження та порушення роботи об'єктів такого виробництва мають короткострокові та довгострокові наслідки для навколишнього середовища, а також для забезпечення основних гуманітарних потреб, таких як водопостачання, опалення, зв'язок, транспорт, медичне обслуговування. Окрім фізичної шкоди, соціально-економічні та геополітичні фактори, пов'язані з агресією, вплинули на виробництво та споживання викопного палива як в Україні, так і за її межами, що в свою чергу вплинуло на викиди парникових газів (ПГ) і глобальний енергетичний перехід на інші види палива. Однак, викопне паливо продовжує відігравати величезну роль у конфлікті [2].

Українська інфраструктура викопного палива не тільки різноманітна, але й значна. Вона включає великі вугільні шахти і набагато більш обмежені наземні та морські ділянки видобутку нафти і газу, а також одну з найщільніших у світі мереж газопроводів. Потужність семи нафтопереробних заводів України перевищує її річний видобуток нафти, але значно нижча за річну потребу, оскільки історично вона залежала від імпорту нафти з Росії та Білорусі. У країні є численні нафтобази, що обслуговують цивільні, військові та промислові потреби, і 18 теплових електростанцій, більшість з яких працюють виключно на вугіллі [3].

Військова агресія по-різному вплинула на елементи інфраструктури викопного палива країни, що, у свою чергу, вплинуло на навколишнє середовище. Крім того, під час ведення активних військових дій змінилася

важкими металами та небезпечними сполуками сприяє постійному впливу на людей і завдає шкоди екосистемам.

Місцеві екологічні наслідки інцидентів на газотранспортній інфраструктурі в Україні відносно мінімальні, порівняно з атаками на нафтові об'єкти. Однак, використання поставок газу як зброї в контексті агресії та політики, включаючи великомасштабне спалювання нафтопродуктів і саботаж підводних трубопроводів, призводить до значних змін у внутрішній енергетичній політиці в ЄС та інших країнах, а також до глобальних змін клімату. Крім того, пошкодження газотранспортної інфраструктури в Україні сприяє викидам метану [1].

Вплив військової агресії на великі вугільні родовища України викликає занепокоєння з 2014 року. Оскільки більшість з них розташована на східному Донбасі, багато шахт уже пройшли через вимушене закриття або руйнування. Для одних це стало наслідком локальних боїв і пошкоджень, або результатом знеструмлення через постійні перебої з електропостачанням, для інших – свідоме рішення української влади чи окупантів. Закриття часто означало припинення відкачування підземних вод, що призводить до низки екологічних ризиків, оскільки шахти заповнюються водою, а самі забруднюючі речовини накопичуються. Як наслідок – Донбас отримує значну екологічну спадщину широкого забруднення підземних вод і деформації поверхні землі.

Ситуація на вугільних шахтах Донбасу загострилася з лютого. “Екодозор” виявив щонайменше сім вугільних шахт, які постраждали від пошкоджень або збоїв. Частина шахт використовувалися також, як місця для зберігання зброї, а згодом і обстрілювалися. По всьому Донбасу породні відвали з вугільних шахт забезпечують стратегічні позиції на підйомах і, у разі їх пошкодження, можуть призвести до збільшення кількості пожеж і нестабільності схилів. Використання важкої зброї також може призвести до ремобілізації мінних забруднювачів із ґрунту [5]. У рамках розрахунку фінансової вартості війни український уряд розробляє методологію розрахунку кінцевих викидів парникових газів, яка була представлена на COP27 у листопаді 2022 року.

Пошкодження та порушення інфраструктури вичопного палива в Україні вже завдали значної шкоди навколишньому середовищу і здоров'ю людей та тривають й досі. Зокрема, забруднення нафтою та закриття вугільних шахт створюють серйозну спадщину забруднення, для усунення якої знадобляться роки. Військова агресія також продемонструвала, що система централізованого виробництва енергії, яка залежить від вичопного палива, дуже вразлива до нападів або економічних чи політичних маніпуляцій [1].

Перелік посилань

1. Бюлетні для оцінки різних типів шкоди довкіллю, виконані Обсерваторією конфліктів і довкілля (Conflict and Environment Observatory) та Екологічною

мережею Зої (Zoі): промисловість. URL: <https://zoinet.org/product/ceobs-ukraine/> (дата звернення 03.08.2023).

2. Вплив російської війни в Україні на клімат: Проміжна оцінка викидів парникових газів. 01.11.2022. Автори: Ленард де Клерк (Irota EcoLodge), Анатолій Шмурак (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України), Ольга Гасан-Заде (Carbon Limits), Микола Шлапак (консультант зі зміни клімату та охорони довкілля, Україна), Кирило Томляк (ТОВ “КТ-Енергія”), Адріан Кортуїс (Climate Focus). URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/vplyv-ros-viynu-na-klimat-promizh-otsinka-parn-haziv.pdf> (дата звернення 03.08.2023).

3. Дайджести ключових наслідків російської агресії для українського довкілля. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/news> (дата звернення 03.08.2023).

4. Екологічні наслідки та ризики бойових дій в Україні. URL: <https://ecodozor.org/> (дата звернення 03.08.2023).

5. Періодичні звіти Міндовкілля щодо зареєстрованих та досліджених випадків шкоди довкіллю внаслідок військових дій. URL: <https://mepr.gov.ua/topics/novyny/zbytky-dovkillyu-vid-vijny/> (дата звернення 03.08.2023).

УДК 343.98

Гриненко Ігор Миколайович

*кандидат економічних наук,
завідувач відділу дослідження
фінансово-кредитних операцій та економічної діяльності підприємств
лабораторії економічних досліджень*

Проскура Катерина Петрівна

*доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу дослідження фінансово-кредитних операцій та економічної
діяльності підприємств лабораторії економічних досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

РЕЗЕРВ СУМНІВНИХ БОРГІВ: ЯК ВПЛИВАЄ НА ДОХОДИ ТА ВИТРАТИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЧИ МОЖЕ ВВАЖАТИСЬ ЗБИТКАМИ

RESERVE FOR DOUBTFUL DEBTS: HOW IT AFFECTS INCOME AND COSTS OF THE COMPANY AND WHETHER IT CAN BE CONSIDERED A LOSS

У зв'язку із негативним впливом збройної агресії РФ господарську діяльність підприємств та на стан на економіки України в цілому все більш проблемним

аспектом є погіршення платіжної дисципліни та накопичення у підприємств дебіторської і кредиторської заборгованості, що має ознаки сумнівної або безнадійної. Зокрема, окремими категоріями у складі дебіторської вітчизняних підприємств стали заборгованості підприємств, які опинились на тимчасово окупованих територіях та в зоні активних бойових дій, а також за розрахунками з підприємствами – резидентами рф та рб, з якими у України нині розторгнуті економічні відносини. Відповідно, набувають нової актуальності питання обліку, відображення у звітності, формування та використання резерву сумнівних боргів та списання безнадійної дебіторської заборгованості.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, сумнівна дебіторська заборгованість, безнадійна дебіторська заборгованість, резерв сумнівних боргів, резерв очікуваних кредитних збитків, збитки.

In connection with the negative impact of the armed aggression of the RF on the economic activity of enterprises and on the state of the economy of Ukraine as a whole, an increasingly problematic aspect is the deterioration of payment discipline and the accumulation of receivables and payables at enterprises, which has signs of dubious or hopeless. In particular, debts of enterprises located in temporarily occupied territories and in the zone of active hostilities, as well as settlements with enterprises – residents of the RF and Belarus, with which Ukraine has now terminated economic relations, became separate categories in the composition of receivables of domestic enterprises. Accordingly, the issues of accounting, reporting, formation and use of the reserve for doubtful debts and write-off of bad debts are gaining new relevance.

Key words: receivables, doubtful receivables, bad receivables, reserve for doubtful debts, reserve for expected credit losses, losses.

Зупинимось на класифікації дебіторської заборгованості. Відповідно до визначень, що містить національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 “Дебіторська заборгованість” (далі – НП(С)БО 10):

- сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником;
- безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позивної давності.

Відносно сумнівної дебіторської заборгованості підприємство має створювати резерв сумнівних боргів (резерв очікуваних кредитних збитків), відповідно до вимог НП(С)БО 10, МСФЗ 9 та затвердженої в облікової політики методики формування резерву. Безнадійна дебіторська заборгованість підлягає списанню з балансу за рахунок раніше створеного резерву або якщо сформованого резерву не вистачає – за рахунок інших операційних витрат.

Створення резерву сумнівних боргів є обов’язком кожного підприємства (відповідно до норми п. 7 НП(С)БО 10), крім підприємств, що для формування облікової інформації та складання фінансової звітності обрали НП(С)БО 25 “Спрощена фінансова звітність”.

Резерв сумнівних боргів має формуватися підприємством відносно сумнівної дебіторської заборгованості (наприклад такої, відносно якої дебітором порушено терміни її сплати) до п.7 НП(С)БО 10, яка є фінансовим активом (підлягає погашенню грошима), та не формується відносно дебіторської заборгованості у вигляді авансів виданих та заборгованості, призначеної для продажу.

Величину резерву сумнівних боргів визначають за одним із методів (п.8 НП(С)БО 10):

- 1) застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- 2) застосування коефіцієнта сумнівності.

За методом абсолютної суми сумнівної заборгованості величину резерву визначають на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів.

Формування резерву сумнівних боргів відображається в регістрах бухгалтерського обліку записом Дт 944 “Сумнівні та безнадійні борги” – Кт 38 “Резерв сумнівних боргів”. Таким чином, в момент створення резерву сумнівних боргів підприємство в частині зарезервованої вартості сумнівної дебіторської заборгованості (резерв може формуватися за методом застосування коефіцієнтів або за методом абсолютної суми) потрапляє до складу витрат підприємства в періоді формування резерву. Таким чином, формування резерву впливає на показник витрат підприємства та на його фінансовий результат.

Відповідно, сума дебіторської заборгованості включається до підсумку балансу підприємств за чистою реалізаційною вартістю (як різниця між первісною вартістю дебіторської заборгованості та сумою створеного резерву сумнівних боргів). Відповідно до вимог п.13.6 НП(С)БО 10, що у примітках (розкриттях) до фінансової звітності має бути наведено залишок РСБ за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання у звітному році.

В подальшому резерв сумнівних боргів:

– використовується при списанні безнадійної дебіторської заборгованості (бухгалтерський запис Дт 38 “Резерв сумнівних боргів” – Кт 36 “Розрахунки з постачальниками та підрядниками, 37 “Розрахунки з іншими дебіторами”);

– розформовується у випадку погашення дебіторської заборгованості, під яку раніше був створений резерв, при коригуванні (зменшенні дебіторської заборгованості), при прощенні дебіторської заборгованості, під яку раніше був створений резерв (бухгалтерський запис Дт 38 “Резерв сумнівних боргів” – Кт 71 “Інші операційні доходи”).

Визнання дебіторської заборгованості безнадійною в бухгалтерському обліку відбувається за умови, що така дебіторська заборгованість відповідає ознакам безнадійної (по ній закінчився строк позовної давності або є впевненість, що вона не може бути погашеною боржником

(наприклад, божник припинив існування, ліквідований) та на підставі належних підтверджуючих документів (наказу керівника, висновку юридичної служби, документів щодо припинення боржника, документів, що підтверджують сплив терміну позовної давності за такою заборгованістю). В аспекті оподаткування критерії безнадійної заборгованості визначені у пп.14.1.11 п.14.1 ст.14 Податкового кодексу України.

Як визначаються терміни позовної давності у воєнний час? Позовна давність є строком захисту порушеного, оспорюваного або невизнаного суб'єктивного права в судовому порядку. Законом України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану” від 15.03.2022 № 2120-IX на період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану строки, визначені статтями 257-259, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 Цивільного кодексу України, продовжуються на строк його дії. До продовжених строків позовної давності віднесені:

- загальна позовна давність тривалістю у три роки (ст.257 ЦК України);
- спеціальна позовна давність для окремих видів вимог (ст.258 ЦК України);
- зміна тривалості позовної давності, що збільшена за домовленістю сторін. (ст.259 ЦК України).

Таким чином, Законом № 2120 призупинено перебіг термінів позовної давності до закінчення дії воєнного стану в Україні. Відповідно, оскільки за залишками дебіторської заборгованості, що була наявна у підприємств станом на початок війни, перебіг термінів позовної давності зупинено, стан реєстрації боржників, що опинились на тимчасово окупованих територіях України, також боржників – резидентів рф і рб встановити неможливо, формальні підстави для списання підприємствами з балансу заборгованості таких контрагентів як безнадійної дебіторської заборгованості відсутні.

Отже, ситуації, коли на балансі підприємства є дебіторська заборгованість покупців, які перебувають на тимчасово окупованій території, дебіторська заборгованість підприємств – резидентів рф та рб, строк позовної давності не настав станом на 24.02.2022, підприємство має визнати таку дебіторську заборгованість сумнівною та створити під неї резерв сумнівних боргів. У даному випадку визначення величини резерву за методом абсолютної суми сумнівної заборгованості є доречним, однак застосований метод має бути визначений обліковою політикою підприємства.

Перелік посилань

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
4. По бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 “Дебіторська заборгованість”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999 № 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text5>.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 “Витрати”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01#Text>
7. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 “Фінансові інструменти”. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS_9_Ukrainian-compressed.pdf

УДК 343.98

Гришко Катерина Анатоліївна

*провідний судовий експерт
відділу трасологічних та балістичних досліджень
лабораторії криміналістичних видів досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТРАСОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОРДЕНІВ

ACTUAL QUESTIONS OF TRASOLOGICAL INVESTIGATION OF MEDALS

У роботі наводяться загальні поняття щодо фалеристичних знаків та їх класифікації, поняття державних нагородних знаків як виразників історії розвитку суспільства у певні періоди, його героїчних і трагічних сторінок тощо. Розглянуто тлумачення слова “орден” як з традиційної точки зору так й пов’язане із його походженням. Визначено загальний комплекс ознак виготовлення орденів, які є головними для вирішення питання справжності досліджуваних нагород. Викладено основні етапи послідовного трасологічного дослідження орденів.

Ключові слова: державні нагороди, фалеристика, фалеристичні знаки, ордени, типи та різновиди нагородних знаків, барельєф, медальйон, накладки, колодки, аверс, реверс.

In this work, we hope to find a hidden understanding of the faleristic signs and their classifications, the understanding of the sovereign award signs as the historical

development of society in the singing period, its heroic and tragic stories, etc.. The meaning of the word “medal” is looked at as from a traditional point of view and is connected with his origins. This work present the main stages of the sequential traceological investigation of the medals are presented.

Key words: sovereign award signs, phaleristics, phaleristic signs, types and varieties of award signs, bas-relief, medallion, overlays, blocks, obverse, reverse.

Внаслідок постійно зростаючого попиту на предмети старовинного та традиційного мистецтва як засобу збереження вкладів зростають пропозиції придбати предмети, які часто є підробками предметів мистецтва або мають нумізматичну цінність. Зазначене актуально для нагород, нагородних або пам'ятних відзнак.

Нагрудні відзнаки, що виконані у металі, відображають порядок з державними нагородами історію розвитку суспільства у певні періоди, його героїчні і трагічні сторінки (пам'ятні значки Чорнобиля). Металеві відзнаки незалежно від їх вартості (виготовлені із золота, платини, срібла, томпаку, бронзи тощо) – це пам'ятки історії, речові джерела, своєрідне лаконічне і оригінальне втілення певної ідеї, викарбуваної у вигляді металевої мініатюри.

За своїм призначенням фалеристичні знаки класифікуються таким чином: нагородні, службові, академічні, членські, ювілейні та сувенірні.

Виготовляють знаки всіх видів із різних металів із: золота, срібла, латуні, алюмінію, бронзи, мідно-металевих сплавів; наразі також використовують пластмасу. Техніка виготовлення знаків різноманітна – від лиття і кування до ручного виготовлення та оздоблення окремих деталей. Останнє особливо стосується створення у давні часи іменних нагород (з портретами коронованих осіб), а також зміни техніки виготовлення складних за дизайном знаків із використанням здобутків ювелірного мистецтва та ливарного виробництва.

Для прикрасення знаків використовують дорогоцінне каміння, емалі, позолоту, сріблення, червлення тощо. Важливу інформацію надають рисунки на знаках, що несуть величезне змістовне навантаження. Фалеристичні пам'ятки об'єктивно відображають характер еволюції суспільства, розповідають про творців знаків, їх талант, смаки, знання.

Одним із найбільш цікавих знаків є орден, кавалерський орден, що у більшості країн є відзнакою, почесною нагородою за особливі заслуги.

Традиційно (на сьогодні у деяких монархіях) під словом “орден” розуміли почесну привілейовану корпорацію, членство в якій надавалось монархом як державна нагорода. Помилково співвідносити ордені із давньоримськими нагородами – фалерами (звідки отримала назву наука, що вивчає нагороди, – фалеристика), оскільки фалери є медальйонами, які вручалися за видатні військові заслуги військовослужбовцям і частинам, їх отримання не вимагало вступу у яку-небудь почесну привілейовану організацію.

Слово “орден” походить від німецького *Orden* або латинського *ordo* – “ряд, порядок”.

Основним завданням при дослідженні нагород є відповідь на питання чи є нагорода справжньою. Для вирішення поставленої задачі необхідно виявити комплекс ознак, які можуть бути отримані у результаті встановлення характеристик об'єкта (чи є об'єкт нагородою чи нагородним або пам'ятним знаком, історичний проміжок часу появи досліджуваного знака, конструктивні особливості та геометричні параметри, спосіб виготовлення, наявність клейм, номерів та способи їх нанесення). Наприклад, клейма у більшості випадків ставилися для контролю якості виготовлення орденів на різних стадіях виробничого процесу. Ініціали майстрів на орденах – свідчення персональної відповідальності за якість продукції, що випускалась (особисте клеймо). З великою долею ймовірності можна припустити, що однакові цифри на збірних елементах і основі одного знака свідчать про індивідуальну підгонку його частин. Щодо номерів на нагородах, то спосіб нанесення номеру нагороди, його місцерозташування на реверсі знака у багатьох випадках вказують на виготовлення знака на конкретному монетному дворі. За допомогою номера у багатьох випадках можна з точністю визначити час виготовлення знака. Окрім того, номер ордену і спосіб його нанесення практично безпомилково вказують на орден, що перевручались, дублікати тощо.

При визначенні типу нагороди найбільш пріоритетними є характерні ознаки штемпеля лицьової сторони. Ознаки штемпеля одного типу можуть відрізнятися один від одного у деталях. Співвідношення лицьових та зворотних сторін знаків утворюють варіанти нагороди. Суттєві, але не принципові відмінності у межах одного варіанта нагороди утворюють її різновиди. Водночас, як варіанти, так і різновиди несуть у собі основні ознаки типу, а ознаки різновидів, окрім того, повинні відповідати основним ознакам варіанту.

Для зручності конструкційні ознаки нагороди та їх складові можна умовно поділити на три групи.

Основа знака – головна деталь, до якої різними засобами кріпляться збірні та накладні елементи і допоміжні деталі.

Збірні елементи – кріпляться до основи та складають з нею загальну композицію ордену (барельєф, медальйон, інші накладки).

Інші комплектуючі – допоміжні кріпильні деталі, гвинти та штифти для кріплення збірних елементів, гвинт, булавка або колодка для кріплення до одягу, гвинт або підвіска для колодки.

Принципові радикальні зміни в основі знака призведуть до утворення нового типу ордену. Суттєві зміни в елементах другої групи, за виключенням способу їх кріплення до основи, можуть також призвести до утворення нового типу ордену. Будь-які зміни в елементах третьої групи

приведуть лише до утворення нових варіантів та різновидів. Але сам спосіб кріплення ордена до одяжі – наприклад, підвісний та гвинтовий – також утворює тип ордена. Наявність або відсутність булавки кріплення ордена до одяжі, розмір колодки, діаметр гвинта, наявність фланців гвинта різної форми можуть утворювати лише варіанти або різновиди ордена.

Отже, за результатами нашого дослідження, можна визначити основні критерії, що визначають термін “тип ордену”:

1. Перший тип будь-якого ордена, як правило, відповідає опису знака ордена, що наданий в Указі про його заснування.

2. Зміни, що вносяться у конструкцію ордена, призводять до утворення нового типу у випадках:

а) змін у штемпелях лицьової сторони, пов’язаних із радикальною зміною дизайну та розмірів ордена;

б) принципових змін у конструкції ордена:

– перехід від збірної конструкції знака до монолітної;

– перехід від підвісного способу кріплення ордена до одяжі до гвинтового;

– перехід від гвинтового способу кріплення ордена до одяжі до підвісного.

Всі інші зміни, що вносяться до конструкції знаків ордена, можуть привести до утворення лише його варіантів або різновидів.

З огляду на вищевикладене можна запропонувати таку схему трасологічного дослідження орденів.

1. Встановлення за зовнішнім виглядом виду та типу нагороди (козацькі нагороди пізнього середньовіччя, нагороди імператорської Росії, нагороди радянських часів, сучасні ордени України).

2. Спосіб кріплення на одязі:

– підвісні з колодкою різних розмірів з різними способами з’єднання з основою ордена;

– підвісні з булавкою кріплення ордена та без неї;

– гвинтові цільно-штамповані або збірні знаки із припаяним гвинтом (встромленим у наскрізний отвір або у висвердлене заглиблення в основі знака, припаяним безпосередньо до поверхні реверсу);

– з фланцем або кількома фланцями (в тому числі для окремого кріплення складових або збірних елементів);

– знаки з булавочним кріпленням.

3. Конструкційні ознаки, у тому числі спосіб збірки, якщо нагорода складається з декількох частин (з’єднання елементів збірних орденів (пайка, гвинти, штифти, цільно-штамповані знаки).

4. Рельєфні зображення аверса, їх композиція та деталі, рельєф поверхні реверсу, контррельєф (якщо він є); кольори складових нагороди, наявність емалі, оздоблення у вигляді камінців.

5. Розмірні характеристики основи знака, збірних елементів та інших комплектуючих.

6. Клейма (наявність, вигляд, розміри, місце розташування на реверсі ордену клейма монетного двору, спосіб нанесення (одним (двома) штампами, штихелем, або штамповкою (чеканкою) разом із заготовкою нагороди; наявність технологічних клейм, клейма майстра на реверсі знака, а також на внутрішніх (схованих) складових (деталях) збірних знаків).

7. Номери, написи (якщо вони є), місцерозташування на реверсі; спосіб нанесення знаків номера (пуансоном, штихелем, бормашиною).

8. Ручні роботи, якщо вони є (гравіювання, підгонка, збірка).

9. Порівняння методом зіставлення загального вигляду, конструктивних особливостей та розмірних характеристик із відомими зразками нагород (інформаційні джерела, натурні зразки), виготовленими у відповідні історичні проміжки часу.

Перелік посилань

1. Бурков В. Г. Державні нагородні знаки та їх документація як історичне джерело та предмет фалеристики: автореф. дис. Ленінград, 1979.

2. Техніка художньої емалі, чеканки та ковки : навч. посіб. / А. Г. Фльоров, О. М. Елізаров та ін. Москва : Знання, 1999. 289 с.

3. Слейтер С. Геральдика. Иллюстрированная энциклопедия: пер. с англ. 2-е изд. Москва: ЭКСМО, 2005. 264 с. .

4. Поташков С. В. Орден і медалі країн світу: енциклопедія. URL: www.mihistory.kiev.ua/.../ordena/or-ote-v.htm

УДК 343.98

Губенко Ігор Володимирович

*аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення та судової експертології
навчально-наукового інституту № 2*

Національна академія внутрішніх справ

СОРТИ РОСЛИН ЯК ОБ'ЄКТИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

PLANT VARIETIES AS OBJECTS OF FORENSIC EXPERTISE IN THE FIELD OF INTELLECTUAL PROPERTY

Досліджено сорти рослин як об'єкти судової експертизи у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин. Проаналізовано визначення сортів рослин, що містяться у нормативних актах та наукових джерелах. Окреслено перелік інших об'єктів, які надаються експерту для проведення судової експертизи у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин: порівняльні зразки,

матеріали справи, охоронні документи (патенти) щодо найменування, властивостей та ознак сорту рослин. Зазначено про участь спеціалістів під час підготовки до призначення судової експертизи у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин.

Ключові слова: сорт рослин, інтелектуальна власність, судова експертиза, об'єкти судової експертизи

Plant varieties as objects of forensic expertise in the field of intellectual property regarding plant varieties have been studied. The definition of plant varieties contained in regulatory acts and scientific sources was analyzed. The list of other objects that are provided to the expert for forensic expertise in the field of intellectual property regarding plant varieties is outlined: comparative samples, case materials, protective documents (patents) regarding the name, properties and characteristics of the plant variety. The participation of specialists during the preparation for the appointment of a forensic expertise in the field of intellectual property regarding plant varieties is indicated.

Key words: plant variety, intellectual property, forensic expertise, objects of forensic expertise

Судова експертиза з питань інтелектуальної власності – це цілеспрямована діяльність щодо отримання доказової інформації стосовно захисту права на об'єкти інтелектуальної власності, зміст якої полягає в дослідженні судовими експертами на основі спеціальних знань в галузі авторського права, права на знаки для товарів і послуг, права промислової власності, економіки інтелектуальної власності, об'єктів, явищ і процесів, з метою надання об'єктивних і належно обґрунтованих висновків, які є або будуть предметом судового розгляду [1, с. 343].

Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, які затверджені наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (з наступними змінами і доповненнями), визначено основні завдання, орієнтовний перелік питань експертизи у сфері інтелектуальної власності, що мають вирішуватися при дослідженні сортів рослин як окремих об'єктів цієї експертизи [2].

Для проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності, у тому числі щодо сортів рослин, використовуються наступні методики: “Методика визначення матеріальної шкоди, яка завдана правовласнику внаслідок неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності (загальна)”;

“Методика визначення ринкової вартості об'єктів інтелектуальної власності” [3].

Отже, у судовій експертизі в сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин об'єктом дослідження виступає безпосередньо сорт рослин. Розглянемо визначення цього поняття.

У Міжнародній конвенції про охорону нових сортів рослин від 2 грудня 1961 р. (Україна приєдналась до цієї конвенції 2 червня 1995 р.) визначено термін “сорт” як група рослин у рамках нижчого з відомих

ботанічних таксонів, яку незалежно від того, чи задовольняє вона повністю вимоги для надання права селекціонера, можна: визначити ступенем прояву ознак, що є результатом діяльності відповідного генотипу або комбінації генотипів; відрізнити від будь-якої іншої групи рослин ступенем прояву, принаймні однієї із зазначених ознак і розглядати як єдине ціле з погляду її придатності для відтворення в незміненому вигляді [4].

Відповідно до Закону України “Про охорону прав на сорти рослин” сорт рослин – це окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) у рамках нижчого з відомих ботанічних таксонів (рід, вид, різновидність) незалежно від того, чи задовольняє вона умови виникнення правової охорони, яку можна визначити ступенем прояву ознак, що є результатом діяльності відповідного генотипу або комбінації генотипів, відрізнити від будь-якої іншої групи рослин ступенем прояву принаймні однієї із зазначених ознак і розглядати як єдине ціле з погляду її придатності для відтворення в незміненому вигляді [5].

Подібне визначення сорту рослин міститься в Юридичній енциклопедії: сорт рослин – це штучно підібрана група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) у межах одного й того самого ботанічного таксону з притаманними їм біологічними ознаками і властивостями, що характеризують їх спадковість. Кожному сорту рослин присвоюється назва, яка повинна його однозначно ідентифікувати і відрізнитися від будь-якої іншої назви існуючого в Україні та іноземних договорах сорту даного чи спорідненого виду [6, с. 546].

При призначенні відповідної судової експертизи на дослідження експерту надаються об’єкти, у яких матеріалізовано об’єкт права інтелектуальної власності на сорти рослин, а також інші матеріали, які містять відомості про об’єкти дослідження [7, с. 349].

До об’єктів експертизи також належать порівняльні зразки. У зв’язку з цим, у кримінальному провадженні при призначенні судової експертизи у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин відбираються зразки однорідних рослин, які на певній ділянці місцевості є однорідними з досліджуваними об’єктами, мають зовнішню схожі ознаки. Вилучати кожну рослину потрібно цілою, разом з насінням, стеблом, корінням. Вилучені об’єкти та порівняльні зразки упаковуються в паперові пакети. Не рекомендується герметично упаковувати вологі сорти рослин в поліетиленові ємності або експертні пакети. За необхідності вилучені рослини попередньо просушуються при кімнатній температурі [8, с. 560].

Крім сортів рослин, прямими носіями яких є насіння й садивний матеріал, об’єктами відповідної експертизи можуть бути наявні в матеріалах справи документи, в яких містяться відомості про властивості та ознаки сорту, а саме: патент на сорт рослин і офіційний опис сорту

рослин, де зазначається сукупність ознак певного сорту рослин, що набув правової охорони [1, с. 344].

Інформацію про об'єкти судової експертизи з питань інтелектуальної власності на сорти рослин можна отримати з державних реєстрів заявок, патентів, сортів рослин, представників з питань інтелектуальної власності на сорти рослин [5].

З урахуванням окремих особливостей сортів рослин, що є об'єктами судової експертизи у сфері інтелектуальної власності, до вилучення їх та порівняльних зразків можуть залучатися такі спеціалісти як ботаніки, геохіміки, біохіміки, мінералоги, біологи [8, с. 560].

Проведення судових експертиз, пов'язаних із сортами рослин, певною мірою ускладнюється тим, що на відміну від інших об'єктів патентного права (за виключенням порід тварин) сорти рослин є об'єктами біологічними, у зв'язку з чим здатні змінювати певні властивості та ознаки, в той час як об'єкти промислової власності, після їх розробки набувають закінченої форми. Тому, при проведенні судової експертизи у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин може виникнути необхідність у вирішенні ситуаційних завдань при встановленні обставин, які могли вплинути на прояв певних ознак досліджуваних об'єктів. Зміна ознак сортів рослин може бути викликана особливостями природно-кліматичних умов навколишнього середовища, в яких вирощувався сорт, дією антропогенних чинників (наприклад, невідповідність застосування засобів захисту рослин, добрив) тощо. Тому в експертній практиці може виникнути ситуація, коли для проведення судової експертизи у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин, запрошують експертів-біологів, експертів-генетиків та ін.

Отже, об'єктами експертного дослідження при проведенні судової експертизи у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин є:

- насіння та садивний матеріал певного сорту (які є прямими носіями сорту рослин), у тому числі порівняльні зразки відповідного сорту;
- відомості, що містяться у матеріалах справи (патент на сорт рослин та офіційний опис сорту рослин, витяг з відповідного реєстру тощо).

Перелік посилань

1. Судові експертизи у процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 20.11.2023)

3. Реєстр методик проведення судових експертиз : офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 20.11.2023).

4. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 2 груд. 1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_856#Text (дата звернення: 20.11.2023).

5. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квіт. 1993 р. № 3116-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text> (дата звернення: 20.11.2023).

6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ : “Укр. енцикл.”, 1998. Т. 5: П–С. 2003. 736 с.

7. Кісінь Н. В. Сутність і зміст судово-експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 346-354.

8. Разумов Е. О., Молибога М. П. Огляд місяця події. Київ : РВВ МВС України, 1994. 672 с.

УДК 340.69

Давиденко Дар’я Олександрівна

*кандидат економічних наук, старший дослідник,
завідувач відділу аспірантури та докторантури*

Костенко Юлія Олександрівна

науковий співробітник відділу аспірантури та докторантури

*Національний науковий центр
“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокариуса”
Міністерства юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПІДГОТОВКИ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF THE TRAINING OF THE FORENSIC EXPERT UNDER THE CONDITIONS OF THE MARTIAL STATE

У роботі розглянуто один з можливих варіантів вирішення проблем підготовки судового експерта за умов дистанційного навчання, що продиктовано воєнним станом в країні.

Ключові слова: судовий експерт, підготовка, воєнний стан, дистанційна освіта, кваліфікація.

The paper considers one of the possible options for solving the problems of training a forensic expert under the conditions of distance learning, which is dictated by the state of war in the country.

Key words: forensic expert, training, martial law, distance education, qualification.

У часи всебічної діджиталізації усіх сфер та галузей знань актуальним постає питання підготовки судового експерта, що в умовах воєнного стану переведена у дистанційну площину. Так, не виникає жодних проблем при здійсненні підготовки за програмами Міністерства юстиції України [1] з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи, що процедурно передбачає лекційні заняття з викладачем, у ході яких засвоюється навчальний матеріал. Така форма взаємодії фахівця та лектора дозволяє он-лайн спілкування, що не створює перепон для успішного завершення стажування.

Натомість, друга частина процесу отримання кваліфікації судовим експертом передбачає виконання програми підготовки [2] з відповідного експертного напрямку, що априорі не може бути проведена дистанційно. Так звана практична підготовка фахівця спрямована на набуття навичок застосування методичних положень у практику за відповідною експертною спеціальністю. Тобто, практика є невід'ємною складовою формування судового експерта як фахівця, що забезпечує експертне правосуддя в Україні. Але, фактично, здійснити практичну підготовку, на відміну від теоретичної, дистанційно не можливо.

На сьогодні, проблема віддаленої практичної підготовки не має єдиного вирішення, але судово-експертні установи України приймають цікаві рішення у напрямі реалізації ініціатив з підвищення кваліфікації експертів. Наприклад, Національний науковий центр “Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса” Міністерства юстиції України у рамках міжнародного проекту “Відкритий освітній ресурс: судова експертиза” [3, 4] розробив відео-матеріали за дев'ятьма експертними спеціальностями, які можуть застосовуватись у навчальних цілях для здійснення практичної підготовки судового експерта. Відео-лекції демонструють особливості здійснення того чи іншого виду судової експертизи та містять інформацію щодо безпосередньої процедури проведення відповідного дослідження.

Таким чином, розробка докладних відео-матеріалів з практичної підготовки судового експерта дозволяє вирішувати проблеми сьогодення, що продиктовані воєнним станом та наслідками COVID-19. Такий підхід не в змозі замінити очну зустріч лектора та судового експерта, але допоможе полегшити засвоєння учбового матеріалу в межах його дистанційної підготовки.

Перелік посилань

1. Програми підготовки (стажування) судових експертів. URL: https://minjust.gov.ua/legal_expertise/program_sudexpert (дата звернення: 14.11.2023).
2. Положення про Центральну-експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. наказом Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 14.11.2023).

3. Palkova K., Agapova O., Zile A., Polianskyi A., Khosha V., Hasparian S., Mozhaiev M. Sustainability of Open Educational Resources in Forensic Sciences: International Experience. *European Journal of Sustainable Development*. 2022. № 11 (3). P. 71-80. DOI:10.14207/ejsd.2022.v11n3p71. URL: https://www.researchgate.net/publication/365350174_Sustainability_of_Open_Educational_Resources_in_Forensic_Sciences_International_Experience (дата звернення: 14.11.2023).

4. Відкритий освітній ресурс: судова експертиза. URL: <https://www.facebook.com/OERForensicScience> (дата звернення: 14.11.2023).

УДК 343.148.3

Добкіна Катерина Робертівна

*доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права*

Мусієнко Анатолій Володимирович

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного та кримінального права
Інституту управління, технологій та права*

Державний університет інфраструктури та технологій

**ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГО-
ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ
ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ**

**SOME CURRENT ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL
AND PSYCHIATRIC EXAMINATION IN THE CONDITIONS
OF FULL-SCALE RUSSIAN AGGRESSION**

В тезах на основі аналізу документів, публікацій наукових періодичних видань, авторських пошуків досліджено деякі актуальні аспекти проведення психолого-психіатричної експертизи в умовах повномасштабної російської агресії. Зокрема, розглянуто практичне значення судово-експертної діяльності, вплив повномасштабної російської агресії на показники поширеності більшості психічних розладів в Україні, їх вплив на стан всіх суспільних процесів. Необхідності в перспективі зосередитись на структурі особистості та створенні і впровадженні нових методик як психолого-психіатричних експертиз, так і нових підходів для надання психологічної допомоги та реабілітації.

Ключові слова: судова експертна діяльність, російська агресія, психолого-психіатрична експертиза, структура особистості.

In theses, based on the analysis of documents, publications of scientific periodicals, author searches, some relevant aspects of conducting psychological and psychiatric examination in the conditions of full-scale Russian aggression are investigated. In

particular, the practical significance of forensic expert activity, the impact of full-scale Russian aggression on the prevalence of most mental disorders in Ukraine, and their impact on the state of all social processes are considered. In the future, it is necessary to focus on the structure of the personality and the creation and implementation of new methods, both psychological and psychiatric examinations and new approaches for providing psychological assistance and rehabilitation.

Key words: judicial expert activity, Russian aggression, psychological and psychiatric examination, personality structure.

Судова експертиза – багатозначне поняття, яке в практичному плані означає судово-експертну діяльність, науковому – галузь знань, процесуальному – джерело доказів, у доказуванні – засіб доказування, гносеологічному – особливий вид дослідження, правозастосовному – процес та результати застосування спеціальних знань [1, с. 5].

Загалом, судова експертиза є одним із найбільш надійних джерел доказування. Експертні дослідження іноді є невід’ємною складовою процесу доказування у кримінальному провадженні.

За допомогою експертиз та інших наукових досліджень розкривається більше третини злочинів, тому в кримінальному судочинстві широко практикується їх проведення. Результати проведення аналізу щодо призначення судових експертиз свідчать про те, що судді правильно застосовують норми процесуального законодавства, в тому числі й ті, що регламентують порядок та підстави призначення експертиз [2].

Повномасштабна російська агресія має колосальний руйнівний вплив на психіку всього населення України, а особливо всіх тих осіб, які безпосередньо беруть участь в бойових діях, і це вже має серйозні негативні наслідки для психічного здоров’я громадян України. До війни показник поширеності більшості психічних розладів в Україні був аналогічним середньому показнику по регіону Східної Європи. Наразі, згідно із соціопитуваннями, понад 90 % громадян мають хоча б один із симптомів тривожних розладів, понад 50 % – перебувають у зоні ризику розвитку труднощів, пов’язаних із психічним здоров’ям, 40-50 % – потребуватимуть психологічної допомоги та підтримки після закінчення війни [3].

На думку авторів, це вже відображається на стані всіх суспільних процесів, у тому числі на злочинності, особливостях запобігання і протидії злочинності. Більше того, автори вважають, що це також має серйозний вплив не тільки в кримінальному процесі.

І безперечно необхідність певних змін у забезпеченні психолого-психіатричних експертиз буде тільки наростати. В цьому аспекті не можна не погодитися з думкою про необхідність приділяти більше уваги структурі особистості, що включає ознаки, які дають морально-психологічну характеристику особи: цінності та норми, якими особа практично керується в своїй діяльності; характер і рівень потреб, стійка

система мотивів поведінки, моральні навички і звички особи тощо; ознаки, що характеризують біологічні властивості, такі як інстинкти, потяги, фізіологічні потреби та особливості; ознаки, що характеризують психологічний стан особи та її психічні особливості, зокрема особливості відчуттів, наявність або відсутність психічних аномалій, вікові особливості психіки тощо [4, с. 424].

Все це, на переконання авторів, буде потребувати створення та впровадження нових методик як психолого-психіатричних експертиз, так і новітніх підходів при наданні психологічної, психіатричної допомоги та реабілітації осіб, які зазнали травми, а особливо осіб, які брали участь у воєнних діях.

За результатами проведеного дослідження автори дійшли наступних висновків:

- судова експертиза є одним із найбільш надійних джерел доказування. Експертні дослідження іноді є невід’ємною складовою процесу доказування у кримінальному провадженні;

- повномасштабна російська агресія має колосальний руйнівний вплив на психіку всього населення України, а особливо всіх тих осіб, які безпосередньо беруть участь у бойових діях, і це вже має серйозні негативні наслідки для психічного здоров’я громадян України;

- необхідно приділяти більше уваги структурі особистості, ознакам, що характеризують біологічні властивості, психологічний стан особи та її психічні особливості, наявність або відсутність психічних аномалій, вікові особливості психіки тощо;

- створення та впровадження нових методик як психолого-психіатричних експертиз, так і нових підходів для надання психологічної допомоги та реабілітації осіб, які зазнали травми, а особливо осіб, які брали участь у воєнних діях.

Перелік посилань

1. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : моногр. Харків : В деле, 2015. 560 с.

2. Аналіз практики призначення судової експертизи в кримінальних провадженнях місцевими судами. URL.: https://hra.court.gov.ua/sud4818/insh/inf_court/uzag20k5.

3. Близько 50% українців потребуватимуть психологічної допомоги після закінчення війни – Лубінець. URL.: <https://meta.ua/uk/news/society/94824-blizko-50-ukrayintsiv-potrebuvatimut-psihologichnoyi-dopomogi-pislya-zakinchennya-viini-lubinets/>.

4. Опанасенко Н. О. Соціально-психологічний портрет особи злочинця-військовослужбовця. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 424-429. URL.: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/4_2022/61.pdf.

УДК 343.98

Єгорова Тетяна Михайлівна

*провідний судовий експерт
Полтавського відділення*

*Національний науковий центр
“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”
Міністерства юстиції України*

**ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ У КОНТЕКСТІ ПРОВЕДЕННЯ
КОМПЛЕКСНОЇ ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

**DISCOURSE ANALYSIS IN THE CONTEXT
OF CONDUCTING COMPREHENSIVE PSYCHOLOGICAL
AND LINGUISTIC EXPERTISE**

Розглянуто можливості дискурсивного аналізу як методу психологічного дослідження у складі комплексних судових психолого-лінгвістичних експертиз, призначених у кримінальних провадженнях проти основ національної безпеки України.

Ключові слова: комплексна судова психолого-лінгвістична експертиза; інформація; інформаційна небезпека; інформаційні деструктивні технології; дискурс; дискурсивна реальність; інтенція; комунікація; “концептуальний квадрат”; наратив.

The article considers the possibilities of discourse analysis as a method of psychological research as part of a comprehensive forensic psychological and linguistic examination, appointed in criminal proceedings against the foundations of national security of Ukraine.

Key words: complex forensic psychological and linguistic examination; information; information danger; information destructive technologies; discourse; discursive reality; intention; communication; “conceptual square”; narrative.

Основною метою російської інформаційної інтервенції через засоби ЗМІ (зокрема інтернет-ресурси і телебачення), у закладах освіти різного рівня, у сфері релігії є імплантування в українське суспільство російських або проросійських ідеологічних матриць. Російський інформаційний екстремізм від початку війни і донині, маючи окремі зміни в тактиці проведення інформаційно-психологічної спеціальної операції (далі – *ІПСО*), стратегічно є незмінним – це прагнення досягти тектонічних ментальних “зсувів” у свідомості українського населення, які, на думку вітчизняних політиків та науковців, у перспективі можуть мати високий ризик територіальної перемоги [1, 2].

Стратегією інформаційної безпеки, яка є невід'ємною складовою Закону України “Про національну безпеку України”, чітко визначено, що небезпека в інформаційній сфері загрожує національним інтересам людини, суспільства і держави; серед шляхів реалізації негативного / деструктивного інформаційного впливу окрему увагу приділено спеціальним інформаційним операціям та деструктивним інформаційним впливам, що мають характер реальних та потенційних загроз [3].

На фоні активізації публічних дискусій, що точаться в інтернет-ресурсах навколо тематики т. зв. “мирних переговорів” між Україною та РФ щодо залишення ворогові частини української території, чітко простежується досягнення російським агресором мети: територіальної перемоги над Україною та прийняття українським суспільством цієї перемоги як необхідної або неминучої. Цьому сприяють численні інтернет-публікації про начебто “втому” західних партнерів та українського населення від війни, про створення т. зв. “нового формату” держави Україна тощо.

У психологічному аспекті російська інформаційна інтервенція є вкрай небезпечною, оскільки засоби комунікації у віртуальному середовищі, поєднуючи особистий (приватний) і публічний формати, дають змогу певним сегментам аудиторії, налаштованим на російські наративи, акумулювати та транслювати позитивне ставлення до них, установлювати між собою соціальні віртуальні спільноти та реалізувати їх цінності в реальності. Інтернет-реальність має необмежені можливості транслявання картини світу, у якій проголошується тематична домінанта, закладається певний набір “ключових” понять і простежується інтенційна спрямованість впливу на когнітивну, емоційну та мотиваційну сфери психіки реципієнтів [4 -6].

Від початку війни у науково-дослідних установах судових експертиз Міністерства юстиції України проводять значну кількість комплексних психолого-лінгвістичних експертиз, призначених за кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки України [7]. У межах цих комплексних досліджень найменш методично розроблено є психологічна складова, що відбивається на об'єктивності висновків експертів через різноманітність або відмінність методологічних підходів.

На нашу думку, одним із головних методів психологічного аналізу інформаційного матеріалу є дискурсивний аналіз. У сучасному науковому середовищі цей метод найбільш чітко висвітлено в роботах Т. ван Дейка, який вважає, що ідеологія й культура як макросоціальні колективні репрезентації дійсності відтворюються на мікросоціальному рівні (тобто, в дискурсі). Дискурс посідає особливе місце в інформаційному просторі, оскільки специфіка мовлення дає змогу формулювати та відображати абстрактні ідеї, завдяки яким відбувається ідеологічна соціалізація особистості та суспільства взагалі. За Т. ван Дейком, дискурс слід розглядати у двох значеннях: у

широкому – як комплексну комунікативну подію, реалізовану засобами вербальних і супутніх невербальних сигналів у певному часовому, просторовому, ситуаційному та ін. контекстах; у вузькому – як текст або розмову, що мають завершений або пролонгований вербальний “продукт” комунікативної дії, який інтерпретують реципієнти [8].

Дискурсивний вимір за моделлю Т. ван Дейка, на наш погляд, найбільше відповідає для проведення експертного психологічного дослідження у межах комплексної психолого-лінгвістичної експертизи. Якщо у межах одного кримінального провадження для проведення дослідження надходить значна кількість публікацій, то крім аналізування вербальної продукції мовця в дискурсі кожної публікації, доцільно визначити, чи є увесь обсяг інформаційних матеріалів комплексною комунікативною подією, реалізованою засобами вербальних і невербальних сигналів у конкретному ситуаційному та іншому контекстах.

Практика комплексних судових психолого-лінгвістичних експертиз, призначених у кримінальних провадженнях проти основ національної безпеки України, свідчить, що комунікативну стратегію російських і проросійських наративів реалізують такими основними тактиками: нав’язування ідеї “своїх” (російського агресора, представників незаконних збройних формувань т. зв. ЛНР і ДНР, а також їхніх апологетів, проросійськи налаштованих українських громадян тощо) у позитивному значенні; пред’явлення решти, тих, хто не підтримує російського агресора та проросійські наративи, як “чужих, ворожих”; акцентування лише на позитивному в публікаціях про “своїх” та лише на негативному в публікаціях “про чужих”; заборона акцентування на будь-чому негативному про “своїх”; заборона акцентування на будь-чому позитивному на “чужих”. Тобто, на наш погляд, структура російської ПСО утворена за принципами “ідеологічного квадрата” [8], інструмент якого застосовують на всіх рівнях лінгвістичних і психологічних структур.

Отже, основою вирішення експертних завдань у процесі психологічного аналізу в межах комплексної психолого-лінгвістичної експертизи є метод дискурсивного аналізу конкретної комунікативної ситуації.

Практика проведення комплексних психолого-лінгвістичних експертиз також свідчить, що російські ментальні матриці націлені на сегмент української аудиторії із “біконцептуальним” світоглядом, тобто на тих, хто має погляди, соціальні установки та уподобання, які певною мірою співвідносяться з російською ідеологією. Саме такі “біконцептуали” є найбільш психологічно вразливим сегментом українського суспільства, саме вони легко піддаються російському інформаційному впливу.

Останнім часом також спостерігаємо збільшення комунікативної агресії в інтернет-ресурсах, яку підтримують у проросійськи

налаштованих інтернет-групах і соціальних мережах, що полягає в трансляванні спільних установок, ідей і закликів до певних дій на користь російського агресора та в контекстах спілкування. Таке маніпулятивне нав'язування українському суспільству російських ідеологічних і культурних матриць реалізується в формах психологічних провокацій, флеймінгу (спору заради спору), булінгу (цькування), образ на адресу певної особи (групи осіб), обраної (-их) жертвою (-ами) та ін. із метою викликати в реципієнтів негативні емоції, які полегшують некритичне сприймання транльованої інформації.

Наприклад, в інтернет-ресурсах і навіть в українських релігійних організаціях активно втілюють російські ідеї існування “фашизму” в Україні, “бандеризації” українського суспільства, а борців за незалежність України та українських воїнів, які захищають Батьківщину, іменують “укронацистами”, “укрофашистами”, “бандерівцями” тощо, натомість інформацію про воєнно-політичні еліти рф подають як “визволення” України й усього світу від “неонацизму” [9 -10]. Така російська ментальна модель слугує основою для виправдовування й підтримки проголошеної російською федерацією т. зв. “спецоперації” задля “демлітаризації” та “денационалізації” української держави. Отже, російська ПІСО прагне до легітимізації збройної агресії рф проти України, намагаючись досягти ментального “зсуву” в свідомості українців щодо схвалення, підтримки та сприяння цій агресії.

Відповідно до диспозицій кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України та Стратегії інформаційної безпеки [3, 7] визначено актуальність розроблення методики комплексної судової психолого-лінгвістичної експертизи, психологічна частина якої має містити дискурсивний аналіз як валідний метод такого дослідження.

Перелік посилань

1. Магда Є. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. С. 138-142.
2. Почепцов Г. Г. Войны новых технологий. Харьков : Фолио, 2020. 601 с.
3. Стратегія інформаційної безпеки : затв. Указом Президента України від 16.02.2022 № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#n100> (дата звернення: 13.11.2023).
4. Маршалл М.-Л. Понимание медиа: Внешние расширения человека. URL: <https://readli.net/ponimanie-media-vneshnie-rasshireniya-cheloveka/> (дата звернення: 13.11.2023).
5. O'Sullivan P. B., Flanagan A. J. Reconceptualizing ‘flaming’ and other problematic essays. URL: [https://flanagin.faculty.comm.ucsb.edu/CV/OSullivanandFlanagan2003\(NMS\).pdf](https://flanagin.faculty.comm.ucsb.edu/CV/OSullivanandFlanagan2003(NMS).pdf) (дата звернення: 01.09.2023).
6. Reicher S. D., Spears R., Postmes T., Kende A. Disputing deindividuation: Why negative group behaviours derive from group norms, not group immersion. URL: [https://www.cambridge.org/core/journals/behavioral-and-brain-sciences/article/abs/disputing-deindividuation-why-negative-group-behaviours-derive-](https://www.cambridge.org/core/journals/behavioral-and-brain-sciences/article/abs/disputing-deindividuation-why-negative-group-behaviours-derive)

from-group-norms-not-group-immersion/1A66CD98492B358D3DB3C4D2027F3EAA (дата звернення: 12.09.2023).

7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.11.2023).

8. Van Dijk T. A. Handbook of discourse analysis // Discourse and dialogue. URL: https://www.sscnet.ucla.edu/anthro/faculty/ochs/articles/Ochs_2015_Discursive_Underpinnings.pdf (дата звернення: 12.11.2023).

9. Браїлко Ю. І. Бандеровці & бандерівці: семантика протистояння. *Нові виміри сучасних філологічних досліджень: міждисциплінарний підхід*: зб. тез Всеукр. наук. онлайн-конф. (Київ, 10–11.11.2022). Київ, 2022. С. 15-16.

10. Єгорова Т. М., Браїлко Ю. І. Актуальні проблеми комплексної судової психолого-лінгвістичної експертизи в умовах збройної агресії РФ проти України. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16.12.2022). Київ: Університет “Україна”, 2022. С. 515-519.

УДК 343.98

Жербко Олександр Іванович

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу економічних, товарознавчих та інших видів досліджень
Запорізького відділення*

*Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ІНФОРМАЦІЯ ЯК КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ

INFORMATION AS A FORENSIC OBJECT

Тези містить деякі результати наукових досліджень щодо поняття інформації та проблем захисту інформації в автоматизованих ЕОС в аспекті розслідування злочинів, пов'язаних з використанням комп'ютерних технологій.

Ключові слова: інформація, комп'ютерні злочини, електронно-обчислювальні машини, комп'ютерні віруси.

These theses contain some results of scientific research on the concept of information and problems of information protection in automated EOS in the aspect of investigating crimes related to the use of computer technologies.

Key words: information, computer crimes, electronic computers, computer viruses.

Поряд із позитивними здобутками, інформатизація як і будь-яке соціальне явище має й негативні прояви: можливість використання

комп'ютерних технологій для вчинення правопорушень, зокрема злочинів. Кримінальне використання сучасних інформаційних технологій робить “комп'ютерну злочинність” не тільки дуже прибутковою, але і досить безпечною справою. “Комп'ютерна злочинність” – це не лише розкрадання грошей. Це і “витівки” з електронними вірусами. Значні й, разом з тим, ніким не обумовлені точно втрати виникають у результаті поширення шкідливих програм.

Проблема комп'ютерної злочинності та розробка механізмів протидії привернула до себе увагу провідних криміналістів ще з часів широкого впровадження комп'ютерної техніки. Статистка таких злочинів велася з 1958 р. Тоді їх розуміли як випадки псування і розкрадання комп'ютерного устаткування; крадіжку інформації; несанкціоноване використання комп'ютерів; шахрайство або крадіжку, вчинені за допомогою комп'ютерів. У 1996 р. комп'ютер уперше був використаний як інструмент для пограбування банку (Міннесота).

Сьогодні ніхто не може назвати точну цифру загальних збитків від комп'ютерних злочинів, але експерти погоджуються, що відповідні суми вимірюються мільярдами доларів. Серед основних статей варто виокремити такі:

- збитки, до яких призводить ситуація, коли співробітники організації не можуть виконувати свої обов'язки через непрацездатність системи (мережі);

- вартість викрадених і скомпрометованих даних;
- витрати на відновлення роботи системи, на перевірку її цілісності, на доробку уразливих місць тощо.

Уперше про проблеми боротьби з комп'ютерною злочинністю вітчизняна криміналістична наука офіційно заявила лише у липні 1992 року, коли був заснований постійно діючий міжвідомчий семінар “Криміналістика і комп'ютерна злочинність”.

У вітчизняній криміналістичній науці усе ще не існує чіткого визначення поняття комп'ютерного злочину, дискутуються різні точки зору щодо їх класифікації. Складність у формулюванні цих понять існує, очевидно, як через неможливість виділення єдиного об'єкта злочинного зазіхання, так і множинність предметів злочинних зазіхань з погляду їхньої кримінально-правової охорони.

Думки з цього приводу розходяться. Одні вважають, що комп'ютерних злочинів як особливої групи злочинів у юридичному змісті не існує, однак при цьому відзначають, що багато традиційних видів злочинів модифікувалися через залучення в них обчислювальної техніки і тому вірніше було б говорити лише про комп'ютерні аспекти злочинів, не виділяючи їх у відособлену групу. Інші під комп'ютерними злочинами розуміють протизаконні дії, об'єктом чи знаряддям здійснення яких є електронно-обчислювальні машини.

Узагальнюючи різні точки зору, можна зробити висновок про те, що зараз існують дві основні наукові думки. Одна частина дослідників відносить до комп'ютерних злочинів дії, у яких комп'ютер є або об'єктом, або знаряддям зазіхань. Дослідники ж другої групи відносять до комп'ютерних злочинів лише протизаконні дії в сфері автоматизованої обробки інформації. У якості головної ознаки, що дозволяє віднести ці злочини у відособлену групу, виділяється спільність способів, знарядь, об'єктів зазіхань.

Іншими словами, об'єктом посягання є інформація, оброблювана в комп'ютерній системі, а комп'ютер є знаряддям посягання.

Поняття “інформація” було законодавчо визначено одночасно з набранням чинності Законом України “Про інформацію” [1]. В першій редакції цього Закону інформація визначалася як документовані або привселюдно оголошені відомості про події або явища, що відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі, а в новій його редакції як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (ст. 1 Закону України “Про інформацію” [1]).

О. П. Ващук у своєму дослідженні “Невербальна інформація як один із видів криміналістичної інформації” наводить такі визначення інформації: інформація – це дані, які характеризують об'єкт пізнання і можуть бути виділені пізнаючим суб'єктом в тому чи іншому відображенні пізнавального об'єкта; інформація – сукупність структурних властивостей об'єкта, що моделює певні властивості оригіналу; інформація – це образно-знакова модель об'єктивного світу [2, с. 110].

В енциклопедичному словнику визначено: інформація – відомості, які передаються людьми усним, письмовим або іншим способом; це загальне наукове поняття, що передбачає обмін відомостями між людьми, людиною та автоматом, автоматом і автоматом, по-третє, як обмін сигналами у тваринному та рослинному світі, а по-четверте, як передавання ознак від клітини до клітини, від організму до організму [3, с. 26].

У словнику іншомовних слів міститься наступне визначення: в широкому розумінні інформація (з лат. Information – роз'яснення, викладення) – це повідомлення, що передаються людьми усно, письмово чи іншим способом (за допомогою умовних сигналів тощо), а також сам процес передачі чи одержання цих повідомлень [4, с. 3].

Американський математик Норберт Вінер один із перших дав визначення інформації з урахуванням змін, що відбувалися у світі. Так, на думку Вінера, інформація – це визначення змісту, одержаного із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього і пристосування до нього наших почуттів. Процес одержання, використання інформації є процесом нашого пристосування до випадковостей зовнішнього середовища і нашої життєдіяльності в зовнішньому

середовищі. Проте, на думку Ю. О. Пілюкова, за змістом таке визначення відображає лише один бік інформації, не розкриваючи повністю її суті [3, с. 27].

Аналіз наявних уявлень про поняття “інформація” свідчить про відсутність однозначного її тлумачення.

Захист інформації є однією з вічних проблем. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про інформацію” захист інформації – сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї.

Згідно зі ст. 1 Закону України “Про захист інформації в автоматизованих системах” захист інформації – діяльність, спрямована на запобігання несанкціонованим діям щодо інформації в системі [5]. У літературі вживаються також споріднені терміни “безпека інформації” та “безпека інформаційних технологій”.

Слід уточнити, що законодавством України охороняється три основних види інформації, що водночас підлягають захисту, а саме:

1) знання, віднесені до державної таємниці відповідним законом, під якими розуміється інформація в області військової, зовнішньополітичної, економічної, розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, поширення якої може завдати шкоди безпеці України;

2) знання, віднесені до службової та комерційної таємниці згідно з Цивільним кодексом України, під якими розуміється інформація, що має дійсну чи потенційну комерційну цінність через невідомість її третім особам, якщо до неї немає законного доступу на законних (санкціонованих) підставах і власник такої інформації вживає заходів щодо охорони її конфіденційності;

3) знання, що мають статус персональних даних, під якими відповідно до Закону України “Про захист персональних даних” розуміються відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [6].

Найбільш поширені види комп’ютерних злочинів: 1) несанкціонований доступ до інформації, що зберігається у комп’ютері, та її розкрадання; 2) підrobка комп’ютерної інформації; 3) уведення у програмне забезпечення “логічних бомб” – невеликих програм, які спрацьовують із настанням певних умов і можуть призвести до часткового або повного виведення системи з ладу (наприклад, “троянський кінь”); 4) розrobка і поширення комп’ютерних вірусів; 5) злочинна недбалість у розrobці, виготовленні й експлуатації комп’ютерної техніки та програмного забезпечення; 6) комп’ютерні злочини в мережі Інтернет.

Можна зробити висновок, що проблематика захисту інформації в Україні перебуває на стадії становлення і потребує ґрунтовного наукового

забезпечення, зокрема систематизації, в тому числі на рівні організаційно-правового аспекту.

Перелік посилань

1. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 20.11.2023).
2. Вашук О. П. Невербальна інформація як один із видів криміналістичної інформації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6-2. Том 2. С. 110-113.
3. Пілюков Ю. О. Формування поняття інформації у криміналістиці та судово-експертній діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2017. № 1 (27). С. 25-33.
4. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1985. 968 с.
5. Про захист інформації в автоматизованих системах : Закон України від 5 липня 1994 р. № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text> (дата звернення: 20.11.2023).
6. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 20.11.2023).

УДК 343.98

Журавльова Маргарита Олегівна

*доктор філософії у галузі психології,
заступник директора з експертної роботи*

*Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОБРАЖЕНЬ, ЩО МІСТЯТЬ ОЗНАКИ ПРОПАГАНДИ РОСІЙСЬКОГО НАЦИСТСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ, ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК ДЕРЖАВИ-ТЕРОРИСТА ПРОТИ УКРАЇНИ

PSYCHOLOGICAL STUDY OF IMAGES CONTAINING SIGNS PROPAGANDA OF THE RUSSIAN NAZI TOTALITARIAN REGIME, ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AS A TERRORIST STATE AGAINST UKRAINE

Розкриваються особливості психологічного дослідження інформації пропагандистського характеру (зображень, відеозаписів), спрямованої на заперечення, підтримку або виправдання злочинного характеру діяльності російської федерації на території України.

Ключові слова: колаборація, психологічна експертиза, пропаганда, збройна агресія рф, аналіз зображення.

The peculiarities of the psychological research of propagandistic information (images, videos) aimed at denying, supporting or justifying the criminal nature of the activities of the Russian Federation on the territory of Ukraine are revealed.

Key words: collaboration, psychological examination, propaganda, armed aggression of the Russian Federation, image analysis.

Закон України від 22.05.2022 “Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну” обумовив значне підвищення навантаження в спеціалізованих експертних установах з проведення лінгвістичних експертиз щодо встановлення інформації, спрямованої на заперечення, підтримку або виправдання злочинного характеру діяльності російської федерації на території України[1].

Водночас певна інформація, яка має ознаки підтримки збройної агресії РФ, міститься не в мовленні (усному або писемному), а в зображеннях або відеозаписах, що іноді зовсім не мають будь-якої текстової інформації. У певних випадках текст, що міститься у зображенні, без візуального контексту не має ознак порушення закону. Саме тоді необхідним стає психологічний аналіз зображення, або проведення комплексної експертизи.

Під час дослідження зображення, експерт-психолог аналізує те, яке враження буде залишати перегляд об'єкту (зображення або відеозапису) у середньостатистичного спостерігача (глядача), тобто який саме образ відображається у свідомості людини, яка сприймає цей об'єкт.

Метою проведення такої експертизи не є встановлення конкретного впливу на отримувача інформації. Експерт досліджує те, яку інформацію бажав передати отримувачам відправник, тобто, який саме зміст він вклав у це зображення. Вказана можливість передбачає варіативність сприйняття, а не його відсутність. Тобто мається на увазі не вибір: міг сприймати або не міг сприймати, сприймав або не сприймав, а саме можливість як варіативність сприйняття, тобто сприймав або так, або інакше. Завданням експерта-психолога стає розкриття усіх можливих результатів сприйняття та ймовірності такого чи іншого сприйняття в залежності від контексту.

Отримувач інформації може не звернути увагу на зображення, може не побачити окремих деталей, що викривить його сприйняття, але відправник завжди має своє певне ставлення до інформації, яку він надсилає до отримувача або загалом до інформаційного простору, на підставі сприйняття цієї інформації (сприйняття, внутрішнього опрацювання та формування свого ставлення до неї).

Розглянемо приклад психологічного дослідження зображення (див. рисунок 1).

Рис. 1. Зображення, що має ознаки підтримки збройної агресії рф проти України

Психологічний аналіз дозволяє дійти висновку про такий сюжет зображення (за умов сприйняття зображення середньостатистичною людиною, що знаходиться у певному історичному моменті та певному інформаційному полі, відповідних даті публікації зображення): Дівчина-наречена на ім'я Маріуполь, що одягнена у кольори прапору російської федерації, кидає подружкам, одягненим у кольори прапору України, котрі мають імена Одеса, Миколаїв і Харків, символ (літеру) “Z”, яку вони з радістю ловлять.

На думку автора, вказане зображення має здатність породжувати у спостерігача такий можливий асоціативний ряд: 1) Те, що означає символ “Z”, є радісною подією, яку з нетерпінням очікують в Одесі, Миколаєві та Харкові. 2) Символ “Z” приносить зміну Українського прапора на прапор російської федерації. Вказана зміна прапора є радісною, очікуванню з нетерпінням подією. 3) Дівчинка на ім'я Маріуполь вже одружилася і передає естафетну паличку у вигляді символу “Z” (букета) комусь із своїх подружок, яка отримує (зловить) його першою. 4) Одеса, Миколаїв і Харків з радістю та нетерпінням очікують те, що трапилось з Маріуполем. 5) Кожне місце (Одеса, Миколаїв, Харків) бажають отримати символ “Z” (букет) раніше за інших. 6) Маріуполь, як наречена росії, “кидає” неодруженим українським містам можливість змінити життя, чого вони дуже бажають. 7) Для того, щоб отримати бажану радість, а саме зміну Українського прапора на прапор російської федерації, необхідно боротися (тобто може сприйматися окремими отримувачами інформації як заклик до колабораційної діяльності).

Психологічний зміст об'єкту дослідження, враховуючи контекст, в якому зображена літера Z, на думку автора, є таким (надається перелік

можливих варіантів): 1) Радіючий Маріуполь під прапором російської федерації передає естафету з отримання цієї радості Одесі, Миколаєву та Харкову, які з нетерпінням та радістю очікують причину цієї радості, бажаючи отримати її якнайшвидше. 2) Радіючий Маріуполь, що є російським, передає Одесі, Миколаєву та Харкову, які є українськими, символ “Z”, котрий вони з радістю очікують. 3) Маріуполь – це щаслива наречена, її сукня – це російський прапор, вона вже російська (тому що стела позаду вже має відповідні кольори російського прапору), її вже взяли до нової родини. Наречена кидає букет у формі символу “Z” своїм неодруженим подружкам Одесі, Миколаєву та Харкову, котрі також прагнуть побратися та вступити до іншої родини, тобто залишити ту, в якій вони зараз – Україну (враховуючи кольори українського прапора, в які вони вдягнені). 4) Маріуполь у російському вбранні із новою долею, новим життям (на малюнку символіка зміни представлена в образі щасливої нареченої, жінки, яка щойно вийшла заміж, змінивши свій статус, своє життя) передає естафету цих щасливих змін (символ “Z” у вигляді шлюбного символу “букета нареченої”) Одесі, Миколаєву, Харкову, – неодруженим дівчатам в українському вбранні. 5) Приход росії – це велике свято, як весілля, яке початок нового щасливого життя під надійним захистом чоловіка. Усі дівчата бажають одружитися, так само Одеса, Миколаїв, Харків бажають того, щоб росія прийшла, що надасть їм бажане щастя, захист та добробут.

Відповідно до відкритої енциклопедії “Вікіпедії” літера (символ) “Z” може бути інтерпретований, відповідно до контексту так: як розповсюджений символ у науках (математиці, фізиці, термодинаміці, астрономії тощо); як прочерк у документах та бланках при їх заповненні розчерком у формі літери “Z” перекреслюють порожнє місце, щоб уникнути несанкціонованого дописування тексту; як відмітний знак благородного розбійника Зорро; як символ військового вторгнення в Україну [2].

Згідно з чинним законодавством використання латинської літери “Z” як символіки воєнного вторгнення рф в Україну забороняється (зображення літери вважається забороненим, якщо немає правомірного контексту або є контекст виправдання збройної агресії рф проти України. Враховуючи контекст, в якому на зображенні (див. рисунок 1), знаходиться літера “Z” та контекст актуальних подій в Україні, а саме збройну агресію рф проти України, автор вважає, що психологічний зміст зображення є таким: збройна агресія рф проти України є позитивним процесом, тобто таким, що приносить радість та щастя. Тобто зображення є таким, що виправдовує збройну агресію рф проти України, шляхом висвітлення позитивних, радісних наслідків цієї агресії та шляхом подання українських міст (Одеси, Миколаєва та Харкова), як таких, що з нетерпінням очікують приєднання до росії.

У підсумку, нами вбачається, що в актуальних умовах збройної агресії РФ проти України та необхідності нашої держави пильно боронити не лише українську землю, а й ментальний простір нашого суспільства, можливість проведення комплексних психолого-лінгвістичної, психолого-мистецтвознавчої або окремо психологічної експертизи зображень та відеозаписів набуває особливого значення та потребує розробки відповідних методик дослідження.

Перелік посилань

1. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>.
2. Википедія. Свободная энциклопедия. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Z>.

УДК 343.98

Журавльова Маргарита Олегівна

*доктор філософії у галузі психології,
заступник директора з експертної роботи*

Рудакова Вікторія Юрївна

*судовий експерт
лабораторії психологічних, мистецтвознавчих
та інших видів досліджень*

*Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ПСИХОЛОГА З МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ДО ОПИТУВАННЯ ДИТИНИ

ON THE APPROPRIATENESS OF FAMILIARISING THE PSYCHOLOGIST WITH THE MATERIAL OF THE CRIMINAL PROCEEDINGS BEFORE INTERVIEWING THE CHILD

Автори аналізують доцільність попереднього ознайомлення з матеріалами кримінального провадження психологом, який залучений для проведення опитування (допиту) дитини; обґрунтовують ризики, які можуть впливати на хід слідчої дії внаслідок обізнаності психолога щодо деталей кримінальної ситуації.

Ключові слова: опитування дитини, допит, матеріали кримінального провадження, психолог, слідча дія, забезпечення найкращих інтересів дітей, психологічний комфорт.

The authors analyse the expediency of the preliminary familiarisation of a psychologist involved in the interrogation of a child with the materials of the criminal proceedings; they substantiate the risks that may influence the course of the investigative action due to the psychologist's knowledge of the details of the criminal situation.

Key words: interviewing a child, interrogation, criminal proceedings, psychologist, investigative measures, ensuring the best interests of the child, psychological comfort.

За ініціативою ОНДІСЕ 04.08.2023 відбулося засідання круглого столу “Відкрите обговорення методик опитування (допиту) дітей, що знаходяться в контакті із законом. Розгляд проблемних питань оцінки результатів опитування (експертиза, висновки психологів, оцінка судом)”, в ході якого постало дискусійне питання стосовно необхідності попереднього ознайомлення психолога, який залучений (в якості опитувача) до проведення слідчої дії, з матеріалами кримінального провадження.

Більшість представників правоохоронних органів та психологів, що вже залучались до опитування, і були запрошені до обговорення, вважають обов'язковим попереднє ознайомлення фахівця з деталями, які досліджуються за кримінальним провадженням (тобто, вважають необхідним вивчення інформації стосовно перебігу події, її учасників, характеристик на потерпілу особу та підозрюваного, показів свідків тощо). Водночас, багаторічний досвід з проведення опитування (допиту) дітей, дозволяє авторам не погодитися з цією думкою.

Відповідно до чинного законодавства, існують різні форми участі психолога у кримінальному судочинстві: участь в якості експерта (у разі наявності підтвердження його відповідної кваліфікації), процесуальний статус якого передбачає необхідність дослідження матеріалів кримінального провадження (з урахуванням виду психологічної експертизи, яку він проводить та методики проведення дослідження); участь в якості свідка, що передбачає наявність у психолога відомостей про деталі кримінального провадження стосовно яких він може надати свої свідчення; участь в якості спеціаліста, який надає висновок психолога, що також може виступати доказом у кримінальному процесі та надається після проведення психологічного дослідження особи, яка є стороною кримінального провадження [1]. Заразом, участь психолога (як опитувача) полягає в необхідності отримання від дитини якомога повної та всебічної інформації (з фіксацією опитування на відеозапис) щодо кримінальної ситуації, завдяки чому не буде необхідності у здійсненні повторних допитів дитини. Також, опитування дитини кваліфікованим спеціалістом забезпечує психологічно-комфортні умови проведення процесуальної дії та зменшує ризики регравматизації дитини.

Усталена думка щодо необхідності ознайомлення з матеріалами кримінального провадження обґрунтовується її прихильниками так: це сприяє кращому встановленню контакту з дитиною та формує більш широке

коло питань, які фахівець може використати під час опитування. Заразом, з практики проведення опитувань психологами ОНДІСЕ було з'ясовано, що на можливість встановити контакт з дитиною впливає особистісні якості (чуйність, товариськість тощо), досвід та кваліфікованість психолога, а не кількість інформації, яка була отримана ним в ході вивчення матеріалів кримінального провадження. Спеціалісту, котрий опитує дитину, вистачить коротких вихідних даних, які він отримує від слідчого безпосередньо перед початком слідчої дії. Наприклад: вік дитини, хто вчинив відносно неї дії кримінального характеру.

Досвід проведення авторами опитування дітей дозволяє констатувати, що попереднє ознайомлення психолога з матеріалами кримінального провадження негативно впливає на якість проведення слідчої дії. У випадку, якщо психолог перед опитуванням (допитом) вже знатиме подробиці ситуації, збільшуються ризики того, що останній буде припускатися помилки недопустимого знання (тобто, він вже отримує певну установку на зміст повідомлень дитини), а не намагатиметься сформувати самостійне бачення картини подій та її перебіг з деталей, які вказані опитуваною особою [2].

Уявіть собі такий приклад установки. Ми з Вами стоїмо попереду закритих дверей і я говорю: *“Я зараз зайду в учбову кімнату, а ви будете ставити мені запитання про неї”*. У відповідь на це у вас виникають асоціації про те, що в мене запитати: про стіл, про стілець, про дошку та крейду. Те, що ви знаєте про учбову кімнату – це ваша попередньо сформована установка, яка буде впливати на запитання, котрі ви ставите. Насправді, приміщення за дверима може взагалі не мати нічого спільного з учбовим класом, може знаходитися в стані розвалин. Тобто, вбачається, що психологу до опитування доцільно підходити з позиції *“табула раса”* (з латин. *tabula rasa* вискоблена (чиста) дошка), адже тільки тоді він є абсолютно незаангажованим та нейтральним. Він починає з самого початку розплутувати клубок розповіді дитини і рухається лише за цією ниткою, що надала йому в руки саме дитина, а не слідчий або матеріали кримінального провадження [2].

Експерти-психологи зазвичай працюють з відеозаписами проведення опитування (допиту) дитини. Практика роботи з відповідними об'єктами дослідження показує, що комунікативна діяльність психолога, який ознайомлений з матеріалами кримінального провадження, частіше оцінюється експертом як неналежна, через надмірну активність фахівця, відсутність вільної розповіді та самостійного викладу дитиною деталей подій. Тобто, збільшується кількість навідних та сугестивних запитань (які мають активний інформаційно-випереджальний або спонукальний характер). Вбачається, що незнання – це шлях запобігання появи навідних запитань [2].

Практика проведення експертиз відеозаписів опитування дітей вказує на неприпустимість використання переліку питань слідчого. Так, коли психолог,

який проводив опитування дитини, зачитував питання з наданого слідчим аркуша, в поведінці дитини вбачалися ознаки ніяковіння, збентеження, адже вона чекала підтримки з боку психолога, водночас той був захоплений пошуком серед списку “потрібного” питання.

Ще приклад з практики проведення експертиз: психолог дізнався з матеріалів кримінального провадження те, що вітчим зґвалтував свою падчерку у 14 років, був сконцентрований лише на цій події та з’ясування її деталей, ставив питання лише відносно неї. Водночас після проведення слідчої дії було з’ясовано, що відповідні дії з боку батька були і тоді, коли дівчинці було 10 та 12 років, заразом відповідної інформації не було вказано в матеріалах, які психолог попередньо вивчав, тому він не використав можливість.

Психолог, з урахуванням його індивідуальних особливостей та досвіду роботи, ознайомившись з матеріалами провадження, може не дотримуватися принципу неупередженості. Недостатньо досвідчений фахівець, може завідомо займати бік опитуваної особи та ставити питання лише для підтвердження винуватості обвинуваченого (або підозрюваного), не розкриваючи своїми запитаннями (їх змістом) усіх обставин подій. В матеріалах кримінального провадження може бути безліч суперечливих вихідних даних, які містять різну інформацію про хід події, не усі юридичні документи можуть розкривати суть кримінальної ситуації, адже вони зібрані слідчими, який є стороною обвинувачення. Але те, як дитина сприймала події, які досліджуються, може суттєво відрізнятись від бачення ситуації слідчим.

У практиці експертів-психологів ОНДІСЕ, які залучалися для проведення опитування дітей (в якості спеціалістів), були випадки, виклику до суду для надання свідчень щодо процесу опитування. Основне питання, яке виникало у сторони захисту підозрюваного, стосувалося попереднього ознайомлення психолога з матеріалами кримінального провадження, з метою звинувачення фахівця в упередженому ставленні до підозрюваного.

Отже, вважаємо, що для забезпечення якісного опитування дитини, психологу не потрібно отримувати вихідні данні з матеріалів кримінального провадження, тому що це може негативно вплинути на побудову його комунікативної взаємодії з дитиною.

Перелік посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 10: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a15#Text (дата звернення: 15.08.2023).

2. Журавльова М. О. Помилки в опитуванні дитини. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р.). Харків: Право. 2021. С. 162-164.

УДК 343.98

Загнітко Анатолій Панасович

*доктор філологічних наук, професор,
старший судовий експерт
Вінницького відділення*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ЛІНГВОЕКСПЕРТНА ДІАГНОСТИКА ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТАКТИК В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

LINGUISTIC EXPERT DIAGNOSTICS OF INFORMATION-PROPAGANDA MANIPULATIVE TACTICS IN THE CONDITIONS OF HYBRID WARFARE

У тезах висвітлюються питання лінгвоекспертної діагностики інформаційно-пропагандистських маніпулятивних тактик в умовах гібридної війни, визначено особливості реалізації маніпулятивних тактик аргументування, переконання, схилення. Схарактеризовано функційне навантаження методів протиріч, “шматків” (“пазлів”), порівняння, ігнорування, “бумеранга”, показного підтримування.

Ключові слова: лінгвоекспертна діагностика, маніпулятивна тактика, тактика аргументування, тактика переконання, тактика схилення, тактика навіювання, пропаганда, інформаційно-пропагандистська тактика.

The thesis highlights the issues of linguistic expert diagnostics of information and propaganda manipulative tactics in the conditions of hybrid warfare, identifies the peculiarities of implementing manipulative tactics of argumentation, persuasion, and persuasion. The functional load of the methods of contradictions, “pieces” (“puzzles”), comparison, ignoring, “boomerang”, ostentatious support is characterised.

Key words: linguistic expert diagnostics, manipulative tactics, argumentation tactics, persuasion tactics, inclination tactics, suggestion tactics, propaganda, informational and propaganda tactics.

В умовах гібридної війни, під час якої особливого навантаження набули лінгвоінформаційні технології, що й зумовлює актуальність дослідження різних пропагандистських тактик, виявлювані в різних текстах. У дослідженні основна увага зосереджена на судових лінгвоекспертних практиках зі з'ясуванням діагностування інформаційно-пропагандистських маніпулятивних тактик (далі – ІПМТ) в умовах гібридної російсько-української війни. Завданням інформаційної війни як одного зі складників гібридного протистояння є формування в малих і великих корпоративних групах соціуму такого погляду на певні події, явища, процеси, який корелює із запитом агресора. Заявлене мотивує

актуальність дослідження ППМТ, що мають особливе функційне навантаження в різних інституційних та неінституційних дискурсивних практиках, соціально орієнтованих ресурсах і тому под.

Питання інформаційної війни, різних форм її вияву та ступенів і/чи кроків перебігу розглядали в різних аспектах Д. Догерті, І. Завгородня, М. Лібікі, М. Люпке-Шварц та ін. Мета дослідження – встановлення основних вимірів ППМТ в умовах гібридної війни з визначенням навантаження лінгвоекспертних практик.

Інформаційна війна, яка ґрунтується на узгодженні та погодженні різних видів діяльності з активним використанням інформації у період ведення активних військових дій і за їхньої відсутності, коли особливо ефективним є проникнення в різні сфери життя держави-мішені для впливу на масову свідомість суспільства. Кінцевою метою такого впливу є усталення новітніх цінностей, стереотипів, міфів та ін., що послаблюють внутрішню національну цілісність.

У лексикографічному тлумаченні *пропаганду* визначають як “Поширення і постійне, глибоке та детальне роз’яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань” [1, с. 246], а *пропагувати* як “Поширювати і постійно, глибоко та детально роз’яснювати які-небудь ідеї, погляди, знання” [1, с. 247].

Т. Будко наголошує на наявності у пропаганді двох складників: поширення та роз’яснення (ідейне, політичне) і спрямування на вплив у суспільстві [1, с. 201-202]. Аргументованим є твердження дослідниці про те, що в сучасній практиці “судовий експерт має писати “пропаганда”, а розуміти під цим і “агітацію”, тому що, з юридичної точки зору, поширення та роз’яснення ідей мало чим відрізняється від публічного висловлювання думок, міркувань, роздумів, оціночних суджень” [1, с. 247]. Такий підхід використаний для дослідження ППМТ в умовах гібридної війни.

Істотним є диференціювання різновидів пропаганди, а саме: 1) за характером вияву: відкрита (експлікована) та прихована (імплікована); 2) за особливостями впливу: конструктивна й деструктивна; 3) за ступенем досягнення результату: позитивна й негативна та ін. [2, с. 65]. Оскільки інформація – це сукупність відомостей “про процеси в суспільстві й довкіллі, які сприймає людина або спеціальний прилад” [3, с. 593-594], то інформаційно-пропагандистський процес є цілеспрямованою діяльністю для поширення та формування певних цінностей, переконань, уподобань, а також розуміння, кваліфікації процесів, явищ, предметів, фактів і т. ін. Маніпулювання є одним із найважливіших чинників комунікативного простору суспільства, оскільки використання різних мовних стратегій і тактик повністю підпорядковане впливу на адресата з метою його упевнення в певному рішенні, моделі поведінки і под.

Серед ППМТ особливої уваги заслуговують тактики аргументування, переконання, схилення та ін. Тактика аргументування ґрунтується на використанні фундаментального методу, а також методів протиріччя, порівняння, “так, ... але...”, шматків (пазлів), “бумеранга”, ігнорування,

показного підтримування і т. ін. Фундаментальний метод заснований на активному вживанні фактів як підґрунтя доказу, наприклад: *“Упустили в расчётах другой важный момент – почти 600 тысяч украинцев с 2014-го прошли через зону АТО на Донбассе, сегодня 200 тысяч из них пополнили территориальную оборону повсеместно, 100 тысяч стали инструкторами военной подготовки”* (телеканал “Россия-24”). Цифрові показники постають тлом, яке сприяє об’єктивнішому сприйняттю пропагованої ідеї: *“Это доказывает своевременность СВО”*.

Метод протиріч має підґрунтям вияв суперечностей у міркуваннях, повідомленнях, новинарних стрічках і под., підтвердженням чого є, наприклад, поширення фейку, наприклад, про тотальну мобілізацію на Закарпатті (У мережі поширили фейк про мобілізацію на Закарпатті. *PMF.ua*.11.2023 URL: <https://pmg.ua/life/119760-u-merezhi-poshyryly-feyk-pro-mobilizatsiiu-na-zakarpatti>), а коментатори на різних каналах зі знанням перебігу речей починають його аналізувати. Згодом аналітична теле- чи радіопрोगрама робить предметом дискусії саму новину та численні реакції на неї, що особливо популярне на телеканалах “Россия-24”, “ТВ Центр”, “Общественное телевидение России” та ін., де через вияв суперечностей у міркуваннях загострюється увага на них і вони постають елементами аргументації.

Функційно навантаженим в ППМТ аргументування, переконання, схилення є метод порівняння, що має виняткове значення тоді, коли порівняння вдале, здебільшого через експлікацію чи імплікацію моделі ‘у них ↔ у нас’ чи ‘у нас ↔ у них’ (порівняй, наприклад: *втрати ворога (в них) ↔ втрати в нас* – експліцитна модель; *наше військо поповнилося (в нас) ↔ на сьогодні ряди ворога децю поріділи (в них)* – імпліцитна модель). Застосування порівняння посилює навіювання, економить висновки, які є надлишковими. ППМТ аргументування у цьому разі поєднувана з тактикою переконання й відображається в імплікатурі *“що більше вигідних цифрових індикаторів, то ефективнішим постає вплив на мовну свідомість, її підпорядкування”*.

В ППМТ переконання, схилення використовують і метод *“так, ... але ...”*, що є продуктивним у соціумних макро- та мікрогрупах, які виявляють спротив до сприйняття неправдивої інформації. В умовах гібридної війни дійовим є наведення відповідних фактів, які сприймаються корелятивні переконанням адресатів, у цьому разі такий інформаційно-пропагандистський компонент цілком і повністю сприймається. Після них розташовують низку *“але”*, що нейтралізують позитивне тло перших, а кінцевою метою їх використання постає підміна негативним образом, що заступає перший: *так, сталінські репресії мали масовий характер, ними були охоплені території всього СРСР..., але завдяки продуманій сталінській політиці суспільство стало ідеологічно монолітним, була здійснена індустріалізація країни. У лінгвоекспертній практиці важливо врахувати такий імпліцитний характер маніпулювання та особливе навантаження заперечного компонента.*

Аналізуючи деструктивну пропаганду, Т. Будко вважає за можливе її об'єднати в цілісне поняття “пропаганда екстремізму”, вирізняючи з-поміж його складників “публічне заперечення злочинного характеру, масове поширення інформації, спрямованої на виправдання тероризму, терористичної діяльності, нацизму, геноциду...” [2, с. 384]. Кожний із таких компонентів вимагає особливої уваги в лінгвоекспертній практиці, насамперед тоді, коли функційно навантаженим в ППМТ аргументування ↔ переконання є метод “шматків” і/чи “пазлів”, коли цілісна інформація розкладається на окремі компоненти: спочатку пропонується кінцівка, а через певний час – її початок, а згодом – пропонується й фабула (сюжет): *ми були щасливі в дитинстві ↔ Діти в Радянському Союзі мали особливий статус* (↔ сюжет із численними зображеннями). Метод ґрунтується на пропагуванні відомої тези, в якій можна знайти позитивне чи негативне, достовірне чи недостовірне: *“Факт взяття Авдеевки уже стал достоверным. Наши войска в движении за Донбасс (!), его целостность (!) и независимость (!). Это подтверждает репортаж нашего корреспондента с места событий* (“Россия-24”.10.11.2023 р.) – неправдива інформація подана як правдива з квазірепортажем. Судова лінгвоекспертиза в таких випадках має діагностувати експліцитний та імпліцитний рівні ППМТ переконання, виявляти інтонами та ін.

У використанні сучасної ППМТ переконання основним є опертя на свідомість, тому активними постають логічні моделі, докази, обґрунтування, інтерпретації з урахуванням емоційного стану адресата, накопичення ситуативної експресії для розширення її силового поля (стан розгубленості, дискомфорту, тривожності та ін.). Вплив на емоційний стан уможливорює його переіпідпорядкування, пор., наприклад, пропагування комуністичних цінностей як самодостатніх (*“Моя Родина вчера, сегодня, завтра и всегда – СССР. Самое ценное для меня – моя Родина”*). Аналіз подібних текстів вимагає врахування їх оригінальності і/чи повторюваного тиражування.

ППМТ аргументування, переконання, схилення та ін. умонтовані в контекст гібридної війни з урахуванням активного ведення бойових дій і/чи протистояння держав в умовах миру. У сучасних умовах активної військової агресії російської федерації проти України функційне навантаження лінгвоекспертних практик, зокрема семантико-текстуальних є особливим, оскільки діагностування форм, змістових начал, рівнів, а також застосовних методів для реалізації ППМТ вимагає врахування низки чинників, з-поміж яких особливе значення мають мовносоціумні, лінгвогенераційні, територіальні та інші чинники.

Перспективним постає формування профілів інформаційно-пропагандистських маніпулятивних тактик в умовах гібридної війни з визначенням тенденцій їх взаємодії та взаємозумовленості, а також стійкості певних тактик в окремих дискурсивних практиках з урахуванням їхнього технологічного усталення (соціально орієнтовані мережі, медійні ресурси та ін.).

Перелік посилань

1. Будко Т. В. Поняття пропаганди: юридичний та лінгвістичний аспекти. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 196-205.
2. Будко Т. В. Ознаки пропаганди деструктивного характеру в тексті мовного повідомлення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 382-392.
3. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТОВ “ТВОРИ”, 2019. 992 с.
4. Нестеренко С. Соціальні мережі як інструмент сучасної інформаційно-психологічної війни. URL: <https://cutt.ly/wwIpgQcN> (дата звернення: 22.11.2023).
5. Сливка В. Інформаційна війна проти України: міф чи реальність? URL: <http://intkonf.org/slivka-w-nformatsiyna-viyna-proti-ukrayini-mif-chi-realnist> (дата звернення: 15.11.2023).
6. Словник української мови: в 11-ти т. Київ: Наук. думка, 1970-1980. Т. I-X.
7. Словник української мови: в 20-ти т. Київ: Наук. думка; Укр. мовно-інформ. фонд НАН України, 2012-2022. Т. 1-13.

УДК 343.98

Зарицький Олесь Васильович

судовий експерт

відділу фоноскопічних, комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень лабораторії криміналістичних видів досліджень

Голікова Олена Валеріївна

заступник завідувача відділу

товарознавчих та спеціальних видів досліджень лабораторії інженерно-транспортних, товарознавчих та спеціальних видів досліджень

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ СТОСОВНО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ТА ОСІБ, ЗНИКЛИХ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

ORGANIZATION OF RESEARCH ON THE IDENTIFICATION OF A PERSON BASED ON APPEARANCE IN RELATION TO PRISONERS OF WAR AND PERSONS WHO HAVE DISAPPEARED UNDER SPECIAL CIRCUMSTANCES

Розглядається питання щодо організації проведення досліджень з ідентифікації особи за ознаками зовнішності стосовно військовополонених та осіб,

зниклих за особливих обставин, що проводяться в рамках виконання меморандуму про співробітництво, укладеного між Київським НДІСЕ та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

Ключові слова: ідентифікація особи, портретні дослідження, ознаки зовнішності.

The issue of the organization of research on the identification of a person based on external features to establish about prisoners of war and persons who have disappeared under special circumstances, which are carried out as part of the implementation of the memorandum of cooperation concluded between the Kyiv National Institute of Scientific Research and the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine, is being considered.

Key words: identification of a person, portrait studies, signs of appearance.

Дотепер у публічному просторі відсутня точна інформація стосовно того, яка кількість українських військових перебуває у полоні або зникла при особливих обставинах внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. Остання цифра, озвучена публічно, звучала, як “щонайменше 10 тис. українських військовополонених (...), більшість з них не підтверджені росією”. [1] Не виключено, що ця цифра є більшою, однак, зважаючи на небажання країни-агресора надавати будь-яку офіційну інформацію, достеменно підтвердити або спростувати це неможливо. Як і неможливо встановити поіменний перелік тих, хто знаходиться у полоні.

Проте, зважаючи на масову цифровізацію суспільства, на сьогоднішній день існують не лише офіційні джерела інформації, але й велика кількість різноманітних форумів, інформаційних телеграм-каналів, сторінок у соціальних мережах, де громадянами країни-агресора розповсюджується інформація щодо військових Збройних Сил України, які потрапили в полон, або ж зникли за особливих обставин. Найчастіше ця інформація подається у вигляді фото або відеозаписів, на яких особисто або у складі групи демонструються особи у військовій формі Збройних Сил України, нерідко поранені або із частково закритим обличчям.

Не зважаючи на те, що такі ресурси створені скоріше для деморалізації українського суспільства, є в їх існуванні і корисний момент – саме ці ресурси допомагають родичам військовослужбовців у пошуках своїх рідних, доля яких на сьогодні не відома. Тобто дуже часто інформація, отримана із таких інформаційних джерел, стає первинною і певний час єдиною, яка підтверджує, що чийсь чоловік, батько, син живий і перебуває у полоні.

Однак постає питання – яким чином встановити, що особа, зображена на фото або відео, саме та, на яку вказує заявник? Адже для подальших дій, таких як внесення в списки на обмін, або заведення кримінального провадження про факт перебування у полоні, необхідна чітка ідентифікація особи. Що робити, коли встановити особу за даними

біологічної експертизи (наприклад, ДНК-аналізу) неможливо, оскільки немає фізичного доступу до зазначених осіб?

В такому випадку єдиним методом вирішення поставленої задачі є проведення досліджень з ідентифікації особи за ознаками зовнішності. Однак, зважаючи на джерело отриманої інформації, при дослідженні таких матеріалів існують певні особливості, пов'язані із такими проблемами як:

- неналежні умови, в яких зафіксовані особи на фото або відео (недостатня освітленість, або ж навпаки світлові плями на обличчі, що унеможливають певною мірою дослідити ознаки зовнішності особи);

- розташування особи, яку необхідно ідентифікувати, далеко від точки зйомки або серед великої маси людей;

- втрата якості досліджуваного фото- відеоматеріалу, що викликана передачею відеозаписів та фотозображень через телеграм-канали, внаслідок чого фото та відео матеріали зазнають стиснення із втратою якості;

- зображення осіб в балаклавах, масках, або коли частина обличчя, яка спостерігається, маскуються скотчем, бинтами чи іншими речами. При цьому видимими є характерні ознаки зовнішності (родимки, татуювання, шрами тощо), які розташовані на різних частинах тіла особи.

Окрім того, ідентифікацію особи за фото- і відеоматеріалами слід доповнювати дослідженнями інформації про дату та час розміщення фото, відео матеріалів в інтернет-ресурсах, обставин та місць зникнення військовослужбовців тощо.

Таким чином, зважаючи на зазначене вище, дослідження з ідентифікації особи за ознаками зовнішності стосовно військовополонених та осіб, зниклих за особливих обставин, проводяться з урахуванням багатьох обставин і особливостей, та є одним із етапів вирішення дуже важливого та складного завдання стосовно пошуку та повернення наших військовослужбовців.

Як зазначалось вище, експерт має справу із об'єктами, створеними за несприятливих умов. На відміну від фотозображення у паспорті, або ж якісного відеозапису на фото- та відеоматеріалах, які надаються експерту при ідентифікації осіб, що знаходяться в полоні, на практиці буває важко встановити характерні особливості зовнішності досліджуваної особи.

Те ж саме стосується і фото- та відеоматеріалів, що надаються у якості порівняльних зразків. Якщо на фото у полоні особа зображена в одному ракурсі, а на порівняльних зразках – в іншому, то це ускладнює проведення подальших досліджень. На відміну від судових експертиз, у яких додаткові порівняльні зразки можливо отримати за відповідним клопотанням, при зазначених вище дослідженнях проводиться багато додаткової роботи з родичами військовополонених з отримання співставних та відповідних порівняльних зразків.

Для прискорення цієї роботи експертами КНДІСЕ було складено "пам'ятку" з вимогами щодо фото- та відеозображень, які подаються

родичами військовополонених для подальшого проведення ідентифікаційних досліджень. Із зазначеними вимогами зацікавлені особи можуть ознайомитись на сайті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за посиланням: https://ombudsman.gov.ua/news_details/dou-vagi-rodichiv-zniklih-bezvisti-vijskovosluzhbovciv та на сайті КНДІСЕ – <https://kndise.gov.ua/identyfikacziyi-gromadyan-ukrayiny-shho-perebuva-yut-u-poloni/>.

Також на дослідження потрапляють фото- та відеоматеріали, на яких зображено осіб, обличчя яких частково закрито, але при цьому зафіксовано певні характерні особливості у вигляді шрамів, татуювань, про що зазначалось вище. Експерти КНДІСЕ мають досвід позитивного вирішення таких завдань, які враховуються у складанні відповідного висновку.

У квітні 2023 року між Київським науково-дослідним інститутом судових експертиз Міністерства юстиції України та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини було укладено меморандум про співпрацю, метою якого було *“об’єднання зусиль Сторін, спрямованих на недопущення порушень прав і свобод людини і громадянина при здійсненні їх реалізації, зокрема забезпечення належною, кваліфікованою і об’єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки, з метою встановлення особи за ознаками зовнішності, що зафіксовані на зображеннях (фотознімках та/або відеозаписах)”*.

З метою реалізації положень, викладених у меморандумі, протягом квітня-серпня 2023 року проведено низку заходів, спрямованих на узгодження задач та вимог, що ставляться перед експертом, а також на узгодження форми запитів, форми та обсягу матеріалів, які подаються для проведення дослідження, тощо.

На виконання положень меморандуму про співробітництво 28.08.2023 р. між Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, КНДІСЕ та Товариством Червоного Хреста України, було підписано перший договір про надання послуг у вигляді консультативних висновків, що потребують спеціальних знань щодо ідентифікації військовослужбовців, які зникли безвісти або перебувають у полоні на території російської федерації чи тимчасово окупованих нею територіях.

Протягом вересня-листопада 2023 року експертами КНДІСЕ опрацьовано більш ніж 40 запитів щодо ідентифікації військовослужбовців, отриманих від Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в рамках виконання договору. На 35 з них складено консультативні висновки із позитивними та ймовірно-позитивними висновками.

Також протягом зазначеного періоду проводились усні та письмові консультації щодо особливостей оформлення запитів та матеріалів, за

результатами яких громадяни, родичі військовополонених продовжують звертатись для проведення відповідних досліджень.

Маємо надію, що досвід такої роботи сприятиме вирішенню надскладного завдання з розшуку безвісти зниклих осіб, яке вирішують державні інституції, міжнародні урядові й неурядові організації та громадяни України, які розшукують своїх близьких.

Перелік посилань

1. Громадські організації назвали кількість військовополонених, які перебувають у Росії // Новини УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/war/gromadski-organizaciji-nazvali-killist-viyskovopolonenihi-yaki-perebuwayut-u-rosiji-12302880.html>.

УДК 343.148+549.091.5

Калтаєв Халіл Шамсаддин-огли

*кандидат технічних наук,
судовий експерт*

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГОДИСПЕРСІЙНОГО РЕНТГЕНОФЛУОРЕСЦЕНТНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ДІАГНОСТУВАННІ ІМІТАЦІЙ ДОРОГОЦІННИХ ТА НАПІВДОРОГОЦІННИХ КАМЕНІВ

USE OF ENERGY-DISPERCIVE X-RAY FLUORESCENCE ANALYSIS FOR DIAGNOSIS OF IMITATIONS OF PRECIOUS AND SEMI-PRECIOUS STONES

Важливою задачею при проведенні судової гемологічної експертизи є впевнена ідентифікація об'єкту гемологічного дослідження. Для ідентифікації імітацій, особливо при закріпленні їх у ювелірних виробках, доцільно проводити діагностування дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів за елементним складом. Розглянуто застосування енергодисперсійного рентгенофлуоресцентного аналізу для діагностування імітацій дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів, закріплених у ювелірних виробках.

Ключові слова: дорогоцінне каміння, напівдорогоцінне каміння, імітація, рентгенофлуоресцентний аналіз, судова гемологічна експертиза.

The sure identification of the gemological research object is an important task during forensic gemological examination. For imitation identification, especially when they are

fixed in jewelry, it is expedient to diagnose precious and semi-precious stones by their elemental composition. The use of energy-dispersive X-ray fluorescence analysis for diagnosing imitations of precious and semi-precious stones fixed in jewelry is considered.

Key words: precious stones, semi-precious stones, imitation, X-ray fluorescence analysis, forensic gemological expertise.

Діагностування дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів [1] є складною задачею при проведенні судової гемологічної експертизи. Особливої уваги та досвіду від експерта-гемолога вимагають камені, закріплені у ювелірних виробках. Елементи кріплення унеможливають застосування неруйнівних інструментальних методів дослідження – визначення густини, двозаломлення, спектрів поглинання, оптичного характеру, у більшості випадків – коефіцієнту світлозаломлення. Зважаючи на сучасні можливості виготовлення імітацій та штучних каменів у лабораторних умовах, важливим питанням залишається впевнена ідентифікація каменів. Імітації дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів часто неможливо відрізнити лише за зовнішнім виглядом від каменів, що імітуються. Втім, імітації завжди мають відмінний від оригінального каменю елементний склад, який можна використати як важливий діагностичний параметр.

Серед методів, які використовуються для визначення елементного складу дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів, для дослідження в рамках проведення судової гемологічної експертизи найкраще підходить метод рентгенофлуоресцентного аналізу, який від інших методів – нейтронно-активаційного аналізу [2], електронної мікроскопії [3], рентгеноспектрального мікроаналізу [4], протонного рентгенівського випромінювання [5], молекулярної ІЧ-спектроскопії [6] відрізняється недеструктивністю по відношенню до досліджуваних об'єктів, швидкістю аналізу, відсутністю необхідності додаткової підготовки зразків та обладнання та можливістю надання кількісної оцінки елементного складу. Метод рентгенофлуоресцентного аналізу ґрунтується на здатності елементів речовини випромінювати вторинне характеристичне випромінювання з енергіями фотонів, унікальними для кожного хімічного елементу, під впливом зовнішнього рентгенівського випромінювання [7]. Елементний склад каменю визначається за результатами аналізу характеристичного спектра.

Дослідження елементного складу проведено для 85 імітацій дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів у ювелірних виробках. Назви каменів, які імітуються, взяті з товарних бирок.

Елементний склад визначався за допомогою енергодисперсійного рентгенофлуоресцентного спектрометра ElvaX Pro.

При аналізі отриманих характеристичних спектрів враховано наявність флуоресцентних ліній елементів сплавів дорогоцінних металів ювелірних виробів, в яких закріплені імітації.

Елементний склад імітацій, отриманий в результаті аналізу характеристичних спектрів, та елементний склад каменів, які були імітовані, наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Елементний склад імітацій дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів

Назва каменю на товарній бирці	Елементний склад каменю, який імітується¹	Елементний склад імітації
Авантюрин	Si, Fe	Fe, Co
		Na, Si, K, Ca, Pb
		K, Ca, Fe, Co, Pb
		K, Fe, Cu, Pb
Аквамарин	Be, Al, Si, Fe	Na, Si, K, Ca, Ba, Pb
		S, Cl
		Si, K, Ca
Алпаніт ²	K, Ca, Al, Si	Al, Si, Ca, Fe, Zr
		Al, Si, Ca, Fe
		Si, Ca, Fe, Pb
Аметист	Si, Fe	K, Pb
		K, Ca, Ba, Nd, Er
Аметрин	Si, Fe	Al, Ca, Fe, Sr, Zr
Бірюза	Al, P, Cu	Mg, Si, K, Ca, Ti, Fe
		Si, Ca, Fe, Cu
		Si, S, Ba
		Al, Si, Ti, Fe, Cu
Діаспор (султаніт)	Al	K, Nd, Pb
		Si, K, Zn, As, Pr, Nd
		K, Pr, Nd, Pb
Назва каменю на товарній бирці	Елементний склад каменю, який імітується ¹	Елементний склад імітації
Кварц	Si	Ca, As, Ba, Er
Корал	C, Ca, Mg	Ca, Sr
		Al, Si
		Al, Fe
Кубічний цирконій ³	Y, Zr	Na, Si, K, Ca, Ba, Nd, Er
		Ca, Ti, V, Cr, Zn, Zr
		Mg, Al, Si
		Mg, Al, Co
		Na, Si, K, Ca

Продовження табл. 1

		Na, Si, K, Ca, Ba, Pb
		Na, Mg, Si, K, Co, Zr, Er
		Si, Ca, Zr, Ba, La
		Ca, Mn, Er, Pb
		Ca, Mn, Y, Zr, Ba
		Ca, Ba, Zr, Er
		Na, Mg, Al, Si, Zr, Pb
		Si, K, Ca
		Ca, Y, Zr, Ba, Eu
		K, Ca, Pb
		K, Pb
		Ca, Zr, Ba
		Zr, Ba, Er
		Mg, Al, Cu, Fe, Se
		K, Ca, Zn, Ba, Er
		Na, Mg, Si, Ca, Fe
		K, Zr, Ba
		Si, Ca, Cr, As
		Ca, Y, Zr, Ba
		K, Ca, Ba, Pb
		Co, Zr, Ba, Er
		Si, As, Mo
Нефрит	Ca, Si, Fe	Si, Zr
Онїк	Si	Na, Si, K, Ca, Sr, Ba, Ce, Pb Fe, Sr
Перлина	Ca	Cl, відсутній Ca
Рубїн	Al, Cr	K, Ca, Pb
Сапфір синій	Al, Fe	Si, Ca, Zr, Ba
		Na, Si, K, Ca, Co, As
		Fe, Pb
		Si, K, Ca
Смарагд	Be, Al, Si, Cr, Fe	Ca, Mn, Fe, Co, Zn, As
		Na, Si, K, Ca, Zr, Ba
Танзанїт	Ca, Al, Si, Cr, V	Si, K, As, Ba
		K, Ca, Pb
Топаз	Al, Si	K, Ca, Ti, Fe, Cu, Zn, Pb
		Na, Si, K, Ca, As
		Na, Si, Ca, As, Zr
		Na, Mg, Si, Ca, Fe
		Si, Ca, Fe
		Si, K, Ca, Ba
		Ca, Fe, As
		K, Zn, Pr, Nd, Pb

Продовження табл. 1

Улексит	Na, Ca, B	Na, Mg, Si, K, Ca, Pb
		Na, Si, K, Ca
		Si, K, Pb
		Na, Mg, Si, K, Ba
		K, Pb
		K, Ca, Mn, Pb
		Si, K, Ca, Zn, Sr, Pb
		Bi
Хризоліт	Si, Mg, Fe	Si, Ca, As, Ba
Хризопраз	Si, Ni	Fe, As, Ba
		Si
Чароїт	Na, K, Ca, Si, F	Ca, Fe
Яшма	Si, Al, Ca, Fe	Al, Si

Примітка до таблиці 1: 1 – взято з джерела [8]; водень та кисень не вказані; 2, 3 – штучні камені, природних аналогів не мають, не віднесені до дорогоцінного або напівдорогоцінного каміння.

Видно, що за елементним складом імітації суттєво відрізняються від каменів, які вони імітують. Отриманий для кожної імітації набір елементів не відповідає жодному відомому мінералу [8]. Таким чином, встановлено, що в якості імітацій дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів використані матеріали штучного походження, здебільшого склоподібні. Виявлені різноманітні імітації алпаніту, штучного каменю і кубічного цирконію, безбарвна модифікація якого широко використовується в якості імітації діаманту. Особливої уваги заслуговує використання рідкоземельних елементів церію Ce, празеодиму Pr, неодиму Nd, ербію Er, європію Eu. Враховуючи низьку трудомісткість, відсутність необхідності спеціальної підготовки каменю перед дослідженням та невеликий час, потрібний на встановлення елементного складу одного каменю (порядку 30–60 секунд), енергодисперсійний рентгенофлуоресцентний аналіз рекомендується використовувати при діагностиці дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів для ідентифікації імітацій за елементним складом.

Перелік посилань

1. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контролю за операціями з ними: Закон України від 18 листопада 1997 № 637/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-вр>.

2. Nangeelil K., Dimpfl P., Mamtimin M., Huang S., Sun Z. (2023). Preliminary study on forgery identification of Hetian Jade with Instrumental Neutron Activation Analysis. *Applied Radiation and Isotopes*, (191). URL: <https://doi.org/10.1016/j.apradiso.2022.110535>

3. Bieler E., Franz L., Phyo M. M., Krzemnicki M. S., Balmer W. A. (2019). Spinel from Mogok, Myanmar – A Detailed Inclusion Study by Raman Microspectroscopy and Scanning Electron Microscopy. *The Journal of Gemmology*. 36 (5), P. 418-435, URL: <https://doi.org/10.1142/S012908351000205110.15506/JoG.2019.36.5.418>

4. Сурова В. М., Гелета О. Л., Рибнікова О. А. Комплексні спектральні дослідження бірюзи та її основних імітацій. *Коштовне та декоративне каміння*. 2017. № 2. С. 4-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ktdk_2017_2_3

5. Daisy J. (2010). Characterization a few Gemstones by X-ray Emission Techniques (EDXRF and EXTERNAL PIXE). *International Journal of PIXE*. 21(20), URL: <https://doi.org/10.1142/S0129083510002051>

6. Zhen W., Hiroshi T. (2023). Development of Mid-Infrared Absorption Spectroscopy for Gemstone Analysis Minerals. 13(5), 625. URL: <https://doi.org/10.3390/min13050625>

7. Dharmendrakumar S. Chauhan, Nanddeep N. Keer, Vinay V. Ghanekar, Prajakta P. Bujade, Mahesh P. Gaonkar, R. Acharya, Hemlata K. Bagla, A. V. R. Reddy (2023). *Development and validation of energy dispersive x-ray fluorescence method for quantification of cubic zirconia in diamond matrix*. X-Ray Spectrometry, Pub Date: 2023-06-12. URL: <https://doi.org/10.1002/xrs.3376>

8. Сайт mindat.org. URL: <https://www.mindat.org/>

УДК 343.98

Кісіль Наталія Валеріївна

*кандидатка сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник,*

доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права

Національний технічний університет України

“Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”,

провідний науковий співробітник відділу науково-методичної роботи

Київське відділення Національного наукового центру

“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”

Міністерства юстиції України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСУ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ

SOME ASPECTS OF CONDUCTING FORENSIC EXAMINATIONS IN THE FIELD OF INTELLECTUAL PROPERTY, WHICH REQUIRE THE APPLICATION OF A COMPLEX OF SPECIAL KNOWLEDGE

Публікація присвячена актуальним питанням розмежування меж компетенції експертів з різних видів експертизи у сфері інтелектуальної власності та

окресленню обставин, яким слід приділяти увагу при з'ясуванні обсягу необхідних спеціальних знань. Висвітлено доцільність здійснити узагальнення відповідної судово-експертної практики, уточнити предмети дослідження різних видів експертиз у сфері інтелектуальної власності і розробити методичні рекомендації проведення комплексних експертиз.

Ключові слова: судова експертиза, інтелектуальна власність, об'єкт авторського права, торговельна марка, промисловий зразок, предмет експертизи, компетенція експерта.

The publication is devoted to topical issues of demarcating of competence of experts of various types of expertise in the field of intellectual property. The points that should be paid attention when determining the amount of required special knowledge are outlined. The need to generalize relevant forensic expert practice, clarify the subjects of research of various types of expertise in the field of intellectual property and develop methodical recommendations for complex expertise is highlighted.

Key words: forensic investigation, intellectual property, copyright object, trademark, industrial design, subject of investigation, expert competence.

У процесі розвитку теорії та практики судової експертизи значна увага завжди приділялася процесам інтеграції спеціальних знань, що застосовуються у судочинстві. Вивченню особливостей проведення комплексних експертиз, дослідженню проблемних питань інтеграції наукових знань та використання даних, одержаних при проведенні судових експертиз різних видів і класів, а також систематизації накопичених знань, приділялась значна увага у наукових працях В. Г. Гончаренко, І. В. Гори, Н. І. Клименко, М. Я. Сегая, Е. Б. Сімакової-Єфремян, М. Г. Щербаковського та інших вчених [1-5].

При диференціації напрямків судової експертизи у сфері інтелектуальної власності ураховано необхідність наявності у експерта знань про властивості, ознаки, закономірності створення та використання різних об'єктів права інтелектуальної власності. Наприклад, встановлення фактичних даних про закономірності створення та використання творів мистецтва, як об'єктів авторського права, входить до предмету експертизи за спеціальністю 13.1.1 “Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші”; а дослідження ознак, властивостей, закономірностей створення та використання торговельних марок – до предмету експертизи за спеціальністю 13.6 “Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями”. Необхідність наявності знань щодо особливостей створення, набуття правової охорони та використання всіх об'єктів інтелектуальної власності потребує лише напрям 13.9 “Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності”, в рамках якого визначається вартість майнових прав на всі об'єкти інтелектуальної власності та проводиться розрахунок збитків, які заподіяні в результаті порушення прав на них.

Під час проведення досліджень навіть в межах однієї експертної спеціальності, об'єктами експертизи можуть ставати різні об'єкти права інтелектуальної власності. Так, при вирішенні експертного завдання щодо встановлення факту відтворення твору мистецтва у торговельній марці необхідно володіти знаннями властивостей, ознак, а також особливостей надання правової охорони двох об'єктів: твору (який розглядається як об'єкт авторського права) і торговельної марки.

При встановленні фактів та обставин справи щодо певних результатів творчої діяльності виникає потреба у з'ясуванні якому юридичному режиму підпорядковується охорона таких об'єктів.

Наприклад, твори декоративно-ужиткового мистецтва можуть характеризуватися оригінальністю їх виконання та містити певну індивідуальність, у зв'язку з чим отримувати правову охорону як об'єкти авторського права. При цьому вони можуть використовуватися як елементи оформлення товарів широкого вжитку (скриньок, коробок, сумок, упаковок, обкладинок, етикеток, флаконів, кондитерських та інших виробів) та отримувати правову охорону як промислові зразки (при реєстрації зовнішнього вигляду виробів або їх частин, які містять твори декоративно-прикладного мистецтва). Також твори образотворчого мистецтва, графіки та декоративно-прикладного мистецтва можуть включатися до складу торговельних марок. У таких випадках під час проведення судових експертиз може виникати необхідність застосування знань, що стосуються різних експертних спеціальностей: 13.1.1 “Дослідження, пов’язані з літературними, художніми творами, та інші”, 13.4 “Дослідження, пов’язані з промисловими зразками” або 13.6 “Дослідження, пов’язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями”.

Для з'ясування певних обставин справи при призначенні експертизи можуть ставитися питання, що стосуються встановлення фактичних даних про властивості та ознаки різних об'єктів інтелектуальної власності. Відповідно, вирішення поставлених питань може входити до компетенції експертів атестованих за різними напрямками експертизи у цій сфері. Іноді поставлені питання не потребують інтеграції спеціальних знань. В таких випадках кожний експерт дає окремий висновок по питанню, що входить до предмету експертизи за його напрямом. Між тим іноді виникають складнощі у розмежуванні компетентностей експерта та визначенні якими спеціальними знаннями має володіти експерт (атестований за певною експертною спеціальністю) для вирішення відповідного питання, а також доцільності застосування інтегрованих знань з різних напрямків та проведення комплексних експертиз.

Вирішення цих питань має важливе значення у зв'язку з тим, що однією з ключових вимог відповідності експерта (фахівця) вимогам закону

та наявності у нього належних професійних компетентностей для надання обґрунтованого та об'єктивного висновку є наявність відповідних спеціальних знань. Вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, є підставою для притягнення експерта до дисциплінарної відповідальності. Тому виникає потреба у чіткому розмежуванні предметів дослідження різних видів судових експертиз, а також з'ясування, які саме професійні компетентності мають бути наявними у експертів та фахівців, яких залучають для проведення експертиз у сфері інтелектуальної власності, для забезпечення ними якісного професійного та високого наукового рівня експертного висновку.

Наприклад, при розгляді деяких справ виникає необхідність встановити факт відтворення певного об'єкта авторського права (відомого твору мистецтва, графічного твору тощо) у торговельній марці. Спірні ситуації викають, коли на реєстрацію у якості торговельної марки подаються зображення, що можуть містити об'єкти авторського права, права на які належать іншим особам. Так, однією з підстав для відмови у наданні правової охорони торговельним маркам відповідно до статті 6 Закону “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг” є відтворення в них назви відомих в Україні творів науки, літератури і мистецтва або цитати і персонажі з них, твори мистецтва та їх фрагменти без згоди власників авторського права або їх правонаступників. При цьому виникає питання: до предмету якого виду судової експертизи у сфері інтелектуальної власності відноситься встановлення такого факту? До компетентностей експертів за спеціальністю 13.1.1 чи 13.6?

На наше переконання, ці питання входять до меж компетенції експертизи літературних та художніх творів (13.1.1), оскільки під час дослідження необхідно встановити властивості та ознаки притаманні об'єкту авторського права, який ймовірно відтворений у торговельній марці. При вирішенні цієї категорії спорів виникає необхідність установити факт відтворення об'єкта авторського права (входить до предмета експертизи за спеціальністю 13.1.1), а не факт схожості певного об'єкта та торговельної марки, що може викликати імовірність їх змішування споживачем (встановлюється під час експертизи за спеціальністю 13.6). Під час такої експертизи експерт має звертати увагу на наявність у досліджуваного об'єкта ознак об'єкта авторського права, зокрема чи наявні в ньому ознаки оригінальності та творчого характеру, у зв'язку з чим він може розглядатися як твір, що охороняється авторським правом.

Тому вважається недоцільним внесення до орієнтовного переліку питань за спеціальністю 13.6, що наведені у Науково-методичному виданні [6, с. 60] наступних питань: “Чи відтворює знак для товарів і послуг за свідоцтвом України №000 відомий в Україні твір “AAA” або

його частини, що мають самостійне значення (назву, цитату, персонаж)?" та "Чи відтворює знак для товарів і послуг за свідоцтвом України №000 твір мистецтва "AAA" або його фрагменти?". Оскільки для встановлення цього факту необхідно дослідити властивості та ознаки твору мистецтва саме як об'єкту авторського права, відповідно, вирішення таких завдань, вважаємо, відноситься до завдань експертизи літературних та художніх творів.

Нині вже розроблені методики та методичні рекомендації проведення судових експертиз щодо багатьох об'єктів інтелектуальної власності, зокрема щодо літературних творів та творів образотворчого мистецтва, винаходів та корисних моделей, промислових зразків, комерційної таємниці та ноу-хау. Між тим особливості теоретичних та методичних підходів вирішення інтеграційних завдань, а також організації проведення комплексних експертиз, пов'язаних із об'єктами інтелектуальної власності, ще потребують наукового переосмислення та відображення.

Таким чином, серед актуальних питань судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності залишається необхідність узагальнення відповідної судово-експертної практики, уточнення предметів дослідження різних видів експертиз і розробки методичних рекомендацій проведення комплексних експертиз. Наведені у цій публікації положення є лише підґрунтям для подальших наукових пошуків з метою формування науково-обґрунтованих підходів проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності.

Перелік посилань

1. Експертизи у судочинстві України : посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
2. Клименко Н. І. Судова експертологія. Київ: Ін Юре, 2007. 528 с.
3. Сегай М. Я. Методология судебной идентификации. Київ: РИО МВД УССР, 1970. 256 с.
4. Сімакова-Сфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика : моногр. Харків : Право, 2016. 456 с.
5. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : моногр. Харків: В деле, 2015. 560 с.
6. Федоренко В. Л., Тимошик Л. П., Кісіль Н. В., Ковальова Н. М., Голікова О. В., Чабанець Т. М. та ін. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні: навч.-метод. вид. Київ: Вид. Ліра-К, 2019. 88 с.

УДК 343.98

Коваленко Артем Володимирович

*кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри правосуддя
Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*

Донецький державний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ВЕБ-РЕСУРСІВ ЯК РІЗНОВИДУ ОГЛЯДУ КОМП'ЮТЕРНИХ ДАНИХ

PECULIARITIES OF CONDUCTING INSPECTION OF WEB RESOURCES AS A VARIETY OF COMPUTER DATA INSPECTION

Доповідь присвячено висвітленню особливостей проведення огляду веб-ресурсів як різновиду огляду комп'ютерних даних. Наведено рекомендації щодо дослідження та фіксування текстового вмісту, зображень, аудіо- й відеозаписів, а також завантажувальних файлів, що можуть міститися на веб-ресурсах.

Ключові слова: досудове розслідування, слідча (розшукова) дія, огляд, комп'ютерні дані, веб-ресурси.

The report is devoted to highlighting the peculiarities of conducting an inspection of web resources as a type of inspection of computer data. Recommendations are given for researching and recording text content, images, audio and video recordings, as well as downloadable files that may be contained on web resources.

Key words: pre-trial investigation, investigative (search) action, review, computer data, web resources.

У сучасному комп'ютеризованому світі практично будь-яка діяльність людини так чи інакше пов'язана із використанням комп'ютерної техніки та мережі Інтернет. Через це одним розповсюджених джерел доказової інформації про ознаки кримінальних правопорушень є їх електронні (цифрові) сліди, розміщені у відкритому доступі в мережі Інтернет. Основним процесуальним засобом виявлення, дослідження та фіксування таких слідів є огляд комп'ютерних даних (далі – ОКД), що передбачений ч. 1, 2 ст. 237 КПК України.

Огляд комп'ютерних даних – це гласна слідча (розшукова) дія, яка проводиться стороною обвинувачення із використанням електронно-обчислювальної техніки шляхом безпосереднього сприйняття аудіо-візуального виразу комп'ютерних даних з метою отримання відомостей про факти, що мають значення для кримінального провадження. За своєю природою описана слідча (розшукова) дія являє собою процес сприйняття та відображення у протоколі огляду інформації, яку містять комп'ютерні дані, у формі, придатній для сприйняття їх змісту людиною (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі).

Одним із різновидів ОКД є огляд веб-ресурсів, який має власну специфіку організації та проведення.

Так, дані, що містяться у мережі Інтернет у відкритому доступі (на веб-сайтах), оглядаються з використанням службового комп'ютера із доступом до мережі інтернет та програмного забезпечення веб-браузера. Для доступу до деяких веб-ресурсів держави-агресора чи окупаційних адміністрацій, іншого контенту з регіональними обмеженнями необхідно користуватися технологією VPN (наприклад, доступ до російського єдиного державного реєстру юридичних осіб з українських ір-адрес заблокований). У свою чергу для отримання доступу до веб-ресурсів, розміщених у так званому “dark web” необхідно використовувати спеціалізовані програми-браузери (як то Tor Browser). Комп'ютерні дані, що містяться на публічних ресурсах у межах сторінок, груп, пабліків у месенджерах (Telegram, Viber, WhatsApp, Signal, WeChat тощо), бажано оглядати з використанням веб-версії відповідного месенджера засобами програми веб-браузера, а за відсутності веб-версії – з використанням програми-клієнта такого месенджера.

Указаний вид огляду може проводитися слідчим, дізнавачем, детективом, прокурором та за їх письмовим дорученням оперативним співробітником самостійно чи із залученням спеціаліста у сфері комп'ютерних технологій.

У протоколі огляду комп'ютерних даних доцільно зафіксувати безпосередній об'єкт дослідження – веб-сторінку чи публічний канал/групу у месенджері та пряме посилання на відповідний ресурс у форматі “https://_____”. Якщо досліджуються результати пошукової видачі варто також указати використаний сервіс пошуку (наприклад, <https://www.google.com/>) та введений у пошукову строку запит.

Як правило, веб-ресурси містять контент таких основних категорій: текстовий вміст, зображення, відтворювані аудіо- відео- матеріали та завантажувальні файли.

Під час дослідження текстового вмісту веб-сторінки доцільно зафіксувати у описовій частині протоколу її заголовки (за наявності), усі підзаголовки, активні посилання, основний текст, дані про автора та час створення публікації/повідомлення, наявні на сторінці коментарі тощо. Також у протоколі ОКД необхідно навести спосіб збереження досліджених текстових даних (копіювання, створення скріншоту, збереження всієї сторінки в форматі .html або .pdf, друк сторінки, відеофіксація тощо).

В описовій частині протоколу рекомендуємо розміщувати скріншоти основних елементів текстового місту, водночас вся оглянута веб-сторінка має бути збережена (завантажена) та поміщена на носій комп'ютерних даних, який є невід'ємним додатком до складеного протоколу.

За результатами дослідження розміщених на веб-ресурсі зображень у описовій частині протоколу рекомендується указувати місце розміщення зображення на сторінці, пряме посилання на зображення, короткий текстовий опис зображення; спосіб збереження зображення, метадані файлу, що містить зображення.

Так, опис оглянутого зображення може виглядати наступним чином:

“Зображення № 1 розміщене у верхньому правому куті оглянутої сторінки, пряме посилання: https://_____”.

Зображення № 1 містить портретний фотознімок чоловіка віком 40-45 років, з темним волоссям, короткою зачіскою ...

Зображення № 1 завантажене та збережене на флеш-диск DataTravaler 64 gb c/n _____. Назва файлу: ____; формат файлу: ____; розмір файлу: _____ mb”.

Досліджене зображення може бути поміщене до описової частини протоколу ОКД та збережене на носій комп’ютерних даних, який є невід’ємним додатком до складеного протоколу.

Під час дослідження розміщених на веб-ресурсі відтворювальних відеозаписів та анімацій, аудіозаписів фіксуванню підлягають місце розміщення медіафайлу на сторінці, пряме посилання на медіафайл, текстовий опис зображення-прев’ю відеозапису, текстовий опис змісту медіафайлу (із зазначенням тайм-кодів); спосіб збереження медіафайлу та його метадані. Наприклад, опис оглянутого відеозапису може виглядати наступним чином:

“Відеозапис № 1 розміщено у центральній частині веб-сторінки, пряме посилання https://_____”.

На зображенні-прев’ю відображено чоловіка віком 40-50 років у камуфляжному одязі та напис “_____”.

У ході відтворення та перегляду відеофайлу встановлено:

На відрізьку 00:01-01:12 зображено _____ (скріншот 1).

На відрізьку 10:21-11:33 зображено _____ (скріншот 2).

Відеозапис № 1 завантажено на флеш-диск DataTravaler 64 gb c/n _____. Назва файлу: ____; формат файлу: ____; розмір файлу: _____ mb, довжина відеозапису _____.”

До описової частини протоколу ОКД доцільно помістити скріншоти ключових моментів відеозапису чи анімації із зазначенням відповідних таймкодів. Самі оглянуті відеофайли потрібно завантажити та помістити на носій комп’ютерних даних, який є невід’ємним додатком до складеного протоколу.

Нарешті у межах огляду завантажувальних файлів, посилання на які розміщені на веб-ресурсі, фіксуванню підлягає місце розташування посилання на завантажувальний файл, пряме посилання на файл,

текстовий опис файлу на сторінці, зображення (прев'ю), що супроводжує файл; спосіб збереження файлу та його метадані.

Спосіб подальшого дослідження вмісту завантаженого файлу залежать від його формату. Опис виявленого на веб-сторінці завантажувального файлу може виглядати наступним чином:

“У нижній частині веб-сторінки після Відеозапису № 1 розміщено активне посилання на завантаження Файлу 1. Файл 1 завантажено на флеш-диск DataTraveler 64 gb c/n _____. Назва файлу: _____; формат файлу: ____; розмір файлу: _____ mb, інші метадані файлу _____.”

Таким чином, на сучасному етапі електронні (цифрові) сліди є одним із ключових джерел доказової інформації про ознаки багатьох кримінальних правопорушень. Основним процесуальним засобом виявлення, дослідження та фіксування таких слідів є огляд комп'ютерних даних (веб-ресурсів). У порядку огляду комп'ютерних даних, як правило, досліджуються веб-сторінки що містять інформацію, яка має значення для кримінального провадження. Подібні ресурси можуть містити публічні висловлювання колаборантів, оголошення про продаж наркотичних засобів, зброї та інших обмежених у обігу об'єктів, складові шахрайських схем тощо. Як правило, веб-ресурси містять контент таких основних категорій: текстовий вміст, зображення, відтворювані аудіо- відео- матеріали та завантажувані файли. Кожна з наведених категорій контенту має власні особливості дослідження та фіксування у протоколі огляду комп'ютерних даних.

УДК 343.98

Коваленко Оксана Олександрівна

аспірантка

Національний науковий центр

“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”

Міністерства юстиції України

**ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ СПЕЦІАЛІСТА В ОБШУКУ,
МЕТОЮ ЯКОГО Є ВІДШУКАННЯ ЗБРОЇ,
ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ І ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН**

**FEATURES OF THE PARTICIPATION SPECIALIST
IN THE SEARCH OF WEAPONS, EXPLOSIVE DEVICES,
AND EXPLOSIVE SUBSTANCES**

У тезах висвітлено перспективи залучення спеціалістів до проведення обшуків, метою яких є відшукування вилучених законом з обігу предметів, зокрема

вогнепальної та холодної зброї, бойових припасів, вибухових пристроїв і вибухових речовин, окремі аспекти участі останніх у цій слідчій (розшуковій) дії.

Ключові слова: досудове розслідування, слідча (розшукова) дія, обшук, об'єктна особа, спеціаліст, зброя, вибуховий пристрій, вибухове речовина, об'єкт вилучений з обігу, тактичний прийом.

The abstracts deal with the prospects of involving specialists in conducting searches, the purpose of which is to find items confiscated by law from circulation, in particular firearms and cold weapons, ammunition, explosive devices, and explosive substances, certain aspects of the latter's participation in this investigative (search) action.

Key words: pre-trial investigation, investigative (detective) action, search, knowledgeable person, specialist, weapon, explosive device, explosive substance, object removed from circulation, tactical technique.

Повномасштабне вторгнення на територію України країни-агресора зумовило потребу активізації діяльності не тільки сектору оборони, але й сектору безпеки, на який покладено правоохоронні функції. За сучасних умов, як слушно наголошують в юридичній літературі, актуальним є питання щодо протидії незаконному обігу зброї, адже з початком війни у цивільного населення збільшилася кількість незареєстрованої зброї. Через це постає питання додаткового регулювання обігу зброї цивільними особами в умовах воєнного стану та реформування кримінального законодавства України у цій сфері [1, с. 63], а поряд із ним – завдання щодо забезпечення ефективної протидії таким фактам, зокрема й тим, які можуть набути характеру організованої злочинності (мається на увазі контрабанда зброї, несанкціоноване її виготовлення тощо, які досить часто вчиняються організованими злочинними групами чи злочинними організаціями).

Проведеним вивченням матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що до типових слідчих (розшукових) дій, які проводяться під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, бойових припасів, вибухових пристроїв і вибухових речовин, належать обшуки. Останні досить часто проводяться і під час розслідування кримінальних правопорушень, учинення яких пов'язане з використанням зброї, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Відповідно до проведеного нами аналізу слідчої та судової практики, вони проводилися у 39% кримінальних правопорушень цієї категорії. Це цілком відповідає і результатам попередніх досліджень наших колег [2, с. 39].

Обшуки у кримінальних провадженнях, розпочатих за ознаками незаконного обігу зброї, визначаються як один із найефективніших способів збирання доказів та водночас відрізняються від інших слідчих (розшукових) дій високим рівнем складності, що зумовлене не тільки типом і характером вирішуваних тактичних завдань, але й наявністю загрози життю та здоров'ю учасників цієї слідчої (розшукової) дії. Тому досить часто до проведення обшуків, метою яких є відшукання зброї,

вибухових пристроїв і вибухових речовин, тобто об'єктів вилучених законом з обігу, залучаються відповідні фахівці, які набувають у кримінальному провадженні статусу спеціаліста.

У юридичній літературі відзначають, що завдяки залученню спеціалістів до проведення обшуків можна досягти такі цілі як: 1) забезпечити застосування науково-технічних засобів, зокрема, пошукових приладів (переносної рентгенівської установки, металошукачів, приладу для виявлення трупів і інші) для виявлення схованих об'єктів і схованок; 2) здійснювати фіксацію ходу і результатів обшуку шляхом застосування засобів фото-, відеозйомки; 3) з'ясування сутності тих чи інших предметів (наприклад, товарознавець може розмежувати предмети одягу кустарного чи промислового виробництва); 4) одержання консультацій щодо питань дотримання правил безпеки (наприклад, при обшуку енергетичних споруд, поводженні з вибуховими чи отруйними речовинами), про способи вилучення знайдених предметів, їхнє упакування і транспортування [3, с. 320-321].

Також вказують і на вагому роль залучених спеціалістів навіть на етапі планування обшуку. Останні надають консультативно-довідкову допомогу при вирішенні таких запитань: 1) чи плануються дії, які неможливо чи складно здійснити без участі спеціаліста; 2) чи можливе виникнення складної ситуації, що потребує використання спеціальних знань; 3) чи планується проведення дій, частину здійснення якої може бути доручено спеціалісту [4, с. 2]; 4) чи планується застосування техніко-криміналістичних засобів, поводження з якими вимагає спеціальних навичок; 5) чи може виникнути під час проведення обшуку потреба у попередньому дослідженні об'єктів пошуку тощо [5, с. 86-87]. Ми погоджуємося, що залучені спеціалісти сприяють як забезпеченню виконання окремих завдань, так і скорочують час їх виконання. Разом із тим варто наголосити, що в цілому це забезпечує підвищення якості проведених дій і сприяє підвищенню рівня обізнаності слідчих шляхом такої взаємодії. Разом із тим, вважаємо за потрібне наголосити, що кожному обшуку притаманна своя специфіка, яка зумовлена слідчою ситуацією, а також його метою. Це у свою чергу обумовлює потребу у вирішенні додаткових завдань.

З приводу особливостей участі спеціалістів у тих обшуках, метою яких є відшукування зброї, бойових припасів, вибухових пристроїв і вибухових речовин, то тут також є свої нюанси. Перш за все, варто відмітити, що працівники органів Національної поліції, яким підслідні кримінальні правопорушення цієї категорії, до участі в обшуку в якості спеціалістів найчастіше залучають працівників вибухотехнічної служби, утвореної у складі їхнього ж центрального органу виконавчої влади, відділи яких утворені при обласних територіальних управліннях. Не менш поширеним є залучення судових експертів-вибухотехніків експертних установ МВС

України та Міністерства юстиції України. Потреба залучення останніх зумовлена відсутністю у слідчого відповідних спеціальних знань, які слід застосувати задля реалізації мети та завдань запланованої слідчої (розшукової) дії.

Виходячи з того, що зараз слідчі відділи досить часто укомплектовані молодими фахівцями, досвід роботи яких на посаді становить менше трьох років, то у них можуть виникнути труднощі з пошуком згаданих об'єктів. Таким чином, залучений спеціаліст, який є компетентним фахівцем у галузі вибухотехніки, може надати слідчому допомогу щодо відшукування бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, їх фрагментів та деталей, заготовок окремих деталей, технічних засобів і виробів, а також інструментів і деталей, що застосовуються для виготовлення вибухових пристроїв. Для вирішення цих завдань до участі в обшуку можна залучити спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями в галузі судової балістики чи вибухотехніки, має відповідний рівень компетентності у цій сфері. Адже окремі частини зброї, технічних засобів і виробів, що використовуються під час її виготовлення або перероблення, предмети або речі, у яких зберігалась зброя тощо, є об'єктами пошуку, а отже, можуть свідчити про вчинення особою кримінального правопорушення [6, с. 150-153].

Також це важливо для слідчого чи прокурора, які проводять обшук, оскільки виникне потреба у використанні спеціальних знань, які не є для них професійними. У разі відшукування під час обшуку окреслених нами та інших об'єктів пошуку, залучені спеціалісти також можуть надати слідчому технічну допомогу щодо опису, пакування та вилучення предметів озброєння [7, с. 144-147].

Залучення спеціалістів згаданих фахів також може бути зумовлено потребою проведення попередньої криміналістичної оцінки відшуканої зброї, бойових припасів, вибухових пристроїв і вибухових речовин. Результати проведених криміналістичних досліджень згаданих об'єктів можуть бути використані під час подальшого досудового розслідування, покладені в обґрунтування клопотання про накладення арешту на тимчасово вилучене майно, а з тактичної точки зору – під час висунення та відпрацювання слідчих версій, подальшого планування розслідування. Водночас на підставі проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень слід відмітити, що досить часто слідчі нехтують такою формою використання спеціальних знань, що на нашу думку, негативно позначається на швидкості та повноті проведеного розслідування. Адже у випадку виявлення фактів зберігання, носіння, транспортування тощо особою вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв, важливо не тільки притягти його до відповідальності за вчинення цих діянь, але й з'ясувати шляхи набуття ним зброї, імовірних співучасників, залучених до обігу тощо.

Підбиваючи підсумки можемо зазначити, що практика залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій є усталеною, адже апробована досить давно. Водночас не завжди слід зводити таку діяльність виключно до отримання технічної допомоги залученого в якості спеціаліста – інспектор-криміналістика. Функції, які може допомогти виконати залучений спеціаліст досить різноманітні, через що задля виконання завдань кримінального провадження – не слід нехтувати цієї формою використання спеціальних знань. У контексті розслідування незаконного обігу зброї, важливо відмітити вагому роль обшуків, які є ефективним способом збирання доказів, зокрема тих, що проведені за участю спеціалістів. Саме останні сприятимуть підвищенню якості цієї слідчої (розшукової) дії, стануть гарантами забезпечення правил безпеки при поводженні зі зброєю, здійснять за потреби її попереднє дослідження. Саме така практика забезпечить ефективне виконання завдань кримінального провадження.

Перелік посилань

1. Колодін Д. О. Реформування кримінального законодавства України щодо незаконного обігу зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв. *Правничий часопис*. 2023. №1. С. 62-66. <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.11>.
2. Щербаковський М. Г., Андрєєв Д. В. Розслідування незаконного обігу зброї: моногр. Харків, 2021. 192 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5e96c448-1de7-4432-95ce-88d3ecd70379/content> (дата звернення: 18.11.2023).
3. Свобода Є. Ю., Кофанов А. В., Самодін А. В. та ін. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій: навч. посіб. Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2018. 432 с.
4. Яремчук В. О. Організаційні засади участі спеціаліста у проведенні обшуку. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Т. 2. № 10. С. 1-9.
5. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств: дис. ...д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 297 с.
6. Мельниченко С. П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2016. 207 с.
7. Кислий М. В., Мовчан Р. В. Особливості проведення обшуку під час розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями. *Юридична наука*. 2020. № 9 (111). С. 141-150. <https://doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-111-9.17>.

УДК 343.98

Козак Ірина Вікторівна

головний судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

**ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОСУ ТА УСНОГО
МОВЛЕННЯ ТЕХНІЧНИМИ МЕТОДАМИ В УМОВАХ
ВІДМІННОСТІ МОВИ СПІЛКУВАННЯ У РАМКАХ ПРОВЕДЕННЯ
ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ**

**IDENTIFICATION STADIES OF VOICE AND ORAL SPEECH USING
TECHNIKAL METHODS SN CONDITION OF DIFFERENCES
IN THE LANGUAGE OF COMMUNICATION WITHIN
THE FRAMEWORK OF VIDEO AND SOUND
RECORDING EXAMINATION**

Ця робота присвячена проблематиці ідентифікаційних досліджень голосу і усного мовлення технічними методами у разі використання диктором, голос і усне мовлення якого досліджується, різних мов спілкування (української та російської) в оперативних записах та у записах зразків.

Ключові слова: експертиза відео-, звукозапису, ідентифікація, технічні методи.

This work is devoted to the problems of voice and speech identification research using technical methods in the case of use by an announcer, whose voice and speech are being studied, of different languages of communication (Ukrainian and russian) in operational records and in sample records.

Key words: examination of video and sound recordings, identification, technical methods.

При проведенні експертизи відео-, звукозапису стосовно ідентифікації особи за голосом і усним мовленням можливе застосування двох основних методів досліджень – інструментальний та лінгвістичний. Кожен з них є самодостатнім, але перед експертами часто постає проблема порівняння усного мовлення осіб, які на оперативних записах розмовляють російською мовою, а на зразках – українською.

Методики, які використовуються на даний час, забороняють проводити ідентифікаційні дослідження таких записів лінгвістичними методами – це призводить до того, що 30 % експертних висновків неможливо було б виконати. Але на сьогодні це питання потребує чіткого наукового тлумачення щодо дослідження мовленнєвого матеріалу технічними методами.

Як показує практика, не зважаючи на те, що українська мова стала основною у офіційно ділових стилях, у побутовому спілкуванні великий відсоток громадян продовжує розмовляти російською мовою. У зв'язку з цим доволі часто виникає ситуація, коли на оперативних записах особа, голос і усне мовлення якої необхідно дослідити, використовує для спілкування російську мову, а в процесі процесуальних дій (записи допитів, обшуків тощо) – офіційну українську. Методики, які використовуються на даний час, забороняють проводити ідентифікаційні дослідження таких записів лінгвістичними методами, оскільки російська та українська мови, хоча і мають схожий алфавіт та відносяться до однієї групи мов – східнослов'янської, але мають значні відмінності.

Однак, можливість, щодо проведення ідентифікації осіб у таких записах технічними методами не висвітлена, а саме відбір з досліджуваних записів та зразків однакових слів, або співставних тріад за мовним потоком.

З урахуванням особистого експертного досвіду, вирішення цього питання цілком можливе, особливо в умовах існуючого в Україні білінгвізму (двомовності). Специфіка цього явища полягає у значному впливі російської та української мов громадян України однієї на іншу, при чому російська мова навіть повністю російськомовного громадянина України значно відрізняється від російської мови громадянина росії.

Явище суржику притаманне в Лівобережній Україні, але і у мовленні російськомовних українців інших регіонів, коли вони розмовляють українською присутні російські вкраплення, цитати з фільмів, слова паразити, і навпаки, коли вони розмовляють російською, доволі часто зустрічаються окремі українські лексеми, усталені словосполучення, шаблони, тощо.

Інтерференція російської і української мови проявляється, у так званих вивірнюваннях типу “*в руке*”, замість “*в руці*”, використання множинного числа по типу – “*два года*” замість “*два роки*” та інше.

У російському мовленні жителів України під впливом саме української мови практично зникло таке явище, як редукція голосних звуків (у нормативній російській мові ненаголошені голосні обов'язково редукуються, тобто піддаються кількісним і якісним змінам, а в українській мові вимова і наголошених, і ненаголошених голосних подібна) та деформувалися процеси оглушення дзвінких приголосних перед глухими і на кінці слів. Але такі явища зустрічаються в українському мовленні, особливо у жителів прикордонних з російською федерацією регіонів. Виходячи з вищезазначеного, існує реальна можливість відібрати саме зіставні між собою слова, звукосполучення та окремі звуки з українського і російського мовленнєвого матеріалу.

Класична методика ідентифікаційних досліджень за голосом та усьним мовленням потребує від експерта наявності тренованого слуху, знань на

високому рівні теорії фонетичного утворення звуків, їх кореляційної залежності, методів вимірів та аналізу параметрів.

До таких методів відносяться методи дослідження ознак голосу і усного мовлення, які описують статистичні характеристики амплітудно-частотного спектру і основного тону (інтегральні ознаки), особливості спектральної структури і основного тону подібних по контексту фрагментів мовлення (ознаки фраз і слів).

Необхідність в розробці нових методів досліджень викликано потребою вдосконалення і адаптації методики, у відповідності з якою проводяться ідентифікаційні дослідження голосу і мовлення, не тільки змінилися об'єкти, які надходять на експертні дослідження, але і у зв'язку з проблемою адаптації стосовно української мови.

Перше і найголовніше завдання – це відбір матеріалу для порівняльного дослідження. Але для цього експерт повинен знати лінгвістичні відмінності між російською та українською мовами.

Головною метою експерта є відбір подібного матеріалу.

При відборі однакових слів необхідно враховувати однаковість положення відібраного слова в мові підозрюваної особи (X) та особи, яка ідентифікується (P) відносно фразового наголосу, схожість мелодики вимови слів і емоційного стану дикторів.

Дослідження голосу та мовлення людини було і залишається одним з перспективних напрямів, а розробка нових методів досліджень дозволить ефективно використовувати спеціальні знання експерта, що буде сприяти найбільш ефективному розслідуванню та розкриттю злочинів.

Застосування запропонованих методів (відбір з досліджуваних записів та зразків однакових слів, співставних триад за мовним потоком) дозволяє вирішувати ідентифікаційні дослідження інструментальними методами, коли лінгвістичний метод неможливий.

Перелік посилань

1. Современные проблемы судебной фоноскопической экспертизы / АПрН Украины НИИ изучения проблем преступности. Харьков, 1999.
2. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза: курс общей теории. Москва: Норма, 2006. 480 с.
3. Галяшина Е. И. Хуртилов В. О. Фоноскопия: учеб. пособ. Москва: ЭКЦ МВД России, 2005. 96 с. .
4. Методика криміналістичного дослідження матеріалів і засобів звуко- та відеозапису / уклад. С. В. Левый, В. Н. Магера, Ю. С. Агалиди та ін. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 1998. 413 с.
5. Попов Н. Ф. та ін. Методика ідентифікації особи за фонограмами російської мови на автоматизованій системі “Діалект”/ під ред. А. В. Фісенка. Москва, 1996.

УДК 343.98

Коломицев Валерій Вікторович

головний судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ЕКСПЕРТІВ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ ЗА НАПРЯМКОМ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

PECULIARITIES OF TRAINING VIDEO AND SOUND RECORDING EXPERTS IN THE FIELD OF LINGUISTIC RESEARCH

У тезах викладено особливості навчання експертів за напрямом мовознавчих досліджень голосу та усного мовлення, осмислено важливість передання власного досвіду досвідченими експертами та засвоєння спеціальних знань молодими експертами.

Ключові слова: дослідження голосу й усного мовлення; спеціальні знання при експертних дослідженнях відео-, звукозапису в галузі мовознавства.

Theses outline the peculiarities of expert training in the field of linguistic research of voice and oral speech, explain the importance of the transfer of one's own experience by experienced experts and the assimilation of special knowledge *by young experts*.

Key words: study of voice and oral speech, expertise, special knowledge in expert studies of video and sound recording in the field of linguistics.

Мовленнева діяльність людини є однією з головних складових її існування в суспільстві, адже без комунікації неможливо уявити самого життя громадян, їхнього спілкування, співпраці, проведення дозвілля тощо. І саме завдяки комунікаційним здібностям відбуваються всі найважливіші наукові відкриття, здійснюється цивілізаційний розвиток, твориться технічний прогрес, передаються знання, досвід тощо. Проте у деяких випадках спілкування може бути направлене на протидію всезагальним людським цінностям, сприяти вчиненню різноманітних протиправних дій, організації та здійсненню злочинів. Особливим чином це проявляється останнім часом, коли агресія рф проти України набула значного масштабу, активізувалася ворожа мережа, вчиняються тяжкі злочини, які впливають як на внутрішнє, так і зовнішнє життя країни, та спрямовані на розхитування державного ладу, загострення воєнних дій, піднесення особистого зиску над суспільними потребами, а також розробляються всілякі корупційні та шахрайські схеми та ін.

Дослідження усного мовлення на сьогодні є однією з найбільш затребуваних галузей криміналістичної ідентифікації та діагностики [1]. Індивідуальні мовленнєві особливості людини вже давно перестали бути на узбіччі криміналістики і стали предметом досліджень криміналістичної науки та допомогли розкрити не один злочин [2]. Для дослідження усного мовлення у даній сфері необхідні й відповідні фахівці, що створює потребу у підготовці таких кадрів (спеціалістів), які мають виконувати завдання з дослідження усного мовлення, зафіксованого відповідним чином на матеріальних магнітних носіях інформації за належних правових підстав [3].

Необхідність фахового підходу у цій галузі криміналістичної техніки є однією з беззаперечних вимог до експертів відео-, звукозапису. У системі зв'язків об'єктивного світу можливо виділити дві основні підсистеми знань:

- загальнотеоретичні (тобто загальні);
- прикладні (спеціальні).

Прикладні знання в галузі мовознавства і є такими, якими повинен володіти експерт-мовознавець. А проведенням мовознавчих досліджень у сфері криміналістичної експертизи відео-, звукозапису може займатись лише особа, яка має фахову підготовку у сфері мовознавства та пройшла спеціальне навчання з криміналістичних досліджень у цьому напрямку. Отже, фахівець може стати експертом, лише підкріпивши свої знання спеціальною підготовкою, зробивши необхідну кількість контрольних завдань (як правило, три або більше), завдяки чому отримає певні навички у проведенні експертних досліджень. Таким чином, до спеціальної підготовки експерта відео-, звукозапису в галузі мовознавства можуть належати ті знання, які не є загальновідомими, а набуваються в результаті спеціальної освіти та професійного досвіду [4].

При підготовці таких фахівців потрібно мати чіткий план освоєння ділянки стажером та набуття ним необхідних знань і навичок у вказаному напрямку, адже дослідження усного мовлення людини вимагає не лише якісної теоретичної підготовки, але й самодисципліни, готовності виконувати нестандартну, часто дуже кропітку роботу за різних складних обставин, у тому числі в стислі терміни та за значних розумових і психологічних навантажень. Крім того, від фахівця-мовознавця вимагається витончене відчуття мови, хист до певної творчості, наявність аналітичних здібностей, вміння формулювати свої висновки. Такі знання неможливо обмежити певними рамками й отримати раз і назавжди. Це постійний процес самоосвіти, спостереження, аналізу, формування певного світогляду, прагнення до вивчення чогось нового.

Навчаючи фахівця в галузі мовознавчих досліджень усного мовлення, бажано мати до нього індивідуальний підхід, і на перших етапах показувати порядок виконання експертизи на власному прикладі, направляючи в потрібне русло його дії, вчасно виправляючи помилки,

вказувати на них, розбирати й виправляти їх. Для цього за молодим експертом потрібно закріпити наставника з найбільш досвідчених експертів, який навчатиме його протягом етапу становлення та набуття спеціальних знань, розробить індивідуальний план підготовки, спостерігатиме за прогресом у діях молодого експерта, передаватиме свій досвід і, насамкінець, приведе його до складання кваліфікаційних іспитів та отримання фахової кваліфікації.

Починати навчання, звичайно, потрібно з загальних понять, тобто з таких, які стосуються загальних тем, як-от: що таке експертиза взагалі та експертиза відео-, звукозапису зокрема; предмет експертизи; суб'єкти, об'єкти експертизи; загальні поняття експертної діяльності; види експертиз; види та форми висновків експертів; відповідальність та обов'язки експерта тощо. Власне ці знання молодий експерт може освоїти й самостійно, вивчаючи спеціальну літературу, зокрема, й з підручників криміналістики [5-7].

Після загально-теоретичної підготовки потрібно переходити вже до навчання експерта як фахівця саме в конкретній галузі. Для цього молодим експертом має бути засвоєна методика мовознавчих досліджень відео-, звукозапису [8, 9]; освоєне автоматизоване робоче місце експерта; вивчене програмне забезпечення, з яким доведеться мати справу та ін. Причому на даному етапі теоретичне засвоєння знань має йти паралельно з практичною частиною освоєння ділянки.

Спеціальна підготовка може бути розбита на декілька етапів, коли спочатку відбувається теоретична підготовка, тобто етап пригадування і поглиблення отриманих у вищому навчальному закладі фахових знань у галузі мовознавства за конкретними дисциплінами: поняття усного мовлення, його особливості та відмінності від писемного мовлення; огляд методів дослідження усного мовлення у мовознавстві та в експертній діяльності; значення фонетичного аналізу при проведенні криміналістичних досліджень усного мовлення тощо [10-12]. На цьому етапі потрібно більш детально засвоїти будову артикуляційного апарату, вивчити і відчути творення звуків, відновити поняття орфоепічної норми та навчитися виділяти щонайменші відхилення від неї, які вкладаються в поняття фонетичних ознак. Таким же чином освоюються й інші мовознавчі норми в таких галузях, як морфеміка, лексикологія, синтаксис, стилістика та ін., адже це той матеріал, з яким експертові належатиме працювати, оперуючи різними мовознавчими поняттями при дослідженні голосу та усного мовлення.

До практичної частини підготовки експерта-мовознавця в галузі дослідження матеріалів відео-, звукозапису потрібно також включити вміння розбирати й аналізувати самі записи, починаючи з простих (репліки в телефонних розмовах, монологи тощо), і, закінчуючи розглядом так званих складних фонограм, зроблених при безпосередньому спілкуванні,

у яких беруть участь три і більше осіб; фонограм із середнім рівнем зовнішніх завад з подальшим ускладненням до значних зовнішніх шумів; фонограм у гулких приміщеннях або фонограм зі значною кількістю дуетних реплік, коли особливу увагу потрібно звернути на загальні та просодичні ознаки голосу й усного мовлення диктора.

Крім того, у цьому сенсі необхідно усвідомлювати, що не всі фонетичні ознаки можуть бути рівноцінними, тобто кожна має свою “вагу”. Згідно теорії ідентифікації, ознака, яка зустрічається рідше, має більшу цінність, ніж та, яка зустрічається частіше. Але певні ознаки можуть мати цінність групової ідентифікації (як, наприклад, наявність акценту в мовленні диктора може вказувати на мовлення іноземця, що може істотно спростити ідентифікацію тієї чи іншої особи; наявність діалектизмів може вказувати на походження особи з певної місцевості, де формувалися її мовленнєво-мисленнєві навички тощо, але для виявлення конкретної особи з групи іноземців чи з групи осіб, мовлення яких формувалось у певній місцевості, виявлення таких ознак буде замало).

При ідентифікації конкретної особи необхідно виявляти саме її особливості голосу, вимови, що найкращим чином може зробити фахівець-носіє мови. Наставникові потрібно уважно слідкувати, щоб при виконанні досліджень молодим експертом, у нього “індивідуалізуючі” ознаки не “розчинялася” серед другорядних ознак. На це має вказувати більш досвідчений експерт. Також потрібно звернути увагу на опрацювання зразків голосу й усного мовлення диктора, на визначення придатності наявного матеріалу для експертних досліджень, щоб уміти вчасно заявляти клопотання про надання додаткових зразків. Тож, практикуючи кожного дня, вслуховуючись у кожен запис, аналізуючи мовлення, з часом прийде майстерність і те, що на початку здавалося складним, під кінець підготовки буде вже виглядати доволі звичайним.

Підсумовуючи, можна сказати, що підготовка експертів у галузі дослідження голосу й усного мовлення вимагає визначеного плану підготовки; освоєння та повторення теоретичних знань; набуття практичних навичок у дослідженні мовлення людини. Навчання має складатися з теоретичної та практичної частин і на кожному етапі має бути проведений контроль у засвоєнні знань та опанування комплексом фахових знань. Для цього стажера необхідно залучати до проведення спочатку простих, а згодом і більш складних експертиз під наглядом досвідченого експерта І, врешті, після практичного навчання й отримання кваліфікації, експертові можна приступати до самостійного виконання доручених завдань.

Перелік посилань

1. Серай М. Я. *Методологія судової ідентифікації*. Київ, 1970. 256 с.
2. Шепітько В. Ю. *Криміналістика: курс лекцій*. Харків, 2004. 352 с.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ." *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22.
4. Соколовський З. М. Проблема використання у кримінальному судочинстві спеціальних знань при встановленні причинного зв'язку явищ: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 1968. 119. с.
5. Чаплинський К. О. , Лускатов О. В. та ін. Криміналістика: підруч. для студ. ВНЗ. Дніпро, 2017. 480 с.
6. Маркусь В. О. Криміналістика: навч. посіб. Київ, 2007. 558 с.
7. Пясковський В. В., Черноус Ю. М. та ін. Криміналістика: підруч. Київ, 2015. 544 с.
8. Криміналістичні дослідження матеріалів і засобів звуко- та відеозапису: метод. рек. / під ред. С. В. Левого. Київ, 1998. 487 с.
9. Ющук І. П. Українська мова: підруч. для студ. ВНЗ. Київ, 2004. 640 с.
10. Монсеев А. И. Русский язык. Фонетика. Морфология. Орфография: пособие для учителей. Москва, 1980. 250 с.
11. Сучасна українська мова. Курс лекцій. I та II частини: навч. посіб. Київ, 2005. 460 с.
12. Основи фонетичного аналізу під час проведення криміналістичного дослідження усного мовлення українськомовних дикторів: метод. рек. Київ, 2016. 53 с.

УДК 343.1+343.98

Коновалов Юрій Вячеславович

*старший судовий експерт
лабораторії економічних досліджень*

*Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

CURRENT ISSUES OF FORENSIC EXPERTOLOGY, CRIMINALISTICS AND CRIMINAL PROCEDURE

Ефективність висновків судової економічної експертизи як доказів у судових справах, процес планування та організації проведення цієї експертизи обумовлений нормативно-правовою базою, що регулює експертну діяльність в Україні, матеріально-технічним та методичним забезпеченням експертів.

Ключові слова: *судова експертиза, дослідження, судова справа, орган дізнання, судочинство, експертна діяльність.*

The effectiveness of the findings of forensic economic expertise as evidence in court cases, the process of its planning and organization is due to the perfection of the

regulatory framework governing expert activities in Ukraine, material and technical and methodological provision of experts.

Key words: forensic examination, research, court case, body of inquiry, legal proceedings, expert activity.

Збільшення кількості суб'єктів господарської діяльності і зростання складності фінансово-господарських зв'язків між ними, обумовлене економічним розвитком держави, часто призводить до виникнення судових спорів між суб'єктами підприємницької діяльності. Крім того, органи влади у разі наявності підстав можуть ініціювати кримінальні провадження проти суб'єктів господарювання. Все більше громадян захищаючи свої права звертаються до судів.

Відповідно до статті 8 Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами), в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Гарантується звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України [1].

Згідно зі статтею 1 Закону України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ "Про судову експертизу" (із змінами) (далі – Закон від 25.02.1994 № 4038-ХІІ), судова експертиза є дослідженням на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2].

На стадії досудового розслідування та судового розгляду важлива роль належить науковим методам збору доказів. Одним з таких методів, що застосовується у процесі розслідування або судового розгляду справ про розкрадання та привласнення майна, інші корисливі господарські злочини, є судово-економічна експертиза, яка досліджує конфліктні ситуації у фінансово-господарській діяльності підприємств різної форми власності та підприємців, що допустили збитки, втрати, крадіжки цінностей та інші негативні явища, які стали об'єктами розслідування правоохоронних органів з метою запобігання їм у майбутньому.

Судова економічна експертиза належить до найпоширеніших видів судових експертиз, що призначають органи дізнання, досудового слідства чи суд. Її застосовують при розслідуванні та розгляді судових справ, коли виникають питання, для розв'язання яких необхідні спеціальні знання з бухгалтерського обліку та аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства. Для цього залучають експерта-економіста, який проводить дослідження та складає експертний висновок, застосовуючи свої професійні знання у сферах бухгалтерського обліку, господарського контролю та економічного аналізу, які одночасно є спеціальними, невласливими для слідчого або суду. Він може досліджувати лише ті

документи, які є у провадженні та надані йому слідчим або судом додатково. Тому нерозуміння слідчим або судом завдань, які можуть бути поставлені для вирішення експертом-економістом, призводить до перевищення меж компетенції експерта або неможливості виконання окремих завдань.

Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються:

- визначеним законом порядком призначення судового експерта;
- заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи;
- існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду;
- створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням;
- кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків;
- можливістю призначення повторної судової експертизи;
- присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи.

Відповідно до пункту 1.8 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (із змінами), підставою для проведення експертизи відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом, в якому обов'язково зазначаються її реквізити, номер справи або кримінального провадження або посилання на статтю закону, якою передбачено надання висновку експерта, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню [3].

Організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та організаційно-управлінські засади діяльності державних спеціалізованих установ покладаються на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність.

Відповідно до статті 10 Закону від 25.02.1994 № 4038-ХІІ судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [2].

Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

До проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом.

Незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи судовий експерт зобов'язаний:

- 1) провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок;
- 2) на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку;
- 3) заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі.

Незалежно від виду судочинства судовий експерт має право:

- 1) подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи;
- 2) вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;
- 3) з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи;
- 4) подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта;
- 5) одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням;
- 6) проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом [2].

Судовий експерт на підставах і в порядку, передбаченими законодавством, може бути притягнутий до юридичної відповідальності.

Незважаючи на високу ефективність висновків судово-економічної експертизи як доказів у судових справах, процес планування та організації цієї експертизи ускладнюється наявністю численних порушень у

фінансово-господарській діяльності суб'єктів господарювання, недосконалістю нормативно-правової бази, що регулює експертну діяльність в Україні, матеріально-технічним та методичним забезпеченням експертів.

Отже, зазначені проблеми організації судово-економічної експертизи можуть бути вирішені шляхом реалізації наступних заходів:

– вдосконалення чинної нормативно-правової бази, яка регулює експертну діяльність;

– застосування науково-обґрунтованих методів, формування принципово нових підходів і використання сучасних методик до організації, планування та проведення досліджень;

– налагодження чіткої та злагодженої взаємодії між суб'єктами призначення та проведення експертизи, що залежить від волевиявлення даних суб'єктів та раціональності дій, які вони уповноважені здійснювати;

– підвищення кваліфікаційного рівня експертів під час їх підготовки, підвищення кваліфікації та атестації;

– експерт-економіст повинен бути забезпечений всіма необхідними для проведення дослідження документами, нормативними та методичними матеріалами, комп'ютерною та офісною технікою.

Впровадження зазначених пропозицій є запорукою вдосконалення процесу судово-економічної експертизи, що, в свою чергу, дозволить підвищити ефективність розгляду судових спорів та забезпечити запобігання виникненню правопорушень у сфері господарювання.

Перелік посилань

1. Конституція України: Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Дата оновлення: 07.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

УДК 343.98+33.338

Константиновська Оксана Геннадіївна

*старший судовий експерт
лабораторії економічних досліджень*

*Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТІВ ПРИ ПРОВЕДЕНІ
ДОСЛІДЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПІДТВЕРДЖЕННЯМ
РОЗРАХУНКУ ЦІНИ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ**

**FEATURES OF INVOLVING EXPERTS WHEN CONDUCTING
RESEARCH RELATED TO CONFIRMING THE CALCULATION
OF THE PRICE OF UNMANNED AIRCRAFT**

У роботі досліджені основні нормативно-правові акти, якими визначається механізм укладання державних контрактів (договорів) із вітчизняними виробниками безпілотних літальних апаратів, та підстави залучення експерта для підтвердження розрахунку ціни безпілотних літальних апаратів. Визначені межі компетенції судового експерта-економіста при проведенні досліджень, пов'язаних із підтвердженням розрахунку ціни безпілотних літальних апаратів.

Ключові слова: розрахунок ціни безпілотних літальних апаратів, спеціалізовані судові експертні установи, висновок експерта.

The work examines the main legal regulations that determine the mechanism of concluding state contracts (agreements) with domestic manufacturers of unmanned aerial vehicles and the basis for engaging an expert to confirm the calculation of the price of unmanned aerial vehicles. The limits of the competence of a forensic expert, a forensic expert, an economist, when conducting research related to confirming the calculation of the price of unmanned aerial vehicles are defined.

Key words: calculation of the price of unmanned aerial vehicles, specialized judicial expert institutions, expert's opinion.

В умовах воєнного стану, згідно із Законом України від 3 листопада 2022 року № 2710-IX “Про Державний бюджет України на 2023 рік”, основним із пріоритетів державного бюджету є спрямування фінансового ресурсу на сектор безпеки і оборони та ліквідацію наслідків збройної агресії російської федерації [1].

З метою виконання силами оборони завдань із протидії збройній агресії російської федерації Кабінетом Міністрів України невідкладно вживаються усі необхідні заходи для задоволення у повному обсязі потреб сектору безпеки і оборони та підвищення обороноздатності держави.

Відтак, згідно з інформацією, викладеною на сайті “Громадський моніторинг України”, від початку повномасштабної війни з 2022 року до

1 вересня 2023 року 247 громадами та місцевими адміністраціями придбано безпілотних літальних апаратів (далі – БПЛА) для потреб Збройних Сил України у кількості 5027 на суму 955,45 млн грн [2].

Лідерами по закупівлі БПЛА є: Дніпропетровська область – 1869 БПЛА на 424,95 млн грн; Полтавська область – 469 БПЛА на 49,19 млн грн; Житомирська область – 411 БПЛА на 90,02 млн грн; Львівська область – 362 БПЛА на 27,08 млн грн; Івано-Франківська область – 297 БПЛА; 52,4 млн грн [2].

Механізм реалізації експериментального проекту щодо здійснення оборонних закупівель БПЛА вітчизняного виробництва з метою сприяння розвитку виробництва безпілотних систем шляхом встановлення особливого порядку здійснення Міністерством оборони та/або Адміністрацією Держспецзв'язку (уповноваженими ними службами державного замовника) оборонних закупівель БПЛА вітчизняного виробництва визначається Порядком реалізації експериментального проекту щодо здійснення оборонних закупівель безпілотних систем та засобів радіоелектронної боротьби вітчизняного виробництва, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2023 року № 256 (далі – Порядок).

Серед іншого цей Порядок визначає, що “вітчизняні виконавці державних контрактів (договорів) на виготовлення та поставку безпілотних систем (їх складових частин) під час проведення переговорів щодо укладення державного контракту (договору) надають державному замовнику у сфері оборони розрахунок ціни за формою згідно з додатком 1 та висновок експерта (подається протягом шести місяців з моменту його видачі та не може бути прийнятий державним замовником у сфері оборони після закінчення цього строку), що визначає можливу орієнтовну (очікувану) вартість безпілотної системи (її складової частини), виданий спеціалізованою судово-експертною установою, яка відповідно до Закону України “Про судову експертизу” має право на виконання таких робіт. При цьому прибуток виконавця державного контракту (договору) у складі ціни може становити не більше 25 відсотків виробничої собівартості товарів, робіт та послуг. У розрахунку прибутку не враховуються всі передбачені законодавством податки та збори. Відповідальність за неправильність розрахунку ціни несе виконавець державного контракту (договору)” [3].

Крім того, у Порядку чітко визначено, що “під час розрахунку ціни враховуються всі податки та збори, загальнопромислові, адміністративні, операційні та інші витрати виконавця, пов'язані з виготовленням безпілотних систем (їх складових) та/або засобів радіоелектронної боротьби, крім:

- організаційних витрат, витрат на проведення річних зборів, представницьких витрат, витрат на участь у виставках;

- витрат на службові відрядження працівників апарату управління суб'єкта господарювання, безпосередньо не пов'язаних з виконанням

державного контракту (договору) чи оперативним контролем за його виконанням;

– витрат на страхування майна, а також винагороди за послуги (юридичні, аудиторські, з оцінки майна тощо), які не є обов'язковими відповідно до законодавства або умов договорів;

– витрат від браку (крім технічно неминучого браку та витрат на виправлення такого технічно неминучого браку);

– нестачі незавершеного виробництва, нестачі і витрат від псування матеріальних цінностей у цехах (якщо інше не передбачено договором);

– оплати простоїв;

– сум безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів;

– витрат від знецінення запасів;

– визнаних штрафів, пені, неустойки;

– комісійної винагороди продавцям, торговим агентам та працівникам структурних підрозділів суб'єкта господарювання, що забезпечують збут;

– витрат на рекламу та дослідження ринку (маркетингу);

– витрат на дослідно-конструкторські роботи, що не стосуються державного контракту (договору) на виготовлення та поставку безпілотних систем та/або засобів радіоелектронної боротьби, або виконані до укладення цього контракту (договору), якщо інше не визначено положеннями державного контракту (договору);

– збитків, пов'язаних з утриманням об'єктів соціальної сфери (крім розумних витрат на експлуатацію об'єктів соціальної сфери, які розташовані на території виконавця, які виконують функції, що вимагаються законодавством (медичні пункти тощо);

– витрат на проведення експертизи визначення можливої орієнтованої (очікуваної) вартості безпілотної системи та/або засобу радіоелектронної боротьби спеціалізованою судово-експертною установою відповідно до цього Порядку” [3].

Слід зазначити, що відповідно до Закону України “Про судову експертизу” від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ до державних спеціалізованих установ належать:

– науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;

– науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;

– експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [4].

Таким чином, діючим Порядком зобов'язано вітчизняних виробників БПЛА для укладання державних контрактів (договорів) надати розрахунок

ціни БПЛА, підтверджений висновком експерта-економіста спеціалізованої судово-експертної установи.

Експерти-економісти при проведенні досліджень, пов'язаних із підтвердженням розрахунку ціни БПЛА, у межах своєї компетенції надають висновки тільки на підставі документів, що підтверджують господарські операції, відповідно до вимог чинного законодавства, яким регулюється документування та відображення в обліку та звітності тих чи інших операцій, зокрема із оподаткування.

Перелік посилань

1. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 03.11.2022 № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> (дата звернення: 11.11.2023).

2. Статистика закупівель місцевою владою БПЛА в Україні. Громадський моніторинг України. URL: https://gromo.org.ua/2023/09/02/statistics_uav_purchases/ (дата звернення: 08.11.2023).

3. Про реалізацію експериментального проекту щодо здійснення оборонних закупівель безпілотних систем вітчизняного виробництва : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2023 № 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/256-2023-п#Text> (дата звернення: 21.11.2023).

4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 21.11.2023).

УДК 343.985.4

Кривопуск Олександр Григорович

викладач кафедри криміналістики та домедичної підготовки

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ТРУПА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛІСНОГО НЕВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ АБО ОСОБОЮ, ЩОДО ЯКОЇ ВСТАНОВЛЕНА ОПІКА ЧИ ПІКЛУВАННЯ

TACTICAL FEATURES OF CONDUCTING A CORPSE EXAMINATION DURING THE INVESTIGATION OF MALICIOUS FAILURE TO FULFILL DUTIES OF CARE FOR A CHILD OR A PERSON IN WHICH GUARDIANSHIP OR CARE IS ESTABLISHED

В роботі досліджено тактичні особливості проведення огляду трупа під час розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. Проаналізовано тактику проведення огляду залежно від місця проведення слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: огляд трупа, злочин, опіка, піклування, протокол огляду трупа, спосіб вчинення злочину.

The work examines the tactical features of conducting a corpse examination during the investigation of malicious failure to fulfill the duties of caring for a child or a person for whom guardianship or guardianship has been established. The tactics of the inspection depending on the location of the investigative (search) action were analyzed.

Key words: examination of a corpse, crime, guardianship, custody, protocol of examination of a corpse, method of committing a crime.

У процесі досудового розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, труп потерпілого без перебільшення можна вважати одним із головних, а інколи єдиним джерелом криміналістично-значущої інформації, яка дає змогу зробити висновки про спосіб вчинення злочину, його механізм та встановити кваліфікуючі ознаки, які дозволяють притягнути до відповідальності винних осіб та кваліфікувати діяння злочинця саме за ст. 166 КК України. Від встановлення причини настання смерті, наявності тілесних ушкоджень на тілі потерпілого залежить перебіг всього подальшого розслідування.

У зв'язку з чим окрему увагу необхідно приділити особливостям проведення огляду трупа. Вказана слідча (розшукова) дія має свої особливості і регламентована окремою нормою КПК України (далі – КПК), а саме ст. 238 КПК, відповідно до якої огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта [1].

Проблематику та наукове обґрунтування тактичних прийомів проведення слідчого огляду, зокрема і огляду трупа, в різні часи розглядали у своїх наукових дослідженнях В. Ю. Шепітько, М. В. Салтєвський, А. Ф. Волобуєв, К. О. Чаплинський, Н. В. Павлова, В. П. Колмаков, І. В. Пиріг, О. В. Курман, О. Л. Мусієнко, Т. В. Охрімчук, Т. А. Пазинич, М. М. Сфімов, Г. С. Бідняк та інші вітчизняні та зарубіжні науковці.

Огляд трупа повинен проводитися безпосередньо на місці його виявлення, тому що в іншому випадку порушується зв'язок між елементами місця події, обстановкою, в якій він був виявлений, і позою трупа, трупними явищами й іншими ознаками [2, с. 110].

Ознайомившись з матеріалами кримінальних проваджень про вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, можна сказати, що в більшості випадків огляд трупа проводився за місцем проживання потерпілої особи, а саме у 68 % проваджень. У 16 % випадків огляд трупа проводився на місці події, поза межами постійного проживання потерпілого – в місцях масового відпочинку на воді (пляжі загального користування, береги водойм, інші місця відпочинку та прилегла до них територія). Дещо рідше, проте у 11 % випадків огляд трупа проводився на

території домоволодіння постійного місця проживання потерпілого (господарчі споруди, відкриті ділянки місцевості на території домоволодіння тощо). У 5 % випадків огляд трупа проводився в закладах охорони здоров'я або каретах швидкої допомоги. Наводячи вказані дані ми маємо на увазі, що місце настання смерті і є місцем проведення огляду.

За результатами ознайомлення з матеріалами кримінальних проваджень досліджуваної категорії можна констатувати відсутність єдиного підходу до процесуальних способів фіксації огляду трупа. Деякі слідчі здійснюють огляд трупа в рамках проведення огляду місця події, при цьому не складаючи окремого протоколу. Проте більшість слідчих, керуючись нормами ч.2 ст. 238 КПК України, яка зазначає, що огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил КПК про огляд житла чи іншого володіння особи [1], виділяють огляд трупа в окрему слідчу (розшукову) дію, за результатами якої складають окремий протокол. Так, у більшості досліджених нами матеріалах кримінальних проваджень, а саме у 76,85 % окремо проводився огляд місця події та огляд трупа.

Розглядаючи робочу частину проведення слідчої (розшукової) дії, на підставі аналізу описових частин протоколів огляду трупа за фактами вчинення злочину, передбаченого ст. 166 КК України, варто зазначити, що в протоколі відображаються відомості про:

– розташування трупа та його положення, розташування кінцівок, стать; анкетні дані; одяг, який знаходиться на трупі, та в разі наявності прикраси чи ювелірні вироби; відомості про залякання трупа та наявність трупних плям на тілі; загальну статуру трупа, його тілобудову, особливі прикмети. Описуючи особливі прикмети варто також вказувати: характер, найменування, місце розташування, форму, розмір, колір, зміст татуйованого малюнка або напису. Відповідно, треба описувати ушкодження і різноманітні сліди, виявлені на одязі чи взутті [3, с. 132]; довжину тіла та його вагу, окружність голови, окружність грудної клітини, окружність живота; наявність або відсутність тілесних ушкоджень, також фіксуються факти виявлення деформації (переломів кісток); наявність на ложі трупа або в безпосередній близькості від нього слідів крові чи інших об'єктів біологічного походження (слини, рвотних мас тощо); інші відомості залежно від обстановки та слідчої ситуації.

Після відображення в протоколі огляду загальних відомостей про стать, вік, анкетні дані, одяг трупа, огляд тіла проводиться зверху донизу (від голови до ніг), при цьому спочатку оглядаються ті ділянки тіла, які на момент проведення огляду є передньою частиною відносно до слідчого та судово-медичного експерта. Після огляду передньої частини тіла та боків, труп у присутності учасників огляду перевертається для огляду задньої частини.

Описуючи труп, доречно звернути увагу на тілобудову, зокрема розвиненість м'язів, загальну статуру (ожиріння або факти що можуть

свідчити про дистрофію). Така інформація дозволяє зробити висновок про спосіб вчинення злочину та умови проживання потерпілого.

У разі виявлення на трупі тілесних ушкоджень, вони піддаються детальному опису, при цьому вказуються місце виявлення ушкоджень та їх вид (опіки, відкриті переломи кінцівок, садна тощо); розміри, колір та форма тілесного ушкодження. Якщо тілесні ушкодження являють собою порізи шкіряного покриву, вказується довжина такого порізу та глибина пошкодження шкіри.

Весь процес огляду трупа доцільно фіксувати за допомогою відеозапису і окремо зробити фотознімки з додержанням правил криміналістичної фотографії та відеозапису.

Після проведення огляду труп на підставі постанови слідчого направляється до відповідних експертних установ для проведення судово-медичної експертизи.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що результати, отримані в ході огляду трупа під час проведення досудового розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, виступають одним із головних джерел доказової інформації. Завдяки належним чином проведеного огляду трупа слідчий висуває обґрунтовані версії вчиненого злочину, робить висновки про обстановку і умови вчиненого кримінального правопорушення та способи його вчинення. Інформація, отримана в ході проведення огляду трупа, дозволяє уникнути помилок у кваліфікації злочину та ініціювати слідчі (розшукові) дії на подальших стадіях досудового розслідування.

УДК 343.98

Крикливенко Таїса Яківна

*головний судовий експерт
Черкаського відділення*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

**ON THE QUESTION OF THE PROFESSIONAL ETHICS OF THE
FORENSIC EXPERT**

У тезах розглядаються проблемні питання формування основних норм професійної етики судового експерта. Актуальність даної теми полягає у тому, що професійна мораль в області судової експертизи має певну специфіку. Суворе

дотримання норм професійної етики є гарантією об'єктивності та правильності висновку експерта.

Ключові слова: етика, моральність, судова експертиза, об'єктивність, достовірність, неупередженість, принциповість, наукова сумлінність.

Theses examine problematic issues of formation of the basic norms of professional ethics of a forensic expert. The relevance of this topic lies in the fact that professional morality in the field of forensic examination has a certain specificity. Strict compliance with the norms of professional ethics is a guarantee of the objectivity and correctness of the expert's conclusion.

Key words: ethics, morality, forensic examination, objectivity, reliability, impartiality, principledness, scientific integrity.

Питання професійної етики експертів у даний час є досить актуальним з урахуванням динамічного розвитку судово-експертної діяльності в Україні. На сьогодні стрімко розвивається недержавна система судово-експертних установ та збільшується кількість незалежних судових експертів. При цьому умови, в яких перебувають державні та недержавні експерти, істотно відрізняються. А однією з основних цілей комерційних експертних організацій та експертів, які не є експертами державних експертних установ, є, зокрема, отримання прибутку, що породжує спокусу порушити певні принципи професійної етики. Небезпідставно існують нарікання на недобросовісність і некоректність у діяльності експертів. Проблема загострюється тим, що в той час як одні експерти не дозволяють собі виходити за межі своєї компетенції, використовувати неетичні способи переконання в правильності своїх висновків тощо, інші – схильні до порушення неписаних принципів і традицій експертного середовища. При цьому в першу чергу страждає правосуддя, оскільки за неетичною поведінкою цілком може схватися елементарне невігластво або прагнення видати ймовірне за достовірне, що здатне призвести до судових помилок. Основою етичного контролю можуть слугувати зведені правила професійної етики, яким має відповідати кожен представник експертної спільноти.

Професія експерта має унікальний статус. Вона є сплавом юридичних знань (область теорії судової експертизи, основи кримінального, цивільного, господарського та адміністративного процесу тощо) та спеціальних знань (криміналістика, інженерія, економіка, будівництво, медицина тощо). Слід зазначити, що норми професійної етики в експертній роботі мають особливості не характерні для звичайної цивільної спеціальності. Проникнувши в правову сферу і ставши експертом, фахівець не може керуватися виключно етикою базової професійної підготовки. Професійна етика експерта зовсім інша, ніж, наприклад, етика економіста, будівельника, психолога тощо. Експертна етика складається з сукупності моральних норм, правил поведінки у всіх галузях професійної діяльності експерта.

Які ж норми мають скласти основу експертної етики та моралі? Це питання вимагає послідовного вирішення низки специфічних завдань, в результаті чого і будуть розроблені зведені правила поведінки судового експерта.

Основою етичних норм є такі моральні засади судового експерта як принциповість, об'єктивність, неупередженість, самостійність і самокритичність.

Під об'єктивністю розуміється встановлення істини під час вирішення поставленого завдання. Експерт має встановити істину незалежно від версії слідчого, суду або ж однієї із сторін у справі, не спираючись на відомості з матеріалів справи чи показання свідків, інформацію, отриману від адвокатів чи зацікавлених сторін тощо. У іншому ж випадку, експерт повинен відмовитися від вирішення питання або підготувати повідомлення про неможливість надання висновку.

Принциповість судового експерта тісно пов'язана з об'єктивністю та неупередженістю. Вона полягає у незалежності суджень експерта. Якщо ж експерт формулює або змінює свій висновок під впливом слідчого, судді, захисника чи іншої зацікавленої сторони, він повинен бути усунений від виконання обов'язків судового експерта.

Самостійність у судженнях свідчить про компетенцію та професіоналізм експерта, вміння відстоювати свою точку зору при оцінці отриманих результатів і формулюванні висновків.

Крім того, моральні норми передбачають: усвідомлення суспільно-соціальної значущості експертної діяльності; виховання в собі належної правосвідомості та оволодіння основами права; постійне вдосконалення професійних знань та розширення загальної ерудиції; оволодіння методами та засобами експертного дослідження. Чесність, бездоганність та професійну готовність до виконання своїх обов'язків. Високий ступінь відповідальності, ініціативність і творчий підхід під час виконання будь-якої експертизи.

Велике значення в експертній діяльності має наукова сумлінність. Прояв експертом наукової сумлінності повинен супроводжувати усі сфери експертної діяльності. Сумлінне дотримання наукових досягнень, вимог чи то правил може свідчити як про професіоналізм та ретельність, так і про недопущення поверхневого чи поспішного виконання дорученого завдання.

Таке правило як коректність поведінки має бути властиве експерту у відносинах зі слідчим, судом та зі своїми колегами. Особливого значення це правило набуває при виконанні комісійних, у тому числі комплексних та повторних експертиз. Саме тут проявляються індивідуальні особливості експерта, які полягають у психічних процесах: емоціях, сприйнятті, мисленні, пам'яті, відчуттях, почуттях, відстоюванні свого переконання. При виконанні таких експертиз можуть виникнути недовіра та

несумісність при оцінці результатів досліджень та формулюванні висновків. У деяких випадках експерт може великої значущості надавати власним дослідженням, при цьому не досить самокритично оцінювати їх результати, або ж навпаки, недооцінювати їх. При спільній оцінці результатів авторитет одного з учасників комісії може мимоволі чинити психологічний тиск на експерта, який має невеликий досвід експертної роботи. Так, наприклад, при проведенні комплексних експертиз особливе місце посідає провідний експерт. Він не наділений якимось певним статусом чи повноваженнями “головного” в експертній комісії, проте ця фігура має відповідати певним психологічним вимогам. При виникненні суперечок між членами комісії він повинен вміло, використовуючи свої професійні знання, пояснити, переконати, “примирити” і направити роботу експертів для виконання спільного, поставленого перед ними завдання. Етика провідного експерта в даному випадку полягає в тому, щоб ці його дії не розділяли членів комісії. Судовий експерт, який не здатний здійснювати професійну діяльність колегіально, не може вважатися частиною спільноти судових експертів.

Експертна етика включає такі поняття як повнота і достовірність експертного дослідження, формування внутрішнього переконання експерта, впевненість у правильності висновків.

Повнота і достовірність експертного дослідження забезпечується використанням всіх існуючих методик, методів і прийомів. Свідоме ігнорування певних методів чи прийомів дослідження може призвести до отримання недостовірних результатів дослідження.

Внутрішнє переконання експерта виникає в процесі оцінки отриманих результатів дослідження та формується протягом всього процесу дослідження і відрізняється твердою впевненістю в правильності отриманих результатів. Під час проведення експертизи важливе місце займають багато психологічних чинників (наприклад, сприйняття, уявлення, запам’ятовування, інтуїція тощо). Мислення має особливу значущість у пізнавальному процесі, оскільки експерт постійно буде робочі гіпотези, перевіряє їх, відкидає, висуває нові до того часу, доки усуне всі протиріччя чи сумніви і переконається у правильності своїх суджень і висновків.

Особлива увага в правилах професійної етики експерта має приділятися питанню ставлення експерта до інформації та носіїв інформації, з якими доводиться працювати. Принцип поваги до істини і конфіденційність у роботі – одні з основних правил, які мають конкретний вираз у наступних нормах:

– інформація, отримана експертом має бути досліджена повно, досконало та всебічно. Судовий експерт зобов’язаний вимагати надання йому повної та достовірної інформації, не допускаючи приховування та фальсифікації даних;

– експерт не повинен надавати чи коментувати отримані ним дані на будь-якому проміжному етапі дослідження, за винятком випадків, передбачених законодавством. А також подавати їх у формі, що допускає неадекватне або ж спотворене сприйняття отриманих результатів. Тобто єдиною формою подання результатів дослідження має бути виключно висновок експерта, оформлений відповідно до вимог нормативно-правових актів;

– судовий експерт зобов'язаний дотримуватися принципу конфіденційності, тобто не розголошувати інформацію, отриману в результаті здійснення своєї професійної діяльності, без обмеження в часі навіть після припинення експертної діяльності. Також експерт не має права використовувати конфіденційну інформацію для своєї вигоди або для вигоди будь-якої третьої сторони;

– при здійсненні повторної чи додаткової судових експертиз інформація та висновок, зібрані попереднім судовим експертом, повинні використовуватися з повагою та професійною коректністю;

– в умовах конкуренції експерт в жодному разі не може навмисно перешкоджати здійсненню своєї професійної діяльності іншому судовому експерту, активно втручаючись у проведення судової експертизи;

– кожен експерт повинен захищати професійну репутацію один одного, сприяти професійному вдосконаленню досвіду роботи своїх колег, шанобливо ставитись один до одного, утримуватися від необгрунтованої критики та інших свідомих дій, що завдають шкоди своїм колегам.

Слід зазначити, що наведені вище правила та вимоги вже існують, хоч і не оформлені будь-яким нормативно-правовим актом. Вони вироблені тривалою практикою в діяльності державних судово-експертних установ. Подібні норми є невід'ємною частиною специфічних традицій та культури експертної спільноти як у нашій країні, так і за кордоном.

Перелік посилань

1. Панькевич В. М., Сплавська О. В. Правова регламентація професійної етики судового експерта. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. 2018. Вип. №2 (30). С. 7-14.

2. Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Полтавський А. О. та ін. Кодекс поведінки судових експертів в Україні, як одна з умов членства в ENFSI. *Криміналістика і судова експертиза*: наук.-практ. зб. Київ: ТОВ “Кондор-Видавництво”, 2016. Вип. 61. С. 32-34.

3. Петрова І. А., Спіцина Г. О. До питання формування кодексу поведінки судового експерта. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 114-119.

4. Кісіль Н. В. Судові експерти висловились за доцільність прийняття кодексу етики судового експерта. URL: <https://ics.gov.ua/expert/useful/ournews/359861> (дата звернення: 12.03.2018).

5. Дереча Л. М. Професійна етика судового експерта. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.,

присв. 90-річчю створ. Харків. НДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 7–8 листоп. 2013 р.). Харків: Право, 2013. 192 с.

6. Недосека О. М. Актуальні питання становлення поняття “професійна етика судового експерта”. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 22. С. 193-200.

УДК 343.98

Крилюк Василь Миколайович

*заступник завідувача
лабораторії інженерно-екологічних видів досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

СУДОВА ІНЖЕНЕРНО-ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА СТАНОМ НА 2023 рік

FORENSIC ENGINEERING AND ENVIRONMENTAL EXPERTISE AS OF 2023

У тезах висвітлюються проблеми, які виникають при проведенні інженерно-екологічної та екологічної судових експертиз, та пропозиції щодо їх вирішення.

Ключові слова: довідлля, навколишнє природне середовище, екологічна безпека, екологічне законодавство, судова інженерно-екологічна експертиза, судова екологічна експертиза, військові дії, збройна агресія.

Theses highlight the problems that arise when conducting engineering-ecological and environmental forensic examinations, and proposals for their solution.

Key words: environment, natural environment, environmental safety, environmental legislation, forensic engineering and environmental expertise, forensic environmental expertise, military actions, Armed aggression.

За науковим визначенням довідлля (навколишнє природне середовище) – це всі живі і неживі об’єкти, що природно існують на Землі або у деякій її частині. Тобто основними складовими навколишнього середовища є природне та соціальне середовище. Основними природними складовими довідлля є: повітря – найважливіший продукт у житті людини; вода – важлива складова для життєдіяльності людини; земля – близько однієї третьої поверхні використовується для землеробства.

Охорона довідлля – одна з найактуальніших проблем сучасної України.

Збройна агресія російської федерації проти України завдає колосальної шкоди довідллю України.

Агресія рф, а також науково-технічний прогрес тільки посилюють антропогенний тиск на довкілля та неминуче призводить до загострення екологічної ситуації: забруднюється природне середовище; виснажуються запаси природних ресурсів; втрачаються, у тому числі і безповоротно, червонокнижні види тваринного і рослинного світу; зникає природний зв'язок між людиною і природою; погіршується фізичне здоров'я людей.

Безвідповідальне ставлення до природи штовхає людство на межу екологічної катастрофи, екоциду, що може призвести до геноциду.

Не зважаючи на військові дії, які значною мірою впливають на довкілля, користуючись заборонаю на проведення планових і позапланових перевірок органів державної влади, значно збільшилися порушення вимог правил екологічної безпеки користувачами природних ресурсів, виробничими підрозділами тощо.

Така ситуація не забезпечує гарантованого ст. 50 Конституції України права кожного громадянина на безпечне для життя та здоров'я довкілля.

Злочинна дія – неналежне виконання посадовою особою чи безпосереднім виконавцем роботи вимог, передбачених відповідними правилами, або, навпаки, виконанням таких дій, які для даної технології заборонені правилами. Бездіяльність проявляється у недотриманні вимог, передбачених правилами екологічної безпеки, технологічними регламентами, дозвільними документами, або в невиконанні при виробничому процесі частини передбачених правилами дій.

Аналізуючи постанови про призначення судових експертиз, дослідження доказів при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушеннями вимог екологічного законодавства, неможливо без використання спеціальних знань у галузі екології, геології, біології, хімії та інших наук. Основною формою використання спеціальних знань у судочинстві є судова експертиза.

Судові експертизи – це найбільш досконала та відпрацьована форма використання спеціальних знань під час доказування злочинів, винесенні судових рішень.

У більшості випадків призначаються для проведення судових експертиз, судова інженерно-екологічна експертиза та судова екологічна експертиза.

При цьому в питаннях постанов (ухвал) про призначення інженерно-екологічної експертиз, часто ставляться питання, які стосуються судової екологічної експертизи.

З набранням чинності Законом України “Про оцінку впливу на довкілля” від 2017 року, втратив чинність Закон України “Про екологічну експертизу”, яким регулювались суспільні відносини в галузі екологічної експертизи для забезпечення: а) екологічної безпеки; б) охорони навколишнього природного середовища; в) раціонального використання і відтворення природних ресурсів; г) захисту екологічних прав та інтересів громадян і держави.

У цьому законі містилась норма, за якою державна екологічна експертиза мала проводитися у разі прийняття відповідного рішення судом або правоохоронними органами відповідно до законодавства. Мала місце зобов'язальна вимога до органів дізнання, попереднього слідства і судів доручати проведення судових експертиз переважно фахівцям, внесеним до Реєстру судових експертів.

Вперше у законодавстві України щодо судово-експертної діяльності екологічна експертиза як окремий та основний вид експертизи, була згадана у новій редакції Інструкції Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/5.

У Переліку основних видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту, у 2005 році як підвид інженерно-технічної експертизи з'являється поняття "Інженерно-екологічна експертиза", якій відповідає вид експертної спеціальності 10.19 "Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків надзвичайної екологічної ситуації".

У чинній редакції Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Мін'юсті ця спеціальність має назву "Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля"

Наразі склалася ситуація, за якої екологічна експертиза та інженерно-екологічна експертиза позиціонуються як два різні види експертизи з окремо визначеними об'єктами, основними завданнями та орієнтовними переліками вирішуваних питань, а серед експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта лише одна – інженерно- екологічна експертиза.

Подібна колізія не сприяє судовому захисту екологічних прав особи, адже саме на екологічну експертизу покладені завдання із визначення екологічних наслідків, заподіяних навколишньому природному середовищу в основному внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння, а також визначення розміру збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння, а також при здійсненні господарської діяльності.

Інженерно-екологічна експертиза призначається у процесі розслідування кримінальних проваджень, як одна із форм доказу невиконання екологічного законодавства, порушених за ст.ст. 236-254 Кримінального кодексу України (злочини проти довкілля) та деякими іншими його статтями.

Підставою призначення судової інженерно-екологічної експертизи є встановлена органом чи особою, що призначила експертизу, наявність потреби у розв'язанні судовим експертом питань з використанням спеціальних знань і проведенні досліджень у формі експертизи, викладені в постанові (ухвалі) суду або постанові слідчого (прокурора), які виникають з дотриманням процесуальних вимог.

Значення судової інженерно-екологічної експертизи полягає в такому: висновок експертизи є джерелом доказової інформації; за допомогою експертизи з'ясовують походження і причинні зв'язки окремих фактів, ознак, механізм їх утворення; експертиза допомагає дати правильну юридичну оцінку факту, явищу; експертиза є засобом запобігання правопорушень, а також окремих судових помилок.

До предмета судової інженерно-екологічної експертизи входить комплекс (сукупність) фактичних даних, що встановлюються на основі спеціальних знань шляхом дослідження матеріалів справи за фактом обставин порушень вимог екологічної безпеки, які характеризують механізм виникнення, що призвів чи міг призвести до екологічної катастрофи, локальних екологічних порушень, заподіяння шкоди природному середовищу, здоров'ю людей або їх загибелі, забруднення повітря, водоймищ, ґрунту, значних матеріальних збитків та інших тяжких наслідків, пов'язаних з діями учасників події, технічним станом будівель, машин і механізмів, знарядь і засобів виробництва, природоохоронного устаткування, яке забезпечує екологічно-безпечне функціонування підприємства, а також причини і умови, які сприяли виникненню надзвичайної екологічної ситуації.

Завдання судової інженерно-екологічної експертизи визначається як діяльність, яка спрямована на перетворення інформації, що міститься в наданих на експертизу у якості вихідних даних матеріалах справи, інших документах та речових доказах, у доказову інформацію, яка може бути в подальшому використана для правильного ухвалення рішення.

Судова інженерно-екологічна експертиза, як і будь-який клас (рід) судової експертизи, ґрунтується на певних наукових основах – теоретичних і методичних положеннях. Науковою основою судової інженерно-екологічної експертизи є своєрідна, інтеграційна прикладна галузь комплексних знань, що формується, яка вже пройшла визначений шлях становлення і розвитку. Її зміст і деякі загально-методичні положення знайшли відображення в спеціальній літературі та в наукових розробках, одержують визнання в експертній, слідчій і судовій практиці.

Необхідно відзначити ту обставину, що на сьогодні у провідних суб'єктів судово-експертної діяльності України в переліках її напрямів взагалі відсутня екологічна експертиза, проте має місце саме інженерно-екологічна.

Під час засідання секції судової інженерно-екологічної експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової

експертизи при Міністерстві юстиції, що відбулося 17 листопада 2023 року, брали участь члени секції, де предметом обговорення стали питання виконання судових інженерно-екологічних експертиз та питання внесення змін до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (далі – Інструкції).

Підсумовуючи, слід зазначити, що на сьогодні існує нагальна потреба у внесенні змін до Інструкції, а саме:

1. Формування нового самостійного виду судової інженерно-екологічної експертизи у зв'язку із відсутністю експертної спеціальності “Екологічна експертиза”, оскільки присвоюється кваліфікація судового експерта лише одна – “Інженерно-екологічна експертиза”.

2. Виключення з п.п. 1.2.2. п. 1.2. І. Інструкції – кваліфікації – “Інженерно-екологічна експертиза”.

3. Розділ VIII “Екологічна експертиза”, замінити на “Інженерно-екологічна експертиза”.

4. Переглянути питання що стосуються об'єкта інженерно-екологічної експертизи, основних завдання інженерно-екологічної експертизи та орієнтовного переліку вирішуваних питань.

При цьому слід урахувати специфічність використання спеціальних знань, об'єктів і методів експертного аналізу при дослідженні порушень правил екологічної безпеки та невиконання екологічного законодавства. Врахувавши те що, слідча, судова й експертна практика вимагають подальшого вирішення багатьох проблем теоретичного, процесуального, організаційного й методичного характеру, які стосуються питань щодо збирання, дослідження, узагальнення, аналізу, систематизації та оцінювання доказів у процесі розслідування проваджень, виконання не тільки судових інженерно-екологічних експертиз, але й питань, що стосуються екологічної експертизи.

Перелік посилань

1. Human rights and public governance in modern conditions : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. 952 p.: DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-320-0-12>.

2. Інтернет ресурс. URL: <http://www.cgz.vn.ua/>.

3. Богданюк І. В. Сучасний стан судової інженерно-екологічної експертизи. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики: наук.-практ. конфер. ХНУВС, присвяч. пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса*. Харків, 2016. С. 28-31.

УДК 343.98

Кримчук Сергій Григорович

*доктор філософії в галузі права, заслужений юрист України,
директор*

*Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

ЕКСПЕРТНА СЛУЖБА МВС: УТВОРЕННЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

EXPERT SERVICE OF THE MIA: FOUNDATION AND CURRENT TRENDS

У тезах висвітлено історію виникнення Експертної служби МВС, наведено документи, якими було започатковано перші експертно-криміналістичні підрозділи в складі правоохоронних органів в Україні. Розкрито сучасні тенденції розвитку Експертної служби МВС, приділено увагу головним напрямом діяльності, подано основні здобутки та надбання судово-експертної установи на сучасному етапі.

Ключові слова: Експертна служба МВС, судова експертиза, судово-експертна установа, судово-експертна діяльність.

The theses highlight the history of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs, the documents that were used to start the first expert forensic units as part of law enforcement agencies in Ukraine. The modern trends in the development of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs are revealed, attention is paid to the main areas of activity, the main achievements and acquisitions of the forensic expert institution at the current stage are presented.

Key words: Expert service of the Ministry of Internal Affairs, forensic examination, forensic institution, forensic activity .

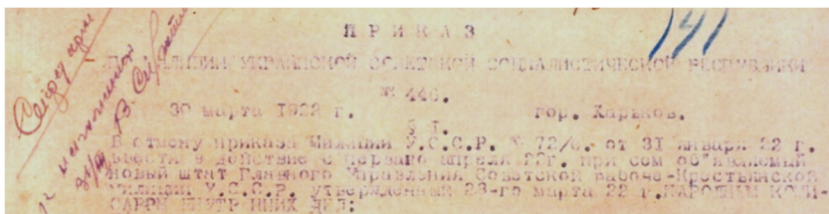
Експертна служба МВС з моменту її утворення і до сьогодні постійно еволюціонувала й адаптувалася до мінливих вимог органів досудового розслідування та правосуддя, щоб здобути звання провідної науково-дослідної установи в системі судово-експертних установ України, задовольняти потреби правоохоронних органів у формуванні якісної доказової бази та прогресу в галузі криміналістичної науки й судової експертизи.

Становлення експертно-криміналістичних установ у радянський період тісно пов'язано з історією розвитку органів внутрішніх справ в Україні, адже після подій 1917 року вони створювалися переважно в системі Народного комісаріату внутрішніх справ (далі – НКВС) [1, с. 64]. У ті часи, з огляду на зростання потреби в науковому аналізі доказів у

кримінальних розслідуваннях та розвитку криміналістичної науки, склалися передумови до створення в складі міліції науково-технічної служби.

Дослідники вважають датою виникнення перших експертно-криміналістичних підрозділів у системі органів внутрішніх справ 3 серпня 1923 року, коли наказом НКВС № 178 у складі відділу карного розшуку Головного управління міліції і розшуку УСРР було утворено Науково-технічний кабінет [2, с. 246].

Водночас історичні факти свідчать про інший перебіг подій. Відповідно до наказу Головного управління міліції УСРР від 30 березня 1922 року № 446, у додатку до якого подано штат Головного управління робітничо-селянської міліції УСРР, уже тоді в складі відділу кримінального розшуку було утворено науково-технічний підрозділ, що включав статистичне та реєстраційно-дактилоскопічне відділення, фотографію, канцелярію, центральний розплідник собак-шукачів, а також бригаду “МОБІЛЬ” [3].

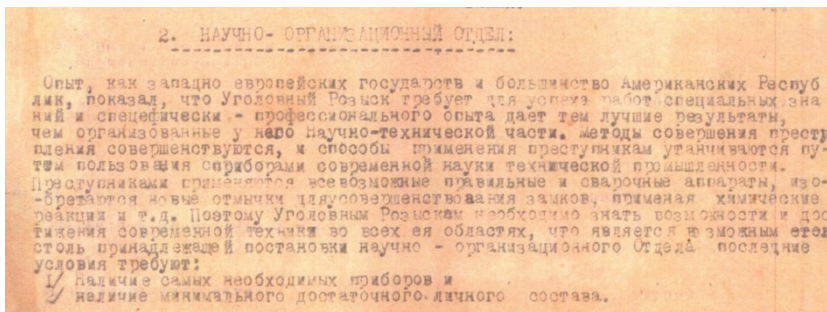

Начальник П/вддела.....	1.
Статистическое отделение:	
Начальник отделения /он же старший статистик.....	1.
М. статистик.....	1.
Чертежник.....	1.
.....	4.
Регистрационно-дактилоскопическое отделение:	
Начальник отделения.....	1.
Регистратор-дактилос.....	2.
.....	3.
Фотографский:	
Зав. фотографией.....	1.
Фотограф.....	1.
.....	0.

Привертає увагу пояснювальна записка до проекту штатів Головного управління кримінального розшуку робітничо-селянської міліції УСРР із докладним описом функцій структурних підрозділів, зокрема, науково-організаційного відділу Головного управління робітничо-селянської міліції УСРР [4]. В обґрунтуванні створення цього відділу, зважаючи на досвід західно-європейських держав і Сполучених Штатів Америки, зроблено акцент на тому, що успішна діяльність у сфері кримінального розшуку

безпосередньо залежить від спеціальних знань і “специфічно-професійного досвіду” працівників та демонструє тим кращі результати,

чим краще організовані науково-технічні частини (відділи). Автори проєкту зауважують, що “методи вчинення злочинів удосконалюються, а способи їх використання злочинцями відшліфовуються шляхом застосування приладів сучасної науки й технічної промисловості” (переклад доповідача – К. С.). Далі автори наголошують, що “злочинці винаходять нові відмічки для вдосконалених замків, використовують хімічні реакції тощо” (переклад доповідача – К. С.), і роблять висновок про необхідність правоохоронним органам (а саме кримінальному розшуку) знати можливості і досягнення сучасної науки та техніки в усіх її галузях, що стане можливим у разі утворення науково-організаційного відділу [4].

Зважаючи на історичні події того часу та практичну доцільність, науково-технічний (науково-організаційний) підрозділ у складі правоохоронних органів неодноразово реорганізовувався. Водночас, можна вести відлік історії утворення судово-експертних підрозділів саме з 30 березня 1922 року.

Із набуттям Україною незалежності експертно-криміналістична діяльність в системі МВС перейшла на новий етап розвитку: постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 1998 року № 617 було утворено Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, а згодом постановою від 20 червня 2000 року № 988 – Експертну службу МВС України.

Поєднуючи набутий багаторічний практичний досвід та бажання стати однією з найкращих судово-експертних установ у Європі, Експертна служба МВС здійснила потужний стрибок у майбутнє, що дало змогу в стислі терміни стати у 2002 році повноправним членом Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI), до речі, першими серед експертних установ України, суттєво переоснастити наявний технічний парк, підвищити професійний рівень працівників, сформувати науковий потенціал, здобути повагу й авторитет серед інших суб’єктів судово-експертної діяльності та налагодити співробітництво з багатьма експертними установами Європи та світу.

Пройшовши довгий шлях свого становлення та розвитку, Експертна служба МВС не зупиняється на досягненнях. Завдяки наявному науково-практичному потенціалу, який налічує 14 докторів наук і 106 кандидатів наук (докторів філософії), тільки за останній рік, попри воєнний стан і нові виклики, що постають перед службою, науковий доробок працівників установ Експертної служби МВС становить 834 науково-методичних матеріали за різними напрямками судової експертизи.

Для задоволення потреб органів досудового розслідування та суду, зокрема й міжнародного трибуналу, упродовж 2022–2023 років запроваджені та стрімко розвиваються такі нові напрями: дослідження артилерійської та ракетної зброї, дослідження наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі (вперше серед судово-експертних установ України), інженерно-екологічні дослідження, археологічні та лінгвістичні дослідження.

Логічним завершенням роботи із запровадження та розвитку молекулярно-генетичної експертизи, розпочатої вперше в Україні в 1995 році, стало прийняття 9 липня 2022 року Верховною Радою України Закону України “Про державну реєстрацію геномної інформації людини”, яким передбачено, зокрема й створення Електронного реєстру геномної інформації людини.

Особлива роль у системі інформаційного забезпечення кримінального провадження відводиться базам даних підрозділів Експертної служби МВС України, оскільки використання досягнень розвитку інформаційних, комп’ютерних, біометричних та інших технологій під час запобігання, виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень полегшує та водночас оптимізує діяльність зі збирання доказової інформації, яка дає змогу ідентифікувати злочинця та встановити його причетність до вчинення протиправного діяння.

Так, в Експертній службі МВС успішно функціонує більше десятка автоматизованих криміналістичних обліків, зокрема:

– автоматизований балістичний облік, створений фахівцями ДНДЕКЦ МВС у 2017 році на базі автоматизованої балістичної ідентифікаційної системи “BalScan” на виконання підпункту 5 пункту 5 рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні”, уведеного в дію Указом Президента України від 16 червня 2015 року № 341/2015, яким Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центру Міністерства внутрішніх справ України доручалося створити єдиний загальнодержавний облік стрілецької зброї та автоматизований балістичний облік;

– Єдиний реєстр зброї, запроваджений у червні 2023 року в Україні (одній із перших серед країн Європи) за безпосередньої участі фахівців служби на виконання зазначеного рішення РНБО та наказу Міністерства

внутрішніх справ України від 10 січня 2022 року № 2 “Про затвердження Положення про функціональну підсистему “Єдиний реєстр зброї” єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ”;

– автоматизований облік голосів і мовлення людини, створений у 2018 році на базі спеціалізованого програмного забезпечення “SIVE VOICE”, використання якого допомагає протидіяти злочинам, пов’язаним із загрозою безпеці громадян, у частині завідомо неправдивих повідомлень про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками, а також розкривати інші злочини, зокрема скоєні армією агресора на території України та встановлювати осіб, безпосередньо причетних до їх скоєння;

– Електронний реєстр геномної інформації людини, створений у 2023 році відповідно до Закону України від 9 липня 2022 року № 2391-IX “Про державну реєстрацію геномної інформації людини” та наказу Міністерства внутрішніх справ України від 4 серпня 2023 року № 639 “Про затвердження Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини”.

Слід зазначити, що багато уваги приділяється міжгалузевій та міжвідомчій співпраці – представники ДНДЕКЦ МВС входять до складу консультативно-дорадчих і робочих органів для вирішення окремих питань, що постають перед правоохоронними органами. Фахівці Експертної служби МВС є постійними членами робочих груп Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI), крім того напрацьована тісна взаємодія із підрозділами Інтерполу та Європолу щодо спільної роботи за різними напрямками з метою боротьби зі злочинністю, а також Гаазьким трибуналом щодо документування та формування доказової бази злочинів, вчинених внаслідок військової агресії РФ на території України.

Отже, сьогодні, як і понад 100 років тому, роль Експертної служби МВС щодо надання кваліфікованої допомоги правоохоронним органам України в розслідуванні правопорушень, забезпеченні належного відправлення правосуддя та наданні надійних науково-обґрунтованих доказів у суді залишається актуальною та важливою.

Перелік посилань

1. Печніков В. С. Є така служба... : у 2 т. / під ред. І. П. Красюка. Київ : Еліт Прінт, 2011. Т. 1. Ч. 1. 585 с.

2. Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. Історія міліції України у документах та матеріалах : у 3 т. Київ: Генеза, 1997. Т. 1. 504 с.

3. Наказ Головного управління міліції УСРР від 30 березня 1922 року № 446 : Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Ф. 6. Оп. 1. Спр. 1049. Арк. 141-142 зв., 143-143 зв.

4. Наказ Головного управління міліції УСРР від 30 березня 1922 року № 446 : Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Ф. 6. Оп. 1. Спр. 1049. Арк. 141-142 зв., 143-143 зв.

УДК 343.98

Лазарєв Олександр Григорович
провідний судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

РОЛЬ ПОГЛИБЛЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СМАРТФОНІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

THE ROLE OF IN-DEPTH RESEARCH OF SMARTPHONES IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS

У тезах висвітлюється важливість проведення поглибленого дослідження смартфонів при розслідуванні кримінальних проваджень під час проведення комп'ютерно-технічної експертизи.

Ключові слова: смартфони, кримінальні провадження, розслідування.

The theses highlight the importance of conducting in-depth research on smartphones in criminal investigations during computer forensics examinations

Key words: smartphones, criminal cases, investigation.

У сучасних умовах експерти з дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів на практиці виникають проблеми дослідження смартфонів, такі як: захищений доступ до інформації, шифрування даних, особливості організації операційних систем та аналізу отриманої інформації.

Одним зі шляхів подолання цих проблем є отримання поглиблених спеціальних знань експертами із використанням кращих світових практик та методик.

Курс "SANS FOR585: Smartphone forensic analysis in-depth" частково дозволяє вирішити проблеми, з якими стикаються експерти з дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів, та дозволяє отримати набагато більше інформації як для експерта, який здійснює дослідження, так і у подальшому для сторони кримінального провадження, що призначила таке дослідження.

Курс "SANS FOR585" містить багато інформації яка, може допомогти в проведенні розслідувань кримінальних проваджень. Нижче наведено узагальнений перелік такої інформації:

– вибір найефективніших криміналістичних інструментів, технік та процедур для ефективного аналізу даних смартфонів;

- відновлення подій, пов'язаних зі злочином, за допомогою інформації зі смартфонів, включаючи побудову хронологічної послідовності подій (timeline) та аналіз зв'язків (наприклад, хто спілкувався з ким, де і коли);
- інформацію про те, як файлові системи смартфонів зберігають дані, у чому полягають їх відмінності і як докази будуть зберігатися на різних пристроях;
- аналіз файлових систем на смартфонах та пошук інформації, яка не доступна звичайним користувачам;
- визначення того, яким чином докази потрапили на мобільний пристрій, чи створені ці дані користувачем;
- використання ручних методів аналізу для відновлення видалених даних, збережених на смартфонах;
- встановлення зв'язку між користувачем та смартфоном на конкретну дату/час та в різних місцях;
- відновлення прихованих або замаскованих засобів комунікації у застосунках на смартфонах;
- дешифрування або декодування даних застосунків, які не обробляються спеціалізованим криміналістичним програмним забезпеченням;
- виявлення смартфонів, що постраждали від впливу шкідливого програмного забезпечення, та програм-шпигунів за допомогою криміналістичних методів;
- декомпіляція та аналіз мобільного шкідливого програмного забезпечення за допомогою безкоштовних (або з відкритим вихідним кодом) інструментів;
- робота з шифруванням на смартфонах, обходом, подоланням або підбором кодів доступу, які були вивантажені зі смартфонів вручну, включаючи розблокування зашифрованих резервних копій iOS, створених за допомогою iTunes;
- відомості про те, як інформація зберігається на носіях інформації смартфонів (SD-картах) і як зашифровані дані можуть бути розшифровані за допомогою використання смартфона;
- вилучення та аналіз інформації зі смартфонів, включаючи пристрої на Android, iOS, BlackBerry 10, Windows Phone, китайські підробки та SD-карти;
- проведення поглиблених комп'ютерно-технічних експертиз структур даних на смартфонах, дослідження додаткових даних, які багато інструментів дослідження не інтерпретують;
- аналіз баз даних SQLite та необробленого набору даних зі смартфонів для відновлення видаленої інформації;
- використання розширених методів відновлення даних на смартфонах для підтвердження результатів та видобування відсутніх або видалених даних.

Курс складається з 5 основних частин, які наведено нижче:

– FOR585.1: Загальний огляд смартфонів, основи аналізу, огляд баз даних SQLite, загальний огляд операційної системи Android та її системи резервного копіювання;

– FOR585.2: Криміналістичне дослідження операційної системи Android;

– FOR585.3: Криміналістичне дослідження смартфонів на базі операційної системи IOS;

– FOR585.4: Резервне копіювання в операційній системі iOS, криміналістичне дослідження шкідливого програмного дослідження, визначення фактів видалення інформації;

– FOR585.5: Дослідження застосунків сторонніх розробників, аналіз яких не підтримується або частково підтримується криміналістичним програмним забезпеченням.

Після заслуховування матеріалу курсу слухач може пройти екзамен та отримати сертифікат GIAC (Global Information Assurance Certification) GASF (Advanced Smartphone Forensics Certification), який визнається багатьма установами в усьому світі.

Ураховуючи викладене, поглиблений аналіз смартфонів дозволяє підвищити якість досудового розслідування кримінальних проваджень завдяки отриманню та інтерпретації більшої кількості інформації.

Перелік посилань

1. GIAC Advanced Smartphone Forensics Certification | GASF. Cyber Security Certifications | GIAC Certifications. URL: <https://www.giac.org/certifications/advanced-smartphone-forensics-gasf> (дата звернення: 26.06.2023); Матеріали курсу SANS FOR585: Smartphone forensic analysis in-depth.

2. FOR585.1: Smartphone Overview, Fundamentals of Analysis, SQLite Introduction, Android Forensics Overview, and Android Backups / Mahalik H., Crognale D. 2022. 128 с.

3. FOR585.2: Android Forensics / Mahalik H., Crognale D. 2022. 155 с.

4. FOR585.3: iOS Device Forensics / Mahalik H., Crognale D. 2022. 164 с.

5. FOR585.4: iOS Backups, Malware and Spyware Forensics, and Detecting Evidence Destruction / Mahalik H., Crognale D. 2022, 134 с.

6. FOR585.5: Third-Party Application Analysis / Mahalik H., Crognale D. 2022. 135 с.

УДК 343.98

Левицький Андрій Олегович

*кандидат юридичних наук, полковник поліції,
т. в. о. начальника управління криміналістичного забезпечення*

Москалюк Олена Михайлівна

*кандидат юридичних наук, майор поліції,
старший інспектор з особливих доручень
управління криміналістичного забезпечення*

*Головне слідче управління
Національної поліції України*

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ, ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

CRIMINAL ASSURANCE OF WAR CRIMES INVESTIGATION: CONCEPT, CONTENT, PRACTICAL ASPECT

У доповіді розглянуті актуальні питання криміналістичного забезпечення розслідування та попередження кримінальних правопорушень шляхом системного використання методів, засобів і прийомів криміналістики (техніки, тактики і методики).

Ключові слова: воєнні злочини, криміналістичне забезпечення, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика, ДНК-профіль, 3-D моделювання, безпілотний літальний апарат.

The report examines topical issues of forensic investigation and prevention of criminal offenses through the systematic use of methods, means and methods of forensics (techniques, tactics and techniques).

Key words: war crimes, forensic support, forensic equipment, forensic tactics, forensic technique, DNA profile, 3-D modeling, unmanned aerial vehicle.

Військова агресія російської федерації проти України та запровадження з 24 лютого 2022 року у нашій державі воєнного стану вплинули на діяльність усієї вітчизняної правоохоронної системи, зокрема, тих її підрозділів, які здійснюють діяльність щодо розслідування воєнних злочинів. Наразі, водночас із завданнями, виконання яких покладалося на органи досудового розслідування у мирний час, пріоритетного значення набуло виявлення, збирання, фіксація та вилучення доказів порушення російською федерацією законів і звичаїв війни, тобто, здійснення воєнних злочинів у ході триваючої збройної

агресії росії проти України. Відповідно, новими викликами для органів досудового розслідування стали необхідність фіксації та документування фактів жорстокого поводження із військовополоненими та цивільним населенням, включно з катуванням, здійсненням сексуального насильства та винищенням у різний спосіб (що сукупно мають ознаки геноциду); масового руйнування житла і об'єктів критичної інфраструктури; знищення на окупованих територіях матеріальних, культурних, національних цінностей; неналежного утримання і вбивств військовополонених; нанесення значної шкоди навколишньому середовищу тощо.

Відповідно, актуальним завданням криміналістичної науки є всебічне висвітлення проблем, пов'язаних із поняттям криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. Відповідну проблематику наразі розробляють В. Білоус, О. Дуфенюк, І. Пиріг, К. Калюга, В. Шепітько, В. Шевчук, Ю. Філіпова та ін. науковці, проте, багато важливих аспектів теми поки що залишаються невисвітленими.

Центральними елементами термінологічної конструкції “криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів” є термінопоняття “воєнні злочини” та “криміналістичне забезпечення”.

Поняття “воєнний злочин” належить до сфери міжнародного (міжнародного гуманітарного) права, під яким розуміють грубі порушення міжнародного гуманітарного права (порушення законів і звичаїв війни), за вчинення яких передбачена кримінальна відповідальність фізичних осіб на національному та міжнародному рівнях. Відповідно до міжнародно-правових норм, воєнні злочини – це дії, які свідомо порушують загальноприйняті закони та звичаї війни. Тобто, воєнними злочинами є серйозні порушення заборон, що містяться як у договірному, так і у звичасовому міжнародному гуманітарному праві. Таким чином, воєнні злочини – це свідоме, грубе, порушення законів та звичаїв війни, за які винуватці (учасники бойових дій та особи, які віддають їм накази) несуть кримінальну відповідальність, визначену рішенням міжнародних воєнних трибуналів.

Науковці у галузі міжнародного права по-різному визначають поняття воєнного злочину. Так, В. Репецький розглядає поняття воєнного злочину як діяння, що вчиняється суб'єктом міжнародного або внутрішньо національного збройного конфлікту (комбатантом) та прирівняними до них особами, або ж щодо них цивільними особами, і яке полягає у грубому порушенні норм міжнародного гуманітарного права та проявляється у масовому та грубому порушенні прав і свобод осіб, які беруть участь у збройному конфлікті, чи осіб, що не є учасниками бойових дій, але перебувають у районі їх проведення [1, с.120].

На думку А. О. Драгоненко, воєнні злочини – це суспільно небезпечні, умисні діяння, вчинені під час збройних конфліктів міжнародного або неміжнародного характеру, які посягають на встановлений міжнародним

гуманітарним правом порядок ведення бойових дій, інтереси і безпеку осіб, які обороняються, і тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність відповідно до норм міжнародного кримінального права [2, с. 156].

З урахуванням зазначеного вище, пропонуємо під поняттям воєнних злочинів розуміти суспільно небезпечні, умисні діяння, вчинені під час збройних конфліктів (міжнародного або неміжнародного характеру), які посягають на встановлений міжнародним гуманітарним правом порядок ведення бойових дій, інтереси і безпеку осіб, що обороняються, і тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність відповідно до норм міжнародного кримінального права.

Спеціалістами відмічається, що, окрім різноманіття складу, воєнні злочини характеризуються складністю процесу розслідування, обумовлених такими чинниками, як: а) неможливість або складність встановлення та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні злочину; б) відсутність безпеки учасників розслідування через загрозу обстрілів, вибухів чи обвалень; в) неможливість залучення у зону здійснення слідчих дій достатньої кількості фахівців, сил чи засобів через зазначені вище небезпеки. У цілому, зазначимо, що розслідування воєнних злочинів пов'язане із необхідністю вирішення цілого комплексу проблем і викликів безпекового, логістичного, тактичного, комунікаційного, геополітичного характеру. Водночас, як справедливо зазначає В. М. Шевчук, “трансформація злочинності в Україні під час війни значно вплинула на зміну пріоритетів завдань криміналістики та особливості формування і застосування криміналістичних знань в умовах воєнного стану” [3, с. 41].

В основу розуміння поняття “криміналістичне забезпечення” також покладено кілька підходів. Так, М. Єфімов під криміналістичним забезпеченням розуміє систему методів, засобів і прийомів з різних напрямів криміналістики (техніки, тактики і методики), що ґрунтуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики та спрямовуються на виконання завдань розслідування і попередження кримінальних правопорушень [4, с. 227].

Професор О. Шаповал вважає, що криміналістичне забезпечення розслідування злочинів полягає у впровадженні криміналістичних знань в практичну діяльність правоохоронних, правозахисних і судових органів, а також в постійній розробці нових та удосконаленні існуючих положень (засобів) криміналістичної техніки, тактики, методики [5, с. 359].

На думку М. Капустіної, криміналістичне забезпечення – це процес створення та надання наукових і апробованих судово-слідчою практикою засобів (техніко-криміналістичних, організаційно-тактичних, методико-криміналістичних, інформаційних, попереджувально-профілактичних), що використовуються працівниками органів кримінальної юстиції на основі отриманих ними знань і вмінь відповідно до загальних засад і

завдань кримінального провадження з метою протидії злочинам [6, с. 78]. Натомість, Ю. Черноус акцентує увагу на тому, що криміналістичне забезпечення – це створення умов готовності й реалізації методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики, що ґрунтуються на теоретичних засадах криміналістики й спрямовані на виконання завдань розкриття, розслідування та попередження злочинів [7, с. 154]. Відповідно, сутність криміналістичне забезпечення дослідниця вбачає у розробці та використанні криміналістичних рекомендацій, що ґрунтуються на теоретичних засадах криміналістики з метою розслідування злочинів. Відповідно, елементами криміналістичного забезпечення дослідниця вважає техніко-криміналістичну, тактико-криміналістичну, методико-криміналістична складову [8, с. 49-50].

Беручи за основу вказані визначення, приходимо до висновку, що під криміналістичним забезпеченням розслідування воєнних злочинів слід розуміти *систему методів, прийомів та засобів, запозичених із різних галузей криміналістики (техніки, тактики та методики), що мають діяльнісний, нормативний і організаційний аспекти вираження, базуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики та кримінального процесу, спрямовані на виконання завдань розслідування та запобігання воєнним злочинам.*

Зміст поняття “криміналістичного забезпечення воєнних злочинів” також будемо розв’язувати з урахуванням існуючих підходів. Так, А. В. Іщенко, І. П. Красюк та В. В. Матвієнко вважають, що поняття криміналістичного забезпечення розслідування злочинів має структуруватися із урахуванням предмета і спрямованості діяльності, пов’язаної з розробкою, впровадженням та використанням криміналістичних методів, засобів і рекомендацій у практиці розкриття та розслідування того чи іншого виду злочинів. Відповідно, до його змісту відносять наступні складові: а) теоретичні засади забезпечення; б) правове забезпечення; в) організаційне забезпечення; г) науково-технічне та науково-методичне забезпечення; г) навчально-методичне забезпечення; д) матеріально-технічне забезпечення [9, с. 130].

Криміналісткіня В. Гусєва у структурі поняття криміналістичного забезпечення виділяє: а) нормативно-правові; б) організаційно-кадрові; в) навчально-методичні; г) техніко-криміналістичні; г) інформаційно-довідкові заходи, покликані забезпечити ефективне виконання завдань кримінального провадження [10, с. 251].

Узагальнюючи праці цих та інших вчених-криміналістів у даній сфері, констатуємо, що зміст криміналістичного забезпечення діяльності з розкриття і розслідування воєнних злочинів знаходить своє відображення у: 1) організованій системі інформації, яка полегшує своєчасне, цілеспрямоване й ефективне залучення даних криміналістики для

розкриття воєнних злочинів; 2) достатньому забезпеченні спеціалістів-криміналістів науково-технічними засобами, наявності у них відповідних знань, вмінь і навичок з використання таких засобів; 3) цілеспрямованій системі впровадження новітніх досягнень криміналістики у практичну діяльність.

З урахуванням зазначеного, приходимо до висновку, що криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів полягає у нормативно-правовому, організаційно-технічному та науково-методичному супроводженні діяльності з розслідування зазначених видів злочинів, розробці нових і вдосконаленні наявних техніко-криміналістичних засобів, методів і методик розслідування.

Умови та специфіка проведення слідчих дій під час розслідування воєнних злочинів вимагають іноваційних підходів, що ґрунтувалися б на застосуванні спеціальних техніко-криміналістичних приладів, систем, комплексів із відповідним програмним забезпеченням, а також залученні спеціалістів, що володіють відповідними знаннями і навичками роботи.

З початку 2022 року Національна поліція України впровадила систему мобільних ДНК-лабораторій, що наразі забезпечує швидкі, точні та ефективні результати роботи за напрямком ідентифікації невстановлених осіб за ДНК на місцях скоєння воєнних злочинів. Зокрема, підрозділи криміналістичного забезпечення почали використовувати систему ідентифікації особи “ANDE 6C”, яка ґрунтується на технології швидкісного автоматизованого встановлення ДНК-профілю Rapid DNA, що дозволяє протягом 90-105 хвилин встановити ДНК-профіль. Перевагою даної системи можливість його використання безпосередньо “в польових умовах”, що допомагає вирішити проблему втрати доказів через несвоєчасність їх збирання та обробки. До того ж, як показує практика, система демонструє високу результативність при роботі зі “складними” зразками. Зокрема, йдеться про “кістковий” (довгий) протоколи – методика роботи з тілами та їх фрагментами, що зазнали значних гнилісних змін або термічного впливу.

За період застосування систем “ANDE 6C” було відібрано декілька тисяч зразків ДНК, з яких було виділено ДНК-профілі. Результати були успішно використані для ідентифікації загиблих осіб, пошуку зниклих безвісти, встановленні осіб загиблих військовослужбовців тощо.

Не менш важливим напрямом діяльності підрозділів криміналістичного забезпечення Національної поліції України у контексті сприяння розслідування воєнних злочинів є проведення оглядів місць події територій та об’єктів, що зазнали значних руйнувань з використанням сканера Z+F Imager 5016 та подальшого 3-D моделювання. Метод 3D-моделювання реалізований у сканері Z+F Imager 5016 дозволяє якісно провести огляд місця події, з максимальним відтворенням всієї обстановки, зафіксувати “слідову картину”, у найкоротші терміни та з

мінімальним залученням людського ресурсу створити 3D модель об'єкта (місця події). У цілому, фіксацію огляду місця події за допомогою 3D-сканера оцінюємо як високорезультативний та ефективний напрям застосування сучасних техніко-криміналістичних засобів при проведенні слідчих дій у процесі розслідування воєнних злочинів, одну із актуальних складових “воєнної” криміналістики.

Ще одним новітнім напрямом діяльності спеціалістів-криміналістів у процесі розслідування воєнних злочинів є фото- та відеофіксація територій за допомогою безпілотних літальних апаратів (далі – БПЛА). Зокрема, такий технічний засіб використовується під час оглядів місця події для орієнтуючої фото- та відеозйомки масштабних руйнувань населених пунктів, доріг, об'єктів цивільної та критичної інфраструктури. Використовуючи отримані матеріали криміналісти складають плани, схеми, фототаблиці тощо, долучаючи їх до протоколів огляду місця події (ОМП). Аналіз наявних даних підтверджує високу результативність зазначеного напрямку діяльності, особливо на прифронтових та деокупованих територіях, які залишаються замінованими чи досяжними для ворожого вогневого ураження. Використання ж БПЛА забезпечує умови відносно безпечного та якісного дистанційного огляду. Враховуючи зазначені позитивні аспекти використання БПЛА як напрямку діяльності підрозділів криміналістичного забезпечення у розслідуванні воєнних злочинів, акцентуємо увагу на необхідності системної роботи щодо підготовки спеціалістів-криміналістів Національної поліції України як зовнішніх пілотів БПЛА, а також удосконалення навичок роботи з відповідним програмним забезпеченням *Ріх4D*, яке дозволяє створювати якісні ортофотоплани ділянок місцевості та розташованих на них об'єктів.

Також необхідно підкреслити важливість подальшого удосконалення нормативних та процесуальних засад застосування новітніх техніко-криміналістичних засобів, а також поліпшення підготовки спеціалістів, які їх використовують.

Не менш важливими є подальше проведення системних наукових досліджень, що ґрунтувалися б на структурно-функціональному підході до використання інноваційних технологій у правоохоронній діяльності, і виступали б методологічним підґрунтям для вивчення й аналізу тенденцій розвитку криміналістичного забезпечення з метою адаптації його до реалій та викликів воєнного часу.

Перелік посилань

1. Репецький В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. Вип. 1. С. 120-125.
2. Драгоненко А. О. Поняття та ознаки воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Наукові записки*. Вип. 12. 2022. С. 151-157.
3. Шевчук В. М. Перезавантаження криміналістики в умовах війни: проблеми, завдання, перспективи. *Проблематика документального оформлення, визначення*

шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії російської федерації : тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків: НЮУ ім. Я. Мудрого, 2022. С. 40-47.

4. Єфімов М. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 224-228.

5. Шаповал О. В. Щодо визначення поняття й сутності криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Форум права*. 2015. № 1. С. 356- 60.

6. Капустіна М. В. Криміналістичне забезпечення досудового розслідування: поняття та ознаки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. № 14. С. 71-79.

7. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 1. С. 149-155.

8. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : моногр. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

9. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : моногр. Київ: НАВСУ; ДНДЕКЦ МВС України, 2002. 211 с.

10. Гусева В. О. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, учинених проти працівників правоохоронних органів: поняття і складові. *Вісник ХНУВС*. 2021. № 3 (94). С. 243-253.

УДК 343.98

Лежнін Володимир Ігорович

*здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового
рівня доктор PhD, адвокат*

*Національний науковий центр
“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”
Міністерства юстиції України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ПРОДОВЖЕННЯМ СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ОБ'ЄДНАНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

CURRENT ISSUES OF JUDICIAL CONTROL OVER THE EXTENSION OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION TERM IN UNIFIED CRIMINAL PROCEEDINGS

Доповідь присвячена спірним питанням судового контролю за продовженням строку досудового розслідування в об'єднаних кримінальних провадженнях, відомості про вчинення яких були внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань до 16.03.2018, та тих, що були внесені після цієї дати, а також вирішення цієї проблеми у судовій практиці.

Ключові слова: строки досудового розслідування, судовий контроль, розумні строки, об'єднання кримінальних проваджень.

The report deals with the controversial issues of judicial control over the extension of the pre-trial investigation term in unified criminal proceedings, information on the commission of criminal offences in which was entered into the Unified Register of Pre-trial Investigations before 16.03.2018, and those that were entered after that date, as well as the solution of this problem in court practice.

Key words: pre-trial investigation terms, judicial control, reasonable time, unification of criminal proceedings.

Субінститут кримінального процесуального права “продовження строку досудового розслідування” є невід’ємною гарантією дотримання розумних строків проведення досудового розслідування. Як слушно зазначає Е. О. Скубак строки досудового розслідування є одними із найбільш дієвих інструментів реалізації процесуальних гарантій прав особи у кримінальному провадженні, оскільки лише вони мають чіткі, кількісно виражені часові межі та визначені правила їх обчислення, на відміну від більшості інших процесуальних гарантій, які зазвичай мають декларативний характер або ж обмежуються фіксацією самого факту порушення чи не порушення, що залежить виключно від суб’єктивної оцінки того, хто таке порушення оцінює [1, с. 128].

Важливим аспектом для захисту прав підозрюваного та обвинуваченого є суб’єкт продовження строку – прокурор як сторона обвинувачення або слідчий суддя. Саме судовий контроль за наявністю матеріальних і процесуальних підстав для продовження строків досудового розслідування відповідає принципу змагальності сторін, а також праву на справедливий суд, закріпленому у ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини. Українські правники акцентують увагу на тому, що за своєю правовою сутністю судовий контроль за дотриманням прав людини є складовою врегулювання відповідних процесуально-правових конфліктів, пов’язаних із питаннями щодо захисту та обмеження цих прав [2, с. 34].

Слід зазначити, що процесуально-правові конфлікти під час продовження строку досудового розслідування можуть бути реальними – коли сторона захисту або потерпілий заперечує проти такого продовження, або потенційними – коли на момент продовження сторони явно не заперечують проти такого продовження, однак, залишається право подати таке заперечення під час судового розгляду. Так, у п. 18 рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справі “Вемхофф проти Німеччини”, право на розгляд справи впродовж розумного строку базується на необхідності гарантувати, що обвинуваченим не доведеться залишатись занадто довго у стані невизначеності щодо результатів кримінальних звинувачень проти них [3].

До 16 березня 2018 року продовження строків досудового розслідування здійснювалося лише прокурорами різних рівнів.

Акцентуємо, що 15 грудня 2017 року набрав чинності Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII “Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів” (далі – Закон № 2147-VIII), яким, зокрема, внесені зміни до статті 294 КПК України та надано повноваження слідчому судді щодо продовження строків досудового розслідування на період більше 3-х місяців у кримінальних провадженнях, відомості про які внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) після введення в дію цього Закону, тобто, з 16 березня 2018 року.

Слід зазначити, що непоодинокими є випадки, коли сторона обвинувачення реєструвала велику кількість кримінальних проваджень до 16 березня 2018 року без конкретної фабули виключно з метою подальшого штучного об’єднання з кримінальними провадженням, які будуть зареєстровані після 16 березня 2018 року. У такий спосіб окремі недобросовісні правоохоронці намагалися уникнути чіткої регламентації строків і судового контролю за продовженням строків досудового розслідування. Так, з метою запобігання маніпуляцій з об’єднанням розслідувань щодо різних правопорушень виключно задля уникнення застосування пункту 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, Верховний Суд визнав правильним застосування цього положення в такій ситуації та залишив в силі ухвалу першої інстанції про закриття кримінального провадження [4].

Здавалося б спірних питань з продовженням строків досудового розслідування не повинно виникати, оскільки законодавець розмежував суб’єкта продовження строків у залежності від дати внесення відомостей у ЄРДР про кримінальне провадження. Водночас, Р. М. Шестоपालов відмічає, що законодавчі зміни до чинного КПК України, що вступили в дію з цим Законом № 2147-VIII, не лише започаткували “подвійне” обрахування строків досудового розслідування, але й де-факто диференціювали самі кримінальні провадження на ті, що були розпочаті до набрання ним чинності, а також ті – що зареєстровані після. Вказане, у свою чергу, також породило процесуальні суперечки щодо обчислення строків досудового розслідування та порядку їх продовження у кримінальних провадженнях відомості про вчинення кримінальних правопорушень у яких внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань до 16.03.2018, та тих, що були розпочаті після цієї дати [5, с. 190].

Як доречно зауважив М. В. Членов, відсутність єдиного системного підходу до зміни нормативного регулювання строків досудового розслідування чіткого визначення суб’єктів продовження строків досудового розслідування, суб’єктів звернення із клопотанням про продовження строків, визначення суб’єктів, уповноважених здійснювати обчислення строків об’єднаних і виділених кримінальних проваджень тощо призвела до появи низки прогалин і колізій у КПК України, що

унеможливило забезпечення законності правозастосовчої практики та негативно позначилося на її єдності [6, с. 156].

Крім того, неврегульованим залишилося питання щодо продовження строку досудового розслідування в об'єднаних кримінальних провадженнях, відомості про вчинення кримінальних правопорушень у яких внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань до 16.03.2018, та тих, що були внесені після цієї дати. Дійсно згідно до положення п. 4 параграфу 2 “Прикінцевих положень” Закону № 2147-VIII передбачають, що підпункти 11-27, 45 пункту 7 § 1 цього розділу вводяться в дію через три місяці після набрання чинності цим Законом, не мають зворотної дії в часі та застосовуються до проваджень за якими відомості про кримінальне правопорушення, внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань після введення в дію цих змін.

Також відповідно до ч. 7 ст. 217 КПК України (у редакції Закону № 2147-VIII), днем початку досудового розслідування у провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох досудових розслідувань, – день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше. Водночас вказані норми не встановлюють особливостей продовження строків досудового розслідування та обґрунтованих підстав для відмови від судового контролю в об'єднаних кримінальних провадженнях.

Частина 3 ст. 9 КПК України встановлює, що закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати процесуальному Закону. Під час здійснення кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу. Більш того, відповідно до ч. 1 ст. 5 КПК України, процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями КПК України, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення. Отже, з огляду на приписи ч. 1 ст. 5 КПК України процесуальна дія (продовження строків досудового розслідування більше ніж на 3 місяці) має проводити згідно з КПК України у редакції Закону № 2147-VIII, тобто слідчим суддею.

Знаковим у цьому питанні є постанова Об'єднаної палати ККС ВС України від 31.10.2022 у справі № 753/12578/19 [7]. У якій, з урахуванням уточнення постановою від 11.09.2023 у справі № 711/8244/18 Об'єднаної палати ККС ВС України дати введення в дію Закону № 2147-VIII [8], встановлено, що продовження строків досудового розслідування здійснюється слідчим суддею в межах повноважень, визначених положеннями Законів № 2147-VIII і № 2617-VIII, у кримінальних провадженнях, внесених до ЄРДР з 16 березня 2018 року та які були об'єднані з кримінальним провадженням, розпочатим до цієї дати.

Також у постанові Об'єднаної палати ККС ВС України від 31.10.2022 у справі № 753/12578/19 констатовано, що положення п. 4 параграфу 2 “Прикінцевих положень” Закону № 2147-VIII щодо здійснення судового

УДК 343.98

Лисохмара Максим Володимирович

старший судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз

*Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України*

КЛАСИФІКАЦІЯ СТЗ ПРОНИКНЕННЯ НА ОБ'ЄКТ ШЛЯХОМ ВІДМИКАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ ОХОРОНИ

CLASSIFICATION OF STM PENETRATION INTO THE FACILITY BY UNLOCKING ELECTRONIC SECURITY DEVICES

В останнє десятиріччя спостерігається різке зростання злочинів з використанням спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (далі – СТЗ) під час проникнення на об'єкти шляхом відмикання електронних засобів їх охорони. Зловмисники використовують різні методи, включаючи вразливості засобів охорони, щоб проникнути в системи охорони рухомих (автомобільні транспорти) та нерухомих (режимні приміщення) об'єктів, а також отримати доступ до важливої інформації, у тому числі й секретної (державної таємниці), а саме відомостей у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати значної шкоди національній безпеці [1].

Мета і завдання дослідження. Правоохоронні органи під час розслідувань кримінальних правопорушень можуть зустрічатись з такими засобами, наприклад під час проведення слідчих дій, або оглядів місць подій. З метою покращення методів розслідування та запобігання злочинам, пов'язаним із використанням таких електронних засобів проникнення на об'єкти, є важливим завданням в умовах постійної еволюції технологій розпізнавати їх.

Об'єкт дослідження. Процес проникнення на об'єкт шляхом відмикання електронних засобів охорони.

Предмет дослідження. СТЗ для негласного проникнення на об'єкти, які оснащені електронними засобами охорони та їх класифікація.

Методи дослідження. Загальнонаукові методи (спостереження, вимірювання, порівнювання, опис, експеримент, моделювання тощо), які ґрунтуються на отриманих в результаті проведених досліджень навичках.

Ключові слова: агресія рф, війна, СТЗ, кодграбери, законодавство.

In the last decade, there has been a sharp increase in crimes involving the use of special technical means of secretly obtaining information (hereinafter referred to as STM) during penetration into objects by unlocking their electronic means of protection. Attackers use various methods, including security vulnerabilities, to penetrate mobile security systems (vehicles) and immovable (regime premises) objects, as well as get access to important information, including secret (state secrets), namely information in the field of defense, economy, science and technology, foreign relations, state security and law enforcement, the disclosure of which could cause significant damage to national security [1].

Purpose and tasks of the research. Law enforcement agencies during investigations of criminal offenses may encounter such means, for example, during investigative actions or inspections of the scene of events. In order to improve methods of investigation and prevention of crimes related to the use of such electronic means of intrusion into objects, it is an important task in the conditions of constant evolution of technologies to recognize them.

Object of study. Penetration of the facility by unlocking electronic security devices.

Research methods. General scientific methods (observation, measurement, comparison, description, experiment, modeling, etc.), which are based on the skills obtained as a result of the conducted research.

Key words: Russian aggression, war, STM, codegrabbers, legislation.

Класифікація зазначених засобів відображає різноманітність методів, що можуть бути використані для проникнення на об'єкт, а також заходів, які можуть бути вжиті для запобігання відповідних правопорушень.

З метою негласного доступу на об'єкт використовуються методи підміни електронних засобів охорони за допомогою спеціальних технічних засобів, які перехоплюють, обробляють та реєструють інформацію кодових радіопосилок (так звані кодграбери), можуть обходити електронні засоби охорони, наприклад, в автомобільних системах сигналізації, системах, що встановлені на шлагбаумах тощо.

До відома, кодграбер – це пристрій, що перехоплює радіосигнал з пульта дистанційного керування автомобільної сигналізації. У випадку активації блокування автомобіля за допомогою такого брелка, кодграбер приймає сигнал, декодує його та зберігає у своїй комірці пам'яті. В подальшому кодграбер стає клоном брелка, самостійно відкриваючи та закриваючи автомобіль, при цьому не залишаючи слідів його роботи. Проте, сучасні діалогові системи безпеки захищені від дії таких кодграберів [2].

Існує широке різноманіття видів кодграберів, які відрізняються за принципом роботи, їх побудовою, що визначається, в першу чергу, використанням типів коду (алгоритм кодування) автомобільних сигналізацій, що входять до сфери застосування кодграбера. Під сферою застосування кодграбера слід розуміти сукупність типів (видів) автомобільних сигналізацій, стосовно яких забезпечується робота кодграбера за цільовим призначенням. Для визначення сфери застосування кодграбера можуть бути використані додаткові ознаки, наприклад, інтерфейс обміну інформації автомобільної сигналізації, його робоча частота тощо.

За природою використання сигналів виокремлюють дві основні групи кодграберів, що використовують для обміну інформації радіо або інфрачервоний діапазон (далі – ІЧ-діапазон).

Використання автомобільних сигналізацій, що використовують ІЧ-діапазон, мають певні обмеження, які обумовлені: малим радіусом дії (десятки сантиметрів – одиниці метрів), вузькою направленістю брелоків-

передавачів та залежністю дії від погодних умов, що в свою чергу суттєво звужує ефективність роботи відповідних кодграберів. Саме тому переважна більшість автомобільних сигналізацій використовує радіоінтерфейс для обміну інформації засобів охорони.

Зазвичай, системи автомобільних сигналізацій використовують радіоінтерфейс на стандартизованих частотах. Найбільш поширеними в Україні є автомобільні сигналізації з використанням робочої частоти 433,92 МГц [2, с. 32].

Більшість кодграберів з радіоінтерфейсом складаються з таких основних блоків:

– *блок прийому-передачі* з антеною, який призначений для: прийому радіосигналів стандартизованої частоти, на якій проводиться обмін інформації при роботі систем автомобільних сигналізацій та подальшої передачі електричних демодульованих сигналів у блок обробки інформації; модуляції електричних сигналів, що надходять від блока обробки інформації, перетворення в радіосигнали на стандартизованій частоті та їх передача. Більшість блоків прийому-передачі конструктивно виконані як спеціалізована мікросхема “приймач-передавач”. Залежно від особливостей виконання кодграбера зазначений блок може складатися із розподілених модулів прийому та передачі (для кодграбера типу “перевороту кодів” модуль прийому відсутній);

– *блок обробки інформації*, який призначений для: отримання від модулю прийому демодульованих сигналів для їх подальшого декодування, обробки та збереження у пам’яті (вбудованій пам’яті або зовнішній); кодування команд управління автосигналізацією, що надходять від органів керування (кодовані команди надходять на блок передачі); взаємодії вбудованих та периферійних модулів (дисплей, кнопки, елементи пам’яті тощо).

– *органи керування*. Органами керування в кодграберах є кнопки, що забезпечені індикацією режимів роботи (можуть бути виконані зі світлодіодами та/або LCD-дисплеєм). Для сповіщення зміни режимів можуть використовуватись вібро- та/чи звукові сигнали [2, с. 33].

Переважна більшість кодграберів мають вигляд брелоків дистанційного керування автомобільних сигналізацій із внутрішньою перебудовою (перепрограмований вбудований мікроконтролер та/або змінене схемотехнічне рішення монтажної плати) [3]. На монтажних платах зазвичай спостерігаються сліди стороннього втручання (наприклад, ручної нерівномірної пайки), що може свідчити про наступне:

- змінене програмне забезпечення вбудованого мікроконтролера;
- та/або змінено (доброблено) схемотехнічну побудову монтажної плати.

Підсумовуючи вищенаведене слід зазначити, що врахування в службовій діяльності правоохоронних органів представленої у доповіді

інформації стосовно особливостей та класифікації СТЗ проникнення на об'єкт шляхом відмикання електронних засобів охорони, дозволить покращити методи розслідування, вдосконалити методи запобігання правопорушенням пов'язаним із використанням кодграберів та адаптувати їх до нових реалій сьогодення.

Перелік посилань

1. Засоби негласного отримання інформації. Матеріал з Вікіпедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Засоби_негласного_отримання_інформації (дата звернення 08.11.2023).

2. Рендаренко Г. В., Серьогін В. С., Мустьяце І. В. Окрема методика дослідження технічних засобів щодо їх віднесення до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, призначених для негласного проникнення до транспортних засобів, обладнаних електронними засобами охорони (автомобільною сигналізацією). Київ: УНДІ спеціальної техніки та судових експертиз СБУ, 2017. 45 с.

3. Кодграбберы. URL: <https://agentgrabber.com/product-category/kodgrabbery/> (дата звернення 06.11.2023).

УДК 343.98

Лихогод Олексій Володимирович

судовий експерт

Центру судових і спеціальних експертиз

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз*

Служби безпеки України

ВСТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖІ В АВТОМОБІЛЯХ З ГАЗОБАЛОННИМ ОБЛАДНАННЯМ ПІД ЧАС ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

INSTALLATION OF THE MECHANISM OF FIRE IN VEHICLES WITH GAS BALLOON EQUIPMENT DURING FIRE ENGINEERING RESEARCH

У тезах на прикладі дослідження пожежі в автомобілі висвітлюється питання щодо встановлення механізму виникнення пожежі під час проведення судової пожежно-технічної експертизи методом виключення.

Ключові слова: пожежа, автомобіль, осередок (первинне вогнище), джерело запалювання, причина пожежі, механізм виникнення пожежі.

In theses, on the example of the research of a fire in a car, the issue of establishing the mechanism of fire occurrence during the forensic fire-technical expertise by exclusion method is highlighted.

Key words: fire, car, center (primary fireplace), source of ignition, cause of fire, mechanism of fire.

Пожежі на транспортних засобах відносяться, як правило, до тяжких аварій, що призводять до травматизму, людських жертв та великих матеріальних збитків. Використання газу як палива викликає небезпеку утворення небезпечних концентрацій у замкнутих просторах, здатних призвести до спалаху або вибуху. Пожежі цього роду можуть виникати від зовнішніх та внутрішніх джерел, спричинених порушенням правил пожежної безпеки, технічними несправностями, порушеннями правил експлуатації транспортних засобів, недоліками конструкції встановленого обладнання, а також шляхом внесення відкритого вогню на горючі елементи авто (підпал) [1]. Для встановлення осередку (первинного вогнища) та причини виникнення пожежі під час проведення пожежнотехнічних досліджень необхідно визначати джерело запалювання та механізм виникнення пожежі, навіть у тих випадках, коли ініціатор експертизи цього не вимагає.

Розглянемо вирішення зазначених вище питань на прикладі пожежі легкового автомобіля “Volkswagen Polo”, що виникла на паркувальному майданчику одного з супермаркетів у місті Києві (Рис. 1), матеріали справи за якою надійшли на експертизу.

Рис. 1. Об'єкт пожежі

Як стало відомо, власниця автомобіля приїхала до вказаного супермаркету на своєму автомобілі, залишила його на паркувальному майданчику і пішла за покупками до магазину. Приблизно через 10 хвилини

після цього виникла пожежа в автомобілі. Невдовзі пожежу було ліквідовано пожежним підрозділом за допомогою пожежного ствола “Б” від автоцистерни із застосуванням ручного пожежного інвентаря. Внаслідок пожежі моторний відсік автомобіля вигорів повністю, вогнем пошкоджено салон, застосування та лакофарбове покриття автомобіля.

Під час огляду місця пожежі встановлено, що більш тривале та потужне горіння відбувалось у моторному відсіку. За направленістю та тривалістю дії полум'я пожежі, ступеня пошкодження конструктивних елементів автомобіля, деталей та агрегатів моторного відсіку, спостерігались наслідки розповсюдження полум'я пожежі первинно з верхнього об'єму моторного відсіку у його внутрішній об'єм, та через технологічні отвори у кузові і зруйноване лобове скло в салон автомобіля. У міру віддалення від верхнього об'єму моторного відсіку ступінь термічних пошкоджень зменшується. При детальному огляді моторного відсіку встановлено, що найбільші ушкодження спостерігались в тій частині, де технологічно були встановлені основні елементи газобалонного обладнання – редуктор, форсунки подачі газу у двигун, з'єднувальні трубопроводи та інші елементи, що свідчить про виникнення потужного первинного горіння у верхньому об'ємі моторного відсіку. Отже, у верхньому відсіку вбачаються ознаки осередку пожежі (первинного вогнища), тобто місця виникнення пожежі [2].

Крім того, під час огляду капота автомобіля встановлено, що його металева верхня частина – фільонка – повністю відокремлена від металевої нижньої частини – рами. При огляді з'єднувальних крайніх кромки фільонки і рами виявлено, що вони рівні та відбулося відокремлення фільонки від рами у результаті дії вибуху в порожнині моторного відсіку (Рис. 2).

Рис. 2. Капот автомобіля після вибуху

Також з показань свідків пожежі відомо, що перед початком пожежі було чутно звук, схожий на вибух. На основі результатів проведеного обстеження експерти дійшли висновку, що найбільші термічні пошкодження спостерігаються у передній частині автомобіля, а менші – в задній, що свідчить про направленість розповсюдження полум'я пожежі з передньої частини автомобіля (моторний відсік) в задню його частину (салон автомобіля).

З матеріалів справи відомо, що за два роки до виникнення пожежі, на одному з приватних спеціалізованих автопідприємств в автомобілі було встановлено газобалонне обладнання з такими технічними даними: балон 42 L, мультиклапан TORELLI 200-30, блок управління TORELL T3, форсунки TORELL REAL 1.9.

Відомо, що в якості палива для двигунів внутрішнього згоряння в автомобільному транспорті використовують зріджені нафтові гази та стиснені природні гази, які забезпечують високі техніко-економічні показники, а саме метан або суміш газів пропану та бутану. Горіння палива відбувається у паровій або газовій фазах і характеризується концентраційними та температурними межами поширення полум'я [1].

У нашому випадку як паливо використовувався зріджений автомобільний газ "Пропан-бутан", який складається з суміші: 93-96% газів пропану і бутану та 4-7% суміші газів етану, етилену бутилену, та інших. Температура самозаймання цього палива складає 405-470 °C (для пропану та бутану відповідно), а за фізичними властивостями суміш важча за повітря. При цьому, нижня/верхня концентраційна межа поширення полум'я, % об'єму – 1,8/9,1 (для пропану) та 2,3/9,4 (для бутану) [1].

Вибухонебезпечні концентрації можуть утворитися у вільному об'ємі моторного відсіку, оскільки відбувається повітрообмін з навколишнім середовищем через його нещільності, і за наявності джерела запалювання могло відбутись займання або вибух.

Аварійне потрапляння палива у моторний відсік можливе при розгерметизації паливної системи внаслідок її пошкодження. При цьому паливо може витікати струменем, каплями та у вигляді пароповітряної суміші. При русі автомобіля через систему охолодження відбувається нагнітання великої кількості повітря і небезпечна концентрація в таких випадках не досягається. Тому найбільш сприятливі умови для досягнення цих концентрацій виникають при зупинці автомобіля.

Для підтвердження цієї версії було розглянуто низку можливих джерел запалювання [3] та методом виключення [4] встановлено, що серед можливого: іскри від обладнання, теплові прояви електричного струму при аварійній роботі електричного обладнання, занесене відкрите полум'я, нагріті деталі тощо, остання версія знаходить своє підтвердження. Адже конструкція автомобіля передбачає у своєму складі встановлення нейтралізатора відпрацьованих газів, а для його ефективної роботи всередині робочих елементів постійно

підтримується висока температура, яка досягає 500–800 °С залежно від умов експлуатації. До місця встановлення нейтралізатора відпрацьовані гази долають шлях прийнятною трубою та трубами відведення відпрацьованих вихлопних газів двигуна, розміщених від двигуна в сторону нижньої частини автомобіля, температура яких досягає до 1100°С. За умови розігріву зовнішніх поверхонь зазначеного обладнання автомобіля до температури самозаймання газу, який використовується внаслідок палива, зазначені поверхні можуть служити джерелом для нагріву та спалахування суміші газу “Пропан-бутан”. Мінімальна енергія запалення для пропан-бутану – 0,25 МДж [1], тобто достатньо мала, тому займання відбувається навіть у присутності слабких джерел займання, наприклад дуже нагрітих поверхонь.

Враховуючи, що газова суміш пропану та бутану важча за повітря, то у разі розгерметизації системи газобалонного обладнання у моторному відсіку, перемішуючись з повітрям, при досягненні концентрації від 1,8% до 9,4% утворюється вибухо-пожежонебезпечна суміш, яка заповнює вільний об’єм та через нещільності у нижній частині моторного відсіку контактує з розігрітими поверхнями деталей системи відпрацьованих газів, що призводить до теплообміну цих речовин та матеріалів.

У результаті вказаного контакту, з урахуванням температури розігрітих поверхонь, відбулося займання парів суміші, під час якого суміш швидко збільшилась в об’ємі, що призвело до вибуху. Вказані події призвели до підвищення температури у верхній і середній частинах моторного відсіку та подальшого горіння його горючих речовин та матеріалів моторного відсіку.

Враховуючи, що інші версії виникнення пожежі експертами було відхилено, встановленою причиною пожежі став вибух газоповітряної суміші в моторному відсіку автомобіля внаслідок розгерметизації системи газобалонного обладнання з подальшим розповсюдженням вогню по моторному відсіку і салону автомобіля.

Зазначений приклад дослідження викладеного факту пожежі доводить необхідність встановлення механізму виникнення пожежі експертом та базування методу виключення за таких умов: висування всіх можливих версій за даних умов; перевірки всіх висунутих версій; логічного спростування всіх, крім однієї з висунутих версій; відповідності обставинам справи не спростованої версії. Слід також зазначити, висування версій стало можливим після огляду об’єкта пожежі та вивчення показань свідків події.

Перелік посилань

1. Гаврилук А. Ф. Пожежна безпека колісних транспортних засобів : моногр. Львів: ЛДУ БЖД, 2018. 173 с.
2. ДСТУ 2272:2006. Пожежна безпека. Терміни та визначення основних понять. Київ: Держстандарт України, 2007. 28 с.

3. Дослідження пожеж: довідково-метод. посіб. Київ: УкрНДІПБ України. Київ, 1999. 224 с.

4. Мегорский Б. В. Методика установления причин пожаров (основные положения методики и основы пожарно-технической экспертизы). Москва: Стройиздат, 1966. 347 с.

УДК 343.98

Лукова Ольга Степанівна

*доктор філософії з економіки, заслужений економіст України,
завідувач лабораторії економічних досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ПРЕДМЕТ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЕКСПЕРТІВ

THE SUBJECT OF ECONOMIC EXPERTISE IN EXPERT RESEARCH

Тези присвячені узагальненню підходів та ключових аспектів предмета економічної експертизи. Визначено методичні підходи до визначення предмета економічної експертизи. Виявлено особливості визначення предмета економічної експертизи з питань бухгалтерського обліку фінансових інструментів.

Ключові слова: економічна експертиза, предмет експертизи, фінансові інструменти.

The article is devoted to the generalization of approaches and key aspects of the subject of economic expertise. Methodical approaches to determining the subject of economic expertise are defined. Peculiarities of defining the subject of economic expertise on the accounting of financial instruments have been revealed.

Key words: economic expertise, subject of expertise, financial instruments.

Розрізнені, поодинокі, фрагментарні – так можна охарактеризувати дослідження, присвячені предмету економічної експертизи. Оскільки економічну експертизу не можна вважати глибоко дослідженим напрямком, то дослідження її теоретичних засад доцільно розпочати із з'ясування сутнісного змісту предмета експертизи.

На дослідження теорії і практики економічної експертизи, зокрема предмету експертизи, були спрямовані дослідження низки учених. Серед них: Л. Дікань, В. Понікаров, О. Кожушко, І. Панченко, І. Шевченко, та ін.

Дослідження предмета економічної експертизи питань бухгалтерського обліку фінансових інструментів має ряд особливостей,

які зумовлені складною нормативною базою як в частині правових та економічних механізмів використання фінансових інструментів, так і в частині досить складних питань бухгалтерського обліку фінансових інструментів.

Л. В. Дікань, В. Д. Понікаров і О. В. Кожушко у навчально-практичному посібнику “Судово-економічна експертиза” зазначають, що “предметом судово-економічної експертизи є питання, що виникають у органів дізнання, досудового слідства та суду щодо фінансово-господарських операцій, зафіксованих ревізіями та перевітками, вирішення яких потребує спеціальні економічні пізнання” [1, с. 67].

Наведені інтерпретації тяжіють до розкриття правової компоненти такого виду експертизи і лише побічно зачіпають її обліковий аспект (специфічні економічні знання; питання, які відносяться до компетенції експерта-бухгалтера).

Низка експертів-практиків, викладачів відповідних навчальних дисциплін та науковців, які працюють у цій галузі, описуючи предмет судово-бухгалтерської експертизи, концентруються на “господарських операціях”, “фактичних даних”, “фінансово-господарській діяльності”, які мають бути зафіксовані в обліковій системі.

Так, спеціалісти Центру експертиз при Інституті судових експертиз і криміналістики визначають “господарські операції, відображені у первинних документах та облікових регістрах, які стали об’єктом вивчення попереднього розслідування або судового розгляду та щодо яких експерт-бухгалтер дає висновок з питань, поставлених слідчим, прокурором чи судом” як предмет судово-бухгалтерської експертизи [6].

Крім того, під предметом судово-бухгалтерської експертизи розуміються “відображені в бухгалтерській документації та облікових регістрах господарські операції, які є об’єктом судового розгляду і стосовно яких експертом бухгалтером формується висновок на основі поставлених перед ним слідчим, прокурором, судом проблем або питань” [3].

Л. М. Духновська вважає, що предмет судово-бухгалтерської експертизи – це “явища та процеси, які відображені або мали бути відображені в бухгалтерському обліку та звітності та які стали об’єктом розслідування чи судового розгляду” [2, с. 11].

Як видно з вищенаведеного, значна кількість вчених визначає предмет судово-бухгалтерської експертизи через факти господарського життя або господарські операції, явища, процеси, чи фактичну діяльність підприємства. Експерт не працює безпосередньо з господарськими операціями, тобто він не є реальним свідком факту здійснення відповідної господарської операції. Водночас він працює з документами, регістрами, звітністю, для того щоб встановити факт здійснення відповідної господарської операції на підставі аналізу цих документів та ймовірності наявності в документах певних викривлень, неточностей. Про це також

міститься згадка у згаданих вище трактуваннях – “у первинних документах та облікових регістрах”, “відображення в обліку та звітності”, “в бухгалтерській документації та облікових регістрах”, “в бухгалтерському обліку та звітності”.

Запропоновані вченими інтерпретації сутності предмету не враховують ще один аспект. Наприклад, оцінка об’єкта обліку не є господарською операцією. Це дія, облікова процедура, яка її супроводжує. Але тим не менше саме оцінка є однією із “найуразливіших” ділянок обліку. Оскільки у багатьох випадках носить суб’єктивний характер, а отже, схильність до викривлень (рис. 1).

Рис. 1.Трактування предметної сфери економічної експертизи: обмежувальний фактор (розроблено автором)

Враховуючи описане, предметом економічної експертизи все ж є не господарські операції, зафіксовані в бухгалтерських документах, а достовірність самих бухгалтерських (первинних, зведених та звітних) і супутніх документів та супровідних облікових процедур. Схоже бачення пропонує А. М. Ужва, яка вважає, що “предметом експертизи є бухгалтерські операції, що відбивають фінансово-господарську діяльність і разом з тим є певною мірою її частиною та потребують спеціальних знань експерта-бухгалтера для встановлення істини у конкретній справі” [7, с. 82].

Отже, предмет економічної експертизи доцільно розглядати як достовірність документальної фіксації господарських операцій та облікових процедур, що її супроводжують. Таке тлумачення охоплює поле, з яким працює експерт (документи, які отримує від замовника експертизи для здійснення їх дослідження), та спрямованість самої експертизи – встановлення достовірності документів та обраних облікових процедур по господарській операції, яку вони супроводжують. Також запропонована інтерпретація ілюструє розгляд предмета економічної експертизи більше з позиції бухгалтерського обліку, а не права. Таким чином, специфіка предмета економічної експертизи та сфера застосування спеціальних знань визначають певний регламент, порядок проведення експертного дослідження.

Перелік посилань

1. Дікань Л. В., Понікаров В. Д., Кожушко О. В. Судово-економічна експертиза: навч.-практ. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 220 с.
2. Духновська Л. М. Судово-бухгалтерська експертиза: метод. рек. до практ. занять для студентів напряму підготовки 6.030509 “Облік і аудит”, в т.ч. перепідгот. спеціалістів за спец. 7.03050901 “Облік і аудит” ден. та заоч. форм навчання. Київ : НУХТ, 2013. 42 с.
3. Панченко І. А. Організація судово-бухгалтерської експертизи: теоретико-практичні аспекти: дис... канд. екон. наук: 08.00.09. Житомир: Житомирський держ. технолог. ун-т, 2007. 242 с.
4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
5. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
6. Топоркова О. В., Євлаш Т. О., Говоруха О. О. Опорний конспект лекцій в таблицях та рисунках з дисципліни “Судово-бухгалтерська експертиза” для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 071 “Облік і оподаткування”. Харків: ХДУХТ, 2019. 108 с.
7. Ужва А. М. Судово-бухгалтерська експертиза: навч. посіб. для студентів ВЗО. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2019. 228 с.

УДК 343.3

Лук'янчиков Євген Дмитрович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного, господарського та
адміністративного права*

Лук'янчиков Борис Євгенович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного, господарського та
адміністративного права*

*Національний технічний університет України "Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського"*

Микитенко Ольга Борисівна

здобувач освітнього ступеня магістр

Університет економіки та права "КРОК"

**КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ**

**CONFIDENTIAL COOPERATION
IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN UKRAINE**

Розглядаються питання унормування інституту негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві. Обґрунтовується необхідність та доцільність визначення на нормативному рівні переліку процесуальних дій, які відносяться до слідчих, у тому числі негласних. Розглядаються положення, що регулюють використання конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, конфіденційне співробітництво, слідчий, конфідент, таємність, негласність.

The author analyzes the implementation of the institute of covert investigative ("search") actions in criminal proceedings as means of forming judicial evidence. The author proves the necessity and feasibility of defining at the regulatory level the list of procedural actions related to investigative actions, including covert ones. The provisions regulating the use of confidential cooperation during covert investigative (search) actions are analyzed.

Key words: investigative (" search ") actions, covert investigative (search) actions, confidential cooperation, investigator, confidant, confidentiality, secrecy.

Чинний КПК України (далі – КПК) суттєво розширив засоби пізнавальної діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, запровадивши інститут негласних слідчих (розшукових) дій (глава 21 КПК). Негласні слідчі (розшукові) дії (у подальшому – НСРД) законодавець розглядає як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК (ст. 246).

Нерозголошення до певного часу відомостей досудового розслідування, задовго до запровадження інституту негласних слідчих дій, розглядається як одна з умов, що гарантує його успішність. Завчасне розголошення матеріалів слідства, з одного боку, може негативно вплинути на хід розслідування, про що свідчать непоодинокі приклади з практики, а з іншого, – завдати шкоду доброму імені, честі і гідності особи, яку підозрюють у злочині.

Запровадження нового процесуального інституту засобів формування доказів у кримінальному провадженні привернуло увагу В. І. Галагана, В. А. Журавля, В. А. Колесника, С. С. Кудінова, Д. Й. Никифорчука, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, О. Ю. Татарова, В. Г. Уварова, В. М. Шевчука, В. А. Шепітька, Р. М. Шехавцова, М. Є. Шумила та інших науковців. Ними досліджено поняття, система, підстави і порядок проведення негласних слідчих дій, проте ряд питань потребує подальшого опрацювання і вирішення на нормативному рівні.

Одним із питань, що потребує вирішення на нормативному рівні, є визначення в главі 21 КПК переліку негласних слідчих (розшукових) дій на кшталт того, як це зроблено щодо заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 131 КПК) або запобіжних заходів (ст. 176 КПК). Це дозволить уникнути різних поглядів науковців до віднесення тих або інших процесуальних дій до слідчих, у тому числі й НСРД.

Деякі науковці і сьогодні вважають, що в 21 главі КПК міститься вичерпний перелік НСРД, що не відповідає дійсності [1, с. 7]. Так, при віднесенні тих або інших процесуальних дій до інших видів негласних слідчих (розшукових) дій деякі автори не виявляють послідовності. У коментарі до ст. 246 КПК України до негласних слідчих (розшукових) дій відносять лише ті, що містяться в її ч. 2. Тобто, до слідчих дій не відносять установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. В той же час у коментарі до ст. 268 зазначається, що її частина перша надає можливість проведення негласної слідчої (розшукової) дії, спрямованої на установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (мобільного терміналу систем зв'язку та інших радіо випромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, тобто мобільного телефону [4, с. 533-535; 588-589]. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу не відносять до слідчих дій і інші автори [2, с. 98].

Відсутність визначеного переліку слідчих дій призводить до того, що окремі науковці до негласних слідчих (розшукових) дій відносять використання конфіденційного співробітництва [3, с. 165-167]. Інші автори кажуть, що дана стаття містить унормування загальних умов використання конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Проте у подальшому зазначають, що порядок та тактика встановлення конфіденційного співробітництва визначаються законодавством України в сфері оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності [4, с. 601].

Чинний КПК наділяє слідчого правом використовувати інформацію, отриману під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом (ст. 275 КПК).

Звертаючись до аналізу даного питання К. Каряжа слушно зазначає, що термін “конфіденційне співробітництво” був вперше застосований на нормативному рівні в Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” 1992 року. Відповідно до нього конфіденційне співробітництво було віднесено до повноваження оперативних підрозділів при здійсненні оперативно-розшукової діяльності але сутність його не розкривалася [5, с. 143].

В юридичній енциклопедії конфіденційне співробітництво розглядають як довірчі таємні відносини особи з працівниками оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних органів та спеціальних служб, які встановлюються з метою отримання інформації про підготовку або скоєння злочину, про факти, що загрожують безпеці держави і суспільства. Особи, які негласно співпрацюють з правоохоронними органами, в літературі і нормативних джерелах називаються по різному: агенти, інформатори, довірені особи, зв'язківці, резиденти тощо [6, с. 334].

Наближене до цього визначення наводить В. М. Тертишник у коментарі до ст. 275 КПК. Конфіденційна співпраця, зазначає він, це негласна співпраця між уповноваженими особами оперативних підрозділів оперативно-розшукової юрисдикції з повнолітніми особами на засадах добровільності та конспіративності, яка відповідно до законодавства про оперативно-розшукову діяльність використовується для вирішення завдань кримінального провадження та завдань ОРД [7, с. 593].

В обох випадках конфіденційність пов'язують з оперативно-розшуковою діяльністю оперативних підрозділів, у той час як правом конфіденційного співробітництва наділений слідчий безпосередньо під час кримінального провадження. Конфіденційність слідчої діяльності, наголошувалося науковцями ще до закріплення цього поняття в КПК, забезпечує можливість застосування чинника раптовості, використання

якого обумовлюється наявністю протидії розслідуванню. Заінтересовані особи вдаються до різноманітних хитрощів, штучно створюють алібі для того, щоб істина залишилася не встановленою, а процесуальне спілкування не дало результатів, необхідних для успішного розслідування. Етичний аспект виявляється в тактичних прийомах збереження таємниці слідства (результатів слідчих дій і факту їх проведення [8, с. 20].

Конфіденційність слідчої діяльності, на нашу думку, має безпосередній зв'язок з недопустимістю розголошення відомостей досудового розслідування. У цьому зв'язку потребує уточнення думка Д. Б. Сергєєвої про обмежений перелік випадків застосування конфіденційного співробітництва і зведення його до випадків, що передбачені ст. 272 КПК України. Таке співробітництво, зазначає вона, може бути використане при здійсненні таких НСРД як: спостереження за особою, річчю, місцем (ст. 269 КПК України), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) та інші [9, с. 50]. Конфіденційність у кримінальному провадженні, на нашу думку, не слід пов'язувати тільки з залученням особи до участі у проведенні негласної слідчої дії. Вона має поширюватися на всю діяльність слідчого, що дозволить, до певного часу, зберегти в таємниці від інших осіб, у тому числі і колег по кабінету, відомості, якими він володіє та запобігти протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб.

Нормативного визначення потребує положення про конфіденційне співробітництво слідчого з “іншими особами, або залучення цих осіб до проведення негласних слідчих дій у випадках, передбачених цим Кодексом” (ст. 275 КПК). Потребує з'ясування питання про те, в якому процесуальному статусі має перебувати така особа. Учасники кримінального провадження визначені в п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК, проте про особу, яку залучають до конфіденційного співробітництва не згадується. На допомогу законодавцю приходять науковці. А. Р. Туманянц вважає за можливе відносити таку особу до інших учасників кримінального провадження та пропонує називати її “конфіденційний співробітник (конфідент)”. Це особа, з якою орган досудового розслідування встановив на платній або безоплатній основі відносини співробітництва, що передбачають надання нею сприяння на конфіденційних засадах вирішенню покладених на неї завдань щодо розкриття кримінального правопорушення. Права конфіденційного співробітника, зазначає автор, передбачені Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” [10, с. 151]. Якщо конфідента віднести до учасників кримінального провадження, це має знайти відображення у п. 25 ст. 3 КПК, а також в § 5 глави 3 КПК як це зроблено відносно інших учасників провадження. На сьогодні можемо констатувати, що формулювання ст. 275 КПК не відповідає вимогам засади верховенства права, на що звертав увагу Європейський суд з прав людини у справі “Круслен проти Франції”,

підкреслюючи, що закон має містити досить зрозумілі й чіткі формулювання, які давали б громадянам належне уявлення про обставини та умови, за яких державні органи уповноважені вдаватися до цього таємного і потенційно небезпечного втручання у право на повагу до приватного життя. Небезпека свавілля особливо очевидна, коли влада здійснює свої функції таємно.

На завершення слід зазначити, що в процесі подальшого унормування кримінальної процесуальної діяльності в Кримінальному процесуальному кодексі України має бути наведено вичерпний перелік процесуальних дій, які віднесено до слідчих, у тому числі негласних. Це буде стримуючим чинником від бажання використовувати для формування судових доказів тих засобів, які не набули закріплення на нормативному рівні.

Перелік посилань

1. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навч.-практ. посіб. Харків: "Оберіг", 2013. 344 с.
2. Никифорчук Д. Й., Зима Л. М., Тарасенко О. С. та ін. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі (розшукові) дії у схемах : посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 156 с.
3. Шепитько В. Ю. Тенденции криминалистики и некоторые новеллы уголовного процесса. *Криміналістичне провадження : новації процесуальної теорії та криміналістичної практики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 квіт. 2013 р. Сімферополь : ДІАЙПІ, 2013. С. 165-167.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
5. Каряжа К. Конфіденційне співробітництво в Україні: проблемні аспекти. *Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 7 липня 2023 р.). Кропивницький: Донецьк. держ. ун-т внутрішніх справ, 2023. С. 143-146.
6. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 3. Київ: "Укр. енцикл.", 2001. 792 с.
7. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 16-те, доп. і перероб. Київ: Алерта, 2020. 1070 с.
8. Лукьянчиков Е. Д., Кузьмичов В. С. Тактические основы расследования преступлений: учеб. пособ. Киев, 1989. 48 с.
9. Сергеева Д. Б. Негласное співробітництво у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 47-54.
10. Кримінальний процес: підруч. Харків: Право, 2013. 824 с.

УДК 343.983.4

Мавринська Наталія Миколаївна

*старший судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів,
психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів відділу дослідження
матеріалів, речовин і виробів*

Смичко Дмитро Олександрович

*судовий експерт сектору фізико-хімічних досліджень відділу
дослідження матеріалів, речовин і виробів*

*Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЯКИХ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

FEATURES OF THE RESEARCH OF SOME NARCOTICS DURING MARITAL STATE

Розглянуто особливості дослідження деяких наркотичних засобів під час військового стану, проаналізовано окремі види наркотиків, особливості їх вилучення та експертного дослідження, запропоновано способи покращення експертного дослідження та оновлення науково-методичної бази, що використовується в органах та підрозділах Експертної служби МВС України.

Ключові слова: наркотичні засоби, психотропні речовини, експертне дослідження.

The peculiarities of the study of some narcotic drugs during the martial state were considered, some types of drugs were analyzed, the peculiarities of their extraction and expert research, ways of improving expert research and updating the scientific and methodological base used in the bodies and units of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine were proposed.

Key words: narcotic drugs, psychotropic substances, expert research.

Введення військового стану на території України, спричиненого веденням повномасштабної війни проти України російською федерацією призвело до зростання на території нашої країни різних видів кримінальних правопорушень. Особливе місце серед вищезазначених злочинів та кримінальних проступків займають кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення, що передбачені статтями 305-327 Кримінального кодексу України.

Збільшення кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків у період військового стану, на нашу думку, обумовлене багатьма факторами, серед яких можна навести декілька основних:

– збільшення стресованості мирного населення, спричиненої активними бойовими діями на сході України;

– погіршення економічної ситуації в регіонах, що виражається в зростанні безробіття, яке призводить до збільшення кількості осіб, які за власною ініціативою залучаються до незаконного виготовлення, розповсюдження та збуту наркотиків;

– велика кількість поранених серед військовослужбовців Збройних Сил України, що відкриває нові можливості продажу для збувачів наркотичних засобів, що належать до групи анальгетиків;

– зростання кількості неповнолітніх громадян, яких було позбавлено батьківської опіки і які, в силу своєї соціальної незахищеності, схильні до дурного впливу “вулиці”.

Враховуючи наведені вище фактори, виникла потреба у повному, своєчасному та терміновому дослідженні наркотичних засобів, що вилучаються в ході слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Через вплив повномасштабної війни на економічну складову нашої держави та на зростання відсотку безробіття серед населення, зростає кількість кримінальних правопорушень, пов'язана з обігом канабісу, вилученого під час незаконного посіву, передбаченого статтею 310 Кримінального кодексу України. Упродовж літа та початку осені 2023 року на території Харківської області вилучення рослин роду коноплі відбувалося значно частіше, порівняно з іншими роками. В умовах великої кількості призначених експертиз, різко зросло навантаження як на експертів, так і на слідчих, що іноді ускладнює своєчасне вилучення та транспортування об'єктів, що направляються на експертизу. Виходячи з цього, однією з особливостей об'єктів рослинного походження, що надходять в експертні установи Експертної служби МВС України, є наявність ознак гниття та гуміфікації у рослин роду коноплі. Ця особливість викликає певні труднощі під час морфологічного дослідження рослин: встановлення наявності кореневої системи, стебла, гілок, листя верхівок, що у свою чергу, потребує від експертів певного досвіду, максимальної уваги та концентрації, щоб встановити правильну кількість рослин, що вплине на подальший хід слідства та кваліфікацію злочину [1, 2].

Під час військового стану особливе місце серед поширених наркотичних засобів займають засоби групи анальгетиків. Найбільш розповсюдженим наркотичним засобом цієї групи є метадон – наркотичний засіб, обіг якого обмежено. У зв'язку з діючою на території України “метадонною програмою”, яка передбачає застосування

метадону у замісній терапії для лікування опіоїдної залежності, а також у якості знеболюючого засобу, метадон випускається у таблетованій формі в промислових масштабах. Це дозволяє збувачам наркотичних засобів налагоджувати канали для закупки вищевказаного наркотичного засобу з метою його подальшої реалізації. Як об'єкт експертного дослідження метадон зустрічається у багатьох формах: таблетки, кристали, порошки, грудочки. Інколи порошкоподібна форма метадону надходить на дослідження у суміші з димедролом, який додається з метою додавання маси речовини. Головною особливістю дослідження метадону у військовий час є значна кількість вилученої речовини. Також об'єктами, що зустрічаються усе частіше, є шприци, які містять розчинений порошок чи таблетки метадону у воді для ін'єкцій. При дослідженні шприців необхідна більш ретельна пробопідготовка. При надходженні метадону у формі таблеток, що упаковані в блістери, необхідно оцінити однорідність чарункових упаковок, їх серію та строк придатності [3].

Також одними із найбільш розповсюджених та найбільш легкодоступних психотропних речовин серед споживачів наркотиків є речовини амфетамінового ряду. Вони знаходять своє застосування у медицині для лікування психічних розладів. Найбільш характерними представниками цього ряду є амфетамін, метамфетамін, MDA (3,4-метилендіоксіамфетамін), MDMA (3,4-метилендіоксіметамфетамін). Характерною особливістю дослідження амфетамінів в період військового стану є надходження речовин у великих розмірах, що потребує від експерта суворого дотримання правил відбору проб та дотримання методик дослідження. Також вираженою особливістю дослідження амфетамінів на етапі отримання результатів дослідження є порівняно низький вміст основної речовини в наданому об'єкті дослідження. Це пов'язано зі зростанням так званого “кустарного” виробництва, наслідком якого є наявність домішок вихідного реагенту синтезу [1, 4].

Однією з найбільш вживаних психотропних під час війни є “солі”, хімічна назва PVP (1-феніл-2-піролідін-1-іл-пентан-1-он), що найчастіше поступає на експертизу у вигляді кристалів, грудочок, порошоків. Згідно “Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів” затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770 PVP віднесений до особливо небезпечних психотропних речовин, обіг яких заборонено [5].

На прикладі дослідження деяких наркотичних засобів та психотропних речовин, кількість експертиз із дослідження яких істотно зросла в період повномасштабного вторгнення, можна зробити висновок про потребу вдосконалення методів експертно-криміналістичного дослідження наданих об'єктів. На нашу думку, з метою оптимізації процесу проведення судової експертизи, експерти повинні більш суворо дотримуватися існуючих методик дослідження, а також займатися вдосконаленням та оновленням науково-

методичної бази, що використовується в органах та підрозділах експертної служби МВС України.

Перелік посилань

1. Bell S. Forensic Chemistry. Third ed. Broken: CRC Press6000, Sound Parkway NW, Suite 300, Boca Raton, FL 33487-2742, 2022. 650 p.

2. Давидюк П. П., Вартузов В. В., Посильський О.О. та ін. Міжвідомча методика дослідження наркотиків з конопель та маку снотворного: метод. рек. / За ред. П. П. Давидюка. Київ: ДНДЕКЦ МВС України 2009. 80 с.

3. Замошець О. П., Барікова О. М., Бондаренко Б. В. Дослідження метадону: метод. рек. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2020. 34 с.

4. Вартузов В. В., Барікова О. М., Шалига М. В., Шкурдода С. В. Методика експертного дослідження амфетамінів: метод. рек. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 40 с.

5. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#n11> (дата звернення: 16.10.2023).

УДК 343.98

Мазниченко Юрій Олександрович

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник*

лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів

Виноградова Валентина Степанівна

молодий науковий співробітник

лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів

Гаврилюк Наталія Андріївна

молодий науковий співробітник

лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів

Форіс Юлія Борисівна

молодий науковий співробітник

лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ: СУТНІСТЬ, ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЇХ СКЛАДОВІ

TECHNICAL FORENSIC TOOLS FOR PROVIDING AN INSPECTION OF THE SCENE OF THE EVENT: ESSENCE, PURPOSE AND THEIR COMPONENTS

У тезах висвітлено проблемні питання використання техніко-криміналістичних засобів для забезпечення огляду місця події, зокрема, можливості удосконалення їх інформаційної складової шляхом використання автоматизованих робочих місць суб'єктів розслідування.

Ключові слова: техніко-криміналістичні засоби, організаційно-функціональна система, інформаційне забезпечення, інноваційні технології, автоматизоване робоче місце суб'єктів розслідування.

The theses highlight the problematic issues of using technical and forensic means to provide an overview of the scene of the incident, in particular, the possibility of improving their informational component by using automated workplaces of investigation subjects.

Key words: technical and forensic means, organizational and functional system, information support, innovative technologies, automated workplace of investigation subjects.

Використання техніко-криміналістичних засобів (далі – ТКЗ) для забезпечення огляду місця події (далі – ОМП) повинно ґрунтуватися на принципі максимального збереження джерел отримуваної інформації та не допускати її спотворень, а отримані з їх допомогою фактичні дані про обставини справи мають передбачати перевірку їх процесуальним шляхом і сприяти встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Тому удосконалення на сучасному етапі окремих складових техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, на нашу думку, повинно відбуватися як шляхом реалізації інноваційних підходів до їх застосування у ході огляду, так і з урахуванням зовнішніх об'єктивних чинників таких як:

– орієнтація українського суспільства на послідовний рух України до вступу у європейську спільноту з наступною імплементацією пріоритетних засад верховенства права (у частині легітимного здобуття доказів органами досудового розслідування);

– перманентне реформування правової та судової системи шляхом виконання пакету реформ, ініційованих стратегічними партнерами України, у частині домінування у кримінальному провадженні доказів, які

отримані з використанням науково-технічних засобів (як у ході проведення огляду, так і шляхом судово-експертних досліджень);

– стрімке опанування правоохоронними органами в умовах військового стану новітніми інформаційними технологіями для збирання, дослідження та зберігання доказової інформації;

– асиметрична адаптація злочинності до технічного переозброєння правоохоронної діяльності у цій сфері.

Сутність поняття “*техніко-криміналістичне забезпечення*” у криміналістичній науці означає процес використання *техніко-криміналістичних засобів* (раніше частіше вживали термін “*криміналістична техніка*”) для забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) та судово-експертних досліджень і, є похідним від змісту цих засобів. У свою чергу, термін “*техніко-криміналістичні засоби*” за своєю сутністю, означає сукупність технічних засобів, пристроїв та матеріалів, що використовуються для виявлення, фіксації, вилучення й дослідження джерел криміналістичної інформації.

Слід зазначити, що у більш широкому сенсі поняття “*криміналістична техніка*”, – це не лише прилади, обладнання інструменти, матеріали, але і методи (способи, прийоми, правила та методики) [1, с. 6-7]. І загалом це визначення становить цілісну систему теоретичних положень, концепцій, рекомендацій, методик, щодо найбільш ефективного використання засобів для збирання й дослідження доказів у кримінальному провадженні, тобто, це ще і окремий розділ криміналістики. Таким чином, криміналістична техніка, з одного боку, являє собою сукупність технічних засобів, а з іншого – розділ науки криміналістики. Таке подвійне тлумачення зберігається у криміналістиці до нинішнього часу і є, на нашу думку, найбільш обґрунтованим апіорі.

Необхідність удосконалення застосування техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів у ході огляду, також тісно пов’язана на сучасному етапі із загостренням протиріч між достатньо високим рівнем розвитку криміналістичної техніки, яка все більше опановує інноваційні досягнення природничо-технічних та гуманітарних наук, і значним ускладненням методики її застосування у розслідуванні кримінальних проваджень. Тенденцію ускладнення цих технічних засобів та методики їх використання досліджував у своїй дисертаційній роботі у 1965 році відомий вчений-криміналіст М. О. Селіванов [1, с. 6-7];

Вирішення означених вище проблем, передбачає не лише механічну оптимізацію кримінального процесу України у контексті європейських стандартів, але й стимулює подальший аналіз об’єктивних чинників, які впливають на ефективність роботи слідчих апаратів. Перш за все це стосується інформаційної складової техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Оцінюючи значення ТКЗ, які є у розпорядженні суб’єктів досудового розслідування, слід визнати, що основною перевагою їх застосування є більш повна і точна, ніж у протоколі слідчої дії, фіксація як самого місця

події, так і речових доказів злочинної діяльності. Наприклад, коли та чи інша слідча дія (ОМП, обшук, слідчий експеримент тощо) проводиться у “польових” умовах, завжди є ймовірність не звернути увагу на окремі деталі, які спочатку здаються малозначимими. При цьому найбільші прогалини виникають при виявленні та фіксації мікрооб’єктів, робота з якими потребує спеціальних матеріалів, засобів та пристосувань. Але, як показує слідча та експертна практика, навіть обмежена кількість технічних засобів, які є у валізі спеціаліста-криміналіста, не кажучи вже про такі інноваційні технології як “польові” автоматизовані робочі місця (далі – АРМ) спеціаліста за різними напрямками досліджень, за умови їх раціонального використання, дозволяє слідчому краще з’ясувати деталі розслідуваної події, отримати більш повне уявлення про обставини, характер і спосіб скоєння кримінального правопорушення, що може виявитися суттєвим при подальшому аналізі розслідуваної події та висуненні робочих версій для розслідування.

Про низьку результативність проведення оглядів місць скоєння злочинів, пов’язану з нераціональним використанням ТКЗ, відзначав у своїй монографії В. О. Волинський, який на підставі аналізу слідчої (розшукової) практики показав, що у ході ОМП у кращому разі вилучається близько 25 % речових доказів. Автор пояснює це як об’єктивними чинниками (відсутність чи недостатня забезпеченість слідчо-оперативної групи (СОГ) необхідними технічними засобами), так і суб’єктивними (незлагодженість дій суб’єктів розслідування, обмежені відомчі нормативи часу для проведення огляду тощо) [2].

Також, на нашу, думку низька результативність ОМП може бути обумовлена обмеженістю доступу суб’єктів розслідування в умовах воєнного стану, наприклад, до наступних оглядових локацій:

- території, що знаходяться у “сірій” зоні, яка не контролюється жодною зі сторін військового протистояння;

- місця ймовірно замінованих територій чи територій, де проходили бойові дії і, які ще не обстежені інженерно-саперними підрозділами Збройних Сил України чи фахівцями Державної служби з надзвичайних ситуацій (ДСНС);

- об’єктів інфраструктури, що піддаються періодичним ракетно-артилерійським обстрілам;

- ділянок місцевості, як були підтоплені у результаті підриву гідропоруд;

- промислових зон чи окремих виробничих об’єктів з високим рівнем забруднення у зв’язку з руйнуванням технологічних емностей з агресивними, токсичними чи легкозаймистими речовинами тощо.

Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування у *вузькому (прикладному) сенсі* можна розглядати як процес раціонального використання органами досудового розслідування засобів та методів криміналістичної техніки у кожному конкретному кримінальному

провадженні при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій з метою підвищення їх ефективності. Чинним кримінально-процесуальним законодавством передбачено застосування технічних засобів у ході розслідування з метою виявлення, фіксації та вилучення доказів для встановлення фактів та обставин скоєння кримінального правопорушення, а також для відбору порівняльних зразків для проведення судово-експертних досліджень.

У *широкому сенсі* техніко-криміналістичне забезпечення розслідування – це комплексна *організаційно-функціональна система* науково-технічних методів, прийомів та засобів, призначена для інформаційного забезпечення процесу розслідування кримінальних правопорушень, у відповідності до криміналістичних правил та процесуальної регламентації їх застосування, що використовується як у ході проведення досудового розслідування, так і під час судового розгляду у кримінальному провадженні. Особливість такого підходу полягає у комплексному підході до використання сил і засобів та широкому застосуванні сучасних інформаційних технологій, які є у розпорядженні органів досудового розслідування [3, с. 63].

Виходячи із означеного нами широкого тлумачення змісту техніко-криміналістичного забезпечення розслідування та з позиції суто криміналістичного підходу щодо реалізації цього комплексу засобів у ході огляду, його основними складовими є наступні:

– *техніко-криміналістичні засоби (криміналістична техніка)* – це комплекс науково-технічних засобів, призначених для забезпечення діяльності суб'єктів розслідування, а також відповідна документація на ці засоби, технологічні процеси й процедури, які об'єднані єдиною методологією їх використання для забезпечення потреб розслідування у доказовій інформації;

– *організаційне забезпечення* – сукупність методичних рекомендацій, посадових інструкцій та криміналістичних правил, що регламентують оптимальну взаємодію суб'єктів розслідування як між собою, так і з експертно-криміналістичними підрозділами у ході проведення слідчих (розшукових) дій, а також при призначенні та проведенні експертиз у спеціалізованих судово-експертних установах;

– *інформаційне забезпечення* – сукупність тактико-технічних та організаційно-методичних матеріалів (наприклад, методики розслідування окремих видів та груп кримінальних правопорушень, програми підготовки проведення окремих слідчих (розшукових) дій, моделі та алгоритми вирішення слідчих ситуацій на початковому етапі, АРМ суб'єктів розслідування тощо) для забезпечення ефективної діяльності суб'єктів розслідування у ході реалізації цілей і завдань досудового розслідування у ході огляду [4, с. 12-16];

– *нормативно-правове забезпечення* – сукупність правових та процесуальних норм, що визначають юридичний статус технічних засобів, регламентують порядок їх використання для виявлення, фіксації та

дослідження криміналістичної інформації, що має значимість як судовий доказ [3, с. 63-70].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ключовою складовою техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування є *інформаційне забезпечення*, адже це визначальний чинник у забезпеченні результативності ОМП, а отже і всього розслідування у кримінальному провадженні у цілому.

Ця теза підтверджує логічний висновок про те, що при доборі технічних засобів суб'єкт розслідування повинен керуватися, перш за все, ступенем інформативності конкретного технічного засобу, виходячи з головного критерію – швидкого та надійного отримання інформації, що має криміналістичну значимість для забезпечення потреб розслідування.

Перелік посилань

1. Селиванов Н. А. Научно-технические средства расследования преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1965. 34 с.

2. Волинский В. А. Криминалистическая техника: наука-общество-человек : моногр. Москва: ЮНИТИ, 2000. 311 с.

3. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: навч. посіб. / МОН України, НАВСУ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсєєва. Київ: ЮрІнком Інтер, 2001. 368 с.

4. Мазніченко Ю. О. Автоматизоване робоче місце експерта в судово-експертній діяльності (концептуальні засади використання). *Міжнародна поліцейська енциклопедія* : у 10 т. / відповід. ред. : Є. М. Моїсєєв, Ю. І. Римаренко [та ін.]. Київ : Атіка, 2009. Т. 5: Кримінально-процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій. С. 12-16.

УДК 343.1

Малетов Дмитро Володимирович

доктор філософії з права, асистент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства навчально-наукового інституту права

Сумський державний університет

ЩОДО НЕДОЛІКІВ ДИСТАНЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

REGARDING DISADVANTAGES OF REMOTE PROCEEDINGS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

У тезах висвітлюються існуючі переваги та недоліки використання дистанційного провадження у кримінальному процесі в умовах воєнного стану в Україні. Автор розглядає технічні, юридичні та соціокультурні виклики, пов'язані із застосуванням віддалених технологій у судовому процесі. У дослідженні

аналізуються перешкоди, такі як відсутність прямого контакту, проблематика ідентифікації осіб, порушення конфіденційності спілкування, що виникають при дистанційному проведенні судових засідань. У роботі пропонуються конкретні підходи та рекомендації для подолання цих недоліків, спрямовані на підвищення ефективності та справедливості кримінального правосуддя в умовах використання сучасних засобів комунікації та інформаційних технологій.

Ключові слова: дистанційне провадження, кримінальний процес, відеоконференцв'язок, воєнний стан.

The theses highlight the existing advantages and disadvantages of using the introduction of remote proceedings in the criminal process under the conditions of martial law in Ukraine. In particular, the author considers the technical, legal and socio-cultural challenges associated with the use of remote technologies in the judicial process. The studies analyze in detail the obstacles, such as the lack of direct contact, the problem of identification of persons, violation of the confidentiality of communication, which arise when court hearings are held remotely. In addition, the article offers specific approaches and recommendations for overcoming these shortcomings, aimed at increasing the efficiency and fairness of criminal justice in the conditions of using modern means of communication and information technologies.

Key words: remote monitoring, criminal process, video conferencing, martial law.

Право, як матеріальне, так і процесуальне, по своїй природі є соціальним регулятором, тому для якісного виконання цієї функції має оперативно реагувати на відповідні зміни у суспільних правовідносинах.

Після змін процесуального законодавства, в тому числі і кримінального, які викликала пандемія вірусу COVID-19, вітчизняне правосуддя постало перед новим викликом у вигляді повномасштабної збройної агресії зі сторони російської федерації. Тому кримінальне правосуддя мало підлаштовуватися під нові реалії воєнного стану та враховувати безпекову ситуацію.

Треба зауважити, що в мирний час здійснення судового засідання дистанційно визначалося бажанням обвинуваченого та мало відбуватися із застосуванням інформаційних систем та технічних засобів суду у його приміщенні або у місці попереднього ув'язнення чи відбування покарання.

Зазначений порядок використання дистанційного формату був характерним для кримінально процесуального судочинства та відрізнявся від цивільного чи адміністративного в моменті використання власних засобів відеоконференцв'язку.

Саме положення статті 336 Кримінально процесуального кодексу України “Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження” визначають, що судове провадження може бути здійснене у формі відеоконференції з трансляцією з іншого місця, включаючи приміщення поза межами судової будівлі, у так званому дистанційному провадженні, у наступних випадках:

коли учасник кримінального провадження не може особисто взяти участь у судовому засіданні через стан свого здоров'я або з інших вагомих причин;

для забезпечення безпеки осіб;
при проведенні допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого;
для негайного здійснення необхідних заходів, спрямованих на забезпечення ефективності судового процесу;
за наявності інших, визначених судом обставин, що вважаються достатніми [1].

Це підтверджувалося і тодішньою судовою практикою, яка не дозволяла використовувати власні технічні засоби для участі у дистанційному форматі кримінального провадження. Так, наприклад, Постанова Верховного Суду колегією суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 760/15429/20 зазначала, що проведення в режимі відеозв'язку за участю сторін поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів учасників чинним кримінально процесуальним законодавством не передбачено [2].

Так само в ухвалі Верховного Суду у справі № 431/1397/20 підтверджувалась попередня позиція щодо не регламентованості використання сторонами кримінального провадження власних технічних засобів відеоконференцзв'язку під час судового провадження, яке проводиться поза межами приміщення суду [3].

Однак, 24.02.2022 рішенням “Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку рф” Рада суддів України дозволила за об'єктивних обставин не можливості участі учасниками кримінального процесу в судовому засіданні в режимі відеоконференцзв'язку за допомогою технічних засобів, визначених чинним Кримінальним процесуальним кодексом України, у винятковому порядку допускати їх в форматі відеоконференцзв'язку з використанням будь-яких інших технічних засобів, в тому числі й власних. Цим рішенням суддям, у випадку колегіального розгляду провадження і відсутності можливості бути присутніми у одному приміщенні, також дозволило використання власних технічних засобів [4].

Треба підкреслити потенційні недоліки, щодо яких наявні дискусії в професійних юридичних колах.

Наприклад, проблема належного підтвердження особи, яка бере участь у судовому процесі, тобто ідентифікації учасника судового процесу через відсутність можливості перевірки автентичності документів, які підтверджують особову інформацію.

Проблематика відсутності у учасника судового процесу достатньої інформації про його права та обов'язки, оскільки отримати відповідну письмову пам'ятку під розписку, яка є обов'язковою за законодавством, виявляється практично неможливим у віддаленому форматі.

Проблема забезпечення конфіденційного спілкування обвинувачених та захисників при їх віддаленому розташуванні один від одного [5].

На нашу думку ці недоліки можуть бути виправлені нижченаведеними змінами в законодавстві.

Для вирішення проблеми ідентифікації особи впровадити можливість накладення кваліфікованого електронного підпису на документи, що підтверджують особу, для всіх учасників дистанційного кримінального провадження (у тому числі й свідків). Пам'ятка про ознайомлення з правами так само може бути підписана в електронному виді (в системі) при накладанні на неї кваліфікованого електронного підпису, що дозволено у інших сферах правовідносин чинним законодавством, а саме Законом України “Про електронні довірчі послуги” [6] та “Про електронні документи та електронний документообіг” [7]. Залишилось унормувати зміни до Кримінального процесуального кодексу України.

Питання забезпечення конфіденційного спілкування з захисниками може вирішуватись забезпеченням паралельного захищеного каналу зв'язку між захисником та підзахисним.

Як висновок, можемо зазначити, що при належному впровадженні вищевказаних змін до кримінально-процесуального законодавства ризики і недоліки використання наявного процесу будуть нівельовані, а переваги щодо оперативності здійснення правосуддя, економії ресурсів та убезпечення учасників кримінального процесу залишаться, без шкоди правам учасникам кримінального процесу.

Перелік посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
2. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 грудня 2021 р. у справі № 760/15429/20, провадження № 51-4104 км 21.
3. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27 липня 2021 р. у справі № 431/1397/20, провадження № 431/1397/20.
4. Рішення Ради суддів України від 24.02.2022 “Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ”.
5. Дистанційне кримінальне провадження під час воєнного стану. GOLAW. URL : <https://golaw.ua/ua/insights/publication/distanczijne-kriminalne-provadžhennya-pid-chas-voennogo-stanu/>.
6. Про електронні довірчі послуги : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 400.
7. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.

УДК 343.98

Малоок Валерій Олександрович

головний судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України*

ОЗНАКИ, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ГРУПУ ТЕХНІЧНИХ АПАРАТІВ ЦИФРОВОГО ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ ОДНІЄЇ МОДЕЛІ (МАРКИ), ТА ОЗНАКИ, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ АПАРАТ ІНДИВІДУАЛЬНО

SIGNS THAT CHARACTERIZE A GROUP OF TECHNICAL DEVICES FOR DIGITAL VIDEO AND SOUND RECORDING OF ONE MODEL (BRAND) AND SIGNS THAT CHARACTERIZE THE DEVICE INDIVIDUALLY

Процесуальним законодавством України передбачається оцінка доказів з точки зору допустимості і достовірності та їх взаємозв'язку. Нерідко для цього необхідно з'ясувати, чи дійсно відео-, звукозаписи, що представлені як докази, здійснювалися апаратурою запису, зазначеною відповідною стороною провадження (справи).

При створенні цифрового відео-, запису (файла) у ньому також фіксуються процеси та явища, які характеризують використаний технічний апарат. Актуальність роботи полягає у необхідності визначення процесів та явищ, які відображають групову належність технічного апарата до певної моделі (марки), а які індивідуально характеризують конкретний апарат.

Ключові слова: цифровий відео-, звукозапис, апарат цифрового запису, файл, аудіосигнал, відеозображення.

The procedural legislation of Ukraine provides for the evaluation of evidence from the point of view of admissibility and reliability and their relationship. Often for this it is necessary to find out whether the video and sound recordings presented as evidence were actually made by the recording equipment specified by the relevant party to the proceedings (case).

When creating a digital video and sound recordings (file), it also records the processes and phenomena that characterize technical equipment used. The relevance of the issue lies in the need to determine the processes and phenomena that reflect the group belonging of a technical device to certain model (brand), and which individually characterize a specific device.

Key words: digital video, sound recording, digital recording device, file, audio signal, video image.

Однією із задач судової експертизи відео-, звукозапису є ідентифікація апарата цифрового запису (далі – АЦЗ). Метою даної експертної задачі є

визначення, чи здійснювався досліджуваний запис наданим експерту АЦЗ, або визначення, за допомогою якого АЦЗ здійснювався досліджуваний запис. Джерелами ознак АЦЗ у відео-, звукозаписах є стійкі та виражені явища і процеси, які виникають побічно внаслідок особливостей схеми електричної принципової апарата, та які формуються його програмою запису. Деякі ознаки відображують лише групову належність АЦЗ, а деякі характеризують апарат індивідуально. У разі недостатньої сукупності ознак у досліджуваному записі, можливо встановити тільки марку АЦЗ або визначити модельний ряд, до якого він належить.

Одним з джерел ознак апарата є ім'я файла, оскільки програма запису АЦЗ автоматично присвоює створеним файлам імена у певному притаманному для них форматі. З цього випливає, що формат імені досліджуваного файла відображає належність апарата до групи АЦЗ конкретної марки або моделі. Як приклад, формат ім'я файла "2023_08_15_11_05_ch1.mp4" притаманий відеореєстраторам модельного ряду "Сафарі" і, отже, є загальною ознакою цих відеореєстраторів. Відповідно до даного формату, ім'я файла складається з дати проведення запису, години та хвилини його початку, номера каналу запису та символів-роздільників (наведений для прикладу файл створено 15.08.2023, час початку запису 11 год. 05 хв., для запису використано перший канал відеореєстратора "ch1").

Деякі формати передбачають в імені файла поле серійного номера АЦЗ, що дозволяє ідентифікувати апарат індивідуально. Як приклад, такий формат мають імена, що присвоюються файлам диктофонами моделі "EDIC-mini Tiny+ B76": останні шість цифр ім'я є серійним номером конкретного диктофона. Так, запис аудіофайла "file_3_(2023_02_16-17_32_55)_BSWMUX233913.wav" здійснювався диктофоном зазначеної моделі з серійним номером "233913".

Проте, оскільки ім'я нескладно змінити, тому формат імені файла є лише додатковою ознакою АЦЗ. Певні формати притаманні багатьом АЦЗ різних марок, тому їх ідентифікаційна значущість низька. Приклад імені файла з таким форматом: "00002.MTS".

Джерелом ознак апарата запису можуть бути дані файла, оскільки програми запису АЦЗ деяких марок створюють у файлі описові дані з найменуванням моделі або марки апарата, що вказують на його групову належність. Також описові дані можуть містити серійний номер АЦЗ, що дозволяє ідентифікувати апарат індивідуально. Так, на рис. 1 у кодах ASCII наведено кінець вказаного вище аудіофайла, створеного цифровим диктофоном моделі "EDIC-mini Tiny+ B76"; серійний номер, нанесений на корпусі диктофона: 233913. Даний файл містить дані "EM Time +", які вказують на модельний ряд диктофона: "EDIC-mini Tiny+", та дані, які є його серійним номером: "233913".

титрів (дата та час, лічильник кадрів тощо), місце розташування у кадрі, формат, шрифт, колір. Як приклад, вказаним вище відеореєстраторам модельного ряду “Сафарі” притаманні титри індикації дати та часу білого кольору, які розташовуються у прямокутній рамці чорного кольору в лівому верхньому куті кадру (рис. 4).

Рис. 4

Проте дана ознака є лише додатковою, оскільки у чималій кількості моделей АЦЗ передбачено налаштування параметрів титрів відеозображення, отже, титри у досліджуваному відеозаписі можуть відрізнятися від первинних або бути відсутніми.

Ознакою апарата цифрового відеозапису також можуть бути дефекти на відеозображенні. Такі дефекти або пов'язані з виробничим обладнанням та відображають групову належність АЦЗ, або утворюються у процесі експлуатації апарата та характеризують його індивідуально. Суттєве значення мають стійкі дефекти, що виникли внаслідок наявності так званих “гарячих” і “холодних” пікселів оптикоелектронної матриці, а також внаслідок подряпин об'єктива.

Також ознакою АЦЗ є значення частоти регулярної складової власного паразитного шуму, зафіксованого у досліджуваному записі, яка залежить від схеми електричної принципової, топології друкованої плати та інших електричних з'єднань. Тому ця ознака відображає групову належність АЦЗ до певної моделі. Проте, якщо однотипні елементи схеми у різних АЦЗ

однієї моделі мають істотні відхилення електричних характеристик, то дана частота знаходиться у певному притаманному для цієї моделі діапазоні і характеризує апарат ще й індивідуально. У апаратів цифрового відеозапису ідентифікаційна значущість даної ознаки низька, оскільки частота регулярної складової власного паразитного шуму у таких АЦЗ зазвичай дорівнює частоті кадрової розгортки, значення якої у більшості зазначених апаратів різних моделей становить 25 Гц.

Таким чином, для визначення, за допомогою якого АЦЗ здійснювався досліджуваний запис, істотне значення у досліджуваних записах мають переважно ознаки, які відображають групову належність апарата, а для визначення, чи здійснювався досліджуваний запис наданим експерту АЦЗ, більш суттєвими є ознаки, що характеризують апарат індивідуально.

УДК 343.98

Манько Євгенія Сергіївна

головний судовий експерт

*Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

ЗНАЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

THE IMPORTANCE OF LINGUISTIC EXPERTISE IN THE INVESTIGATION OF WAR CRIMES

У тезах розглядаються теоретичні та наукові засади лінгвістичної експертизи, особливості проведення лінгвістичних досліджень в умовах воєнного стану, значення лінгвістичної експертизи при розслідуванні воєнних злочинів.

Ключові слова: лінгвістична експертиза, воєнний стан, воєнні злочини.

Theses examine the theoretical and scientific foundations of linguistic expertise, the peculiarities of conducting linguistic research under martial law, the importance of linguistic expertise in the investigation of war crimes.

Key words: linguistic expertise, martial law, war crimes.

Честь та гідність є основоположними правами людини. Їхня цінність особливо зростає в умовах воєнного стану. Але, на жаль, зростають і ризики на їх посягання.

Одним з основних завдань Національної поліції України є охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави [1, с. 2]

Основний закон України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою

соціальною цінністю [2, с. 3], кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [2, с. 68].

Стаття 297 Цивільного кодексу України визначає: “кожен має право на повагу до його гідності та честі, гідність та честь фізичної особи є недоторканими [3, с. 297]. Таку ж позицію визначають і міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані Україною, такі як Загальна декларація прав людини [4, с. 3], Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [5].

Також Конституція України регламентує, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію [2, с. 34].

Одним із завдань лінгвістичної експертизи є встановлення того, чи право на свободу слова однієї людини не порушує право іншої особи на честь та гідність. Бо всім відомо, що право однієї людини закінчується там, де починається право іншої.

Лінгвістична експертиза – це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів та інших мовних об'єктів для з'ясування питань, що можуть мати юридичні наслідки. Пошук відповідей на питання, що постають під час слідства й судового розгляду, зазвичай потребує спеціальних лінгвістичних знань [6, с. 3].

Об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи мовлення є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній або в усній формі (зафіксований у відео-, фонограмі) [7].

Експерт у галузі семантико-текстуальної експертизи, не виходячи за межі своїх спеціальних знань (базових та отриманих під час спеціальної підготовки), відповідає на питання про наявність чи відсутність висловлювань, які містять заклики до певних дій (вказується, яких саме дій), погрозу, пропозицію, обіцянку або надання, прийняття, спонукання до надання будь-якої вигоди (вказується, яких саме дій) тощо, на основі спеціальних знань у галузі мовознавства [7].

На сьогодні найчастіше на вирішення експерту виносяться питання у злочинах, пов'язаних з посяганням на мир, національну безпеку, територіальну цілісність країни. Часто об'єктами експертного дослідження є публікації (зображення публікацій), поширення публікацій іншого автора та коментарі у соціальних мережах. В рамках таких досліджень вирішуються питання: чи міститься в публікації виправдання, заперечення, визнання правомірною збройної агресії російської федерації, заперечення тимчасової окупації частини території України; чи містяться в них публічні заклики до насильницької зміни чи повалення

конституційного ладу, публічні заклики до зміни меж території або державного кордону України.

Але особливе місце в лінгвістичних дослідженнях займають матеріали у справах про захист честі, гідності й ділової репутації. Об'єктом такого експертного дослідження найчастіше стають тексти друкованих та електронних засобів масової інформації (ЗМІ), а також усні виступи публічних осіб. Серед основних завдань лінгвіста – проявлення прихованих у тексті змістових імплікацій та розмежування на конкретному мовленнєвому матеріалі юридичних і лінгвістичних концептів “твердження” і “оцінне судження” [6, с. 8].

Питання, які може вирішувати лінгвістична експертиза: які значення мають слова, словосполучення, фрази, зафіксовані в тексті або повідомленні, промові, що підлягають дослідженню?, яким є об'єктивний зміст досліджуваного словосполучення, речення, тексту, групи текстів, повідомлення, промови?, чи міститься у тексті, повідомленні, промові інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?, чи містяться в тексті, повідомленні, промові висловлювання образливого характеру щодо певної особи? [7].

Лінгвістична експертиза виступає дієвим інструментом при здійсненні судочинства у справах, пов'язаних з воєнними злочинами. Адже висновок судового експерта є не лише процесуальним джерелом доказів, а й має ключове значення при винесенні рішення суду у справах, пов'язаних з порушенням права на честь та гідність.

Перелік посилань

1. Про національну поліцію України: Закон України № 580-VIII від 15.07.2015. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254 к / 96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#top> (дата звернення: 10.11.2023).

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV// База даних (БД) “Законодавство України” / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n5500> (дата звернення: 10.11.2023).

4. Загальна декларація прав людини : міжнар. док. ООН від 10 груд.1948 р. № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.11.2023).

5. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : міжнар. док. ООН від 10 груд. 1984 р. № 995_085. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_085 (дата звернення: 10.11.2023).

6. Ажнюк Л. В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження. *Мовознавство*. Київ, 2016. С. 3-18.

7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з

питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 / Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

УДК 343.85

Марко Сергій Іванович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства*

Львівський державний університет внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ЕКОЛОГІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ

FIGHTING ENVIRONMENTAL CRIME BY MEANS OF CRIMINAL PREVENTION

Здійснено науковий аналіз системи криміналістичних засобів, прийомів і методів профілактичного характеру при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля. Визначено предмет криміналістичної профілактики зазначених кримінальних правопорушень, до якого віднесено суб'єктів та об'єкти профілактики, відповідні методи, прийоми виявлення причин та умов вчинення кримінальних правопорушень та розробку на їх основі напрямів профілактичної діяльності. Обґрунтовано доцільність внесення змін до КПК України з метою підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування з усунення причин та умов, що сприяли учиненню кримінальних правопорушень.

Ключові слова: довкілля, кримінальні правопорушення, криміналістична профілактика, протидія злочинності, розслідування.

A scientific analysis of the system of forensic means, techniques and methods of a preventive nature in the investigation of criminal offenses against the environment was carried out. The subject of forensic prevention of the specified criminal offenses, which includes subjects and objects of prevention, relevant methods, techniques for identifying the causes and conditions of committing criminal offenses and the development of preventive activities based on them, is defined. The expediency of making changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine in order to improve the effectiveness of pre-trial investigation bodies to eliminate the causes and conditions that contributed to the commission of criminal offenses is substantiated.

Key words: environment, criminal offenses, forensic prevention, crime prevention, investigation.

Екологічні проблеми нинішньої України значною мірою зумовлені існуванням масштабної екологічної злочинності, породженої зокрема й нікчемними методами війни РФ на території нашої країни. Враховуючи надзвичайно високий ступінь суспільної небезпеки екологічної злочинності, неможливість усунення в багатьох випадках наслідків вчинення злочинних посягань на природне середовище (забруднення довкілля, знищення об'єктів рослинного та тваринного світу, захворювання, смерть людей) [1, с. 39-40], пріоритетним напрямком протидії злочинності в цій сфері має розроблення ефективних заходів щодо запобігання її проявам. Серед них особливого значення набувають засоби та методи криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень. Спираючись на науково обґрунтовану правову теорію в поєднанні з передовою практикою, в умовах сьогодення правоохоронні органи покликані по-новому вирішувати це завдання, що потребує зокрема й належного науково-методичного забезпечення їхньої діяльності.

Розробка засобів, прийомів та методів профілактичного характеру завжди була предметом наукового пошуку в криміналістиці. Так, у фундаментальній праці "Керівництво для судових слідчих як система криміналістики" Г. Гросс наголошував на важливості встановлення в ході слідства обставин (причин і умов), які сприяли вчиненню кожного злочину [2]. Науково-теоретична та практична значимість розроблення особливостей криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень також має науковий інтерес для представників соціології, політології, психології та інших галузей науки.

Концептуальні основи криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень ще в минулому столітті було закладено відомими вітчизняними криміналістами, зокрема, В. П. Колмаковим (1961 р.), Ф. А. Лопушанським (1973 р.), В. С. Зеленецьким (1975 р.) та іншими вченими. Зокрема, сукупність криміналістичних прийомів і методів, які мають загальний характер і можуть застосовуватися для попередження злочинів, була визначена В. П. Колмаковим як загальна методика криміналістичної профілактики, що є самостійною частиною (розділом) науки поряд з криміналістичною технікою, криміналістичною тактикою і методикою розслідування окремих видів злочинів [3, с. 108]. Г. А. Матусовський визначав криміналістичну профілактику злочинів як діяльність уповноважених суб'єктів і напрям наукових досліджень, який базується на загальних кримінологічних рекомендаціях зі встановлення причин та умов, що сприяють конкретним злочинам, сприяють їх вчиненню, вжиттю спеціальних криміналістичних заходів з метою їх профілактики, запобігання та припинення [4, с. 33].

Поділяємо позицію науковців, що запобігання кримінальним правопорушенням належить до предмета криміналістики і є складовою слідчої діяльності. Будучи частиною юридичної профілактики,

криміналістична профілактика представляє собою цілеспрямовану систему криміналістичних засобів, прийомів і методів профілактичного характеру. Вона передбачає існування низки спеціальних завдань, що відображають її внутрішню структуру та методологію [5, с. 74].

До суб'єктів криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень проти довілля насамперед слід віднести слідчі та оперативні підрозділи, прокурорів, суддів. До такої діяльності можуть бути залучені представники засобів масової інформації, громадських, природоохоронних організацій.

Криміналістична профілактика кримінальних правопорушень частково здійснюється під час досудового розслідування та є необхідною складовою діяльності слідчого. Слідчий вирішує завдання профілактичного характеру переважно шляхом застосування заходів забезпечення кримінального провадження (затримання особи, арешт майна, тримання під вартою), проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду, допиту та ін.), а також тактичних операцій. Так, застосування слідчим запобіжних заходів спрямоване не тільки на забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків, а й на запобігання спробам підозрюваного вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжувати протиправну діяльність.

В. В. Тіщенко та О. О. Подобний уточнюють, що головна профілактична діяльність слідчого здійснюється безпосередньо під час розслідування або одразу після закінчення за його результатами. Окремі запобіжні прийоми і методи криміналістики застосовується й до початку кримінального провадження та спрямовані на припинення розпочатого або запобігання новому злочину, що готується, при здійсненні оперативно-розшукових заходів [6, с. 31].

В умовах негативного впливу на довілля, що неминуче у зв'язку з агресією РФ щодо України, органи досудового розслідування поряд з установленням і доказуванням обставин вчинення кримінальних правопорушень проти довілля, повинні чітко усвідомлювати необхідність виконання іншої, не менш важливої функції – запобігання таким кримінальним правопорушенням у майбутньому.

Слушним вважаємо зауваження В. О. Малярової, яка зазначає, що профілактична діяльність слідчого не вичерпується необхідністю припинити злочин. У процесі досудового розслідування слідчий зобов'язаний, по-перше, виявити обставини, що сприяли вчиненню злочину, адже без цього неможливо встановити коло інших обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України), і, по-друге, вправі поінформувати про виявлені обставини зацікавлених суб'єктів [7, с. 348].

Беручи за основу позиції криміналістів щодо розуміння завдань методики розслідування злочинів [8, с. 257; 9, с. 408], до основних

профілактичних заходів при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля слід віднести: визначення об'єктів криміналістичної профілактики; розроблення найбільш ефективних методів виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень; розробку та застосування специфічних профілактичних заходів.

Визначаючи певні особливості криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень, зазначимо, що її об'єктами здебільшого є конкретні особи (з негативними установками, складом характеру), окремі колективи (з несприятливим мікрокліматом). Серед конкретних осіб слід виділити: засуджених (до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; до позбавлення волі); осіб, які перебувають під адміністративним наглядом; осіб, які повідомили про вчинення кримінального правопорушення; свідків; потерпілих; працівників правоохоронних органів.

І. А. Федчак та Б. М. Марець виділяють основні категорії осіб, схильних до вчинення розкрадання лісодеревини, вчасна профілактична робота з якими, дозволить не допустити злочинних дій. До таких осіб, окрім зазначених вище категорій, науковці відносять осіб: які виявляють неприховане прагнення до наживи; особи, що наділені організаційно-розпорядчими функціями; які допустили зловживання на службі, недостачі чи розтрата; які були помічені у різного роду сумнівних операціях; які працюють на об'єктах лісової галузі після звільнення з місць позбавлення волі на матеріально-відповідальних посадах [10, с. 84-85].

На переконання Р. Р. Романенка, суттєвим недоліком у вивченні умов і причин скоєння кримінальних правопорушень є те, що здебільшого у ситуаціях практичні працівники мотив вчинення конкретного кримінального правопорушення ототожнюють з умовами, що сприяли його скоєнню, тобто не шукають джерела, "коріння" кримінального правопорушення [11, с. 16].

Вважаємо, що ефективність розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, зокрема й криміналістичної профілактики, насамперед, обумовлена наявністю узгоджених і спланованих слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Організуюча роль у цій діяльності безпосередньо належить слідчому, який визначає пріоритетні напрямки розслідування, дає окремі доручення на проведення оперативно-розшукових заходів. При розслідуванні важливим є знання особливостей екологічної злочинності, що сприятиме вмілому застосуванню тактичних прийомів при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Водночас, не варто заперечувати, що профілактична діяльність правоохоронних органів при розслідуванні кримінальних правопорушень дає максимальний ефект тільки тоді, коли вона органічно поєднується з економічними, соціальними, правовими й організаційними заходами попередження злочинності в масштабах країни [12, с. 12]. Ця теза є

беззаперечною з огляду на глобальний характер екологічної злочинності в умовах війни, складність доведення більшості фактів завданої шкоди.

Підсумовуючи, зазначимо відсутність однаковості серед науковців щодо характеру та змісту питань запобігання кримінальним правопорушенням, що вирішуються за допомогою методики розслідування окремих видів протиправних діянь, а ефективність вказаних питань у методиці розслідування, зокрема й кримінальних правопорушень проти довкілля, часто ставиться під сумнів.

На нашу думку, предметом криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень проти довкілля є: об'єкти та суб'єкти криміналістичної профілактики; відповідні методи, прийоми виявлення причин та умов вчинення кримінальних правопорушень; розробка на їх основі головних напрямів криміналістичної діяльності із запобігання екологічній злочинності. Необхідним є віднесення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, що потребує внесення відповідних змін до змісту ст. 91 КПК України. Це легалізує профілактичну діяльність органів досудового розслідування та інших суб'єктів, яким буде адресоване відповідне доручення, складене слідчим відповідно до обставин конкретного кримінального провадження.

Перелік посилань

1. Василевич В. В., Поліщук Г. С. Реалізація кримінологічної політики у сфері кримінально-правової охорони довкілля. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 37-49.
2. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики : пер. с нем. 4-го доп. изд. / пер. Л. Дудкин и Б. Зиллер. СПб.: Типогр. М. Меркушева, 1908. 1040 с.
3. Колмаков В. П. Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений. *Советское государство и право*. 1961. № 12. С. 106-109.
4. Магусовский Г. А. Проблемы развития криминалистической профилактики. *Актуальні проблеми криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 верес. 2003 р.)*. Харків : Гриф, 2003. С. 38-41.
5. Книженко С. О. Криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 196-200.
6. Тищенко В. В., Подобний О. О. Криміналістика: навч.-метод. посіб. Одеса : Вид-во "Юридика", 2022. 236 с.
7. Малярова В. О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика: моногр. / за ред. С.М. Гусарова. Харків : Діа плюс, 2013. 422 с.
8. Корж В. П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями: руководство для следователей. Харків : Лицей, 2002. 280 с.
9. Орлов П. І., Волобуєв А. Ф., Осика І. М., Степанюк Р. Л., Зарецька І. М., Картер Е., Ворнер Р. Протидія економічній злочинності Харків : НУВС, 2004. 568 с.

10. Федчак І. А., Марець Б. М. Організація протидії розкраданню лісодеревини підрозділами захисту економіки Національної поліції України: моногр. Львів: ПАІС, 2016. 200 с.

11. Романенко Р. Р. Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2021. 215 с.

7. Профілактична діяльність слідчого при розслідуванні злочинів: лекція для всіх форм навчання / уклад. А. Ф. Волобуєв. Харків: НУВС, 2003. 24 с.

УДК 343.98

Маркус Віктор Васильович

експерт-оцінювач, аспірант

Маркус Яків Ісаакович

*кандидат технічних наук, експерт-оцінювач,
Голова експертної ради Українського товариства оцінювачів*

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ АРЕШТОВАНОГО МАЙНА

DETERMINING THE MARKET VALUE OF SEIZED ASSETS

Розглянуті питання, пов'язані з оцінкою арештованого майна для цілей примусової реалізації (примусового продажу), зокрема: вид вартості, який повинен визначатись для цілей примусової реалізації (примусового продажу) з урахуванням положень ст. 21 Закону України “Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів” (далі – “Про АРМА” [2]); вплив мети оцінки на методологічні підходи та оціночні процедури у разі використання результатів оцінки для встановлення початкової ціни продажу в умовах примусової реалізації; різниця між ринковою вартістю арештованого майна в умовах примусової реалізації та ринковою вартістю подібного майна, вільного від будь-яких обтяжень; можливість застосування підходів та методів оцінки при визначенні вартості арештованого майна, яке підлягає примусовій реалізації; можливість використання результатів відкритих торгів в умовах примусової реалізації майна; складнощі, які виникають при оцінці майна в умовах примусової реалізації (примусового продажу).

Розглянуті питання є дуже актуальними, оскільки правочини (а саме ціна правочину), пов'язані з реалізацією арештованого майна, в тому числі укладені АРМА, часто становляться предметом оспорювання контролюючими органами. При виконанні дослідження таких активів експерту слід враховувати засади нормативно-правових актів щодо виду вартості та оціночних процедур.

Ключові слова: арештоване майно, примусовий продаж, база оцінки, методичні підходи та методи оцінки, оціночні процедури, вартість, ціна.

The issues related to the assessment of arrested (seized) assets for the forced sale are considered, in particular: a type of value that should be determined for the forced sale, taking into account the provisions of Art. 21 of the Law of Ukraine “On the National Agency of Ukraine for Detection, Search and Assets Management received from corruption and other crimes” [2]; Influence of the evaluation objective on methodological approaches and evaluation procedures in the use of evaluation results to establish an initial sale price in conditions of forced realization; the difference between the market value of arrested property in the conditions of forced sale and the market value of such assets, free from any encumbrances; the possibility of applying approaches and evaluation methods with certain values of arrested assets, which is subject to forced sale; Ability to use open trading results in conditions of forced sale; The difficulties that arise in the assessment of assets in the forced sale.

The issues considered are very relevant, since the rights (namely the price of the transaction) associated with the implementation of arrested assets, are often subjected to the subject of contamination by law enforcement agencies. When performing an expert study on such assets, the requirements of normative legal acts should take into account the requirements of value and evaluation procedures.

Key words: arrested (seized) assets, forced sale, assessment base, methodical approaches and evaluation methods, evaluation procedures, cost, price.

У випадках стягнення активів підсанкційних осіб в дохід держави, здійснюється або примусовий продаж арештованого майна, або надання його в управління на конкурсних засадах. В рамках цих процесів виникає необхідність виконання оцінки арештованого майна, у тому числі з метою примусової реалізації (примусового продажу) активів.

По-перше, виникає питання, яке пов'язане з *видом вартості*, який повинен визначатися для цілей примусової реалізації (примусового продажу), зокрема з урахуванням вимог ст.21 ЗУ “Про АРМА”

Згідно положень ст. 21 ЗУ “Про АРМА”: Управління рухомим та нерухомим майном, цінними паперами, майновими та іншими правами. Управління активами здійснюється АРМА шляхом реалізації відповідних активів або передачі їх в управління. Активи *підлягають оцінці* суб'єктами оціночної діяльності. Реалізація майна здійснюється *за цінами, не нижчими за ринкові, є примусовою реалізацією (примусовим продажем), крім випадків реалізації активів за згодою власника.*

Безпосередньо у Законі України “Про АРМА” не вказаний вид вартості, що повинна визначатися для торгів. Вказано, що активи підлягають оцінці, реалізація є примусовою (примусовим продажем) і проводиться за цінами, не нижчими за ринкові та здійснюється на конкурсних засадах (аукціон, електронні торги тощо).

Під терміном “примусовий продаж” зазвичай розуміють реалізацію майна незалежно від волі власника (див. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К. : Юрніком Інтер, 2005. Т. II. с. 199).

Примусовий продаж – це продаж майна державними органами (їх посадовими особами), що уповноважені на це законом, спрямований на

примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб); продаж здійснюються на підставах, у спосіб та в межах повноважень, визначених чинним законодавством України. *Тобто, примусовий продаж – це продаж не залежно від волі власника, що забезпечується силою державного примусу.*

Додатково наведемо посилання на лист Фонду Державного Майна України (далі – ФДМУ) “щодо виду вартості під час оцінки арештованого майна” (№10-58-19795 від 07.08.2023 р.) [3]: *“Під час оцінки зазначеного арештованого майна слід враховувати, що арешт майна є одним із заходів, коли власник майна позбавляється за рішенням суду або ухвалою слідчого судді права на відчуження, розпорядження та/або користування майном”.*

Згідно п. 16 Порядку [7] *Стартова ціна лота на перших електронних торгах дорівнює ринковій вартості активу., за звітом про оцінку.*

Нагадаємо, що “ринкова вартість” – це вартість, за яку можливе відчуження об’єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, розсудливо і без примусу. При цьому слід врахувати, що у випадку примусової реалізації (примусового продажу) продавцем є державний орган, який діє без примусу (на відміну від власника арештованого майна; але власник в даному випадку позбавлений прав на відчуження та не є продавцем).

З огляду на вищевказане, резюмуємо, що для цілей примусової реалізації (примусового продажу), зокрема з урахуванням вимог ст.21 ЗУ “Про АРМА” визначається ринкова вартість арештованого майна (активів). Наявні правові обмеження (наприклад: арешт майна, податкова застава, іпотека або застава тощо) є однією з характеристик майна, які наряду з іншими мають вплив на вартість майна, яка повинна визначатися з урахуванням цього впливу.

По-друге, виникає питання, чи впливає мета оцінки, а саме, використання результатів оцінки для встановлення початкової ціни продажу в умовах примусової реалізації, на методологічні підходи та оціночні процедури?

Українське законодавство у галузі оцінки окремо не наводить поняття “мета оцінки”, мабуть тому, що воно є очевидним. У той же час:

– для визначення бази оцінки враховуються мета оцінки та умови використання її результатів (ст. 3 НСО 1);

– вибір бази оцінки залежить від мети, з якою проводиться оцінка майна, його особливостей, а також нормативних вимог (ст. 11 НСО 1);

– оцінювач застосовує, як правило, кілька методичних підходів, що найбільш повно відповідають визначеним меті оцінки, виду вартості за наявності достовірних інформаційних джерел для її проведення (ст. 36 НСО 1).

Згідно положень абзацу 2 ст. 9 Закону України “Про оцінку ...” [1]: “розроблення НПА з оцінки майна здійснюється на засадах міжнародних стандартів оцінки”. Тому додатково звернемося до Міжнародних стандартів оцінки (далі – МСО).

В МСО-2022 [6] вказано: термін “мета” стосується *причини за якою виконується оцінка*.

Основні принципи оцінки: Передбачуване використання. Оцінювачі повинні розкривати або зазначати у звіті ясний і точний опис передбачуваного використання оцінки.

Згідно п. 20.19. Мета [6]: “Термін “мета” стосується причин(и), за якими (якою) виконується оцінка. Зазвичай, метою оцінки, серед інших, є складання фінансової або податкової звітності, розгляд судових справ, супровід угод, підтримка рішень про кредитування під забезпечення”.

Згідно положень Розділу 20. Загальні вимоги [6]: “... *важливо, щоб консультування з оцінки не здійснювалося поза його контекстом або для цілей, на які воно не було орієнтоване...*”.

З огляду на наведене, значення мети оцінки є суттєвим, тому що мета визначає:

- істотні умови договору на оцінку;
- виключну сферу застосування результатів оцінки;
- базу оцінки та вид вартості;
- методичні підходи до визначення вартості та безпосередньо оціночні процедури;
- обмеження щодо застосування результатів оцінки.

Очевидним є твердження, що наявність правових обмежень щодо майна знижує його інвестиційну привабливість, цінність, а відповідно і вартість (у порівнянні з аналогічним майном, що не має таких правових обмежень). Згідно вимог п. 53 НСО 1 (розділ *Загальні вимоги до проведення незалежної оцінки майна*), а саме: “*Залежно від обраних методичних підходів та методів оцінки оцінювач повинен:*

– зібрати та проаналізувати всі істотні відомості про об’єкт оцінки, зокрема *вихідні дані про його правовий статус*, відомості про склад, технічні та інші характеристики, *інформацію про стан ринку стосовно об’єкта оцінки та подібного майна...*;

– проаналізувати існуючий стан використання об’єкта оцінки та визначити умови його найбільш ефективного використання:

– *визначити правові обмеження щодо об’єкта оцінки та врахувати вплив на вартість об’єкта оцінки.*

– обґрунтувати застосування методичних підходів, методів та оціночних процедур, у разі потреби – застосування спеціальних методів оцінки та оціночних процедур (комбінування кількох методичних підходів або методів).

Тобто чітко вказується, що необхідно аналізувати та враховувати правовий статус об’єкта оцінки, наявні правові обмеження та їх вплив на вартість.

В якості прикладу доречно звернутися до польської нормативної бази незалежної оцінки – “Стандарту для оцінки вартості нерухомості для спеціальних цілей”.

У цьому документі при розгляді процедури оцінки прописано визначення ринкової вартості, але, при цьому, оцінювач зобов'язаний вказати на ризики, пов'язані з оціночною ситуацією і об'єктом оцінки. Інакше кажучи, слід вказати чинники, що обмежують ступінь ринковості отриманого показника. До таких чинників, здатних вплинути на ліквідність, віднесені: 1) технічний стан нерухомості; ... 5) наявність *правових обтяжень*; тощо.

Таким чином, при виконанні оцінки з метою “використання результатів оцінки для встановлення початкової ціни продажу в умовах примусової реалізації” оцінювач повинен врахувати умови, на які вказує саме мета оцінки. У даному випадку такою умовою є наявність правових обмежень (обтяжень) об'єкта оцінки, а саме: наявність арешту майна та участь держави, як суб'єкта правовідносин тощо.

Висновок: використання результатів оцінки для встановлення початкової ціни продажу в умовах примусової реалізації впливає на методологічні підходи та вимагає застосування відповідних розрахункових оціночних процедур (наприклад, застосування відповідних коректувань), з метою врахування наявних правових обмежень.

По-третє: чим відрізняється ринкова вартість арештованого майна в умовах примусової реалізації від ринкової вартості подібного майна, вільного від будь-яких обтяжень?

Щодо відмінності “ринкової вартості арештованого майна в умовах примусової реалізації від “ринкової вартості” подібного майна, вільного від будь-яких обтяжень, то виходячи з природи обтяжень (обмежень) є очевидним, що *ринкова вартість майна з обтяженнями, є нижчою за ринкову вартість аналогічного майна, що є вільним від будь-яких обтяжень.*

На практиці це впливає з того, що, наприклад, майно без обтяжень не потребує довготривалих процедур по оформленню прав на це майно. Угода щодо майна без обтяжень може бути укладена по результатам домовленості між зацікавленими сторонами протягом мінімального періоду часу (1 – 3 доби). Тому це майно є більш ліквідним та інвестиційно привабливим.

У разі наявності обтяжень (іпотека, арешт, наявність держави як суб'єкта правовідносин щодо укладання угоди) витрати часу на відповідні погодження, отримання дозволів, проведення торгів тощо та безпосередньо укладання угоди суттєво збільшуються (можуть тривати більше року). Окрім цього, такі угоди завжди мають суттєві ризики подальшого оспорювання. Угоди, в яких приймала або приймає участь держава, знаходяться під жорстким контролем правоохоронних органів та

дуже часто є предметом розгляду у відповідних провадженнях, в тому числі і кримінальних. Також стороною, яка може оспорювати угоду, може бути попередній власник майна.

При цьому навіть суворе дотримання всіх норм законодавства, що є безумовно обов'язковим, лише частково знижує ризик їх оспорювання. Це може в подальшому призвести до обмежень у праві власності (накладення того самого арешту на період провадження, досудового слідства та розгляду справи у суді) або до визнання угоди недійсною, з подальшим припиненням прав власності. Додатково відмітимо, що за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави застосовуються збільшені строки позовної давності (ст. 258 Цивільного кодексу України). Такі потенційні наслідки суттєво впливають на інвестиційну привабливість арештованого майна, що безумовно знижує його ринкову вартість.

Для збереження ліквідності та інвестиційної привабливості майна з обтяженнями (арештованого майна в тому числі) необхідні комплексні процедури щодо компенсації сукупності вказаних ризиків. За умов ринкової економіки це досягається зниженням вартості таких активів у порівнянні з активами без обтяжень, тобто, зменшує ринкову вартість арештованого майна.

Підтвердженням негативного впливу правових обмежень на вартість майна, є закладені у Порядку [7] положення: п. 4. ... *Перші електронні торги проводяться без можливості зниження початкової вартості лота, повторні (другі, треті) електронні торги – з можливістю зниження початкової вартості лота.* Порядком передбачена можливість зниження початкової ціни нерухомого майна, в загальному на 60 відсотків, а рухомого на 70 відсотків.

Висновок: ринкова вартість арештованого майна в умовах примусової реалізації завжди відрізняється від ринкової вартості аналогічного майна без будь-яких обтяжень. При її розрахунку потрібно врахувати характеристики майна, а саме відповідні правові обтяження (арешт, примусовий продаж). За цих умов ринкова вартість майна з обтяженнями, є нижчою за ринкову вартість аналогічного майна, що є вільним від будь-яких обтяжень.

Наступне практичне питання – які підходи до оцінки можуть використовуватись при визначенні вартості арештованого майна, яке підлягає примусовій реалізації ?

Згідно міжнародних та національних стандартів оцінки існують три підходи до оцінки ринкової вартості майна: порівняльний, дохідний та витратний. У разі потреби оцінювачем здійснюється комбінування кількох методичних підходів.

У рамках порівняльного підходу вартість майна визначається на базі ринкових даних щодо вартості продажу (пропонування) подібного майна.

Згідно НСО 1 *подібне майно* – майно, що за своїми характеристиками та (або) властивостями подібне до об'єкта оцінки і має таку саму інвестиційну привабливість. В той же час оцінювачу потрібно дуже обережно використовувати дані *подібних угод, тобто цивільно-правових угод, предметом якої є подібне майно і яка має спільні ознаки з угодою, для укладення якої проводиться оцінка*; враховувати відмінності в характеристиках об'єкта оцінки та об'єктів порівняння, шляхом внесення коригувань.

В якості подібних угод або об'єктів порівняння можуть розглядатися ціни угод, які здійснилися по результатах відповідних аукціонів (електронних торгів), у разі, якщо вони: за своїми характеристиками та (або) властивостями подібні до об'єкта оцінки і мають таку саму інвестиційну привабливість. Таке майно слід розглядати та аналізувати його на відповідність до визначення “подібного майна”, та тільки потім приймати рішення щодо використання його в якості об'єкта порівняння. Це відповідає вимогам до визначення ринкової вартості – *вартості, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна*. Результати відкритих торгів в умовах примусової реалізації майна можуть аналізуватися оцінювачем та використовуватись як інформаційна база при розрахунку ринкової вартості арештованого майна, з урахуванням вимог чинного законодавства.

В рамках дохідного підходу оцінювачу також слід враховувати особливості примусового продажу у вигляді правових обмежень (обтяжень) майна. Це можна врахувати при прогнозуванні розміру або строку надходження грошових потоків від володіння майном; збільшення ставки капіталізації/дисконтування, внаслідок врахування відповідних ризиків тощо. Такі оціночні процедури потребують від оцінювача високого рівню професіоналізму, оскільки складно достовірно прогнозувати доходність об'єкту, що має суттєві обтяження.

Слід відмітити, що конкретні оціночні процедури, безпосереднє внесення коригувань, в тому числі врахування правових обмежень (обтяжень) не є предметом окремого розгляду в нормативно-правових актах з оцінки. Ці умови завжди є відмінними для кожного конкретного майна або активу та повинні детально розглядатися оцінювачем при виконанні оцінки.

Висновок: оцінка ринкової вартості арештованого майна може виконуватись в рамках “класичних” методів оцінки, при цьому потрібно застосовувати відповідні оціночні процедури для врахування правових обмежень (обтяжень).

Наведена інформація має роз'яснювальний характер та може або повинна враховуватись при виконанні відповідних досліджень.

Перелік посилань

1. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>

2. Про Національне Агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>

3. Щодо виду вартості під час оцінки арештованого майна: лист Фонду державного майна України від 07.08.2023 № 10-58-19795.

4. Загальні засади оцінки майна і майнових прав. Національний Стандарт №1: постанова Кабінету Міністрів України №1440 від 10.09.2003. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/2739874>

5. Оцінка нерухомого майна. Національний стандарт №2: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 № 1442. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/10243262>

6. Міжнародні стандарти оцінки МСО 2022. URL: <http://www.afo.com.ua/ru/news/2-general-assessment/1444-new-version-of-international-valuation-standards-ivs-2022>

7. Порядок реалізації арештованих активів на електронних торгах: постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2017 №719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2017-%D0%BF#Text>

УДК 343.98

Мартинова Ганна Володимирівна

старший судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АМФЕТАМІНОВИХ ЛАБОРАТОРІЙ

SOME ASPECTS OF RESEARCH INTO AMPHETAMINE LABORATORIES

У доповіді розглядається проблематика дослідження амфетамінових лабораторій в рамках розслідування кримінального провадження.

Ключові слова: судовий експерт, дослідження, схема синтеза, нарколабораторія, амфетамін.

The report discusses the problems of researching amphetamine laboratories as part of the investigations of criminal proceedings.

Key words: forensic expert, research, synthesis circuit, drug laboratory, amphetamine.

Амфетамін – це синтетичний наркотичний засіб, похідний фенілетиламіну. Відноситься до стимуляторів ЦНС, головна дія

проявляється в збудженні нервової системи. З 1949 року почали створювати списки наркотичних речовин, і амфетаміни були вперше заявлені як наркотики і внесені в ці списки. З того часу вони знаходяться під міжнародним контролем [1].

Доволі часто на дослідження судовим експертам надходять підпільні лабораторії з виготовлення амфетаміну. Одним з аспектів, який створює труднощі в дослідженні, є питання такого типу: Чи можуть надані на дослідження предмети (обладнання) та речовини (рідини) застосовуватися для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів? Якщо так, то для виготовлення яких наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів вони можуть застосовуватися? [4].

При вирішенні питання, який кримінальний об'єкт, де виготовляються наркотичні засоби чи психотропні речовини, необхідно виходити з того, що будь-яка лабораторія (науково-дослідницька, контрольна-аналітична, навчальна тощо), у тому числі й підпільна нарколабораторія – це, передусім, спеціально обладнане приміщення, в якому окрім водопостачання, вентиляції, каналізації, джерел нагрівання (газова, електрична плита тощо), повинне бути в наявності відповідне обладнання (знаряддя виробництва) і предмети праці, необхідні для здійснення того чи іншого виду роботи у вказаному приміщенні з метою отримання кінцевого продукту споживання (наркотичного засобу, психотропної речовини чи прекурсору) [2].

У диспозиціях статей 307 та 309 КК України, що передбачають відповідальність за незаконне виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин, місце, знаряддя та засоби, які використовуються для його скоєння, не виділяються як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони. Ці ознаки є факультативними, тобто не впливають на кваліфікацію скоєного за вказаними статтями. Знаряддя та засоби незаконного виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин мають суттєве значення в плані кримінально-правової оцінки його первинної стадії – готування до злочину. Відповідальність настає з моменту пошуку або пристосування знарядь чи засобів для скоєння посягання, зокрема для незаконного виготовлення зазначених речовин [2, 3].

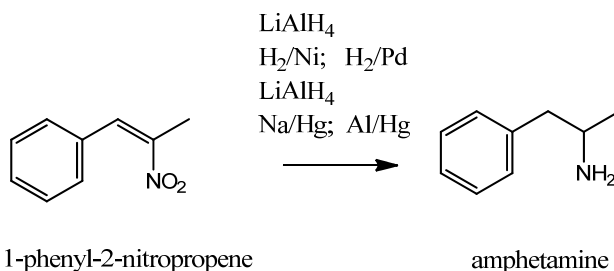
Згідно із роз'ясненням пленуму Верховного Суду України при визначенні обладнання, призначеного для виготовлення вказаних речовин, як предмета злочину, під обладнанням слід розуміти апарати, пристрої, прилади, які призначені для виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, або окремі вузли, деталі відповідного агрегату. Використані для виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин побутові предмети (кухонний посуд, млинок для кави, м'ясорубка тощо) обладнанням, призначеним для вказаної мети, за змістом закону не визнаються.

Заходам контролю підлягає лише таке обладнання: машини та механічні пристрої для таблетування лікарських засобів; нанесення покриття на таблетки; обладнання для наповнення, запаювання ампул та машини для очищення насіння маку [2].

Таким чином, у разі вилучення хімічного чи іншого обладнання (колби, стакани, скляні холодильники, прес тощо), за допомогою якого злочинці виготовляли наркотичні засоби, психотропні речовини чи прекурсори, то дане обладнання не є спеціалізованим для виготовлення наркотичного засобу (психотропної речовини чи прекурсору), а є лише обладнанням (чи пристроєм), яке у комплексі (у своїй сукупності) пристосоване тим чи іншим способом для виготовлення наркотичного засобу (психотропної речовини чи прекурсору) [2].

Проблематику такого питання хочу навести на прикладі. На дослідження експерту надійшли певні речовини та обладнання. У результаті, після комплексу досліджень, виявили, що речовини, надані на дослідження, у своєму складі містили амфетамін, 1-феніл-2-нітропропен, алюміній, ізопропіловий спирт та оцтову кислоту. Які висновки може зробити експерт в даній ситуації?

Згідно із даними, наведеними у літературних джерелах, існують декілька шляхів кустарного виготовлення амфетаміну. Найбільш поширений в кустарній практиці полягає в синтезі його через проміжну речовину 1-феніл-2-нітропропен, а саме, через безпосереднє відновлення 1-феніл-2-нітропропену до амфетаміну за допомогою сильних відновників, наприклад, з використанням амальгамованих алюмінію, натрію:

Амальгамований алюміній, у таких розчинниках як спирти, розчини кислот та розчини лугів, застосовується в органічному синтезі в якості відновника. За інформацією з численних Internet-джерел, амальгамований алюміній використовується як зручний відновник при виготовленні амфетаміну безпосередньо з 1-феніл-2-нітропропену, зокрема, в суміші ізопропілового спирту та оцтової кислоти. Так, виготовлення амфетаміну за цим методом може бути проведено без застосування складного

лабораторного устаткування. Амальгамований алюміній може бути легко виготовлений за допомогою обробки алюмінієвої фольги водорозчинними солями ртуті.

Тому, у разі якщо розглянути приклад, що на дослідження експерту надійшов вищезазначений перелік реагентів та таке обладнання: колба Бунзена зі шлангом для вакуумного насоса, керамічна воронка Бюхнера, захисна маска, електронні ваги, пакети різного розміру, подрібнювачі типу “шредер”, блендер та кавомолка, то експерт не може дати пряму відповідь на вищенаведене запитання. Тільки наявність кінцевого продукту (а саме, амфетаміну), а також – всіх продуктів, які могли бути застосовані в схемі синтезу, може підтвердити припущення, що на дослідження надійшла нелегальна нарколабораторія. У вищенаведеному випадку, судовий експерт може лише відповісти, що перелік наданих на дослідження речовин та обладнання свідчить про можливість їх застосування при виготовленні, виділенні та/або рафінуванні амфетаміну. Водночас, лише з наданих на дослідження хімічних речовин та обладнання (і лише з них) виготовити амфетамін неможливо, через відсутність деяких реагентів та обладнання.

Для більш повної відповіді необхідні затверджені методичні рекомендації чи нормативні документи, які б мали конкретний перелік речовин та обладнання, необхідний в кожному конкретному випадку, оскільки методів отримання амфетаміну, а відповідно супутніх предметів і речовин, досить багато.

Перелік посилань

1. Буряк В. Ю., Геваза Ю. І., Замошець О. П. Експертиза наркотичних речовин: навч. посіб. Київ, 2004. 266 с.
2. Пасічник В. В., Шкурдода С. В., Король К. П. Про практику огляду місця події з подальшим призначенням експертиз та дослідженням об'єктів, вилучених за фактом виявлення нелегальних нарколабораторій з виготовлення психотропної речовини – амфетаміну методом відновного амінування за “нітростирольною” схемою. Черкаський НДЕКЦ МВС України, 2017.
3. Кримінальний кодекс України із змінами і доповненнями, 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертних досліджень в системі Служби безпеки України № 371 від 29.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text>

УДК 343.98

Мельнічук Богдан Георгійович

*старший судовий експерт
лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій,
телекомунікаційних систем та засобів*

Ткачук Олександр Юрійович

*старший судовий експерт
лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій,
телекомунікаційних систем та засобів*

*Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОБОТИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБМІНУ ДАНИМИ ЗА ПРОТОКОЛОМ BITTORRENT

FORENSIC INVESTIGATION OF SOFTWARE FOR DATA EXCHANGE THAT USING THE BITTORRENT PROTOCOL

У даній роботі буде наведено шляхи криміналістичного дослідження програмного забезпечення, що використовує протокол BitTorrent для обміну даними у мережах peer-to-peer. Дослідження буде показано на прикладі програмного забезпечення “uTorrent” та “qBittorrent”, працюючого у операційній системі Windows.

Ключові слова: peer-to-peer, p2p, BitTorrent, uTorrent, qBittorrent, libtorrent, bencode, torrent, обмін файлами, розповсюдження, трекер, торрент, торрент-файл, settings.dat, resume.dat, лог-файли, fastresume.

This work will provide ways of forensic investigation software that uses the BitTorrent protocol for data exchange in peer-to-peer networks. The research will be shown on the example of the software “uTorrent” and “qBittorrent” running on the Windows operating system.

Key words: peer-to-peer, p2p, BitTorrent, uTorrent, qBittorrent, libtorrent, bencode, torrent, data exchange, file sharing, distribution, tracker, torrent, torrent-file, settings.dat, resume.dat, log-files, fastresume.

На сьогоднішній день використання peer-to-peer мереж є досить поширеним. Ними передається дуже велика кількість різноманітної інформації: від цілком дозволеної (правомірної, легітимної) – дистрибутиви програмного забезпечення (здебільшого вільного), архівні дані (твори мистецтва чи література на які перестали діяти авторські

права), до забороненої – дитяче порно, дані отримані неправомірними шляхами (бази даних користувачів з їх персональними даними, реквізити банківських карток тощо). Серед неправомірної інформації, на жаль, є й інформація щодо українців. Одним з найпоширеніших протоколів обміну даними у мережах peer-to-peer є BitTorrent.

У рамках проведення комп'ютерно-технічної експертизи часто ставляться питання, щодо можливості виявлення свідчень розповсюдження файлів у глобальній мережі, зокрема використовуючи мережі типу peer-to-peer за протоколом BitTorrent. Основним сценарієм використання протоколу BitTorrent – розподілений обмін файлами у мережі.

Peer-to-peer (P2P, точка-точка) – варіант мережевої архітектури, в основі якої лежить мережа рівноправних вузлів. З точки зору розподілення (розповсюдження) контенту (файлів), у мережах peer-to-peer данні зберігаються на вузлах мережі (наприклад, комп'ютерах користувачів). На вузлах мережі данні можуть зберігатись як у повному обсязі, так і певними частинами.

BitTorrent – це протокол, що використовується для розповсюдження файлів використовуючи peer-to-peer мережу.

Для обміну файлами за цим протоколом необхідний трекер – сервер, що координує взаємодію клієнтів (пірів), може включати у себе веб-сервер. Піри (peer) з'єднуються між собою, обмін даними між ними відбувається без безпосередньої участі трекера. Для можливості розподіленої передачі данні, що передаються, діляться на частини – сегменти (part).

Нижче наведено спрощений алгоритм роботи протоколу BitTorrent.

- Пір отримує торрент-файл, після чого, використовуючи клієнтів для роботи за протоколом (наприклад, “uTorrent”), з'єднується з трекером.

- Трекер організовує взаємодію піра-ініціатора з іншими пірами, що вже містять запитованні данні (чи їх сегменти). Ініціюючий пір стає лічером (leech).

- Піри, що містять запитованні данні (чи їх сегменти) та беруть участь у обміні даними є сідерами або сідерами (seeder).

Торрент-файл (метафайл) – файл, що містить метаданні, щодо файлів, трекерів тощо. Зазвичай має розширення “torrent”. Данні зберігаються у форматі bencode.

Нижче наведено спрощений опис кодування даних за допомогою bencode.

- Рядки мають префікс (ціле число), що відповідає довжині даних, та роздільник у вигляді “:” (двокрапка). Наприклад, запису “4: spam” відповідає текст “spam”.

- Цілі числа позначаються літерами “i” на початку та “e” у кінці, між якими знаходиться число. Наприклад, запису “i3e” відповідає число “3”.

- Списки позначаються літерами “l” на початку та “e” у кінці, між якими знаходяться їх елементи. Наприклад, запису “l4:spam4:eggse” відповідає список [‘spam’, ‘eggs’].

- Словники позначаються літерами “d” на початку та “e” у кінці, між якими знаходиться список ключів та відповідних їм значень. Наприклад, запису “d3:cow3:moo4:spam4:eggse” відповідає словник “{‘cow’: ‘moo’, ‘spam’: ‘eggs’}”.

“uTorrent” – безкоштовний, кросплатформний, пропріетарний торрент-клієнт. Доступний для платформ Windows, Mac OS, Linux та Android. Є одним з найпоширеніших торрент-клієнтів.

“qBittorrent” – вільний BitTorrent-клієнт, розроблений з використанням вільної бібліотеки “libtorrent”. Доступний для платформ Windows, Mac OS, Linux.

“libtorrent” (rasterbar libtorrent, rb-libtorrent) – вільна бібліотека, що дозволяє використовувати протокол BitTorrent. Найголовніші підтримувані нею можливості: DHT, IPv6, сидування через HTTP та обмін пірамі як у “uTorrent”. Інтерфейс бібліотеки добре задокументований та простий у використанні. Розповсюджується з простим торрент-клієнтом “bittorrent”. Використовується у багатьох BitTorrent клієнтах, зокрема і в “qBittorrent”.

Вирішити питання, щодо можливості виявлення свідчень розповсюдження файлів програмним забезпеченням, що використовує протокол BitTorrent, можна наступними шляхами:

- візуальним дослідженням інтерфейсу програмного забезпечення;
- дослідженням вмісту службових файлів програмного забезпечення.

В свою чергу, візуальне дослідження інтерфейсу програмного забезпечення може проводитись наступними шляхами:

- дослідження програмного забезпечення безпосередньо в операційній системі пристрою користувача. Найбільш актуально при проведенні слідчих дій (обшук, огляд тощо).

- віртуалізація операційної системи пристрою користувача. У даному випадку під віртуалізацією слід розуміти відтворення середовища, подібного пристрою користувача. Для віртуалізації може бути використано програмне забезпечення “Oracle VM VirtualBox”, “Hyper-V”, “QEMU” тощо.

Дослідження вмісту службових файлів BitTorrent-клієнтів може проводитися:

- використовуючи програмне забезпечення для роботи з даними, відповідно до формату файлу;
- використовуючи програмні комплекси для комп’ютерно-технічних досліджень чи спеціалізоване програмне забезпечення (не завжди доступно);
- візуально, наприклад у текстовому редакторі (у певних випадках, досить складно).

В подальшому буде розглядатися дослідження програмного забезпечення, що використовує протокол BitTorrent, здебільшого шляхом аналізу вмісту його службових файлів.

Нижче будуть наведені джерела, що можуть використовуватися для аналізу програмного забезпечення “uTorrent”.

Службові файли програмного забезпечення “uTorrent” зберігаються у каталозі за шляхом “~\AppData\Roaming\uTorrent” (у теці користувача).

Найбільш цікавими є файли: “settings.dat” та “resume.dat”. Данні у файлах “settings.dat” та “resume.dat” зберігаються у форматі bencode.

Файл “settings.dat” містить налаштування програмного забезпечення “uTorrent”. Найбільш цікава інформація у цьому файлі знаходиться у списку “add_dialog_hist” – історія каталогів, що обиралися користувачем для завантаження файлів під час їх додавання. Також, в цьому файлі можна знайти данні стосовно версії, інсталяції, деяких статистичних даних тощо.

Файл “resume.dat” містять відомості, щодо процесу завантаження файлів, їх роздачі, шляхів збереження тощо.

Найбільш релевантні параметри, що можна отримати з файлу “resume.dat” це: назва торрент-файлу яким ініціювалось завантаження (знаходиться перед усіма іншими даними), “path”, “added_on”, “completed_on”, “downloaded”, “uploaded”, “trackers”.

Слід зазначити, що у файлі “resume.dat” данні параметрів “added_on” та “completed_on” наведено у форматі Unix Time (кількість секунд, що минули з 1 січня 1970 року); данні параметрів “downloaded”, “uploaded” – вказано у байтах.

Також слід зазначити, що у файлів “resume.dat” та “settings.dat” можуть бути похідні файли. Наприклад, “resume.dat.old”, “settings.dat.old” – більш старі версії вказаних файлів. Дослідження цих файлів може проводитися таким самим чином, як і дослідження основних файлів “resume.dat” та “settings.dat”.

До джерел з яких можна отримати необхідні данні стосовно програмного забезпечення “qBittorrent” можна віднести:

– Лог-файли – файли, що містять інформацію стосовно роботи програмного забезпечення, у даному випадку “qBittorrent”.

– Службові файли програмного забезпечення “qBittorrent”.

“qBittorrent.ini” – текстовий файл, що містить дані стосовно налаштувань програмного забезпечення “qBittorrent”. типове розташування – “~\AppData\Roaming\qBittorrent” (у теці користувача). У цьому файлі можна виявити шляхи для збереження завантажуваних файлів, шлях для збереження лог-файлів (були описані вище), певні налаштування поведінки програмного забезпечення. Також, серед інформації у цьому файлі, можуть бути виявлені певні авторизаційні дані.

Лог-файли програмного забезпечення “qBittorrent” мають назви “qbittorrent.log”, “qbittorrent.log.bak”, “qbittorrent.log.bak” і так далі. Їх типове розташування – “~\AppData\Local\qBittorrent\logs” (у теці

користувача). Це є текстові файли, що містять досить багато релевантної для дослідження інформації, наприклад: час запуску програмного забезпечення, помилки під час обміну файлами, інформація стосовно мережевих з'єднань, місця збереження файлів тощо.

Наступним і найбільш цікавим джерелом інформації є каталог “BT_backup”, типове розташування – “~\AppData\Local\qBittorrent” (у теці користувача). Тут містяться файли з розширеннями “fastresume” та “torrent”. Іменам вказаних файлів відповідає інфо-хеш інформаційної секції торрент-файлу. Данні у цих файлах зберігаються у форматі bencode.

Файли з розширеннями “torrent” – резервні копії торрент-файлів, що використовувалися для обміну файлами..

Файли з розширеннями “fastresume” містять відомості, щодо процесу завантаження файлів, їх роздачі, шляхів збереження тощо у програмному забезпеченні “qBittorrent”. Оскільки “qBittorrent” розроблений з використанням бібліотеки “libtorrent”, то для розуміння значення параметрів, що використовуються у його службових файлах можна користуватися описом параметрів на web-сайті libtorrent.

У файлах “fastresume” найрелевантнішими будуть наступні параметри: “added_time”, “completed_time”, “active_time”, “finished_time”, “seeding_time”, “paused”, “qBt-savePath”, “save_path”, “total_downloaded”, “total_uploaded”, “trackers”.

Також слід зазначити наступне, що данні параметрів “added_time”, “completed_time” наведено у форматі Unix Time (кількість секунд, що минули з 1 січня 1970 року); данні параметрів “active_time”, “finished_time”, “seeding_time” – вказано у секундах; данні параметрів “total_downloaded”, “total_uploaded” – вказано у байтах.

Для отримання більш детальної інформації, є сенс зводити данні отриманні з файлів з розширеннями “fastresume” та “torrent” у одній таблиці за їх іменами.

Наведені вище списки параметрів для програмного забезпечення “uTorrent” та “qBittorrent” не є вичерпними та в залежності від поставленого завдання може з'явитись необхідність аналізувати данні, що відповідають іншим параметрам.

У підсумку можна зазначити, що програмне забезпечення, що використовує протокол BitTorrent генерує та зберігає досить багато значущої для дослідження інформації. Це дає можливість встановити факт завантаження, віддачі (розповсюдження) певних файлів. Також, слід зазначити певні складності, що виникають у ході дослідження пропрієтарного програмного забезпечення через відсутність чи неповноту документації до нього. Найбільш доцільним методом дослідження вказаного програмного забезпечення – є дослідження його службових файлів. Проте візуальне дослідження лишається більш простим та наглядним, а у випадках пропрієтарного програмного забезпечення

дозволяє перевіряти отримані дані. Тож, завдяки можливості дослідження кількома способами, забезпечується достовірність та повнота проведеного дослідження. Також, враховуючи те, що вказане програмне забезпечення побудоване на крос-платформі, підходи описані у цій роботі релевантні й до інших операційних систем, з поправкою на їх архітектурні особливості.

Перелік посилань

1. Peer-to-peer – Вікіпедія URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Peer-to-peer> (дата звернення 23.11.2023).
2. RFC 5694 – Peer-to-Peer (P2P) Architecture: Definition, Taxonomies, Examples, and Applicability URL: <https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc5694> (дата звернення 23.11.2023).
3. bep_0003.rst_post URL: https://www.bittorrent.org/beps/bep_0003.html (дата звернення 23.11.2023).
4. µTorrent (uTorrent) | A Very Tiny BitTorrent Client URL: <https://www.utorrent.com> (дата звернення 23.11.2023).
5. uTorrent Forensic Artifacts – Robert Pearson URL: <https://robertpearsonblog.wordpress.com/2016/11/10/utorrent-forensic-artifacts> (дата звернення 23.11.2023).
6. qBittorrent Official Website URL: <https://www.qbittorrent.org> (дата звернення 23.11.2023).
7. qBittorrent project URL: GitHub <https://github.com/qbittorrent> (дата звернення 23.11.2023).
8. libtorrent URL: <https://www.libtorrent.org> (дата звернення 23.11.2023).
9. libtorrent – Wikipedia URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Libtorrent> (дата звернення 23.11.2023).
10. GitHub – arvidn/libtorrent: an efficient feature complete C++ bittorrent implementation URL: <https://github.com/arvidn/libtorrent> (дата звернення 23.11.2023).
11. libtorrent <https://libtorrent.org/single-page-ref.html> (дата звернення 23.11.2023).

УДК 343.98

Миронюк Ірина Олександрівна

старший судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

ОЗНАКИ РОЗМОВНОГО СТИЛЮ ПІД ЧАС ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ЗА ГОЛОСОМ ТА УСНИМ МОВЛЕННЯМ

CHARACTERISTICS OF THE CONVERSATIONAL SPEECH (STYLE) DURING THE VOICE AND SPEECH IDENTIFICATION

У тезах системно викладено й осмислено мовознавчий матеріал про розмовне мовлення (стиль), сфери його використання, призначення, основні ознаки;

фонетичні, інтонаційні, лексичні, морфологічні, синтаксичні особливості розмовного мовлення (стилю); його жанри.

Ключові слова: розмовне мовлення (стиль) української мови.

In these abstracts the linguistic material on spoken language (style), sphere of its use, purpose, main features; phonetic, intonational, lexical, morphological, syntactic features of spoken language (style); his genres are systematically outlined and comprehended.

Key words: the conversational speech (style) of Ukrainian language.

Ідентифікація особи за голосом та усним мовленням передбачає глибоке знання експертами, зокрема, й розмовного стилю української мови, сфери його використання, призначення, основних ознак; фонетичних, інтонаційних, лексичних, морфологічних, синтаксичних особливостей розмовного мовлення; його жанрів. Однак, аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про відсутність таких праць із системним викладом мовознавчого матеріалу про розмовне мовлення (стиль) української мови.

Більшість дослідників, за словами Г. Городиловської, поділяють розмовне мовлення (стиль) на два підстили: розмовно-побутовий і розмовно-офіційний [2], а на думку О. Проценко, “розмовний стиль представлено суто розмовним (побутовим), розмовно-діловим (виробничим), розмовно-художнім (невимушене спілкування творчої мовної особистості), розмовно-публіцистичним (ток-шоу, бесіда як жанр журналістики, інтернет-форум) і розмовно-науковим (невимушене спілкування в науковій сфері) підстилями” [4, с. 272].

Розмовне мовлення має дві істотні риси, якими зумовлено більшість його ознак. Перша з них – воно з’явилося в усній формі й намагається її зберегти, хоча нині поширюється і в писемній (епістолярії, художні твори). Друга – розмовне мовлення має дуже широку сферу. Воно настільки об’ємне, що, здається, не має стримувальних норм, насправді ж вони просто дуже широкі [3, с. 291].

Розмовному мовленню властиві наддіалектні, загальнонаціональні ознаки, і водночас воно має регіональні особливості [5, с. 583].

Усна форма розмовного мовлення позначилась на мовних одиницях усіх рівнів: вимові звуків і звукосполучень, лексиці, словотворі, морфологічних формах, синтаксичних структурах, будові тексту [3, с. 291-292].

Дослідження фонетичних процесів в усній літературній мові (праці 60-х – 80-х рр. ХХ ст.) спрямовувалось передусім, за словами С. Бибик, на тенденції сучасної української орфоєпії, наголошування слів, частотності фонем в українській усній літературній мові, процеси нівеляції фонетичних діалектизмів під впливом літературних орфоєпічних норм [1].

Інтонаційні особливості розмовного мовлення полягають у тому, що для нього є характерним експресивне інтонування фрази [5, с. 583]. У

вимові для емотивної чи вольової експресії використовують різні види інтонації, модуляцій голосу, емфатичне розтягування звука, розрив слова на склади, обриви слів, різкі зниження чи підвищення тону [3, с. 292].

Лексичні особливості розмовного мовлення полягають у тому, що для нього є характерним уживання розмовної лексики та фразеології. Але в розмовному мовленні використовують не лише розмовну лексику, а й стилістично нейтральні слова. Розмовна лексика має в літературній мові стилістично нейтральні відповідники [5, с. 583].

За словами С. Єрмоленко, розмовна лексика – це слова розмовної мови (розмовного мовлення (стилю)), які протиставляють стилістично нейтральній і книжній лексиці літературної мови їхнім емоційно-експресивним забарвленням і функційно-стильовим навантаженням (у значенні слова, вислову, конструкції розмовного мовлення вживають також термін “колоквіалізм”) [5, с. 582].

Оскільки розмовне мовлення “обслуговує” всіх громадян суспільства, усі верстви українського етносу в їхніх щоденних життєвих потребах (у чому, на нашу думку, полягає його призначення), то воно має надзвичайно розгалужену, багату лексику. З-поміж інших стилів розмовне мовлення виділяє те, що в ньому широко представлено лексику оцінної, емоційної, вольової конотації й особливо – лексику зниженої конотації (просторічної, фамільярної, вульгарної, інвективної), чого не дозволяє собі жодний інший стиль [3, с. 292].

Розмовність охоплює широку гаму стильових і емоційних оцінок у невимушеному, переважно побутовому спілкуванні. На розмовній лексиці позначається безпосередній вияв почуттів мовця [5, с. 582].

Типові для розмовної мови слова – характеристики людей. Для вираження позитивної або негативної оцінної характеристики осіб уживають лексеми, що мають переносне значення [5, с. 583].

Колорит розмовності притаманний назвам, які властиві територіальним і соціальним діалектам, але набули поширення в усному різновиді літературної мови. Склад розмовної лексики рухливий, що зумовлено взаємодією форм існування національної мови в різні періоди її історичного розвитку. Джерела розмовної лексики – усна побутова мова, просторіччя, діалекти, мова фольклору, жаргони тощо. Розмовного значення набувають і книжні за походженням, запозичені слова, які вживають у переносному значенні. Ступінь кодифікованості розмовної лексики відбивають відповідні ремарки в загальномовних словниках. Розмовна лексика має типові словотвірні ознаки. Вона об'єднує слова, що входять до загальномовного словника, не порушуючи літературних норм [5, с. 582-583].

Стилістика та риторика використовують розмовне мовлення як тло, на якому вибудовують високі, офіційні, урочисті промови, а також окремі елементи цього мовлення як засоби досягнення ефекту фамільярності [3, с. 294].

Розмовний відтінок пейоративного забарвлення мають складні іменники з дієслівним компонентом у формі наказового способу та дієслівним коренем у ролі другого компонента. Такий самий розмовний характер мають і назви жіночого роду з суфіксом *-к-*. Серед прикметників народнорозмовну конотацію мають утворення з суфіксами інтенсивної якості та згрубілості. У системі дієслівних форм виділяють кілька таких, що мають розмовну конотацію [3, с. 292-293].

Характерною рисою розмовного мовлення є продуктивність гетеронімінативації (багатоназивання, різноназивання). У живій розмові та й у її художніх фіксаціях та сама особа часто має багато назв, які мотивовані різними родинними стосунками, фізичними та моральними ознаками, звичками, суспільним становищем тощо [3, с. 293].

Розмовні слова, зокрема іменники та прикметники, можуть мати формальні показники розмовності – суфікси та префікси, поєднуючи в собі розмовність лексичної та словотвірної семантики [3, с. 293-294].

Синтаксичні особливості розмовного мовлення полягають у тому, що для нього є характерними переважно короткі, прості синтаксичні конструкції. Поширені також звороти, синтаксичні конструкції, що передають безпосередню реакцію співрозмовника – прохання, здивування, схвалення, заперечення, відмову щось зробити, незадоволення, радість тощо.

Для синтаксису розмовного мовлення характерні однослівні, неповні, еліптичні речення, повтори дієслів-присудків як засобу досягнення експресії; використання згорнених, конденсованих висловів, які заступають цілі речення, зокрема у відповідях на запитання. Часом те, що з погляду писемної практики сприймається як алогізм, порушення синтаксичних правил, у ситуації усно-розмовного спілкування виявляється семантично достатнім. Стилстично виразними виявляються типові для розмовного мовлення конструкції зі службовими словами *воно, його, собі, щось* [5, с. 583].

У розмовному мовленні широко послуговуються художніми засобами – тропами та фігурами, проте надають перевагу лише окремим. Немає в ньому широких періодів, полісиндетонів, нарочитих повторів, але активно використовують епітети та метафори, порівняння, метонімію та синекдоху, еліпс і парцеляцію. У тропях і фігурах використовують розмовну й загальноживану лексику [3, с. 294].

Для розмовного мовлення є характерними також стійкі порівняння, які надають йому експресивності. Розмовне мовлення – джерело потенційного індивідуального словотворення, розгорнутих номінацій, які заступають однослівні назви [5, с. 583].

Усний розмовний літературний стиль має орієнтовну систему жанрових різновидів. Так, Д. Баранник серед функціональних видозмін (за критеріями модальної та власне лінгвістичної структури) монологічної

форми усно-розмовного стилю виділив: 1) переконувальну, що співвідноситься з публіцистичною, дискусійно-діловою, судовою мовою; 2) пізнавальну, співвідносну з навчально-науковим стильовим різновидом; 3) повідомну, що співвідноситься з розповідною та коментарною мовою. Діалогічну усну мову дослідник репрезентує як власне розмовну функціональну видозміну з різновидами побутовим і службовим [1].

У всякому разі будь-яке ситуативне невимушене безпосереднє усне спілкування кваліфікують як окремих жанр розмовного стилю літературної мови, “а не усні різновиди офіційно-ділового, наукового (науково-популярного) чи публіцистичного стилів” [1].

“У науковій літературі жанрові різновиди розмовної мови розрізняють ще за експресивними ознаками і виділяють в обох її формах спокійноврівноважений (загалом нейтральний), ласкаво-інтимний, іронічний, сатиричний, гумористичний, емоційно-піднесений, офіційний колорити та ін. Виокремлюють також соціально-професійний і територіальний колорити усної мови” [1].

Перелік посилань

1. Бибик С. П. Розмовний стиль. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/index3.htm> (дата звернення 31.05.2019).

2. Городиловська Г. Проблема стилів в українському мовознавстві. URL: http://old.journ.lnu.edu.ua/movazmi/body/visnyk23/Statti_Horodylovska.htm (дата звернення : 31.05.2019).

3. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. Київ: Вища шк., 2003. 462 с.

4. Проценко О. В. До проблеми вивчення функціональних стилів у вищій школі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 6. С. 269-274.

5. Рябенко І. О. Розмовне мовлення (стиль): вивчення на уроках української мови в 10-му класі школи профільного рівня. *Альманах науки*. 2019. № 6/2 (27). С. 7-10.

6. Українська мова: енциклопедія. 3-тє вид., зі змінами і доп. / голова ред. кол. В. М. Русанівський. Київ: Укр. енциклоп. ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.

УДК 343.98:343.35

Мисливий Володимир Андрійович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного, господарського та
адміністративного права*

*Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”*

**АВТОТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА І КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО:
СИНЕРГІЯ НОВЕЛИ МАЙБУТНЬОГО**

**AUTOMOTIVE EXPERTISE AND CRIMINAL LAW:
SYNERGY OF THE NOVELTY OF THE FUTURE**

Розглянуто роль та значення судової автотехнічної експертизи при вирішенні важливої для теорії кримінального права та практики застосування кримінального законодавства проблеми, що стосується запровадження в кримінальне законодавство необережного співзаподіяння як окремої форми спільного необережного вчинення двома або більше суб'єктами кримінального правопорушення взаємопов'язаних діянь, що з необережності спричиняють єдиний наслідок, передбачений кримінальним законом.

Ключові слова: автотехнічна експертиза, кримінальне право, необережне співзаподіяння.

The role and significance of forensic auto-technical expertise in solving an important issue for the theory of criminal law and the practice of applying criminal legislation is considered. The issue concerns the introduction into criminal law of negligent complicity as a separate form of joint negligent act by two or more subjects of a criminal offense of interrelated actions that negligently cause a single result provided for by criminal law.

Key words: auto-technical expertise, criminal law, negligent complicity.

Автотехнічна експертиза у справах, пов'язаних з порушенням правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, отримавши в 60-тих роках ХХ століття належне їй місце в структурних підрозділах експертних установ України [1, с. 4], розвинулась в одну із провідних галузей вітчизняної експертології, яка виконує свою важливу функцію, допомагаючи правоохоронним органам та судовій системі у протидії дорожньо-транспортним правопорушенням. При цьому поєднання зусиль працівників органів досудового розслідування, фахівців у галузі автотехнічної експертизи, суддів та науковців дозволяє вирішувати не тільки поточні питання експертної та правоохоронної діяльності, але й слугує вирішенню складних теоретичних та прикладних проблем, що постають перед ними.

Однією з таких проблем, яка виникла в теорії кримінального права, слід вважати співзаподіяння у кримінальних правопорушеннях, що вчиняються з необережності. На початку, в науці кримінального права, пропонувались різні доктринальні погляди щодо місця цього явища у межах вчення про співучасть, зокрема, наприкінці XVII ст. співучасть у необережних злочинах визнавали вірогідною, пізніше, за радянської доби, окремі вчені вважали, що злочинний результат може бути заподіяний як умисною, так і необережною спільною діяльністю декількох осіб. Разом з цим, кримінальний закон і переважна більшість криміналістів переконують, що співучасть має місце лише тоді, коли злочини вчиняються умисно, а відтак, – співучасть у необережних кримінальних правопорушеннях неможлива.

Проте питання щодо заподіяння суспільно небезпечних наслідків у результаті спільної необережної протиправної поведінки декількох суб'єктів як окрема кримінально-правова проблема в кримінальному законодавстві свого рішення не отримала.

Водночас, необхідність її вирішення актуалізувалась у 80-ті роки XX століття з початком бурхливого процесу автомобілізації, відчутного розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури та вдосконалення законодавчої і нормативно-правової регламентації сфери дорожнього руху. Разом з цим, зростання рівня кримінальних правопорушень у цій сфері, поява нових видів дорожньо-транспортних подій та ускладнення їх механізму обумовило створення більш досконалих методик як досудового розслідування кримінальних справ цієї категорії, так і методик експертних досліджень.

При цьому в наукових публікаціях серед криміналістів та в експертному середовищі починає точитись дискусія з приводу того чи можуть бути визнані винними у вчиненому дорожньо-транспортному злочині одночасно два і більше водіїв транспортних засобів? Така постановка питання, безумовно, стосувалася вирішення проблеми необережного співзаподіяння, оскільки кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в теорії кримінального права та судовій практиці вважаються такими, що вчиняються з необережності.

У ході дискусії визначилося два протилежних погляди, оскільки окремі фахівці вважали, що у вчиненні дорожньо-транспортного злочину може бути визнаний лише один водій транспортного засобу, проте інші і, зокрема, автор цих тез, були переконані, що випадки визнання декількох водіїв суб'єктами одного дорожньо-транспортного кримінального правопорушення є одним із вагомих доказів, який підтверджує існування в кримінальному праві феномену необережного співзаподіяння [2, с. 122-124]. Разом із цим очевидно, що такий висновок має базуватись на певному підґрунті, створенню якого, на наш погляд, допомагає саме автотехнічна експертиза. Принагідно відзначимо, що в юридичній літературі щодо

вказаних кримінальних правопорушень зустрічається застереження, що висновок автотехнічного експерта є одним із доказів у кримінальному провадженні, який не має переваги над іншими доказами, з чим у цілому можна погодитись. Водночас, на нашу думку, критично оцінюючи будь-які докази, варто враховувати, що певна їх перевага все-такі існує в тому сенсі, що висновок автотехнічного експерта (що, до речі, стосується й інших видів судових експертиз), ґрунтуючись на обставинах справи, має дослідницький характер та відповідне наукове обґрунтування.

Відзначимо, що практика розслідування і кримінального судочинства стосовно кримінальних проваджень, пов'язаних з порушенням правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, фактично не знає випадків їх розгляду без проведення автотехнічної експертизи. При цьому автотехнічна експертиза відіграє суттєву роль у кримінальному судочинстві у тому відношенні, що створює саме експертну динамічну, математично обраховану просторово-часову модель механізму дорожньо-транспортної події та її трансформацію на різних етапах розвитку. У свою чергу це дозволяє органам досудового слідства та суду, надавши відповідну правову оцінку діям кожного з водіїв-учасників дорожньо-транспортної події, визначити кримінально-правовий механізм вчиненого та внесок кожного з них у настання єдиного наслідку, передбаченого кримінальним законом.

Аналіз показує, що найбільш поширеними у сфері дорожнього руху є дорожньо-транспортні події, пов'язані із зіткненням транспортних засобів, які в Україні складають близько 40 % від усіх видів цих деліктів. У кримінальних провадженнях цієї категорії саме експертні дослідження дають підстави та обґрунтування для розв'язання питань створення небезпеки, наявності чи відсутності технічної можливості у водіїв транспортних засобів запобігти настанням суспільно небезпечних наслідків, а також вирішити інші питання, що вимагають спеціальних технічних знань. При цьому, у певних випадках технічний аналіз дій та/або бездіяльності водіїв учасників дорожньо-транспортної події, наданий у висновку автотехнічного експерта, дозволяє органу досудового розслідування та суду виявити ознаки необережного співзаподіяння у протиправній поведінці декількох водіїв, оскільки це є юридичним питанням, що знаходиться в їх компетенції.

Отже, експертний аналіз механізму дорожньо-транспортного кримінального правопорушення за умов його належного співставлення органом досудового розслідування, прокурором або суддею з кримінально-правовим механізмом вчиненого діяння дозволяє довести положення про наявність у провадженнях цієї категорії, а відтак у кримінальному праві, такого феномену, як необережне співзаподіяння. Аналіз судової практики підтверджує, що відомим прикладом цього може слугувати резонансна дорожньо-транспортна трагедія в Україні, що мала

місце 18 жовтня 2017 року в м. Харкові, яка показала реальність існування співзаподіяння у необережному злочині, при вчиненні якого водії автомобілів Зайцева і Дронов порушили правила безпеки дорожнього руху, внаслідок чого сталося зіткнення транспортних засобів, яке потягло загибель шістьох пішоходів та інші тяжкі наслідки. Взагалі ж здійснений нами аналіз судової практики у Єдиному державному реєстрі судових рішень показує, що випадки необережного співзаподіяння зустрічаються у 10 % із 100 вироків у кримінальних провадженнях даної категорії.

Таким чином вважаємо, що висновок про існування необережного співзаподіяння, зокрема, можна вважати доведеним на підставі елементу синергії, тобто посилюючого ефекту взаємодії досліджень у сфері автотехнічної експертизи та кримінального права, яка характеризується тим, що їх спільна діяльність істотно перевершує просту суму діяльності кожного із вказаних чинників, перетинаючись на конструктивному синтезі моделювання, теорії та практики.

Проте залишається питання, чи дійсно у таких випадках правосуддя не бракує певних кримінально-правових норм і чи може судова система, керуючись чинним кримінальним законодавством, надавати належну кримінально-правову оцінку діянь з ознаками співзаподіяння у необережних злочинах без відповідної регламентації в законі цієї суспільно небезпечної поведінки? На наше переконання, викладені вище положення та правозастосовна практика доводять необхідність коригування законодавчого підходу щодо спільної необережної злочинної поведінки, оскільки у чинному Кримінальному кодексі України необережне співзаподіяння на сьогодні не регламентовано.

Разом з цим, нарешті, під час роботи над новим проектом Кримінального кодексу України у його проміжній редакції запропоновано відобразити *de lege ferenda* норму такого змісту:

“Стаття 2.7.8. Необережне спільне спричинення наслідку

1. Не є співучастю необережне спільне спричинення наслідку – вчинення двома або більше суб'єктами кримінального правопорушення взаємопов'язаних діянь, що з необережності спричинили єдиний наслідок, передбачений цим Кодексом.

2. При необережному спільному спричиненні наслідку кожен суб'єкт кримінального правопорушення підлягає індивідуальній кримінальній відповідальності за статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає цей наслідок” [3].

Цілком підтримуючи сутність запропонованої новели у проекті майбутнього Кримінального кодексу України, незалежно від того чи буде вона прийнята законодавцем, вважаємо внесок автотехнічної експертизи та кримінально-правової теорії достатнім та необхідним для завершення дискусії щодо існування необережного співзаподіяння в кримінальному праві.

Перелік посидань

1. Яворский А. С. 60-летие судебно-экспертных учреждений Министерства юстиции УССР и пути повышения эффективности их деятельности. *Современные проблемы судебной экспертизы и пути повышения эффективности деятельности судебно-экспертных учреждений в борьбе с преступностью: тез. респ. науч. конф.* Киев: МЮ УССР, КНИИСЭ, ХНИИСЭ, ОНИИЛСЭ, 1983. 352 с.
2. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : моногр. Дніпропетровськ: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2004. 380 с.
3. Проект нового Кримінального кодексу України. URL : <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>.

УДК 343.985

Назарова Олена Андріївна

*старший судовий експерт
сектору досліджень відео-, звукозапису лабораторії інженерно-
технічних та військових досліджень*

*Національний науковий центр
“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”
Міністерства юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАТЕРІАЛІВ ДО ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

FEATURES OF THE PREPARATION OF MATERIALS FOR THE APPOINTMENT OF THE FORENSIC EXAMINATION OF VIDEO AND SOUND RECORDING UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE

В умовах воєнного стану в Україні судова експертиза відео-, звукозапису відіграє важливу роль у здійсненні правосуддя та запобіганні діяльності колаборантів, які вносять розбрат у суспільство та своїми діями завдають значну матеріальну шкоду. Якість підготовки правоохоронними органами/судом матеріалів для призначення експертизи відео-, звукозапису сприяє зменшенню строків її виконання та отриманню ефективних результатів.

Ключові слова: судова експертиза відео-, звукозапису; ідентифікація; матеріал, що досліджується; зразки усного мовлення.

In the conditions of martial law in Ukraine, the forensic examination of video and sound recordings plays an important role in the administration of justice and prevention of the activities of “collaborators” who bring discord into society and cause significant material damage by their actions. The quality of the preparation of materials by law

enforcement agencies/courts for the appointment of video and sound recording examination contributes to speeding up the terms of its execution and obtaining effective results.

Key words: forensic examination of video and sound recordings; identification; research material; samples of oral speech.

Збройна агресія російської федерації проти України відбувається не лише на полі бою, а й у вигляді потужної пропаганди, яка є не менш небезпечною для збереження цілісності та єдності нашої держави. В умовах військового стану, введеного після повномасштабного вторгнення росії в Україну, криміногенна ситуація в країні ще більш ускладнилася. У нових реаліях існування держави судова експертиза відео-, звукозапису відіграє важливу роль, оскільки є одним із інструментів правоохоронних органів та суду здійснювати правосуддя та запобігати діяльності колаборантів, які своїми дезінформаційними та маніпулятивними діями вносять розбрат у суспільство та, співпрацюючи з ворогом, завдають значну матеріальну шкоду [1].

Першочерговим завданням правоохоронних органів/суду є повне та об'єктивне встановлення обставин подій, які відбуваються, збирання достатніх доказів для з'ясування механізму злочину та винуватості його учасників. Матеріали відео-, звукозапису за результатами проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, які долучають до матеріалів кримінального провадження, є найбільш об'єктивним джерелом доказів, що мають суттєве значення для розслідування кримінальних правопорушень. Саме експертиза відео-, звукозапису може забезпечити повне, всебічне та об'єктивне встановлення обставин події для з'ясування механізму злочину та ступеня вини учасників.

Одним із основних завдань експертизи відео-, звукозапису є ідентифікація особи за її голосом та мовленням. У сучасній літературі приділено достатньо уваги щодо висвітлення особливостей призначення та проведення експертиз відео-, звукозапису інструментальними методами. У цій роботі детально буде розглянуто проблемні питання щодо особливостей і вимог до підготовки та оформлення матеріалів під час призначення судових експертиз відео-, звукозапису (зокрема, для проведення досліджень голосу та мовлення мовознавчими методами у межах спеціальності “Лінгвістичне дослідження усного мовлення”). Загальновідомо, що для проведення лінгвістичних досліджень необхідно набагато більше мовленнєвого матеріалу (обсягу та семантичного наповнення), оскільки ідентифікаційні ознаки в усному мовленні експертним шляхом виявляють на різних лінгвістичних рівнях. Тому до якості та кількості зразків усного мовлення, необхідних для проведення ідентифікаційного дослідження мовознавчими методами, висувають особливі вимоги.

Найпридатнішими для проведення порівняльного лінгвістичного ідентифікаційного дослідження за якісними характеристиками голосу та

мовлення є експериментальні зразки усного мовлення. Загальний принцип запису експериментальних зразків – запис в умовах, максимально наближених до тих, в яких було здійснено запис, що надійшов на дослідження. Зразки з усним мовленням повинні бути зафіксовані з достатнім рівнем запису, мати мовну співставність із досліджуваними фонограмами та достатній об'єм. Для визначення ознак читання тексту в мовленні досліджуваної особи надають зразки читання нею тексту аналогічної тематики. Кращих результатів в експертизі відео-, звукозапису досягають за умов, коли на дослідження надають водночас кілька зразків усного мовлення однієї особи. Під час відбирання зразків усного мовлення будь-якої форми слід пам'ятати про кількість мовленнєвого матеріалу. Бажано отримати зразки голосу та мовлення фігуранта загальною тривалістю не менше ніж 20-25 хв [2].

Оскільки через об'єктивні причини не завжди існує можливість отримати експериментальні зразки усного мовлення, то для дослідження надають умовно-вільні зразки, а саме: відеозаписи слідчих дій (допитів, обшуків приміщень та транспортних засобів), судових засідань. У такому випадку необхідно враховувати, що особа під час проведення таких дій перебуває у стресовому стані, замикається у собі, намагається відповідати на питання дуже стисло, щоб не сказати зайвого, та зменшує гучність свого мовлення. Такий мовленнєвий матеріал дуже звууже можливості лінгвістичного аналізу з метою виявлення ідентифікуючих ознак у мовленні, а іноді взагалі унеможливує його проведення. До того ж зразки усного мовлення, надані у вигляді відеозаписів обшуків, характеризуються тим, що оперативний співробітник, який здійснює відеозйомку, зосереджує основну увагу на процесі проведення самої слідчої дії, а особа, у якої проводять обшук чи іншу оперативно-слідчу дію, дуже часто віддалена від джерела запису (відеокамери), тому її мовлення іноді взагалі не чути, і як наслідок такі записи будуть непридатними як зразки усного мовлення для проведення ідентифікаційних досліджень за голосом та мовленням.

Наступною проблемою, пов'язаною зі зразками усного мовлення, є мова, якою розмовляє особа. Дуже часто спостерігається мовна неспівставність: на досліджуваних відео-, звукозаписах, які містять інформацію про злочин, диктор розмовляє російською мовою, а на відеозаписах зразків усного мовлення – українською, що унеможливує проведення лінгвістичних ідентифікаційних досліджень. Тому під час відбирання зразків усного мовлення необхідно враховувати цю обставину та намагатися отримати мовлення необхідною мовою, складаючи відповідним чином запитання допиту.

В умовах воєнного стану слідчі органи зіткнулися з проблемою відбирання зразків усного мовлення, оскільки особа, яка скоїла злочин проти держави, розуміючи це та побоюючись наслідків, виїжджає на

непідконтрольні Україні території та переховується там, тому зафіксувати її мовлення для подальшого надання його як зразків є неможливим.

Тому слід зауважити, що скороченню строків проведення експертизи відео-, звукозапису та її ефективному проведенню сприяють такі чинники:

– правильне визначення у постанові/ухвалі виду і статусу експертизи, що призначається;

– відповідність поставлених у постанові/ухвалі питань Науково-методичним рекомендаціям з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [3];

– чітке визначення слідчим/суддею, що є матеріалом, який надається для дослідження, а що необхідно використовувати як зразки усного мовлення; роздільне та якісне їх пакування, що унеможливило випадкове пошкодження наданих речових доказів;

– визначення доцільного загального обсягу досліджуваного матеріалу. Надані відео-, звукозаписи зазвичай містять як інформацію, що безпосередньо має значення для справи, так і звичайні побутові розмови, які не мають жодної користі для слідства. Для дослідження необхідно визначати лише ті розмови (або їх фрагменти), що стосуються суті справи;

– надання якісних зразків усного мовлення достатнього обсягу (зразки усного мовлення повинні бути у формі бесіди: діалогу, монологу та зафіксовані з достатнім рівнем запису, мати мовну співставність із досліджуваними записами та достатній об'єм – не менше ніж 5-10 хв розмови без пауз, дуетних реплік тощо);

– своєчасне надання за потреби додаткових матеріалів.

Перелік посилань

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2023 № 2108-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 32. Ст. 1686.

2. Брендель О. І. Організаційні проблеми під час призначення судової експертизи відео-, звукозапису. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4 (107). С. 284-290.

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Ст. 1715.

УДК 343.98

Науменко Сергій Миколайович

*головний судовий експерт
відділу трасологічних та балістичних досліджень
лабораторії криміналістичних видів досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Свобода Євгенія Юріївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз*

Національна академія внутрішніх справ

СУЧАСНІ ЕЛЕМЕНТИ ЗАХИСТУ ID-ДОКУМЕНТІВ

ESSENTIAL ELEMENTS FOR PROTECTING ID-DOCUMENTS

В тезах висвітлені відомості про сучасні елементи, які використовуються для захисту паспортних документів. Особливу увагу приділено загальному аналізу особливостей технології їх виготовлення та відтворення спеціальних ефектів. Оскільки основним ідентифікатором особи при перевірці ID є її зображення, тому достатньо детально розглянуто технології нанесення фотозображення власника документа, зокрема такі, як LASINK, Innosec Fusion, Color Laser Shield.

Ключові слова: перевірка справжності, документи у форматі ID-1, елементи захисту, способи друку, лазерне гравіювання.

In these articles, information is provided about the daily elements that are required for the protection of passport documents. Particular respect is given to the thorough analysis of the peculiarities of the technology for its production and creation of special effects. Since the main identifier of an individual, when checking the ID, is its image, the technologies for applying photographic image of the owner of the official document, such as LASINK, Innosec Fusion, Color Laser Shield, are examined in sufficient detail.

Key words: verification of validity, documents in ID-1 format, security elements, methods of printing, laser engraving.

На сьогодні особливого значення набувають ідентифікаційні документи, що посвідчують особу, які залежно від розміру, прийнято називати ID 1, ID 2, ID 3. Ці документи відіграють важливість роль у житті кожного громадянина та держави загалом.

Водночас, з метою підвищення ефективності контролю осіб, які перетинають кордон, а також усунення незручностей для пасажирів,

необхідно було розробити та запровадити в обіг документи, перевірку яких можливо здійснювати за мінімально коротким терміном. Розробки у цій галузі були спрямовані по декількох напрямках: на запровадження технологій їх машинного зчитування, використання ознак, які оцінюються та сприймаються людиною візуально, а також на впровадження різних видів поліграфічних та високотехнологічних елементів захисту, які перевіряються з використанням приладів, у тому числі при освітленні у різних зонах спектру.

Такі документи Міжнародна організація цивільної авіації розпочала розробляти ще в 70-х роках ХХ століття. У 80-х роках були розроблені загальні рекомендації щодо формату та змісту обов'язкової інформації, що зазначається в паспортних документах та піддається оптичному зчитуванню за допомогою спеціальних пристроїв машинного зчитування.

Розробка елементів захисту практично ніколи не припинялася. Останнім часом запроваджуються новітні технології персоналізації та рельєфні структури, крім цього, усе більшого використання набувають полімерні матеріали, зокрема полікарбонат. Рельєфні структури у поєднанні з лазерним гравіюванням – різного виду змінні зображення нанесені лазером, стереоскопічні лазерні зображення створюють надійні елементи захисту, які легко перевіряються візуально або з використанням лупи. Також широкого розповсюдження набули зображення власника, нанесені з використанням різних технологій. Оскільки основним ідентифікатором особи при перевірці документів є її зображення, тому виробники розробили високотехнологічні методи нанесення фотозображення власника документа, зокрема такі, як LASINK, Innosec Fusion, Color Laser Shield. Вказані технології неможливо скопіювати, а для їх відтворення необхідно мати спеціальне, вартісне обладнання, яке взагалі неможливо придбати у вільному продажі та неспеціалізованими державними підприємствами.

Пропонуємо розглянути особливості зазначених технологій. Технологія LASINK – це формування кольорового зображення власника документа на внутрішніх шарах картки. У процесі виготовлення картки на внутрішньому шарі способом офсетного друку утворюється спеціальна матриця, що складається з лінійного трафарету жовтого, блакитного, червоного кольорів, а також незадрукованих ділянок білого кольору, матриця друкується на полікарбонатній плівці [1]. Зображення власника документа попередньо оцифровується з використанням спеціального математичного алгоритму. Під час персоналізації зображення власника наноситься за допомогою лазера, завдяки цьому затемнюються наявні кольори, і утворюються відтінки сірого кольору на білих ділянках, а в сукупності утворюється кольорове зображення (див. рисунки 1-3). Складність цього процесу полягає не тільки у правильному кодуванні сірого зображення, але й у точному нанесенні офсетного друку [2].

Технологія Innosec fusion передбачає попереднє нанесення фото власника документа на окремі плівці з використанням струменевого

способу друку, чорнилами (червоного, блакитного, жовтого та чорного кольорів), які містять полікарбонатні мономері, зображення фіксується УФ-променями. Потім плівка розміщується всередині між іншими шарами, з подальшою полімеризацією всіх шарів сторінки даних, утворюючи один монолітний об'єкт [3].

Рис. 1-3. Збільшені зображення елементів, нанесених з використанням технології LASINK

Завдяки цій технології барвна речовина у зображенні лежить на внутрішньому шарі сторінки в одній площині. Зображення сформовано із дрібних крапок різних кольорів та розмірів, барвник в крапках розподілений нерівномірно, по краях крапок присутній фарбувальний “обідок” (див. рисунки 4, 5).

Рис. 4, 5. Збільшені фрагменти зображення обличчя власника документа, які нанесені з використанням технології Inosek fusion

Технологія Color laser shield передбачає попередню імплантацію спеціально підготовленої таблички “шильди” (розмірами 26x35 мм для ID1 або 31x40 мм для ID3), на яку у подальшому наноситься фото власника документа з використанням 4-х різних лазерних променів [4]. Фотозображення формується у вигляді дрібних елементів, дещо менших за розміром від Inosek fution, завдяки цьому спостерігається плавний перехід кольорів. При дослідженні із застосуванням мікроскопа (збільшення 100^x) можна побачити імплантовану табличку та дрібні елементи “капсули”, а також по краю, за межами таблички, гравіювання чорного кольору (див. рисунки 6, 7).

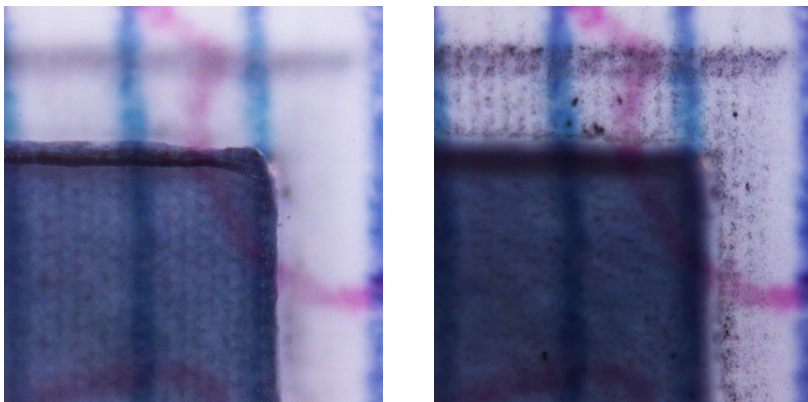

Рис. 6, 7. Збільшені фрагменти імплантованої таблички, зображення сфокусовані: ліворуч по верхній, праворуч по нижній площинах

Завдяки цій технології кольорове зображення формується на імплантованому елементі, який неможливо відтворити або повторно використати. Зображення утворюється дуже дрібними елементами різних кольорів, приблизно однакових розмірів та форми, які розміщуються на вертикальних та горизонтальних лініях. Лінії розміщені перпендикулярно між собою (див. рисунки 8-11).

Також широкого розповсюдження набуло нанесення текстів та різного типу зображень методом лазерного гравіювання. Лазерне гравіювання – це створення (внесення) зображення чи тексту на полімерному субстраті з використанням енергії пучка лазера. У даному випадку застосовуються лазери, що призводять до карбонізації (потемніння) всіх шарів, які чутливі до лазерного променя. Шари, як правило, знаходяться нижче поверхні карти, або до потемніння з ефектом, що відчутний на поверхні матеріалу на дотик (рисунки 12, 13).

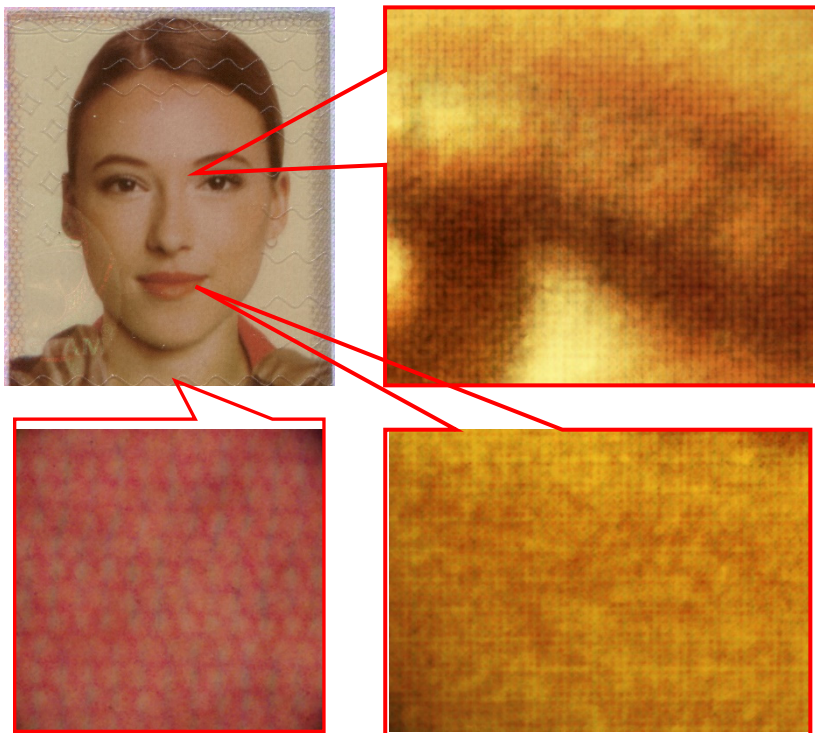

Рис. 8-11. Збільшені фрагменти зображення обличчя власника документа, які нанесені з використанням технології Color laser shield

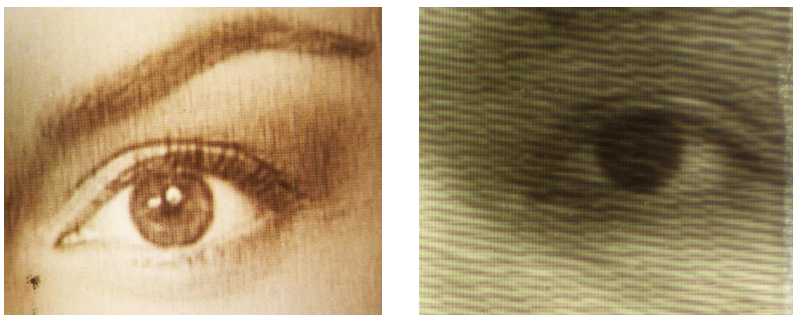

Рис. 12, 13. Візуальне відображення різноналаштованого обладнання, яке наносить зображення методом лазерного гравіювання

Самостійно даний метод може відтворювати кольорову гаму від чорного до світло-сірого. Первинна вигравірувана інформація не може бути непомітно видалена чи змінена за допомогою механічних чи хімічних методів, не залишаючи видимих ознак втручання. Лазерне гравіювання не пов'язане з процесом виготовлення документа, тому за допомогою цього методу здійснюється персоналізація раніше виготовлених бланків документів.

Для лазерного гравіювання використовується лазероактивні полімерні матеріали та лазери певної довжини хвилі світла, тому комбінуючи шари з різними властивостями та керуючи потужністю і фокусуванням променя лазера, можливо отримати різні відтінки та структуру зображення.

Перелік посилань

1. IDEMIA. URL: <https://www.idemia.com/solution/identity>.
2. IDEMIA. URL: <https://www.idemia.com/secure-color-primary-portrait>.
3. THEENGINEER. URL: <https://www.theengineer.co.uk/inside-information/>.
4. Gemalto. URL: <http://icma.com/wp-content/uploads/2017/04/Pattinson-Secure-Documents-ICMA-03292017.pdf>.

УДК 343.98

Негребецький Владислав Валерійович

*кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник лабораторії “Використання сучасних досягнень
науки і техніки у боротьбі зі злочинністю”*

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України*

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БІОМЕТРИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КРИМІНАЛІСТИЦІ І СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

OPPORTUNITIES FOR THE USE OF BIOMETRIC TECHNOLOGIES IN FORENSICS AND JUDICIAL EXAMINATION IN A STATE OF WAR

У тезах висвітлюються сучасний стан і перспективи використання біометричних технологій в превентивній діяльності правоохоронних органів з метою підвищення національної безпеки, а також можливості застосування таких технологій в судово-експертній діяльності.

Ключові слова: біометрія, біометрична технологія, інновація, судова експертиза, національна безпека.

The abstracts cover the current state and prospects for the use of biometric technologies in the preventive activity of law enforcement agencies, as well as the possibility of using such technologies in forensic activity.

Key words: biometry, biometric technology, innovation, forensic examination, national security.

У зв'язку з війною в Україні особлива роль відводиться роботі правоохоронних органів щодо попередження та документування фактів порушення норм та звичаїв війни, норм міжнародного права. Воєнні злочини під час війни проти України мали місце від самого початку війни 24 лютого 2022 року. Станом на 20 листопада 2023 року Офісом Генеральної прокуратури зареєстровано понад 113 000 випадків воєнних злочинів та широкомасштабної агресії російської федерації проти України. Зафіксовані чисельні випадки руйнувань житлової інфраструктури, вбивств мирних жителів та мародерства.

Тому перебіг цих трагічних подій поставив актуальним питання щодо безпеки використання інноваційних автоматизованих систем шляхом перевірки осіб за допомогою біометричних технологій. При цьому у роботі розглядаються межі використання біометрії: як в правоохоронній діяльності взагалі, так і під час проведення окремих видів судових експертиз з метою розширення можливостей ідентифікаційних досліджень.

Головна ідея впровадження біометричних документів – це суттєве підвищення захищеності суспільства від проявів злочинності та міжнародного тероризму. Ідея перевірки й підтвердження особи людини при перетині державного кордону, контрольно-пропускного пункту, вже більше і більше стає привабливою та асоціюється з безпекою. Біометричні паспорти набувають все більшого поширення у світі [1].

В Україні 20.11.2012 р. було прийнято Закон “Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус” № 5492-VI, відповідно до якого передбачено введення документів з електронним носієм, на якому передбачається розміщення біометричних даних про особу [2].

У 2017 році уряд України затвердив Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства. Документом визначено, що це автоматизована система, створена в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, за допомогою якої забезпечується встановлення особи іноземця та особи без громадянства, які їжджають в Україну, виїжджають з України, здійснення контролю за додержанням ними правил перебування на території нашої держави [3].

Державна прикордонна служба у грудні 2017 року презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства.

Демонстрація роботи системи відбулася у столичному аеропорту “Київ”. Ця система фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства була впроваджена на виконання Указу Президента України від 30 серпня 2017 року № 256 “Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 10 липня 2017 року “Про посилення контролю за в’їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, додержання ними правил перебування на території України” Вона є однією з підсистем відомчої автоматизованої системи прикордонного контролю. Держприкордонслужба активно працює над вдосконаленням безпекової складової на кордонах України. Сьогодні технічні засоби Держприкордонслужби дозволяють зчитувати виготовлені за міжнародними стандартами ІКАО закордонні паспорти, у тому числі з вбудованим чіпом, ID-картки та водійські посвідчення. При цьому постійно вивчається досвід передових країн світу, європейських та американських партнерів щодо побудови систем автоматизації паспортного контролю [4, 5].

Запуск системи фіксації біометричних даних Держприкордонслужби – це ще один крок щодо покращення безпекової складової при перетинанні кордону та вдосконалення системи прикордонного контролю. Під час паспортного контролю інспектори Держприкордонслужби здійснюватимуть перевірку паспортних документів іноземців, у тому числі за базами Інтерполу. Також відбуватиметься зчитування інформації (відбитки пальців) за допомогою “рідерів”, яка надходитиме до підсистеми обробки біометричних даних відомства. Крім того, через міжвідомчу інформаційно-телекомунікаційну систему “Аркан” вона надходитиме до Національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства Державної міграційної служби. При повторному перетині особою кордону здійснюватиметься процес ідентифікації особи. При цьому інспектор бачитиме чи здавала людина свої біометричні дані і здійснюватиме їх перевірку. У разі неспівпадіння даних особу буде направлено на додатковий контроль для з’ясування обставин.

З метою розшуку підозрюваних осіб у міжнародній поліцейській практиці використовуються інноваційні біометричні системи. Так, у 2018 році співробітники поліції в Чжэнчжоу (Китай) одержали для роботи незвичайні сонцезахисні окуляри, оснащені програмним забезпеченням для розпізнавання осіб. Ці пристрої поліція Китаю досить успішно застосовує для виявлення правопорушників, які перебувають у розшуку [6].

Використання автоматизованих систем реєстрації біометричних даних людини у зоні бойових дій надає можливості контролювати та запобігати кримінальні правопорушення. Так, в Іраку та Афганістані для збору даних американські військові використовували системи ВІТ (Biometrics

Automated Toolset) або HIIDE (Handheld Interagency Identity Detection Equipment) [7].

Комплекс ВАТ складається з чотирьох частин-ноутбука, цифрової фотокамери, сканера папілярних узорів пальців рук і сканера райдужної оболонки ока. Зібрані дані перевіряються по базі даних, яку містить ноутбук. База періодично синхронізується з центральним сервером групи біометричних технологій. HIIDE – це мобільний термінал, який дозволяє фіксувати відбитки пальців, фотографії, зображення сітківки та біографічні дані, отримані в результаті опитування. Для збору даних про екіпажі морських суден і човнів застосовується спеціальний комплект, захищений від впливу води і підвищеного вібраційного впливу. Система HIIDES була розроблена для того, щоб Збройні сили США могли легко ідентифікувати людей в польових умовах і відрізнити друга від ворога [8].

В судово-експертній діяльності існує перспектива розширення використання біометричних технологій з метою ідентифікації особи. Так, матеріали відеозапису, де зафіксовані ознаки ходи особи, можуть потрапляти до сфери кримінального провадження із численних відеокamer спостереження, відеореєстраторів, фотокамер мобільних телефонів. Особливості ходи визначають через функціонально-динамічні ознаки (темп ходи, особливості, положення рук і тулуба під час ходьби). При цьому зважають на її швидкість, визначають довжину та ширину кроку, положення та ступінь підймання стоп. Хо́да у кожної особи – унікальна. Вивчення ходи разом з іншими ознаками дає змогу ідентифікувати особу за матеріалами відеозапису з високим ступенем імовірності.

Криміналістичний аналіз ходи людини з використанням біометричних технологій використовувався як доказ у кримінальних провадженнях, приміром, у Великій Британії (Birch, Gwinnett, & Walker, 2016; Nirenberg, Vernon, & Birch, 2018), Данії (Larsen, Simonsen, & Lynnerup, 2008), Нідерландах. Розробки в цій сфері також проводять у США та Японії [9].

Перелік посилань

1. Держприкордонслужба презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Derzhprikordonsluzhba-prezentuvala-sistemu-fiksacii-biometrichnih-danih-inozemciv-ta-osib-bez-gromadyanstva/>.

2. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5492-17>.

3. Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2017-п#Text>.

4. Держприкордонслужба презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/>

Derzhprikordonsluzhba-prezentovala-sistemu-fiksacii-biometricnih-danih-inozemciv-ta-osib-bez-gromadyanstva/.

5. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 10 липня 2017 року “Про посилення контролю за в’їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, додержання ними правил перебування на території України”: Указ Президента України від 30 серпня 2017 року № 256. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2562017-22506>.

6. Китайська поліція знаходить підозрюваних через окуляри. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-42979942>.

7. Kelsey Atherton. The enduring risks posed by biometric identification systems (09.02.2022). URL: <https://www.brookings.edu/techstream/the-enduring-risks-posed-by-biometric-identification-systems/>.

8. Biometric Automated Toolset (BAT) and Handheld Interagency Identity Detection Equipment (HIIDE). URL: https://www.nist.gov/system/files/documents/2021/03/23/ansi-nist_archived_vermury-bat-hiide.pdf.

9. Хахановський В. Г. Ідентифікація особи за ходюю, зафіксованою в матеріалах відеозапису. *Криміналістичний вісник*. 2020. Вип. 1 (33). С.72-80.

10. Хахановський В. Г., Чашницька Т. Г. Ідентифікація особи за ходюю, зафіксованою в матеріалах відеозапису. URL: <https://visnyk.dndekc.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/article/view/103/69>.

УДК 343.9

Неділько Ярослав Валентинович

*доктор філософії у галузі права (PhD),
асистент кафедри кримінального процесу та криміналістики навчально-
наукового інституту права*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ КІБЕРПРАВООПОРУШЕНЬ

FORENSIC CLASSIFICATION OF CRIMINAL CYBER OFFENSES

У тезах досліджується поняття “кримінальні кіберправопорушення”, а також наводиться їх криміналістична класифікація за кримінально-правовим критерієм (згідно Кримінального кодексу України).

Ключові слова: кримінальні кіберправопорушення, кіберзлочини, криміналістична класифікація, кримінальні кіберпроступки.

The theses explore the concept of “criminal cyber-offences”, and also provide their forensic classification according to the criminal law criterion (according to the Criminal Code of Ukraine).

Key words: criminal cyber offenses, cybercrime, forensic classification, criminal cyber misdemeanors.

Саме з появою і розвитком персональних комп'ютерів та мережі Інтернет більшість учених-криміналістів пов'язують виникнення нового виду кримінальних правопорушень – “комп'ютерних злочинів”. Їх характерною ознакою є те, що знаряддям та засобом вчинення протиправних діянь є персональний комп'ютер.

Аналізуючи вітчизняну криміналістичну літературу можна звернути увагу, що науковці при дослідженні даних протиправних діянь тлумачили їх майже однаково, але під різними поняттями: “злочини у сфері комп'ютерної інформації”, “інформаційні злочини”, “злочини у сфері електронно-обчислювальних машин”, “злочини у сфері комп'ютерних технологій”, “кіберзлочини” тощо.

На нашу думку, використання даних термінів у наукових джерелах залежить від конкретного періоду часу, міжнародного та національного кримінального законодавства, а також розвитку інформаційних технологій.

Так, більшість вчених-криміналістів у кінці 20-го століття використовують поняття “комп'ютерний злочин”. Оскільки на той час загальноприйнятого визначення поняття цього виду кримінальних правопорушень не було чітко сформульовано, термін “комп'ютерні злочини” став узагальнювальним, і використовувався у науковій літературі та практичній діяльності.

З появою у 2001 році Кримінального кодексу України (далі – КК України), де передбачено Розділ XVI “Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку” набуває поширеного використання термін “злочини у сфері електронно-обчислювальних машин”.

Після підписання та ратифікації Конвенції про кіберзлочинність, поступово у криміналістичну наукову літературу входить у вжиток поняття “кіберзлочин”, та набуває широкого використання серед науковців.

Зважаючи на це, існує необхідність у встановленні чітко визначеного терміну, який буде охоплювати вищезазначені поняття, а також буде узгоджуватися з міжнародним та національним кримінальним законодавством України.

У цьому контексті Р. В. Бараненко наголошує, що з появою інституту кримінальних проступків у національному кримінальному законодавстві термін “кіберзлочин” і “комп'ютерний злочин” мають втратити свою актуальність. Науковець пропонує замість цих понять використовувати термін “кіберправопорушення” і внести відповідні термінологічні зміни в національне законодавство України [1, с. 88].

На нашу думку, використання запропонованого поняття “кіберправопорушення” є широким за змістом і може охоплювати діяння, що належать до адміністративних правопорушень. Тому для того, щоб

акцентувати увагу саме на кіберправопорушеннях як кримінально каранних діяннях, необхідно використовувати термін “кримінальні кіберправопорушення”, що охоплює кіберзлочини, а також кримінальні кіберпроступки (згідно з положеннями КК України).

Отже, кримінальні кіберправопорушення – це кіберзлочини та кримінальні кіберпроступки, що вчиняються з використанням інформаційних комп’ютерних технологій.

На наш погляд, під інформаційними комп’ютерними технологіями слід розглядати лише ті інформаційні технології, що працюють з інформацією в цифровому вигляді в комп’ютері, де є поєднання програмних засобів (software) та обраного комплексу апаратних засобів (hardware).

Враховуючи вищенаведене, можна навести криміналістичну класифікацію кримінальних кіберправопорушень використовуючи кримінально-правові критерії (згідно з КК України) [2]:

1) кіберзлочини у сфері основ національної безпеки України: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2); державна зрада (ст. 111); колабораційна діяльність (ч. 1, 3, 6, ст. 111-1); пособництво державі-агресору (ст. 111-2); диверсія (ст. 113); шпигунство (ст. 114); несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2);

2) кримінальні кіберправопорушення у сфері охорони життя та здоров’я: доведення до самогубства (ст. 120); домашнє насильство (ст. 126-1); погроза вбивством (ст. 129); розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132); незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145);

3) кримінальні кіберправопорушення у сфері волі, честі та гідності особи: вербування людини з метою експлуатації (ст. 149);

4) кримінальні кіберправопорушення у сфері статевої свободи чи статевої недоторканості: розбещення неповнолітніх (ст. 156); домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1);

5) кримінальні кіберправопорушення у сфері виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини й громадянина, насамперед передбачені: ст. 157; ч. 1 ст. 158; ст. 158-1; ст. 159–161; ст.ст. 163, 168, 174, 176, 182–184;

6) кримінальні кіберправопорушення у сфері власності: ст. 185; ч. 1, ч. 2, ч. 4 ст. 189, ст.ст. 190–192, 195, 198;

7) кримінальні кіберправопорушення у сфері господарської діяльності: ст.ст. 200, 201-2, 203-2, 206, 209, 222-1, 229, 231, 232;

8) кримінальні кіберправопорушення у сфері громадської безпеки, передусім: ст. ст. 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 259, 263 (у частині збугу), 266;

9) кримінальні кіберправопорушення у сфері громадського порядку та моральності, зокрема: заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295); виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300); а також ст.ст. 301, 301-1, 301-2, 303, 304;

10) кримінальні кіберправопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, передбачені ст.ст. 306, 307, 311–313, 315, 323 та 324;

11) кримінальні кіберправопорушення у сфері охорони державної таємниці: розголошення державної таємниці (ст. 328); передача або збирання відомостей, що становлять службу інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (ст. 330);

12) кримінальні кіберправопорушення у сфері авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і журналістів: ст.ст. 345-1, 346, 350, 359;

13) кримінальні кіберправопорушення у сфері правосуддя, а саме: ст.ст. 376, 376-1, 377, 381, 387, 398;

14) кримінальні кіберправопорушення у сфері військової служби: погроза щодо начальника (ст. 405), а також ст.ст. 410, 422, 435-1;

15) кримінальні кіберправопорушення у сфері безпеки людства, міжнародного порядку та миру: ст.ст. 436, 436-1, 436-2.

З приводу кримінальних кіберправопорушень, передбачених розділом XVI КК України, слушно зазначає О. А. Самойленко, що такі кримінальні правопорушення є особливими через те, що можуть поєднуватися з іншими кримінальними кіберправопорушеннями [3, с. 66].

Таким чином, дослідження криміналістичної класифікації кримінальних кіберправопорушень має важливе науково-теоретичне та практичне значення, що виявляється у формуванні криміналістичних основ для подальшого дослідження та розроблення окремих методик розслідування, що стануть рекомендаціями для ефективного проведення розслідування зазначених протиправних діянь.

Перелік посилань

1. Бараненко Р. В. Кіберзлочин, комп'ютерний злочин чи кіберправопорушення? Аналіз особливостей застосування термінології. *Вісник*

Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". 2021. Вип. 1 (49). С. 85-90. (Сер. Політологія. Соціологія. Право).

2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 03.11.2023).

3. Самойленко О. А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі : моногр. Одеса : ТЕС, 2020. 372 с.

УДК 343.98

Нестор Наталія Володимирівна

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

СВІТОВІ ПРОФЕСІЙНІ ОБ'ЄДНАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

GLOBAL PROFESSIONAL ASSOCIATIONS OF FORENSIC EXPERTS

У тезах розглядаються світові професійні об'єднання судових експертів, визначені їх цілі, завдання, організація і функціональне призначення. Автором обґрунтована актуальність здійснення міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи. Наголошено на необхідності підвищенні ролі теорії і практики криміналістики і судової експертизи, удосконаленні нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності, обміну досвідом проведення судової експертизи в порядку надання міжнародної правової допомоги, розширення змісту різних форм співпраці у науково-технічній, методичній і практичній сферах судово-експертної діяльності з міжнародними партнерами.

Ключові слова: світові професійні об'єднання судових експертів, судова експертиза, міжнародна діяльність, співробітництво.

Theses present world professional associations of forensic experts, define their vision, goals and tasks. The author justified the relevance of international cooperation in the field of forensic examination. The need to increase the role of the theory and practice of criminology and forensic examination, to improve the regulatory and legal regulation of forensic activity, to share the experience of conducting forensic examination in the order of providing international legal assistance, to expand the content of various forms of cooperation in the scientific, technical, methodological and practical spheres of judicial – expert activities with international partners.

Key words: World professional associations of forensic experts, forensic science, international activities, cooperation.

Інтеграція України у європейське співтовариство, інтенсивність міжнародних контактів судових і правоохоронних органів України з

відповідними уповноваженими органами Великої Британії, Німеччини, США, Франції, Швейцарії, Австралії та інших держав, активна позиція України в діяльності міжнародних організацій у протидії військовій агресії, тероризму, корупції, кіберзлочинності та іншим проявам злочинності зумовлюють необхідність розробки дієвих механізмів для здійснення міжнародної взаємодії у галузі судово-експертної діяльності.

Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи, завжди було актуальним, а з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України, є одним з пріоритетних напрямів діяльності державних судово-експертних установ в Україні, *і саме Київський науково-дослідний інститут судової експертизи Міністерства юстиції України, став ініціатором виключення інституцій судової експертизи Росії та Білорусії з Європейської мережі інститутів судової експертизи (ENFSI), ще з 22 лютого 2022 року активно висуваючи свою позицію в (ENFSI).*

Здійснення міжнародного співробітництва у кримінальному, цивільному та інших видах судочинства передбачає виконання запитів щодо проведення процесуальних дій на території інших держав з метою одержання доказів, у тому числі шляхом використання спеціальних знань у формі проведення судових експертиз.

Відповідно до положень ст.ст. 22, 23, 24 Закону України “Про судову експертизу” міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи здійснюється у формах: проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави; залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз; міжнародного наукового співробітництва [1].

У разі проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави, з якою Україна має угоду про взаємну правову допомогу і співробітництво, застосовується законодавство України, якщо інше не передбачено зазначеною угодою, а оплата вартості судової експертизи здійснюється за домовленістю між її замовником і виконавцем (ст. 22 Закону України “Про судову експертизу”) [1]. При цьому, наприклад, відшкодування витрат на проведення експертизи за ст. 20 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах [2] в редакції Другого додаткового протоколу передбачає: “Сторони не вимагають одна від одної відшкодування будь-яких витрат, що виникають унаслідок застосування цієї Конвенції або Протоколів до неї, за винятком: а) витрат, зумовлених перебуванням експертів на території запитованої Сторони ...” [3].

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [4] містить низку суміжних зі здійсненням судово-експертної діяльності положень, що стосуються правосуддя, безпеки, наукових і технічних питань, захисту авторських прав, інтелектуальної

власності, персональних даних тощо. Поглиблення співпраці України та ЄС у контексті правосуддя в рамках Угоди про асоціацію, вимагає посилення міжнародних зв'язків та координації у сфері судово-експертної діяльності, активізації обміну досвідом та знаннями між судовими експертами, уніфікації стандартів проведення судових експертиз, міждержавного визнання результатів таких експертиз. У цьому контексті вагомим значення для судово-експертних установ України набувають питання налагодження та постійного поглиблення міжнародного співробітництва, у тому числі із світовими професійними об'єднаннями судових експертів.

Інша проблема, що стосується міжнародного співробітництва, пов'язана із необхідністю вдосконалення законодавства, що регулює порядок залучення судових експертів іноземних держав для виконання судових експертиз в Україні. Зокрема, за результатами Моніторингового звіту Міністерства юстиції України [5] виокремлено такі основні проблеми, що потребують розв'язання: 1) залучення іноземних експертів до проведення судових експертиз в Україні; 2) результати судових експертиз, проведених за кордоном; 3) збереження документів в умовах воєнного та/або надзвичайного стану. З цього приводу дійсно потрібно врегулювати розбіжності між положеннями Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах і протоколів до неї та положеннями кримінального процесуального законодавства України.

В сучасних умовах для системи судово-експертних установ України актуальними є проблеми підвищення їх ролі в розвитку теорії і практики криміналістики і судової експертизи, удосконаленні нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності, обміну досвідом проведення судової експертизи в порядку надання міжнародної правової допомоги, розширення змісту різних форм співпраці у науково-технічній, методичній і практичній сферах судово-експертної діяльності.

Світові професійні об'єднання судових експертів являють собою своєрідні центри управління судовою експертизою для своїх конкретних континентів та регіонів. Ці професійні об'єднання мають схожі функції та цілі, між собою вони перебувають у довгостроковій співпраці та співробітництві у стратегічних питаннях, пов'язаних з управлінням у сфері судової експертизи та реалізацією досягнень судової експертології.

До світових професійних об'єднань судових експертів відносяться такі об'єднання як: Американське товариство директорів криміналістичних лабораторій (ASCLD), Європейська мережа інститутів судової експертизи (ENFSI), Національний інститут судової експертизи Австралії, Нової Зеландії (NIFS), Латиноамериканська академія криміналістики та судових досліджень, (AICEF), Азіатська мережа судових наук (AFSN), Південноафриканська регіональна судово-медична мережа (SARFS), Американська академія судових наук (AAFS), Африканська академія судових наук (AFSA) тощо.

Зазначені об'єднання використовують багаторівневий підхід до розробки у різних країнах документів із однаковими вимогами щодо певних видів судової експертизи, зосереджують зусилля на впровадженні в судово-експертну діяльність нових технологій і винаходів та відстежують ключові дослідження і розробки криміналістики та інших наук в аспекті інтересів судової експертизи.

Пріоритетним напрямом діяльності об'єднань є співпраця в галузі судової експертизи для забезпечення безпеки на світовому рівні, підвищення якості та статусу судової експертизи.

Загальні цілі та завдання, що ставлять перед собою об'єднання, є такими:

- розроблення стратегії та заходів, що сприяють і покращують використання якісної криміналістичної науки, а саме судової експертизи;
- обмін судово-експертною інформацією між мережами-членами та зацікавленими сторонами;
- створення та зміцнення регіональних мереж судової експертизи;
- напрацювання найкращих практик, єдиних методів судової експертизи;
- співпраця з іншими відповідними міжнародними організаціями.

Київський науково-дослідний інститут судової експертизи Міністерства юстиції України надалі продовжує активну міжнародну діяльність із різними країнами світу на різних континентах земної кулі, що спрямована на розвиток судової експертизи в Україні, впровадження в її національну судово-експертну діяльність кращих світових практик та формування унікального успішного досвіду співпраці з іноземними партнерами при проведенні судових експертиз, наукових, навчально-методичних та інших заходів для системи судово-експертних установ України.

Перелік посилань

1. Про судову експертизу : Закон України 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4038-12#Text> (дата звернення: 17.11.2023).

2. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text (дата звернення : 17.11.2023).

3. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text (дата звернення: 17.11.2023).

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 17.11.2023).

5. Моніторинговий звіт 2022 / Міністерство юстиції України. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції. Відповід. ред. О. М. Олійник. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/01/19/20230119122151-21.pdf> (дата звернення: 17.11.2023).

УДК 343.9:379.8:39.394.395:904

Нікітюк Віталій Григорович

*доктор філософії,
завідувач сектору досліджень зброї та вибухотехнічних досліджень*

Коломійцев Олександр Вікторович

*кандидат технічних наук,
провідний науковий співробітник сектору досліджень зброї та
вибухотехнічних досліджень*

*Національний науковий центр
“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокариуса”
Міністерства юстиції України*

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ БОЙОВИХ СЕРПІВ

APPROACHES TO THE CLASSIFICATION OF BATTLE SICKLES

Метою дослідження було формування криміналістичної класифікації бойових серпів. Матеріалами дослідження були літературні джерела, наукові праці та експертні висновки з досліджуваної проблематики. Вивчено літературні джерела стосовно бойових серпів. На підставі проведених досліджень запропоновано криміналістичну класифікацію бойових серпів.

Ключові слова: холодна зброя, бойовий серп, криміналістична класифікація, колюча дія, колючо-ріжуча дія.

The purpose of the study was the formation of a forensic classification of battle sickles. The materials of the research were literary sources, scientific works and expert conclusions on the investigated issues. Literary sources regarding battle sickles were studied. On the basis of the conducted research, a forensic classification of battle sickles is proposed.

Key words: melee weapon, battle sickle, forensic classification, stabbing action, stabbing-cutting action.

Ратищна холодна бойова зброя відрізняється своєю різноманітністю та незвичайністю. Одним з видів ратищної бойової зброї є бойовий серп [1], який, за даними наукових джерел [2-3], має походження від сільськогосподарського знаряддя.

Як бойова зброя він використовувався спочатку фракійцями і даками, пізніше римлянами як обложний гак. Особливо небезпечними були і залишаються японські серпи на подовжених дерев'яних ратищах. Серп як бойова зброя мала місце і під час українських селянських повстань.

Серп бойовий (англ. *Battle Sickle*) – холодна клинкова ратищна зброя колючо-ріжучо-рублячої дії, трансформована з сільськогосподарського

серпа шляхом подовження руків'я, додаткового вигину клинка, потовщення клинка, кріплення додаткових уражаючих і захисних елементів тощо.

Метою дослідження було формування криміналістичної класифікації бойових серпів.

Матеріалами дослідження були літературні джерела, наукові праці та експертні висновки з досліджуваної проблематики.

Методи дослідження: методи, застосовані на емпіричному та теоретичному рівні (метод аналізу та синтезу, метод узагальнення, системний аналіз), методи теоретичного дослідження (логічний метод, метод формалізації), методи емпіричного дослідження (методи спостереження, вимірювання, порівняння, моделювання, контент-аналіз).

Найчастіше в науковій літературі [2-6] зустрічаються:

- азійські бойові серпи:
- афганські;
- бактрійські;
- вірменські;
- індійські;
- індонезійські;
- китайські;
- корейські;
- малайзійські;
- непальські;
- японські;
- американські бойові серпи;
- африканські бойові серпи;
- європейські бойові серпи.

На підставі проведених досліджень наукових праць [1-11] й експертного досвіду сформовано ознаки класифікації серпів, до яких авторами було віднесено:

- призначення серпів;
- вид бойових серпів;
- походження бойових серпів;
- матеріал виготовлення ратища (держаку) серпів;
- матеріал виготовлення леза;
- вид леза;
- спосіб утримання бойових серпів;
- довжина ратища;
- спосіб кількісного використання;
- спосіб ураження;
- наявність додаткових уражаючих елементи;
- наявність додаткового приладдя;
- оздоблення конструкції серпів;

- спосіб виготовлення серпів;
- час виготовлення серпів.

Отже, запропонована класифікація серпів дозволить вирішувати діагностичні завдання щодо визначення типів, видів, конструкції та призначення об'єкта дослідження.

Перелік посилань

1. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів : зі зм. і доп. Київ, 2014. 72 с.
2. Серп. URL: <https://cz.pinterest.com/valerjiu/> (дата звернення: 21.03.2022).
3. Пастернак Я. Археологія України: первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами. Торонто, 1961. 788 с.
4. Авдєєва Г. К., Дьяченко О. Ф., Рябухіна В. О. Українсько-російський словник спеціальних термінів криміналістичної експертизи холодної зброї. Харків : ХНДІСЕ, 2008. 208 с.
5. Енциклопедія Трипільської цивілізації / авт. кол.: Н. Б. Бурдо та ін. Київ, 2004. Т. 1. Кн. 1. 703 с.
6. Arbir. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Arbir>. (Date of access: 21.03.2022).
7. Rapin A. Les armes des Celtes. Des messages enfouis sous rouille *MEFRA*. 2007. Vol. 108.2. P. 505-522.
8. Annual report / The Post Office of India. 1904-1905. Calcutta, 1905.
9. Direktorat Jenderal Kebudayaan Republik Indonesia. URL: <https://www.kemdikbud.go.id/main/tentang-kemdikbud/daftar-pejabat/kebudayaan> (Date of access: 23.01.2022).
10. Krishna H. A. Tradisi Carok pada Masyarakat Adat Madura. *Forum Ilmiah*. 2011. Vol. 8, № 2. P. 146–155.
11. Wiyata A. Latief. Carok: Konflik Kekerasan Dan Harga Diri Orang Madura. Yogyakarta : LKiS Pelangi Aksara, 2002. 267 p.

УДК 343.98

Обіход Тетяна Вікторівна

*кандидатка фізико-математичних наук, доцент,
старший науковий співробітник*

Київський університет ринкових відносин

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FORENSIC EXAMINATION UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

У тезах висвітлюються питання, які пов'язані з особливістю проведення судової економічної експертизи у господарському, цивільному та кримінальному праві. Поруч із проблемами проведення судової експертизи в період воєнного

стану відмічено необхідність її проведення державними органами із застосуванням сучасних науково-технічних засобів, комплексність підходу кваліфікованих фахівців для ефективного управління економікою в умовах воєнного конфлікту, здійснення стратегічного планування та прийняття обґрунтованих рішень.

Ключові слова: судова економічна експертиза, господарське право, цивільне право, кримінальне право.

The abstract highlights issues related to the specifics of conducting a forensic economic examination in economic, civil, and criminal law. In addition to the problems of forensic examination during the period of martial law, the need for it to be carried out by state bodies using modern scientific and technical means, the complexity of the approach of qualified specialists for effective management of the economy in conditions of military conflict, implementation of strategic planning and making informed decisions was noted.

Key words: forensic economic expertise, economic law, civil law, criminal law.

У Законі України “Про судову експертизу”, який введено в дію 21 квітня 1994 року визначається, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. Судовий експерт – особа, що володіє спеціальними знаннями, яку залучають органи досудового розслідування, суду для проведення експертизи. Основні види експертизи: криміналістична; інженерно-технічна; економічна; товарознавча; експертиза у сфері інтелектуальної власності; психологічна; мистецтвознавча; екологічна; військова; судово-ветеринарна; гемологічна; історико-археологічна [2].

В умовах військового стану провідну роль у проведенні судових експертиз відіграють державні спеціалізовані установи, зокрема науково-дослідні інститути судових експертиз Міністерства юстиції України, судово-медичні експертні установи Міністерства охорони здоров’я, експертна служба Міністерства внутрішніх справ, експертні підрозділи Служби безпеки України та Міністерства оборони. Тому, відповідно до наказу Міністерства Юстиції України від 14.03.2022 № 1138/5 “Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану” відмічено, що необхідно зупинити проведення планових перевірок діяльності судових експертів, перенести проведення планових перевірок діяльності судових експертів що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах і т.д. [3].

Однією із важливих експертиз є *судова економічна експертиза* – це пізнавальний процес, який використовується у правовій сфері для проведення фахового дослідження і оцінки економічних фактів та обставин у судових провадженнях. Така експертиза може бути застосована у різних галузях права, таких як адміністративне право, господарське право, цивільне право та кримінальне право. Судова економічна експертиза може включати аналіз фінансових звітів, бухгалтерського обліку, оцінку вартості майна, економічну

аналітику, дослідження ринку та інші методи дослідження для встановлення істинності матеріалів з економічних питань, що розглядаються у судовому процесі, і є важливою складовою у ході судових процедур, оскільки допомагає суду отримати об'єктивні та науково обґрунтовані дані для прийняття рішення. Вона може бути затребувана будь-якою зі сторін у судовому процесі або залучена самим судом.

Для вирішення питань порушення договірних зобов'язань, недобросовісної конкуренції, корпоративних спорів, фінансових махінацій проводиться судова експертиза у *господарському праві*. Вона може включати дослідження фінансово-економічних аспектів справи, оцінку вартості бізнесу або майна, аналіз бухгалтерського обліку, фінансової звітності, дослідження ринку та бізнес-практик, аналіз економічних прогнозів та інше. Метою такої експертизи є надання суду об'єктивних економічних даних та висновків. Висновки судової експертизи можуть мати вирішальне значення для прийняття рішення судом щодо розгляду господарського спору.

Проведення судово-економічної експертизи в господарському праві може виявитися складним завданням під час війни в Україні. Воєнний стан та непевність, пов'язана з військовим конфліктом, можуть вплинути на роботу експертів та їх можливість провести повноцінну експертизу. У таких умовах постають наступні виклики:

1. Недоступність деяких районів: воєнний конфлікт може призвести до обмеження доступу до певних районів, де потрібно провести експертизу.

2. Безпека експертів: в умовах війни можуть виникнути питання безпеки для експертів, особливо у зоні активних бойових дій.

3. Економічна нестабільність: в умовах воєнного стану може загострюватися економічна ситуація в країні, що впливає на фінансування проведення експертиз та можливість залучити кваліфікованих фахівців.

4. Зміни у законодавстві: у період війни можуть вводитися нові закони або змінюватися існуючі. Це може вимагати додаткової підготовки та адаптації експертів до нових правил та процедур.

Судова експертиза в *цивільному праві* є пізнавальний процес, який використовується для з'ясування фактів, що відносяться до предмету спору у цивільному судочинстві. Вона може бути призначена для вирішення різних питань, таких як оцінка вартості майна, визначення причини та наслідків події, оцінка шкоди або навіть вирішення наукових питань, що впливають на споріднені провадження. Судова експертиза може включати такі аспекти, як:

1. Оцінка вартості майна: експерти можуть провести оцінку майна, яке постраждало у результаті бойових дій, або визначити вартість зруйнованих об'єктів інфраструктури.

2. Визначення причин та наслідків шкоди: експерти можуть досліджувати причини руйнування і встановлювати наслідки для оцінки шкоди, спричиненої економічними злочинами або воєнними діями.

3. Оцінка фінансових збитків: експерт може провести оцінку фінансових збитків, спричинених економічною дестабілізацією, злочинними діями або воєнними діями, для визначення компенсаційних сум або вирішення фінансових суперечок.

4. Аналіз фінансових операцій: експерти можуть провести аналіз фінансових операцій та транзакцій з метою виявлення фінансових маніпуляцій, відмивання грошей, незаконного використання фінансових ресурсів тощо. Важливо зазначити, що судова економічна експертиза проводиться за встановленими законодавством процедурами та залучає професійних та незалежних експертів з відповідною кваліфікацією і досвідом у сфері економіки та фінансів.

Судова економічна експертиза у *кримінальному праві* може мати свої особливості під час війни, коли існують особливі умови та обставини. Ця експертиза може бути пов'язана з оцінкою збитків, завданих господарськими, фінансовими та іншими злочинами, а також з причинами, умовами та наслідками економічних дій, пов'язаних з війною. Експертні судові дослідження в період війни можуть включати аналіз економічної діяльності осіб, які здійснюють незаконні операції з метою отримання неправомірної вигоди, а також розслідування фінансових спекуляцій, корупції та інших злочинів, пов'язаних з економічною сферою. Проте, варто зазначити, що у цей період з мають місце значні труднощі та обмеження, пов'язані з проведенням експертизи. Наприклад, у зоні бойових дій можуть бути складності з доступом до документації, можуть бути пошкоджені досліджувані об'єкти або відсутні необхідні ресурси для проведення досліджень. Крім того, відсутність стабільності і порушення правопорядку можуть ускладнити роботу експертів та підірвати довіру до результатів їх роботи. Таким чином, судова економічна експертиза в період війни потребує особливого підходу та урахування специфіки умов, в яких вона здійснюється. Особливості судової експертизи в кримінальному праві в період війни в Україні можуть включати:

1. безпека експертів: умови у зонах бойових дій можуть створити загрозу для безпеки експертів, які проводять судові експертизи.

2. обмеження доступу до місць скоєння злочинів;

3. проведення експертизи: війна може ускладнити проведення судової експертизи, особливо якщо вона відбувається у зоні активних бойових дій. Це може призвести до труднощів у доступі до об'єктів дослідження та обмежень у роботі експертів;

4. використання нових технологій: в період війни може з'явитися потреба у розробці та використанні нових експертних технологій для проведення судових експертиз. Це може включати використання супутникових знімків, дистанційних методів аналізу, спеціального обладнання тощо;

5. підвищений обсяг роботи: в період війни може збільшитися кількість злочинів і, відповідно, збільшитися обсяг навантаження для

судових експертів. Це може вимагати мобілізацію додаткових ресурсів та персоналу, а також визначити пріоритети для ефективного вирішення поставлених завдань.

У підсумку можна зазначити, що економічна експертиза у період війни в Україні має велике значення для:

1. оцінки збитків та економічних наслідків військових дій.
2. забезпечення аналізу та планування ресурсів і фінансів під час військового стану;
3. виявлення “економічної зброї” ворога та прийняття заходів щодо запобігання та протидії її використанню;
4. розробки економічної політики в період війни;
5. визначення ефективності витрат фінансових та матеріальних ресурсів на військові потреби та відновлення їх після війни.;
6. забезпечення можливості вносити корективи до стратегій розподілу ресурсів.

Перелік посилань

1. Про судову експертизу: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

2. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану: наказ Міністерства юстиції України від 14.03.2022 № 1138/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text>.

3. Судова експертиза у кримінальному процесі. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0_%D1%83_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%96

УДК 343.98

Озерський Ігор Володимирович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу
Чорноморський національний університет імені Петра Могили*

ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

LEGAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF INVESTIGATIVE ACTIVITY

На основі нормативно-правових актів України, що регламентують слідчу діяльність, викладено авторський погляд на складові психологічної структури слідчої діяльності та професійно важливі уміння й якості, які її обумовлюють.

Ключові слова: слідчий, слідча діяльність, психологічна структура, професійно важливі якості та уміння.

The article deals with the author view of point, concerning the components of the psychological structure of the investigative activity and those important professional skills and qualities that determine it, based on the legislative acts of Ukraine that regulate investigative activity.

Key words: investigator, investigative activity, psychological structure, professional qualities and skills.

Серед юридичних спеціальностей саме професія слідчого має високий рейтинг та потребує не тільки відповідних здібностей, покликання та освіти, але й достатнього життєвого досвіду, низки професійних навичок і вмінь. Робота слідчих належить до тих видів правоохоронної діяльності, успіх і навіть видатні досягнення в якій більше пов'язані із загальним високим розвитком особистості, ніж з наявністю спеціальних здібностей [1, с. 3]. Професійна діяльність слідчого характеризується непередбачуваністю подій, підвищеною емоційною напругою, стресовістю, конфліктністю, але у будь-яких ситуаціях фахівець повинен діяти оперативно, компетентно, враховувати усі обставини справи, моделювати ситуацію, дотримуючись процесуальних та моральних норм [2, с. 3]. Стиль виконання слідчим своєї соціальної ролі впливає на комунікативні процеси, ефективність взаємодії слідчого з усіма тими особами, з якими він спілкується при розслідуванні кримінальних проваджень. Ефективність та оперативність фахової діяльності слідчого залежить від рівня його комунікативної компетентності.

У наукових дослідженнях наголошується, що комунікація у професійному спілкуванні слідчого нетотожна просто обмініві інформацією, оскільки між слідчим і його партнерами по спілкуванню неминуче виникають як функціонально-рольові, так і міжособистісні відносини, а тому на думку Л. Удалової, слідчий повинен вміти переборювати (унікати) при спілкуванні конфлікту [3, С. 15].

Водночас, професія слідчого передбачає певні стандарти, які зафіксовано професіограмою, етичними і моральними вимогами, тими загально-соціальними тенденціями, які впливають на його роль та імідж під час виконання професійних обов'язків [1, с. 7].

Психологічними особливостями слідчої діяльності є, насамперед, її державний характер, що зумовлює наявність владних повноважень і процесуальну регламентацію засобів та методів слідства, а також дотримання процесуальних термінів досудового розслідування. Водночас, виконання професійних функцій містить у собі певні обмеження з боку норм закону, загальнолюдської та професійної моралі, що спричиняє необхідність чітко визначати тактичний простір, припустимі (на відміну від протиправних) методи та прийоми доказування [4, с. 12].

Тактичне завдання розслідування, на слухну думку О. Кришевич, “полягає у виробленні такої лінії поведінки, при якій слідчий обійняв би положення лідера щодо несприятливих дій осіб, зацікавлених у результатах розслідування. Але це є у певній мірі ідеальною моделлю, оскільки на практиці професійна поведінка слідчих не завжди є зразком щодо прагнення до безконфліктних стосунків із громадянами, зокрема, з процесуальними особами”, що підтверджується результатами проведеного вченою аналізу скарг за матеріалами кримінальних справ [4, с. 6].

Вважаємо за доцільність виокремити причини конфлікту у слідчій діяльності, а саме: протилежність мети і можливостей її досягнення – слідчий наділений значними владними повноваженнями і засобами впливу; підозрюваний налаштований приховати істину повністю чи хоча б частково; примусовий характер взаємодії зі слідчим – підозрюваний розуміє, що кожен проведений допит веде до викриття, але уникнути такого спілкування не може; реальна загроза погіршення статусу для підозрюваного (професійного, публічного, сімейного, побутового тощо) у результаті успішної діяльності слідчого; складність становища, в якому вже знаходиться підозрюваний на досудовому слідстві, і яке він найчастіше пов’язує з діяльністю слідчого (зміна звичного способу життя, позбавлення можливості спілкуватися з близькими людьми та ін.) [4, с. 6].

У наукових дослідженнях професора Л. Удалової наголошується, що комунікація в професійному спілкуванні слідчого неготожна просто обміну інформацією, оскільки між слідчим і його партнерами по спілкуванню неминуче виникають як функціонально-рольові, так і міжособистісні відносини, а тому, на думку авторки, слідчий повинен вміти переборювати (унікати) конфліктне спілкування [3, с. 14, 15]. Тут вбачається поступовий перехід психологічного конфлікту у площину правового. Використання правових засобів при вирішенні конфліктних ситуацій охоплює не тільки застосування заходів впливу за вчинення протиправних діянь, але стосується і правомірної поведінки в інтересах її впорядкування, узгодження дій людей, їх колективів між собою і зовнішніми умовами [5, с. 8].

Якщо проаналізувати таку процесуальну дію як показання з чужих слів, котра полягає у висловлюванні, здійсненого в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи, то стає зрозумілим, що з психологічних позицій вона є абсолютно конфліктною. Оскільки, як зазначає М. Руденко, особа, що дає показання з чужих слів, володіє інформацією про факти та обставини в “обмеженому вигляді”, тобто, лише у обсязі, повідомленому іншою особою [6]. Тобто, покази такої особи будуть сприйматися конфліктними за змістом, оскільки отримуються на вторинному рівні психологічного пізнання зацікавленими у кримінальному провадженні особами. У контексті цього розглядаються й інші слідчі та процесуальні дії: перехресний допит, допит двох або

більше осіб, обшук, вилучення, огляд місця події; затримання та арешт як запобіжний захід тощо. Звичайно, що суд може визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів (ч. 2 ст. 97 КПК України).

Тому слідчий повинен вміти прогнозувати позицію допитуваного (шляхом вивчення вагомих, і побічних обставин, відображених у матеріалах кримінального провадження, з'ясувати психологічний портрет очевидця за допомогою фахівця-психолога та ін.), окреслити оптимальні шляхи встановлення з останнім психологічного контакту, завчасно помітити та подолати ймовірні конфліктні ситуації. Конфліктна ситуація допиту характеризується протидією особи, яку допитують, намірам судді встановити всі обставини скоєння правопорушення, що виявляється у відмові давати будь-які свідчення чи їх перекручення з нібито чужих слів, або в наданні неправдивих свідчень. Тож очевидець-свідок, даючи показання з чужих слів може самостійно прикрасити (*особливо малолітній чи неповнолітній або особа похилого віку*) картину злочину чи забути певні обставини вчинення такого правопорушення.

Успіх допиту часто залежить від уміння слідчого правильно визначити індивідуальні особливості допитуваного та обрати відносно цього виправдану тактику. Досвідчені слідчі можуть визначити раціональний підхід у відношенні допитуваного одразу ж після першого знайомства, діагностуючи такі характеристики підслідного як: техніка привітання, постава, мова та навіть фізіономічні реакції на обличчі комуніканта. Як пише, вчена Н. Милорадова, “особливість використання методів психологічного впливу у професійній діяльності слідчого визначається тим, що взаємодія слідчого із суб'єктом розслідування кримінальних справ являє собою дуже складне організаційно-психологічне явище”. Відтак, ефективність вирішення конкретного слідчого завдання залежить від успішного оволодіння слідчим не лише психологічними знаннями про взаємодію учасників цього процесу, але й від формування навичок використання способів та засобів правомірного психологічного впливу на учасників спілкування при сумісній роботі [7, с. 3].

Беручи до уваги вищезазначене, до системи оптимізації діяльності слідчих органів прокуратури слід віднести: 1) профорієнтаційну роботу з можливими кандидатами для слідчої роботи; 2) відбір; 3) професійну адаптацію (наставництво, стажування); 4) професійне навчання (початкова підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації слідчих кадрів, службова підготовка); 5) присвоєння класних чинів, нагородження відомчими та державними нагородами; 6) розстановку персоналу (переміщення, ротацию); 7) психологічне та професійне оцінювання персоналу; 8) профілактично-виховну роботу; 9) правовий захист;

10) правовий статус; 11) соціальне забезпечення; 12) психологічне забезпечення прокурорських кадрів; 13) облік порушень законності (правопорушень); 14) забезпечення законності та службової дисципліни; 15) атестацію слідчих; 16) вивільнення слідчих.

Таким чином, основною метою психологічного вивчення слідчої діяльності є визначення професійно важливих якостей, якими повинен володіти слідчий та виокремлення особливостей, котрі відрізняють слідчу діяльність від інших професій правоохоронного спрямування. Психологічний компонент слідчої діяльності, на слуху думку О. Цільмак, забезпечується професійно важливими якостями, здібностями та умінями слідчого [8, с. 336]: Найбільш значущими цілями психологічного вивчення професійної діяльності слідчого є:

1) удосконалення методик діагностики та формування професійно важливих професійно – психологічних якостей (властивостей) слідчого;

2) визначення професійної придатності осіб до здійснення слідчої діяльності до, під час, та після навчання у вищому юридичному навчальному закладі;

3) дослідження шляхів і способів вироблення у слідчих особистісних захисних установок до психологічного виснаження, конфліктності, та деформаційних впливів.

Перелік посилань

1. Ковальчишина Н. І. Зміни у мотиваційній сфері особистості слідчих на ранніх стадіях професіоналізації : автореф. дис... канд. психол. наук: 19. 00.06. ХНУВС. Харків, 2008. 22 с.

2. Богдан С. М. Формування комунікативних якостей особистості майбутнього фахівця податкової міліції у вищому навчальному закладі : автореф. дис ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2005. 25 с.

3. Удалова Л. Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 33 с.

4. Кришевич О. В. Психологічні аспекти розв'язання конфліктів у слідчій діяльності МВС України : автореф. дис... канд. юрид. наук: 19.00.06. Київ, 2002. 16 с.

5. Небрат О. О. Правові засоби управління конфліктами в органах внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2002. 21 с.

6. Руденко М. П. До питання про проведення перехресного допиту особи, яка дає показання з чужих слів у кримінальному провадженні. *Науково-практична інтернет-конференція* (05.03.2013, Секція № 5). URL : legalactivity.com.ua/index.php

7. Милорадова Н. Е. Особливості застосування методів психологічного впливу у професійній діяльності слідчого : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2004. 23 с.

8. Цільмак О. М. Психологічна структура слідчої діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (1). С. 330-337.

УДК 343.148.5+331.2

Окуневич Ірина Леонідівна

старший науковий співробітник лабораторії економічних досліджень

*Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ИНДЕКСАЦИЯ ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕНИЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

INDEXATION OF MILITARY PERSONNEL'S SALARIES

У роботі проаналізовані нормативно-правові акти та рішення судів різних інстанцій щодо питань проведення індексації грошового забезпечення військовослужбовців. За результатами аналізу вбачається, що спори, які виникають з питань індексації, вирішуються у судовому порядку та наразі кількість звернень до судів з цього питання є значною. Встановлено, що у 2023 році не проводять нарахування сум індексації грошового забезпечення, але при цьому за військовослужбовцем зобов'язані зберігати суму індексації грошового забезпечення, яка виникла за період до січня 2023 року.

Ключові слова: індексація, грошове забезпечення, індекс інфляції, прожитковий мінімум, судова економічна експертиза.

The article analyzes the legal acts and decisions of courts of various instances on the issues of indexation of military personnel's remuneration. The analysis shows that disputes arising from indexation issues are resolved in court, and the number of appeals to courts on this issue is currently significant. It is established that in 2023, no amounts of salary indexation will be accrued, but at the same time, servicemen are obliged to retain the amount of salary indexation that arose for the period before January 2023.

Key words: indexation, cash security, inflation index, subsistence minimum, forensic economic expertise.

Згідно статті 16 Закону України “Про індексацію грошових доходів населення” спори, що виникають з питань індексації грошових доходів населення, вирішуються у судовому порядку [1].

Індексація – це механізм підвищення грошових доходів населення для повного або часткового відшкодування їх знецінення у зв'язку з подорожчанням споживчих товарів і послуг.

Об'єктом індексації грошових доходів населення є оплата праці (грошове забезпечення) як грошовий дохід громадян, одержаний ними в гривнях на території України і який не має разового характеру [1, 2].

Суми виплат, пов'язаних з індексацією заробітної плати працівників, входять до складу фонду додаткової заробітної плати згідно з підпунктом 2.2.7 Інструкції зі статистики заробітної плати [3].

Таким чином, індексація є складовою частиною грошового забезпечення (заробітної плати).

Відповідно до приписів Закону України “Про індексацію грошових доходів населення”, метою здійснення індексації є дотримання встановлених Конституцією України гарантій щодо забезпечення достатнього життєвого рівня населення України [1].

Право військовослужбовців на індексацію грошового забезпечення прямо встановлено постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення” [2]. Так, згідно з абзацом п’ятим пункту 2 даної постанови, “індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані в гривнях на території України, які не мають разового характеру: грошове забезпечення військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу” [2].

Індексацію нараховують у разі, коли величина індексу споживчих цін (індекс інфляції) перевищує 103%. Індекс інфляції щомісячно обчислюється Держстатом і цю інформацію можна знайти на його сайті. Індексація доходів починається з наступного місяця після перевищення цього порогу. Згідно з нормами закону, індексуються грошові доходи лише в межах прожиткового мінімуму, який встановлюється законом про держбюджет на відповідний рік і постійно змінюється. Нарахування цієї надбавки має проводитися фінансовим органом автоматично [1].

Для визначення суми індексації потрібно помножити дохід, який підлягає індексації, на величину приросту індексу інфляції, що поділений на 100 %. Проте варто зауважити, що індексації підлягають грошові доходи лише в межах прожиткового мінімуму. Приклад обчислення суми індексації наведено в додатку 2 Постанови [2].

У разі підвищення тарифних ставок (посадових окладів), стипендій, виплат, що здійснюються відповідно до законодавства про загальнообов’язкове державне соціальне страхування, визначених у пункті 2 цього Порядку, значення індексу споживчих цін у місяці, в якому відбувається підвищення, приймається за 1 або 100 відсотків [2].

Обчислення індексу споживчих цін для проведення подальшої індексації здійснюється з місяця, наступного за місяцем підвищення зазначених грошових доходів населення. Сума індексації у місяці підвищення грошових доходів не нараховується, якщо розмір підвищення грошового доходу перевищує суму індексації, що склалася у місяці підвищення доходу. Якщо розмір підвищення грошового доходу не перевищує суму індексації, що склалась у місяці підвищення доходу, сума індексації у цьому місяці визначається з урахуванням розміру підвищення доходу і розраховується як різниця між сумою індексації і розміром підвищення доходу.

Місяць, в якому відбулося підвищення тарифних ставок (окладів), є базовим місяцем при проведенні індексації грошового забезпечення військовослужбовців.

При цьому, зміна розміру доплат, надбавок та премій не впливає на встановлення базового місяця індексації для початку обчислення індексу споживчих цін при нарахуванні індексації. Базовий місяць (місяць підвищення) визначається тільки в разі, якщо підвищена тарифна ставка (посадовий оклад) військовослужбовця.

У кожному конкретному випадку сума індексації буде різною та залежатиме від періодів проходження служби військовослужбовцем.

Підвищення розмірів грошового забезпечення у зв'язку з індексацією здійснюється за кошти Міністерства оборони України, які беруться з бюджету.

На практиці по 28.02.2018 року Міноборони її не виплачувало, посилаючись на відсутність бюджетного фінансування цих видатків. З березня 2018 року ці виплати проводилися не у повному розмірі та не систематично [4].

Аналіз рішень за даними Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить про значну кількість звернень військовослужбовців до судів різних інстанцій щодо перерахунку та доплат/виплат сум індексації їх грошового забезпечення [5].

Більша частина спорів полягала в тому, що позивачам, звільненим з військової служби, під час проходження ними служби, не нараховувалась та не виплачувалась індексація грошового забезпечення.

Є правові підстави для включення виплат по індексації до розрахунків розміру одноразової грошової допомоги у разі звільнення військовослужбовця [4] та під час розрахунку військової пенсії [6, 7].

При цьому слід зазначити, що дія Закону України “Про індексацію грошових доходів населення” на 2023 рік зупинена згідно з пунктом 3 Прикінцевих положень Закону України “Про Державний бюджет України на 2023 рік”.

Відповідно до статті 58 Конституції України встановлено, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Враховуючи вищенаведене, можемо дійти висновку, що у 2023 році не проводять нарахування сум індексації, які визначені [2], але при цьому за військовослужбовцем зобов'язані зберігати суму індексації грошового забезпечення, яка виникла за період до січня 2023 року (до зупинення дії Закону України “Про індексацію грошових доходів населення”). На це повинні звертати увагу судові експерти при проведенні відповідних економічних досліджень і експертиз.

Перелік посилань

1. Про індексацію грошових доходів населення : Закон України від 03.07.1991 № 1282-ХІІ : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-12#Text> (дата звернення: 13.11.2023).
2. Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення : постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1078 : станом на 9 листоп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1078-2003-п#Text> (дата звернення: 13.11.2023).
3. Про затвердження Інструкції зі статистики заробітної плати : наказ Державного комітету статистики України від 13.01.2004 р. № 5 : станом на 24 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04#Text> (дата звернення: 13.11.2023).
4. Про індексацію грошового забезпечення військовослужбовців та шляхи її отримання. Інформаційний портал “НОВА – Новини ветеранів”. URL: <https://nova.net.ua/pro-indeksatsiiu-hroshovoho-zabezpechennia-viiskovosluzhbovtiv-ta-shliakhy-ii-otrymattia/> (дата звернення: 13.11.2023).
5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 13.11.2023).
6. ZakonOnline. Постанова Верховного Суду від 18.03.2020 по справі № 820/5286/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88305272> (дата звернення: 13.11.2023).
7. Постанова Верховного Суду від 03.04.2019 у справі № 638/9697/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80930914> (дата звернення: 13.11.2023).
8. Постанова Верховного Суду від 26.03.2020 у справі № 813/189/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88430705> (дата звернення: 13.11.2023).
9. Все, що треба знати про індексацію грошового забезпечення військовослужбовців. Веб-сайт ГО “Юридична сотня”. URL: <https://legal100.org.ua/vse-shho-treba-znati-pro-indeksatsiyu-groshovogo-zabezpechennya-viiskovosluzhbovtiv/> (дата звернення: 13.11.2023).
10. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 03.11.2022 № 2710-ІХ : станом на 22 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> (дата звернення: 13.11.2023).

УДК 343.98

Олійник Оксана Петрівна

*доктор медичних наук, старший науковий співробітник,
заступник генерального директора з наукової роботи та освітньої
діяльності*

Шум Сергій Сергійович

кандидат медичних наук, генеральний директор

Ревенок Олександр Анатолійович

*доктор медичних наук, професор, заступник генерального директора
з судової експертизи*

*ДУ “Інститут судової психіатрії
Міністерства охорони здоров'я України”*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У 2022-2023 РОКАХ

CURRENT ISSUES OF FORENSIC PSYCHIATRIC EXAMINATION IN 2022-2023

У тезах представлені основні виклики в судовій психіатрії та експертизі, спричинені війною. Наведено результати реформування судово-психіатричної експертизи. Представлено кількість проведених експертиз. Проаналізовані кадрові та інші проблеми судово-психіатричної експертизи у 2022-2023 роках.

Ключові слова: судово-психіатрична експертиза, військовослужбовці, негативні наслідки війни, психіатрія.

Theses present the main challenges in forensic psychiatry and expertise caused by the war. The results of the reform of forensic psychiatric examination are presented. The number of conducted examinations is presented. Personnel and other problems of forensic psychiatric examination in 2022-2023 were analyzed.

Key words: forensic psychiatric examination, military, negative consequences of the war, psychiatry.

В останні два роки українська судова психіатрія має справу з достатньо серйозними проблемами, спричиненими безпосередньо війною і процесами, впровадження яких припало на воєнний час.

Виклики війни, що змінюють судову психіатрію:

- реформування судово-психіатричної експертизи (СПЕ);
- кадрові втрати;

- впровадження доказових міжнародних інструментів при проведенні експертизи та примусових заходів медичного характеру (ПЗМХ);
- підвищення заходів безпеки.

Реформування СПЕ це процес, який не був безпосередньо обумовлений війною. Його реалізація почалась наприкінці 2021 – на початку 2022 років. І була спричинена необхідністю приведення судово-психіатричної діяльності до законодавчих норм. Основами реформи, насамперед були організаційні та фінансові критерії.

Організаційні засади:

– Судово-експертна діяльність, пов'язана із проведенням судово-психіатричних експертиз, здійснюється виключно державними спеціалізованими установами (ст. 7 Закону України “Про судову експертизу”).

– Державними спеціалізованими установами є судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України (ст. 7 Закону України “Про судову експертизу”).

Фінансові засади:

– Проведення судових експертиз державними спеціалізованими установами здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим експертним установам з Державного бюджету України (ст. 15 Закону України “Про судову експертизу”) [1].

– За рахунок Державного бюджету України окремо здійснюється фінансове забезпечення діяльності, пов'язаної з проведенням судово-психіатричної експертизи (ст. 3 Закону України “Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення”) [2].

У 2021 році єдиною державною спеціалізованою експертною установою в Україні був нинішній інститут судової психіатрії – ДУ “Інститут судової психіатрії Міністерства охорони здоров'я України”. Решта СПЕ у регіонах проводилась комунальними психіатричними закладами, що не відповідало закону. Іншою причиною реформування була необхідність оптимізації фінансування судово-психіатричної діяльності, що у війну набуло особливої актуальності.

Відтак, починаючи з 2022 року в інституті було створено Київський відділ СПЕ та 20 експертних філій, які охопили всі регіони України:

1. Волинська філія судово-психіатричної експертизи.
2. Дніпровська філія судово-психіатричної експертизи.
3. Вінницька філія судово-психіатричної експертизи.
4. Відділ судово-психіатричної експертизи (м. Київ та Київська область).
5. Закарпатська філія судово-психіатричної експертизи.
6. Запорізька філія судово-психіатричної експертизи.
7. Одеська філія судово-психіатричної експертизи.
8. Полтавська філія судово-психіатричної експертизи.

9. Рівненська філія судово-психіатричної експертизи.
10. Сумська філія судово-психіатричної експертизи.
11. Тернопільська філія судово-психіатричної експертизи.
12. Харківська філія судово-психіатричної експертизи.
13. Херсонська філія судово-психіатричної експертизи.
14. Хмельницька філія судово-психіатричної експертизи.
15. Івано-Франківська філія судово-психіатричної експертизи.
16. Кропивницька філія судово-психіатричної експертизи.
17. Львівська філія судово-психіатричної експертизи.
18. Миколаївська філія судово-психіатричної експертизи.
20. Чернівецька філія судово-психіатричної експертизи.
21. Чернігівська філія судово-психіатричної експертизи.
22. Дніпровська філія “Спеціальний заклад з надання психіатричної допомоги”.

Більшість філій, а саме 15 разом з Київським відділом, були створені у 2022 році вже під час війни. У 2023 році процес продовжився приєднанням ще 6 регіональних філіалів. У структурі інституту також є Дніпровський спеціальний заклад з надання психіатричної допомоги, де запроваджуються примусові заходи медичного характеру понад 600 особам, які вчинили суспільно небезпечні діяння.

Щодо кадрового забезпечення судово-психіатричної діяльності, то станом на 01.09.2023 в Україні працюють 62 судово-психіатричних експерти та 18 судових експертів психологів у структурі МОЗ. За час війни з різних причин (соціально-демографічних, міграційних, воєнних) ми втратили понад 30% судово-психіатричних експертів і майже 50% психологів експертів. Це слід розцінювати як критичні кадрові втрати особливо у співставленні з експертним навантаженням.

За час війни проведення СПЕ не зупинилось: у 2022 році було проведено близько 7000 експертиз, станом на 01.09.2023 р. проведено більше 12000 СПЕ. Відтак, ми маємо кадрові проблеми пов'язані з:

- надмірним навантаженням на критично низьку кількість експертів;
- невідповідністю заробітної плати судових експертів;
- високою вимогливістю професійних стандартів (подвійна атестація без будь-яких пілг до рідкісної професії);
- вузьким пакетом соціального захисту.

Одним з викликів війни стали заходи безпеки, а саме:

- необхідність підвищення заходів безпеки проведення експертиз та конвоювання під експертних;
- питання евакуації експертних філій та ПЗМХ з небезпечних прифронтових зон.

З перших днів війни в оперативному режимі довелось узгоджувати організаційно-процедурні моменти проведення СПЕ. На перших порах

експерти проводили огляд підекспертних навіть в ізоляторах тимчасового утримання, щоб не зупиняти судочинство. Зараз доводиться враховувати тривоги, додаткові перевірки перед конвоюванням підекспертних, збільшення часу конвоювання, збільшення кількості конвоїрів у деяких випадках і забезпечення відповідних умов для них. В той же час слід відмітити підвищення комфортності конвоювання підекспертних на експертизу, що відповідає принципам гідного дотримання їх прав.

Війна зазвичай породжує нові контингенти підекспертних і Україна не стала виключенням.

Новий контингент підекспертних:

- військові злочинці (коригувальники, колаборанти, агенти ворожих спецслужб, тощо);
- цивільні жертви військової агресії;
- військовополонені.

Військові злочинці достатньо часто освідчуються на СПЕ, натомість жертви військової агресії є поодинокими випадками на експертизі. Що є дисонансом між кількістю людей з психічними розладами, які стали жертвами злочинних дій російських військових і малочисельністю СПЕ такому контингенту осіб.

Експертиза це доказ, який може стати вагомим аргументом справедливого покарання і фінансової компенсації заподіяної шкоди, у т.ч. у міжнародних судах. Тому застосування діагностичного інструментарію, зрозумілого на міжнародному рівні додасть обґрунтованої доказовості національним експертним висновкам.

У 2023 році за підтримки міжнародних партнерів українські судово-психіатричні експерти та судові психіатри пройшли сертифіковане навчання та отримали можливість застосовувати шкалу оцінки ризику насильства та агресії HCR-20 V3. В експертизі застосовуються всі доступні інструменти для діагностики стресових розладів. Всі експерти ознайомлені зі Стамбульським протоколом в останній його редакції. Наразі починається співпраця з командою SAPROF для отримання доступу до інструментарію зі структурованої оцінки захисних факторів ризику насильства.

Підсумовуючи слід зазначити, що українська судова психіатрія успішно тримає всі виклики війни завдяки високому професіоналізму і особистій відповідальності кожного судового експерта, судового психіатра і людей, які забезпечують судово-психіатричну діяльність.

Перелік посилань

1. Про судову експертизу: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#n36>.
2. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#n17>.

УДК 343.98

Полянський Антон Олександрович

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач лабораторії організації наукової, методичної діяльності,
нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та
підготовки експертів*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ОБСЯГИ Й СТРУКТУРА ЗВІТНОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ

AMOUNTS AND STRUCTURE OF REPORTING OF FORENSIC INSTITUTIONS

Реальним помічником керівника в оперативному та стратегічному управлінні судово-експертною організацією є управлінська звітність. Ніхто не зобов'язує її складати, але без неї керівнику дуже складно, а часом неможливо приймати грамотні рішення. Особливо це актуально в умовах, коли доводиться замислюватися про збільшення обсягів експертиз, що проводяться, інтенсифікації робіт, пошуків нових рішень, залучення нових технологій і обладнання. Формування та підготовка підсумкової звітності в експертних організаціях залежить від розмірів, чіткості організаційної структури, розвиненості документообігу, постановки облікової роботи тощо. Координацією цієї роботи в організації може займатися одна людина або ціла група, але така координація обов'язково має бути.

Ключові слова: помічник керівника, керівник, звіт, управлінська звітність.

Managerial reporting is a real assistant to the manager in the operational and strategic management of the forensic organization. No one obliges to draw it up, but without it is very difficult for the manager, and sometimes impossible, to make competent decisions. This is especially relevant in conditions, the development of document flow, the setting of accounting work, etc. coordination of this work in the organization can be done by one person or a whole group, but there must be such coordination.

Key words: assistant manager, manager, report, management reporting.

Реальним помічником керівника в оперативному та стратегічному управлінні судово-експертною організацією є управлінська звітність. Ніхто не зобов'язує її складати, але без неї керівнику дуже складно, а часом неможливо приймати грамотні рішення. Особливо це актуально в умовах, коли керівнику експертної організації доводиться замислюватися про збільшення обсягів експертиз, що проводяться, інтенсифікації робіт, пошуків нових рішень, залучення нових технологій і обладнання.

Формування та підготовка підсумкової звітності в експертних організаціях залежить від розмірів, чіткості організаційної структури, розвиненості документообігу, постановки облікової роботи тощо. Координацією цієї роботи в організації може займатися одна людина або ціла група, але така координація обов'язково має бути.

Підготовка звітів наприкінці кожного року є важливою функцією інститутів судових експертиз держави. Фактично установи звітують перед Міністерством юстиції України про виконану роботу протягом року. Хоча, на наш погляд, це не стільки звіт про виконану роботу, скільки доповідна про стан справ в установі.

Вказівки про необхідність звітів, їх обсяг, терміни подання, відповідальні підрозділи чи особи в нормативній літературі подані в загальних рисах.

Більш-менш розлогий механізм надання та підготовки звітів наведено в Регламенті Кабінету Міністрів України:

“...2. Кабінет Міністрів заслуховує звіти (інформацію) керівників органів виконавчої влади про здійснення ними своїх повноважень та з окремих питань діяльності відповідних органів...

...§ 59. Звітування

1. Члени Кабінету Міністрів подають Кабінетові Міністрів звіти про хід і результати реалізації програмних документів Кабінету Міністрів.

Звіти готуються органами, які є розробниками програмних документів Кабінету Міністрів.

2. Звіти про хід і результати реалізації стратегій та інших програмних документів подаються Кабінетові Міністрів не рідше ніж кожні 12 місяців починаючи з дати їх схвалення, якщо інше не передбачено таким документом, а також оприлюднюються на офіційних веб-сайтах органів, які готують такі звіти.

Підготовка відповідних матеріалів, які подаються Кабінетові Міністрів, здійснюється в порядку, встановленому § 63 цього Регламенту.

3. Звіти про хід і результати виконання державних цільових програм подаються Кабінетові Міністрів відповідно до вимог Порядку розроблення та виконання державних цільових програм, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 106.

Доповіді про хід і результати виконання загальнодержавних програм готуються з урахуванням вимог § 132 цього Регламенту.

4. Звіти про хід і результати виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів готуються відповідно до вимог § 131 цього Регламенту.

Розділ 5. Підготовка матеріалів з питань заслуховування звіту (інформації)

§ 62. Рішення про заслуховування звіту

Рішення про заслуховування звіту (інформації) керівника центрального чи місцевого органу виконавчої влади, Голови Ради

міністрів Автономної Республіки Крим (далі – керівник органу) приймається на засіданні Кабінету Міністрів за пропозицією Прем'єр-міністра.

§ 63. Процедура підготовки матеріалів

1. Керівник органу, звіт (інформація) якого заслуховується на засіданні Кабінету Міністрів, подає у визначений строк письмову доповідь (додаток 12).

2. Письмова доповідь повинна містити результати всебічного аналізу, проведеного на підставі перевірених та документально підтверджених фактів, з об'єктивною оцінкою стану справ і підсумків діяльності (реалізації програмних документів Кабінету Міністрів, актів законодавства, виконання завдань, здійснення повноважень тощо); за наявності негативних фактів – причини їх виникнення та заходи, що вживаються для виправлення становища.

3. Обсяг письмової доповіді не повинен перевищувати п'яти сторінок. До письмової доповіді можуть додаватися інформаційно-довідковий матеріали обсягом не більш як 20 сторінок.

§ 64. Опрацювання матеріалів звіту

Секретаріат Кабінету Міністрів за результатами аналізу письмової доповіді та інформаційно-довідкових матеріалів готує не пізніше ніж протягом одного тижня, а у разі, коли визначено дату заслуховування звіту, – в межах установленого строку для подання Прем'єр-міністрові інформаційно-аналітичні матеріали обсягом до двох сторінок та викладає свої пропозиції щодо рішення Кабінету Міністрів з цього питання.

§ 65. Щорічні звіти

Голови обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій подають у встановленому Кабінетом Міністрів порядку щороку до 1 березня Кабінетові Міністрів звіти про результати діяльності очолюваних ними органів”.

Так, в постанові Кабінету Міністрів Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України від 2 липня 2014 р. № 228 є положення, що... “п. 4. Мін'юст відповідно до покладених на нього завдань: ...83⁻²⁶) організовує ведення обліково-статистичної звітності”.

Кожного року інститути судових експертиз видають накази про підготовку річних Звітів про роботу протягом року. Ці Звіти, якщо їх узагальнити, зводяться до суми звітів лабораторій, відділів, відділень; завідувачам лабораторій, відділів та відділень при підготовці Звіту про роботу свого структурного підрозділу необхідно висвітлювати наступні питання: а) виконання планів робіт; б) робота з підвищення кваліфікації експертів (вказати тематику семінарів, дані про стажування наукових співробітників, рецензування висновків); в) методична допомога відділенням; г) профілактична робота з правоохоронними органами (слідчими, судами та іншими щодо врахування виявлених порушень при призначенні судових експертиз); д) матеріально-технічне забезпечення.

На наш погляд, обсяг звіту має відображати та відповідати основним завданням та функціям експертної установи. В якості прикладу можна навести такі:

Основними завданнями діяльності установи є:

1) проведення судових експертиз (у тому числі, пов'язаних з оцінкою майна та майнових прав, дослідженням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів), призначених у кримінальних провадженнях, цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення та під час виконавчого провадження (тобто звітність щодо проведених судових експертиз й наданих висновків експертів на замовлення сторін кримінального провадження, судів, учасників справ та інших уповноважених осіб (органів); проведених експертних досліджень на замовлення юридичних та фізичних осіб; наданих консультацій (консультаційних повідомлень) та проведеної іншої роботи за зверненнями правоохоронних органів і судів, а також на замовлення юридичних і фізичних осіб (у тому числі, пов'язаних з оцінкою майна та майнових прав); у встановленому порядку здійсненого аналізу (рецензування) висновків судових експертів науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту, судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ; відповідно до законодавства здійснених рецензувань звітів про оцінку майна суб'єктів оціночної діяльності тощо);

2) проведення експертних досліджень на замовлення фізичних чи юридичних осіб із застосуванням засобів і методів судової експертизи (у тому числі, з проведення оцінки майна та майнових прав);

3) науково-дослідна робота в галузі судової експертизи та криміналістики й упровадження її результатів в експертну, слідчу та судову практику (проводить науково-дослідну, науково-методичну й пошукову роботи, пов'язані зі створенням нових та удосконаленням існуючих методів і методик проведення судових експертиз, теоретичних, процесуальних та методологічних положень судової експертизи, криміналістики та права; здійснює рецензування, апробацію та впровадження в експертну практику результатів науково-дослідних робіт, розроблених в судово-експертних установах, закладах вищої освіти, науково-дослідних установах; розробляє науково-методичні рекомендації для найбільш ефективного використання спеціальних знань у діяльності правоохоронних органів і судів);

4) забезпечення виконання завдань Міністерства юстиції України, інших державних органів з питань експертного забезпечення правосуддя та проведення науково-дослідних робіт у галузі судової експертизи в установленому законодавством порядку;

5) підготовка та підвищення кваліфікації експертних кадрів, у тому числі у галузі права за освітньою програмою з теоретичних, організаційних, процесуальних питань судової експертизи;

6) підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації в галузі судової експертизи, криміналістики та права (сприяння працівникам та іншим здобувачам наукових ступенів в роботі з підготовки та захисту дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів і присвоєння вчених звань; створення спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій за спеціальностями відповідно до основних напрямів діяльності установи в порядку, передбаченому законодавством; утворення на договірних засадах з університетами, академіями, інститутами спеціальних спеціалізованих робочих груп для підготовки фахівців за кваліфікаційним рівнем доктора філософії, доктора наук);

7) надання освітніх послуг у сфері професійного навчання державних службовців та працівників органів юстиції, інших слухачів для задоволення потреб державних та інших органів;

8) науково-методична та інформаційна діяльність у галузі судової експертизи, криміналістики й права;

9) проведення і участь у наукових та науково-практичних конференціях, форумах, семінарах, симпозіумах тощо, укладання договорів (меморандумів) про співпрацю у межах напрямів статутної діяльності;

10) підготовка до видання, виготовлення та розповсюдження методичних, науково-методичних, наукових, науково-технічних видань, друкованих та електронних періодичних фахових видань; здійснення обміну науково-технічною інформацією та науково-методичною літературою; проведення навчально-методичної та лекційної роботи із замовниками судових експертиз і експертних досліджень;

11) надання платних послуг, у тому числі у сфері судово-експертної, наукової, науково-технічної, освітньої діяльності та інших послуг з метою розвитку установи, покращання умов праці та навчання учасників освітнього процесу;

12) міжнародне співробітництво в галузях судової експертизи, криміналістики, права, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації та освітньої діяльності (вивчає й узагальнює досягнення світової науки, теорію та практику судової експертизи, криміналістики та права України й зарубіжжя).

Окремими розділами, звісно, мають бути звіти фінансово-господарчої та кадрової роботи.

Перелік посилань

1. Про затвердження Плану організації звітування міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України перед Міністерством юстиції України : наказ Міністерства юстиції України від 21 січня 2020 року № 199/5. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS33013>.

2. План організації звітування міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України перед Міністерством юстиції України та додатки до Плану,

затверджені наказом Міністерства юстиції України від 21 січня 2020 року № 199/5.
URL: https://minjust.gov.ua/section_532.

3. Регламент Кабінету Міністрів України. URL :
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text>.

4. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України :
постанова Кабінету Міністрів від 2 липня 2014 р. № 228. URL :
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>.

УДК 343.98

Поплавський Анатолій Петрович

завідувач Хмельницького відділення

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

FEATURES APPOINTMENT FORENSIC EXPERTISE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

У даній доповіді представленні основні фактори при призначенні судової експертизи, що впливають на застосування висновків судової експертизи при розслідування злочинів та формуванні доказової бази у кримінальних провадженнях.

Ключові слова: судовий експерт, висновок експерта, судова експертиза, предмет судової експертизи, кримінальне провадження, вихідні дані, досудове розслідування.

This report presents the main factors in the appointment of a forensic examination, which affect the application of the conclusions of the forensic examination in the investigation of crimes and the formation of the evidence base in criminal proceedings.

Key words: forensic expert, expert opinion, forensic examination, subject of forensic examination, criminal proceedings, initial data, pre-trial investigation.

Професія судового експерта є унікальною за своїм змістом: з одного боку, його професійний статус полягає у проведенні із застосуванням своїх спеціальних знань (з практично необмеженого кола питань – науки, техніки, ремесла тощо) науково-обґрунтованого дослідження для встановлення фактів, що мають доказове значення під час розслідування та розгляду справ у судах, з іншого – він набуває статусу процесуальної особи під час надання висновку експерта і таким чином у своїй професійній діяльності поєднує статус фахівця з відповідної галузі знань, науковця та процесуальної особи. Це суттєво відрізняє правовий статус судового експерта від інших

працівників державних установ, оскільки для об'єктивного виконання своїх обов'язків судовий експерт передусім повинен бути незалежним від органів досудового розслідування, суду та інших учасників процесу. Тому незалежність судового експерта має забезпечуватися державою шляхом створення необхідних умов для його діяльності та належним матеріальним і соціальним забезпеченням [1, с. 10].

Як зазначив К. О. Чаплинський, основною метою проведення судової експертизи є сприяння повному і швидкому розслідуванню кримінальних правопорушень, встановленню істини у кримінальному провадженні, дослідження певних об'єктів і явищ, отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для прийняття правильних та обґрунтованих рішень, а також отримання таких нових фактичних даних, які досі ініціаторам проведення експертизи не були відомі та які іншим способом встановити неможливо [2, с. 236].

Після прийняття рішення про залучення до кримінального провадження експерта для проведення експертизи, слідчий (дознавач) повинен чітко визначити предмет судової експертизи, що дозволить визначитись з видом судової експертизи. Це пояснюється тим, що спочатку варто окреслити основні питання, які підлягають вирішенню судовим експертом шляхом використання спеціальних знань, а потім визначитися яку конкретну судову експертизу слід призначити для вирішення експертних завдань.

Під час підготовки та призначення експертизи, окрім вищезазначених, вирішується питання про перелік об'єктів дослідження. Зокрема, потрібно чітко визначитися, що необхідно представити експертові для дослідження, в якій кількості, чи потрібні зразки для порівняльного дослідження (які саме, скільки, за який період часу).

Поставлені перед експертом питання повинні: чітко визначати завдання, точно вказувати на об'єкт, який необхідно дослідити; бути чіткими, визначеними, не допускати неоднозначне тлумачення. Разом із тим, на слушну думку вчених, вказані питання не повинні виходити за межі спеціальних знань, компетенції експерта, який залучається до проведення експертизи, мати правовий чи довідковий характер, а їх перелік повинен бути повним у тій мірі, в якій експертним шляхом необхідно встановити всі факти, обставини справи, які цікавлять сторони кримінального провадження [3, с. 192].

Отже, етап підготовки та призначення експертизи відіграє важливу роль у створенні сприятливих умов для її проведення, що в свою чергу забезпечує як ефективність судово-експертної діяльності, так і кримінального провадження. Проте існує ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів, які перешкоджають, а то й унеможливають створення необхідних умов для роботи судового експерта. Причому окрема їх частка припадає саме на допущення помилок на цьому етапі проведення

експертизи – її підготовки та призначення. Адже, як відомо, від належного рівня підготовки та призначення експертизи залежить якість проведення експертних досліджень, а значить і можливість забезпечити ефективно та результативно проведення судової експертизи.

Якщо розглядати висновок експерта як засіб доказування, потрібно виходити з того, що цінність останнього у процесі доказування визначається фактичними даними, що складають його зміст. Першочергово на зміст висновку та на саме дослідження впливають вихідні дані, до яких входять дані справи та об'єкти, надані експерту слідчим і судом. Будь-яке експертне дослідження розпочинається зі з'ясування завдань, вивчення вихідних даних та об'єктів. Оскільки, згідно п. 2.3 Інструкції про призначення та проведення експертиз та експертних досліджень № 53/5: "...експерту забороняється самостійно збирати матеріали, що підлягають дослідженню, а також самостійно вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо вони відображені у наданих йому матеріалах неоднозначно...", обсяг і зміст фактичних даних, одержаних експертом із цього складного за своєю структурою джерела, визначають напрямок дослідження, обрання методів і засобів для аналізу й порівняння досліджуваних об'єктів.

Тобто, якщо слідчим не правильно встановлено предмет судової експертизи або вихідні дані, надані експерту для проведення дослідження несуть в собі неповну, недостовірну або видозмінену інформацію, висновок судової експертизи може негативно вплинути на результат досудового розслідування, що у корені суперечить його призначенню.

Перелік посилань

1. Головченко Л. М. Проблемні питання законодавчого регулювання судово-експертної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 8-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_1_4.
2. Чаплинський К. О. Тактика використання спеціальних знань у системі тактичного забезпечення досудового розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. Спец. вип. № 57. С. 232-238.
3. Щербаковський М. Г., Разумов Е. О., Волкова А. Е. Криміналістична тактика: навч. посіб. з підготовки до практ. занять з криміналістики. Суми: "Мрія-1" ТОВ, 2008. 256 с.

УДК 343.98

Поплавський Анатолій Петрович

завідувач Хмельницького відділення

Угрінович Оксана Ігорівна

старший судовий експерт Хмельницького відділення

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

FORENSIC EXPERTISE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

У даній доповіді розкрито процесуальні аспекти застосування висновків судової експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень. Також обґрунтована необхідність та вказані напрямки її використання при формуванні доказової бази у кримінальних провадженнях.

Ключові слова: висновок експерта, судова експертиза, кримінальне провадження, доказ, слідча (розшукова) дія, розслідування злочинів.

This report discloses the procedural aspects of the application of the conclusions of the forensic examination in the investigation of criminal offenses. The need for its use in forming the evidence base in criminal proceedings is also substantiated.

Key words: expert opinion, forensic expert, criminal proceedings, evidence, investigative (search) action, criminal investigation.

Згідно ч. 1 ст. 84 КПК України доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1]. Незважаючи на наявність такого визначення, у процесуалістів немає єдності щодо розуміння поняття доказів, а відтак воно по-різному тлумачиться у слідчій та судовій практиці.

З цього приводу у своїй роботі М. А. Погорецький приходиться до висновку, що процес доказування складається з двох послідовних етапів – спочатку докази збирають (отримують), а потім настає етап їх використання [2, с. 21].

Формування доказів здійснюється під час пізнавально-посвідчувальної діяльності уповноваженого суб'єкта і завжди включає перетворення слідів злочину шляхом втілення їх у належну процесуальну форму на показання, доказування, документи і висновки експертів [2, с. 63].

Процесуальна форма покликана забезпечити надійність кримінально-процесуального доказування. Щодо кримінально-процесуальних доказів, то для кожного їх виду чинним законодавством передбачено особливий порядок формування та збереження. Підстави, умови, процедура, послідовність процесуальних дій та прийняття рішень з включенням до матеріалів кримінального провадження фактичних даних, надають їм процесуальну форму конкретного виду доказів [2, с. 63].

У чинному кримінально-процесуальному законодавстві застосовується термін “використання доказів”, проте не розкрито зміст цього поняття та його місце в структурі процесу доказування, як окремої стадії. Отримана під час проведення слідчих (розшукових) дій інформація може перетворюватися не лише у докази та бути підставою для процесуальних рішень, але й застосовуватись з іншою метою. Це, насамперед, стосується судових експертиз, використанню яких у розслідуванні кримінальних правопорушень присвячені численні публікації.

Висновки експертів, найчастіше, використовуються для отримання нових, раніше невідомих доказів про обставини злочину. Також, на основі отриманих експертом даних здійснюється перевірка вже наявних доказів, таких як показання свідка, потерпілого, підозрюваного, результати слідчого експерименту тощо. Важливу роль відіграє експертиза у перевірці матеріалів, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, з метою їх подальшого використання у кримінально-процесуальному доказуванні. Одним із проблемних питань використання у доказуванні результатів негласних слідчих дій є встановлення достовірності даних, що містяться у матеріалах, отриманих за допомогою технічних засобів. Допустимість таких матеріалів буде прямо залежати від висновку експерта, щодо наявності або відсутності факту фальсифікації цих матеріалів.

Ще одним напрямком використання висновку експерта є формування комплексу доказів, які відрізняються у сторін обвинувачення та захисту. На основі перевірки та оцінки цих доказів, наданих обвинуваченням і захистом, а також додатково отриманих фактичних даних, у тому числі за допомогою експерта, суд формує самостійну систему доказів, що є підставою для винесення судового рішення. Також важливим напрямком використання висновків експерта є обґрунтування процесуальних рішень, які є головною, визначальною ланкою правозастосовної діяльності.

Найважливішим напрямком у криміналістичному аспекті є застосування висновку експерта щодо ідентифікації осіб та предметів, пов'язаних зі злочинном. У процесі розслідування кримінальних правопорушень, особливе значення мають обставини, які вказують на зв'язок конкретної особи чи предмета з розслідуваною подією. Встановлення такого зв'язку здійснюється різними способами, серед яких важливим є експертна ідентифікація [2, с. 27].

Важливою метою використання висновків експертизи є подолання протидії розслідуванню у формі приховування злочинів, яке здійснюється шляхом приховування, знищення, маскування або фальсифікації слідів злочину, їх носіїв, інструментів тощо. Використання висновків експертів для викриття приховування та маскування злочинів і їх роль у боротьбі з протидією розслідуванню, на даний час, досліджені не достатньо.

Також слід виділити можливість використання даних експертизи для планування, розслідування у цілому або окремої слідчої (розшукової) дії. Можна з упевненістю стверджувати, що результати експертних досліджень можуть фігурувати у процесі планування як “вихідні дані”, за допомогою яких можна визначити мету проведення окремої слідчої (розшукової) дії або послідовність здійснення декількох слідчих (розшукових) дій, що складають тактичну операцію. Враховуючи зміст одержаних експертних даних, слідчий визначатиме умови проведення, технічні засоби, склад учасників (поняті, спеціалісти), місце та строки виконання слідчої (розшукової) дії та прийоми її провадження.

Вказані напрямки використання судових експертиз у кримінальних провадженнях не є вичерпними. Розширення спектру судових експертиз, вдосконалення їх наукових і методичних засад призведуть до збільшення, вирішуваних з їх допомогою завдань та підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень загалом.

Перелік посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (ред. станом на 23.08.2023).
2. Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. Київ: КНДІСЕ, 2016. Вип. 61.
3. Погорецький М. А. Теорія кримінально-процесуального доказування. Докази і доказування у кримінальному процесі України. *Право України*. 2014. № 10. С. 21.

УДК 343.98

Посільський Олег Олексійович

*кандидат технічних наук,
завідувач відділу досліджень матеріалів, речовин та виробів
лабораторії криміналістичних видів досліджень*

Артамонова Ганна Василівна

*кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
відділу досліджень матеріалів, речовин та виробів
лабораторії криміналістичних видів досліджень*

Малей Олена Сергіївна

*провідний судовий експерт
відділу досліджень матеріалів, речовин та виробів
лабораторії криміналістичних видів досліджень*

Клименко Анатолій Володимирович

*кандидат технічних наук, старший дослідник,
судовий експерт відділу досліджень матеріалів, речовин та виробів
лабораторії криміналістичних видів досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

**ВИКОРИСТАННЯ РАМАН-СПЕКТРОСКОПІЇ ПРИ ПРОВЕДЕННІ
ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ВСТАНОВЛЕННЯ АБСОЛЮТНОГО ВІКУ
РЕКВІЗИТІВ ДОКУМЕНТІВ**

**THE USE OF RAMAN SPECTROSCOPY WHEN CONDUCTING
RESEARCH ON THE DETERMINATION OF THE ABSOLUTE AGE
OF THE DETAILS OF DOCUMENTS**

В тезах висвітлюється актуальна проблема в області технічної експертизи документів щодо встановлення їх давності або абсолютного віку. У роботі показано ефективність використання Раман-спектроскопії для встановлення абсолютного віку документів. В результаті проведення науково-дослідної роботи, авторами була розроблена методика встановлення абсолютної давності виконання записів і підписів в документах пастами кулькових ручок, що містять у своєму складі арилметановий барвник кристалічний фіолетовий, методом Раман-спектроскопії.

Ключові слова: Раман-спектроскопія, чорнила, триарилметановий барвник.

The theses highlight an actual problem in the field of technical examination of documents regarding the establishment of their antiquity or absolute age. The paper shows the effectiveness of using Raman spectroscopy to establish the absolute age of documents. As a result of the relevant research work, we have developed a technique for establishing the absolute antiquity of records using ballpoint pen pastes containing the arylmethane dye "Crystal violet" in documents using the Raman spectroscopy method.

Key words: Raman spectroscopy, ink, triarylmethane dye.

Технологічний розвиток та досягнення Раман-спектроскопії (спектроскопії комбінаційного розсіювання) обумовили широкий спектр практичного використання цього швидкого та неруйнівного методу, який може успішно використовуватись у судовій експертизі. Універсальність цього методу обумовлена мінімальною підготовкою проби для дослідження, малим часом кожного вимірювання і широким діапазоном застосування (барвники, фарби, чорнила, ліки, вибухові речовини, дорогоцінне каміння, ювелірні вироби, харчові продукти тощо) [1-3]. Раман-спектроскопія останнім часом користується великою популярністю серед криміналістів завдяки можливості ідентифікації зразків неруйнівним методом, високою роздільною здатністю, унікальністю та портативністю обладнання.

Встановлення віку документа є одним із складних завдань судово-технічної експертизи документів. При визначенні абсолютної давності виконання реквізитів документів необхідно встановлювати класифікаційні та ідентифікаційні ознаки барвників, фарб, чорнил чи інших складових, а також їх часову залежність. Найбільш поширені методи встановлення давності документів ґрунтуються на методі екстракції барвників та зміні легких розчинників з часом [4,5]. Можливості використання методу Раман-спектроскопії при встановленні давності виготовлення документів, поряд з іншими методами, висвітлено лише в декількох роботах [6-8]. У роботі [6] при дослідженні синьо-фіолетових паст кулькових ручок методом Раман-спектроскопії барвники було розділено на 3 типи – барвники триарилметанової групи, фталоціанінові сині пігменти і спирторозчинні фталоціанінові сині барвники, змішані з триарилметановими барвниками. В цьому дослідженні показана можливість встановлення давності паст до 15 років, на основі коефіцієнту інтенсивності піків при заданих хвильових числах.

Відомо, що більшість синіх, чорних і фіолетових чорнил та паст кулькових ручок містять у своєму складі барвник кристалічний фіолетовий [5]. Після нанесення на папір, кристалічний фіолетовий піддається деградації під дією УФ-випромінювання та кисню повітря, у результаті чого відбувається процес N-диметилування – заміна метильних груп, що приєднані до периферичних аміногруп, атомами водню [9].

У нашому дослідженні, Раман-спектри були отримані на модульній системі дослідження слідчих доказів fTGA у складі, модулю обробки зображень на базі мікроскопу Leica DM2700M та багато хвильового

Раман-спектрометра “Foram X3”. Дослідження проводили на довжині хвилі збудження лазера 532 нм, при малій потужності лазера (10%), задля уникнення спалювання зразків та зниження інтенсивності спектрів. Спектри зразків знімали без попередньої підготовки проби. В якості об’єктів дослідження використовували документ, датований травнем 2017 року, та зразки порівняння, датовані в період 2017-2020 роки. Всі досліджувані документи виконані пастою кулькової ручки синьо-фіолетового кольору, що містить у складі триарилметановий барвник кристалічний фіолетовий. Спектри комбінаційного розсіювання досліджуваного документа та зразків порівняння відображали подібні максимуми (рис. 1).

Максимуми піків при $730\pm 4\text{ см}^{-1}$ і $1620\pm 4\text{ см}^{-1}$ використовувались для встановлення часової залежності деградації барвника. Вибір даних піків обумовлений тим, що ці максимуми представлені найменш стійким (схильний до руйнування) у часі зв’язком “C-N” ($730\pm 4\text{ см}^{-1}$), який утворений зовнішнім атомом азоту та фенольним атомом вуглецю у внутрішніх кільцях, і найстабільнішим у часі внутрішнім вуглецевим зв’язком “C-C” ($1620\pm 4\text{ см}^{-1}$). Ступінь деградації чорнил визначали як відношення інтенсивності піків при довжині хвилі $730\pm 4\text{ см}^{-1}$ до інтенсивності піків при довжині хвилі $1620\pm 4\text{ см}^{-1}$. За результатами дослідження була розроблена методика встановлення абсолютної давності виконання записів пастами кулькових ручок в документах методом Раман-спектроскопії, що містять у своєму складі арилметановий барвник кристалічний фіолетовий.

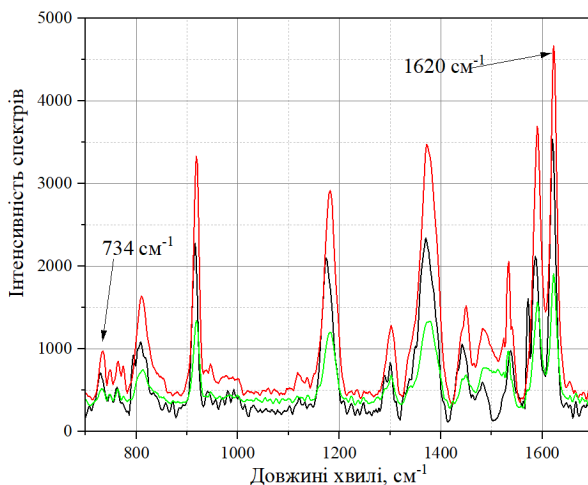

Рис.1. Раман-спектри чорнил досліджуваного документа та зразків порівняння

У дослідженні показано ефективність використання Раман-спектроскопії для встановлення абсолютного віку реквізитів документів. У результаті проведення цієї науково-дослідної роботи нами була розроблена методика встановлення абсолютної давності виконання записів пастами кулькових ручок в документах методом Раман-спектроскопії, що місять у своєму складі арилметановий барвник кристалічний фіолетовий. При апробації розробленої нами методики було диференційовано час нанесення штрихів кульковими ручками. Таким чином, метод дослідження Раман-спектроскопії відкриває нові можливості при проведенні експертиз зі встановлення давності виготовлення документів.

Перелік посилань

1. Chalmers J. M., Edwards H. G. M., Hargreaves, M. D. Chapter 1: Introduction. *Infrared and Raman spectroscopy in Forensic Science*. Wiley, 2012. P. 3-7.
2. Le Ru E. C., Blackie E., Meyer, M. Etchegoin, P. G. Surface Enhanced Raman Scattering Enhancement Factors: A Comprehensive Study. *Journal of Physical Chemistry*. 2007. Vol.111. P.1379-1380.
3. Claybourn M., Ansell, M., Using Raman Spectroscopy to solve crime: inks, questioned documents and frauds. *Science & Justice*. 2000. Vol.40. P.261-271.
4. Handbook of Analytical Separations: in 6 vol. / M. J. Bogusz (Ed.). 2 ed. *Elsevier Science*, 2007. Vol. 6: *Forensic Sciences*. 1046 p.
5. Ezcurra M., Gongora J.M.G, Maguregui I., Alonso R. Analytical methods for dating modern writing instrument inks on paper. *Forensic Science International*. 2010. Vol.197. P.1-20.
6. Gorshkova K. O., Tumkin I. I., Myund L. A. Tverjanovich A. S., Mereshchenko A. S., Panov M. S., Kochemirovsky V. A. The investigation of dye aging dynamics in writing inks using Raman spectrometry. *Dyes and Pigments*. 2016. Vol.131. P. 239-245.
7. Grechukha N. M., Gorshkova K. O., Panov M. S., Tumkin I. I., Kirillova E. O., Lukianov V. V., Kirillova N. P., Kochemirovsky V. A. Analysis of the aging processes of writing ink: Raman spectrometry versus gas chromatography aspects. *Applied Sciences*. 2020. Vol.7, № 10. P. 991.
8. Gorshkova K. O., Rossinskaya, E. R., Kirillova N. P., Fogel A. A., Kochemirovskaya S. V., Kochemirovsky V. A. Investigation of the new possibility of mathematical processing of Raman spectra for dating documents. *Science & Justice*. 2017. Vol. 60, № 5. P.451-465.
9. Cesaratto A., Lombardi J. R., Leona M. Tracking photo-degradation of triarylmethane dyes with surface-enhanced Raman spectroscopy. *Journal of Raman Spectroscopy*. 2016. Vol. 48, № 3. P. 418-424.

УДК 343.98

Пустовіт Богдан Олександрович

старший судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

**ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ
(ВІДКРИТИХ/ЗАКРИТИХ/ОБМЕЖЕНИХ)
ГЕОПРОСТОРОВИХ ДАНИХ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ
ПРИ ПРОВЕДЕНІ ЗЕМЕЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ
ТА ОЦІНОЧНО-ЗЕМЕЛЬНИХ ЕКСПЕРТИЗ**

**FEATURES OF OBTAINING (OPEN/CLOSED/RESTRICTED)
GEOSPATIAL DATA UNDER THE CONDITIONS OF RUSSIAN
AGGRESSION WHEN CARRYING OUT LAND-TECHNICAL
AND LAND-APPRAISAL EXPERTISE**

У тезах автором розглядаються актуальні питання, пов'язані з особливостями отримання відкритих, закритих і обмежених геопросторових даних при проведенні в Україні земельно-технічних та оціночно-земельних експертиз в умовах російської агресії.

Ключові слова: геопросторові дані, земельно-технічна експертиза, оціночно-земельна експертиза.

In the theses, the author discusses topical issues related to the peculiarities of obtaining open, closed and limited geospatial data when conducting land technical and land valuation examinations in Ukraine in the context of russian aggression.

Key words: geospatial data, land technical expertise, land valuation expertise.

Під час повномасштабної російської агресії держателем Державного земельного кадастру (далі – ДЗК) – Держгеокадастром, разом із адміністратором ДЗК – “Центр ДЗК”, було повністю припинено функціонування та надання будь-яких послуг, сервісів, відомостей із Державного земельного кадастру.

Відповідно до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України № 263 від 12.03.2022 “Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-телекомукаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану” передбачається, що на період дії воєнного стану, міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, державні та комунальні підприємства, установи, організації, що належать до сфери їх управління,

для забезпечення належного функціонування інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів, володільцями (держателями) та/або адміністраторами яких вони є мають можливість зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів.

Постановою КМУ № 564 від 07.05.2022 “Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану”, було визначено умови функціонування ДЗК та впроваджено певні зміни у програмне забезпечення Державного земельного кадастру – Національну кадастрову систему (НКС). В результаті впровадження таких змін стало можливим надавати послуги та відновлювати доступ з обмеженими можливостями до відомостей ДЗК (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Ведення та функціонування Державного земельного кадастру

БУЛО [мирний час]	СТАЛО [воєнний стан]
Здійснення повноважень державними кадастровими реєстраторами (ДКР)	
Повноваження здійснюються всі ДКР на всій території України.	Повноваження здійснює лише визначений перелік ДКР і лише на території визначених адмін-тер одиниць.
Здійснення повноважень з надання відомостей ДЗК адміністраторами ЦНАПів або уповноваженими посадовими особами	
Повноваження здійснюються на всій території України, доступ до відомостей ДЗК надається будь-яким користувачам відповідно до вимог законодавства.	Повноваження здійснюються лише на території визначених адмін-тер одиниць, Відновлення доступу користувачам за відповідним зверненням, доступ новим користувачам – відповідно до вимог законодавства.
Оприлюднення відомостей ДЗК на вебсайті Держгеокадастру, у тому числі за допомогою Публічної кадастрової карти (ПКК)	
Оприлюднюються всі відомості ДЗК з моменту їх внесення до системи; ПКК функціонує, публікуються всі шари та відомості, отримані при взаємодії з іншими кадастрами та інформаційними системами.	Оприлюднення відомостей ДЗК не здійснюється, ПКК не функціонує.
Доступ до відомостей ДЗК про координати поворотних точок меж об’єктів ДЗК	
Обмеження щодо надання таких відомостей ДЗК відсутні, відомості містяться в усіх формах документів, які надаються у вигляді адмінпослуг.	Користування відомостями дозволяється лише визначеним ДКР, сертифікованим інженерам-землевліщниками та сертифікованим інженерам-геодезистам, відомості не надаються у витягах, вивіпнюваннях, копіях документів ДЗК.

Продовження табл. 1

Процедура відключення (припинення доступу) до ДЗК ДКР, інших користувачів	
Доступ ДКР до ДЗК припиняється у разі оскарження його рішень, дій, бездіяльності, або внаслідок порушення ним вимог законодавства, доступ інших користувачів призупиняється з можливістю відновлення за порушення ними вимог законодавства.	Доступ ДКР до ДЗК припиняється за порушення визначених обмежень (умов) прийняття рішень, вимог законодавства. Позбавлення доступу інших користувачів здійснюється за порушення вимог законодавства без можливості його відновлення. На території тимчасово окупованих адм-тер одиниць припиняється доступ до ДЗК всіх користувачів.
Підтвердження оплати послуг за надання відомостей з ДЗК	
Механізму підтвердження оплати електронною копією (скрін-копією) платіжного документа не передбачено.	Оплата може підтверджуватися електронною копією (скрін-копією) платіжного документа.

Відповідно до наказів Держгеокадастру стало можливим поновлення доступу до ДЗК Державним кадастровим реєстраторам, адміністративно-територіальним одиницям та іншим користувачам.

Основною проблематикою на даний час є відсутність публічного доступу до актуальних відомостей ДЗК про земельні ділянки.

Під час вирішення запитань, поставлених в земельно-технічних та оціночно-земельних експертизах, судовий експерт з метою визначення геопросторового місця розташування об'єктів дослідження використовує відкриті публічні геопросторові сервіси (геопортали). Як правило, основним параметром для пошуку є кадастровий номер земельної ділянки. У результаті можливо визначити та проаналізувати суміжне оточення, можливість під'їзду, наявність поряд з об'єктом дослідження привабливих рекреаційно-оздоровчих територій, лісів, річок, водойм, тощо. До повномасштабного вторгнення таким сервісом слугувала Публічна кадастрова карта (далі – ПКК) www.map.land.gov.ua. На ПКК розмішувалися такі інформаційні шари: “Ортофотоплани”, “Оглядова карта (ЦДЗК)”, “Оглядова карта (ТЕСТ)”, “Карта масштабу М 1:100 000”, “Ортофотоплани (м. Київ)”, “Незареєстровані території”, “Кадастровий поділ”, “Архівні ділянки”, “Обмеження у використанні земель”, “Розпорядження с/г землями”, “Державний нагляд за землями”, “АТУ”, “Трунти”, “Межі територіальних громад”, “Природно-заповідний фонд”, “Землі, що потребують консервації”, “Водно-болотні угіддя міжнародного значення”, “Державний кордон України”, “Інформація щодо розпаювання земель”, “Ділянки з помилками геометрії”, “Обласні центри”, “Умовна

прибережна захисна смуга”, “Ліси”, “Смарагдова мережа”, “Теонадра (спец. Дозволи)”, “Родовища корисних копалин”, “Нафтогазові свердловини”. Із основних геопросторових даних, що потребують захисту в умовах воєнного часу можна виділити:

- ортофотоплани;
- топографічні карти;
- кадастрові карти із зазначенням об’єктів інженерної інфраструктури;
- відомості про координати об’єктів кадастру;
- цифрові моделі рельєфу та поверхні територій.

Безумовно, для встановлення фактів та проведення дослідження судовий експерт зобов’язаний використовувати лише надані матеріали справи та дотримуватися п. 1 ст. 14 Закону України “Про судову експертизу”. Використання відкритих публічних геопросторових даних можливо лише для загального аналізу географічного та економічного місця розташування об’єкту дослідження.

Проаналізувавши законодавство, можна виділити основні законодавчі норми які прийняті для забезпечення їх державної безпеки в умовах військового стану (див. табл. 2).

Таблиця 2

Функціонування геопросторових даних

БУЛО [мирний час]	СТАЛО [воєнний стан]
<p>Законом України від 13.04.2020 № 554-IX “Про національну інфраструктуру геопросторових даних” передбачено:</p> <p>Стаття 3. Принципи створення та функціонування національної інфраструктури геопросторових даних</p> <p>1. Національна інфраструктура геопросторових даних створюється, функціонує та розвивається на таких принципах:</p> <p>4) відкритості геопросторових даних та метаданих:</p> <p>Стаття 5. Геопросторові дані, їх види, метадані.</p> <p>5. Базові геопросторові дані не повинні містити відомості, що становлять державну таємницю, та іншу інформацію, доступ до якої обмежений відповідно до закону (інформацію з обмеженим доступом).</p> <p>Стаття 6. Доступ до геопросторових даних та метаданих</p>	<p>Рішення про відновлення або подальше призупинення функціонування Державного земельного кадастру приймається Держгеокадастром за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин.</p> <p>Вимоги законодавства щодо оприлюднення на офіційному веб-сайті Державної служби з питань геодезії, картографії та кадастру, зокрема через Публічну кадастрову карту, що є частиною програмного забезпечення Державного земельного кадастру, картографічної основи, індексних кадастрових карт (планів), базових, аналітичних, кадастрових, інформаційних шарів та всіх відомостей Державного земельного кадастру, зокрема у векторному вигляді, не застосовуються.</p>

Продовження табл. 1

<p>2. Доступ до геопросторових даних та метаданих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування забезпечується безоплатно для всіх користувачів, якщо інше не встановлено законом.</p> <p>5. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, юридичні особи публічного права, суб'єкти природних монополій зобов'язані оприлюднювати у мережі інтернет геопросторові дані та метадані.</p> <p>передбачені статтею 5 та додатком до цього Закону, на своїх офіційних веб-сайтах та/або геопорталах і відображати їх за допомогою сервісів доступу на національному геопорталі.</p>	<p>Доступ до координат об'єктів Державного земель кадастру:</p> <p>*Спеціальний дозвіл на виконання топографо-геодезичних вишукувань під час дії воєнного стану не надається сертифікованому інженеру-землевпоряднику та/або сертифікованому інженеру-геодезисту, який сприяв діяльності держави-агресора, організаціям держави-агресора чи їх представникам, що завдало шкоди інтересам національної безпеки України, або який брав участь у діяльності політичних партій чи громадських організацій, діяльність яких заборонена у порядку, встановленому законом. Для отримання спеціального дозволу на виконання топографо-геодезичних вишукувань під час дії воєнного стану сертифікований інженер-землевпорядник та/або сертифікований інженер-геодезист подає до відповідного органу Служби безпеки України клопотання про надання спеціального дозволу із зазначенням планованого району (районів) виконання топографо-геодезичних вишукувань, адреси місця проживання та контактного номера телефону, до якого додаються копія паспорта громадянина України, копія довідки про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків та копія кваліфікаційного сертифіката.</p> <p>*Підпункт 19 пункту 27 розділу X виключено на підставі Закону України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель” № 2698-IX від 19.10.2022.</p>
--	--

Також, для забезпечення державної безпеки в умовах російської агресії було обмежено доступу до таких публічних сервісів та основних геопорталів України:

- Національна інфраструктура геопросторових даних – <http://www.nsd.gov.ua/>.
 - Державна геодезична мережа – <http://www.dgm.gki.gov.ua/>.
 - Картографічні дані лісового кадастру – <http://www.lk.ukrforest.com>.
 - Державний геологічний портал – <http://www.nadra.gov.ua/>. —
- Геопортал ”ВОДНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ” – <http://geoportal.davr.gov.ua:81/>.

Підводячи підсумки щодо публічності відкритих геопросторових даних слід зазначити:

- обмеження доступу до геопросторових даних має сенс лише тоді, коли суспільні витрати на обмеження доступу до даних менші, ніж вигоди, що одержуються від засекречування;

- ”картографічна цензура” в сучасному світі практично неможлива, оскільки постачальники геопросторових даних (google map, bing map) високої роздільної здатності не підконтрольні українському уряду;

- потрібно “проінвентаризувати” відомості земельного та містобудівного кадастрів на предмет їх цінності для агресора. важливими є відомості про об’єкти інфраструктури, рельєф, але не всі без виключення картографічні дані. Навряд чи є цінними відомості про функціональне зонування території та індексна кадастрова карта;

- контррозвідувальна перевірка інженерів-землевпорядників має сенс тоді, коли перевіряються усі особи, що мають доступ до Державного земельного кадастру (наприклад, кадастрові реєстратори).

Перелік посилань

1. Про судову експертизу: Закон України № 4038-ХІІ (1994) / Електронна база “Законодавство України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель Закон України № 2698-ІХ від 19.10.2022 / Електронна база “Законодавство України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20#Text>.

3. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 263 від 12 березня 2022 року/ Електронна база “Законодавство України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text>.

4. Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану Постанова Кабінету Міністрів України № 564 від 07.05.2022 / Електронна база “Законодавство України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2022-%D0%BF#Text>.

5. Сайт Державної служби з питань геодезії картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua/>.

6. Круглий стіл “Публічність геопросторових даних в умовах воєнного стану”.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Fopj1tD5-Q>, <https://nubip.edu.ua/en/node/112356>.

УДК 343.98

Радзевілова Олександра Володимирівна

*кандидат психологічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу наукових досліджень судово-психіатричної експертизи,
завідувач відділу судово-психологічної експертизи*

Шум Сергій Сергійович

*кандидат медичних наук,
генеральний директор*

Каніщев Андрій Вячеславович

*кандидат медичних наук,
виконуючий обов'язки завідувача відділу
наукових досліджень судово-психіатричної експертизи*

*Центр судових експертиз ДУ “Інститут судової психіатрії
Міністерства охорони здоров'я України”*

ТИПОВІ ПОМИЛКИ У ПРИЗНАЧЕННІ СУДОВО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕСПЕРТИЗИ ВІДНОСНО ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

TYPICAL MISTAKES IN REQUESTS FOR FORENSIC PSYCHOLOGICAL EVALUATIONS OF VICTIMS IN CRIMINAL PROCEDURE

В тезах наведені результати узагальнення практики щодо окремих помилок при призначенні психологічних експертиз потерпілим у кримінальному провадженні. Вказано, що ці типові помилки впливають на організаційну сторону проведення експертного дослідження, вимагають від експерта залучення додаткових ресурсів та можуть призвести до затягування строків досудового розслідування.

Ключові слова: психологічна експертиза, кримінальне провадження, типові помилки, комплексна психолого-психіатрична експертиза.

The theses present the results of the generalization of practice regarding individual errors in the appointment of psychological examinations to victims in criminal

proceedings. It is indicated that these typical errors affect the organizational side of conducting an expert investigation, require the expert to attract additional resources and may lead to a delay in the pre-trial investigation.

Key words: psychological examination, criminal proceedings, typical mistakes, complex psychological and psychiatric examination.

Питанням проведення судових експертиз у кримінальному провадженні присвячені численні дослідження як у частині законодавчих аспектів, процесуального статусу підекспертної особи, так і щодо кола експертних завдань [1-5]. Незважаючи на наявні публікації щодо ролі та задач судово-психологічної експертизи потерпілих у кримінальному провадженні, використання спеціальних психологічних знань при експертному дослідженні потерпілих від насильницьких злочинів дотепер залишається не завжди ефективним.

Система Міністерства охорони здоров'я України налічує 62 судово-психіатричних експерта та 18 експертів-психологів. Наявність експертів різних спеціальностей в одній установі, з однієї сторони, сприяє доступності спеціальних знань та спрощує організацію проведення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи. Доручення комплексної експертизи фахівцям різних спеціальностей, які працюють в одній установі, дозволяє оптимізувати організацію роботи як експертів, так і працівників судово-слідчих органів, у тому числі в аспекті дотримання строків досудового розслідування або судового розгляду. Разом із тим для підвищення ефективності розслідування та дотримання його строків не менш важливим є правильне розуміння експертних завдань у кожному конкретному випадку. Існують наукові праці, присвячені визначенню типових питань, які доцільно ставити на вирішення експертизи. Наприклад, Охріменко І. та Лузанова Г. (2016 р.) окреслюють важливість поставлених на вирішення експертизи питань, які сприяють швидкому та якісному здійсненню досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо насильницьких злочинів [6].

Судово-психологічні експертні завдання у кримінальному процесі тісно пов'язані з процесуальним статусом особи. Так, наприклад, одним із головних завдань судово-психіатричної експертизи підозрюваних та обвинувачених є визначення наявності психічних розладів та їх впливу на здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними в період вчинення кримінального правопорушення.

Аналіз практики призначення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи щодо потерпілих від насильницьких злочинів дає змогу виокремити найбільш типові помилки, які ускладнюють організацію проведення експертизи.

1. Недостатнє розуміння неоднаковості сфер компетенції у судово-психіатричних експертів та експертів-психологів. Проведення судової експертизи тісно пов'язано з вірним уявленням про коло завдань, які

належать до компетенції експерта. Психологічні експертні завдання не можуть бути вирішені експертом іншої спеціальності, окрім психолога, так само як і завдання з визначення психічного стану особи не може бути завданням експерта-психолога.

Відтак плутанина в аспекті розуміння меж компетенції експертів різних спеціальностей призводить до додаткового організаційного навантаження експерта, а саме: листування з органом, який призначив експертизу; подання клопотань щодо уточнення постанови (ухвали) про призначення експертизи тощо. В окремих випадках призначення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи відносно потерпілого за відсутності психологічних експертних питань призводить до формального залучення експерта-психолога виключно для психодіагностичного дослідження (тобто без вирішення експертних питань психологічного характеру). Усе це потребує додаткового часу.

2. Доручення експертам вирішення завдань, які стосуються не потерпілих, а осіб з іншим процесуальним статусом. Так, визначення здатності особи “правильно розуміти характер і фактичний зміст власних дій, керувати ними та передбачати їх наслідки” або встановлення стану “вираженого емоційного збудження або емоційного напруження, що може розглядатись як психологічна підстава стану сильного душевного хвилювання” є можливим тільки при проведенні експертизи відносно підозрюваних, обвинувачених та підсудних. Процесуальний статус потерпілого виключає саму можливість оцінки та кваліфікації таких емоційних станів. Оцінка здатності розуміти зміст власних дій, керувати ними та передбачати їх наслідки не має експертного значення при експертизі потерпілого; така здатність визначається лише щодо підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні конкретного кримінального правопорушення.

У випадках, якщо такі питання все ж таки ставляться на вирішення експертів, відповідь на них фактично надати неможливо. Це призводить до додаткових витрат часу на листування з органом, який призначив експертизу, або складання експертом повідомлення про неможливість проведення експертизи.

3. Обмежена кількість матеріалів кримінального провадження, відсутність визначеного періоду кримінального правопорушення, вчиненого відносно потерпілого, відсутність окресленої фабули протиправних діянь. Можливість визначити психотравмуючий характер ситуації для потерпілого тісно пов'язана з розумінням ситуації, яка може потенційно мати такий психотравмучий характер. У цьому аспекті можливість використання спеціальних знань чітко окреслена межами компетенції експерта, саме тому експерт не може брати на себе вирішення невласливих йому завдань, притаманних судово-слідчим органам, у тому числі встановлення подій кримінального правопорушення.

Якість зібраних матеріалів кримінального провадження безпосередньо впливає на можливості експерта повно та об'єктивно виконати доручену йому експертизу.

4. На сьогоднішній день почастишали випадки призначення експертизи із вказівкою проводити експертне дослідження виключно по матеріалам кримінального провадження, без виклику та огляду самого потерпілого. Зазначені випадки стосуються в основному малолітніх та неповнолітніх потерпілих і, ймовірно, пов'язані з намаганням уникнути їх ретравматизації. На нашу думку, проведення такої експертизи без надання доступу до головного об'єкта дослідження – людини – є неможливим, за винятком окремих видів судово-психологічної експертизи (наприклад, експертизи за відеоматеріалами та посмертної експертизи). Погоджуючись з важливістю уникнути повторної ретравматизації потерпілого, наголошуємо, що *неможливо провести оцінку об'єкта експертизи без самого об'єкта*. У такому випадку доречно на етапі призначення експертизи співставляти ризик ретравматизації із важливістю експертного дослідження для судово-слідчих органів. Однак таке співставлення повинно здійснюватися власне судово-слідчими органами, а не експертами.

Узагальнюючи оцінку окремих типових помилок при призначенні судово-психологічної експертизи, підкреслимо, що внаслідок таких помилок експертам доводиться витратити значну кількість часу на вирішення процесуальних та організаційних питань, пов'язаних із проведенням експертизи. Це призводить до недостатньої ефективності використання спеціальних знань у кримінальному провадженні та до затягування строків розслідування.

Перелік посилань

1. Кравець Н. В., Бегма А. П., Ховпун О. С. Особливості призначення та проведення експертизи у кримінальному провадженні: новели законодавства. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 15. С. 167-173.

2. Старенький О. С. Потерпілий як суб'єкт доказування у кримінальному провадженні: проблеми реалізації засади змагальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2017. Вип. 43 (Т.2). С. 192-196.

3. Юхно О. О. Реалізація прав потерпілого як суб'єкта кримінального процесуального доказування у кримінальному процесі та в криміналістиці. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*. Харків, 2022. С. 445-449.

4. Савченко О. І., Бабич С. Л., Ускіла Р. Деякі питання судової психологічної експертизи потерпілих від домашнього насильства (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр.* Харків: Право. 2020. Вип. 22. С. 538-554.

5. Крикунов О. В. Психологічна експертиза потерпілого як засіб доказування цивільного позову про компенсацію моральної шкоди. *Вісник Верховного Суду України*, 2001. №5 (27). С. 46-48.

6. Охріменко І., Лузанова Г. Проблематика призначення судово-психологічних експертиз щодо потерпілих під час розслідування статевих злочинів. *Підприємство, господарство і право: кримінальний процес і криміналістика*. 2016. Вип.4. С.102-107.

УДК 343.98

Рендаренко Геннадій Вікторович

керівник відділу

Шарко Володимир Володимирович

головний судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

**ПИТАННЯ НЕГЛАСНОГО ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ
З ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ШЛЯХОМ
ПРИЙОМУ ПОБІЧНИХ ЕЛЕКТРОМАГНІТНИХ
ВИПРОМІНЮВАНЬ**

**THE ISSUE OF SILENT RECEIPT OF INFORMATION FROM
ELECTRONIC INFORMATION SYSTEMS THROUGH RECEIVING
SIDE ELECTROMAGNETIC RADIATIONS**

У роботі розглядаються принципи дії негласного зняття інформації з електронних інформаційних систем шляхом прийому та обробки побічних електромагнітних випромінювань з технічних засобів обробки інформації, а також основні функціональні можливості технічних засобів із отримання інформації з побічних електромагнітних випромінювань та наведень.

Ключові слова: побічні електромагнітні випромінювання та наведення, перехоплення, технології добування інформації з технічних каналів.

The paper examines the principles of secretly removing information from electronic information systems by receiving and processing side electromagnetic radiation from technical means of information processing, as well as the main functional capabilities of technical means for obtaining information from side electromagnetic radiation and guidance.

Key words: side electromagnetic radiation and guidance, interception, technologies for obtaining information from technical channels.

Правоохоронні органи під час проведення розслідувань злочинів зіткаються із різноманітним використанням їх засобів. Зокрема, в сфері

розслідувань кримінальних злочинів, пов'язаних із незаконним використанням спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, одним із можливих напрямків негласного зняття інформації з електронних інформаційних систем є прийом та обробка побічних електромагнітних випромінювань та наведень (далі – ПЕМВН) із зазначених систем.

Отримуючи й декодуючи ці випромінювання можна одержати відомості про всю інформацію, що обробляється в електронних інформаційних системах, у тому числі в комп'ютерних системах.

Зазначимо, що в Україні цей канал витоку інформації називається ПЕМВН. В Європі й Канаді застосовується термін “compromising emanation” – компрометуюче випромінювання. В Америці застосовується термін “TEMPEST” (Telecommunications Electronics Material Protected From Emanating Spurious Transmissions).

Канал витоку інформації за межі контрольованої зони утворюється шляхом прийому радіоприймальним пристроєм (далі – РПП) побічних електромагнітних полів, які формуються навколо електронних елементів та провідників (шлейфів) технічних засобів при проходженні ними інформаційних сигналів.

Аналіз закордонного досвіду вказує, що в сучасних умовах найпоширеніші технології добування інформації з технічних каналів є:

- утворення каналу витоку інформації з технічних засобів інформаційних систем за допомогою спеціально впроваджених програмних засобів;

- перехоплення інформативного сигналу з комп'ютера;
- перехоплення побічних електромагнітних випромінювань інформативного сигналу від технічних засобів і ліній передачі інформації;
- перехоплення електромагнітних наведень інформативного сигналу на ланцюзі електроживлення й лінії зв'язку тощо.

Для одержання інформації з використанням штучно створюваних каналів розроблена технологія Soft-tempest (1998), авторами якої є англійські вчені Маркус Кун і Росс Андерсон [1]. Вона являє собою цілеспрямований збір інформації та організацію її передачі за допомогою спеціально впроваджених програмних закладок. Результати своїх досліджень автори виклали в статті “Soft TEMPEST: передача схованих даних з використанням електромагнітних випромінювань” (“Soft TEMPEST: hidden data transmission using electromagnetic emanations”).

Одним із TEMPEST каналів витоку інформації є прийом побічних електромагнітних випромінювань, що певним чином модулюються акустичними сигналами в контрольованому приміщенні. Розробку цього каналу витоку інформації здійснювали авторитетні ізраїльські криптографи Ади Шамир і Еран Троммер (Adi Shamir, Eran Tromer) з Вейцманівського інституту, які опублікували в інтернеті роботу про

можливості дистанційного знімання секретної інформації з комп'ютера [2]. Проведений ученими аналіз акустичних сигналів, породжуваних комп'ютером, переконливо показав, що за звуками, що створюються центральним процесором комп'ютера під час його роботи, вдається розпізнавати такі операції як формування цифрового підпису й роботу із криптоключами алгоритму RSA у програмі шифрування GnuPG.

Найбільший інтерес для засобів перехоплення представляють ПЕМВН телекомунікаційного обладнання, в тому числі засобів комп'ютерної техніки. Уперше дистанційне перехоплення інформації з дисплея комп'ютера відкрито було продемонстровано в березні 1985 року в Каннах на Міжнародному конгресі з питань безпеки електрообчислювальних мереж. Співробітник голландської телекомунікаційної компанії "Вім ван Екк" продемонстрував фахівцям можливість за допомогою обладнання, встановленого в автомобілі, "зняття" даних з екрана дисплея персонального комп'ютера [3].

Спектр частот, випромінюваний цифровим електронним устаткуванням, являє собою сукупність гармонійних складових у широкому діапазоні частот (у деяких випадках має сенс говорити про гігагерцовий діапазон частот).

Найнебезпечнішими потенційно-інформативними ПЕМВН персонального комп'ютера є випромінювання, що генерується ланцюгами, по яких:

- передаються сигнали від контролера клавіатури до порту введення/виведення на материнській платі;
- передається відеосигнал від відеоадаптера до виводів монітора;
- відбувається зчитування інформації з магнітних носіїв;
- відбувається обмін інформації з периферійним устаткуванням та інше [4].

Застосування багаторозрядного паралельного коду (для передачі кожного розряду використовується своє електричне коло) у більшості випадків (залежно від розрядності коду, формату представлення інформації) значно ускладнює відновлення інформації при перехопленні ПЕМВН. У той же час, наявність циклічної повторюваності якого-небудь сигналу суттєво полегшує його виявлення й виділення на тлі шумів і перешкод. Так, тривалий час циклічного перевипромінювання схожого сигналу з періодом кадрового розгорнення монітора дозволяє підвищити дальність перехоплення й зменшити ймовірність помилки при відновленні інформації.

Випромінювання персонального комп'ютера у значній мірі визначається наявністю резонансів на деяких частотах. Ці резонансні частоти можуть бути різні навіть для двох персональних комп'ютерів того самого типу. Це означає, що можливе перехоплення ПЕМВН із групи моніторів персональних комп'ютерів, тому що кожне обладнання має інші (резонансні) частоти, на які доводиться найбільший рівень

випромінювання. Це дозволяє створювати багатоканальні системи перехоплення комп'ютерної інформації.

Щоб одержати чітке зображення на відеотерміналі смуга пропускання вимірювального радіоприймача повинна бути не менш 4 МГц. Зі смугою пропускання 1 МГц сторінка тексту зчитується не якісно, але буде розпізнана. При смузі пропускання менших за 1 МГц зображення на телевізійному екрані буде ледь розпізнане.

Сучасні досягнення в області технології виробництва радіоелектронного обладнання дозволили створювати мініатюрні надчутливі радіоприймачі. Успішно впроваджується багатоканальне приймання сигналів як з різних напрямків, так і на різних частотах. Кореляційна обробка цих сигналів дозволила збільшити дальність перехоплення інформації.

Таким чином, у відповідності до вимог стандартів НАТО задля виявлення та дослідження ПЕМВН компанією "Rohde&Schwarz" розроблений високотехнологічний виріб РПП "FSWT26". До складу РПП "FSWT26" входить набір високоякісних фільтрів (преселектор). Зазначений РПП працює в діапазоні частот від 10 Гц до 26,5 ГГц, має смугу пропускання 500 МГц, чутливість радіоприймального тракту на 20-30 дБ краща, ніж у звичайних аналізаторів.

Під час демонстрації РПП "FSWT26" було виявлено ПЕМВН, що надходив від окремо розташованого рідкокристалічного монітору, та відтворено картинку, яка відображалась на зазначеному моніторі.

Що стосується перехоплення інформації за рахунок випромінювання принтерів, клавіатур – таке перехоплення можливе в ряді випадків навіть із меншими витратами. Інформація в цих обладнаннях передається послідовним кодом, усі параметри цього коду стандартизовані й добре відомі.

Наведена вище інформація дозволяє скласти уявлення про один із підвидів спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, з яким можуть зіткнутись представники правоохоронних органів під час розслідувань злочинів, скоєних у сфері електронно-інформаційних систем. Крім того, дані матеріали можуть бути використані під час створення методологічного експертного забезпечення досліджень засобів для негласного зняття інформації з електронних інформаційних систем по побічним каналам витоку інформації.

Перелік посилань

1. Kuhn M. G., Anderson Ross J. Soft Tempest: Hidden Data Transmission Using Electromagnetic Emanations. CAMBRIDGE UNIV (Great Britain) COMPUTER LAB. cambridge univ (united kingdom) computer lab, 1998. 20 p.
2. Genkin D., Shamir A., Tromer E. RSA key extraction via low-bandwidth acoustic cryptanalysis. *In Proceedings of the Annual Cryptology Conference (CRYPTO 2014)*. Springer, 2014. P. 444-461.

3. van Eck W., Neessen I., Rijdsijk P. On the electromag-fields generated by video display units. *Proc. symp. EMC*. Zurich, March 1985.

4. Іванченко С. О., Гавриленко О. В., Липський О. А., Шевцов А. С. Технічні канали витоку інформації. Порядок створення комплексів технічного захисту інформації: навч. посіб. Київ : ІСЗІ НТУУ “КПІ”, 2016. 104 с.

УДК 343.98

Романаскас Крістіна Андріївна

аспірантка

Національний науковий центр

“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”

Міністерства юстиції України

МОЖЛИВОСТІ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ СВІДКА І ПОТЕРПІЛОГО

POSSIBILITIES OF FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION DURING THE INVESTIGATION OF KNOWN FALSE TESTIMONY WITNESSES AND VICTIMS

У тезах висвітлено можливості судово-психологічної експертизи під час розслідування завідомо неправдивих показань свідка і потерпілого. Наголошено на необхідності її призначення для забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, показання, завідомо неправдиве показання, свідок, потерпілий.

The abstracts deal with the possibilities of forensic psychological examination while investigating knowingly false statements of witnesses and victims. The necessity of its appointment to ensure the fulfillment of the criminal proceedings tasks was emphasized.

Key words: criminal proceedings, pre-trial investigation, testimony, knowingly false testimony, witness, victim.

Задля унеможливлення притягнення особи до кримінальної відповідальності вона вживає різноманітні заходи, зокрема ті, що спрямовані на протидію розслідуванню. Так, наприклад, найпоширенішим з них є повідомлення підозрюваним, обвинуваченим, підсудним слідчому, суду або іншому уповноваженому органу, неправдивих показань. Тобто відбувається штучне створення доказів непричетності особи з метою уникнення відповідальності.

На відміну від США, в Україні особа, яка в статусі підозрюваного, обвинуваченого надає неправдиві показання, не несе за це кримінальної

відповідальності. Однак, незважаючи на це, на стадії досудового розслідування перед стороною обвинувачення досить часто постає завдання щодо подолання протидії розслідуванню, з метою забезпечення проведення об'єктивного розслідування події та установлення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування. Слід наголосити, що часто представники сторони захисту вдаються до вмовляння, примушування надавати неправдиві показання інших учасників кримінального провадження. Найчастіше такі особи отримують або мають статус свідка у кримінальних провадженнях, а іноді, і сторона обвинувачення вдається до підшукування третіх, сторонніх осіб, які погоджуються підтвердити певні факти або повідомити про обставини, очевидцями яких вони не були і навіть не могли бути.

Разом із тим, у правозастосовчій практиці відомі непоодинокі випадки, коли потерпілий надає неправдиві показання. Як правило, такі факти супроводжуються ще й учиненням дій, у яких вбачаються ознаки завідомо неправдивого повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України).

Розслідування зазначених фактів вимагає від дізнавача чи слідчого вирішення нетипових тактичних завдань, а також відшукання серед передбачених кримінальним процесуальним законом найефективніших способів збирання доказів у кримінальному провадженні. Одним із таких, на нашу думку, є висновки експерта, отримані за результатом проведення судово-психологічної експертизи. Незважаючи на це, слідчі (дізнавачі) у ході досудового розслідування кримінальних правопорушень, продовжують нехтувати можливостями цієї форми використання спеціальних знань.

Потреба у призначенні судово-психологічної експертизи зумовлена тим, що формування показань потерпілих і свідків здебільшого обумовлені їх психологічними особливостями. Це зокрема пов'язано з такими видами діяльності як запам'ятовування, осмислення та зіставлення вигаданих фактів із тими, що встановлені органом досудового розслідування, вигадування неіснуючих фактів та ін.

Важливо враховувати той факт, що особа може надати неправдиві показання неумисно, а через свої психологічні особливості. За таких умов притягнення її до кримінальної відповідальності стає неможливим і навіть суперечитиме доктринальним засадам кримінального права. Саме через це набуває вагомого значення судово-психологічна експертиза у кримінальних провадженнях щодо розслідування завідомо неправдивих показань потерпілого та свідка.

Отже, визначившись з вагомою роллю висновка експерта, наданого за результатами проведеної судово-психологічної експертизи, важливо з'ясувати її суттєві особливості. Предметом цього виду дослідження є запитання про діяльність осіб, індивідуально-психологічні властивості та

мотиваційні чинники психічного життя і поведінки яких не виходять за межі норми. До таких властивостей та чинників зокрема належать: риси характеру, провідні якості особистості; емоційні реакції та стани, особливості сприйняття певних явищ, здатність адекватно їх оцінювати; особливості реагування на екстремальні ситуації; закономірності перебігу психічних процесів, рівень розвитку та інші індивідуальні властивості психіки особи тощо [2, с. 237, 296]. Такий вид дослідження спрямований на пізнання психіки психічно здорової особи, незалежно від того, який процесуальний статус вона має у кримінальному провадженні.

Завдання судово-психологічної експертизи обумовлені особливостями об'єкту дослідження. До запитань, які виносяться на вирішення експерта під час призначення судово-психологічної експертизи підозрюваного у завідомо неправдивих показаннях, виходячи з положень Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 [3], ми можемо віднести такі:

- 1) Які індивідуально-психологічні особливості має підозрюваний?
- 2) Які особисті якості психологічного характеру та мотиваційні чинники поведінки має підозрюваний? У якому зв'язку вони перебувають з обставинами вчинення кримінального правопорушення?
- 3) Чи має підозрюваний індивідуально-психологічні особливості, що суттєво вплинули на характер його показань, наданих у кримінальному провадженні?
- 4) Чи здатен підозрюваний з урахуванням його психо-емоційного стану та інших чинників правильно сприймати обставини, що мають значення у справі, а також надавати з приводу них показання, які об'єктивно відображають відповідні обставини?
- 5) У якому емоційному стані знаходився підозрюваний на момент вчинення протиправних дій (сильний страх, пригніченість, розгубленість, відчай, емоційний стрес, фрустрація тощо), що суттєво вплинув на його свідомість і поведінку?
- 6) Чи перебував підозрюваний у стані вираженого емоційного збудження або емоційного напруження, що може розглядатися як психологічна підстава стану сильного душевного хвилювання?
- 7) Чи перебував підозрюваний на момент скоєння протиправних дій у стані фізіологічного афекту?
- 8) У якому емоційному стані знаходився підозрюваний на момент повідомлення ним показань (з приводу яких у слідства виникли сумніви щодо їх достовірності), що суттєво вплинув на його свідомість і поведінку?
- 9) Чи схильний обстежуваний давати соціально бажані (неправдиві) відповіді?
- 10) Чи впливає соціальна ситуація, в якій знаходиться суб'єкт хабарництва, на формування злочинних мотивів та в якому ступені?

11) Чи є у підозрюваного відхилення в психічному розвитку, які не є проявами психічного захворювання? Якщо так, то які це ознаки?

12) Чи володіє підозрюваний підвищеною схильністю до фантазування?

13) Чи є у обстежуваної особи ознаки підвищеної сугестивності?

14) Який вплив могли здійснити психологічні особливості на його дії в незвичній обстановці?

Серед аргументів на рахунок призначення судово-психологічної експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії суттєвою перевагою є також те, що цей вид дослідження може бути проведено щодо свідка у кримінальному провадженні. За таких умов на розв'язання експерта також можуть бути поставлені окреслені вище запитання.

Важливим є призначення цього виду дослідження щодо спростування факту вчинення тиску на особу, яка надала неправдиві показання. При чому не тільки сторонніми особами, але й представниками правоохоронних органів. За таких умов на експертизу має бути надано матеріально зафіксовані показання особи, зокрема, протоколи відповідних слідчих (розшукових) дій з додатками до них, звуко- та відеозаписи судових засідань тощо.

Отже, у процесі доказування кримінальних правопорушень щодо розслідування завідомо неправдивих показань свідка і потерпілого вагоме значення мають висновки експерта, складені за результатом проведення судово-психологічної експертизи. Отримані висновки не тільки дозволяють з'ясувати особливості інтелектуально-вольової сфери особи, але й деякі особливості мотиваційних чинників її поведінки. На підставі оцінки отриманого висновку дізнавач або слідчий зможуть також з'ясувати чи притаманний діям особи умисний характер або ж це зумовлено його індивідуально-психологічними особливостями.

Перелік посилань

1. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. / за заг. ред. В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 155 с.

2. Гончаренко В. Г. Курс лекцій з судової психології. Київ: Акад. адвокатури України, 2008. 280 с.

3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у ред. наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) // *БД "Законодавство України"* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 30.10.2023).

УДК 343.98

Рувін Олександр Григорович

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
заслужений юрист України, директор*

Кульчицький Андрій Борисович

виконуючий обов'язки завідувача лабораторії військових досліджень

Вісікан Олександр Олександрович

*головний судовий експерт
відділу вибухотехнічних досліджень та досліджень ракетної,
артилерійської зброї лабораторії військових досліджень*

Степанюк Олексій Володимирович

*головний судовий експерт
відділу вибухотехнічних досліджень та досліджень ракетної,
артилерійської зброї лабораторії військових досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ПОДАЛЬШЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ КРИЛАТИХ РАКЕТ X-101

FURTHER RESEARCH OF STRATEGIC CRUISE MISSILES X-101

У тезах продовжується розгляд аспектів досліджень ракетної зброї – стратегічних крилатих ракет X-101, актуальність їх обумовлена постійним застосуванням зазначених ракет рф. Окупанти віддають перевагу стратегічним крилатим ракетам типу X-101 для ураження військових об'єктів і об'єктів інфраструктури.

Ключові слова: ракета, стратегічна ракета, крилата ракета, авіаційний ракетний комплекс.

The theses continue to consider aspects of missile weapons research – strategic cruise missiles X-101, their relevance is due to the constant use of these missiles of the Russian Federation. The occupiers prefer strategic cruise missiles type X-101 to destroy military facilities and infrastructure facilities.

Key words: missile, strategic missile, cruise missile, aviation missile complex.

Співробітниками відділу вибухотехнічних досліджень та досліджень ракетної, артилерійської зброї лабораторії військових досліджень

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, продовжується збір і накопичення інформаційних матеріалів щодо крилатих ракет (далі – КР) типу Х-101. За цими інформаційними матеріалами вже було опубліковано ряд наукових статей [1-3]. Окремі відомості про КР Х-101 є в інших джерелах [4-8].

Дані публікації стали у пригоді усім, хто займається експертними дослідженнями ракетної зброї. Продовжуємо подальше описання КР Х-101, приділивши основну увагу її бойовому спорядженню й бортовій електричній мережі, які до даного часу не були висвітлені в науково-технічній літературі.

Бойове спорядження ракети призначено для ураження заданих цілей або ураження противника в зонах зустрічного підриву в разі впливу на ракету неядерних засобів підриву.

Бойове спорядження включає:

- спеціальну бойову частину (далі – БЧ);
- систему контактних датчиків (далі – СКД);
- систему контактних датчиків зустрічного підриву (далі – СДЗП).

Спеціальна БЧ встановлюється на технічній позиції.

Спеціальна БЧ підривається:

- у разі повітряного підриву – на заданій висоті над ціллю за відповідною командою від бойової системи управління (далі – БСУ);
- у разі наземного підриву – під час зустрічі з ціллю від СКД;
- у разі впливу засобів ППО – в зонах зустрічного підриву від СДЗП.

Спеціальна БЧ складається з:

- корпусу;
- розривного заряду;
- двох детонаторів (встановлені в задній частині БЧ).

Корпус БЧ являє собою зварну конструкцію з оживальною частиною, двошаровою оболонкою й днищем.

На боковій поверхні корпусу приварені чотири кронштейна з отворами для такелажних робіт і закріплення БЧ на ракеті. Три кронштейни на боковій поверхні БЧ призначені для закріплення джгутів.

СКД забезпечує замикання виконавчих ланцюгів блоку автоматики БЧ у разі зустрічі ракети з ціллю (перешкодою).

До складу СКД входять 12 контактнo-штирових датчиків на джгутах, що розташовані в носовій частині ракети в 2 яруси (по 6 штук на кожному ярусі). Датчики утворюють два дублюючих канали.

Кожний датчик складається з ізолятора зі штирем, на який накручено внутрішній контактний ковпачок. Для захисту датчика від пошкоджень, на його корпус встановлюється пластмасовий ковпачок.

У разі зустрічі з ціллю (ударі) пластмасовий ковпачок датчика руйнується, а контактний ковпачок деформується. Металевий ковпачок, виконує роль внутрішнього контакту – торкаючись, замикає відповідні електричні ланцюги.

Також відповідний джгут на БЧ замикає виконавчі ланцюги БЧ у разі пошкодження тунельної труби, де він прокладений.

СДЗП забезпечує замикання виконавчих ланцюгів блоку автоматики зведеної БЧ у разі впливу засобів ППО в зонах зустрічного підриву.

СДЗП складається з площинних датчиків, що створюють 2 дублюючі канали, і підключаються до СКД через джгут.

Датчики на ракеті вклені у зовнішню кільцеву нішу і закриті кришкою.

Датчики являють собою плаский фрагмент багат шарового матеріалу, який складається з мінусових і плюсових мідних пластин товщиною 0,15 мм, ізольованих одна від одної і покритих ззовні лавсановою або фторопластовою ізоляцією.

У разі попадання уражаючого елемента в датчик, відбувається руйнування ізоляції й замикання струмопровідних пластин і замикання ланцюгів у БЧ.

Під час підготовки ракети до пуску, в БСУ, з апаратури літака-носія вводяться:

- висота підриву (наземний або повітряний);
- висота підриву і зона зустрічного підриву;
- координати точки підриву;
- дистанція безпеки, після чого в БЧ видається команда “Вибух при бойовому пуску”.

Під час відчеплення ракети від літака-носія висмикуються чеки електророзривного агрегату (з’єднувач електророзривний “ЭКМ”) і команда “КО”, яка формується в схемі електрообладнання, видається в систему автоматики БЧ, в результаті чого система автоматики, яка отримує живлення від бортової батареї, знімає I ступень запобігання.

За командою “В1”, що формується в схемі електрообладнання, під час виходу двигуна на номінальний режим роботи, знімається II ступень запобігання.

За командою “В2”, що видається з БСУ, у разі наявності заданої дистанції безпеки, знімається III ступень запобігання.

За командою “В3” з БСУ відбувається попереднє взведення БЧ.

На заданій висоті, в районі цілі, за командою з БСУ здійснюється повітряний підрив. Підрив може бути здійснений також у зоні зустрічного підриву від датчиків СДЗП, які підключаються за командою з БСУ під час входження в зону зустрічного підриву. Під час виходу ракети із зони зустрічного підриву за командою з БСУ здійснюється відключення датчиків СДЗП і видається команда на зняття взведення БЧ.

У випадку аварійного скидання ракети, з літака-носія видається команда на не підрив БЧ, при цьому в БЧ не знімаються ступені запобігання і ні одна з команд БСУ в БЧ не видається.

Електрообладнання ракети забезпечує електроживлення бортових систем, формує і виконує разові команди роботи окремих систем (силової установки, БСУ, БЧ).

Електрообладнання включає:

- систему електропостачання;
- комплексний регулятор двигуна “КРД-36” (різних модифікацій).

Система електропостачання змішаного типу здійснює вироблення і розподіл електричної енергії споживачам і включає:

- бортове джерело живлення постійного струму низької напруги – нікель-кадмієва акумуляторна батарея “БДЕЖ 2x25НКМ-5-Б”;
- систему генерування і розподілу електроенергії (далі – СПТ).

БДЕЖ 2x25НКМ-5-Б призначена для живлення бортових споживачів електроенергії постійним струмом напругою $27 \pm 2,7$ В на пасивній ділянці польоту ракети (при непрацюючому двигуні).

Система генерування і розподілу електроенергії, що входить до складу ТРДД-50А, включає:

- вбудований в конструкцію двигуна турбогенератор змінного струму;
- блок випрямлення і регулювання “БВПР-4СМ”.

Турбогенератор забезпечує генерування електроенергії змінного трьохфазного струму напругою 20 В, частотою $2 \dots 4$ кГц.

БВПР-4СМ забезпечує: перетворення напруги змінного струму генератора в напругу $27 \pm 2,7$ В постійного струму; живлення бортових споживачів (БЧ, БСУ, ЭЦН-0,5, КРД-36, піропатронів тощо); передачу сигналу, пропорційного частоті обертання ротору двигуна до “КРД-36” (різних модифікацій); формування ряду команд до БСУ.

Наведені відомості про КР типу Х-101 є корисними при проведенні судових експертиз ракетної і артилерійської зброї, а також можуть бути використані фахівцями у сфері криміналістичної вибухотехніки.

Перелік посилань

1. Мунчак В. М., Висікан О. О., Степанюк О. В., Мазниченко Ю. О. Щодо дослідження стратегічних крилатих ракет Х-101. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. № 68. С. 715-730.

2. Висікан О.О., Капустюк Г.В. Актуальні питання проведення експертизи артилерійської та ракетної зброї. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального права* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Ліра-К, 2019. С. 89-95.

3. Кульчицький А., Висікан О. Експертне дослідження наслідків застосування ракетної та артилерійської зброї. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 19 травн. 2023 р. Харків, 2023. С. 175-177

4. Орлова В. Відразу ховайтеся в укриттях: названо головну загрозу ракет-убивць рф Х-101/55-555. УНІАН 14.25 02.05.2023 URL: <https://www.unian.net/weapons/h-101-55-555-nazvana-glavnaya-ugroza-raket-ubiyc-rf-srazu-ryuchtes-v-ubezhishchah-12241659.html>. (дата звернення 04.05.2023).

5. Альбом методичних матеріалів з ідентифікації засобів ураження повітряного базування. Київ: ЦНДІ О та ВТ ЗС України МО України., 2022. 74 с.

6. Крилата ракета класу “повітря-поверхня” Х-101. Технічна довідка. Результати дослідження крилатої ракети Х-101. Х-101.22.8893.103. Київ: ДТ. ДП “Конструкторське бюро “Південне” ім. М. К. Янгеля”, 2022. 72 с.

7. Методичні рекомендації щодо ідентифікації крилатих ракет / уклад. Д. В. Рамшов, О. М. Сурков, Є. О. Бондаренко. Київ, 2022. 49 с.

8. Ракета Х-55. Техническое описание изделия 9-А2357.120.0000.000 ТО. Москва: Воениздат, 1983.

УДК 343.98

Рудая Марина Ігорівна

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу досліджень бухгалтерського та
податкового обліку та звітності лабораторії економічних досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

МЕТОДИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

METHODS IN CONDUCTING ECONOMIC EXPERTISE

Публікація присвячена узагальненню теоретичних та методичних підходів до застосування методів досліджень при проведенні судових економічних експертиз. Систематизовано методи та методичні підходи, які використовуються при проведенні економічних експертиз.

Ключові слова: метод, прийом, загальнонаукові методи, економічний аналіз, документальна перевірка, зіставлення документів.

The publication is devoted to the generalization of theoretical and methodological approaches to the application of research methods in conducting forensic economic examinations. The methods and methodical approaches used in conducting economic examinations are systematized.

Key words: method, reception, general scientific methods, economic analysis, document verification, comparison of documents

У сучасній судовій практиці та у експертних висновках активно використовуються загальнонаукові методи та прийоми пізнання, серед яких особливо важливі аналіз та синтез. Ці методи вважаються протилежними: аналіз дозволяє розбити складні явища на простіші компоненти, тоді як синтез передбачає об'єднання окремих елементів у цілісну систему. Зокрема, важливість аналізу полягає у його здатності ґрунтуватися на об'єктивній реальності, відкриваючи таким чином основи для точного синтезу, який, у свою чергу, допомагає визначити взаємозв'язки між різними елементами системи [4, с. 226].

У дослідженні ключове місце займає розуміння методів аналізу і синтезу, які традиційно розглядаються як тісно взаємопов'язані. Етимологічно, аналіз походить від грецького слова, що означає розклад або розчленування. Він включає процес розгляду складних систем чи явищ шляхом їх розділення на простіші складові. Цей метод дає змогу глибше зрозуміти структуру і функціонування системи.

Синтез, з іншого боку, означає з'єднання або складання. Цей метод полягає у поєднанні окремих елементів чи ідей для створення цілісної структури або теорії. Синтез дозволяє інтегрувати знання, отримані в результаті аналізу, у нові концепції або системи. Цікаво, що аналіз і синтез можуть бути водночас діалектично суперечливими та взаємопов'язаними. Вони виступають як протилежні, але доповнюючи один одного аспекти наукового методу. Аналіз без синтезу може призвести до втрати уявлення про цілісність явищ, тоді як синтез без попереднього аналізу може спиратися на неповні або неточні дані. Сполучення цих методів дає можливість досягти більшої глибини та цілісності у науковому дослідженні.

У сфері економіки застосування методів аналізу відіграє ключову роль у забезпеченні глибокого розуміння фінансових процесів та показників. Серед суто економічних методів аналізу особливе місце займають: *горизонтальний (періодичний)* аналіз який передбачає вивчення динаміки окремих показників протягом певного періоду з метою ідентифікації тенденцій і змін, які вони демонструють; *вертикальний (структурний)* аналіз, який застосовується для оцінки відносної значущості кожного показника відносно загального результату, що дозволяє зрозуміти структуру та пропорції різних елементів звітності; *трендовий аналіз*, який зосереджується на визначенні напрямку змін економічних показників, аналізуючи тенденції зростання чи спаду, що дає можливість прогнозувати майбутні тенденції; *аналіз відносних показників (коефіцієнтів)*, який включає розрахунок співвідношень між різними позиціями у фінансовій звітності та виявлення взаємозв'язків між окремими показниками [1, с. 32].

В судовій практиці, методи аналізу і синтезу мають особливе значення. Наприклад, експерт може досліджувати вплив кожної статті балансу на загальний фінансовий результат. Це демонструє, як аналітичні методи можуть виявити ключові зв'язки та впливи в комплексних фінансових системах.

Таким чином, методи аналізу і синтезу є діалектично взаємопов'язаними, але деякі сфери суспільної діяльності, як от економіка, схильються до переважно аналітичного підходу. Це підкреслює важливість розуміння та застосування різних наукових методів для досягнення глибших знань та ефективного вирішення завдань.

Експертне дослідження в економічній експертизі здійснюється на основі формування і перевірки гіпотез, які можна назвати науковими

припущеннями, вибудуваними на базі професійних знань і досягнень у галузі економічної експертизи. Гіпотеза у цьому контексті – це попереднє припущення, яке висувається для пояснення певного факту або явища. Наприклад, у випадку виявлення нестачі зерна на складі, первинною гіпотезою може бути крадіжка, але вона потребує детального обґрунтування та перевірки через економічну експертизу. Далі може бути встановлено, що причинами нестачі є і інші фактори, наприклад, неточне ведення обліку. Такий підхід забезпечує наукову достовірність та об'єктивність експертних висновків у економічній експертизі. Для того, щоб гіпотезу можна було вважати обґрунтованою і доведеною, вона повинна бути підтверджена первинними бухгалтерськими та податковими документами та аналітичними розрахунками.

Для цілей бухгалтерського та податкового обліку документальним підтвердженням здійснення господарських операцій між суб'єктами господарювання є належним чином оформлені первинні документи. Правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні визначає Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 № 996-XIV (надалі – Закон № 996-XIV) [3], який поширюється на всіх юридичних осіб, створених відповідно до законодавства України, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, а також на представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності (далі – підприємства), які зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно з законодавством.

Згідно ст. 1 Закону № 996-XIV, *первинний документ* – документ, який містить відомості про господарську операцію та підтверджує її здійснення, *господарською операцією* є дія або подія, яка викликає зміни в структурі активів та зобов'язань, власному капіталі підприємства. Вимоги до первинного документа встановлені ст. 9 вказаного Закону, а також п. 2.4 Положення про документальне забезпечення записів в бухгалтерському обліку”, затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 88 від 24.05.1995, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 05.06.1995 за № 168/704 (надалі – Положення № 88) [5]: первинні та зведені облікові документи можуть бути складені на паперових або машинних носіях і повинні мати такі обов'язкові реквізити: назву документа (форми); дату і місце складання; назву підприємства, від імені якого складено документ; зміст та обсяг господарської операції, одиницю виміру господарської операції; посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення; особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції. Таким чином, первинні документи для надання їм юридичної сили повинні мати всі необхідні реквізити та оформлені з дотриманням вимог чинного законодавства.

У процесі проведення економічної експертизи експертами-економістами використовуються спеціалізовані розрахунково-аналітичні методичні прийоми. Ці методи передбачають детальне дослідження об'єкта експертизи за допомогою точних розрахунків та аналітичних процедур. Наприклад, таке дослідження може включати аналіз відповідності фактичних витрат сировини для виробництва продукції встановленим стандартам і нормам, обчислення темпів зростання продуктивності праці та інше.

Стосовно методів економічної експертизи, які застосовуються для проведення конкретного експертного дослідження, то їх можна назвати спеціальними. По суті ці методи є прикладними методами на відміну від загальнонаукових методів.

Спеціальні методи, що застосовуються в економічній експертизі, відіграють важливу роль у вивченні економічних аспектів справ. Ці методи сприяють оцінці значимості документації, визначенню їх доказової цінності, а також аналізу господарських операцій та результатів діяльності за визначений період.

Основні спеціальні методи, які використовуються в економічній експертизі, включають: *документальна перевірка*, цей метод передбачає аналіз документів, що стосуються економічних аспектів справи, для визначення їх достовірності, повноти та відповідності законодавчим та нормативним вимогам; *зіставлення* – застосовується для порівняння різних документів, показників чи даних, що дозволяє виявити невідповідності, помилки або незаконні маніпуляції; *економічний аналіз* – включає розгляд фінансових показників, результатів діяльності, ефективності використання ресурсів, а також виявлення можливих відхилень від нормативних показників; *моделювання* – використовується для створення теоретичних моделей або сценаріїв, які допомагають зрозуміти економічні процеси та передбачити їх можливі наслідки.

Таким чином, сукупність цих методів разом із спеціальними способами дозволяє експерту проводити всебічне та повне дослідження. Це забезпечує якісний аналіз економічних факторів, які мають важливе значення у вирішенні експертних питань. Такий підхід є фундаментальним для економічної експертизи, оскільки він сприяє об'єктивності та достовірності висновків.

Перелік посилань

1. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень. Київ: “Центр учб. літ.”, 2014. 142 с.
2. Вітлінський В. В. Моделювання економіки. Київ: КНЕУ, 2003. 408 с.
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
4. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. Харків : Право, 2017. 448 с.

5. Положення про документальне забезпечення записів в бухгалтерському обліку: затв. наказом Міністерства фінансів України № 88 від 24.05.1995, зареєстр. в Міністерстві юстиції України від 05.06.1995 за № 168/704. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95#Text>.

6. Хомутенко О. В., Кудряшова С. В. Про предмет і об'єкт судової економічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2010. Вип. 10.

УДК 343.98

Руднева Катерина Євгенівна

*завідувачка сектору фізичних та хімічних досліджень
лабораторії фізичних, хімічних, біологічних та ветеринарних досліджень*

Клімчук Алла Федорівна

*старший науковий співробітник сектору фізичних та хімічних
досліджень
лабораторії фізичних, хімічних, біологічних та ветеринарних досліджень*

Бондаренко Андрій Олександрович

*науковий співробітник сектору фізичних та хімічних досліджень
лабораторії фізичних, хімічних, біологічних та ветеринарних досліджень*

*Національний науковий центр
“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”
Міністерства юстиції України*

ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРФУМОВАНИХ ВОД МЕТОДАМИ ІНФРАЧЕРВОНОЇ СПЕКТРОСКОПІЇ ТА ГАЗОВОЇ ХРОМАТОГРАФІЇ – МАССПЕКТОМЕТРІЇ

COMPARATIVE STUDY OF PERFUME WATERS USING THE METHODS OF INFRARED SPECTROSCOPY AND GAS CHROMATOGRAPHY – MASS SPECTROMETRY

Методом ІЧ-спектроскопії та газової хроматографії визначено склад розчинів парфумованих вод.

Ключові слова: ІЧ-спектроскопія; газова хроматографія (ГХ-МС).

The composition of perfumed water solutions was revealed by IR spectroscopy and gas chromatography.

Key words: IR spectroscopy; gas chromatography (GC-MS).

Для встановлення факту фальсифікації парфумованих вод офіційний виробник надав зразки оригінальної продукції та зразки, які були закуплені у місцях продажу із сумнівною якістю. На дослідження надано скляні флакони з рідинами приблизно однакового кольору та запаху.

Для визначення природи та складу наданих на дослідження об'єктів було проведено їх порівняльне дослідження методами *ІЧ-спектрометрії* та *газової хроматографії-маспектрометрії*.

Газова хроматографія – маспектрометрія (ГХ-МС). Дослідження об'єктів проведено з використанням газового хроматомаспектрометру *Shimadzu GCMS-QP2020* у вигляді розбавлених етанольних розчинів і газової фази над вихідними об'єктами.

Технічні умови хроматографування етанольних розчинів та обробки хроматограм:

- колонка – HP-5, 30 м × 0,25 мкм;
 - програмування температури – температура I (початкова температура колонки) – 60 °С, тривалість ізотермічного режиму за температури I – 1 хв, швидкість нагрівання після ізотермічного режиму I – 10 °С/хв, температура II – 180 °С, тривалість ізотермічного режиму за температури II – 30 хв, швидкість нагрівання після ізотермічного режиму II – 3 °С/хв, температура III – 200 °С, тривалість ізотермічного режиму за температури III – 20 хв, швидкість нагрівання після ізотермічного режиму III – 8 °С/хв, температура IV – 280 °С;
 - температура випарника – 250 °С;
 - температура інтерфейсу – 250 °С;
 - температура іонного джерела – 220 °С;
 - газ-носії – гелій;
 - об'єм проби – 1 мкл;
 - поділ потоку – 1 : 50;
 - витрата газу носія через колонку – 0,75 мл/хв;
 - реєстрацію маспектрів проводили за повним іонним током (*Scan*);
- діапазон сканування m/z – 42-500;
- інтервал сканування – 0,2 с;
 - іонізація – електронним ударом (70 eV);
 - спектральні бази даних – *NIST 17* та *Wiley (11th Edition)* [1-2].

Під час дослідження газової фази початкова температура колонки складала 40 °С, діапазон сканування m/z – 25-250.

Дослідження газової фази над всіма наданими об'єктами продемонструвало наявність хроматографічного піку етанолу як основного леткого компоненту. Отже, етанол був органічною леткою основою об'єктів.

У складі розбавлених етанольних розчинів об'єктів визначено широкий ряд хроматографічних піків (приблизно 100) і приблизно 25 основними піками компонентів, що відносяться до органічних сполук класів, переважно естерів, багатоатомних спиртів, кетонів, терпенів.

Канали хроматограми об'єкта (фальсифікат) відрізняються від каналу хроматограми об'єкту (оригінальна продукція) на якісному та кількісному рівні за вмістом численних основних і дрібних домішок:

– на каналі хроматограми об'єкту (оригінальна продукція) присутні піки, що відсутні на каналах хроматограми об'єкта (фальсифікат), та ідентифіковані за використаними спектральними базами даних як етилванілін, циклотридеканон, 2 етилгексил-4-метоксидиннамат;

– на каналах хроматограм об'єкта (фальсифікат) присутні піки, що відсутні на каналі хроматограми об'єкту (оригінальна продукція), та ідентифіковані за використаними спектральними базами даних як 1,1'-оксібіс-2-пропанол, 2,2'-оксібіс-1-пропанол.

ІЧ-спектрометрія

Спектри поглинання в ІЧ-області спектру для наданих об'єктів реєстрували за допомогою спектрометру *Nicolet 380* із кристалом із *ZnSe* після видалення етанолу висушуванням протягом 8 год за температури 40 °С.

Параметри проведення аналізу:

- область вимірювання – 4000-650 cm^{-1} ;
- шаг сканування – 4 cm^{-1} ;
- кількість сканувань – 8.

У результаті ІЧ-спектрометричного дослідження визначено, що в спектрі наданих на дослідження об'єктів після видалення етанолу наявні комплекси смуг поглинання, характерні для складних органічних сумішей (зокрема, естерів, спиртів та ін.). Слід зазначити, що ІЧ-спектр об'єкту (оригінальна продукція) суттєво відрізняється від ІЧ-спектру об'єкта (фальсифікат) на якісному та кількісному рівні (за розташуванням та відносною інтенсивністю ряду смуг поглинання).

Отримані результати свідчать про те, що оригінальна продукція і конфіскація – це складні суміші речовин на основі етанолу із вмістом інших органічних речовин класів спиртів, естерів, кетонів, терпенів та ін. Оригінальна продукція принципово відрізняється від фальсифікату за якісним вмістом компонентів (зокрема таких, що входять до складу основних найбільш концентрованих складових парфумованої композиції).

Перелік посилань

1. Спектральна база даних органічних компонентів “Spectral Database for Organic Compounds SDBS”. URL: <https://sdb.sdb.aist.go.jp> (дата звернення 01.11.2023).

2. База даних хімічних речовин “NIST Chemistry WebBook”. URL: <https://webbook.nist.gov/> (дата звернення 01.11.2023).

УДК 343.98

Рябенко Ірина Юріївна

*судовий експерт
відділу почеркознавчих досліджень
лабораторії криміналістичних видів досліджень*

Годзь Віталій Сергійович

*судовий експерт
відділу почеркознавчих досліджень
лабораторії криміналістичних видів досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

**ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ
СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІДПИСІВ,
ВИКОНАНИХ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ТА СТАРЕЧОГО ВІКУ**

**FEATURES OF PROVIDING SAMPLES FOR FORENSIC
HANDWRITING EXAMINATION OF SIGNATURES MADE BY OF
ELDERLY AND OLD AGE PERSONS**

У тезах висвітлюється існуюча нині проблематика особливостей зразків підпису осіб похилого та старечого віку, яка виникає на підготовчій стадії проведення судової почеркознавчої експертизи.

Авторами вказано на необхідність розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо можливих шляхів розв'язання існуючих проблем, які виникають при наданні зразків підпису та почерку осіб похилого та старечого віку для проведення судової почеркознавчої експертизи.

Ключові слова: *судова експертиза, підписи, особи похилого та старечого віку, зразки, вільні зразки, умовно-вільні зразки, експериментальні зразки, методика почеркознавчого дослідження.*

The theses highlight the currently existing problem of features of the signature samples of signatures of the elderly and old age persons, which arises at the preparatory stage of the forensic handwriting examination.

The authors pointed out the need to develop scientifically based recommendations on possible ways to solve existing problems that arise when providing sample of signatures of the elderly and old age persons for conducting.

Key words: *forensic examination, signatures, elderly and old age persons, samples, free samples, conditionally free samples, experimental samples, method of handwriting research.*

Дослідження підписів, в тому числі виконаних особами похилого і старечого віку (згідно з віковою класифікацією Всесвітньої організації

охорони здоров'я відносяться 60–74 роки похилий вік; 75–90 років – старечий вік; особи, які досягли 90 років – довгожителі) складається з наступних стадій: підготовчої, роздільної, порівняльної, оцінка результатів та їх оформлення у висновок. Відповідно здійснюється проведення порівняння підпису з наданими зразками. При цьому порівняльний матеріал має відповідати певним умовам виконання, зокрема стосовно хвороб або інших станів, які вплинули на підписний почерк особи.

У цілому при дослідженні підписів від імені осіб похилого та старечого віку треба проводити з урахуванням специфічних ознак, характерних для такого віку, що зумовлені особливостями змін загальних та окремих ознак підписів у результаті фізіологічного старіння та за наявності патологічних захворювань рухових функцій; виконанням підписів під дією різноманітних збиваючих факторів: незвична поза, незвичайний пишучий прилад, незвичайне положення документа, незвична підкладка, допомога іншої особи; особливостями виконання підпису з наслідуванням.

Окремим аспектам проблемних питань дослідження підписів присвячували свої праці: Л. Ю. Ароцкер, О. В. Воробей, В. Г. Гончаренко, А. А. Єлисеєв, Е. О. Івакін, Н. І. Клименко, К. М. Ковальов, Н. О. Комісарова, В. В. Ліповський, А. Н. Лисенко, В. К. Лисиченко, З. С. Меленевська, Д. В. Мельник, Н. С. Новоселецька, В. Ф. Орлова, Т. В. Орлова, С. М. Потапов, М. В. Салтевський, Є. Ю. Свобода, І. Я. Фрідман, С. А. Ципенюк, Б. І. Шевченко, Н. Г. Шпакович та інші. Водночас питанню дослідження зразків підписів, виконаних особами похилого та старечого віку, потрібно приділяти увагу з огляду не лише на сучасні тенденції фізіологічного розвитку людини, а й на достовірність зразків, які надаються для проведення почеркознавчого дослідження.

Для проведення досліджень орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) надати експерту вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки підпису особи, яка підлягає ідентифікації [2]. Досить часто експерту відразу не надходить порівняльний матеріал, або ж надається такий, що не відповідає часу виконання, або викликає сумнів щодо достовірності належності зразків підпису конкретному виконавцю.

У відповідності до п. 1 ч. 1 ст. 13 Закону України “Про судову експертизу”, експерту надано право подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування, або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи [1].

При дослідженні підписів осіб похилого та старечого віку не завжди можливо отримати всі види зразків. Автори пропонують детально ознайомитись з кожним видом зразків, які можуть бути надані у розпорядження експерта.

Вільними зразками є підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами [3]. Зазвичай, потрібно надавати експертами максимально можливу кількість оригіналів документів, на яких підписи і рукописні записи достовірно виконані особою, щодо якої ставиться питання з ідентифікації, за період часу, максимально наблизений до досліджуваних документів, які можуть міститися в офіційних документах, нотаріальних документах, в пенсійній справі, в різнохарактерних документах з місця роботи чи проживання: довіреностях, договорах, квитанціях, листах, заявах тощо. При цьому треба враховувати, що ряд документів може бути підписано не особою, щодо якої ставиться питання. Так, квитанції може заповнити родич або сусід особи похилого чи старечого віку. Тому дуже важливо, щоб при наданні зразків підпису вони були достовірними. Для цього перед приєднанням вільних зразків до матеріалів справи орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), має пред'явити їх особі, яка підлягає ідентифікації. Але якщо особа вже померла, як зразки слід надавати документи або інші папери, на яких рукописні тексти (підписи) достовірно виконані особою, щодо якої ставиться питання з ідентифікації її як виконавця досліджуваного рукопису (наприклад, заяву про отримання паспорта (форма № 1), паспорт, різного роду посвідчення, на яких є власноручний підпис, тощо). Також потрібно враховувати, що також бажано надавати зразки почерку, оскільки існують ситуації, коли порівняння також проводиться з почерком особи, зокрема підпис може мати літерну або літерно-штрихову транскрипцію.

При можливості для проведення дослідження експерту бажано надавати також умовно-вільні та експериментальні зразки підпису та почерку.

Умовно-вільними є зразки підпису та почерку, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами [3]. Ці зразки також мають підлягати ідентифікації, оскільки досить часто за особу похилого віку може підпис поставити або її представник, або родич.

Експериментальні зразки підпису та почерку, що виконані за завданням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у зв'язку з призначенням такої експертизи [3].

Однак, судові почеркознавчі дослідження досить часто проводяться вже після смерті осіб похилого або старечого віку, тому важливо мати прижиттєві вільні зразки підпису та почерку померлої особи, оскільки від померлої людини вже неможливо відібрати експериментальні зразки підпису та почерку, а вільні зразки особи у зв'язку з особливістю життя

померлого, можуть бути в дуже обмеженій кількості та не відповідати часу складання досліджуваного документа [4].

В даних тезах автори звертають увагу на наявність проблемних питань які виникають при наданні зразків підпису осіб похилого та старечого віку. Передусім це достовірність зразків. Хоча сторони процесу несуть особисту відповідальність за кількість, якість і достовірність вільних зразків підпису та почерку особи, експерт в обов'язковому порядку повинен впевнитись, що всі надані на експертизу зразки особи, виконані саме нею. Це передбачено п. 1.13 Науково-методичних рекомендацій, зокрема достатність та якість наданих для проведення експертизи зразків почерку та підпису особи визначаються експертом у кожній конкретній експертній ситуації [3, 5, 6].

В деяких статтях є рекомендації експерту першочергово звернути увагу на документи з вільними зразками особи, які не викликають ніякого сумніву в їх достовірності: нотаріально посвідчені документи у вигляді заповіту, договір купівлі-продажу, довіреність, завірену у сільській раді [4]. Автори вважають, що така думка є категорично неправильною, оскільки саме ці документи як правило підлягають почеркознавчому дослідженню як об'єкти дослідження і досить часто експерти приходять до висновку, що підписи в даних документах не тією особою, від імені якої видані дані документи.

Автори вважають, що при призначенні судами судових почеркознавчих експертиз щодо дослідження підписів осіб похилого та старечого віку при наданні зразків підпису потрібно враховувати питання співставності зразків у порівнянні з досліджуваним підписом за транскрипцією, часом або умовами виконання, а також у достатню кількість вільних зразків підпису.

Дотримання всіх умов щодо достовірності та якості зразків осіб похилого та старечого віку забезпечить об'єктивність та повноту експертного висновку, що поліпшує судово-експертне забезпечення правосуддя.

Перелік посилань

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ (зі змінами та доп.) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у ред. наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 №1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки матеріалів та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Мініюсту України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доп.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98>.

4. Бабков А. О. Проблемні аспекти посмертних почеркознавчих досліджень підписів, виконаних в основних та додаткових договорах оренди землі. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб., присвяч. 105-річчю*

заснування судової експертизи в Україні / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (голов. ред.) та ін. Київ : Ліра-К, 2018. Вип. 63, Ч. 1. С. 290-302.

5. Меленевська З. С., Ковальов К. М., Шпакович Н. Г. Методика дослідження підписів. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 21 с.

6. Липовский В. В. Особенности методики исследования подписей, выполненных от имени лиц пожилого и старческого возраста. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1984. Вип. 28. С. 60-67.

УДК 343.98

Садченко Олександр Олексійович

кандидат юридичних наук, доцент,

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ГАБІТОЛОГІЯ ЯК ГАЛУЗЬ ЗНАТЬ ПРО ІДЕНТИФІКАЦІЮ ЛЮДИНИ ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ

FORENSIC HABITOLOGY AS A FIELD OF KNOWLEDGE ABOUT HUMAN IDENTIFICATION BY APPEARANCE SIGNS

У тезах фрагментарно висвітлено періодизацію розвитку ідентифікації людини за ознаками зовнішності. Розглянуто теоретичні питання формування криміналістичної габітології як галузі знань про зовнішність людини, розкриті зміст, предмет, об'єкт, завдання, сформульовано визначення криміналістичної габітології та проаналізовано її наукові основи. Показано значення криміналістичної габітології для розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: криміналістична габітологія, ідентифікація людини, антропологічні знання, елемент зовнішності, ознака зовнішності, зовнішній вигляд, саматометрія, остеометрія, краніометрія, антропометрія, методи габітології, предмет габітології, об'єкт габітології, завдання габітології.

The theses fragmentarily highlight the periodization of the development of human identification based on appearance. The theoretical questions of the formation of forensic habitology as a field of knowledge about the appearance of a person are considered, the content, subject, object, task are revealed, the definition of forensic habitology is formulated and its scientific foundations are analyzed. The value of forensic habitology for the investigation of criminal offenses is shown.

Key words: forensic habitology, human identification, anthropological knowledge, element of appearance, feature of appearance, appearance, somatometry, osteometry, craniometry, anthropometry, methods of habitology, subject of habitology, object of habitology, tasks of habitology.

Будь-яке суспільне явище можна дослідити і зрозуміти тільки із урахуванням умов та особливостей його виникнення й розвитку, тобто у зв'язку з його історією [1, с. 9].

Сучасний період розвитку криміналістичного вчення про зовнішність людини, пов'язаний з необхідністю вирішення цілої низки проблем, серед яких значимими є вивчення здобутків цієї галузі знань, шляхів використання науково-технічних досягнень, визначення перспективних напрямів досліджень. Розгляд цих та інших теоретично і практично значимих питань неможливий без ґрунтовного, неупередженого дослідження історії розвитку криміналістичного вчення про зовнішність людини.

Дослідження історії виникнення, становлення, сучасного стану та перспектив розвитку криміналістичної габітології є вкрай необхідним для формування цієї галузі знань, визначення її природи, сутності та практичної значимості для судово-експертної діяльності.

У сучасних наукових та навчальних публікаціях подаються суперечливі відомості про історію ідентифікації людини за ознаками зовнішності. Це пояснюється тим, що ґрунтовних досліджень щодо джерел формування криміналістики взагалі, та окремих її галузей, зокрема криміналістичного вчення про зовнішність людини, надзвичайно мало. Найвні видання здебільшого є публікаціями науково-популярної спрямованості, у яких найчастіше наводяться приклади вдалого використання інформації про зовнішність людини у розслідуванні кримінальних правопорушень, тому вони можуть лише умовно розглядатися як результат вивчення історії криміналістичного вчення про зовнішність людини.

Розгляд історичних джерел виникнення спеціальних антропологічних знань про зовнішність людини варто обумовити такими обставинами:

1. Дослідження джерельної бази використання спеціальних антропологічних знань про зовнішність людини у розслідуванні кримінальних правопорушень ускладнюються неоднозначністю розуміння змісту цих знань у різні періоди розвитку практики розслідування кримінальних правопорушень.

2. Відомо, що використання спеціальних антропологічних знань про зовнішність людини здійснюється у межах певної діяльності держави, що в свою чергу, визначається специфікою державних установ. У зв'язку з тим, що Україна в певні періоди була складовою інших держав, формування її правових установ багато в чому залежало від стану справ у цих державах. Тому вивчення використання таких знань пов'язане із необхідністю дослідження цих питань на Русі, у Польщі та Австрії.

Історичний розвиток ідентифікації особи за ознаками зовнішності, формування її теоретичних і наукових основ, відбувалися в три більш-менш помітні *етапи*:

Перший етап – до криміналістичний:

- опис елементів і ознак зовнішності за методом "кулай-пулай";
- спричинення каліцтва як спосіб впізнання правопорушників;
- клеймування як метод впізнання правопорушників.

Другий етап – накопичення теоретичних знань про зовнішність людини:

- прийняття гуманних законів, якими відмінялося каліцтво;
- використання творів образотворчого мистецтва для складання суб'єктивного портрету;
- створення картотек злочинців;
- "бертильонаж";
- "парад злочинців";
- "впізнання на крестце";

Третій етап – формування наукових основ ідентифікації людини за ознаками зовнішності:

- відкриття реєстраційних бюро в Україні;
- видання довідника для працівників карного розшуку (М. Бокаріус);
- вчення про прикмети для впізнання (Г. Шнейкерт);
- впізнання злочинця (І. Якимов);
- підготовка низки дисертаційних робіт із цієї проблематики (встановлення особи за ознаками зовнішності (О. Гусев), експертне ототожнення особи за ознаками зовнішності (В. Снетков) та ін.).

Накопичені наукові та емпіричні знання про природу зовнішності людини, методи дослідження, формування нових галузей експертизи, практика проведення різноманітних портретних експертиз, дозволили узагальнити, консолідувати і розвинути криміналістичні знання про зовнішність людини як окрему галузь знань, закласти концептуальні підстави криміналістичної габітології.

Криміналістичне вчення про зовнішність людини і його використання для ототожнення людини отримало назву – криміналістична габітологія. Уперше цей термін у 1976 році ввів у науковий обіг А. Ю. Пересункін [2]. Термін "габітологія": від лат. "габітус" – "вигляд", "зовнішність" та грецьк. "логос" – "вчення".

У науковій літературі немає єдиного підходу до позначення цього вчення. Так, В. О. Снетков у 1973 році запропонував назву "габітоскопія" [3], оскільки це визначення, на його думку, "з можливою точністю відображає його предмет", адже цей термін утворений на базі двох слів: лат. "габітус" – "зовнішність" та грецьк. "скопео" – "розглядаю". Нам більше імпонує термін "габітологія".

Галузь знань "криміналістична габітологія" належить до криміналістичної техніки як розділу науки криміналістики, що відображає окремі елементи предмета цієї науки. Основний напрям використання криміналістичної габітології полягає у техніко-криміналістичному забезпеченні оперативно-розшукової ідентифікації людини за ознаками зовнішності під час здійснення слідчих (розшукових) дій, судово-експертної діагностики і ідентифікації за ознаками зовнішнього вигляду людини [4, с. 144].

Основний зміст габітології як техніко-криміналістичної дисципліни складають відомості про криміналістично значимі характеристики зовнішності людини, що сприймаються зорово (на зір), при звичайному спостереженні їх об'єктивних і суб'єктивних відображень; науково-технічні засоби і методи збирання, вивчення, дослідження і застосування з метою встановлення й ідентифікації осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

Криміналістична габітологія містить теоретичні положення про предмет, об'єкт, завдання, методи і засоби збирання фіксації, дослідження й використання інформації про зовнішність людини у слідчій і експертній практиці.

Предметом будь-якої науки є певна група об'єктивних закономірностей, що обумовлюють виникнення й розвиток специфічних груп, явищ, фактів, відносин. Тому *предметом* криміналістичної габітології є закономірності, що зумовлюють природу зовнішності людини, проявляються у її властивостях, а також закономірностях збирання, дослідження і використання відомостей про зовнішність людини за допомогою розроблених з цією метою методів та засобів. Крім того, предметом криміналістичного вчення про зовнішність людини є закономірності його власного розвитку.

Об'єктами криміналістичної габітології є як сама зовнішність людини, так і її різноманітні відображення об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Завданнями криміналістичної габітології, що впливають із визначення її предмета, є:

– створення наукової бази для розвитку спеціальних антропологічних знань, функціонування практичної діяльності з метою отримання достовірної інформації про зовнішність людини для потреб слідчої і експертної практики;

– вивчення закономірностей формування, розвитку і змін зовнішності людини;

– розроблення нових й удосконалення вже існуючих у слідчій і експертній практиці методів і методик дослідження зовнішності людини.

Питання історії розвитку криміналістичної габітології у різні часи досліджували О. Зінін, В. Снетков, О. Гусєв, М. Салтевський, І. Винниченко, М. Терзієв, А. Топорков, І. Подволоцький, Т. Шаова, І. Якімов, О. Пересункін, Ю. Машошин, І. В. Жолнович, Е. Разумов, Р.-А. Райс, А. Бертильйон, Г. Шнейкерт та інші вчені.

Так, М. В. Салтевський зазначав, що габітологія вивчає зовнішні ознаки людини, закономірності їх змін у часі, способи і засоби фіксації й використання їх з метою розшуку і ототожнення людини [5, с. 104]. На думку В. Ю. Шепітька, габітологія – галузь криміналістичної техніки, що охоплює систему теоретичних положень про зовнішні ознаки людини і

сукупність методів та науково-технічних засобів, що забезпечують збирання, дослідження і використання цих ознак для ототожнення особи; вивчення й використання даних, що характеризують зовнішній вигляд людини з метою її розшуку й ототожнення [6, с. 128].

Теоретичним проблемам та питанням практики криміналістичного опису особи за її зовнішністю, присвячене дисертаційне дослідження І. В. Жолновича, у якому висвітлені поняття та зміст криміналістичного вчення про зовнішні ознаки людини [7]. На думку дослідника, криміналістичне вчення про зовнішність людини є галуззю знань, що належить до криміналістичної техніки і охоплює систему теоретичних положень про ознаки зовнішності людини, сукупність методів і науково-технічних засобів, що забезпечують повноту збирання, фіксації, дослідження, а також використання інформації про ці ознаки в оперативно-розшуковій, слідчій і судовій діяльності [7, с. 6].

Е. О. Разумов вважав, що габітологія (габітоскопія) є розділом криміналістичної техніки, яка вивчає зовнішність людини і її використання при розслідуванні злочинів [8, с. 132].

Укладачі методики ідентифікації особи за ознаками зовнішності, габітологію визначають як науку, що вивчає зовнішні ознаки людини, закономірності їх змін у часі, способи й засоби їх фіксації, використання в процесі розшуку та ототожнення людини [9, с. 6].

Усі ці визначення криміналістичної габітології є похідними від понять “галузь знань”, “система методів, технічних засобів”, однак вони не розкривають сутності криміналістичної габітології, скоріш за все, у цих визначеннях дається зовнішня характеристика структури цього вчення.

Виходячи із зазначеного, *криміналістична габітологія є галуззю криміналістичної техніки, що вивчає закономірності формування, розвитку, змін і відображення зовнішності людини на суб'єктивних і об'єктивних носіях інформації, й на основі пізнання цих закономірностей розробляє техніко-криміналістичні засоби, методи й прийоми збирання, дослідження і використання відомостей про зовнішність людини у діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.*

У цьому визначенні відображені основні риси криміналістичної габітології, розкрито її сутність і призначення, є вказівка на зв'язок габітології з криміналістичною технікою, вказано на структуру і зміст, систему методів і науково-технічних засобів, що використовуються у діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Уявляється, що виходячи із практичної спрямованості даного вчення, термін “габітологія” більше відповідає завданню – визначити це вчення як виявлення, аналіз, дослідження і використання відомостей про зовнішність людини з метою встановлення та ідентифікації людини, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Наукові основи криміналістичної габітології й методики ідентифікації людини за її ознаками формувалися поступово, вбираючи у себе досягнення низки природничих наук, теорії розпізнавання образів, інформаційної теорії, ідентифікації та діагностики, криміналістики, теорії судової експертизи, анатомії, фізіології, психології, антропології, топографічної анатомії, біометрії, досвід оперативно-розшукової, слідчої й експертної практики.

В основі криміналістичної габітології знаходяться відомості з антропології, що знаходяться у центрі знань про людину, на їх основі формуються спеціальні антропологічні знання.

Антропологія – природнича біологічна наука (від грецьк. антропос – людина, логос – вчення). Уперше цей термін запропонував Аристотель (384-322 р. до н. е.). Перші наукові відомості про людину містяться у роботах античних філософів: Анаксимандра, Демокріта, Емпедокла, Сократа.

Вчені Стародавньої Греції цікавилися питаннями анатомії людини, з'ясовували її місце у системі природи, досліджували тілесні відмінності у фізичному типі окремих народів тощо.

На початку XVIII-го століття слово “антропологія” поширилося у науковому обігу. Антропологічні знання накопичувалися поступово, разом із загальнобіологічними та медичними. Поступово з'явилися теорії, які були поєднані із суспільною і філософською думкою. Новий етап розвитку антропологічних знань розпочинається в епоху великих географічних відкриттів (XV-XVII століття).

Накопичення фактичного матеріалу сприяло виникненню теорії про походження людини від тварини. Значимі у цьому напрямі праці К. Ліннея (1775 р.), Ж. Бюффона (1740 р.), Ф. Blumenбаха, Дж. Гентера, П. Кампер та інших. Важливою обставиною для подальшого розвитку антропології є теорія еволюції Ж. Б. Ламарка.

Період становлення антропології пов'язаний з ім'ям видатного біолога середини XIX століття Карла Бері. Значимими для розвитку науки були його роботи з краніології, теорії і методики антропологічних та краніологічних досліджень.

У середині XIX століття, зокрема у 60-70 роках, були утворені перші установи і антропологічні центри. В Україні у 20-х роках минулого століття такі центри були створені у Харкові, Києві, Сімферополі, Дніпропетровську.

Таким чином, становлення антропології як науки відноситься до середини XIX століття. Предметом вивчення антропології були питання: походження і еволюція фізичної організації людини та її рис; зміни організму людини у просторі і часі; закономірностей зміни організму; факторів, що впливають на зміну організму людини.

На даний час антропологічні дослідження проводяться за такими напрямками: морфологія людини (вивчає будову тіла людини);

антропогенез (досліджує походження та еволюцію людини); етнічна антропология (расознавство). Об'єктом антропологічного знання є людина, її тіло, фізичний стан.

Для визначення різних особливостей будови тіла людини антропологи використовують вимірвальну методику, що отримала назву "антропометрія".

У залежності від об'єкта вимірювання виділяють: а) соматометрію (вимірювання живої людини); б) остеометрію (вимірювання залишок кісток); в) краніометрію (вимірювання черепа).

Основи сучасних антропометричних методів були закладені у роботах французького антрополога і анатома Поля Брока (1824-1880 рр.). Він розробив: антропометричні програми; таблиці описаних ознак; запропонував низку приладів та інструментів для антропометричних досліджень.

У 1914 році швейцарський антрополог Р. Мартін удосконалив та розширив антропометричну методику, яка стала методичною основою антропометричних досліджень А. Бертільйона, Р.-А. Райса, А. Кетле, Т. Стівенсона, С. Отоленгі.

У структурі криміналістичної габітології доцільно виділяти такі складові частини:

1) теоретичні основи габітології (поняття, історія виникнення, об'єкт, предмет, сфера застосування, завдання);

2) методи і засоби збирання і фіксації відомостей про зовнішність людини (поняття зовнішності, елементів деталей, ознак; система джерел інформації про зовнішність людини; методи, принципи, правила; послідовність опису зовнішності);

3) практичні основи використання зовнішності людини, які передбачають застосування відомостей про зовнішність, що відображені на різних матеріальних носіях у різних сферах людської діяльності.

Криміналістична габітологія створює для власного розвитку і для вирішення наукових та практичних завдань спеціальні засоби пізнання і спеціальні пізнавальні процедури. Систематизація методів, їх класифікація у криміналістичній габітології слугує меті упорядкування процесу пізнання, визначення відповідності тих чи інших методів певним етапам і формам пізнання.

Система методів криміналістичної габітології складається із трьох частин: 1) всезагальний метод, 2) загальнонаукові методи, 3) спеціальні габітологічні методи.

Всезагальний метод – діалектичний метод, діалектична логіка, формальна логіка. Цей метод слугує основою інтерпретації об'єкта і суб'єкта пізнання, процесу пізнання і результату пізнання. Він використовується на усіх етапах і стадіях дослідження зовнішності людини. Діалектичний метод у криміналістичній габітології відіграє

світоглядну роль, він озброює криміналістику знаннями загальних категорій і законів пізнання об'єктів, явищ і процесів, що застосовуються у будь-якому дослідженні. Ці категорії і закони є основою вчення про методи криміналістичної габітології, дозволяють розкрити її предмет, осмислити факти і явища з якими має справу спеціаліст.

Загальнонаукові методи – спостереження, опис, порівняння, вимірювання, експеримент, моделювання, методологія та засоби криміналістичної науки, а також методи і засоби окремих галузей науки і техніки: анатомії, морфології, фізіології, медицини, психології, перукарської справи, товарознавства, оптики, фото-відеотехніки, електроніки, математичної статистики та інші.

До спеціальних габітологічних методів відносять методи і засоби, що розроблені і використовуються у криміналістичній габітології: виготовлення, вивчення і використання суб'єктивних відображень – словесного портрету, наочних зображень, оптичних, комп'ютерних композиційних програм тощо, а також отримання, виготовлення, вивчення і використання об'єктивних зображень зовнішності людини, сигналітичних та інших фото і відеозображень, посмертних масок, рентгено- і флюорографічних знімків, скульптурних й іконографічних зображень. Особливий комплекс складають методи і засоби проведення портретної експертизи. Іноді функції спеціальних габітологічних методів виконують спеціалізовані методики експертного дослідження зовнішності людини.

Значення криміналістичної габітології для практичної діяльності полягає у тому, що вона розробляє криміналістичні рекомендації, пов'язані із дослідженням і використанням зовнішності людини при розслідуванні кримінальних правопорушень. У діяльності правоохоронних органів відомості про зовнішність людини використовуються:

- для встановлення та ідентифікації осіб, що вчинили кримінальні правопорушення;
- для фіксації ознак та ідентифікації невпізнаних трупів;
- для розшуку і ототожнення осіб, які зникли з місць позбавлення волі та переходять від слідства та суду;
- для фіксації тілесних ушкоджень на тілі осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також потерпілих;
- для встановлення осіб, які використовують чужі документи;
- для фіксації ознак зовнішності осіб, які підлягають постановці на різноманітні обліки;
- для розроблення науково-методичних основ проведення портретних експертиз.

Габітологія на даний час є однією із прогресивних галузей знань, адже відомості з неї використовують не тільки спеціалісти, що ідентифікують

особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також історики, мистецтвознавці, літературознавці, представники інших наук і сфер діяльності.

Перелік посилань

1. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: моногр. Харків: В деле, 2015. 560 с.

2. Пересункин А. Ю. Криминалистическое отождествление личности по внешним признакам (судебная габитология). *Криминалистика: учеб. / Белкин Р. С., Жарский В. Е., Лузгин И. М. и др.; под ред. Р. С. Белкина, Б. А. Викторова*. Москва: Юрид. лит., 1976. С. 197-207.

3. Снетков В. А. Криминалистическое учение о внешнем облике человека. *Демократия и право развитого социалистического общества: материалы Всесоюз. науч. конф. (г. Москва, 21-23 листоп.1973 р.)*. Москва: изд-во Моск. ун-та, 1975. С. 392-393.

4. Гулкевич З. Т. Про питання і проблемні аспекти габітології – криміналістичного вчення про дослідження зовнішності людини. *Вісник Черновицького факультету НУ "Одеська юридична академія"*, 2018. № 1. С. 140-153.

5. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

6. Шепітько В. Ю. Габітологія (габітоскопія) криміналістична. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; редкол. В. Я. Тацій та ін.* Харків: Право, 2018. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. 952 с.

7. Жолнович І. В. Теоретичні проблеми та питання практики криміналістичного опису особи за її зовнішністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.009.09. Київ, 2007. 20 с.

8. Разумов Э. А. Практическое руководство по криминалистике: учеб.-практ. пособ. / ХНУВД, Сумской филиал. Киев: Элит Принт, 2011. 465 с.

9. Методика ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями / уклад. А. М. Коструб, О. С. Павленко, Т. Г. Чашницька. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2013. 31 с.

УДК 343.98+342.95

Свистунова Наталія Леонідівна

головний судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕФЕДРОНОВИХ ЛАБОРАТОРІЙ

SOME ASPECTS OF RESEARCH INTO MEFEDRONE LABORATORIES

У тезах розглядається проблематика дослідження незаконних лабораторій по виготовленню мефедрона в рамках розслідування кримінального провадження.

Ключові слова: судовий експерт, дослідження, схема синтезу, лабораторія, мефедрон, 4-ММС.

The report discusses the problems of researching illegal manufacturing laboratories as part of the investigations of criminal proceedings.

Key words: forensic expert, research, synthesis circuit, drug laboratory, mefedrone, 4-MMC.

Мефедрон (англ. Mephedrone, лат. Mephedronum, 4-ММС (4-метил-меткатинон), (хімічна назва (RS)-2-(метиламіно)-1-(4-метилфеніл)пропан-1-он) є особливо небезпечною психотропною речовиною, обіг якої заборонено [1]. Мефедрон відноситься до синтетичних катинонів – це підгрупа НПП (нових психоактивних речовин), які можна розглядати як структурні похідні катинона, який є головною діючою речовиною рослини кат [2]. Мефедрон застосовується переважно перорально, проте для нелегального застосування його можуть вводити внутрішньовенно, інгаляційно, ректально та інтраназально. Мефедрон розроблений початково як легкий рекреаційний наркотик, та застосовувався навіть як засіб для ванн, у подальшому визнаний сильнодіючим наркотичним засобом, який офіційно заборонений у більшості країн світу.

Мефедрон, про який вперше повідомили у 2007 році, став найбільш широко застосовуваним катиноном у наступні роки (хоча вперше він був синтезований у 1928 році) [2].

Хімічний синтез катинонів є простим і, як правило, двофазним процесом. Перший етап полягає у синтезі α -бромкетону (з вихідного арилкетону) з наступним нуклеофільним заміщенням відповідним аміном із утворенням вільної основи катинону. У зв'язку з нестабільністю вільної

основи катинони краще виділяти у вигляді відповідних гідрохлоридних або гідробромідних солей. Перше повідомлення про синтез мефедрону, який здійснив Саєм де Бурнага Санчес, відноситься до 1929: 1-толілпропан-1-он був α -бромований, потім вступив в реакцію з метиламіном із утворенням рацемічного 4-метилметкатинону. Цей метод міг бути використаний для синтезу ряду катинонів, включаючи 2-ММС, 3-ММС, меткатинон, метедрон, метилон, метилон, флэфедрон, N-метилмефедрон, еутилон, бутилон, 4-МЕС, 4-ТФММС та бупропріон [2].

Питання щодо дослідження нарколабораторій, які виносяться на розгляд експерта: чи можуть надані на дослідження предмети (обладнання) та речовини (рідини) застосовуватися для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів? Якщо так, то для виготовлення яких наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів вони можуть застосовуватися? [4].

Дотримання певної процедури відбору проб необхідно насамперед для того, щоб забезпечити можливість проведення точного та значущого хімічного аналізу. Оскільки для більшості якісних та кількісних методів, які застосовуються в лабораторіях судової експертизи наркотиків, потрібно дуже невелика кількість матеріалу, вкрай важливо, щоб ці невеликі кількості були репрезентативними для всього обсягу матеріалу, з якого вони відбираються. Відбір проб слід проводити відповідно до принципів аналітичної хімії, закріпленими, наприклад, у національних фармакопях або нормативних документах регіональних та міжнародних організацій. Загальні аспекти якісного відбору багатокомпонентних проб [2,3].

Рекомендовані методи дослідження якісного та кількісного складу є кольорові реакції, ТШХ, RAMAN спектроскопія, ГХ-МС, ВЕРХ, РХ-МС/МС, Фур'є-ІЧС, ЯМР [2] та вибір методів дослідження залежить від обладнання лабораторії.

При вирішенні питання, який кримінальний об'єкт, де виготовляються наркотичні засоби чи психотропні речовини, необхідно виходити з того, що будь-яка лабораторія (науково-дослідницька, контрольно-аналітична, навчальна тощо), в тому числі й підпільна нарколабораторія – це, передусім, спеціально обладнане приміщення, в якому окрім водопостачання, вентиляції, каналізації, джерел нагрівання (газова, електрична плита тощо), повинно бути в наявності відповідне обладнання (знаряддя виробництва) і предмети праці, необхідні для здійснення того чи іншого виду роботи у вказаному приміщенні з метою отримання кінцевого продукту споживання (наркотичного засобу, психотропної речовини чи прекурсору) [2].

Великі партії мефедрону можна синтезувати в невеликому приміщенні з гарною вентиляцією та обладнанням, доступним для покупки в Інтернеті. Синтез мефедрону не вимагає високої кваліфікації виробника, необхідні

приблизно такі ж знання, як і для синтезу амфетамінів. На даний момент мефедрон – це одна з найдоступніших для синтезу психоактивних речовин. За даними експертної практики, основним прекурсором мефедрону є 2-бром-4-метилпропіофенон, який підлягає державному контролю [1]. Але злочинці обходять контроль, застосовуючи, наприклад, йодкетон або синтезуючи бромкетон в першу стадію синтезу в лабораторії.

Більш ретельно описаний метод можна знайти в інтернет-джерелах. Мефедрон можна синтезувати кількома способами. Найпростіший метод, завдяки доступності сполук, полягає у додаванні 4-метилпропіофенону, розчиненого в крижаній оцтовій кислоті (CH_3COOH , скорочено AcOH), до бромиду (Br_2) з утворенням олійної фракції 4'-метил-2-бромпропіофенону. Потім масляну фракцію можна розчинити в дихлорметані (CH_2Cl_2) і додати краплі цього розчину до іншого розчину дихлорметану з гідрохлоридом метиламіну ($[\text{CH}_3\text{NH}_3]\text{Cl}$) і триетиламіном ($(\text{C}_2\text{H}_5)_3\text{N}$, скорочено Et_3N). Потім додають соляну кислоту (HCl), водний шар видаляють і підлужують за допомогою гідроксиду натрію перед екстракцією аміну дихлорметаном. Потім дихлорметан випарюють у вакуумі, отримуючи масло, яке потім розчиняють у безводному діетиловому ефірі ($(\text{C}_2\text{H}_5)_2\text{O}$, скорочено Et_2O). Нарешті, через суміш пропускають газоподібний хлороводень (HCl) для отримання мефедрону гідрохлориду. Цей метод дає суміш обох енантіомерів.

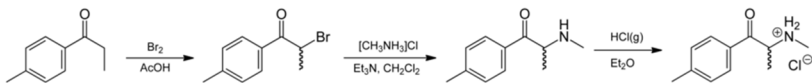

Схема синтезу мефедрона з 4-метилпропіофенона шляхом бромовання

Мефедрон у кустарних умовах також можна синтезувати шляхом окислення аналога ефедрину 4-метилефедрину з використанням калію перманганату, розчиненого в сірчаній кислоті. Оскільки 4-метилефедрин можна одержати у певній енантіомерній формі, то з нього можна синтезувати і мефедрон, що складається лише з одного енантіомеру. Небезпека, пов'язана з цим методом, полягає в тому, що він може призвести до отруєння нейротоксичним марганцем, якщо кінцевий продукт не правильно очищений.

Ще один спосіб – з толуолу та (S)-N-трифторацетилаланоїлу хлориду за допомогою реакції Фріделя – Крафтса та метилювання. Стереоспецифічна форма (S)-мефедрону може бути отримана з (S)-4-метилкатинону за допомогою реакції Фріделя – Крафтса.

Таким чином наявність серед наданих на дослідження речовин таких основних реактивів для синтезу: 4'-метил-2-бромпропіофенону, бромиду, метиламіна, (інші метилуючі агенти), та допоміжні реактиви та

розчинники: соляна кислота, натрію гідроксид, дихлорметан, диетиловий ефір, оцтова кислота, або деякі з цих речовин, доводить можливість використання цих речовин для синтезу мефедрона. Хімічні реактори, лабораторний хімічний посуд такий як колби, холодильники, мірний посуд тощо або побутовий посуд, пристосований під хімічний синтез, хоч він і не є спеціалізованим обладнанням, можна відносити до предметів, які могли бути застосовані для хімічного синтезу. Наявність речовин на поверхнях цих предметів, навіть у слідових кількостях може підтвердити такий висновок.

У диспозиціях статей 307 та 309 КК України, що передбачають відповідальність за незаконне виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин, місце, знаряддя та засоби, які використовуються для його скоєння, не виділяються як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони. Ці ознаки є факультативними, тобто не впливають на кваліфікацію скоєного за вказаними статтями. Знаряддя та засоби незаконного виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин мають суттєве значення в плані кримінально-правової оцінки його первинної стадії – готування до злочину. Відповідальність настає з моменту пошуку або пристосування знарядь чи засобів для скоєння посягання, зокрема для незаконного виготовлення зазначених речовин [5].

Наявність кінцевого продукту (а саме мефедрона), а також наявність всіх продуктів, які могли бути застосовані в схемі синтезу, надає впевненості у припущенні, що за допомогою наданих на дослідження речовин і предметів можна одержати речовину мефедрон. Найчастіше на дослідження надходять деякі речовини, реакційні суміші або відходи після синтезу. Якщо в наданих на дослідження речовинах та предметах, обладнанні бракує певних реагентів, набору розчинників, притаманних схемі, що можна застосувати, судовий експерт може лише відповісти, що перелік наданих на дослідження речовин та обладнання свідчить про можливість їх застосування при виготовленні, виділенні та/або рафінуванні мефедрону. Разом з тим, лише з наданих на дослідження хімічних речовин та обладнання (і лише з них) виготовити мефедрон неможливо через відсутність деяких реагентів та обладнання.

Для синтезу мефедрона (4-ММС) відомі тільки загальні схеми синтезу катіонів, описані в методичній літературі; не розроблені методичні рекомендації чи нормативні документи з повним переліком речовин та обладнання, що необхідні в конкретній схемі синтезу; методів отримання мефедрону декілька, а відповідно – супутніх предметів і речовин досить багато.

Перелік посилань

1. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: постанова Кабінету Міністрів України № 770 від 6 травня 2000 р. (зі змінами та доп.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/>.

2. Recommended methods for the identification and analysis of synthetic cathinones in seized materials (revised and updated)/ Manual for use by national drug testing laboratories – Vienna. United Nations.2020, ST/NAR/49/rev. 50 с.

3. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) and European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI), Guidelines on Representative Drug Sampling. 2009: United Nations Publication, Sales No. E.09.XI.13.

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертних досліджень в системі Служби безпеки України № 371 від 29.05.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/>.

5. Кримінальний кодекс України 2001 (із змінами та доп.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/>.

УДК 343.98

Сліпець Олена Олексіївна

завідувач сектору Полтавського відділення

Національний науковий центр

“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГОЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЩОДО ДІТЕЙ

PROBLEM ISSUES OF THE APPOINTMENT OF FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION REGARDING CHILDREN

Наведено оцінку дослідження позиції науковців і практиків правозастосування щодо завдань судово-психологічної та комплексної психолого-психіатричної експертиз щодо неповнолітніх.

Ключові слова: дитина, неповнолітній, судово-психологічна експертиза, юридичне значення, експертні завдання.

The assessment of the position of scientists and law enforcement practitioners regarding the tasks of forensic psychological and complex psychological and psychiatric examination of minors is provided.

Key words: child; minor; forensic psychological examination; legal significance; expert tasks.

Імплементация у правову систему та практику правозастосування України положень правосуддя, дружнього до дітей, які передбачають забезпечення їх найкращих інтересів, роблять необхідним визначення під час розслідування кримінальних проваджень, фігурантами в яких є діти, значної кількості фактів психологічної природи [1, 2].

На сьогодні згідно з чинним Кримінальним процесуальним кодексом України та відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України

від 16.04.2004 № 5 “Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх”, під час розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх слід визначити рівень і умови розвитку дитини, інші соціально-психологічні риси, важливі для індивідуалізації відповідальності, здатність дитини повною мірою усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними, ставлення до вчиненого діяння.

Вочевидь судово-психологічна експертиза є ефективним інструментом для виявлення психологічних фактів, важливих для оцінки юридично значимої ситуації. Водночас, аналіз наукової та науково-методичної літератури та експертна практика свідчать про недостатнє розуміння суб’єктами правозастосування обсягу можливостей судово-психологічної експертизи, недостатнє розмежування її завдань.

Вчені-криміналісти й автори навчальних розробок висловлюють різні думки щодо потреби призначення у відношенні неповнолітніх, які є підозрюваними у кримінальних провадженнях, психологічної або психолого-психіатричної експертизи. Зокрема, Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко зі співавторами, а також А. І. Довгань вважають завданнями, які може вирішити експерт щодо даної категорії підозрюваних такі: визначення вікових та індивідуальних особливостей, рівня розвитку “... в психологічному сенсі”; “... відповідності наданих показань ... віку і ... інтелектуального розвитку”; “... наявність чи відсутність затримки у розумовому розвитку у випадках ... якщо осудність ... не викликає сумнівів”; “... відхилення в розвитку підлітка порівняно з нормальним ...”; відповідність психічного розвитку “... біологічному віку”; мотивації неповнолітнього, особливостей його когнітивної сфери, здатності правильно сприймати і відтворювати події, здатність до розуміння характеру і значення своїх дій, впливу сімейної ситуації й іншого оточення на емоційний стан і психічний розвиток дитини, наявність емоційного стану, який суттєво вплинув на свідомість і поведінку [3, 4].

Автори навчальних матеріалів для вищих навчальних закладів юридичної освіти МВС України теж указують на необхідність встановлення причин і умов, що сприяли скоєнню злочину, витоків появи антисуспільних установок і протиправної поведінки дитини, і з цією метою рекомендують призначати психологічну або комплексну психолого-психіатричну експертизу. На їхню думку, до компетенції останньої належать дослідження мотивів, зокрема і тих, які спонукали дитину до певних дій, індивідуально-психологічних, емоційно-вольових особливостей, рівня її психічного розвитку, наявності якостей, що суттєво вплинули на поведінку та могли сприяти скоєнню протиправних дій, оцінювання наявності або відсутності у неповнолітніх із ознаками відставання у психічному розвитку інтенсивної психічної напруженості непатологічного характеру, здатності повною мірою усвідомлювати значення

своїх дій та керувати ними, правильно сприймати важливі для слідства обставини та давати про них правильні показання тощо. Підставою до проведення такої експертизи автори називають ознаки відхилень у поведінці, які проявляються в характері дій: садизмі, жорстокості, агресії [5].

Тобто науковці і практичні суб'єкти правозастосування чекають від експертів-психологів відповідей на питання щодо рівня психічного й особистісного розвитку неповнолітнього, змісту та структури його мотивації, особливостей індивідуальності (характеру, емоційно-вольової та когнітивної сфери), наявності рис, які суттєво вплинули на його поведінку в юридично значимий відрізок часу, здатність до вольового контролю своєї поведінки, правильного сприймання і відтворення важливих для розслідування обставин, наявність психологічних факторів, які суттєво вплинули на показання, наявності емоційного стану, який міг суттєво вплинути на його поведінку в ситуації делікту, у якому його підозрюють.

Ці запити можна звести до двох основних груп: *оцінювання індивідуальності* неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) та *оцінювання специфіки надання ним показань*. Цей поділ (які і будь-який аналіз щодо сфери психічного) є досить умовним, водночас він відповідає двом основним запитам практиків правозастосування: отримання психологічних підстав для встановлення суб'єктивного складу злочину й індивідуалізації покарання, та отримання інформації для юридичного оцінювання показань.

Частина згаданих вище рекомендацій науковців не у повній мірі враховують нормативні акти, що регламентують експертну діяльність, межі компетенції судово-психологічної та комплексної судової психолого-психіатричної експертиз, юридичне значення певних психологічних фактів. Питання щодо особистісних якостей неповнолітнього, що могли б сприяти скоєнню протиправних дій; мотивів, які б спонукали неповнолітнього до скоєння конкретних протиправних дій; оцінювання об'єктивності показань є некоректними, оскільки суперечать принципам психологічного детермінізму або не належать до компетенції експерта. Водночас, питання щодо мотиваційної сфери підекспертного, його індивідуальності, здатності неповнолітнього, який не має психічних розладів, правильно сприймати і адекватно відтворювати події, вплив непатологічного емоційного стану на ступінь довільності поведінки належать до предметного поля психології, отже до компетенції експерта-психолога та не потребують застосування спеціальних знань з психіатрії. Цей умовивід узгоджується з "Порядком проведення судово-психіатричної експертизи", згідно з яким її предметом є психічний стан особи у певні юридично значимі проміжки часу [6].

Жоден із згаданих вище авторів не пропонує поставити на вирішення експертів питання щодо впливу умов виховання на поведінку і формування особистості неповнолітнього. Водночас застосування деяких

форм виховного впливу вимагає знань характеру впливу батьків на формування особистості підлітка.

Висновки комплексних психолого-психіатричних експертиз, виконаних експертами-психологами Полтавського відділення Національного наукового центру “Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса” і експертами-психіатрами Полтавської філії судових експертиз державної установи “Інститут судової психіатрії Міністерства охорони здоров’я України” свідчать про наступне. Під час виконання комплексних експертиз експерти-психіатри вирішували питання щодо наявності у неповнолітнього психічних захворювань або тимчасового розладу психічної діяльності в юридично значимий відрізок часу, здатність неповнолітнього підекспертного у цей період усвідомлювати свої дії та керувати ними, потреби дитини в примусовому лікуванні, підстави для обмеженої осудності. Ставлячи питання щодо наявності у дітей психічних розладів, більшість документів про призначення комплексної експертизи і матеріалів провадження не містили жодних указівок, які б відображали ознаки психічних розладів у дитини. Нам зустрічалися випадки, коли психологічну експертизу було призначено до того, як було зібрано всі відомості про дитину, під час її виконання було виявлено ознаки психічного розладу, відомості про який містили додаткові матеріали, що надійшли у відповідь на клопотання експерта. Це спричинило додаткові витрати часу з огляду на залишення психологічної експертизи без виконання, консультацій слідчого, призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи. Під час виконання психолого-психіатричних експертиз експерти-психологи вирішували питання щодо наявності провідних мотивів дитини, її когнітивного розвитку, наявності ознак розумової відсталості, не пов’язаної з психічним розладом, наявності індивідуально-психологічних особливостей, які б істотно впливали на поведінку в юридично значимій ситуації, емоційного стану, який би суттєво вплинув на свідомість і поведінку на час делікту, здатності розуміти фактичний характер і суспільну небезпечність своїх дій, керувати ними, здатності брати участь у проведенні слідчих дій. Також були питання, сформульовані некоректно або такі, які не матимуть юридичного значення. Водночас часто постанови не містили питань щодо індивідуально-психологічних особливостей неповнолітнього, особливостей його мотиваційної сфери, підвладності впливу з боку інших осіб та специфіки впливу цих рис на поведінку неповнолітнього у юридично значимій ситуації.

Постановка на вирішення експертів лише частини юридично значимих питань щодо неповнолітнього фігуранта; призначення експертизи до того, як будуть зібрані усі відомості про неповнолітнього; призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи в ситуаціях, коли відсутні будь-які указівки на психічний розлад неповнолітнього – усе це

не повною мірою сприяє оптимальному розслідуванню кримінальних проваджень відповідно до вимог процесуального закону та концепції правосуддя, дружнього до дитини, серед принципів якої, – уникання надмірної кількості опитувань, проведення розслідування у найкоротший строк [2].

Така ситуація свідчить про необхідність розроблення теоретичних положень судово-психологічної експертизи щодо дітей, взаємодії між експертами, юристами, науковцями і суб'єктами правозастосування, які б сформулювали розуміння щодо запиту та можливостей судово-психологічної експертизи та сприяли урахуванню найкращих інтересів дітей.

Перелік посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 13.11.2023).

2. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року, і пояснювальна записка. Видавництво Ради Європи. URL: <http://book.coe.int> (дата звернення: 13.11.2023).

3. Варфоломеєва Т. В., Гончаренко В. Г., Бояров В. І. та ін. Криміналістика. Академічний курс : підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

4. Довгань А. І. Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2019, 212 с.

5. Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх: фондова лекція з навч. дисципліни “Особливі порядки кримінального провадження”. Каф. кримінального процесу НАВС МВС України. URL: <https://www.naiiu.kiev.ua/files/kafedru/kkp/lectures/lek3-kr-prov.doc> (дата звернення: 12.11.2023);

6. Особливості розслідування окремих видів злочинів. Мультимед. навч. посіб. URL: <https://arm.naiiu.kiev.ua/books/orovz/lections/lection9.html> (дата звернення: 29.11.2021).

7. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.05.2018 № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text> (дата звернення: 01.11.2023).

УДК 341.64

Смирнов Максим Іванович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу*

Національний університет “Одеська юридична академія”

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА
ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КРАЇНИ-АГРЕСОРА
ЗА НАЙТЯЖЧІ МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ**

**INTERNATIONAL LEGAL MECHANISMS OF INVESTIGATION
AND PROSECUTION THE AGGRESSOR COUNTRY FOR THE
MOST SERIOUS INTERNATIONAL CRIME**

У статті розглядаються наявні міжнародно-правові механізми притягнення до відповідальності та покарання країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини. Окрема увага приділена питанню створення та діяльності спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України як реального механізму притягнення до відповідальності країни-агресора.

Ключові слова: міжнародна кримінальна юстиція; міжнародне кримінальне правосуддя; міжнародне судочинство; міжнародна судова установа; Міжнародний кримінальний суд; трибунал ad hoc; країна-агресор; міжнародні злочини; геноцид; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії.

The article examines the available international legal mechanisms for bringing to justice and punishing the aggressor country for the most serious international crimes. Particular attention is paid to the creation and operation of a special international tribunal regarding the crime of aggression against Ukraine, as a real mechanism for bringing the aggressor country to justice.

Key words: international criminal justice; international criminal jurisdiction; international justice; international judicial institution; International Criminal Court; aggressor country; international crimes; genocide; crimes against humanity; war crimes; crime of aggression.

Неприхована агресивна політика російської федерації (далі – країна-агресор) проти України, розпочатий та підтримуваний в Україні з 2014 р. країною-агресором збройний конфлікт, анексія Кримського півострова, окупація частин Донецької і Луганської областей та повномасштабне військове вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. створили нові безпрецедентні виклики для національної правоохоронної та судової системи, міжнародної системи правосуддя, які потребують комплексного дослідження спроможності національної правоохоронної та судової системи, а також системи міжнародної кримінальної юстиції з

розслідування, притягнення до відповідальності та покарання країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини, скоєні в Україні.

Масштаби і серйозність злочинів, скоєних країною-агресором, є безпрецедентними в історії України, тому вся національна правоохоронна та судова система постала перед складним завданням збирання доказів та розслідування найтяжчих міжнародних злочинів проти українського народу.

Початок повномасштабного військового вторгнення країни-агресора в Україну спровокував нові дискусії на тему ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (англ. Rome Statute of the International Criminal Court, далі – Римський статут), особливостей співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом (англ. International Criminal Court, далі – МКС), його можливостей щодо притягнення до відповідальності країни-агресора за злочин агресії, злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини. Активно дискутується питання створення та діяльності спеціального міжнародного трибуналу *ad hoc* (далі – СМТ) щодо злочину агресії проти України як реального механізму притягнення до відповідальності країни-агресора.

Слід констатувати, що станом на сьогодні МКС є найбільш досконалою інституційною моделлю з нині діючих органів міжнародного кримінального правосуддя. Визнання юрисдикції МКС (не лише спеціальної юрисдикції через п. 3 ст. 12 Римського статуту) для України є реальною можливістю на міжнародному рівні притягнути до відповідальності топ посадовців країни-агресора за злочини, скоєні в Україні. В той же час, МКС не має юрисдикції щодо розслідування основного злочину – злочину агресії проти України, який породив всі інші злочини цієї жадливої війни.

Злочин агресії не може бути розслідуваний за допомогою МКС в силу існуючих обмежень. Якщо країна не є державою-учасницею МКС, вона виключається з його юрисдикції з розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії, незалежно від того, чи є вона жертвою агресії, чи агресором. Винятком з цього є звернення з боку Ради Безпеки ООН. З урахуванням того, що країна-агресор має право вето на рішення Ради Безпеки ООН, таке звернення майже неможливо. В такому випадку МКС не матиме юрисдикції у розслідуванні злочину агресії проти України.

Жодна з існуючих міжнародних судових інституцій (МКС, Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини) не мають юрисдикції щодо розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії проти України. Саме неможливість системи міжнародного правопорядку відреагувати на найтяжчі міжнародні злочини у минулому стала підставою для створення міжнародних трибуналів і спеціальних судових органів (Нюрнберзького, Токійського, Міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди й інших).

Слід нагадати, що злочин агресії, а саме застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН, був передбачений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН ще в 1974 році. Більш того, ця резолюція встановлює розширений перелік дій, які є агресією, під який підпадають дії країни-агресора не лише після повномасштабного вторгнення, але й із 2014 року.

Злочин агресії має особливий режим юрисдикції, як окремий від інших злочинів, передбачених Римським статутом, таких як геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. За всіма найтяжчими злочинами, що скоєні в Україні країною-агресором, стоїть один найбільший – так званий материнський злочин агресії, який порушує фундамент міжнародного права та має наслідком всі інші порушення. Це найперший злочин, який тягне за собою всі інші. Без агресії не було б воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду.

Якщо не створити СМТ, існує великий ризик того, що нікого з вищого політично-військового керівництва країни-агресора не буде притягнуто до відповідальності за злочин агресії проти України. Якщо діюча система міжнародного правопорядку не може відповісти на найтяжчий міжнародний злочин проти України – злочин агресії, тоді необхідно її реформувати, переглянути архітектуру міжнародної системи правосуддя та запропонувати спеціальний механізм із притягнення до відповідальності країни-агресора.

Тому пропонується створення СМТ щодо злочину агресії країни-агресора проти України, діяльність якого буде пов'язана із розслідуванням незаконного вторгнення з боку країни-агресора на територію України, як суверенної держави, та спрямована на притягнення до відповідальності найвищого політично-військового керівництва країни-агресора. Без права кримінального переслідування цих осіб немає великого сенсу у створенні СМТ.

Особисто путін, уряд та інше політично-військове керівництво країни-агресора свідомо і цілеспрямовано планували, готували, ініціювали і здійснили акт агресії проти України, порушили основоположні принципи територіальної цілісності та політичної незалежності шляхом розвитку державної та військової політики щодо агресії. СМТ повинен мати юрисдикцію щодо фізичних осіб, які здійснюють ефективний контроль або безпосередньо керують політичними чи військовими діями країни-агресора. Мова йде саме про путіна та вище політично-військове керівництво країни-агресора. Саме вони планували, готували та розпочали найбільшу війну у Європі з часів Другої світової, віддавали злочинні накази про початок війни та її продовження. Офіційний статус глави держави чи іншої посадової особи країни-агресора, не звільнятиме таку особу від індивідуальної кримінальної відповідальності та не пом'якшуватиме покарання.

Довести злочин агресії проти України простіше, ніж, наприклад, злочин геноциду. Агресія проти України очевидна. У відкритих джерелах є всі докази того, що агресію було здійснено країною-агресором за вказівкою путіна. Дискутуються питання щодо процедури та механізму створення СМТ. Пропонуються дві альтернативні можливості створення СМТ, зокрема: 1) внаслідок об'єднаної універсальної юрисдикції держав; 2) внаслідок територіальної юрисдикції та згоди України, де агресія заборонена ст. 437 Кримінального кодексу України. Схвалення Генеральної Асамблеї ООН суттєво підкріпить легітимність такого механізму та буде мати важливе значення для характеристики СМТ як того, що діє від всієї міжнародної спільноти.

Створення СМТ на додачу до МКС для розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії проти України дозволить усунути прогалини юрисдикції у чинному міжнародному кримінальному законодавстві. Створення та діяльність СМТ має ґрунтуватися на засадах, стандартах та процедурах, передбачених Римським статуттом для МКС. СМТ повинен мати юрисдикцію для проведення розслідування та покарання вищого політично-військового керівництва країни-агресора, має розслідувати та засудити злочин агресії проти України не тільки після 24 лютого 2022 року, а й з лютого 2014 року, відповідно до визначення злочину агресії, як це передбачено ст. 8 bis Римського статуту.

СМТ буде мати юрисдикцію лише щодо злочину агресії проти України, а за допомогою МКС можливо буде провести розслідування та притягнути до кримінальної відповідальності винних за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини тих, хто віддавав злочинні накази. СМТ буде підтримувати та доповнюватиме роботу МКС, уникаючи будь-якого дублювання його функцій та юрисдикції. Важливо розуміти, що одночасно та паралельно із розслідуванням за допомогою МКС найтяжчих міжнародних злочинів, скоєних в Україні (злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини) необхідно створення СМТ для розслідування злочину агресії, тому що іншого міжнародно-правового механізму наразі не існує.

Практика притягнення до відповідальності за злочин агресії майже відсутня. Історія міжнародного кримінального правосуддя знає лише єдиний випадок, коли злочин агресії розглядався на міжнародному рівні та за нього було притягнуто до відповідальності керівництво держави. Це Нюрнберзький трибунал, що відбувся в 1946 році. Але перші кроки в створенні СМТ щодо злочину агресії країни-агресора проти України вже зроблені. Створення СМТ підтримали парламентські асамблеї Ради Європи, ОБСЄ та НАТО, парламенти України, Литви, Естонії, Чехії, Нідерландів. Більш того, 19 січня 2023 року Європейський парламент більшістю голосів ухвалив резолюцію на підтримку створення “спеціального додаткового трибуналу” для засудження злочину агресії

проти України, що був скоєний політично-військовим керівництвом країни-агресора та її союзників.

З метою притягнення до відповідальності та покарання вищого політично-військового керівництва країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини скоєні в Україні необхідним є одночасна та паралельна реалізація двох механізмів: 1) механізм СМТ для розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії; 2) механізм МКС для розслідування та притягнення до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини.

Створення та діяльність СМТ щодо злочину агресії проти України, слід розглядати як реальний механізм для розслідування, притягнення до відповідальності та покарання вищого політично-військового керівництва країни-агресора за найтяжчий міжнародний злочин. Лише СМТ дасть змогу відновити справедливість і покарати всіх винних у жахливих злочинах, спричинених найбільшою війною у Європі з часів Другої світової.

УДК 343.98

Соломаха Юлія Вадимівна

*судовий експерт сектору телекомунікаційних досліджень
лабораторії комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень*

*Дніпропетровський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

Ніколайчук Тетяна Василівна

*керівник юридичної клініки кафедри права,
викладач кафедри права*

Біла Альона Валеріївна

*заступник керівника юридичної клініки кафедри права,
викладач кафедри права*

ВНЗ “Університет імені Альфреда Нобеля”

ЩОДО ЕКСПЕРТНИХ ПОМИЛОК У СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

CONCERNING EXPERT ERRORS IN THE FORENSIC EXPERTISE

Розглянуто проблему експертних помилок у судовій експертизі, проаналізовані наукові праці на тему типів експертних помилок, їх причини та

шляхи усунення. Висвітлені основні стратегії мінімізації ризику експертних помилок.

Ключові слова: судова експертиза, висновки, експертна помилка, об'єкт судової експертизи.

The problem of expert errors in forensic expertise is considered, and scientific works on the topic of types of expert errors, their causes and ways of elimination are analyzed. The main strategies for minimizing the risk of expert errors are highlighted.

Key words: forensic expertise, conclusions, expert error, object of forensic expertise.

Важливою умовою ефективного розслідування правопорушень і судового розгляду справ є використання спеціальних знань через призначення та проведення судової експертизи. Причому, саме судова експертиза відіграє пріоритетну роль у впровадженні передових досягнень науки і техніки, здатною забезпечити надійність системи доказування у провадженні.

Висвітленню різних проблем призначення та проведення судових експертиз було присвячено праці багатьох відомих вчених-криміналістів. У роботах науковців досліджувалися теоретичні питання судової експертології та практики судово-експертної діяльності, у тому числі проблеми виявлення причин експертних помилок та їх профілактика.

На сьогоднішній день, незважаючи на те, що експертні помилки неоднорідні за своєю природою, їх прийнято поділяти на три групи: помилки процесуального характеру, гносеологічні помилки та операційні помилки.

1. Процесуальні помилки – це помилки, які виникають у зв'язку з порушенням процедур, пов'язаних з експертною діяльністю, наприклад, порушенням правил збору доказів або проведення експертизи.

2. Гносеологічні помилки – цей тип помилок пов'язаний зі способами пізнання та усвідомлення експертом об'єкта дослідження. Вони можуть виникати через недостатні знання, неправильне розуміння або неправильну інтерпретацію фактів [2].

3. Операційні помилки – до цього типу помилок відноситься недосконалість або неправильне застосування методів, технічних засобів або інструментів, які використовувалися експертом під час проведення дослідження або експертизи [3].

Аналіз та узагальнення експертної практики щодо систематизації причин експертних помилок показав, що існують об'єктивні (зовнішні) фактори, які створюють передумови для виникнення експертних помилок. Проте, вони породжують лише можливість їх виникнення. Реальністю ж вони стають через неякісну діяльність експерта. Тому, все ж таки вирішальну роль відіграють суб'єктивні помилки.

Хотілося б відзначити, що, незважаючи на необхідність впровадження нових, сучасних методів і технологій, слід пам'ятати про такий важливий

аспект, як жорстка вимога до допустимості використовуваних методів. Вони мають бути науково обґрунтованими, тим більше коли йдеться про судову експертизу, результати якої є доказом у провадженні. Однак, обраний експертом метод може бути науковим, точним і досить надійним, але непридатним для дослідження даних об'єктів. Відповідно, його використання приведе до помилкового висновку.

У свою чергу до суб'єктивних причин експертних помилок можна віднести такі: професійну некомпетентність (незнання сучасних методик дослідження; невміння використовувати сучасні експертні технології; неправильна оцінка ідентифікаційних ознак тощо); професійні недогляди чи неповнота дослідження (використання не всіх методів дослідження відомих експерту; неповне виявлення ознак об'єкта дослідження тощо).

Судово-експертна діяльність – це складний та напружений процес, пов'язаний з необхідністю приймати відповідальні рішення, внаслідок чого експерт постійно відчуває інтелектуальну та емоційну перенапругу. Хочемо зазначити, що компетентність судового експерта, яка набувається у процесі підготовки та подальшої професійної діяльності – запорука усунення експертних помилок.

Крім цього, до суб'єктивних причин може бути віднесено незвичайний психологічний стан експерта, який поширюється на весь процес дослідження – від початкової стадії дослідження до формування висновків (стрес, перевтома, погіршення когнітивних можливостей тощо). Військова агресія РФ і запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинули на всі сфери життя суспільства, зокрема на життя судових експертів.

Ще раз хочемо звернути увагу, що з урахуванням поширення інформаційних технологій у діяльності експертів, зростає роль людського фактору у попередженні експертних помилок, у правильному формулюванні своїх висновків на підставі знань та внутрішнього переконання.

Крім того, однією з причин помилковості експертних висновків може бути пов'язане з матеріалами провадження, висновками попередніх експертиз та некритичним осмисленням експертом отриманих результатів.

Хочемо зауважити, що експертні помилки слід відрізнити від завідомо неправдивого висновку, який може бути умисною дією, спрямованою на свідоме і цілеспрямоване ігнорування або усунення при дослідженні істотних фактів і властивостей об'єкта експертизи [1].

У літературі присвяченій цьому питанню відсутнє чітке розмежування, що є помилкою експерта, а що явно хибним висновком, що є результатом сумлінної помилки, та злочинного діяння [2].

На думку авторів, сумлінна помилка – це стан експерта, при якому він не усвідомлює неправильності своїх суджень або дій і щиро вважає, що мислить правильно і діє правильно. Відмітною ознакою хибного висновку є навмисне неправильне застосування методик експертного дослідження чи усвідомлені неправильні дії у ході проведення досліджень.

Виявлення помилок, які могли вплинути на неправильний висновок експерта, має суттєве значення для судового процесу.

Попередження експертних помилок може залежати ще й від специфіки судової експертизи та включати в себе повноцінність, доброякісність та надійність представлених на дослідження об'єктів і матеріалів, удосконалення методів і засобів експертного дослідження, професійну підготовку кваліфікованих експертів та відомчий контроль за якістю експертних досліджень.

Існує кілька стратегій мінімізації ризику експертних помилок. На думку фахівців, одна зі стратегій полягає у тому, що експерт повинен особливо уважно ставитися до фактів, які він використовує як основу для своїх висновків, а будь-які документи, що надані експерту, повинні бути чітко зафіксовані.

Ще одна стратегія полягає в підвищенні кваліфікації судових експертів (особливо за новими видами дослідження та у частині навичок по відборі зразків для порівняльного дослідження і формулюванні питань). Для впровадження ініціатив щодо підвищення кваліфікації судових експертів вже застосовується практика обміну досвідом із фахівцями Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки тощо у рамках міжнародних конференцій, семінарів.

Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз експертних помилок є етапом у покращенні якості судових експертиз та забезпеченні об'єктивності та повноти експертних висновків, а регулярне підвищення кваліфікації експертів шляхом їх участі у заходах, спрямованих на висвітлення питань, пов'язаних із проведенням експертиз та побудова грамотного контролю над молодими спеціалістами, особливо за спеціальностями, що використовують складне обладнання під час проведення трудомістких експертиз є запорукою мінімізації ризику експертних помилок.

Перелік посилань

1. Крупка А. А., Кралюк М. О., Дузь Л. Є. Експертні помилки в судових інженерно-технічних дослідженнях в галузі безпеки життєдіяльності. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/11/4.pdf> (дата звернення: 15.11.2023).
2. Завдов'єва І. Г., Горбенко В. О., Дяченко О. М., Черкашина Н. О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. *Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України*. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/dfd2c8a7-0ab3-470a-bad4-b37ad84be258/content> (дата звернення: 14.11.2023).
3. Куляс П. П. Типологія помилок: підручник. Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 464 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/26058/Kulias_Typologhiia.pdf;jsessionid=F7651A238FD6481BCB0F1DF8CD6EAFAD2?sequence=1 (дата звернення: 14.11.2023).

УДК 343.98

Сорокіна Вікторія Олександрівна

*головний судовий експерт
відділу товарознавчих та спеціальних видів досліджень
лабораторії інженерно-транспортних, товарознавчих
та спеціальних видів досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБКИ МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ПАЛИВНО-МАСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

THE NEED TO DEVELOP GUIDELINES FOR DETERMINING THE COST OF FUELS AND LUBRICANTS DURING FORENSIC COMMODITY EXPERTISE

Обґрунтування необхідності розробки методичних рекомендацій щодо визначення ринкової вартості та критеріїв якості паливно-мастильних та сполук на їх основі.

Ключові слова: паливно-мастильні матеріали, нафтопродукти, дизельне паливо, бензин, мазут, олива.

Justification of the need to develop guidelines for determining the market value and quality criteria of fuels and lubricants and compounds based on them.

Key words: fuels and lubricants, petroleum products, diesel fuel, gasoline, fuel oil, oil.

При проведенні судових товарознавчих експертиз та досліджень, що пов'язані з паливно-мастильними матеріалами та сполуками на їх основі, експерти стикаються з деякими проблемами при визначенні їх вартості як товару, особливо, якщо ці товари не відповідають вимогам нормативно-технічної документації (ДСТУ, ТУ), наприклад, за визначеними показниками “густина”, “октанове число за дослідницьким методом”, “фракційний склад” тощо.

Нафтопродукти – це продукти, одержані внаслідок переробки нафти на нафтопереробних заводах. Суміші вуглеводнів, а також індивідуальні хімічні сполуки, які одержують з нафти і нафтових газів.

До нафтопродуктів належать різні види палива (бензин, дизельне паливо, гас тощо), мастильні матеріали, електроізоляційні середовища, розчинники, нафтохімічна сировина.

Нафтопродукти за призначенням поділяються на дві основні групи: моторне, або світле, що застосовується для спалювання в двигунах і котельно-пічне, яке використовується для топків парових котлів, промислових і побутових пічних установок [8].

Визначення фізико-хімічних показників щодо якості нафтопродуктів входить до компетенції експертів, які мають кваліфікацію за спеціальною назвою “Дослідження нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів”.

Судові товарознавчі експертизи, що пов’язані з визначенням вартості паливно-мастильних матеріалів, які не відповідають вимогам нормативно-технічної документації (ДСТУ, ТУ), виконуються в комплексі із залученням експертів у галузі дослідження нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів.

Також, на даний час в роздрібній мережі, покупці стикаються з проблемами що виникають при використанні в автотранспорті некондиційних нафтопродуктів. Внаслідок цього при експлуатації транспортних засобів можуть виникати проблеми в роботі двигуна. Такі експертизи також виконуються в комплексі із залученням експертів в галузі дослідження нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів та експертами в галузі інженерно – транспортних досліджень.

Товари, що за результатами дослідження нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів, визначені такими які не відповідають вимогам нормативно-технічної документації (ДСТУ, ТУ), внаслідок чого не можуть бути використані за цільовим призначенням, підлягають подальшій переробці шляхом змішування з кондиційними нафтопродуктами за технологічними схемами, які діють на певному підприємстві. Саме для досягнення цієї мети експерти визначають ринкову вартість шляхом проведення маркетингового дослідження. До початку повномасштабної війни, для визначення ринкової вартості нафтопродуктів експертами товарознавцями на адреси нафтопереробних заводів, наприклад, “Кременчуцький нафтопереробний завод”, “ВАТ Нафтохімік Прикарпаття”, “Одеський НПЗ”, “ПАТ НПК Галичина”, відправлялися запити з проханням надати цінову інформацію щодо досліджуваного товару, за умови їх подальшої переробки на даному підприємстві.

За результатами отриманих відповідей на запити, експерти товарознавці можуть визначити вартість досліджуваних нафтопродуктів на дати, які зазначені у постанові або ухвалі суду.

Нажаль, сьогодні, інфраструктура багатьох підприємств знищена, не всі заводи працюють на повну потужність. За таких умов отримання інформації в звичайний спосіб не завжди видається за можливе.

Примітка: Вимоги до якості товару – вираження певних потреб через переведення їх у набір кількісно або якісно встановлених норм щодо характеристик товару для забезпечення можливості його перевірки при використанні за призначенням.

Із вище викладеного слідує, що розробка методичних рекомендацій з метою визначення вартості паливно-мастильних матеріалів при проведенні судових товарознавчих експертиз є актуальною та затребуваною судовою практикою темою і тому пропонується виконувати її у комплексі із залученням вищевказаних експертів.

Також, слід зазначити, що при розробці даних методичних рекомендацій необхідно провести узагальнення експертної практики та привести їх у відповідність до сучасних вимог судового товарознавства.

Перелік посилань

1. ДСТУ ISO 12185:2012. Нафта сира та нафтопродукти. Визначення густини методом із застосуванням U-подібної коливної трубки. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=29245

2. ДСТУ 7686:2015. Бензин. Визначення індивідуальних складників методом газової хроматографії високого ступеня роздільності на 100 метрової капілярній колонці. Київ: ДП “УкрНДНЦ”, 2015. 15 с.

3. ДСТУ EN ISO 20884:2012. Нафтопродукти. Метод визначення вмісту сірки в автомобільних паливах методом рентгенофлуорисцентної спектрометрії з дисперсією по довжині хвилі. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=29258

4. ГОСТ 2177-99 (ISO 3405). Нафтопродукти. Методи визначення фракційного складу. URL: https://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page?id_doc=27125

5. ДСТУ 7687:2015 Бензини автомобільні Євро. Технічні умови. Київ: ДП “УкрНДНЦ”, 2015. 15 с.

6. ДСТУ 8698 Нафтопродукти рідкі. Фракція бензинова (Компонент палив для бензинових двигунів). Технічні умови. Київ: ДП “УкрНДНЦ”, 2018.

7. Технічний регламент щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, судових та котельних палив: Затв. постановою КМУ від 01.08.2013 № 927. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2013-%D0%BF#Text>

8. Оснач О. Ф. Товарознавство: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2004. 219 с.

УДК 343.98

Старенький Іван Володимирович

судовий експерт сектору досліджень телекомунікаційних систем та засобів лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій, телекомунікаційних систем та засобів

*Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОНУЮЧИХ ФАЙЛІВ ГРАЛЬНОГО СЕРВІСУ “CHAMPION”

INVESTIGATION OF THE EXECUTIVE FILES OF THE GAMING SERVICE “CHAMPION”

У роботі проведено дослідження виконуючих файлів грального сервісу “Champion”, які довільним чином були обрані серед наявних у мережі Інтернет. Проведено порівняння щодо діяльності обраних програмних продуктів та зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: застосунок, користувач, авторизація, IP-адреса, ресурс, сервер.

The work examines the executable files of the “Champion” gaming service, which were arbitrarily selected from those that are available on the Internet. A comparison was made regarding the activity of the selected software products, and appropriate conclusions were made.

Key words: application, user, authorization, IP address, resource, server.

На теперішній час в Україні активно діє кампанія з боротьби з нелегальним гральним бізнесом, багато азартних закладів без ліцензії здійснюють свою діяльність, та використовують різноманітні програмно-апаратні комплекси (ПАК) для ведення своєї діяльності. Одними з найбільш розповсюджених програмних продуктів (ПП), що використовуються такими закладами, є сервіс “Champion”, що безпосередньо може бути організований у середовищі певного WEB-ресурсу, або на базі електронно-обчислювальної машини (ЕОМ) під керуванням операційних систем (ОС) “Linux”, “Windows” та “Android”.

В даній роботі більшу частину уваги щодо діяльності грального сервісу “Champion” буде приділено саме Desktop-застосункам, які користувач спроможний встановити на своєму домашньому персональному комп’ютері (ПК), та таким чином приєднатися до системи “Champion”.

Більшість WEB-ресурсів, що надають гральні послуги системи “Champion”, мають можливість на своїх сайтах, дати користувачам завантажити інсталяційний пакет (ІП) програмного забезпечення (ПЗ) гральної системи “Champion”.

Розглянемо два таких ІП – “orca-player-setup-vXXX.exe”, завантажений з WEB-ресурсу “<https://app.chcplay.net/>” та “champion-casino-setup-vXXX.exe” – завантажений з WEB-ресурсу “<https://championcasino.ua/>” (де XXX – версія ІП), які в довільному порядку були обрані автором роботи з метою проведення експерименту, та встановлення відповідних висновків, що будуть сформовані по результатам проведеного дослідження.

Такі Desktop-застосунки, після успішної інсталяції потребують авторизації користувача, для входу в систему “Champion”, адже це є передумовою персоніфікації користувача, що надасть можливість останньому робити ставки в іграх, вносити, вигравати та програвати грошові кошти.

У залежності від походження ІП, авторизація користувача в середовищі ПЗ, буде відрізняться. Так, на Рис. 1 зображено стартове вікно ПЗ “ORCA system v.146-1”, що було встановлене з ІП “orca-player-setup-vXXX.exe”, а на Рис. 2 зображено стартове вікно ПЗ “ChampionCasino”, яке було встановлене з ІП “champion-casino-setup-vXXX.exe”.

У випадку з ПЗ “ORCA system v.146-1” авторизація можлива тільки шляхом введення 14-значного цифрового паролю, тоді як ПЗ “ChampionCasino” може бути використане, як для вже зареєстрованих користувачів, так і для реєстрації нового користувача, що робить дане ПЗ більш “незалежним” від

WEB-ресурсів “сімейства” гральної системи “Champion”, на яких користувач створює обліковий запис, та отримує унікальний 14-значний гральний код, що в Desktop-застосунках використовується як ідентифікатор користувача у гральній мережі “Champion”.

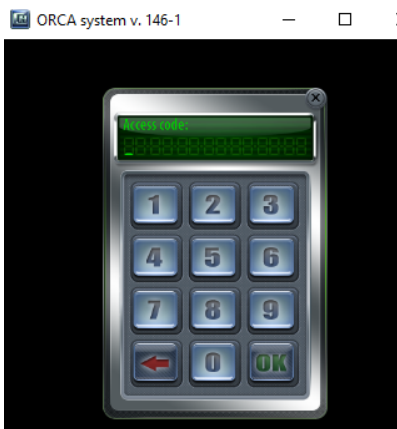

Рис. 1

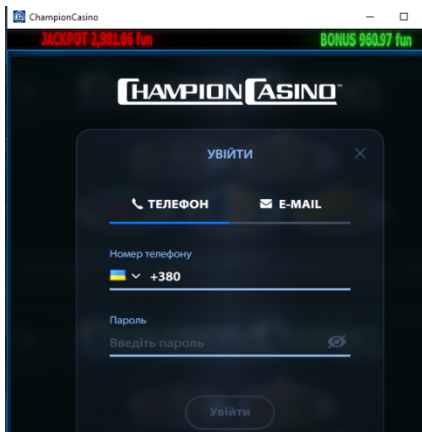

Рис. 2

Якщо проводити реєстрацію через ПЗ “ChampionCasino”, то зареєструватися можна тільки з використанням номеру телефону, тоді як вже зареєстровані користувачі системи “Champion”, наприклад, за допомогою одного з WEB-ресурсів можуть скористатися повним “спектром” авторизаційних послуг ПЗ “ChampionCasino”.

Так, наприклад, WEB-ресурс “<https://champstar777.com/>”, дає можливість користувачеві зареєструватися використовуючи для цього номер телефону, див. Рис. 3.

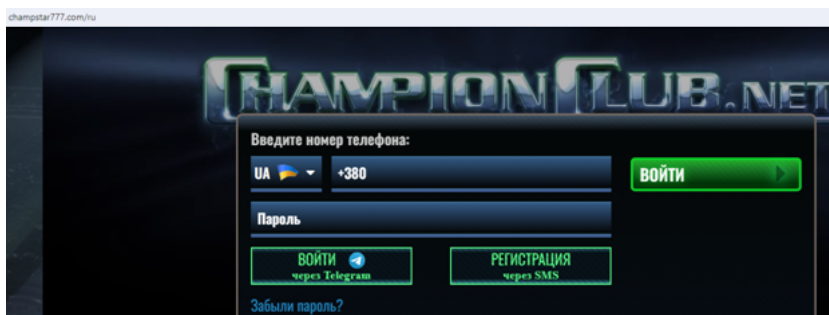

Рис. 3

Зареєстрований користувач отримує автоматично згенерований 14-значний гральний код, за допомогою якого, власне користувач зможе здійснювати ігрові сесії та вносити грошові кошти на свій баланс, див. Рис. 4.

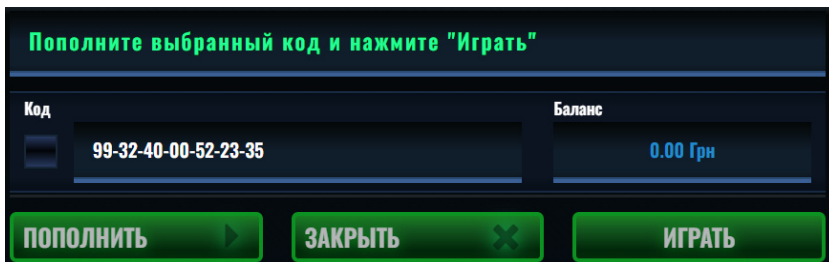

Рис. 4

Таким чином, повертаючись до наших Desktop-застосунків “ORCA system v.146-1” та “ChampionCasino”, ми можемо здійснити вхід до їх програмного середовища скориставшись авторизаційними даними зареєстрованого на WEB-ресурсі “<https://champstar777.com/>” користувача, та відстежити активність даних ПП.

Під відстеженням активності, мається на увазі відстеження трафіку мережі Інтернет, який використовується даними застосунками, з метою виявлення розбіжностей, або навпаки виявлення тотожностей у діяльності цих довільно обраних застосунків серед переліку таких, що позиціонуються як такі, що працюють з гральною системою “Champion”.

На Рис. 5 наведено властивості виконуючого файлу “orca-player.exe”, що встановлюється з ПП “champion-casino-setup-vXXX.exe”, та який посилається на процес “Champion Player” та ПЗ “ChampionCasino” (див. Рис. 6).

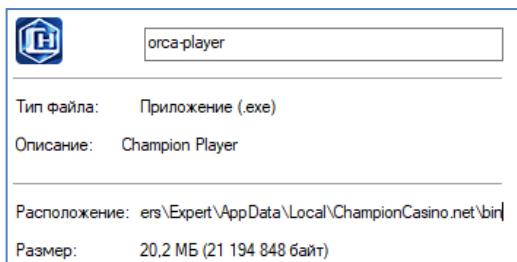

Рис. 5

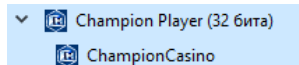

Рис. 6

На Рис. 7 наведено властивості виконуючого файлу “orca-player.exe”, що встановлюється з ПП “orca-player-setup-vXXX.exe”, та який посилається на процес “CHC Player” та ПЗ “ORCA system v. 146-1” (див. Рис. 8).

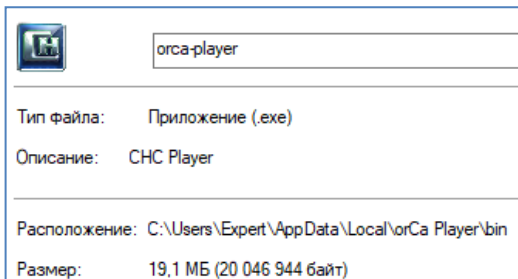

Рис. 7

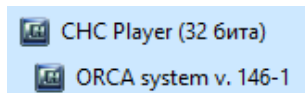

Рис. 8

Як видно з Рис. 5-8, не дивлячись на те, що виконуючі файли ПП “ChampionCasino” та “ORCA system v.146-1” мають однакову назву, проте процеси на які вони посилаються – різні, а отже, фактично це два різні ПП, з однаковим, або дуже подібним інтерфейсом та переліком ігор.

Наступним кроком, за допомогою ПЗ “Microsoft Network Monitor 3.4” [1], було встановлено перелік IP-адрес, до яких звертаються ПП “ChampionCasino” (див. Рис. 9) та “ORCA system v.146-1” (див. Рис. 10).

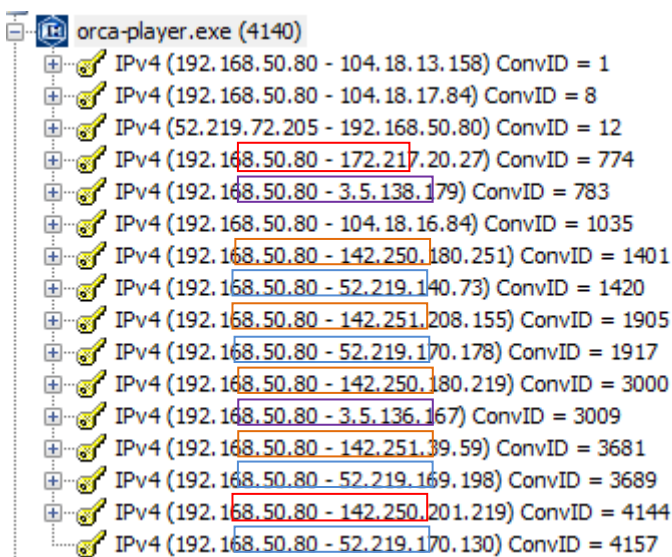

Рис. 9

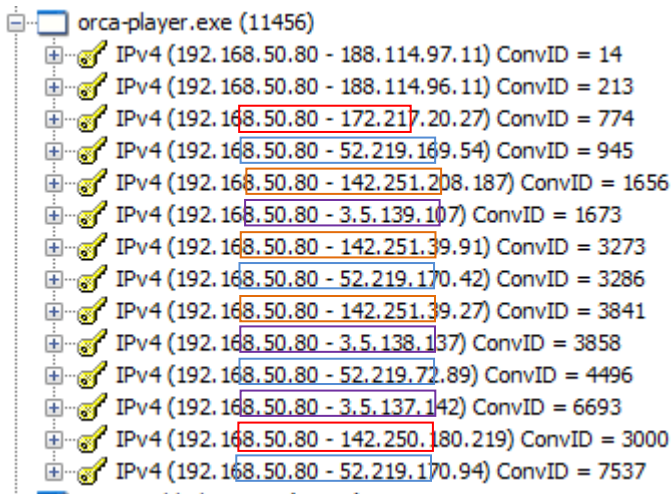

Рис. 10

Як видно з Рис. 9-10, серед IP-адрес до яких звертаються ПП “ChampionCasino” та “ORCA system v.146-1” є спільні, такі як “172.217.20.27” та “142.250.201.219”. Переважна більшість інших IP-адрес знаходяться в одному пулі IP-адрес, що з великою долею вірогідності свідчить про те, що такі “дотичні” IP-адреси, обслуговуються в межах одного хостингового серверу.

Отже, незважаючи на те, що ПЗ “ChampionCasino” та “ORCA system v.146-1” є різними ПП, з точки зору мережевої активності, вони мають спільні та “дотичні” (знаходяться в одному пулі адрес) IP-адреси. Таким чином на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що дані ПП, які довільним чином були обрані серед наявних в мережі Інтернет, виконують роль “посередників”, або краще сказати “гіпервізорів”, що встановлюють свого роду тунель між користувачем застосунку та серверами грального сервісу “Champion” в мережі Інтернет.

Ключовим аспектом у випадку використання таких Desktop-застосунків, є облікові дані користувачів, так як вони можуть бути використанні на будь-якому із застосунків, а також використовуватися в WEB-версіях гральної системи “Champion”.

Перелік посилань

1. Microsoft Network Monitor 3.4. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/download/details.aspx?id=4865> (дата звернення 22.11.2023).

УДК 343.1

Степанченко Олексій Олексійович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри обліку, аналізу і аудиту*

Національний університет “Одеська політехніка”

**ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**ON THE QUESTION OF THE PARTICULARS OF CONDUCT
OF CRIMINAL PROCEEDINGS UNDER THE CONDITIONS
OF MARITAL STATE**

У тезах розглянуті актуальні зміни та доповнення до Кримінального процесуального кодексу України, викликані введенням у державі воєнного стану. Проаналізовано ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України в аспекті нововведень щодо внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розширення повноважень прокурора тощо. Крім того, автором акцентується увага на деяких аспектах дистанційної участі сторін у кримінальному провадженні, що потребують доопрацювання.

Ключові слова: кримінальне провадження, законодавство, правове регулювання, воєнний стан.

The theses examine the actual changes and additions to the Criminal Procedural Code of Ukraine because of introduction of martial law in the country. Article 615 of the Criminal Procedural Code of Ukraine was analyzed in the aspect of innovations regarding the entry of information about a criminal offense into the Unified Register of Pretrial Investigations, expansion of the powers of the prosecutor, etc. In addition, the author focuses attention on some aspects of remote participation of the parties in criminal proceedings, which need further elaboration.

Key words: criminal proceedings, legislation, legal regulation, martial law.

У зв'язку зі збройною агресією російської федерації 24 лютого 2022 року почалася повномасштабна війна. Введення указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 на всій території України воєнного стану зумовило законодавчі зміни, спрямовані на вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження з урахуванням вказаних умов.

Дуже актуальною вбачається позиція Т. Лоскутова, згідно з якою дієвість кримінального провадження під час правового режиму воєнного стану залежить від якості процесуальних норм, що регулюють особливості такого провадження [1, с. 196].

Ведення бойових дій на території нашої держави, постійні обстріли зі сторони країни-агресора та перебування населення під окупацією ворога створило складнощі для ефективного здійснення кримінального провадження.

Так, Верховною Радою України з метою наближення кримінально-процесуальної діяльності до воєнних реалій були прийняті низка законів, серед яких, наприклад, Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану”, Закон України від 27.07.2022 № 2462-IX “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану” та інші [2; 3].

Здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану передбачає суттєве збільшення процесуальних можливостей сторони обвинувачення та спрощення низки процедур [4, с. 196].

Відтак, подібна обставина вимагає зосередження особливої уваги на змінах, що зазнала норма, передбачена ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Наразі, в умовах воєнного стану, внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), з якого розпочинається кримінальне провадження, може бути ускладнено, або, навіть, неможливо, що, передусім, пов’язано з відсутністю доступу до мережі Інтернет, перебоями з електроенергією, захопленням адміністративних будівель, постійними тривогами тощо.

У зв’язку з вказаним, законодавець у ст. 615 КПК України запровадив зміни щодо внесення відомостей до ЄРДР. У разі відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 цього Кодексу. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду) [5, ст. 615].

Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вносяться до нього за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних

дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій [5, ст. 615].

З урахуванням введених змін, актуальним постає питання, яким саме чином можливо перевірити, чи дійсно у дізнавача, слідчого та прокурора була відсутня технічна можливість внесення відомостей до ЄРДР. Даний фактор є важливим з огляду на те, що має вплив як на законності проведення досудового розслідування, так і на допустимість та належність зібраних доказів.

На нашу думку, для запобігання зловживанням вказаною нормою обов'язковим має бути зазначення причини відсутності доступу до ЄРДР. Крім того, законодавцем не визначено протягом якого терміну в такому разі до ЄРДР мають бути внесені відомості щодо кримінального правопорушення, а лише відзначено, що за першої можливості, що вважаємо достатньо розпливчастим.

Окремо слід зазначити, що у п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України законодавець істотно розширив повноваження прокурора шляхом делегування йому окремих повноважень слідчого судді щодо вирішення деяких питань.

У разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 цього Кодексу, – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [5, ст. 615].

Важливо відмітити, що вказане делегування деяких повноважень, по-перше, може призвести до порушення балансу сторони захисту та сторони обвинувачення, по-друге, ставить під загрозу дотримання прав і свобод підозрюваного, стосовно якого проводиться більшість процесуальних дій.

Варто також звернути увагу на доповнення ст. 331 КПК України новим положенням, згідно з яким у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в умовах воєнного стану продовження строку тримання під вартою здійснюється у порядку, встановленому статтею 615 цього Кодексу [5, ст. 331].

Частиною п'ятою статті 615 КПК України встановлено, що у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання обраний слідчим суддею, керівником органу прокуратури під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці [5, ст. 615].

На наш погляд, можливість продовження керівником органу прокуратури тримання під вартою особи до 2-х місяців є необґрунтовано великим строком, навіть зважаючи на ведення бойові дій. Аналізуючи викладене, вважаємо, що вказані зміни з урахуванням ускладнюючих обставин, зумовлених триваючим в Україні воєнним станом, направлені на суттєве полегшення розслідування злочинів працівниками правоохоронних органів, що, в цілому, є виправданим в таких умовах, однак існують і певні ризики, такі як порушення балансу між захистом та обвинуваченням та зловживання повноваженнями.

Війна внесла корективи і у проведення допиту свідка чи потерпілого. Так, обов'язковою умовою використання показань вказаних осіб в якості доказу в суді є фіксування процесу допиту та його результатів за допомогою відеозапису. Як нам здається, зазначені зміни є дуже важливими, зокрема, для уникнення тиску на свідків або потерпілих зі сторони працівників правоохоронних органів.

Обов'язковою, в тому числі, є і участь захисника в такому допиті, що може бути проблематичним через перебування деяких адвокатів в інших містах, або навіть закордоном у зв'язку з бойовими діями та постійними повітряними тривогами, що оголошується в багатьох містах України. Вказане було враховано законодавцем, на підставі чого в умовах воєнного стану захисникам дозволили брати участь у допиті дистанційно (за допомогою аудіо- або відеозв'язку).

Проте, не зважаючи на наявність зазначених важливих змін, все ще існують суб'єкти, на яких не поширюється правило щодо “дистанційної участі”, зокрема представник потерпілого, або, наприклад, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, що, на нашу думку, не може в повній мірі забезпечувати дотримання прав вказаних осіб на захист.

Крім того, не враховано той факт, що комунікація адвоката з підозрюваним, обвинуваченим шляхом відео або аудіозв'язку ставить під сумнів збереження адвокатської таємниці, адже позбавляє можливості конфіденційної розмови. Як нам уявляється, слідчі та процесуальні дії, тим паче в умовах воєнного стану, мають відбуватися таким чином, щоб мінімізувати порушення прав осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності.

Вважаємо слушною позицію таких науковців, як Гловюк І., Дроздов О., Завтур В., Дроздова О. щодо того, що позитивні зобов'язання держави у кримінальному процесі мають забезпечувати реальність й ефективність прав людини і основоположних свобод у кримінальному провадженні та мають здійснюватись як у формі нормотворчої діяльності, результатом якої є, зокрема, формування належного кримінального процесуального законодавства України (зокрема й належної правової процедури), так й у формі правозастосування (зокрема у виді відповідної судової практики), як певного забезпечувального кримінального процесуального механізму [6, ст. 186].

Підсумовуючи все вищезазначене, вважаємо, що наразі наша держава стоїть на шляху важливих змін, викликаних необхідністю вдосконалення та підлаштування кримінального процесуального законодавства під реалії воєнного стану. Проте, слід констатувати що, існують певні аспекти, які потребують доопрацювань та подальших наукових досліджень, адже, навіть численні проведенні законодавчі зміни не в змозі охопити всі проблемні питання, які потребують ретельного наукового оцінювання.

Перелік посилань

1. Лоскутов Т. О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 340-345.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27.07.2022 № 2462-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#n46>

4. Сьомко Ю. О. Кримінальне провадження під час воєнного стану. *Теоретичний аналіз та наукові дослідження сучасної юридичної науки: матеріали науково-практ. конф. (м. Ужгород, 13-14 травня 2022 р.)*. Херсон: Вид-во “Молодий вчений”, 2022. С. 196-199.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5092>

6. Гловюк І., Дроздов О., Завтур В., Дроздова О. До розробки концепту позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні (на прикладі статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). *Право України*. 2022. № 1. С. 156-189.

УДК 343.983.7

Степанюк Руслан Леонтійович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки*

Харківський національний університет внутрішніх справ

Матарикіна Олена Володимирівна

*завідувач сектору молекулярно-генетичних досліджень та обліку
відділу біологічних досліджень*

*Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З МЕТОЮ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НЕВІЗНАНИХ ТРУПІВ

PECULIARITIES OF THE APPOINTMENT OF MOLECULAR GENETIC EXAMINATION FOR THE PURPOSE OF IDENTIFYING UNIDENTIFIED CORPSES

Автори сформулювали рекомендації щодо одержання біологічних зразків і складання постанови про призначення судової молекулярно-генетичної експертизи у кримінальних провадженнях, пов'язаних із необхідністю ідентифікації невпізнаних трупів.

Ключові слова: *судова експертиза, ДНК-аналіз, молекулярно-генетична експертиза, ідентифікація жертв війни, розслідування воєнних злочинів, розслідування вбивств.*

The authors formulate recommendations for obtaining biological samples and drafting a resolution on the appointment of forensic molecular genetic examination in criminal proceedings related to the need to identify unidentified corpses.

Key words: *forensic examination, DNA analysis, molecular genetic examination, identification of war victims, investigation of war crimes, investigation of murders.*

Одним із наслідків збройної агресії проти України є велика кількість жертв з числа військовослужбовців і цивільного населення. Тому перед органами правопорядку в умовах війни виникли нові виклики, пов'язані з необхідністю ідентифікації загиблих, особа яких не встановлена. Серед методів такої ідентифікації провідне місце займає аналіз ДНК, який в правоохоронній практиці нашої держави насамперед здійснюється у формі

судової молекулярно-генетичної експертизи. Його результати відрізняються надзвичайно високим ступенем точності. При цьому ідентифікація можлива й у випадках виявлення сильно пошкоджених і скелетованих трупів, коли встановити особу іншими методами не виявляється можливим.

Масштабність завдань, пов'язаних із ДНК-ідентифікацією жертв війни в Україні, зумовила потребу значного підвищення рівня технічної оснащеності правоохоронних органів і установ судової експертизи, зростання кількості лабораторій, що здійснюють молекулярно-генетичні дослідження, та кваліфікованого персоналу. Ці проблеми вирішуються за рахунок збільшення потужностей відповідних підрозділів у системі Експертної служби МВС України, а також впровадження засобів швидкого ДНК-тестування (rapid-DNA) безпосередньо в діяльність поліцейських підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування. Проте швидкі ДНК-тести потребують додаткового правового регулювання задля забезпечення допустимості їх результатів у кримінальному процесі, що поки що не реалізовано. Тому зараз судова молекулярно-генетична експертиза залишається основним способом встановлення особи невпізаного трупа в кримінальному провадженні.

У зарубіжній практиці ідентифікації жертв масових катастроф та в діяльності національних органів прокуратури, досудового розслідування й експертних установ вироблено рекомендації щодо підготовки біологічного матеріалу, призначення та проведення молекулярно-генетичних досліджень і оцінки їх результатів. Знання цих рекомендацій та їх дотримання всіма учасниками процедури забезпечить успішне вирішення відповідних завдань.

Процес ДНК-ідентифікації в цій ситуації вміщує наступні стадії: 1) отримання ДНК з невстановлених трупів (їх залишків); 2) отримання референтних зразків ДНК для порівняння (прижиттєвих зразків зниклої особи та зразків близьких родичів); 3) встановлення генетичних ознак (ДНК-профілів) наданого біологічного матеріалу; 4) порівняння генетичних ознак, встановлення збігів; 5) розрахунок ймовірності збігів (статистичні розрахунки). Основним методом ідентифікації є дослідження ядерної ДНК, зокрема аутосомальних STR-локусів, що дозволяє здійснювати пряме порівняння двох зразків ДНК однієї людини (якщо порівнюється ДНК трупу та ДНК з особистих речей зниклого), а також дає можливість встановлювати родинні зв'язки між прямими родичами (батьками та дітьми), тому що одна половина ДНК спадкується від матері, а друга від батька.

Але у зниклої безвісти особи не завжди є прямі родичі та не завжди можуть бути вилучені прижиттєві зразки з особистих речей. У таких випадках на допомогу приходять такі додаткові методи як дослідження Y-хромосоми та дослідження мітохондріальної ДНК (далі – мтДНК).

Y-хромосома чоловіка передається його синові, а син передає її своєму синові. Тому, порівнюючи Y-хромосому у різних чоловіків, можна визначити чи є вони родичами по батьківській лінії. Отже, криміналістичне дослідження Y-хромосоми стає в нагоді коли немає прямих родичів, а є лише непрямі по батьківській лінії. Це брати, дядьки, племінники, дідусь, онуки через чоловіків від батька. МтДНК міститься в мітохондріях клітини. Тому її більше ніж ядерної ДНК і легше виділити з деградованих зразків, що є актуальним для сильно пошкоджених і старих трупів. Ця молекула успадковується тільки від матері до дитини. Далі, якщо дитина дівчинка, вона передає її своїм дітям. Хлопчик своїм дітям її не передає, але у нього самого є мтДНК матері. Це означає, що мтДНК, отриману від залишків трупа, можна порівняти з мтДНК матері, бабусі по материнській лінії, рідних братів та сестер, тіток, дядьків по матері, а також більш далеких родичів за материнською лінією спадкування. Варто пам'ятати, що методи дослідження мтДНК та Y-хромосоми є менш доказовими ніж стандартний метод аналізу аутосомальних STR ядерної ДНК, оскільки як мітотип (мт-профіль), так і профіль Y-хромосоми не є унікальними. Вони можуть бути однаковими у людей, які є далекими родичами, і можливо самі того не знають.

Відповідно до міжнародних рекомендацій для ідентифікації тіл при масовій загибелі людей потрібно використовувати мінімум два методи дослідження ДНК, щоб знизити ризик помилки й отримати більш статистично достовірні результати ідентифікації.

Наприклад, слід вилучити речі зниклої особи (прижиттєві зразки) та відібрати зразок родича. Якщо прижиттєвих зразків знайти не вдається, то необхідно відібрати зразки у двох прямих родичів, що дозволить встановити біологічне батьківство. В інших ситуаціях слідчому потрібно з'ясувати, які саме родичі є у ймовірного загиблого чи зниклої безвісти особи, та проконсультуватись зі спеціалістом-біологом стосовно суб'єктів, у яких отримувати зразки. Також важливо обов'язково вказувати у постанові про призначення судової молекулярно-генетичної експертизи, якими саме родичами зниклого безвісти є особи, чії зразки надані для дослідження. Це дозволить експертові чітко визначити, які саме методи дослідження будуть застосовані. У ситуаціях, коли є тільки батько, це буде 2 дослідження (батьківство за набором STR аутосомальних хромосом та аналіз STR Y-хромосоми), якщо є тільки мати, також проводять 2 дослідження (материнство за набором STR аутосомальних хромосом і аналіз мтДНК), а якщо, до прикладу, є тільки сестра по матері, то треба додатково шукати ще речі зниклої безвісти особи або другого родича.

Зразки з трупів відбирають в установах судово-медичної експертизи. Вид зразка залежить від ступеню гнилісних змін, термічних та інших пошкоджень. Пріоритет віддають найменш пошкодженим. Це кістки (щільні) трубочасті (стегнова, гомілкорова, плечова) ребра та інші, зуби

(перевагу слід віддавати великим молярам, без карієсу та стоматологічного втручання), нігті з великих пальців рук або ніг. Якщо є можливість, відбирається декілька видів біологічного матеріалу від одного трупа, оскільки різні тканини можуть мати різний ступінь деградації.

До особистих речей, з яких можуть бути отримані прижиттєві зразки ДНК, варто відносити тільки предмети особистого користування. Це може бути зубна щітка, станок для гоління, неprasована натільна білизна, речі з місцями ймовірного контакту з тілом людини. Такі речі як постільна білизна, рушники, машинки для стрижки тощо, якими можуть користуватися інші члени сім'ї при сумісному проживанні, як правило, для цих цілей непридатні, адже вони вміщують суміш ДНК всіх користувачів.

У родичів зниклих безвісти зазвичай відбирають зразки букального епітелію. Для цього використовують звичайні косметичні чисті ватні палички або спеціальні зонд-тампони. Контрольний зразок ватної палички не потрібен. Зразок дублюють та поміщують до однієї паперової упаковки. Якщо відбір зразка проводять з використанням спеціальних зондів – донце відрізають щоб зразок був висушеним. Використовувати зонди з рідиною всередині не потрібно.

Складаючи постанову про призначення судової молекулярно-генетичної експертизи, слідчим і прокурорам варто враховувати наступні рекомендації.

Якщо на експертизу направляється біологічний матеріал невстановленого трупа, то ставиться наступне питання: “Встановити генетичні ознаки зразка крові (або кісткових решток, зубу) невстановленого трупа №... (або трупа ймовірно гр. ПШБ)”. При цьому у постанові слід вказати: “Дозволяю повне або часткове знищення наданих на дослідження об'єктів”. Крім того, при наданні декількох кісткових решток від однієї особи варто надати дозвіл на дослідження однієї кістки в разі встановлення придатного ДНК-профілю. Також разом з постановою про призначення експертизи направляється та прописується в супровідному листі дозвіл на передачу та зберігання в ДНДЕКЦ МВС розчину з виділеною ДНК. Він потрібен для забезпечення можливості у подальшому проводити дослідження додатковими методами.

При направленні на експертизу особистих речей безвісти зниклої особи для встановлення прижиттєвого зразку її ДНК ставиться питання: “Чи є на наданій на дослідженні зубній щітці (або станку, гребенцю) клітини з ядрами? Якщо так, встановити їх генетичні ознаки”. Також відзначається: “Дозволяю повне або часткове знищення наданих на дослідження об'єктів”, а у випадку надання на дослідження декількох особистих речей: “В разі встановлення придатного ДНК-профілю на одному з наданих на дослідження предметів, інший (інші) дозволяю не досліджувати”.

Направляючи експертів біологічні зразки родичів зниклої безвісти особи, варто ставити питання: “Встановити генетичні ознаки зразка букального

епітелію (або слини, крові) гр. ПШБ, ...р.н., яка є біологічною матір'ю (або сестрою, тіткою, дядьком, бабусею, дідусем) зниклого безвісти гр. ПШБ, ...р.н.". У постанові обов'язково вказується один чи два спільні батьки при наданні зразків рідних братів та сестер. У разі надання зразків двоюрідних брата або сестри, бабусі, дідуся, тітки, дядька в постанові слідчим обов'язково докладно надається інформація про спорідненість даних осіб, наприклад "гр. ПШБ., ...р.н. є рідною сестрою матері зниклого безвісти гр. ПШБ, ...р.н.". Також у постанові зазначається: "Дозволяю повне або часткове знищення наданих на дослідження об'єктів".

Дотримання вищевказаних порад і рекомендацій є передумовою забезпечення успіху у вирішенні складних завдань з ідентифікації жертв війни та інших невпізнаних трупів із використанням можливостей судової молекулярно-генетичної експертизи.

УДК 343.98

Стромило Анна Петрівна

*кандидат педагогічних наук, судовий експерт
Черкаського відділення*

Литвиненко Едуард Станіславович

кандидат психологічних наук, головний судовий експерт

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ОСІБ – ЖЕРТВ ТА СВІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

FEATURES OF PSYCHOLOGICAL EXAMINATION OF VICTIMS AND WITNESSES OF WAR CRIMES

У тезах автори розглядають особливості проведення безпосереднього психологічного обстеження зі свідками/жертвами злочинів, які були скосні військовослужбовцями збройних сил рф.

Ключові слова: травма, психотравма, психотравмувальна ситуація, гіперекстремальна ситуація, ретравматизація, тригери ретравматизації, безпосереднє психологічне обстеження, підекспертна особа.

In theses, the authors consider the specifics of conducting a direct psychological examination with witnesses/victims of crimes committed by servicemen of the armed forces of the Russian Federation.

Key words: trauma, psychotrauma, psychotraumatic situation, hyperextreme situation, retraumatization, triggers of retraumatization, direct psychological examination, sub-expert person.

Жертвами військових злочинів з боку російських військовослужбовців під час російсько-української війни стали тисячі українських військовослужбовців та цивільних осіб, у тому числі – літніх людей, жінок, дітей. Для них події, що пов'язані з перебуванням у полоні, психологічним та фізичним насильством стали стресовими, кризовими і травмуючими для психіки.

На сьогодні особливих випробувань зазнають мирні жителі, що перебувають у зоні бойових дій, вимушені переселенці, родини загиблих, військовослужбовці – як ті, хто бере участь у бойових діях, так і демобілізовані, та їхні сім'ї; волонтери та всі, хто працює з потерпілими. Цим людям вкрай важко адаптуватися до нових існуючих складних обставин, нелегко і в повсякденному житті. Внаслідок психологічних та фізичних проблем адаптації в них може погіршуватися і фізичне, і психічне здоров'я, загострюватися наявні проблеми та з'являтися нові.

Як відомо, у важких ситуаціях людина піддається впливу різних чинників: небезпеки, несподіваності, невизначеності, новизни; високої інтелектуальної або психофізичної складності; необхідності поєднання кількох видів діяльності й виконання декількох завдань; негативного групового впливу; несприятливих природно-кліматичних і часових умов; смислових розбіжностей або девальвації (знецінення) колишніх базових смислів і цінностей, що призводить до суттєвих енергетичних навантажень.

На відміну від надзвичайних, в екстремальних ситуаціях джерелом травмування є людина або суспільство (приклади екстремальних ситуацій – війни, революції, геноциди, терористичні акти тощо). Для людини ситуації війни (бойових дій) в Україні по суті можна вважати екстремальними або гіперекстремальними, адже внутрішні навантаження, які вона викликає, часто перевищують людські можливості, руйнують звичну поведінку, можуть спричинити небезпечні наслідки. Гіперекстремальними ситуаціями, які травмують психіку, є несподівана втрата близької людини, полон, тортури, насильство (особливо, якщо є загроза життю чи здоров'ю), присутність при загибелі чи пораненні людей, поранення, контузії, фізичне травмування; важкі медичні процедури; загибель чи смерть близьких людей, побратимів, мирного населення; картини людських страждань; суїциди і вбивства тощо [1].

Ситуація (подія), яка травмує психіку – це будь-яка особисто значуща ситуація (явище), яка має характер патогенного емоційного впливу на психіку людини і може, у разі недостатньої сформованості захисних психологічних механізмів, зумовити короткотривалі або довготривалі психічні розлади [3].

Для того, щоб суд прийняв до розгляду докази злочинів російських військовослужбовців, вчинених на території України, за можливості слід максимально ретельно зафіксувати їх на фото чи відео. Судово-психологічна експертиза проводиться, переважно, вже з жертвами, які пережили або були свідками злочинів російських військовослужбовців. Окрім, фіксування злочинів та їх наслідків впливу на психіку людини, для судового експерта-психолога важливим є максимально зменшити ретравматизацію потерпілої(го) або свідка при безпосередньому психологічному обстеженні підекспертної особи.

Ретравматизація – це усвідомлене чи неусвідомлене нагадування про пережиту травму, яке призводить до відкриття старих емоційних ран та повторного переживання початкового травматичного досвіду. Нерідко навіть такі щирісердечні наміри допомогти, як надмірна зацікавленість у історії постраждалої особи можуть призвести до посилення травматичних переживань, тому надзвичайно важливо бути обізнаним з правилами комунікації з особою, що зазнала психотравмуючого досвіду, а не просто діяти інтуїтивно.

Найчастішими тригерами ретравматизації, які потрібно уникати, є:

- необхідність постійно перерозповідати свою історію;
- відношення до особи як до “цифри/номера”;
- навішування ярликів (“жертва”, “біженець”);
- небажання вислухати особу, бачити та визнавати її страждання;
- порушення довіри;
- відсутність відчуття емоційної і/або фізичної безпеки;
- небажання налагоджувати контакт, співпрацювати;
- використання каральних звернень, звинувачень та стигматизації тощо [2].

Судовий експерт-психолог має усвідомлювати, що людина, яка пережила травму може перебувати в надмірно нервовому або пригніченому стані. Досить часто вона може відчувати страх, провину, сором і гнів чи їхнє поєднання. Також експерту-психологу варто перевірити свій стан. Головним правилом є правило “Не нашкодь!”. Якщо судовий експерт-психолог сам знаходиться у кризовому, занадто пригніченому або, навпаки, знервованому стані – варто розглянути можливість передачі підекспертного колезі, який має більшу кількість комунікативного ресурсу. Аналогічні дії доречні і у випадку, коли судовий експерт психолог розуміє, що не зможе залишатися спокійним та сфокусованим, слухаючи розповідь підекспертного.

Безпосереднє психологічне обстеження постраждалого складається з наступних фаз:

- вступна фаза;
- фаза вільної розповіді;
- фаза детальних запитань;
- завершальна фаза.

Кожна фаза є важливою складовою загального обстеження.

Проте, *вступна фаза* є на нашу думку однією з важливих, тому, що налагодження взаємодії, встановлення комунікативного контакту впливає на подальший процес комунікації.

Під час спілкування експерту варто використовувати спокійний голос та демонструвати своє співчуття щодо обставин ситуації. За можливості – перейти на мову, яку використовує сама підекспертна особа. Не зловживати професійною термінологією. Пояснити підекспертній особі що буде відбуватися на кожному етапі дослідження, чому це важливо і як це вплине на подальший перебіг подій. Повідомити їй, що вона владна сама контролювати темп, час та обсяг досліджень.

Також необхідно поцікавитися, чи є у особи будь-які запитання (і, у разі їх наявності, виділити час, аби відповісти на них). Переконатися, що підекспертна особа зрозуміла кожне запитання.

Заборонено тиснути на підекспертного та намагатися змусити його робити будь-що проти своєї волі. Обов'язково, поважати автономію особистості. Варто бути, обнадійливим, але не нереалістичним. Краще відмовитися від таких загальних фраз, як “Все буде добре”, правдивість яких важко довести. Замість них варто виражати свою впевненість у здатності особи владнати з ситуацією у тих умовах, які є тут та зараз.

Фаза вільної розповіді. Перед безпосереднім психологічним обстеженням варто ретельно вивчити всі наявні документи та іншу інформацію, яка стосується стану підекспертної особи. Не перепитувати питання, які вже були задані і задокументовані іншими працівниками раніше. Необхідно слідувати за своїм тоном голосу та підтримувати зоровий контакт з підекспертною особою. Варто пам'ятати, що надмірно пильний погляд може викликати дискомфорт, а у разі сексуального насильства – і ретравматизацію. Запитання слід задавати м'яко та у темпі, комфортному для особи. Краще вибирати відкриті питання, на які не можна відповісти “так” чи “ні”. Варто уникати усіх питань, які мають на увазі хоча б натяк на звинувачення, на кшталт: “Чому ви нічого не зробили?”. Необхідно дати можливість підекспертній особі розповісти свою історію у тому об'ємі та з тим ступенем деталізації, який вона сама вважає за необхідне. Варто виділити достатньо часу для безпосереднього психологічного обстеження, аби мати можливість уважно прослухати усю розповідь, не кваплячи особу. Не відволікатися та не переривати процес психологічного обстеження.

Фаза детальних запитань. Категорично заборонено:

1. Виносити судження або думки про те, що підекспертна особа будь-яким чином винна у скоєному. Наприклад, “Чому Ви щось зробили/не зробили?”.

2. Здійснювати вторинну оцінку почуттів та реакцій. Вказувати на те, що потрібно відчувати “насправді”.

3. Порівнювати досвід потерпілих зі своїм досвідом або досвідом осіб, що опинилися у схожій ситуації (у жодному разі не потрібно вживати фразу “Я вас розумію”, навіть якщо у вашому житті був досвід схожої ситуації; варто пам’ятати, що кожна людина, які і її ставлення до пережитого, унікальна).

4. Сперечатися з підекспертним, ставитися до його страхів та тривог з презирством, знецінюючи його страждання.

5. Ставитися до особи як до безпорадної, нездатної зробити самостійний вибір.

6. Бути “надмірно корисним”, приймаючи рішення та роблячи вибір за підекспертних.

Завершальна фаза. Судовий експерт психолог може бути першою людиною, якому підекспертна особа наважилася детально розповісти свою травмуючу ситуацію. Окрім цього, ви можете стати найважливішою людиною, яка своїм уважним та співчутливим ставленням зробила внесок у зцілення після пекла війни.

Проводячи психологічне обстеження осіб – жертв та свідків військових злочинів експерт повинен пам’ятати, що психодіагностичне обстеження по суті являє собою розгорнуту бесіду і не є шаблонним допитом.

Результати обстеження у разі згоди підекспертного повинні фільмуватися або записуватися на диктофон для того, щоб мати можливість повторно звернути увагу на деякі важливі фрагменти бесіди, від яких залежить повнота і якість обстеження.

Якісне і всебічне психологічне обстеження осіб – жертв та свідків військових злочинів дозволить повною мірою визначити ступінь моральної та фізичної шкоди особі, завданої російськими військовими злочинцями.

Перелік посилань

1. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім’ї до політичного терору. Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. 416 с.

2. Гостра реакція на стрес. *Бібліотека “Здоров’я в Україні”*. URL: <http://www.dovidnyk.org/dir/25/136/1432.html>.

3. Мюллер М. Якщо ви пережили психотравмуючу подію: пер. з англ. / наук. ред. К. Явна. Львів : Вид-во Укр. католицького ун-ту, 2014. 120 с. (Серія “Сам собі психотерапевт”).

УДК 343.98

Тамакова Тетяна Анатоліївна

заступник завідувача лабораторії психологічних досліджень

Невах Євгенія Геннадіївна

судовий експерт лабораторії психологічних досліджень

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

**ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ МОТИВАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ У СПРАВАХ ЩОДО ВИЗНАННЯ
УГОД НЕДІЙСНИМИ**

**PROBLEMS OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSTICS OF PERSONAL
MOTIVATION IN CASES REGARDING THE RECOGNITION
OF AGREEMENTS INVALID**

У тезах висвітлюються проблемні питання діагностики мотиваційної сфери особистості у справах щодо визнання угод недійсними та перспективи їх вирішення. Обґрунтовується можливість створення напівструктурованого інтерв'ю.

Ключові слова: угода недійсна, судова психологічна експертиза, діагностика мотивації, психодіагностичні методи, напівструктуроване інтерв'ю.

The theses highlight the problematic issues of diagnosis of the motivational sphere of the individual in cases regarding the recognition of agreements as invalid and the prospects for their resolution. The possibility of creating a semi-structured interview is substantiated.

Key words: the agreement is invalid, forensic psychological examination, diagnosis of motivation, psychodiagnostic methods, semi-structured interview.

Проведення судових психологічних експертиз за фактами укладання угоди особами розподіляються за наступними особливостями:

- 1) особи, які укладали угоди за власним бажанням, за об'єктивними даними могли бути піддані психологічному впливові;
- 2) особи, які укладали угоди за власним бажанням, могли перебувати у незвичайних психологічних станах;
- 3) особи, які укладали угоди за власним бажанням, могли мати в якості провідних індивідуально-психологічних властивостей такі, що мали суттєвий вплив на спроможність усвідомлювати та контролювати свої власні дії під час укладання угод.

Виділяють чотири стратегічні мотиви поведінки особистості: інфантильно-гедоністичний (задоволення фізіологічних потреб),

утилітарно-егоїстичний (особиста вигода при грубій зневазі інтересів інших), псевдоальтруїстичний (пошук найбільшого особистісного зиску при показному альтруїзмі), альтруїстичний (користь для навколишніх при мінімальній особистій) [4, с. 26].

Проблемність діагностики мотивації осіб, що уклали угоду за власним бажанням полягає у відсутності визначеного діагностичного інструментарію та складності діагностичних маркерів, ситуаційності проявів. При перегляді наявних методик з дослідження мотивації (причин підписання особистістю угоди), визначені наступні аспекти:

1. Виявлення ступеня орієнтованості на досягнення або уникнення невдач (Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса; Методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса; Опитувальник для оцінки мотивації досягнення успіху (А. Мехраб'ян; модифікація М. Ш. Магомед-Емінова); Проективна методика вимірювання мотивації досягнення успіхів та уникнення невдач (Модифікація методики Х. Хекхаузена) [6, с. 292-297];

2. Встановлення, збереження та укріплення добрих взаємин з людьми або визнання іншими (Тест-опитувальник мотивації афіліації (А. Мехраб'ян; модифікація М. Ш. Магомед-Емінова) Методика діагностики самооцінки мотивації схвалення (шкала брехливості) Д. Марлоу і Д. Крауна) [6, с. 292-297];

3. Загальна характеристика мотиваційної сфери особистості (Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в потребово-мотиваційній сфері О. Ф. Потьомкиної; Проективна методика “Тест гумористичних фраз: визначення домінуючої мотивації особистості” (О. Г. Шмельов, В. С. Бабіна); Опитувальник внутрішньої мотивації Р. Раяна (адаптація В. О. Климчука, О. Л. Музики); Методика “Діагностика мотиваційної структури особистості” В. Є. Мільмана) [5; 6, с. 63-72];

4. Визначення ведучого мотиву (Методика “Конструктивності мотивації”, А. О. Реан, О. П. Єлісєєв).

Особливістю проведення дослідження у судовій психологічній експертизі щодо визнання угод недійсними являється необхідність у застосуванні надзвичайно великої кількості тестів та опитувальників з метою отримання інформації про індивідуально-психологічні особливості особистості, її мотиваційної сфери зокрема. Питання, які можуть бути поставлені на дослідження найбільш предметно наближені до судової психологічної експертизи у справах про визнання угод недійсними:

– Які психологічні особисті якості та провідні мотиваційні чинники поведінки має підекспертна особа у справах про визнання угод недійсними?

– У якому зв'язку перебувають психологічні особисті якості та провідні мотиваційні чинники поведінки з обставинами справи про визнання угод недійсними? [2]

Найкращим рішенням представляється розробка та проведення напівструктурованого інтерв'ю. Мета застосування – виявити особливості мотивації особистості, враховуючи контекст ситуації угоди, та вбудувати запитання у руслі розмови. Попередня підготовка, формування нарративного питання (чи питань) та варіантів додаткових уточнюючих – вимагає від експерта компетенцій інтерв'юера [1]. У загальному баченні, до уваги можуть братись мотиваційна спрямованість завдань і цілей: об'єктивація чи суб'єктивація розповіді та дій у ситуації, зосередженість на власних потребах чи задоволенні бажань інших осіб [3].

Напівструктуроване інтерв'ю судового експерта має стати джерелом інформації щодо спонукальних дій, тобто що саме підштовхнуло підекспретну особу до здійснення угоди:

- поганий фізичний стан, самопочуття (перебіг хвороби, вживання сильно діючих ліків, психоактивних речовин, фізичні травми);
- особливості комформності особистості, схильність до навіювання;
- потреби, на задоволення яких були спрямовані зусилля;
- особливості ієрархії цінностей досліджуваного;
- інтелектуальні здібності в процесі усвідомлення “прихованої вигоди”;
- рівень суб'єктивного контролю.

Питання про адекватні інструменти діагностики мотивації залишаються відкритими.

Перелік посилань

1. Боднар Г. А. Навчальні матеріали до запису поглибленого напівструктурованого тематичного інтерв'ю. Львів, 2020. С. 17-20.
2. Ірхін Ю. Б. Психологічні маркери довірчості як ознаки шахрайських дій при проведенні судових психологічних експертиз у справах про визнання угод недійсними. *Криміналістика і судова експертиза: міжвід. наук.-метод. зб.* Київ. Вип. 62. С. 437-447.
3. Крупич С. О. Прояви мотиваційних особливостей в мовленні особистості. *Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (18-19 жовт. 2013 р.)*. Харків: ХНПУ, 2013. С. 60-62.
4. Морозов О. М. Патопсихологічний аналіз особистості в правоохоронній практиці: моногр. Київ: Алерта, 2023. 402 с.
5. Терлецька Л. Психологія зрілості: навч. посіб. Київ: Главник, 2006. 144 с.
6. Щербакова І. М. Психодіагностика професійного самовизначення особистості: навч.-метод. посіб. Суми: Вид-во СумДПУ А.С. Макаренка, 2012. 324 с.

УДК 343.143

Тепак Святослав Ярославович

*аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Національний університет “Одеська юридична академія”

**ПОВТОРНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК СПОСІБ ПЕРЕВІРКИ
ДОСТОВІРНОСТІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

**RE-EXAMINATION AS A WAY TO VERIFY THE RELIABILITY
OF AN EXPERT OPINION IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

У тезах на основі норм кримінального процесуального законодавства, доктринальних підходів і судової практики висвітлено проблематику виокремлення підстав проведення повторної експертизи у кримінальному провадженні, на підставі чого визначено значення повторної експертизи як способу перевірки достовірності висновку експерта.

Ключові слова: повторна експертиза, висновок експерта, достовірність доказів, перевірка доказів, способи перевірки доказів.

Based on the provisions of criminal procedural law, doctrinal approaches and court practice, the thesis highlights the issues of identifying the grounds for re-examination in criminal proceedings, on the basis of which the author determines the importance of re-examination as a way to verify the reliability of an expert's opinion.

Key words: re-examination, expert opinion, reliability of evidence, verification of evidence, methods of verification of evidence.

Перевірка доказів, у тому числі й висновку експерта, здійснюється суб'єктами доказування за допомогою низки способів як розумового, так і практичного характеру. Зокрема, до числа останніх належить повторна експертиза – “експертиза, під час проведення якої досліджуються ті самі об'єкти і вирішуються ті самі питання, що й при проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз)” (абзац 4 пункту 1.2.14 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5) [1].

Повторна експертиза може проводитися виключно за наявності відповідних підстав, коло яких не знайшло чіткого нормативного закріплення. Водночас, норми частини 1 статті 244 і частини 2 статті 332 КПК України містять вказівку на окремі підстави проведення повторної експертизи. Зокрема, під час досудового розслідування вона може бути проведена експертом, залученим слідчим суддею за клопотанням сторони

захисту за наявності достатніх підстав вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок, а в ході судового розгляду – експертом, залученим судом за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за його власною ініціативою, якщо суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності, або якщо існують достатні підстави вважати висновок експерта (експертів) необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності [2].

У доктрині кримінального процесу виокремленню підстав проведення повторної експертизи присвячена істотна увага вчених, якими сформовано два підходи щодо розуміння цього питання. Принципова відмінність у підходах науковців полягає в тому, що в межах одного з них до їх числа відносять підстави, що вказують на неправильність висновку експерта, складеного за результатами проведення первинної експертизи [3, с. 19; 4, с. 111], а іншого – також істотні порушення норм кримінального процесуального закону, які регламентують порядок призначення та проведення експертизи [5, с. 340; 6, с. 219-220]. При цьому в межах другого з наведених підходів низка науковців наводить розширене тлумачення кола підстав проведення повторної експертизи [7, с. 62; 8, с. 69-70] або здійснює їх класифікацію на дві групи: фактичні (підстави, зумовлені виникненням у суб'єкта доказування сумніву у правильності висновку експерта) і процесуальні (підстави, зумовлені допущенням істотних порушень процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи), визначаючи коло підстав, які входять до кожної з наведених груп [9, с. 132-134].

У цілому другий, більш широкий підхід ґрунтується на положеннях пункту 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. № 8, відповідно до яких повторна експертиза призначається, коли є сумніви у правильності висновку експерта, пов'язані з його недостатньою обґрунтованістю чи з тим, що він суперечить іншим матеріалам справи, а також за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи. Істотними можуть визнаватися, зокрема, порушення, які призвели до обмеження прав обвинуваченого чи інших осіб [10]. Цей підхід широко використовується в судовій практиці під час вирішення питання про призначення повторної експертизи як під час досудового розслідування, так і в ході судового розгляду. Узагальнюючи наведену практику, Вищий антикорупційний суд в ухвалі від 04.02.2021 р. у справі № 991/191/21 зазначає, що проведення повторної експертизи можливе у випадку, коли: 1) висновок експерта недостатньо обґрунтований; 2) висновок експерта суперечить іншим

матеріалам справи; 3) наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи.

Таким чином, поділ підстав проведення повторної експертизи на фактичні та процесуальні є достатньо обґрунтованим і дозволяє врахувати відмінності між ними: фактичні підстави пов'язані з наявністю сумнівів у достовірності висновку експерта, складеного за результатами проведення первинної експертизи, а процесуальні – з наявністю сумнівів у його допустимості, що випливають з допущених під час її проведення істотних порушень вимог кримінального процесуального законодавства (зокрема, КПК України, Закону України “Про судову експертизу” та Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5). Як спосіб перевірки достовірності висновку експерта повторна експертиза дозволяє суб'єкту доказування: 1) виключити з доказування (не враховувати під час ухвалення процесуальних рішень із наведенням відповідних мотивів) висновок експерта, складений за результатами проведення первинної експертизи, визнаний суб'єктом доказування недостатньо обґрунтованим; 2) усунути суперечності між висновком експерта та іншими доказами, наявними у матеріалах кримінального провадження, і забезпечити наявність сукупності доказів, які всебічно, повно й об'єктивно встановлюють відповідні обставини кримінального провадження.

Перелік посилань

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Гресь Н. Л., Недоступ К. К. Організаційно-процесуальні основи судово-економічної експертизи: навчальний посібник. Дніпро: НТУ “Дніпровська політехніка”, 2020. 155 с.

4. Копча В. В. Тактика використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Призначення і проведення судових експертиз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”*. 2017. Вип. 47. Том 3. С. 107-114.

5. Бондаренко О. О. Класифікація судових експертиз у кримінальному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 1028. Серія “Право”*. 2012. Вип. 12. С. 339-342.

6. Клименко Н. І., Колонюк В. П. Структура і доказове значення висновку експерта як документа, що відображає його дослідження. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 213-221.

7. Курдюков В. В. Теоретичні засади та критерії обов'язкового призначення судових експертиз в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 211 с.

8. Мирошніченко Ю. М. Використання спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ / за ред. М. Г. Щербаковського. Харків: ХНУВС, 2022. 97 с.

9. Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2019. 236 с.

10. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.

УДК 343.98

Терещенко Тетяна Миколаївна

молодший науковий співробітник

Камінський Антон Михайлович

молодший науковий співробітник

відділу нормативно-правового забезпечення лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерство юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PECULIARITIES OF THE PERFORMANCE OF FORENSIC-EXPERT ACTIVITIES AND THE JUDICIARY UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

У тезах висвітлюється здійснення судово-експертної діяльності та судочинства в умовах воєнного стану, проведення експертизи у разі закінчення строку дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів та порядок розгляду заяв, документів, поданих до Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, Мін'юст, спеціальні знання, експерт, Центральна експертно-кваліфікаційна комісія, аналіз судової практики, судовий експерт, воєнний стан, проходження атестації, підготовка, висновок, кваліфікація.

Theses highlight the implementation of forensic expert activity and judicial proceedings under martial law conditions, conducting an examination in the event of the

expiration of the certificate of qualification of a forensic expert, conducting planned inspections of the activities of certified forensic experts and the procedure for considering applications and documents submitted to the Central Expert Qualification Commission at the Ministry of Justice of Ukraine.

Key words: forensic expert activity, Ministry of Justice, special knowledge, expert, Central expert and qualification commission, analysis of judicial practice, forensic expert, martial law, certification, preparation, conclusion, qualification.

На думку Г. О. Стрілець, судово-експертна діяльність – це врегульована законодавством діяльність судово-експертних установ, спрямована на проведення незалежних судових експертиз унаслідок об’єктивного, повного і всебічного дослідження з дотриманням сучасних досягнень науки і техніки, організація роботи судово-експертних установ в цілому і їхніх структурних підрозділів, їх науково-методичне і інформаційне забезпечення, підбір і підготовка судово-експертних кадрів [5, с. 13].

З метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об’єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки було прийнято Закон України “Про судову експертизу” (далі – Закон), де поняття “судово-експертна діяльність” не міститься, проте у статті 7 даного Закону міститься перелік її суб’єктів. Так, судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом.

До державних спеціалізованих установ належать:

- науково-дослідні установи судових експертиз Мін’юсту;
- науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи МОЗ України;
- експертна служба МВС України, експертні підрозділи Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов’язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [1, с. 7].

Статтею 10 Закону врегульовується перелік вимог до осіб, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Так, судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [1, с.10].

Пунктом першим розділу III Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не

працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затверджені наказом Міністерства юстиції від 12.12.2011 № 3505/5, зареєстрованої в Міністерстві юстиції 12.12.2011 № 1431/20169 (далі – Інструкція) [3, пункт 1 розділ 3 Інструкції] визначено, що обов'язковою умовою здійснення судово-експертної діяльності судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих установах, є наявність свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, виданого Міністерством на підставі рішення ЦЕКК при Міністерстві юстиції.

Відповідно до пунктів першого, четвертого розділу V Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 04.03.2015 № 249/26694 (далі – Положення) зазначено, що у разі прийняття кваліфікаційною палатою ЦЕКК рішення про присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта особі у день складання кваліфікаційного іспиту видається Свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта з певного виду експертної спеціальності (далі – Свідоцтво) або робиться відмітка у Свідоцтві про продовження терміну його дії. Строк дії Свідоцтва судового експерта становить три роки. Строк дії Свідоцтва для фахівців, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, продовжується після підтвердження експертом кваліфікації. Якщо строк дії Свідоцтва не продовжений, Свідоцтво вважається недійсним [3, пункт 1, 4 розділу V Положення].

Після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України робота експертів зазнала певних труднощів, зокрема виникла необхідність у продовженні строку дії Свідоцтв, а тому Міністерством невідкладно були опрацьовані проблеми, які виникли та потребували негайного вирішення у сфері судово-експертної діяльності. Результатом роботи є наказ Міністерства юстиції від 14.03.2022 № 1138/5 “Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану”, зареєстрований в Міністерстві юстиції 16.03.2022 № 326/37662 із внесенням змін до нього 14 березня 2022 року № 1138/5 (далі – Наказ) пунктами третім, четвертим якого, зокрема зупинено перебіг строків розгляду заяв та документів, поданих до ЦЕКК при Міністерстві юстиції та продовжується строк дії Свідоцтв, які до введення воєнного стану в Україні подали заявки та документи для проходження атестації в ЦЕКК при Міністерстві юстиції.

Отже, Наказом фахівці зобов'язані протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану вжити заходів щодо продовження строку дії Свідоцтва у порядку, визначеному Положенням. В іншому випадку Свідоцтво визнається недійсним.

Разом з тим, Заступник Міністра юстиції Олександр Банчук зазначив, що наразі деякі судові експерти виявили бажання підтвердити

кваліфікацію під час дії воєнного стану. Тому було розглянуто питання про можливість проведення перевірки робочого місця за заявою експерта у районах, де не проводяться бойові дії та які не перебувають у тимчасовій окупації. Проведення перевірки робочого місця під час дії воєнного стану створить правову підставу для ЦЕКК приймати документи від осіб, які мають бажання отримати експертні спеціальності або діючим судовим експертам підтвердити кваліфікацію; дозволить після припинення або скасування воєнного стану запобігти перевантаженню роботи ЦЕКК [4].

Проведення аналізу особливостей здійснення судово-експертної діяльності та судочинства в умовах воєнного стану не можливе без опрацювання судової практики.

Постановою Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 20.01.2023 у справі № 703/3459/22 в частині проведення експертизи експертом, строк дії Свідоцтва якого на день проведення експертизи скінчився, суд прийшов до висновку про відсутність повноважень експерта на проведення експертизи та складання за її результатами висновку.

Однак, суд апеляційної інстанції не погодився із висновком суду першої інстанції та зазначив наступне.

Мін'юст визначив три умови за яких продовжується строк дії Свідоцтв:

- 1) фахівцям, які до введення воєнного стану в Україні подали заяви та документи для проходження атестації в ЦЕКК з метою продовження строку дії свідоцтв;
- 2) свідоцтв, строк дії яких закінчується у період дії воєнного стану;
- 3) свідоцтв, строк дії яких закінчується протягом одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану.

Отже, з копії Свідоцтва вбачається, що строк його дії закінчується 07.06.2022, тобто в період дії воєнного стану, а тому у відповідності до вимог пункту четвертого Наказу експерт має право на проведення експертизи та складання за її результатами висновку.

Таким чином, реалізація норм чинного законодавства, винесення обґрунтованих судових рішень неможливе без забезпечення незалежного експертизою кваліфікованого правосуддя, такого, що базується на передових досягненнях науки і техніки. Зростає роль судового експерта як незаангажованої, обізнаної особи, яка володіє спеціальними знаннями і практичними навичками, необхідними для проведення відповідних експертних досліджень.

Перелік посилань

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Пілюков Ю. Судово-експертна діяльність у сучасному кримінальному процесі *Актуальні проблеми правознавства*. Тернопіль: Західноукр. нац. ун-т, 2020. 4 (24). С. 158-163.

3. Про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : інструкція, затв. наказом Мін'юсту від 12.12.2011 3505/5 із внесенням змін 14 березня 2022 року № 1138/5 (у ред. наказу Мін'юсту від 07.09.2015 № 1659/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text>

4. Банчук О. Робота Мін'юсту з аналізу законодавства сприяє його оперативному вдосконаленню в умовах воєнного стану. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/oleksandr-banchuk-robota-minyustu-z-analizu-zakonodavstva-spriyae-yogo-operativnomu-vdoskonalennyu-v-umovah-voennogo-stanu> .

5. Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. С. 10.

6. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затв. наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5, зареєстр. в Міністерстві юстиції України від 04.03.2015 № 249/266 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>

УДК 343.98

Томин Сергій Володимирович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту*

Національний університет “Одеська юридична академія”

Лишак Олександр Антонович

завідувач Івано-Франківського відділення

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ІНСПЕКТОРА-КРИМІНАЛІСТА У ДОСЛІДЖЕННІ СЛІДІВ ТА ОБ'ЄКТІВ НА МІСЦІ ПОДІЇ

TO THE QUESTION ABOUT ROLE OF A FORENSIC INSPECTOR IN THE EXPLORING THE TRACES AND OBJECTS AT A PLACE OF EVENT

У тезах досліджуються проблемні аспекти участі інспектора-криміналіста у вилученні та попередньому дослідженні слідів та об'єктів на місці події. На основі наукових праць визначається поняття, завдання та основні напрямки попереднього дослідження речових джерел криміналістичної інформації. Авторами аналізуються

проблеми, які виникають під час експрес-аналізу інспектором-криміналістом слідів та об'єктів на місці події та пропонуються напрямки їх вирішення.

Ключові слова: експрес-аналіз, попереднє дослідження, спеціаліст, інспектор-криміналіст, судова експертиза, сліди злочину.

The these research the specifics of the forensic inspector's participation in the recovery and preliminary investigation the traces and objects at a place of event. On the basis of scientific works, it is determined that preliminary research should be understood as research that is express in nature, does not lead to any damage to the trace (trace-carrying object), is focused on obtaining information about the mechanism and conditions of the commission of the crime, the features and skills of the criminal, crime instruments, traces, identity of the criminal, etc.

Key words: express analysis, preliminary investigation, specialist, forensic inspector, forensic examination, traces of crime

Статтею 71 КПК України передбачено, що для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених КПК України, може бути залучений спеціаліст.

Водночас, основне завдання спеціаліста під час огляду місця події, на нашу думку, не полягає у наданні технічної допомоги.

Як зазначає В. Пясовський та С. Свириденко, основними завданнями спеціаліста є: 1) отримати й долучити до кримінального провадження судові докази, що часто мають вирішальне значення для розслідування; 2) здійснити об'єктивне й цілеспрямоване планування подальшого розслідування, точно визначити напрям подальшої роботи зі збирання доказів [1, с. 206].

Зазначене підтверджується вимогами Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої Наказом МВС України № 1339 від 03.11.2015 [2], Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої Наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 [3] та Положення про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції, затвердженого Наказом МВС України № 570 від 06.07.2017 [4].

Проте, у юридичній літературі все частіше висловлюються обґрунтовані сумніви щодо ефективності пошуку, виявлення та вилучення матеріалів (зразків, об'єктів) з місця події з огляду на приписи зазначених нормативно-правових актів.

Як стверджують самі працівники Експертної служби МВС, створення у структурі слідчих підрозділів органів Національної поліції секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій, які відокремлені від підрозділів Експертної служби має наслідком втрату накопиченого потенціалу експертних підрозділів, засвідчуючи тривожні тенденції у галузі використання спеціальних знань [5, с. 20].

У свою чергу це відображається у низькій якості слідів, що вилучаються під час огляду місця події; вкрай стислому опису слідів у протоколах огляду місця події; зниженні якості порівняльного матеріалу, що надходить для експертних досліджень; численних недоліках, що виникають у процесі призначення судових експертиз, тощо.

Однією з основних причин цьому А.Е. Волкова називає саме недостатню компетентність особового складу секторів техніко-криміналістичного забезпечення, слідчих, оперативних працівників, а також зниження загального рівня їх техніко-криміналістичної підготовки [5, с. 20].

На думку автора, усунення вказаних проблем можливе у таких напрямках. Перший з них стосується добору кадрів на посади інспекторів-криміналістів. Другий напрям – процесуальне розширення повноважень спеціалістів (у тому числі працівників секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій). Третій напрям – підвищення компетентності інспекторів-криміналістів, чому сприятимуть регулярні консультації, в організації яких мають брати участь експерти НДЕКЦ МВС України. Четвертий напрям – дедалі більше поширення такої форми використання спеціальних знань, як консультація, що являє собою сполучну ланку, яка забезпечує тісний зв'язок між замовником і виконавцем завдань, здійснення яких потребує застосування науково-технічних засобів і методів [5, с. 20-21].

Про можливість усунення недоліків у роботі інспекторів криміналістів за рахунок набуття ними досвіду практичної діяльності та підготовкою фахівців такої категорії вищими навчальними закладами зі специфічними умовами навчання висловлюються також й інші науковці-криміналісти [6, с. 139].

У повній мірі погоджуємося з необхідністю вирішення зазначених завдань організаційно-правового характеру. Разом з тим вважаємо їх недостатніми для якісної роботи зі слідами злочину загалом, та їх експрес-аналізу зокрема.

Це впливає із суті самого експрес-аналізу, який є попереднім (початковим, доекспертним) дослідженням слідів злочину.

Аналіз наукових праць дозволяє зробити висновок, що попереднє дослідження може бути визначене як дослідження, що носить експресний характер, не призводить до будь-якого пошкодження сліду (об'єкта-слідоносія), орієнтоване на отримання інформації про механізм та умови

скоєння злочину, особливості та навички злочинця, знаряддя злочину, об'єкти слідоутворення, особу злочинця тощо.

Про результати попереднього дослідження спеціаліст усно повідомляє учасників слідчої (розшукової) дії. Оскільки ці результати мають значення для подальшого розслідування злочину, їх необхідно оформлювати у вигляді довідки.

Саме письмова довідка спеціаліста є документом, який дозволяє слідчому висунути версії щодо окремих елементів криміналістичної характеристики злочину (особи злочинця, предмету злочинного посягання, знаряддя злочину, часу, місця, обстановки вчинення, тощо), а також здійснити пошук відповідних слідів та об'єктів. У довідці відображаються результати попереднього дослідження (експрес-аналізу) слідів (об'єктів) на місці події. Така довідка є непроцесуальним документом та повинна зберігатись у матеріалах справи як, для прикладу, план розслідування кримінального правопорушення.

Незважаючи на важливість викладених у довідці висновків для розкриття злочину, висунення та перевірки версій, вирішення питання про провадження слідчих (розшукових) дій, у тому числі призначення судової експертизи, положення п.п. 4 п. 10 розділу II Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні прямо вказує на те, що інспектор-криміналіст не складає письмовий висновок про проведення експрес-аналізу вилучених ним об'єктів. На нашу думку, таке положення суперечить сутності діяльності спеціаліста з виявлення, вилучення та попереднього дослідження слідів та об'єктів на місці події та нівелює результати такої діяльності взагалі.

Крім того, різновидом попереднього дослідження слідів та об'єктів є також їх ідентифікаційне дослідження, яке здійснюється на основі спеціальних знань за масивами експертно-криміналістичного обліку поза межами судової експертизи.

Відповідно до п. 1.4. Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС, затвердженої Наказом МВС України № 390 від 10.09.2009, криміналістичні обліки ведуться у підрозділах з експертно-криміналістичного забезпечення роботи міських, районних органів національної поліції [7].

Результати перевірки об'єктів за експертно-криміналістичними обліками оформлюються довідкою спеціаліста, який має відповідну кваліфікацію.

Інспектор-криміналіст не має допуску до масивів експертно-криміналістичних обліків, тому позбавлений можливості провести відповідну перевірку вилучених слідів та об'єктів.

Враховуючи зазначене, вважаємо необхідним передбачити у нормативно-правових актах МВС України, які регулюють діяльність слідчих підрозділів органів Національної поліції та їх взаємодію з працівниками Експертної служби МВС України: 1) обмеження повноважень інспектора-криміналіста наданням допомоги слідчому у застосуванні засобів криміналістичної техніки, проведенням вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, складанням планів і схем, виготовленням графічних зображень, забезпечення оформлення фото-, звуко- та відеоматеріалів після завершення слідчих (розшукових) дій; 2) обов'язкову участь працівників Експертної служби МВС України як спеціалістів для проведення експрес-аналізу слідів та об'єктів на місці події.

Перелік посилань

1. Свириденко С., Пясовський В. Щодо питання залучення до участі в слідчих (розшукових) діях працівників МВС України як спеціалістів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 205-209.

2. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>.

3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

4. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 № 570. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/378414__655649.

5. Волкова А. Е. Підвищення ефективності використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень: організаційно-правовий аспект. *Криміналістичний вісник*. 2022. № 1 (37). С. 18-29.

6. Патик А. А. Статус, повноваження та відповідальність спеціаліста й інспектора-криміналіста в кримінальному процесі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 133-142.

7. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10.09.2009 р. № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text>.

УДК 343.98

Топчій Василь Васильович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
директор навчально-наукового інституту права*

Податковий університет

ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ НА ТЕРИТОРІЇ ВОЄННИХ ДІЙ

PROBLEMS OF DOCUMENTING WAR CRIMES IN THE TERRITORY OF MILITARY ACTIONS

Доводиться думка про те, що наразі важливим аспектом судового розгляду кримінальних проваджень, які пов'язані із воєнними злочинами, є повнота та об'єктивність документування цих злочинів. Оскільки саме це є основною запорукою для подальшого ефективного розслідування, притягнення винних до кримінальної відповідальності та відшкодування збитків. Проте, в умовах воєнних дій документування і збір доказів мають свою специфіку та об'єктивні обмеження. Аргументовано думку про те, що покарання є обов'язковою частиною правосуддя і має бути виваженим та достатнім, щоб забезпечити невідворотність юридичної відповідальності щодо кожного, хто планує подібні правопорушення у майбутньому.

Ключові слова: військові злочини, документування, кримінальні правопорушення, судовий розгляд кримінальних проваджень, військовослужбовці.

It is argued that the documentation of these crimes is currently an important aspect of the trial of criminal proceedings related to war crimes. Because this is the main guarantee for further effective investigation, criminal prosecution and compensation of damages. However, in the conditions of military operations, documentation and collection of evidence have their own specificity and objective limitations. The opinion is argued that punishment is an obligatory part of justice and should be of such a balanced degree and sufficiency as to convince of the inevitability of legal responsibility for anyone who even thinks about bloodshed in the future.

Key words: war crimes, documentation, criminal offenses, judicial review of criminal proceedings, military personnel.

На сьогодні у доступних Інтернет-джерелах можна зустріти повідомлення практиків щодо перших фактів документування кримінальних правопорушень під час воєнної агресії РФ. І перший випадок описується як відчуття, що дії працівників правоохоронних органів “нічим не відрізнялись від будь-якої волонтерської ініціативи, правозахисної організації, яка займається цією благородною справою”. Занурюючись у начебто буденну роботу для правоохоронців, у той же час відкривали для себе низку міжнародних документів, які передбачали порядок

документування воєнних злочинів, при цьому усвідомлюючи, що суспільство перейшло з одного етапу свого розвитку в інший. Цей перехід почали називати концепцією правосуддя в особливий період. Така концепція широко відома, особливо у тих країнах де відбувалися воєнні конфлікти.

З огляду на вищезазначене, важливим аспектом судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із воєнними злочинами, є документування цих злочинів. Це запорука подальшого ефективного розслідування, притягнення винних до кримінальної відповідальності та відшкодування збитків. Однак в умовах воєнних дій документування і збір доказів мають свою специфіку та об'єктивні обмеження.

Зазвичай у справах, пов'язаних зі збройною агресією рф, досудове розслідування ведеться органами ДБР, СБУ і Національною поліцією України. Документування таких воєнних злочинів як бомбардування вокзалу чи влучання снарядів у цивільну інфраструктуру, що перебуває під контролем України, є звичною роботою для органів досудового розслідування, у ході якої ніяких додаткових викликів, окрім трагічності та масштабності події, не виникає.

Однак, величезна кількість воєнних злочинів вчиняється саме на лінії фронту, у ході бойових дій. Не зважаючи на статус військовослужбовців, СБУ, ДБР і Національну поліцію України можна охарактеризувати саме як "цивільні" органи досудового розслідування, які мають вкрай обмежені фізичні можливості дістатися до лінії розмежування, щоб задокументувати правопорушення. Зазвичай, злочини такого характеру розслідуються вже після того, як Україна відновлює контроль над тимчасово окупованими територіями.

Часовий проміжок, через який можуть розпочати розслідування, знаходиться у межах від одного дня до значно довшого відрізка часу. У результаті докази, матеріали, сліди вчинення злочину тощо можуть зникати або знищуватися, що ускладнює ситуацію. Це створює значні труднощі у контексті документування заподіяних збитків.

Інша проблема полягає у тому, що часто подавати заяву про вчинення злочину нікому. Хто тоді юридично зафіксує факт того, що, наприклад, було завдано ракетного чи бомбового удару по певному об'єкту, або ж страчено чи вбито цивільних осіб? В умовах бойових дій видається логічним, щоб саме та структура, яка дізнається про ці факти першим, їх і документувала.

Не менш важливою є фіксація особистих даних та показань свідків, зокрема військовослужбовців, потерпілих осіб та очевидців злочину. Труднощі полягають у тому, що, якщо цього не зробити відразу, свідки можуть згодом загинути, переміститися в інший регіон України чи за її межі.

Слід визнати, що і для військовослужбовців Сил оборони України, і для цивільних осіб документування правопорушень із повним

дотриманням вимог Кримінально-процесуального кодексу не є найпріоритетнішим завданням. У цьому контексті варто звернутися до Керівних принципів розслідування порушень міжнародного гуманітарного права (Guidelines on investigating violations of international humanitarian law), підготовлених Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ). У них викладено рекомендації, які можуть посприяти збору доказів про вчинені воєнні злочини та заподіяні збитки. У випадку війни в Україні такі рекомендації є дуже релевантними, проте наразі вони не в повній мірі використовуються та впроваджуються.

Згадані Керівні принципи МКЧХ та інших гуманітарних організацій, зокрема, Міннесотський протокол про розслідування потенційно протиправних смертей 2016 р., Стамбульський протокол щодо ефективного розслідування та документування тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведження та покарання 1992 р. і документи, підготовані МЗС Великобританії, передбачають специфіку розслідування окремих жорстоких злочинів у ході бойових дій. При цьому, саме рекомендації МКЧХ є найбільш релевантними вказівками відносно того, що робити в таких випадках.

Зокрема, МКЧХ визнає важливість ролі військовослужбовців у фіксуванні фактів вчинення злочину у ході бойових дій та наголошує, що “командир, присутній на місці інциденту, повинен вжити всіх можливих заходів для забезпечення отримання та збереження відповідної інформації та доказів” (Принцип 2). Для забезпечення цього Комітет вказує на важливість спеціальної підготовки військовослужбовців, а також того, що статuti збройних сил повинні визначати осіб, яким доручено займатися документуванням, відповідні строки і процедури, а власне документування повинно бути пристосованим до можливостей тих, хто буде його здійснювати, і умов, у яких їм доведеться працювати.

Військовослужбовці можуть, наприклад, виконувати огляд місця злочину, фотофіксацію, відео-фіксацію, складання протоколу огляду та ін. Також вони, паралельно евакуюючи людей, можуть зафіксувати імена свідків, куди вони планують їхати, взяти їхні контактні та паспортні дані, щоб у подальшому, коли буде вестися досудове розслідування цивільними органами, можна було належним чином встановити свідків. У випадку більш серйозних інцидентів передбачається залучення професійних слідчих груп, тобто допускається співпраця із органами досудового розслідування.

Якщо говорити про підхід Європейського Суду з прав людини, то його вимоги до проведення розслідування під час ведення бойових дій є набагато м'якшими. Це підтверджують, зокрема, рішення Суду у справі “Аль-Скейні та інші проти Об'єднаного Королівства” і рішення Великої Палати у справі “Ханан проти Німеччини”, яке можна вважати безцінним

у цьому контексті. У них ЄСПЛ аналізував те, як проводилося розслідування в умовах бойових дій.

У справі “Ханан проти Німеччини” йшлося про проведення бомбової атаки у розпал бойових дій в Афганістані. В ході операції миротворчих сил ООН та об’єднаних сил союзників в Афганістані для придушення сил талібів, німецькі військовослужбовці прийняли рішення про нанесення ракетно-бомбового удару по захопленим бійцями “Талібану” бензовозам, внаслідок якого загинуло понад 100 людей і були дуже серйозні підстави вважати, що більша частина загиблих були цивільними.

У подальшому проводилося розслідування обставин і це розслідування зіштовхнулося з переліченими вище труднощами, зокрема тим, що поліція не мала доступу до місця події і, як наслідок, першочергові дії проводилися самими військовослужбовцями. Відтак виникла ситуація, коли військові розслідували, фіксували та документували злочини, які могли бути вчинені ними самими чи їх колегами. Попри це, ЄСПЛ, проаналізувавши обставини справи, визнав, що затримки в розслідуванні, фіксуванні та огляді місця події були викликані об’єктивними обставинами, оскільки все відбувалося в зоні бойових дій і така практика є допустимою.

Українське законодавство наразі не допускає виконання військовослужбовцями обов’язків такого характеру і їх не готують проводити такі дії. Очевидно, на перших етапах війни, коли ситуація була на межі з неконтрольованою, підготовка військових у цьому руслі не була першочерговим завданням. Однак зараз, в умовах відносної стабілізації оперативної ситуації, є сенс спрямувати сили на таку підготовку. Не йдеться про всіх військових, можливо, слід визначити окремих осіб у складі підрозділів певного рівня (бригадного, батальйонного чи ротного) або ж наділити цими повноваженнями командирів з’єднань.

Тож, можна погодитись з міжнародними партнерами, що за доцільне імплементувати в національне кримінально-процесуальне законодавство рекомендації МКЧХ щодо можливості документування фактів воєнних злочинів і заподіяної шкоди військовослужбовцями. Це питання заслуговує на обговорення і воно позитивно вплине на розслідування воєнних злочинів та відшкодування завданих збитків як у випадку збройної агресії проти України, так і в цілому.

Очевидно, це не виключає сумнівів щодо якості доказів, зібраних у такий спосіб. Також такі рекомендації Червоного Хреста не приносять однакової ефективності у всіх ситуаціях, пов’язаних із воєнними злочинами. Проте якими б не були перспективи використання рекомендованих методів, доцільно вести дискусії щодо навчання та підготовки військових зі збору доказів та фіксування воєнних злочинів, а також щодо внесення відповідних змін до національного законодавства [1].

Попри зусилля достатньої кількості процесуальних та окремих суб’єктів, що здійснюють документування, існує ряд викликів та

проблемних обставин, що можуть становити ризики залишення без документування, неприйняття доказів, спростування їх протилежною стороною [2].

Підсумовуючи, слід зазначити, що задля здійснення перехідного правосуддя необхідно пройти етап кримінального переслідування: виявити та публічно, на підставі легальних норм, притягнути до відповідальності всіх причетних до тяжких наслідків збройної агресії. Покарання є обов'язковою частиною правосуддя і має бути виваженим та достатнім, щоб переконати у невідворотності юридичної відповідальності щодо кожного, хто планує подібні правопорушення у майбутньому. Публічне покарання має запобігти забуттю та прощенью суспільством цих правопорушень. Щоб правосуддя мало безсумнівний та переконливий успіх у доведеності винуватості необхідно якісно та повно зібрати докази, що є складовими елементами правопорушень, у тому числі і відповідно до вимог міжнародного права.

Перелік посилань

1. Електронний ресурс. URL: <https://dc.org.ua/news/chomu-viyskovyih-vartovadilyty-povnovazhennyamy-schod-dokumentuvannya-voennyih-zlochyniv-ta-zapodyanyh-pumu-zbytkiv> (дата звернення 03.11.2023).

2. Документування та розслідування, їх значення та цінність для перехідного правосуддя. URL: <https://ecpl.com.ua/news/dokumentuvannya-ta-rozsliduvannya-ikh-znachennia-ta-tsinnist-dlia-perekhidnoho-pravosuddia/> (дата звернення 03.11.2023).

УДК 343.98

Тюленєв Сергій Анатолійович

кандидат економічних наук, директор

*Національний науковий центр “Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ РЕЙДЕРСТВА: ТИПОВІ ФОРМИ Й ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

THE USE OF SPECIFIC EXPERTISE DURING CORPORATE RAIDING INVESTIGATION: TYPICAL FORMS AND PECULIARITIES OF ITS IMPLEMENTATION

У тезах висвітлено деякі особливості використання процесуальних форм спеціальних знань під час розслідування протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, порушення прав їхніх законних власників.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, економічна безпека держави, спеціальні знання, експерт, спеціаліст.

The theses highlight some features of the use of procedural forms of special knowledge during the investigation of illegal takeover and seizure of enterprises, agricultural land, and violation of the rights of their legal owners.

Key words: criminal proceedings, pretrial investigation, the economic security of the state, special knowledge, expert, specialist.

Однією зі складових національної безпеки є економічна. За сучасних умов (зокрема, обраного курсу євроінтеграції, протидії збройній агресії країни-загарбниці, а також у подальшій повоєнній відбудові нашої держави) гостро постало та надалі набуватиме ще більш вагомого значення забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, що передбачає також ужиття заходів щодо формування належного рівня економічної безпеки держави.

Такі чинники, як високий рівень “тінізації” української економіки, незаконна протидія господарській діяльності, зокрема протиправне поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, порушення прав їхніх законних власників, уже тривалий час залишаються основними загрозами економічної безпеки держави.

Відповідно до статистичних даних, отриманих із відкритих джерел, упродовж січня-жовтня 2023 р. за ознаками рейдерства в Україні розпочато 312 кримінальних проваджень, із них 199 – за ознаками підроблення документів (ст. 205-1 Кримінального кодексу України; далі – *КК України*), 49 – через протиправне заволодіння майном (206-2 КК України), 64 – у зв’язку із протидією господарській діяльності (ст. 206 КК України) [1]. Порівняно з 2022 р. – це у 2,4 рази більше, але менше за показники 2021 р. Від загальної кількості облікованих кримінальних проваджень, рішення за якими не прийнято впродовж строку досудового розслідування, лише 12 % скеровано до суду цього року, водночас у 2022 р. – жодного. Водночас наведені показники не цілком охоплюють ті, що належать до групи кримінальних правопорушень, у яких вбачаються ознаки рейдерства. Як слушно наголошено в юридичній літературі, сюди також належать і інші кримінальні правопорушення, передбачені розд. VII “Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності” та іншими розділами КК України [1; 2, с. 245]. До того ж усі вони є доволі різноманітними за своєю кримінально-правовою характеристикою та механізмом вчинення. На підставі викладеного можна зробити висновок, що важливо мінімізувати негативний вплив чинників, які створюють загрозу економічній безпеці держави, а деякі – слід викоринювати остаточно.

Заходи кримінально-правової охорони – є найефективнішими у контексті протидії тим деліктам, що вирізняються високим рівнем

суспільної безпеки. Їхня мета буде досягнута у разі проведення досудового розслідування відповідно до процедури, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством. Це також забезпечить і повноцінне виконання завдань кримінального провадження. Водночас, задля встановлення та доказування обставин учинення кримінальних правопорушень, у яких убачаються ознаки рейдерства, важливим є використання всіх передбачених кримінальним процесуальним законодавством заходів і повноцінного вирішення тактичних завдань розслідування.

За результатами проведеного аналізу слідчої та судової практики слід зауважити, що значну кількість запитань, які виникають під час розслідування, сторона обвинувачення не здатна розв'язати самостійно – через дефіцит ґрунтовних знань за спеціальностями “економіка”, “підприємництво” й “економічна безпека” тощо. Через це, а також у разі, коли проведення експертизи є обов'язковим, сторона обвинувачення до участі у кримінальному провадженні залучає спеціаліста або експерта.

Типовими формами використання спеціальних знань під час розслідування рейдерства, як свідчить аналіз слідчої та судової практики, є:

1) залучення експертиза для провадження кваліфікованого дослідження – судової експертизи (для з'ясування розміру завданої внаслідок скоєння кримінального правопорушення шкоди; дослідження слідів і знарядь учинення кримінальних правопорушень; дослідження інших суттєвих обставин, пов'язаних зі скоєнням кримінальних правопорушень);

2) консультативна й технічна допомога залученого спеціаліста, яка може полягати у наданні: а) консультативно-довідкової допомоги щодо окремих елементів механізму вчинення кримінального правопорушення; забезпечення подальшого проведення експертного дослідження; визначення особливостей застосованої термінології в офіційних документах тощо; б) технічної допомоги під час провадження окремих слідчих (розшукових) і процесуальних дій; в) консультацій під час планування майбутніх слідчих (розшукових) дій і процесуальних заходів, проведення тактичних операцій, планування розслідування тощо. Окреслені форми є не просто типовими, але й належать до процесуального їх різновиду (відповідно до загальноприйнятої наразі класифікації).

Щодо реалізації окреслених процесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, важливо звернути увагу на необхідність дотримання деяких важливих засад. Однією з них є засвідчення неупередженості та компетентності залученого спеціаліста (експерта). Неупередженість пов'язана з незацікавленістю особи у результатах кримінального провадження. У свою чергу компетентність відображає здатність особи провадити практичну діяльність, що засвідчено наявністю

в неї спеціальної освіти, стажу науково-дослідної роботи та роботи за фахом, атестацій тощо [3, с. 84-86].

Особливу увагу під час розслідування слід приділяти обґрунтуванню необхідності проведення судових експертиз, а також запитанням, винесеним на розв'язання судового експерта. Вирізняються ці судові експертизи складністю етапу підготовки, що обумовлено також необхідністю підготувати низку документів, які потрібно надати експертів для ознайомлення. Через це важливо також забезпечити дотримання належної процедури вилучення цих документів, адже якщо висновок експерта ґрунтуватиметься на доказах, які будуть визнані недопустимими, то суд не зможе посилатися на них під час ухвалення судового рішення.

Щодо вилучених документів, то їм також слід приділяти пильну увагу: з'ясувати, чи не містять вони ознак підроблення (фізичного або інтелектуального), адже до таких дій доволі часто вдаються рейдери задля досягнення свого злочинного умислу, спрямованого на протиправне поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, порушення прав їхніх законних власників тощо.

Отже, вагому роль для доказування обставин протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, порушення прав їхніх законних власників мають докази, отримані на підставі застосування спеціальних знань, зокрема їхні процесуальні форми у вигляді залучення експертів для проведення судової експертизи і спеціалістів для надання консультативно-довідкової та технічної допомоги. Щодо осіб, яких до участі у кримінальному провадженні залучають у статусі експерта та спеціаліста, то важливим є залучення неупереджених фахівців, тобто незацікавлених у результатах досудового розслідування осіб, рівень професійної компетентності яких засвідчено в належний спосіб. Водночас, результативність діяльності останніх забезпечено ще й належною підготовкою представників сторони обвинувачення, які мають надавати на дослідження лише законно отримані та об'єктивні матеріали. Дослідження окреслених аспектів потрібно здійснювати комплексно та ґрунтовно, адже ця проблематика є складною й не позбавлена від дискусійних аспектів, що актуалізує потребу у відповідних наукових пошуках.

Перелік посилань

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.10.2023).

2. Гусева В. О. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, елементи їх криміналістичних характеристик. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022.

№ 3 (99). С. 242-252. DOI: 10.33766/2524-0323.99.242-252 (дата звернення: 23.11.2023).

3. Щербаківський М. Г. Компетенція та компетентність судового експерта (на прикладі КПК України). *Судові експертизи в процесуальному праві України* : навч. посіб.; за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ, 2019. С. 81-88.

УДК 343.98

Усенко Олена Валеріївна

*кандидат юридичних наук,
завідувач Чернігівського відділення*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

**ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
З ПИТАНЬ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**IN RELATION TO REALIZATION OF JUDICIAL EXAMINATIONS
ON QUESTIONS ESTIMATION OF LOT LANDS
IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW**

У тезах висвітлюються питання теорії й практики використання спеціальних знань в судочинстві, призначення й проведення судової експертизи земельних ділянок. Розглянуті питання правового регулювання судово-експертної діяльності, щодо оцінки земельних ділянок в Україні. Встановлено, що вартість будь-якої земельної ділянки визначається її унікальністю, довговічністю, незмінністю місцезнаходження, відносною обмеженістю пропозицій на ринку нерухомості, а також специфічною корисністю конкретної ділянки: доступністю, рівнем облаштованості та характером її використання.

Ключові слова: судові дослідження, судові експертизи, експерт, висновок експерта, судово-експертна діяльність, методи, методика, оцінка земельних ділянок.

In theses the questions of theory and practice of the use of the special knowledge are illuminated in rule-making, setting and realization of judicial examination of lot lands. Considered questions of the legal adjusting of judicial expert activity, in relation to the estimation of lot lands in Ukraine. It is set that the cost of any lot land is determined by her unicity, longevity, invariability of location, relative limit nature of suggestions at the property market, and also by the specific utility of certain area : by availability, level of arrangement and pattern of her use.

Key words: judicial researches, judicial examinations, expert, conclusion of expert, judicial expert activity, methods, methodology, estimation of lot lands.

Порушена проблематика є дуже важливою і своєчасною, адже, загальні втрати економіки України внаслідок війни з урахуванням як прямих так і непрямих втрат становлять близько \$600 млрд.

Негативні наслідки збройної агресії російської федерації проти України, тимчасова окупація, повсюдні прояви насильства та порушення прав людини на тимчасово окупованій території України, призвели до втрати житла і майна, неможливості проживання на тимчасово окупованій Російською Федерацією території.

На сьогодні найбільш поширеними експертизами є ті, що стосуються розрахунку збитків, нанесених внаслідок військової агресії. Це одна з головних тем, яка на жаль довго буде залишатися актуальною. Сьогодні значно завантажені експерти-будівельники та експерти, які виконують товарознавчі дослідження, експерти економісти.

Профільними державними установами та центральними органами виконавчої влади вже розроблено та розробляються нові методики визначення збитків. При цьому йде глибоке вивчення та застосування міжнародних стандартів оцінки, зважаючи на те що збитки повинні бути доведеними під час розгляду заяв про відшкодування.

На мою думку дані методики та рекомендації, що стосуються розрахунку збитків будуть ще змінюватися. Але вже зараз виникають проблемні питання, такі як: з якого моменту необхідно розраховувати збитки, від початку окупації чи від моменту потрапляння снарядів; що робити з будівлею після обстрілу; що більш економічно доцільно: знести та побудувати нову, чи укріпити конструкцію та зробити ремонт; чи варто враховувати у вартості земельної ділянки витрати на розмінування, тощо. Ці питання вже зараз наразі є актуальними і чекають відповіді. В даному випадку, скоріш за все, будуть враховувати всі можливі нюанси, що стосуються цих розрахунків, використовуючи досвід міжнародної спільноти.

До розробки та прийняття таких методик необхідно повсюдно здійснювати експертні дослідження, такі які на сьогодні є в арсеналі: будівельно-технічної, будівельно-оціночної, земельно-оціночної, товарознавчої та економічної експертизи, для отримання висновків експертів як щодо обсягів пошкодження та знищення майна, так і щодо вартості відновлення майна, а також для обчислення розміру упущеної вигоди. Для оцінки розміру збитків доцільно використовувати міжнародні стандарти оцінки.

Також, вважаю, що існує необхідність розроблення еталонних шаблонів для експертів-будівельників та експертів-землеоцінювачів.

Наразі головною особливістю проведення судових експертиз в умовах воєнного стану, серед іншого, є стрімке зростання кількості судових експертиз за фактами визначення ринкової вартості земельних ділянок на прифронтових територіях Чернігівської, Сумської та Харківської областей.

Існує проблема і з прискоренням строків виконання даних судових експертиз, але задоволення клопотань про прискорення виконання даних судових експертиз порушує вимоги низки базових нормативно-правових документів, зокрема – Закону України “Про судову експертизу” та Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби МВС України. Тому означена невідповідність вимагає вирішення на рівні відповідних компетентних органів.

Можу сказати, що Чернігівське відділення КНДІСЕ одразу ж відреагувало на потреби воєнного стану у цьому плані. Так, не дивлячись на велику кількість проблемних положень у нормативно-правовому та науково-методичному забезпеченні порядку та процедур визначення матеріальної шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, можемо констатувати, що держава, у тому числі й наша установа, роблять усе можливе для об’єктивного та справедливого вирішення цих питань. Нами наразі звертається увага на організацію проведення досліджень саме з питань визначення розміру шкоди у результаті руйнувань (пошкоджень) відповідних об’єктів.

На сьогодні судові справи, направлені на вирішення наступних питань:

1) про відшкодування державою Україна завданої терористичним актом майнової шкоди (у розмірі реальної вартості майна) через пошкодження об’єкта комерційної нерухомості на підконтрольній Україні [1];

2) про відшкодування майнової шкоди, завданої підприємству внаслідок викрадення належного товариству обладнання на підконтрольній Україні території, де проходила АТО [2];

Питання, які можуть бути вирішені судовими експертами саме в галузі земельно-оціночних досліджень, можна сформулювати таким чином:

– Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна тощо) земельної ділянки?

– Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна тощо) частки (зазначити частку) земельної ділянки?

– Яка вартість права користування (зазначити право: постійного користування, оренди тощо) земельною ділянкою?

– Чи відповідає виконана оцінка земельної ділянки (або права користування земельною ділянкою) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам?

І приведений перелік не є вичерпним.

Земельно-оціночна експертиза проводиться по кожній окремо делімітованій земельній ділянці виходячи з її індивідуальних рентоутворюючих властивостей на підставі загальноновизнаних у світовій практиці методів. У ході експертизи, як правило, визначається найбільш

імовірна ринкова або інша вартість земельної ділянки, конкретний різновид якої залежить від завдань оцінки та сфери застосування отриманих результатів.

Основними нормативно-методичними документами, на підставі яких здійснюється експертна грошова оцінка земельних ділянок, є “Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок”, затверджена постановою КМУ від 11.10.2002 р. №1531 [3], та “Порядок проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок”, затверджений Наказом Держкомзему України від 09.01.2003 р. №2 [4]. Згідно з цим нормативним документам, експертна грошова оцінка земельних ділянок проводиться за наступними методичними підходами:

- 1) капіталізація чистого операційного або рентного доходу (пряма і не пряма);
- 2) зіставлення цін продажу подібних земельних ділянок;
- 3) урахування витрат на земельні поліпшення;
- 4) поєднання декількох методичних підходів з умовним розподілом забудованої земельної ділянки на складові компоненти (земельна ділянка, будівлі, споруди) [5].

Розглянувши питання правового регулювання організації судових експертиз з питань оцінки земельних ділянок, встановлено, що земельно-оціночні дослідження займають вагомий ланку у судовому процесі на даному етапі. Основною пропозицією щодо удосконалення земельно-оціночних досліджень в Україні оновлення нормативної бази технічної документації, зокрема, гармонізація норм вітчизняної нормативної документації із зарубіжними нормами.

Перелік посилань

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66131877>
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270718>
3. Про експертну грошову оцінку земельних ділянок : постанова Кабінету Міністрів України від 13 листоп. 2002 р. № 1531. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1531-2002-%D0%BF>
4. Про затвердження Порядку проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок : наказ Державного комітету України по земельних ресурсах від 9.01.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0396-03>
5. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12 лип. 2001 р. URL: № 2658-III. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2658-14>

УДК 343.98

Фалендиш Анатолій Петрович

доктор технічних наук, професор

*Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ДВНЗ “Приазовський державний технічний університет”

Джус Олег Володимирович

завідувач лабораторії залізнично-транспортних досліджень

*Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Барибін Микола Анатолійович

аспірант

Український державний університет залізничного транспорту

**ТЯГОВІ РОЗРАХУНКИ, ПОЇЗДИ-ВБИВЦІ ТА
ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕРЕЖІ АТ “УКРЗАЛІЗНИЦЯ”
В МИРНИЙ ТА ВОЄННИЙ ЧАС**

**TRACTION CALCULATIONS, KILLER-TRAINS AND
FUNCTIONING OF THE NETWORK OF JSC “UKRZALIZNYTSYA”
IN PEACETIME OR WARTIME**

У роботі розглянуті питання щодо необхідності застосування тягових розрахунків, підвищення дальності і ширини зони освітлення прожектора локомотива чи моторвагонного рухомого складу, необхідності перегляду графіків руху та важливості освітлення переїздів і переходів на залізничному транспорті.

Ключові слова: тягові розрахунки, гальма поїздів, тяговий рухомий склад.

The work considers the need to apply traction calculations, increase the range and width of the lighting zone of the locomotive or rolling stock, the need to revise traffic schedules and the importance of lighting crossings and transitions in railway transport.

Key words: traction calculations, train brakes, traction rolling stock.

У процесі життєдіяльності суспільства виникає потреба у побудові логістичних маршрутів пересування вантажів і пасажирів, та як наслідок виникнення ймовірності перетинання їх в одній точці та часі. При наїзді рухомого складу на пішоходів, зіткненні з іншим транспортним засобом чи з стороннім предметом велике значення відіграють гальмівні засоби.

Від їх ефективності залежать маршрутні швидкості руху, рівень повздовжньо-динамічних реакцій та рівень безпеки перевезення вантажів і пасажирів. Тому, не дивно, що таку велику увагу приділяється саме гальмам рухомого складу й тяговим розрахункам. Підтримання гальм у справному стані дозволяє не тільки знизити величину гальмівного шляху, але і кількість енергії зіткнення при дорожньо-транспортній пригоді [1-4].

При гальмуванні пройдений шлях (S) складається з: відстані від моменту виявлення перешкоди на шляху прямування, усвідомлення машиністом рухомого складу залізничного транспорту плану дій до натиску гальмівних колодок на установлене значення – підготовчий шлях (S_{II}); та відстані пройденої від проміжку часу повної дії гальм до зупинки – дійсний гальмівний шлях ($S_{д}$). Підготовчий шлях (S_{II}) за своєю суттю є сумою пройденої відстані затраченої на реакцію водія (S_p) та безпосередньо підготовки гальм до дії ($S_{пдг}$). Залізничний транспорт має свою специфіку особливостей функціонування гальмівних засобів та розрахунку гальмівного шляху. Крім того залізниця є всепогодним, великовантажним та цілодобовим перевізником. Нічний час – найважчий проміжок доби з точки зору безпеки руху та взаємодії рейкового транспорту з іншими учасниками руху при перетині їх у просторі. Причиною цього є обмеженість світлової ділянки, що освітлюється прожектором локомотива, та зоною освітлення – шляма освітлення має свою максимальну величину лише в районі рейок та майже не освітлює периферію логістичного маршруту. Як результат – велика кількість дорожньо-транспортних пригод трапляється саме вночі через обмежену видимість і недостатність зупиночного шляху поїзда. Зображення складових гальмівного шляху, зон видимості та прикладу залізнично-транспортної пригоди [5] наведено на рис. 1.

При розборі дорожньо-транспортних пригод на залізничному транспорті спочатку визначають величину S_{II} , факторами впливу на яку є: початкова швидкість руху ($V_{поч}$) до застосування гальм поїзда, швидкість реакції машиніста ($t_{PEAK} = 1 \text{ c}$), ухил профілю шляху (i) по якому рухається рухомий склад, розрахунковий гальмівний коефіцієнт поїзда (ν_p) та коефіцієнти впливу (a, a_1, b, c, k_1, k_2) що залежать від кількості колісних пар, типу вагонів та гальмівних колодок. Тоді універсальний вираз для визначення S_{II} має вид:

$$S_{II} = 0,278 \cdot V_{поч} \cdot \left(a - \frac{c \cdot i}{1000 \cdot \nu_p \cdot a_1 \cdot \frac{k_1 \cdot V_{поч} + b}{k_2 \cdot V_{поч} + b}} \right) + V_{поч} \cdot t_{PEAK}$$

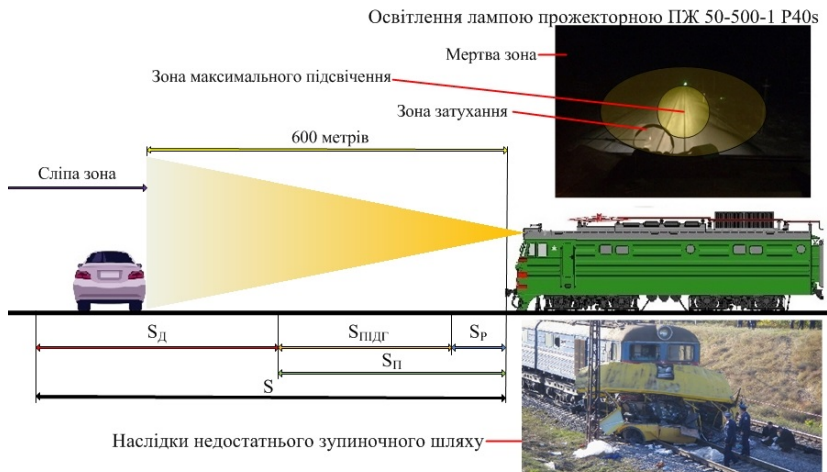

Рис. 1.

Наступним кроком є визначення S_d шляхом ітераційного визначення проміжків шляху при зміні швидкості від $V_{поч}$ до 0 . На визначення цієї величини впливають інтервал швидкості $[V_1; V_2]$, питомі опори локомотива (ϖ_x) та причіпного складу (ϖ''_{ox}) що залежать від швидкості, а також відповідні маси локомотива (m_{TPC}) та причіпного складу (m_{PC}). Крім того враховують сповільнення поїзда (ξ) при дії на нього гальмівної сили та різні коефіцієнти аналогічні за характером виразу S_d . Універсальний вираз для визначення S_d матиме вид:

$$S_d = \sum \frac{500 \cdot (V_2^2 - V_1^2)}{\xi \cdot \left(1000 \cdot \nu_p \cdot a_1 \cdot \frac{k_1 \cdot \frac{V_2 + V_1}{2} + b}{k_2 \cdot \frac{V_2 + V_1}{2} + b} + \frac{\varpi_x \cdot m_{TPC} + \varpi''_{ox} \cdot m_{PC}}{m_{TPC} + m_{PC}} + i \right)}$$

У військовий час однією з вимог до залізниці є забезпечення світломаскування на платформах, переїздах та проміжних станціях. В мирний час, освітлення подібних елементів інфраструктури виконується, проте у випадку перетинання залізничної колії не у встановлених місцях, чи знаходженні сторонніх об'єктів на шляху слідування поїзда, виникає потреба оцінити можливість екстреного гальмування для попередження

дорожньо-транспортних пригод. На основі вище сказаного, було виконано розрахунок для вантажного поїзда з локомотивом ВЛ11 у складі чотиривісних піввагонів з чавунними колодками на безстиковій колії зі стратегічним вантажем – вугілля, на предмет відповідності фактичних швидкостей руху та середніх швидкостей (за графіком руху) за встановленою дальністю дії прожектора. Встановимо швидкість ($V_{зг}$) та фактичну енергію ($Q_{факт}$) зіткнення на предмет допустимої енергії ($Q_{доп}$), що застосовується у ході випробувань легкових автомобілів, відповідно до вимог для тестування безпеки автомобілів “Національної адміністрації безпеки дорожнього руху” Міністерства транспорту США (United States Department of Transport “National Highway Traffic Safety Administration”) [7] (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунок спроможності залізниці протидіяти зіткненню

$V, \text{ км/год}$	$S_p, \text{ м}$	$S_d, \text{ м}$	$S, \text{ м}$	$Q_{доп}, \text{ кДж}$	$V_{зг}, \text{ км/год}$	$Q_{факт}, \text{ кДж}$
<i>перегін: “Борки – Мерефа”, розташування переїзду: 809 км пк 3, вага складу: 4700 т, час перегінного ходу: 17 хвилин, розрахунковий ухил: -8,6%</i>						
за графіком руху: 67,4	252,31	515,03	767,34	202,73	43,4	338744,59
фактична: 78	296,5	735,46	1031,96		63,1	750238,55
<i>перегін: “Синельниково-2 – Іларіоново”, розташування переїзду: 229 км, вага складу: 6000 т, час перегінного ходу: 21 хвилина, розрахунковий ухил: -6%</i>						
за графіком руху: 62	212,77	393,32	606,09	202,73	10,5	26303,47
фактична: 74	258,31	606,41	864,72		53,3	677780,24
<i>перегін: “Зміїв – Занки”, розташування переїзду: 282 км пк 5, вага складу: 4200 т, час перегінного ходу: 13 хвилин, розрахунковий ухил: -3,8%</i>						
за графіком руху: 53,5	169,63	262,41	432,04	202,73	-	-
фактична: 70	224,49	494,97	719,46		38,9	255937,99

Як видно з розрахунку, екстрений гальмівний шлях в 5-ти випадках з 6-ти більший ніж дальність дії (освітлення) прожектора локомотива, а енергія впливу така, що перекриває розрахунковий запас зони безпечної деформації конструкції автомобіля та засобів безпеки автомобіля (бокових подушок та ременів безпеки).

Тягові розрахунки та підтримка гальм в справному стані, на ряду з вдосконаленням графіків руху, підвищення світловіддачі та дисперсії світлового потоку світлового обладнання, встановлення обмежень швидкості в нічний час доби перед переїздами, застосування знаків “STOP” перед залізничними коліями на переїздах при світломаскуванні,

встановлення додаткових знаків подачі сигналу локомотивами перед небезпечними дільницями – можуть підвищити безпеку руху та протидіяти випадкам настання дорожньо-транспортних пригод [1-4].

Перелік посилань

1. Правила тяговых расчетов для поездной работы. Москва: Транспорт, 1985, 287 с.
2. Правила тяговых расчетов для поїзної роботи по електровозах ЧС7, ЧС8, ДЕ1, ДС3, 2ЕЛ5, 2ЕЕС5К, тепловозах ТЕП150, ТЕМ103, дизель-поїздах ДЕЛ-02, електропоїздах ЕПЛ2Т, ЕПЛ9Т (ЦТ-0199): наказ №206-ЦЗ. введ. 2010-12-22. Київ, 2010. 78 с.
3. Бабаєв А. М., Дмитрів Д. В. Принцип дії, розрахунки та основи експлуатації гальм рухомого складу залізниць: навч. посіб. Київ : ДЕТУТ, 2007. 176 с.
4. Інструкція з експлуатації гальм рухомого складу на залізницях України: ЦТ–ЦВ–ЦЛ- 0015, затв. наказом Укрзалізниці від 07.06.01 №312-Ц. Київ :Укрзалізниця, 2002. 146 с.
5. Джус В.С., Болжеларський Я.В., Джус О.В. Залізнично-транспортна пригода як вид події з негативним наслідком. *Проблеми механіки залізничного транспорту: Безопасность движения, динамика, прочность подвижного состава, энергосбережение*. XIV Міжнар. конф. Дніпро : ДНУЗТ, 2016, 128 с.
6. Возняк О.М., Джус О.В. Аспекти забезпечення безпеки при русі автотранспорту через залізничні переїзди. *Web of Scholar/ Multidisciplinary Scientific Journal*. 2018. №2 (20), Vol.1. February.
7. National Highway Traffic Safety Administration. URL: <https://www.nhtsa.gov/technology-innovation/automated-vehicles-safety> .

УДК 343.98

Філіпчук Юрій Васильович

головний судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та
судових експертиз Служби безпеки України*

**МОЖЛИВОСТІ ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ У ЗАДОВОЛЕННІ
СВОЇХ ПОТРЕБ СТАНДАРТНИМИ ЗРАЗКАМИ НАРКОТИЧНИХ
ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН,
ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ**

**THE POSSIBILITIES OF EXPERT INSTITUTIONS IN MEETING
THEIR NEEDS WITH STANDARD SAMPLES OF NARCOTIC
DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES,
THEIR ANALOGUES AND PRECURSORS**

У тезах розглядаються шляхи задоволення експертними установами своїх потреб у стандартних зразках наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, у рамках чинного законодавства України.

Ключові слова: стандартний зразок, тонкошарова хроматографія, колонкова хроматографія, високоефективна рідинна хроматографія, високоефективна рідинна хроматографія з діодно-матричним детектуванням.

Theses consider the ways of satisfying one's needs in standard samples of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors by expert institutions, possible within the framework of the current legislation of Ukraine

Key words: reference material, thin-layer chromatography, column chromatography, high performance liquid chromatography, high-performance liquid chromatography with diode-array detection

При проведенні експертних досліджень наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, під час виконання судових експертиз, а також при проведенні робіт з розробки методик проведення експертних досліджень та іншої наукової діяльності, судові експерти експертних установ нерідко виникає потреба у використанні стандартних зразків таких речовин. Розглянемо шляхи задоволення своїх потреб у таких стандартних зразках експертними установами, можливими у рамках чинного законодавства України.

Частиною першою статті 7 “Загальний порядок здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів” Закону України “Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори” [1] діяльність з обігу наркотичних засобів і психотропних речовин на території України дозволяється лише в цілях і в порядку, встановлених цим Законом, а в передбачених ним випадках – у порядку, що

встановлюється нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України та відповідних центральних органів виконавчої влади.

Частиною другою статті 7 цього ж Закону діяльність з обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиці I Переліку, на території України забороняється, за винятком діяльності з використання рослин, включених до таблиці I Переліку, в цілях і на підставах, передбачених статтями 19 та 20 цього Закону, а частиною третьою цієї ж статті, діяльність з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, та прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку, здійснюється суб'єктами господарювання за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності, крім випадків, передбачених статтею 19 цього Закону.

Статтею 12 “Обмеження обігу окремих наркотичних засобів, психотропних речовин” цього ж Закону обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиці I Переліку, допускається лише в цілях, передбачених статтями 15, 19 та 20 цього Закону, а обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, допускається для використання у медичній практиці за призначенням лікаря, а також у цілях, передбачених статтями 19, 20 та 23 цього Закону.

Статтею 13 “Заборона обігу аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин” цього ж Закону на території України забороняється обіг аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин, за винятком їх використання в цілях, передбачених статтями 19 та 20 цього Закону.

Статтею 19 “Використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у експертній і оперативно-розшуковій діяльності” цього ж Закону використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів при проведенні експертиз дозволяється юридичним особам за наявності в них ліцензії на цей вид діяльності, за умов дотримання ліцензійних умов, а також умов здійснення судово-експертної діяльності, передбачених законодавством про судову експертизу. Проведення таких експертиз в експертних підрозділах відповідних правоохоронних органів дозволяється без ліцензії.

Статтею 20 “Діяльність з використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у наукових та навчальних цілях” цього ж Закону діяльність з використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у наукових та навчальних цілях дозволяється юридичним особам усіх форм власності за наявності в них ліцензії на цей вид діяльності в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Частиною першою статті 17 “Діяльність з виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, та прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку” цього ж Закону

діяльність з виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, здійснюється юридичними особами всіх форм власності за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності; згідно з частиною четвертою цієї ж статті діяльність з виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку, здійснюється юридичними особами всіх форм власності за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності, якщо інше не передбачено цим Законом.

Згідно зі статтею 24 “Порядок ввезення на територію України, вивезення з території України або транзиту через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів” цього ж Закону ввезення на територію України, вивезення з території України чи транзит через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів здійснюється за наявності дозволу на право ввезення (вивезення) чи транзиту наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, виданого центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу.

З урахуванням того, як швидко нові психотропні речовини з’являються на ринку, експертним установам важко оперативного забезпечити себе стандартними зразками усіх таких речовин шляхом їх придбання у відповідних виробників. У такому випадку альтернативним прийомом є попереднє виділення речовини, що визначається, з наданого на дослідження об’єкта.

Виділення цільової речовини з об’єктів, наданих на експертне дослідження, проводиться шляхом екстракції з наступною перекристалізацією [2] за допомогою хроматографічних методів (тонкошарової хроматографії (ТШХ) [3], колонкової хроматографії [4, 5], високоефективної рідинної хроматографії (ВЕРХ), що реалізується як на аналітичних [6], так і на препаративних системах [7]), з наступним, за потреби, додатковим очищенням відділеної речовини (наприклад, шляхом перекристалізації) та визначенням ступеня її чистоти різними методами, зокрема за допомогою методу ВЕРХ з діодно-матричним детектуванням (вираховану шляхом співвідношення площі виділеної речовини до сумарної площі всіх піків речовин, присутніх на хроматограмі) [6], методу УФ-спектроскопії, припускаючи, що близька за структурою молекули речовина, стандартний зразок якої є у наявності, має таке ж значення молярного коефіцієнта поглинання у тому ж розчиннику, що й досліджувана [2].

Висновки. Чинне українське законодавство у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів забороняє ввезення на територію

України, перевезення та придбання наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиці I Переліку, дозволяє ті ж дії стосовно наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, а також прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку, за умови наявності в експертної установи ліцензії на право ведення таких видів господарської діяльності, а також дозволу на право ввезення (вивезення) чи транзиту наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, виданого центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, і разом з тим забезпечує можливість судовим експертам державних експертних установ готувати стандартні зразки прекурсорів, наркотичних засобів та психотропних речовин, включених до таблиць I, II та III Переліку, для їх використання під час проведення експертних досліджень при виконанні експертиз у рамках кримінальних проваджень. Таким чином, приготування стандартних зразків прекурсорів, наркотичних засобів та психотропних речовин безпосередньо з об'єктів досліджень, що надаються на проведення експертизи є перспективним шляхом задоволення потреби експертної установи у стандартних зразках цільових речовин.

Примітка. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770.

Перелік посилань

1. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15 лютого 1995 р. № 60/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Gaujac A., Martinez S. T., Gomes A. A., de Andrade S. J., Pinto A. C., David J. M., Navickiene S., de Andrade J. B. Application of analytical methods for the structural characterization and purity assessment of *N,N*-dimethyltryptamine, a potent psychedelic agent isolated from *Mimosa tenuiflora* inner barks. *Microchemical Journal*. 2013. Vol. 109. P. 78-83.

3. Uchiyama N., Asakawa K., Kikura-Hanajiri R., Tsutsumi T., Hakamatsuka T. A new pyrazole-carboxamide type synthetic cannabinoid AB-CHFUPYCA [N-(1-amino-3-methyl-1-oxobutan-2-yl)-1-(cyclohexylmethyl)-3-(4-fluorophenyl)-1H-pyrazole-5-carboxamide] identified in illegal products. *Forensic Toxicology*. 2015. Vol. 33. Iss. 2. P. 367-373.

4. Ernst L., Schiebel H.-M., Theuring C., Lindigkeit R., Beuerle T. Identification and characterization of JWH-122 used as new ingredient in "Spice-like" herbal incenses. *Forensic Science International*. 2011. Vol. 208. Iss. 1-3. P. e31-e35.

5. Blakey K., Boyd S., Atkinson S., Wolf J., Slotte P. M., Goodchild K., McGowan J. Identification of the novel synthetic cannabinimetic 8-quinolinyl 4-methyl-3-(1-piperidinylsulfonyl)benzoate (QMPSB) and other designer drugs in herbal incense. *Forensic Science International*. 2016. Vol. 260. P. 40-53.

6. Duranovic S., Elie M., Baron M. The isolation and characterisation of the synthetic cannabinoid AM-2201 from commercial products using purification by HPLC-DAD. *Sample Preparation*. 2015. Vol. 2. Iss. 1. P. 74-81.

7. Lee J. H., Park H. N., Leem T.-S., Jeon J., Cho S., Lee J., Baek S. Y. Identification of new synthetic cannabinoid analogue APINAC (adamantan-1-yl 1-pentyl-1H-indazole-3-carboxylate) with other synthetic cannabinoid MDMB(N)-Bz-F in illegal products. *Forensic Toxicology*. 2017. Vol. 35. Iss. 1. P. 45-55.

УДК 340.69

Форіс Юлія Борисівна

*молодший науковий співробітник
лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного
забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів*

Мазниченко Юрій Олександрович

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного
забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів*

Виноградова Валентина Степанівна

*молодший науковий співробітник
лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного
забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів*

Гаврилюк Наталія Андріївна

*молодший науковий співробітник
лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного
забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРМІНУ “СУДОВА ЕКСПЕРТОЛОГІЯ” ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ’ЄКТІВ СУДОВО- ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

CHARACTERISTICS OF THE TERM “FORENSIC EXPERTOLOGY” THROUGH THE PRISM OF SUBJECTS OF FORENSIC EXPERT ACTIVITY

Розглянуто дискусійний момент у назві судової експертології через призму визначення суб’єктів судово-експертної діяльності. Названо та викладене стисло визначення суб’єктів судово-експертної діяльності в Україні.

Ключові слова: судовий експерт, судова експертологія, суб'єкти судово-експертної діяльності.

The debatable point in the name of forensic expertology is considered through the prism of definition subjects of forensic expert activity. Subjects of forensic expert activity in Ukraine are named and briefly defined.

Key words: forensic expert, forensic expertology, subjects of forensic expert activity.

Більшість непорозумінь в науці та практичній діяльності виникають через непорозуміння у термінології. Точається запеклі дискусії, публікуються тези доповідей, наукові статті, монографії, підручники і посібники, словники та енциклопедії, дисертаційні дослідження та інші друквані праці з різними тлумаченнями термінів.

Не є виключенням і загальна теорія судової експертизи, або, як ще називають цю галузь знань, судова експертологія.

Назва “судова експертологія” запропонована А. І. Вінбергом та Н. Т. Малаховською у однойменній монографії. З тієї пори всі вчені, які писали у цій галузі наукових знань, визначалися з терміном “судова експертологія”, а саме, вживати цей термін або інший, наприклад, загальна теорія судової експертизи (Р. С. Белкін), експертика (А. В. Нестеров) тощо. Слід, однак, зауважити, що термін “експертика” запропонований для всіх експертиз, а не тільки судових.

Послідовники наукової школи академіка Академії правових наук України, доктора юридичних наук, професора Михайла Яковича Сегая найчастіше схильні до терміну “судова експертологія”, основні поняття якого Михайло Якович розробив і визначив у 2000-х роках у таких своїх найбільш відомих працях: коментарі до Закону України “Про судову експертизу” (2005, 2010 рр.), концептуальні програмні статті з визначення змісту судової експертології як науки про судово-експертну діяльність (2002, 2003 рр.) тощо.

Ці роботи не залишилися непоміченими. Наприклад, підхід до судового експерта як основного суб'єкта судово-експертної діяльності (у Законі України “Про судову експертизу” суб'єктами на той час були визначені судово-експертні установи) та як професіонала, для якого проведення судових експертиз, наукові розробки та методична діяльність у цій галузі є змістом трудових обов'язків, тобто професією, зазнавав критики через те, що на той час законодавством України не було визначено таку професію. Вона отримала своє нормативно-правове регулювання (принципи, статус, компетенцію тощо) пізніше, і до цього часу не визначена остаточно. Так, у Кримінальному кодексі України зберігається до цього часу стаття про кримінальну відповідальність судового експерта за відмову без поважних причин від надання висновку. Продовжуючи цю лінію, слід зазначити, що професійні судові експерти не відмовляють у

проведенні судової експертизи, тому що це їх робота, за яку вони отримують заробітну плату, і зовсім не зацікавлені у відмові від роботи та оплати. Підстави для відмови від участі у конкретному провадженні визначені в статтях процесуальних кодексів України, і це поважні причини, наприклад, конфлікт інтересів. Тому збереження кримінальної відповідальності за відмову від надання висновку судового експерта, з нашої точки зору, не має сенсу, і ця стаття може і має бути виключена з Кримінального кодексу України.

Такою ж новацією у судовій експертології був праксеологічний підхід, при якому до змісту науки долучалося вивчення її правових та організаційних засад, засад судово-експертної діяльності її суб'єктів. Це питання і на сьогодні в літературі залишається дискусійним.

Але у пізніших публікаціях Михайло Якович висловив сумнів у правильності назви “судова експертологія”, виходячи з такого. Сама назва “експертологія” передбачає, чи буквально перекладається, як “вивчення експерта”, а концепція М. Я. Сегая охоплює правові, організаційні і методологічні засади судово-експертної діяльності в цілому, всіх її суб'єктів, а не тільки судового експерта. Так, він визначав її як діяльність держави, юридичних і фізичних осіб у забезпеченні правосуддя України об'єктивною, незалежною, кваліфікованою судовою експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Під час проведення в Київському науково-дослідному інституті судових експертиз Міністерства юстиції України науково-дослідної роботи з теоретичних основ судової експертології, були вперше виявлені 15 суб'єктів судово-експертної діяльності. Їх неможливо оминати при розробці правових та організаційних засад судово-експертної діяльності, тому що більшість з них визначені у Законі України “Про судову експертизу” і підзаконних нормативно-правових актах, або прямо не визначені, але згадуються.

Наведемо їх повний перелік:

1) держава – законодавець у галузі судово-експертної діяльності, установник та гарант дотримання принципів судово-експертної діяльності, джерело фінансування судово-експертної діяльності державних спеціалізованих судово-експертних установ, володар прав інтелектуальної власності (в особі міністерств та відомств, в підпорядкуванні яких перебувають державні спеціалізовані судово-експертні установи) на продукти інтелектуальної праці працівників державних спеціалізованих судово-експертних установ;

2) судовий експерт – особа, яка, з однієї сторони, професійно займається проведенням та науково-методичним забезпеченням судових експертиз, а з іншої – залучена в конкретне провадження / до конкретної справи в кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному процесі, про адміністративне правопорушення тощо для надання висновку судового

експерта та/або надання роз'яснення з цього питання. Судові експерти поділяються на працівників державних спеціалізованих судово-експертних установ та працівників судово-експертних установ приватної форми власності, а також на осіб, які не є професійними судовими експертами, але залучені до провадження/справи для надання висновку судового експерта та/або надання роз'яснення з цього питання. При наданні висновку судового експерта та/або наданні роз'яснення з цього питання використовуються спеціальні (відносно до слідчого, прокурора, суду) знання;

3) державні спеціалізовані судово-експертні установи, які визначені в Законі України “Про судову експертизу”, фінансуються за рахунок Державного Бюджету України, а також судово-експертні установи приватної форми власності;

4) міністерства та відомства, в підпорядкуванні яких перебувають державні спеціалізовані судово-експертні установи, і які здійснюють їх правове, науково-методичне тощо забезпечення. Міністерство юстиції України також курирує судово-експертні установи приватної форми власності та судових експертів – не працівників державних установ, які здійснюють судово-експертну діяльність з використанням приватної форми власності самостійно;

5) Координаційна рада з проблем судової експертизи – дорадчий орган при Міністерстві юстиції України, який здійснює забезпечувальні функції в галузі судово-експертної діяльності і включає представників різних міністерств та відомств, в підпорядкуванні яких перебувають державні спеціалізовані судово-експертні установи;

6) Науково-консультативна та методична рада з проблем судової експертизи – дорадчий орган при Міністерстві юстиції України, який здійснює науково-методичні забезпечувальні функції в галузі судово-експертної діяльності і включає представників судово-експертних установ різних міністерств та відомств, в підпорядкуванні яких перебувають державні спеціалізовані судово-експертні установи, та недержавних судових експертів-професіоналів;

7) Експертно-кваліфікаційна комісія – орган вирішення питань присвоєння/позбавлення осіб статусу професійного судового експерта;

8) Дисциплінарна комісія (палата тощо) – спеціально створений орган, який вирішує питання дисциплінарної відповідальності судових експертів;

9) претенденти – особи, які мають намір опанувати професію судового експерта або підтвердити кваліфікацію судового експерта;

10) наставники – особи, які навчають претендентів з метою набуття ними статусу професійного судового експерта. Це працівники спеціалізованих центрів підвищення кваліфікації, ВНЗ, державних спеціалізованих судово-експертних установ тощо;

11) особи, які призначають судові експертизи, а також можуть залучати спеціаліста;

12) замовники судових експертиз – сторони провадження/справи, за запитами яких призначають судову експертизу. Найчастіше вони також є платниками – особами, які сплачують вартість судової експертизи на підставі рішення суду, договорів тощо;

13) суд – одночасно орган, який може призначити судову експертизу, і орган, який використовує висновки та показання судових експертів для формування внутрішнього переконання і вирішення справи по суті;

14) споживачі судових експертиз – особи у провадженні (справі), інтереси яких зазнали впливу від висновків та показань судових експертів. Наприклад, треті особи у справі з самостійними вимогами; підприємство/установа/організація, до якої у висновку судового експерта зроблені профілактичні зауваження тощо. До споживачів судових експертиз завжди належать також замовники судових експертиз та всі особи, які використовують висновки та показання судових експертів. Якщо є конфлікт інтересів між професійним судовим експертом та споживачем, професійний судовий експерт не може бути залучений або підлягає відводу/самовідводу від участі у конкретному провадженні/справі.

15) спеціаліст – особа, чії спеціальні знання використовуються до призначення судової експертизи і робота якої передує роботі судового експерта по вивченню зібраних доказів.

Більшість цих термінів вже увійшли до вжитку в судово-експертній спільноті. Можливо, для когось вони звучатимуть вперше або з іншим змістом. Але головне, що всі означені вище суб'єкти беруть участь в тій чи іншій якості у проведенні судових експертиз, їх замовленні, оплаті, використанні, підготовці або забезпеченні. Тому вважаємо, що всі вони тісно пов'язані з основним фігурантом судово-експертної діяльності, основна роль якого – власне проведення судових експертиз і надання висновку, а у випадку необхідності – його роз'яснення. Це, безумовно – судовий експерт. Інші учасники судово-експертної діяльності взаємодіють з судовим експертом у тій чи іншій ролі, з тої чи іншої сторони, на різних стадіях його діяльності.

Зважаючи на викладене, вважаємо термін “судова експертологія” більш прийнятним, ніж, скажімо, “загальна теорія судової експертизи”, тому що останній не охоплює стадію підготовки претендентів до рівня судових експертів, роль держави і органів, що забезпечують з правової точки зору, матеріально-технічно, нормативно-методично тощо, не охоплює відповідальність судового експерта, зокрема дисциплінарну тощо.

Крім цього, вважаємо роль судового експерта у судово-експертній діяльності провідною, і саме через аспект *професійності* судового експерта і виникла потреба в унормуванні діяльності інших суб'єктів відносно до нього. Це також аргумент на користь “експертології”, а не “експертизи”.

Останній аргумент: праксеологічний підхід “ширше”, він охоплює методологічні засади судово-експертної діяльності, якими, власне, і є “загальна теорія судової експертизи”.

УДК 343.98:159.9

Харіна Тетяна Григорівна

*старший судовий експерт сектору психологічних досліджень
лабораторії мистецтвознавчих, лінгвістичних
та психологічних досліджень*

Герасименко Ольга Анатоліївна

*доктор філософії в галузі “Психологія”,
завідувачка сектору психологічних досліджень
лабораторії мистецтвознавчих, лінгвістичних
та психологічних досліджень*

*Національний науковий центр
“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”
Міністерства юстиції України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗА ЗЛОЧИНАМИ, ВЧИНЕНИМИ ГРУПОЮ ОСІБ

CURRENT ISSUES OF FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION OF CRIMES COMMITTED BY A GROUP OF PERSONS

На підставі аналізу спеціальної літератури та експертної практики уточнено основні питання судової психологічної експертизи за злочинами, вчиненими групою осіб.

Ключові слова: група осіб, питання судової психологічної експертизи.

Based on the analysis of special literature and expert practice, the main issues of forensic psychological examination of crimes committed by a group of persons are clarified.

Key words: group of persons, issues of forensic psychological examination.

На сьогодні кількість злочинів, вчинених групою осіб, має тенденцію до зростання, про що свідчать статистичні дані розгляду судами кримінальних правопорушень. Так, за період 2021/2022 рр. кількість вироків за злочинами, вчиненими у складі організованої групи чи злочинної організації, збільшилась на 16,9 %. При цьому кількість

засуджених осіб, які вчинили злочин у групі за попередньою змовою та без попередньої змови, складала 8,9% та 8% від загальної кількості засуджених у 2021/2022 р. [1].

Вивчення слідчої та судової практики свідчить про те, що найчастішим видом злочину, вчиненим групою осіб, є: крадіжка (ст. 185 Кримінального кодексу України, далі – КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), вимагання (ст. 189 КК України), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України), злочини у сфері господарської діяльності (ст.ст. 199-233 КК України), бандитизм (ст. 257 КК України), умисне вбивство (ст. 115 КК України) тощо [2].

Під час розслідування злочинів, вчинених групою осіб, першочерговими завданнями слідчих органів є: викриття організованих злочинних груп, встановлення всіх їхніх учасників, з'ясування ролі кожного з підозрюваних та пов'язаних з ними осіб в юридично релевантній ситуації, встановлення типових форм взаємодії між учасниками організованих груп і злочинних об'єднань під час підготовки злочину, в ході його скоєння та впродовж розкриття. Водночас наявність колективних установок на протидію правоохоронцям (відмова давати показання, надання завідомо неправдивих показань, зміна показань та заява про тиск, що мав місце), використання членами злочинних угруповань месенджерів (Viber, Whatsapp, Telegram) і секретних чатів, корупційна складова та інші негативні чинники суттєво ускладнюють й без того непросту діяльність слідчих органів.

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України “Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями” від 23 грудня 2005 р. № 13 “...Суди мають досліджувати докази не лише стосовно конкретних злочинів, а й щодо тих ознак, які вказують на їх вчинення саме організованою групою чи злочинною організацією, – щодо виду об'єднання, мети його створення і плану злочинної діяльності, тривалості існування, матеріальної бази, кількісного складу, вербування нових членів, структури та ієрархії об'єднання, наявності в нього корупційних зв'язків, існування певних правил поведінки його членів, розподілу між ними функцій тощо...” [3].

У чинному кримінальному законодавстві та спеціальній літературі залежно від узгодженості дій співучасників (а також ступеня організованості та згуртованості, кількісного та якісного складу співучасників) розрізняють такі форми співучасті:

а) група осіб – якщо у кримінальному правопорушенні брали участь декілька (двоє або більше) виконавців без попередньої змови між собою;

б) група осіб за попередньою змовою – якщо злочин спільно вчинили декілька виконавців (двоє або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення;

в) організована група – якщо в підготовці або вчиненні злочину брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи;

г) злочинна організація – якщо злочин скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп [4].

У теорії кримінального права виокремлюють також такі форми співучасті як:

- проста співучасть – у разі, якщо при вчиненні злочину між співучасниками відсутній розподіл ролей (тобто йдеться про співвиконавство);

- складна співучасть – передбачає розподіл між співучасниками ролей відповідно до виконуваних функцій (крім виконавця) організатора, підбурювача та пособника. Для констатації складної форми співучасті потрібно, щоб, окрім виконавця, був наявний хоча б один із названих співучасників [5].

У сучасному кримінальному законодавстві закріплено чотири ролі, що визначають вид співучасника, і дев'ять різновидів виконуваних ними функцій. Функція учасника злочинного об'єднання – це його обов'язок, коло діяльності у вчиненні злочину, а роль – це його становище в структурі злочинного об'єднання, обумовлене виконуваними функціями. Розподіл ролей визначає структуру злочинного об'єднання.

Для групи осіб характерним є лише розподіл функцій між співвиконавцями. Група осіб за попередньою змовою може характеризуватись як розподілом функцій між співвиконавцями, так і розподілом ролей.

Для організованої групи характерний не будь-який розподіл ролей (наприклад, між виконавцем і пособником чи підбурювачем і виконавцем), а лише такий, що передбачає обов'язкову фігуру організатора.

Особливість розподілу ролей у злочинній організації зумовлена ієрархією, що передбачає декілька організаторів, які перебувають на різних рівнях ієрархії (особа, яка управляє всією злочинною організацією, та особа, яка управляє структурною частиною). Щонайменше одна особа має виконувати функції виконавця. Для констатації ієрархії у злочинній організації достатньо трьох осіб (двох організаторів, що знаходяться на різних рівнях ієрархій, і виконавця), однак на практиці такі об'єднання

складаються з п'яти й більше осіб. Розподіл функцій і ролей може відбуватися на рівні як злочину, так і об'єднання загалом. Якщо у групі осіб і групі осіб за попередньою змовою розподіл функцій стосується злочину, то в організованій групі та злочинній організації – як злочину, так і об'єднання загалом. Для організованих злочинних об'єднань характерний розподіл ролей, але під час учинення злочину всі учасники можуть діяти і як співвиконавці [6].

Незважаючи на масштабність та складність проблеми, судова психологічна експертиза має значні можливості для висвітлення соціально-психологічних особливостей членів злочинної групи, що мають істотне значення для кримінального провадження.

З огляду на те, що перелік питань, який наведено в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень не є вичерпним та остаточним, пропонуємо розглянути уточнені питання для цього предметного виду судово-психологічної експертизи:

1. Які індивідуально-психологічні особливості учасника (ів) групи, що вчинив (ли) протиправне діяння?

2. Які провідні мотиваційні чинники та соціальні установки учасника (ів) групи, що вчинив (ли) протиправне діяння?

3. Яким чином виявлені мотиваційні чинники виявилися в учасника (ів) групи у період часу, що відноситься до вчинення протиправного діяння?

4. Чи справили індивідуально-психологічні особливості учасника (ів) групи суттєвий вплив на його (їх) поведінку в період часу, що відноситься до вчинення протиправного діяння? Якщо так, які саме (етичні орієнтації, соціальні установки, мотиваційна сфера, підвищена жорстокість, агресивність, сугестивність, боязкість, підвищена підвладність впливу з боку інших осіб або навіюваність, підвищена схильність до фантазування тощо)?

5. Який індивідуально-рольовий статус має (ють) учасник (и) групи в злочинній групі (лідер, підвладний, ведений тощо)?

6. Чи є в групі соціально-психологічні ознаки високої організованості, згуртованості, і якщо є, то в чому вони конкретно проявляються?

7. Чи зумовлений індивідуально-рольовий статус підекспертної особи (підекспертних осіб) у злочинній групі (лідер, підвладний, ведений тощо) її (їх) індивідуально-психологічними властивостями та особливостями соціально-психологічної структури злочинної групи (злочинного угруповання)?

Перелік посилань

1. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році
URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/o

gliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf?fbclid=IwAR0aQ0HZ1sixLo_7evXiBjYF_fEcLXjCzAeFpsN8aqS02M6LaiC0kF0kQTM (дата звернення – 07.11.2023)

2. Аналіз розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені організованими групами або злочинними організаціями (за даними судової статистики).

URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/0CDF9ADE1878BD1FC2257B7B004F661D](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/0CDF9ADE1878BD1FC2257B7B004F661D) (дата звернення 07.11.2023).

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення – 07.11.2023).

4. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 11.11.2023).

5. Дудоров О. О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ: Ваіте,

2017. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10299/%D0%94%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2.%20%D0%92%D0%B8%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5-2%20%D0%9E%D0%91%D0%A1%D0%84.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 11.11.2023).

6. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: моногр. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vozniuk_Andrii/Kryminalne_pravo_Ukrainy_Zahalna_chastyna.pdf?PHPSESSID=764f2beeadeb8e64b74a1018101698388 (дата звернення – 11.11.2023).

УДК 343.98

Ципліцький Дмитро Олегович

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії

Національний науковий центр

“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”

Міністерства юстиції України

ЩОДО ПИТАНЬ ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ОСОБИ, ЗА ЯКУ ВНЕСЕНО ЗАСТАВУ ДО МОМЕНТУ ФАКТИЧНОГО ЇЇ ЗАТРИМАННЯ ТА ПОМІЩЕННЯ ПІД ВАРТУ НА ПІДСТАВІ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ

ON DETERMINATION OF THE STATUS OF A PERSON FOR WHOM BAIL HAS BEEN DEPOSITED UNTIL THEIR ACTUAL DETENTION AND PLACEMENT IN CUSTODY BASED ON AN INVESTIGATING JUDGE’S RULING

Розглянуто питання, пов’язане із правовим статусом особи, якій обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, та за яку до моменту її поміщення

під варту внесено заставу. Визначено, що зазначене питання є актуальним в умовах сьогодення, оскільки воно пов'язано з порушенням конституційних прав та свобод громадян. Запропоновані відповідні законодавчі зміни та зосереджено увагу на захисті фундаментального права особи на свободу та особисту недоторканість.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, запобіжний захід, тримання під вартою, застава.

The paper studies the issues related to the legal status of a person for whom a preventive measure in the form of detention has been chosen, and for whom bail has been deposited before their placement in custody. It has been established that this issue is relevant in today's conditions as it is related to the violation of constitutional rights and freedoms of citizens. Corresponding legislative changes have been proposed, focusing on the protection of the fundamental right of a person to freedom and personal inviolability.

Key words: criminal offense, preventive measure, remand in custody, bail.

Введення в Україні 24 лютого 2022 року Указом Президента України №64/2022 правового режиму воєнного стану зумовило необхідність органам досудового розслідування кваліфікації дій осіб за певними злочинами за іншими – більш тяжкими частинами статей, що, у свою чергу, означає можливість застосування до таких осіб виняткових запобіжних заходів – тримання під вартою [1].

Ряд вчинених кримінальних правопорушень через наявність такої кваліфікуючої ознаки як “вчинення злочину в умовах воєнного стану” змінили свою класифікацію – нетяжкі злочини стали тяжкими, а тяжкі – особливо тяжкими. На період воєнного стану дії осіб, що ймовірно вчинили кримінальне правопорушення, слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 113, ч. 4 ст. 184, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 3 ст. 190 та ч. 4 ст. 191 Кримінального кодексу України (далі – ККУ).

Зазначимо, що внаслідок введення воєнного стану та оголошення загальної мобілізації збільшилася кількість військовослужбовців, а, отже, й зросла кількість суб'єктів кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення).

Таким чином, за багатьма статтями розділу XIX ККУ правова кваліфікація також змінилася, а отже дії можливих правопорушників потрібно кваліфікувати за ч. 4 ст. 402, ч. 3 ст. 403, ч. 4 ст. 404, ч. 4 ст. 405, ч. 5 ст. 407, ч. 4 ст. 408, ч. 4 ст. 409, ч. 4 ст. 410, ч. 4 ст. 411, ч. 3 ст. 413, ч. 3 ст. 418, ч. 3 ст. 419, ч. 3 ст. 420, ч. 3 ст. 421, ч. 4 ст. 425, ч. 4 ст. 426, ч. 5 ст. 426-1, ч. 3 ст. 428, ч. 2 ст. 435 ККУ [2].

В умовах сьогодення склалася тенденція, коли органи досудового розслідування та процесуального керівництва у переважній більшості випадків схиляються в сторону обрання підозрюванним запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, який є винятковим запобіжним заходом, що застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із

більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 Кримінального процесуального кодексу України (ч. 1 ст. 183) (далі – КПКУ) [3].

Потрібно чітко розрізняти випадки, в якому саме статусі перебуває особа, якій на стадії досудового розслідування обирається запобіжний захід. У будь-якому випадку йдеться про підозрюваних, тобто осіб, яким у передбаченому кримінально-процесуальним законом порядку повідомлено про підозру.

Проте, є дві категорії зазначених осіб: перша – особи, які вже мають статус затриманих (ст. 208 КПКУ), а друга – особи, яким вручено повідомлення про підозру, але яких не було затримано. Саме щодо другої категорії осіб існує певна законодавча неврегульованість, яка потребує аналізу та вирішенню на законодавчому рівні.

Слідчий суддя при винесенні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним обов'язків, передбачених КПКУ, крім випадків, передбачених ч. 4 ст. 183. В ухвалі слідчого судді зазначаються, які обов'язки з передбачених статтею 194 КПКУ, будуть покладені на підозрюваного у разі внесення застави, наслідки їх невиконання, обґрунтовується обраний розмір застави, а також можливість її застосування, якщо таке рішення прийнято у кримінальному провадженні, передбаченому частиною четвертою цієї статті (ч. 4 ст. 183 КПКУ). Законодавець визначив, що суд разом із своїм розпорядженням про виконання судового рішення надсилає його копію відповідному органу чи установі, на які покладено обов'язок виконати судові рішення (ч. 2 ст. 535 КПКУ).

Обов'язок затримати особу та здійснити її конвоювання до місця попереднього ув'язнення покладено на військові частини, підрозділи Національної гвардії України та органи внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України за місцем їх дислокації, що прямо закріплено в частині першій Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою суду [4].

На практиці між проголошенням слідчим суддею свого рішення про обрання підозрюваному запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до моменту фактичного прибуття до суду конвою може пройти досить значний час і цього часу, подекуди, достатньо для фактичного внесення визначеної слідчим суддею застави та одержання відповідного підтвердження від органів Державної судової адміністрації України про зарахування коштів на казначейський рахунок, що регламентовано Порядком внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу [5].

Поширеними є випадки, коли за підозрюваного до моменту фактичного прибуття до суду конвою третіми особами внесено у повному

обсязі визначену слідчим суддею заставу та одержано підтвердження від відповідного територіального органу ДСА України про зарахування таких коштів. Саме при настанні таких випадків виникає ситуація, яка не має свого чіткого нормативного регламентування.

У чинному кримінально-процесуальному законодавстві законодавець визначив механізм взяття особи під варту та звільнення особи з-під варти у разі внесення нею або будь-якою третьою особою застави.

Ч. 4 ст. 202 КПК України передбачено, що підозрюваний звільняється з-під варти після внесення застави, визначеної слідчим суддею в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

Після отримання та перевірки документа, що підтверджує внесення застави, уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому знаходиться підозрюваний негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю. З моменту звільнення з-під варти у зв'язку з внесенням застави підозрюваний, обвинувачений вважається таким, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді застави.

На сьогоднішній день на законодавчому рівні не визначено чіткий алгоритм дій у випадку, коли за підозрюваного внесено заставу, проте не відбулося її фактичного затримання та поміщення під варту.

Зазначена неврегульованість на законодавчому рівні нерідко призводить до порушення конституційних прав і свобод, гарантованих Конституцією України, оскільки, не дивлячись на фактичне внесення застави до моменту затримання особи та поміщення її під варту, таку особу затримують та поміщають до установи попереднього ув'язнення [6].

Таким чином, держава повинна вживати належних заходів для забезпечення можливості повної реалізації прав і свобод людини; законодавець має забезпечувати ефективне правове регулювання, що відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини [7].

Конституційним Судом України також слушно було зауважено, що принцип правової визначеності вимагає від законодавця чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, їх передбачуваності (прогнозованості) для забезпечення стабільного правового становища людини. (Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року у справі № 1-рп/2018) [8].

Венеційська комісія на 86-му пленарному засіданні у Доповіді “Верховенство права”, що була схвалена Європейською комісією “За демократію через право” (Венеційською комісією) зазначила, що принцип правової визначеності є ключовим у питанні довіри до судової системи і

верховенства права; для досягнення цієї довіри держава повинна складати тексти законів так, щоб вони були доступними; держава також зобов'язана дотримуватися та застосовувати у прогнозований і послідовний спосіб ті закони, які вона ввела в дію; прогнозованість означає, що закон повинен, коли це можливо, бути оприлюдненим до його виконання і бути передбачуваним у тому, що стосується його наслідків; він має бути сформульований достатньо точно для того, щоб людина могла регулювати свою поведінку; парламентові не може бути дозволено зневажати основоположні права людини внаслідок ухвалення нечітких законів [9].

Аналізуючи зміст Кримінального процесуального кодексу України можна дійти до висновку, що застава може існувати у двох формах – як самостійний запобіжний захід (ст. 182 КПК України) та як альтернативний запобіжний захід (ст. 183 КПК України). Альтернативним він може бути виключно до іншого запобіжного заходу – тримання під вартою. Обираючи запобіжний захід підозрюваному у вигляді тримання під вартою слідчий суддя має право у передбачених законом випадках визначити підозрюваному заставу, тобто, надати альтернативне право вибору.

Таке право належить виключно підозрюваному та полягає у тому, що він або погоджується на строкове (визначене ухвалою) перебування у місцях попереднього ув'язнення, або погоджується внести визначену слідчим суддею заставу та вийти з-під варти. Альтернативність в такому випадку означає можливість вибору і, як наслідок, можливість існування лише одного запобіжного заходу одночасно, що кореспондується із положенням ч. 4 ст. 202 КПК України.

Таким чином, з моменту фактичного зарахування на казначейський рахунок коштів, внесених в якості застави, дія запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою припиняється. Якщо підозрюваного до цього часу не було фактично взято під варту, то відсутні правові підстави для її подальшого затримання та конвоювання до місця попереднього ув'язнення.

Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини вивчалася зазначена проблематика внаслідок чого було виявлено існуючу проблему практичної реалізації положень КПК України в частині процедури невідкладного звільнення особи з-під варти під заставу після ухвалення судового рішення та фактичного внесення застави, недоліки взаємодії державних органів щодо оперативного механізму, встановленого нормативно-правовими актами, перевірки документів, що підтверджують застосування і внесення застави, що створює умови для незаконного утримання під вартою осіб, за яких внесено заставу, упродовж невизначеного часу з моменту фактичного внесення застави [10].

Отже, на законодавчому рівні залишається невирішеним питання нормативно-правового регулювання дій співробітників підрозділів

конвойної служби, на яких, серед іншого, покладено обов'язок доставлення осіб до ізоляторів тимчасового тримання або слідчих ізоляторів.

Таким чином, вважаю за необхідне внести зміни до відповідних нормативно-правових актів – КПКУ, зокрема статті 183, Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 р. №5, та Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України від 26.05.2015. №613/785/5/30/29/67/68.

Перелік посилань

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III, ред. від 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI, ред. від 24.08.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

4. Про затвердження Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою суду: наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України від 26.05.2015 № 613/785/5/30/29/67/68. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-15#Text>.

5. Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу: постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2012 №15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-%D0%BF#Text>.

6. Конституція України: *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

7. Рішення Конституційного Суду від 01.06.2016 у справі №2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>.

8. Рішення Конституційного Суду України від 27.02.2018 у справі №1-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-18#Text>.

9. Доповідь “Верховенство права”, схвалена Європейською комісією “За демократію через право” (Венеційською комісією) на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf.

10. Омбудсман: Держава має забезпечувати ефективне правове регулювання та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини:

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-derzhava-maye-zabezpechuvati-efektivne-pravove-regulyuvannya-ta-stvoryuvati-mehanizmi-neobhidni-dlya-zadovolennya-potreb-ta-interesiv-lyudini.

УДК 343.98

Ціжма Юрій Іванович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та прикладної економіки
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*

Ціжма Оксана Анатоліївна

*викладач кафедри менеджменту і маркетингу
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
судовий експерт Івано-Франківського відділення*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

FORENSIC COMMODITY EXPERTISE: METHODOLOGICAL PRINCIPLES, PROBLEMS AND WAYS TO SOLVE THEM

У тезах висвітлюються проблемні питання методики узагальнення, систематизації та проведення судової товарознавчої експертизи та її значення у галузі теорії і практики судової експертизи, ролі і значення під час призначення, проведення, оцінки і використання результатів судової експертизи у процесі судового розгляду кримінальних, цивільних та адміністративних справ, а також шляхи їх вирішення.

Ключові слова: експертиза, судова експертиза, товарознавство, товари, судово-товарознавча експертиза, класифікація судових експертиз, спеціальні товарознавчі знання, спеціаліст-товарознавець, експертиза продовольчих і непродовольчих товарів.

Theses highlight the problematic issues of the method of generalization, systematization and conducting of forensic commodity examination and its significance in the field of theory and practice of forensic examination, the role and significance during the appointment, conduct, evaluation and use of the results of forensic examination in the process of judicial review of criminal, civil and administrative cases, and hence ways of solving them.

Key words: expertise, forensic expertise, commodity science, goods, forensic commodity expertise, classification of forensic expertise, special commodity knowledge, commodity expert, expertise of food and non-food products.

У процесі судового розгляду кримінальних, цивільних та адміністративних справ часто виникає необхідність здійснення судової ідентифікації товарів, що вимагає використання спеціальних знань у галузі товарознавства, тобто судової ідентифікації товарів.

Підставами для призначення судової експертизи у кримінальному провадженні є справи про контрафактні товари, контрабанду, хабарництво, розтрату, крадіжку, вбивство тощо. Оскільки більшість таких злочинів ретельно маскуються, успіх розслідувань і судів значною мірою залежить від повного використання можливостей криміналістичної експертизи [3].

У той же час орган, який призначає перевірку, або особа, яка заявляє клопотання про її призначення, повинні чітко та недвозначно визначити цілі, які вони переслідують, і засоби досягнення цієї мети, особливо можливості для перевірки на поточному етапі розгляду.

На жаль, досить часто при призначенні судово-товарознавчої експертизи на розгляд експерта-товарознавця ставляться питання, що виходять за межі його спеціальних знань (компетенції), а також неважливі для розгляду справи по суті, представляються об'єкти (зокрема, документи) недостатні або непридатні для дослідження. Все це сприяє затягуванню розслідування або судового розгляду, а також появі необхідності проведення додаткових експертиз, що в свою чергу збільшує і без того чимале навантаження на судово-експертні установи [2].

У працях Гончаренка В. Г., Коновалова В. О., Лозового О. І., Саханової Т. В., Шевченка О. В., Шепітька В. Ю. та ін. розглядаються методичні та теоретичні питання судової товарознавчої експертизи. Сучасні дослідники вважають, що суть судово-технічного огляду товару полягає у вивченні товарних (споживчих) властивостей товару з метою вирішення проблем, пов'язаних з якістю, кількістю, справжністю та вартістю товару (виробу, продукції) [4].

Об'єктами судового товарознавчого огляду є наявні або існуючі у минулому товари (продукція), зразки (проби) і документи (матеріали кримінальних і цивільних справ), що виражають ознаки товару та різного роду відомості про досліджуваного суб'єкта, обставини, що стосуються процедури поводження з товаром (умови пакування, маркування, зберігання, транспортування, обробки та інші обставини, що мають значення в конкретному випадку).

Для віднесення до окремих об'єктів судового товарознавчого контролю можна віднести лише ті, які містять певну позначку, за якою можна визначити їх товарну приналежність і можливість віднесення до певної товарної групи.

Об'єкти товарознавчої судової оцінки (виходячи з наведених понять) можна поділити на дві категорії: вироби, безпосередньо представлені на дослідження (сюди належать комерційні продукти як нові, так і вживані, частини продукту та упаковки) і процес розробки інструментів оцінки якості, особливо для товарів, які вже використовувалися [5].

Слід розуміти, що ефективність призначеної експертизи залежатиме від ступеня поінформованості суду чи слідчих органів про сучасні можливості судової експертизи, а також від правильності та зручності вибору напрямку дослідження.

Зараз окрім кримінальних справ, простежується розвиток товарознавчих експертиз (досліджень) у цивільних та господарських справах. Оскільки перехід до ринкових відносин істотно змінив уявлення нашої країни про якість продукції та послуг, а агресивна реклама змушує повірити споживачів у вищу якість рекламованого продукту. Практика показує, що в окремих випадках зміст та ілюстрації відеороликів, рекламних проспектів і журналів дуже відрізняються від продукції, яка врешті-решт потрапляє до рук споживачів. Зниження якості продукції може бути викликано різними причинами, зокрема це недобросовісність виробників чи постачальників, порушенням технологічного процесу, недотриманням правил збереження продукції під час пакування, транспортування, зберігання та експлуатації, а також іншими надзвичайними ситуаціями [1].

Експерти-товарознавці при проведенні експертних досліджень часто встановлюють нові обставини, які мають значення та мають значення для справи. У таких випадках у висновку експерта можна вказувати обставини, навіть якщо із цього приводу йому не були поставлені питання.

Постановка та вирішення проблемних питань експертами може значно розширити сферу застосування експертизи, забезпечити цілісність дослідження, відкрити нові можливості судових експертиз. Аналіз проблем, які вирішуються під час проведення судових експертиз, дозволяє систематизувати їх і зорієнтуватися у визначенні у питаннях, на які може дати відповідь експерт відповідно до чинного законодавства [7].

Як показує експертна практика, при проведенні судової експертизи часто виникають питання, що виходять за межі компетенції експертів-товарознавців. Питання правового характеру (наявність ознак злочину, винуватості чи невинуватості особи, форми її вини тощо) не належать до компетенції експертів і відповіді на ці питання можуть давати лише слідчі або суди. Також неприпустимо вимагати від експерта оцінки висновків попередньої експертизи при призначенні другої експертизи.

У випадку, коли з певних об'єктивних чи суб'єктивних причин неможливо передати експерту товар, зразки (проби) упаковку тощо для огляду, то при призначенні експертизи, єдиними джерелами інформації для експерта є документи (матеріали справи), які надають інформацію про

товарні характеристики, фактичний стан і події. Документи є своєрідними носіями інформації. Експерти у процесі дослідження можуть за їх допомогою формувати образ об'єктів, що існували в певний період часу. Зазначена інформація може бути використана для висновків про якісні характеристики продукції та відповідність процесів, що здійснюються продукцією, нормативним показникам та багато інших у залежності від запитань, поставлених експертам. Проте слід звернути увагу на достатність та придатність цих документів для дослідження [6].

У підсумку слід зазначити, що від якості та повноти наданих товарів, зразків (проб) чи в окремих випадках документів, безпосередньо залежить успіх дослідження, якість висновків експерта та максимальне досягнення поставлених перед ним цілей відповідно до постанови про призначення експертизи.

Отже, у сучасних умовах експертна діяльність в галузі товарознавства в Україні потребує постійного вдосконалення методологічних засад, визначення проблем та шляхів їх вирішення, що, в свою чергу, може суттєво підвищити рівень захисту від фальсифікованої і недоброякісної продукції та різноманітних порушень нормативно-правових актів, у цьому сприятимуть експертизи, які відповідають принципам законності, об'єктивності та повноти досліджень.

Перелік посилань

1. Експертизи у судовій практиці: наук.-практ. посіб. /за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ, 2010. 400 с.
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
3. Про судову експертизу: Закон України № 1082-IX від 15.12.2020. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
4. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: навч.-довід. посіб. / уклад.: Ю. М. Грошевий, В. О. Коновалова, В. Ю. Шелітько та ін. Харків, 2004. 448 с.
5. Shevchenko O. V. Ponyattya sudovo-tovaroznachchoyi ekspertyzy. [Features of protection of plant variety rights in Ukraine]. Current issues of technical and forensic support of criminal proceedings: collection. mater. round. table (Ukraine, Kyiv, November 21, 2013). Kyiv: NNIPFEKP NAVS, 2020, P. 365-370. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7768/1/conference>
6. Strilec G. O. Napryamky diyal'nosti sudovo-ekspertykh ustanov v systemi Ministerstva yustytisyi Ukrayiny [Areas of activity of forensic institutions in the system of the Ministry of Justice of Ukraine]. Collection of scientific works. 2017, Vol. 2. P. 143-148. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13914>.
7. Tertishnik V. M. Scientific and practical commentary to the Code of Judicial Procedure of Ukraine. Kyiv: A.C.K., 2020. 1056 p. (Normative documents and comments).

УДК 343.98+343.148.5

Чабанюк Одарка Михайлівна

*кандидат економічних наук, доцент,
судовий експерт лабораторії товарознавчих та економічних досліджень*

*Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

доцент кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування

Львівський торговельно-економічний університет

НАПРЯМИ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ

DIRECTIONS OF EXPERT RESEARCH OF OPERATIONS WITH FIXED ASSETS

Розглянуто сутність документальних прийомів експертного дослідження, викладено документальні прийоми експертного дослідження операцій з основними засобами. Розкрито особливості кожного з етапів застосування документальних прийомів. Зроблено акцент на важливість врахування вимог чинного законодавства стосовно обліку та документування операцій з основними засобами. Визначено напрями подальших наукових досліджень, спрямованих на встановлення теоретико-прикладних аспектів судово-економічної експертизи під час дослідження операцій з основними засобами.

Ключові слова: *судова експертна діяльність, судовий експерт, основні засоби, документальні прийоми дослідження.*

The essence of documentary techniques of expert research is considered, documentary techniques of expert research of operations with fixed assets are outlined. The peculiarities of each of the stages of the application of documentary techniques are revealed. Emphasis is placed on the importance of taking into account the requirements of current legislation regarding accounting and documentation of operations with fixed assets. The directions of further scientific research aimed at establishing the theoretical and applied aspects of forensic economic examination during the study of operations with fixed assets have been determined.

Key words: *forensic expert activity, forensic expert, basic means, documentary research methods.*

Документальні прийоми експертного дослідження – дослідження об'єктів експертизи, які базуються на опрацюванні облікової бухгалтерської інформації, яка оформлена належними документами. Документальні прийоми є одними із найвагоміших видів методичних прийомів судово-економічної експертизи.

Під час здійснення експертного дослідження операцій з основними засобами доцільно виокремити такі аспекти, що належить вивчити експерту:

- нормативне регулювання операцій з основними засобами;
- документальне оформлення операцій з основними засобами;
- документальне оформлення інвентаризації;
- дотримання порядку проведення інвентаризації;
- документальне оформлення переоцінки основних засобів;
- документальне оформлення оренди основних засобів;
- документальне оформлення ремонту основних засобів;
- відповідність даних синтетичного та аналітичного обліку;
- відповідність даних реєстрів обліку основних засобів та первинних документів відомостям про нарахування амортизації основних засобів.

Вивчення нормативного регулювання операцій з основними засобами.

На початку експертного дослідження необхідно звернути увагу на ключові моменти облікової політики щодо основних засобів, яка розроблена та затверджена на підприємстві. Серед важливих компонентів наказу про облікову політику стосовно основних засобів, зокрема, мають бути вказані: методи нарахування амортизації основних засобів та періодичність проведення інвентаризації. Оскільки всі об'єкти основних засобів зазвичай є закріпленими за певними матеріально-відповідальними особами, то під час експертних досліджень доцільно звернути увагу на укладені договори про повну матеріальну відповідальність з особами, відповідальними за збереження основних засобів. Усі документи, що визначають правила відображення в обліку операцій з основними засобами, перевіряються експертом за суттю, тобто змістом документа на відповідність вимогам Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та Податкового кодексу України [1, с. 15].

Перевірка документального оформлення операцій з основними засобами. При перевірці необхідно звернути увагу на наявність первинних документів з обліку основних засобів, якими повинні оформлятися надходження, вибуття, переміщення об'єктів основних засобів з одного структурного підрозділу в інший (від однієї матеріально-відповідальної особи – іншій). На кожен об'єкт основних засобів заповнюється інвентарна картка обліку основних засобів. Слід звернути увагу на те, що первинні документи повинні відповідати уніфікованим формам. Застосування бланків застарілих і довільної форми не допускається.

Перевірка документального оформлення інвентаризації. Проведення інвентаризації основних засобів повинно відбуватися з дотриманням вимог Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 879 від 02.09.2014 р. [2]. Наявні об'єкти основних засобів повинні бути включені у інвентаризаційний опис із зазначенням інвентарного номеру. Якщо у

ході інвентаризації виявлені невраховані об'єкти основних засобів, то у протоколі засідання інвентаризаційної комісії повинна бути зафіксована інформація про те, коли і за чийм розпорядженням вони надійшли (або їх споруджено). Повноту інвентаризації експерт може перевірити шляхом співставлення інвентаризаційного опису з регістрами аналітичного обліку. На підставі дослідження документів інвентаризації основних засобів та відображення її результатів на рахунках бухгалтерського обліку, експерт робить висновок про якість інвентаризації, документальне обґрунтування здійснених операцій тощо.

Перевірка документального оформлення переоцінки основних засобів. Експертне дослідження операцій з переоцінки основних засобів включає дослідження документального оформлення переоцінки основних засобів та відображення цих операцій у системі бухгалтерського обліку.

Перевірка документального оформлення оренди основних засобів. Експерту слід перевірити дотримання законодавства, що регулює відносини оренди, оформлення договорів оренди. Перевірка укладення договорів оренди передбачає ознайомлення з умовами договору, правильність визначення виду оренди (фінансова чи операційна), наявність підписів обох сторін. Обов'язково слід дослідити акт приймання-передачі об'єкта оренди. Виходячи з отриманої інформації у ході досліджень документів експерт встановлює, чи відповідає облік оренди законодавству, перевіряє регістри обліку за рахунком 10 "Основні засоби", позабалансові рахунки тощо.

Перевірка документального оформлення ремонту основних засобів. У ході дослідження експерт повинен перевірити дотримання вимог до оформлення ремонтних операцій, та належне списання витрат на ремонт основних засобів. Для цього доцільно ознайомитися з обліковою політикою, кошторисом ремонтних робіт, калькуляцією ремонтних робіт, а також первинними документами, якими оформлено здійснення ремонтних робіт.

Перевірка відповідності даних синтетичного та аналітичного обліку. На початку перевірки операцій з основними засобами слід встановити відповідність даних синтетичного й аналітичного обліку. Для цього експерт здійснює такі процедури: перевіряє відповідність сальдо за рахунком 10 "Основні засоби" у регістрах обліку, в головній книзі з відповідними статтями балансу; перевіряє відповідність вартості основних засобів, зазначеної у первинних документах, сумах, вказаним у регістрах обліку за рахунком 10 "Основні засоби", перевіряє відповідність сум надходження основних засобів, (дебет рахунків 10 "Основні засоби", 15 "Капітальні інвестиції") з сумами розрахунків з постачальниками, котрі поставили ці цінності (кредит рахунку 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками"); перевіряє суми з вибуття основних засобів (кредит рахунку 10 "Основні засоби") з сумами за рахунками обліку витрат.

Перевірка відповідності даних реєстрів обліку і первинних документів відомостям про нарахування амортизації. Перевіряється відповідність сум нарахованої амортизації шляхом співставлення сум розрахунків амортизації у відомості, реєстрах обліку за рахунком 13 “Знос (амортизація) необоротних активів” та реєстрів обліку витрат: 23 “Виробництво”, 91 “Загальновиробничі витрати”, 92 “Адміністративні витрати”, 93 “Витрати на збут”. Порівнюються дані нарахування амортизації за підрозділами підприємства, за матеріально-відповідальними особами за кожен місяць і обороти за рахунком 13 “Знос (амортизація) необоротних активів” в головній книзі. Для порівняння можуть бути взяті дані відомості нарахування амортизації за конкретний період часу.

Перевіряється відповідність даних реєстру обліку за рахунком 13 “Знос (амортизація) необоротних активів”, відомості нарахування амортизації за звітний період сумам амортизації, зазначеними у формі № 2 фінансової звітності “Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)”, а також сальдо за вказаним рахунком та сумами, зазначеними у формі № 1 фінансової звітності “Баланс (Звіт про фінансовий стан)”.

Таким чином, при виявленні невідповідності даних показників, необхідно проаналізувати і встановити причини їх виникнення та вплив на результати експертизи.

Перелік посилань

1. Воронко Р. М., Чабанюк О. М., Чік М. Ю., Воронко О. С. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та окремі питання її нормативно-правового регулювання. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2022. Вип. 67. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/issue/view/98>

2. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань: затв. наказом Міністерства фінансів України № 879 від 02.09.2014 (ред. від 30.10.2023). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.

УДК 343.98

Чалюк Ігор Михайлович

*завідувач відділу дослідження якості та
вартості дорожньо-будівельних робіт
лабораторії інженерно-технічних видів досліджень*

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

**ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ ТА ФІКСАЦІЇ ВАРТОСТІ
ВИКОНАННЯ ПРОТИВАВАРІЙНИХ РОБІТ НА ДОРОГАХ,
МОСТАХ І ШЛЯХОПРОВОДАХ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ
РФ ТА ВИРІШЕННЯ ДАНИХ ПИТАНЬ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ**

**THE PROBLEM OF DETERMINING AND FIXING THE COST
OF CARRYING OUT EMERGENCY WORK ON ROADS, BRIDGES
AND PIPELINES DURING THE MILITARY AGGRESSION
OF THE RUSSIA AND RESOLVING THESE ISSUES DURING
THE CONDUCT OF FORENSIC EXAMINATIONS**

У тезах доповіді висвітлено проблемні питання визначення та фіксації вартості виконання відновлювальних робіт на об'єктах транспортної інфраструктури під час військового стану. Також розглянуті окремі аспекти вирішення експертних завдань у ході судової експертизи, пов'язаної з встановленням реальної вартості відновлювальних робіт в умовах військового стану.

Ключові слова: визначення вартості робіт, фіксація вартості робіт, документування витрат, експертна оцінка витрат, транспортна інфраструктура, військовий стан, раціональне використання ресурсів.

The abstracts of the report highlight the problematic issues of determining and fixing the cost of restoration work on transport infrastructure facilities during martial law. Separate aspects of solving expert tasks in the course of forensic examination related to establishing the real cost of restoration works under martial law are also considered.

Key words: determining the cost of works, fixing the cost of works, documenting costs, expert assessment of costs, transport infrastructure, military status, rational use of resources.

В умовах військового стану відновлення транспортної інфраструктури набуває стратегічного значення. Важливість дорожньої мережі, що забезпечує мобільність, гуманітарну допомогу та економічне відродження, є безперечною. Проте відновлення доріг, мостів та шляхопроводів під час воєнного стану стикається з низкою специфічних викликів, особливо у сфері визначення та фіксації вартості цих робіт. Точне та об'єктивне документування витрат набуває першорядного значення для судових експертиз у контексті міжнародного правосуддя.

Однак, відновлення інфраструктури під час триваючої агресії рф, особливо доріг, мостів та шляхопроводів, вимагає особливого підходу через наступні специфічні виклики:

– *непередбачуваність обстановки та ризики* – роботи часто проводяться під загрозою обстрілів або в непередбачуваних умовах, що може призвести до евакуації робітників, затримок або збільшення витрат на безпеку;

– *пошкодження інфраструктури* – рівень пошкодження часто вищий, ніж у мирний час та вимагає додаткових зусиль і ресурсів для відновлення;

– *нестабільність ринкових умов* – військові конфлікти впливають на ціноутворення, спричиняючи коливання вартості робіт і матеріалів;

– *обмеженість ресурсів* – доступ до будівельних матеріалів та можливість залучення кваліфікованих працівників можуть бути ускладненими, що збільшує вартість робіт;

– *ризик додаткового пошкодження* – постійний ризик додаткових пошкоджень від військових дій може затягувати процес відновлення. Крім того, на сьогоднішній день застосування військової техніки супроводжується наднормовим перевантаженням конструкцій транспортної інфраструктури, що може вплинути на процес неконтрольованого розвитку пошкоджень та руйнації даних об'єктів;

– *потреба у швидких рішеннях* – терміновість відновлювальних робіт критично важливих об'єктів може збільшувати їх вартість через обмежені терміни виконання;

– *використання альтернативних технологій* – необхідність використання альтернативних технологій та матеріалів може підвищувати витрати;

– *терміновість рішень* – швидкість виконання критичних завдань збільшує вартість;

– *екологічний вплив* – відновлювальні роботи можуть не враховувати екологічні стандарти, що призводить до негативного впливу на довкілля;

– *логістичні складнощі*: Пошкоджені дороги, мости та інші транспортні мережі ускладнюють транспортування матеріалів та обладнання.

Кожен з цих викликів вносить свої складнощі у процес відновлення, вимагаючи від виконавців гнучкості, адаптивності, що також збільшує загальну вартість виконання робіт. Особливо важливим є врахування цих факторів при оцінці вартості робіт у контексті судових справ щодо відшкодування збитків.

Оцінка вартості виконання протиаварійних робіт на таких об'єктах, таких як дороги, мости та шляхопроводи, у період військових дій має декілька визначальних особливостей, а саме:

– *точність оцінок* – оцінка вартості повинна включати усі можливі непередбачувані витрати. Це означає, що окрім стандартних витрат на

матеріали та робочу силу, необхідно враховувати додаткові витрати на охорону, страхування та потенційні затримки у зв'язку з воєнними діями:

– *динамічне ціноутворення* – умови військового стану часто впливають на стабільність цін на матеріали та роботу, що вимагає постійного перегляду та коригування бюджетів;

– *аудит і перевірка* – регулярний аудит витрат є критично важливим для запобігання фінансовим зловживанням і корупції. В умовах воєнного стану, коли ресурси часто обмежені, це стає ще більш актуальним;

– *використання моделей прогнозування* – застосування сучасних аналітичних інструментів та моделей прогнозування може допомогти зробити оцінку вартості більш точною та об'єктивною.

Зазначені вище чинники відіграють ключову роль у визначенні реальних витрат на відновлення інфраструктури в умовах військової агресії, дозволяючи ефективно планувати та управляти фінансовими ресурсами.

Місце та роль точного визначення та фіксації вартості робіт у судовій експертизі, що пов'язана з військовими конфліктами, є надзвичайно значущою і має базуватися на кількох ключових аспектах.

Першочерговою та неоціненною є роль документації та звітності. Ретельне документування всіх витрат, пов'язаних з відновленням інфраструктури, включно з використаними матеріалами, робочою силою, часом та іншими витратами, є критично важливим. Така документація може слугувати беззаперечним доказом у судових розглядах, допомагаючи точно визначити розмір збитків.

Оцінка вартості не обмежується лише дослідженням показників щодо відновлення інфраструктури, але й важлива для визначення масштабу збитків, завданих через воєнні злочини, зловживання або корупцію.

Експертна оцінка збитків у ході судових експертиз, вимагає від фахівців оцінити загальний обсяг воєнних збитків. Це включає аналіз вартості відновлення пошкодженої інфраструктури та враховує складність робіт і доступність ресурсів під час військових конфліктів.

Прозорість та дотримання законності у процесі визначення та фіксації витрат є вирішальними для забезпечення об'єктивності і справедливості у судових процедурах. Це сприяє чесному та неупередженому процесу розгляду справ, особливо у контексті компенсації збитків або відшкодування.

У підсумку можна стверджувати, що ця сфера вимагає тісної і глибокої співпраці між ініціаторами експертних проваджень та експертами, щоб забезпечити ефективне і швидке відновлення регіонів постраждалих від війни та встановлення відповідальності за збитки, які спричинені воєнними діями.

Рекомендації щодо подолання викликів. У процесі відновлення інфраструктури під час військового конфлікту можуть виникати

різноманітні виклики, що вимагають особливої уваги та адаптивного підходу до їх вирішення.

Перш за все, важливим є гнучкість у плануванні. Зважаючи на непередбачуваність та непередбачуваність умов воєнного стану, необхідно бути готовими до швидких змін у обсягах, тривалості та вартості робіт. Адаптація до цих умов є ключовою умовою для успішного відновлення об'єктів транспортної інфраструктури.

По-друге, інноваційні технології та програмне моделювання ситуацій відіграють важливу роль у підвищенні ефективності та зниженні вартості відновлювальних робіт. Використання сучасних технічних рішень допомагає краще контролювати відновлювальні процеси і гарантує більшу точність у виконанні робіт.

Співпраця з міжнародними організаціями також може стати значним ресурсом у забезпеченні додаткової експертної підтримки та фінансування, особливо у країнах, що зазнали військових конфліктів. Така взаємодія може привнести цінний досвід та знання, сприяючи ефективнішому процесу відновлення.

Не менш важливим є прозорість та відкритість у всіх аспектах відновлювальних робіт важливими для запобігання корупції та фінансовим зловживанням. Чесне використання ресурсів через відкриті тендери та аукціони забезпечує справедливість і оптимальне розподілення фінансів.

Ці рекомендації спрямовані на оптимізацію процесу відновлення інфраструктури у складних умовах воєнного стану, забезпечуючи при цьому ефективність, прозорість та дотримання вимог законності.

Висновок. Ефективне визначення та фіксація вартості відновлення інфраструктури є ключовими у контексті проведення судової експертизи та забезпечення справедливого розподілу ресурсів. Вони вимагають комплексного підходу, залучення кваліфікованих експертів і використання передових технологій.

Точне визначення та фіксація вартості не тільки допомагають встановити справедливую компенсацію за збитки, але й виступають як важливі інструменти у підтримці прозорості і відповідальності в управлінні ресурсами. У цьому процесі важливу роль відіграють сучасні методи збору даних та їх аналізу, що дозволяє отримати більш точну та об'єктивну інформацію.

Забезпечення надійності та точності цих оцінок вимагає постійної адаптації до зміни умов і можливостей, особливо у контексті триваючих військових дій, коли ситуація має складну динаміку. Також необхідно враховувати досвід міжнародної експертної спільноти та організацій, які працюють у цій сфері, що може принести нові підходи та практики в процес оцінки вартості.

Окрім того, важливо враховувати соціальні та екологічні аспекти відновлення інфраструктури, оскільки вони мають значний вплив на

довгострокову стабільність та розвиток постраждалих регіонів. Ефективне планування та управління проектами відновлення повинно враховувати ці фактори, щоб забезпечити стійке відновлення.

Отже, важливо підкреслити, що визначення та фіксація вартості відновлення інфраструктури не є одноразовим завданням, а скоріше тривалим процесом, що вимагає постійного моніторингу, переоцінки та коригування. Це забезпечує, що використані кошти принесуть максимальну користь, а відновлення буде ефективним і тривалим.

УДК 343.98

Чащин Юрій Геннадійович

старший судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України*

**ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ
ПИТАНЬ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ НЕРУХОМОГО МАЙНА
СТАНОМ НА ДАТУ В МИНУЛОМУ**

**PROBLEMS AND WAYS TO SOLVE PROBLEMS
OF DETERMINING THE VALUE OF REAL ESTATE AS
OF DATE IN THE PAST**

У тезах висвітлюються проблематика та шляхи вирішення певних проблемних питань визначення вартості нерухомого майна станом на дати в минулому під час призначення, проведення, оцінки результатів судових оціночно-будівельних та оціночно-земельних експертиз.

Ключові слова: оціночно-будівельна експертиза, оціночно-земельна експертиза, визначення вартості майна, вартість майна на дату в минулому.

The abstracts deal with the problematic issues and ways of solving certain problematic issues of determining the value of real estate as of dates in the past during the appointment, conduct, assessment of the results of forensic examinations.

Key words: appraisal and construction expertise, appraisal and land expertise, determination of property value, property value as of a date in the past.

Практика виконання оціночно-будівельних та оціночно-земельних експертиз показує, що метою переважної більшості досліджень є визначення вартості об'єктів нерухомого майна станом на дати (далі – дати оцінки) в минулому, іноді значно віддаленому від часу проведення дослідження.

Загальні принципи та концептуальні підходи щодо визначення вартості об'єктів станом на дату в минулому в цілому не мають відрізнятися від загальноприйнятих в оціночній практиці для процедур визначення вартості на актуальну дату.

Разом з цим, при визначенні вартості станом на дату в минулому формально потрібно ігнорувати події, які сталися після дати оцінки, та оперувати лише даними та інформацією, доступною на цю дату.

Існують принаймні дві групи факторів, які суттєво ускладнюють дослідження та впливають на об'єктивність висновків:

- 1) обмеженість інформації (об'єкт дослідження, об'єкти порівняння, аналітична інформація);
- 2) вплив на свідомість судового експерта подій, що відбулися після дати оцінки.

Також слід враховувати, що судовий експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи [2, с. 69, ч. 4]. Зважаючи на необхідність врахування судовим експертом при визначенні вартості майна методичного регулювання оцінки майна виваженою є позиція, коли судові експерти здійснюють дослідження виходячи з того, що вихідні дані, необхідні для дослідження з визначення вартості нерухомого майна, поділяють на: вихідні дані, отримання яких можливе лише процесуальним шляхом (матеріали для проведення дослідження), і вихідні дані, пошук яких здійснюється самостійно судовим експертом (інформаційні джерела).

Вирішення проблематики обмеженості інформації щодо об'єкта дослідження покладається винятково на ініціатора проведення дослідження. Для визначення характеристик майна можуть використовуватись дані з державних реєстрів, інформація внутрішнього обліку власника (балансоутримувача), звітів з оцінки, аудиторських висновків, допити свідків тощо. У випадках суперечливості вихідних даних або їх недостатності ініціатор має вказати за яких умов необхідно визначити вартість об'єкта дослідження.

Проблематика обмеженості інформації щодо ринку подібного майна полягає в об'єктивній неповноті доступної експерту інформації в порівнянні з тим обсягом, який міг бути доступний на дату оцінки. Її вирішення – взаємодія судового експерта та суб'єкта призначення експертизи.

Характерні риси сьогоденного інформаційного простору: перехід з друкованих видань на інтернет-ресурси, відсутність архівів публікацій або обмеження доступу до них.

Державні спеціалізовані установи можуть звертатись до підприємств, установ, організації незалежно від форми власності, які зобов'язані надавати безоплатно інформацію, необхідну для проведення судових експертиз [3, с. 20]. Але ця норма формально не працює при проведенні

експертних досліджень. Тому статус слідчого, детектива, судді при складанні запиту на надання інформації є перевагою та допомагає в отриманні необхідної інформації.

Щодо ігнорування подій, які сталися після дати оцінки, це об'єктивно необхідне для здійснення будь-яких прогнозів, пов'язаних з визначенням вартості об'єкта дослідження, з метою виключення можливості їх впливу на формування вартості.

Використання трендів зміни вартості в періоди до дати оцінки або від дати оцінки в майбутнє не є прогнозуванням. Зокрема, використання трендів з минулого до дати оцінки безпосередньо передбачено діючим Національним стандартом №1 щодо критеріїв інформації про подібне майно "умови на ринку подібного майна, що визначали формування цін продажу або пропонування, на дату оцінки істотно не змінилися *або зміни, які відбулися, можуть бути враховані*" [4, п. 48].

Отже, врахування трендів в період від дати оцінки в майбутнє для використання приведення цінового рівня майбутніх для дати оцінки періодів до стану на дату оцінки також може розглядатись як концептуальний підхід до визначення вартості.

Також, чинник щодо експозиції певних об'єктів порівняння доцільно аналізувати і після дати визначення вартості з метою виявлення сприйняття ринком цих об'єктів.

Визначення вартості майна та майнових прав, зокрема об'єктів нерухомого майна практично завжди пов'язане з діями виконавця дослідження в умовах невизначеності. Невизначеність породжена недостатністю достовірної інформації і може бути пов'язана як безпосередньо з об'єктом дослідження, так і з ринковою інформацією. Кожен аспект невизначеності породжує відповідну невизначеність щодо значення вартості тобто вартість набуває ймовірнісного характеру.

У разі неповноти інформації (інформаційні джерела, пов'язані з об'єктом оцінки, тенденції на ринку подібного майна, інформацію про угоди щодо подібного майна, які використовуються у разі застосування порівняльного підходу, та інша істотна інформація) або відсутності її взагалі у звіті про оцінку майна зазначається негативний вплив цього факту на результати оцінки [4, п. 52].

За умов об'єктивної невизначеності, висновок може бути наданий в якості діапазону, в якому з достатньою вірогідністю, на думку виконавця звіту про оцінку (експертного дослідження) станом на дату визначення вартості, могло знаходитись значення вартості об'єкта оцінки або експертного дослідження [6]. Разом з цим, звіт про оцінку з висновком про неможливість визначення вартості позбавлений сенсу.

Дослідницька частина висновку експерта має включати експертну оцінку результатів дослідження [2, с. 102, п. 6]. На підставі оцінки результатів проведеного дослідження може бути сформульовано такий

висновок: категоричний або ймовірний, про неможливість вирішити запитання [5, розд. IV, ч. 2, п. 5].

Категоричний – це безумовний, рішучий. Категоричне судження – безумовне судження. Категоричним судженням називається таке судження, в якому у безумовній формі відображається факт наявності чи відсутності зв'язку між предметом і ознакою [1].

Ймовірний (імовірний) – те саме, що можливий. Можливий: який можна здійснити, виконати; допустимий, дозволений; який може відбуватися [1].

Таким чином, у категоричному висновку про вартість об'єкта дослідження в безумовній формі встановлюється зв'язок між об'єктом та його вартістю станом на певну дату, вартість визначається у конкретному значенні, часто з раціональним заокругленням. За можливості надається саме категоричний висновок щодо достовірного значення вартості.

Відповідно, форма ймовірного висновку втрачає безумовність – він про ймовірне значення вартості.

Якщо вартість достовірно визначити не можливо, то існують дві позиції:

1) складається висновок відповідного змісту – вартість достовірно визначити неможливо (також є висновком в категоричній формі про неможливість вирішити запитання);

2) у дослідженні та висновку зазначається, що вартість достовірно визначити неможливо і судовий експерт оперував поняттям орієнтиру щодо вартості, який визначався відповідно до наявної у судового експерта інформаційної бази.

Ймовірність висновку пов'язана принаймні з двома ознаками:

1) типом висновку та характером визначення вартості: ймовірна вартість, орієнтир щодо вартості (обов'язкове відображенням суті орієнтиру);

2) визначення діапазону ймовірної вартості, або однієї з меж діапазону (нижньої чи верхньої); при цьому межі діапазону мають бути визначені в категоричній формі, чого може бути цілком достатньо для визначення розміру шкоди.

Для варіантів неможливого достовірного однозначного визначення вартості судовий експерт має про це чітко зазначити і скласти ймовірний висновок. Інакше його висновок буде суперечливим, тому що категоричний висновок про вартість в зазначеному випадку об'єктивно надати неможливо.

Наприклад, на певну дату з однаковою ймовірністю вартість могла скласти від 1 до 2 млн. грн. і граничні значення в умовах невизначеності визначені достовірно. Тоді категоричний висновок про будь-яке значення з цього діапазону є суб'єктивним, а отже необ'єктивним, що неприпустимо.

Разом з цим, в таких умовах ймовірний висновок буде як об'єктивним, так і достовірним.

Перелік посилань

1. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
4. Загальні засади оцінки майна та майнових прав: національний стандарт № 1: постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text>.
5. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС від 17.07.2017 № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>.
6. Щодо можливості здійснення оцінки майна на дату, що суттєво відрізняється від дати складання звіту про оцінку майна: лист Фонду державного майна України від 02.04.2019 №10-58-6526.

УДК 343.98

Чечіль Юрій Олексійович

кандидат юридичних наук, директор

Біла Вікторія Русланівна

*доктор юридичних наук, доцент,
начальник наукової лабораторії*

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЇ СУДОВОГО-ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ОРГАНАМИ ПРАВОПОРЯДКУ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

FEATURES OF ORGANIZATION OF FORENSIC SUPPORT FOR LAW ENFORCEMENT AGENCIES IN THE FRENCH REPUBLIC

У тезах розглянуто досвід організації виконання функції судово-експертного забезпечення правосуддя експертною службою Національної жандармерії Французької Республіки в рамках вивчення напрямків трансформації судово-

експертної діяльності та формування ефективної системи судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні.

Ключові слова: судово-експертне забезпечення, органи правопорядку, національна жандармерія, Французька Республіка.

The theses consider the experience of organizing the implementation of the function of judicial-expert support of justice by the Expert Service of the National Gendarmerie of the French Republic within the framework of studying the directions of transformation of judicial-expert activities and forming an effective system of judicial-expert support of justice in Ukraine.

Key words: Judicial-expert support, law enforcement agencies, national gendarmerie, French Republic.

У травні 2023 року Президентом України було схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки [1], що спрямований на посилення спроможностей таких органів протидіяти викликам і загрозам, зумовленим збройною агресією РФ проти України.

Одним із пріоритетних напрямів реформ визнано формування незалежної та ефективної системи судово-експертного забезпечення правосуддя загалом і, зокрема, діяльності органів правопорядку та прокуратури [1]. Відповідно, на національному рівні сформовано бачення подальшого вдосконалення цього напрямку діяльності, зокрема, необхідності врахування особливостей діяльності органів правопорядку й судово-експертного забезпечення їх діяльності.

Напрями трансформації судово-експертної діяльності в Україні неодноразово обговорювались на різних науково-комунікативних заходах й втілені у низку законодавчих ініціатив. Сформовані пропозиції дозволять вирішити існуючі проблеми у судово-експертному забезпеченні правосуддя та діяльності органів правопорядку. Однак, на сьогодні зазначене питання набуло стратегічного значення. Відповідно, виникає необхідність більш глибокого опрацювання та довгострокового планування концептуальних змін виконання функції судового-експертного забезпечення правосуддя органами правопорядку.

Висвітлення досвіду країн-членів Європейського союзу у цьому напрямі (далі – ЄС) має на меті сформувані загальне уявлення про існуючі моделі виконання функції судового-експертного забезпечення правосуддя органами правопорядку за для подальшого аналізу їх переваг та недоліків й виявлення перспектив і доцільності імплементації цього досвіду в Україні.

Раніше ми вже звертали увагу на досвід Французької Республіки (далі – ФР) у експертному забезпеченні правосуддя, зокрема особливості діяльності Національної служби наукової поліції (Le service national de police scientifique) Національної поліції й дискусії щодо доцільності функціонування експертної служби Національної жандармерії [2]. Саме з

урахуванням останнього пропонуємо розглянути більш детально модель функціонування експертної служби Національної жандармерії.

Функції експертної служби Національної жандармерії виконує Судовий центр Національної жандармерії (Le Pôle Judiciaire de la Gendarmerie Nationale; далі – PJGN). До складу PJGN входять Інститут криміналістичних досліджень Національної жандармерії (Institut de Recherche Criminelle de la Gendarmerie nationale; далі – IRCGN) та Центральна служба кримінальної розвідки Національної жандармерії (le Service Central de Renseignement Criminel; далі – SCRCGN) [3]. Взаємодія IRCGN та SCRCGN є темою окремого дослідження, оскільки є достатньо оригінальною моделлю забезпечення спільної діяльності достатньо різних за функціоналом підрозділів. Тому зупинимось на характеристиках і методах виконання завдань IRCGN.

Комплекс завдань, що виконує IRCGN є достатньо класичним для українських науково-дослідних інститутів судових експертиз та експертних служб: виконання судових експертиз на запит суду та правоохоронних органів; техніко-криміналістичне забезпечення (криміналістична підтримка огляду місця події; проведення наукових досліджень [3]. Додатковою функцією визначено забезпечення високого рівня підготовки персоналу, залученого до криміналістичних дій. Такий підхід зумовлений тим, що у Національній жандармерії розбудовано 3 етапний ланцюговий експертно-криміналістичного забезпечення діяльності її підрозділів. Співробітники експертної служби Національної жандармерії ФР можуть бути залучені до фіксації огляду місця події, пошуку речових доказів та їх збору, відбору зразків, забезпечення їх цілісності та транспортування в лабораторію, експертного дослідження зібраних доказів (відібраних зразків), надання висновку судового експерта. На місцевому рівні працюють криміналісти, що здійснюють фіксацію слідів та огляд місця події, відбирають зразки для подальшого направлення на дослідження. На регіональному рівні створені аналітично-експертні групи (la brigade départementale de renseignements et d'investigations judiciaires (BDRIJ), що об'єднують судових експертів, криміналістів, фахівців з кримінального аналізу тощо. Ці групи залучаються для огляду місць тяжких злочинів або масових порушень, здійснюють фіксацію слідів, відбір зразків та проводять нескладні експертні дослідження, в тому числі й на місці події. Якщо питання, яке необхідно дослідити виходить за межі компетенції судових експертів цієї групи, то об'єкти дослідження направляються до лабораторій IRCGN [4], що функціонує на національному рівні, як експерта установ із вищим ступенем компетентності і широкою сферою акредитації.

Такий підхід загалом впроваджений і в Україні. Однак варто звернути увагу на розподіл завдань між інституціями залежно від складності питань, які необхідно вирішити. Цікавим є й підхід щодо створення окремої групи фахівців (аналітично-експертної групи), що одночасно збирає та аналізує

фактичні дані на місці події безвідносно до показань свідків. Такий підхід дозволив впровадити ІЛР-модель поліцейської діяльності через використання даних отриманих у юридичному процесі (кримінальному провадженні) за допомогою висновків судового експерта у кримінальному аналізі завдяки участі у роботі з дослідження місця злочину аналітика [5-7].

Також достатньо цікавою є модель підготовки кадрів для IRCGN. Оскільки співробітники IRCGN є військовослужбовцями, то для кандидатів на службу встановлюються не лише спеціалізовані вимоги щодо освіти (яка повинна відповідати одному з 16 напрямів діяльності IRCGN і бути не нижчою ступеня бакалавра), однак і до стану здоров'я та фізичних здібностей. Рекрутинг здійснюється як з числа офіцерів Національної жандармерії, так і з числа цивільних осіб. Після відбору співробітники IRCGN проходять військову та професійну підготовку в Академії офіцерів жандармерії Франції. Після завершення підготовки, співробітники призначаються стажистами у експертні підрозділи згідно зі здобутою освітою і сферою компетенції. Допуск судового експерта надається після трьох років роботи на посаді стажиста. Протягом наступних семи років судовий експерт здійснює судово-експертну діяльність у своєму підрозділі. Після чого переводиться строком на 4 роки до одного з практичних підрозділів Національної жандармерії “для того, щоб краще зрозуміти потреби оперативних і слідчих працівників”. По завершенні роботи у практичних підрозділах співробітник IRCGN може повернутись до експертного підрозділу та очолити відповідний відділ [3].

Отже, для експертної служби Національної жандармерії характерна максимальна інтеграція судового експерта до різних видів діяльності, а також широке використання спеціальних знань в усіх видах діяльності: від аналітики до наукових досліджень Варто зазначити, що наукові підрозділи IRCGN зосереджені не тільки і стільки на вдосконаленні методів і методик проведення судових експертиз, скільки на виробленні нових підходів (технічних, методологічних тощо) до отримання доказів.

До інших особливостей експертної служби Національної жандармерії відносять: можливість швидкого та оперативного залучення криміналістів, судових експертів, науковців до діяльності оперативних або спеціалізованих груп жандармів, в тому числі закордоном; наявність допуску до державної таємниці у судових експертів, що дозволяє виконувати судові експерти щодо захищених законодавством про державну таємницю об'єктів, а також проводити наукові дослідження в інтересах державної безпеки [3]. Зазначені положення, незважаючи на свою очевидність, подекуди не сприймаються в якості аргументів необхідності існування експертних служб органів правопорядку. Однак, наявність прогалин саме в організаційному забезпеченні взаємодії експертної служби зі слідчими та оперативними підрозділами може становити серйозну проблему для ефективного виконання завдань із захисту державної безпеки.

Загалом, досвід організації виконання функції судового-експертного забезпечення правосуддя експертною службою Національної жандармерії ФР потребує подальшого осмислення. А окремі позитивні елементи заслуговують на обговорення зі стейкхолдерами з метою оцінки можливості і доцільності впровадження в практику національних органів правопорядку.

Перелік посилань

1. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#n9> (дата звернення 22.11.2023).

2. Чечіль Ю. Система судово-експертного забезпечення правосуддя: досвід Французької Республіки. *Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України та в контексті європейської інтеграції*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8 вересня 2023 р.). Одеса : Вид. "Юридика", 2023. С. 222-226.

3. The gendarmerie forensic institute model. URL: <https://www.gendarmerie.interieur.gouv.fr/pjgn/institut-de-recherche-criminelle-de-la-gendarmerie-nationale/presentation-de-l-ircgn/the-gendarmerie-forensic-institute-model-english-version> (дата звернення 22.11.2023).

4. La chaine criminalistique. URL: <https://www.gendarmerie.interieur.gouv.fr/pjgn/institut-de-recherche-criminelle-de-la-gendarmerie-nationale/la-chaine-criminalistique> (дата звернення 22.11.2023).

5. Clément de Maillard. La France et le renseignement criminel: entre volonté et réalité, une ambition à écrire. *Sécurité et stratégie* 2014. № 2 (17). P. 49-59.

6. Barlatier Jérôme Management de l'enquête et ingénierie judiciaire. Recherche relative à l'évaluation des processus d'investigation criminelle. Lausanne. 2017. 475 p.

7. de Maillard C. Le modèle de police guidée par le renseignement en police judiciaire. *Une mise en œuvre difficile / Police et société en France*. 2023. P. 103-122. <https://doi.org/10.3917/scpo.maill.2023.01.03>.

УДК 343.98

Чистякова Галина Сергіївна

судовий експерт Житомирського відділення

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

**ДОСЛІДЖЕННЯ ОБЛАГОРОДЖЕНОГО
ДОРОГОЦІННОГО КАМІНЯ**

IDENTIFICATION OF GEM TREATMENTS

У статті висвітлені способи покращення індивідуальних характеристик каміння та методи їх дослідження.

Ключові слова: облагородження, дорогоцінне каміння, метод дослідження, імітація, заповнення, свердління лазером, фарбування, покриття оболонкою, термообробка, опромінення, дефект.

The article highlights ways to improve the individual characteristics of stones and methods of their maintenance.

Key words: ennobling, precious stones, research method, imitation, filling, laser drilling, painting, coating, heat treatment, irradiation, defect.

На сьогодні облагородження вважається одним з найбільш затребуваних способів поліпшення характеристик каменя і застосовується до різних мінералів – від короля коштовностей алмазу до виробних каменів, які отримують ювелірну цінність тільки з натяжкою.

Облагороджені камені – це мінерали, оброблені особливим способом, які в результаті обробки змінюють свій зовнішній вигляд і фізичні властивості. Причому обробка в даному випадку не пов'язана з ограновуванням і поліруванням (тобто механічними способами), а включає інші процеси.

Способів облагородження дорогоцінного каміння наразі існує близько двох десятків. Деякі з них, звичайно, виявляються більш затребуваними, інші більш точковими, тобто такими, що застосовуються лише для конкретних мінералів. Але у разі правильного використання всі ці методи є безпечними та ефективними.

Термообробка (термічне забарвлення) – зміна природного кольору завдяки впливу високої температури без або із застосуванням хімічних реагентів для дифузійного забарвлення. Найчастіше для зміни та покращення кольору каменя використовують складні способи багатоступеневої термообробки. Зазвичай, цей процес застосовують для рубінів, сапфірів, берилів, турмалінів, танзанітів та для кварцу. Діагностують за допомогою мікроскопа при вивченні включень (Рис. 1, Рис. 2).

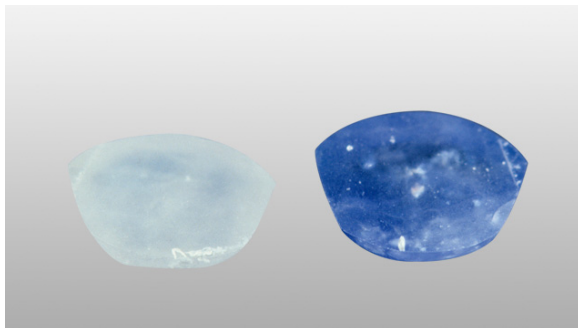

Рис.1. Зліва сапфір до термообробки, справа – після нагрівання

Рис. 2. Зміна кольору в танзаніті (цоїзиті) після термообробки

Фарбування – введення барвника в тріщини чи інші порожнини, які виходять на поверхню каменя. Найчастіше використовують для смарагдів, агатів, халцедонів, жадеїтів. Визначити можливо за допомогою мікроскопа та спектроскопа (Рис. 3).

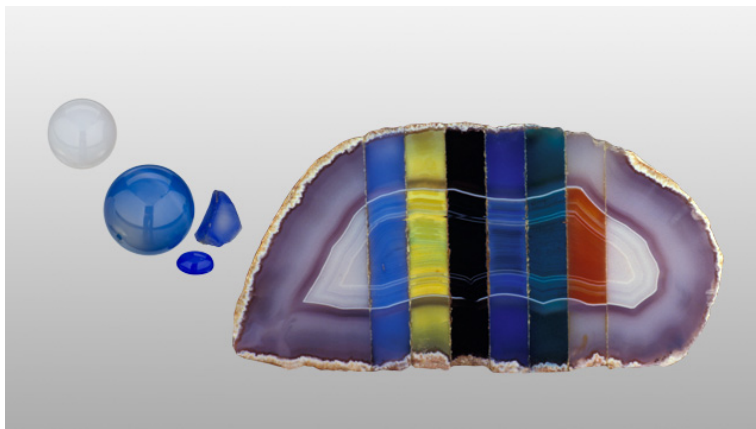

Рис. 3. Природний халцедон (агат), пофарбований в різні кольори

Заповнення (заліковування) – просочення, заповнення тріщин чи інших порожнин, які виходять на поверхню каменя, безбарвною речовиною (олією, воском, смолою, полімером, склом тощо) для покращення зовнішнього вигляду та міцності каменя. Найчастіше цей вид облагородження використовують для обробки смарагдів, берилів, рубінів, сапфірів, опалу, бірюзи, жадеїту. Визначення цього виду облагородження з використанням звичайного гемологічного обладнання можливе лише для смарагдів і берилів, коли встановлюють заповнювач за допомогою імерсійного мікроскопа (Рис. 4).

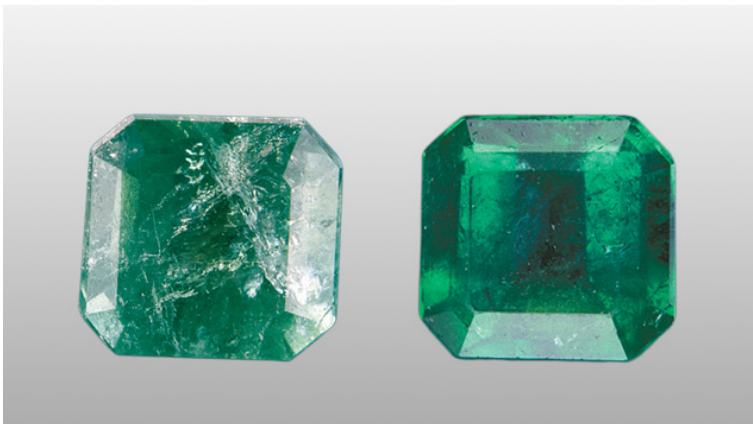

Рис. 4. Заповнення тріщин, які виходять на поверхню смарагда

Свердління лазером – використання лазера та активних хімічних реагентів для видалення внутрішніх дефектів (зазвичай, мінеральних включень) з подальшим заліковуванням каналу свердління. Використовують в основному для облагородження діамантів (Рис. 5).

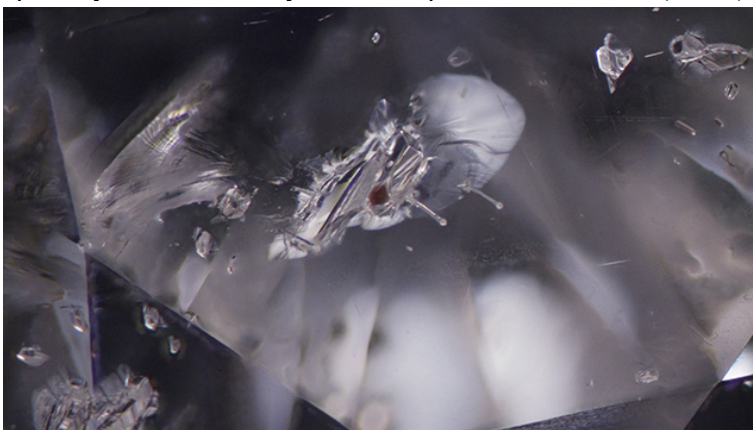

Рис. 5 Три отвори від свердління лазером у грані діаманта

Покриття оболонкою (поверхнєве забарвлення) – покриття каменя прозорою забарвленою оболонкою для посилення чи зміни кольору. Найчастіше використовують для діамантів, топазів, берилів, кварців, фіанітів, а також для підсилення кольору танзанітів. Діагностування цього виду облагородження можливе при застосуванні імерсійного мікроскопа для виявлення поверхневої оболонки або забарвлення (Рис. 6).

Опромінення (радіаційне забарвлення) – зміна природного кольору за рахунок впливу іонізуючого опромінення, а саме – опромінення каменя нейтронами, електронами або гамма-променями. Опромінення у більшості випадків дає постійний колір, який уже не змінюється, хоча відомі винятки.

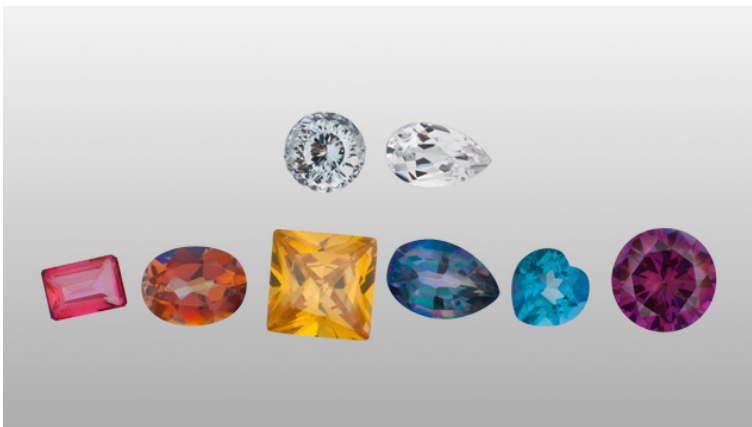

Рис. 6. Зверху безкольорові топази, знизу – покриті окислами металів

Найбільш масово цю технологію застосовують для виробництва блакитних топазів і всіх ювелірних різновидів кварців, а також кольорових діамантів (Рис. 7).

Рис.7. Безкольорові діаманти (зліва) можливо піддати штучному опроміненню надавши їм різні кольори. Деякі з опромінених – нагрівають для утворення додаткових кольорів (справа)

Обробка високим тиском та високою температурою (НРПТ) – дає можливість зменшити насиченість жовтого чи коричневого кольорів іноді до безбарвності, або отримати зеленуваті відтінки. Використовують для діамантів (Рис. 8).

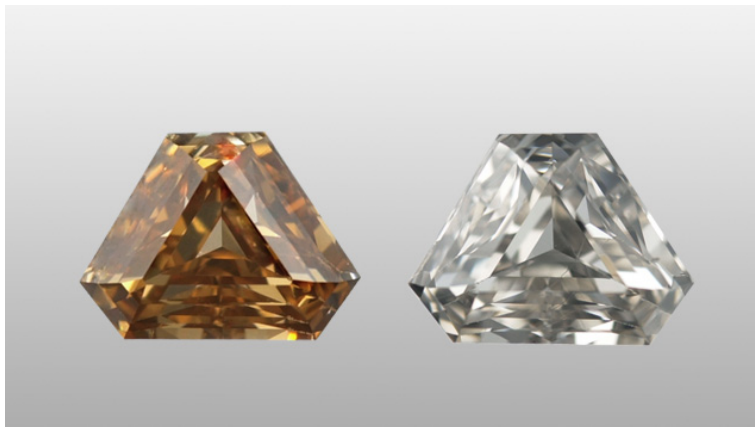

Рис. 8. Зміна атомної структури діаманта, внаслідок чого з коричневого можна отримати безбарвний камінчик

Перелік посилань

1. Беліченко О. П., Белевцев О. Р., Вишневська Л. І., Гаєвський Ю. Д., Донцова Г. Д., Зубарев С. М., Ладжун Ю. І., Татарінцева К. В. Атестація та експертна оцінка дорогоцінного каміння: навч. посіб. Київ: ДГЦУ, 2014.
2. Weldon R. An Introduction to Gem Treatments. URL : <https://www.gia.edu/gem-treatment#item-5>
3. Diamond grading ABC /Verena Pagel-Theisen G.G. FGA 2001. 321 с.
4. Gems@Gemology: the quarterly journal of gemological institute of America spring. 2021. (1). LVII-GIA.
5. Gems@Gemology: the quarterly journal of gemological institute of America fall. 2021. (3). LVII-GIA.
6. Гелета О. Л., Сурова В. М. Атестація та експертна оцінка напівдорогоцінного каміння: навч. посіб. Київ : ДГЦУ, 2016. 54 с.

УДК 343.98

Швидкова Олена Володимирівна

*кандидатка юридичних наук, завідувачка кафедри
кримінального процесу та криміналістики
навчально-наукового гуманітарного інституту*

Національна академія Служби безпеки України

Півень Володимир Володимирович

начальник відділення 3 відділу 3 управління

Головне слідче управління Служби безпеки України

**ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ**

**USE OF INFORMATION TECHNOLOGY TO ENSURE PRE-TRIAL
INVESTIGATION OF VIOLATION OF RULES OF THE WARFARE**

У повідомленні розглядаються актуальні питання використання сучасних інформаційних технологій для аналізу та узагальнення масивів даних, що зберігаються в матеріалах кримінальних проваджень щодо порушення законів та звичаїв війни. На думку авторів використання слідчими підрозділами Служби безпеки України програмних продуктів компанії Palantir сприятиме підвищенню ефективності документування воєнних злочинів.

Ключові слова: порушення законів та звичаїв війни, досудове розслідування, інформаційні технології.

The message considers topical issues of using modern information technologies for the analysis and generalization of data sets stored in the materials of the criminal proceedings concerning the violation of rules of the warfare. On the authors' opinion if the investigative units of the Security Service of Ukraine use Palantir software products it will help increase the efficiency of the war crimes documentation.

Key words: violation of rules of the warfare, pre-trial investigation, information technology.

В умовах триваючої повномасштабної збройної агресії рф проти України, яка супроводжується численними порушеннями з боку агресора визнаних міжнародною спільнотою положень Міжнародного гуманітарного права, у національних органів правопорядку виникає багато складнощів під час розслідування порушення правил та звичаїв війни, вчинених на території нашої держави. Різке зростання після лютого

2022 року кількості та масштабності вчинених рф воєнних злочинів є одним із факторів, що впливає на ефективність їх досудового розслідування. Так, за даними Офісу Генерального прокурора у 2021 році у Єдиному реєстрі досудових розслідувань було зареєстровано 172 кримінальних проваджень за ст. 438 КК України (Порушення правил та звичаїв війни). У 2022 році цей показник стрімко збільшився до 60 387 кримінальних проваджень, а за 10 місяців 2023 року становить 50 177 кримінальних проваджень [1]. При цьому, станом на жовтень 2023 року слідчими Служби безпеки України за ст. 438 КК України здійснювалося досудове розслідування у 53 694 кримінальних провадженнях відносно 208 осіб.

Наведені вище статистичні дані дають уявлення про масштабність викликів, з якими стикнулася українська система кримінального переслідування осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів. У матеріалах дослідження, проведеного у 2023 році Українською Гельсінською спілкою з прав людини привертено увагу на деякі проблемні питання організації й проведенні досудового розслідування міжнародних злочинів. Зокрема такі, як втрата доказів, обумовлена чисельністю ланцюжків передання матеріалів кримінального провадження між підрозділами різних рівнів та різних органів; витрата процесуальних сил і засобів на повторне проведення процесуальних дій підрозділами різного рівня; хаотичне, непослідовне і безсистемне зберігання матеріалів [2].

Для посилення спроможності національної правоохоронної системи щодо розслідування вказаних злочинів потребується покращення швидкості й ефективності обміну інформацією між відповідними органами досудового розслідування, оцифровування процесу обміну інформацією і досудового розслідування, створення єдиної платформи обміну і використання інформації [2, с. 44, 51].

Не викликає сумнівів, що під час збройного конфлікту слідчі, так само як і в умовах мирного часу, повинні докладати всіх можливих зусиль для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, що передбачає збір, фіксацію, дослідження і подальше зберігання процесуально значимих фактичних даних. Масовість, широкомасштабність та багатоепізодність воєнних злочинів, вчинюваних на території нашої держави, вимагає від слідчих володіння навичками аналізу, оцінки, впорядкування й інтерпретації великих обсягів інформації, що накопичується у матеріалах кримінальних проваджень. За таких обставин вкрай важливим і актуальним стає застосування органами досудового розслідування сучасних інформаційних технологій, зокрема програм штучного інтелекту, для вирішення тактичних і стратегічних завдань досудового розслідування (обрання тактики затримання підозрюваних, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; встановлення ключових суб'єктів кримінального правопорушення, зв'язків між ними та іншими

причетними до кримінально протиправної діяльності особами; побудова й перевірка слідчих версій; визначення пріоритетних напрямів досудового розслідування, прогнозування наслідків прийняття певних процесуальних рішень тощо).

Одним з прикладів застосування інформаційних технологій в правоохоронній діяльності є досвід Департаменту поліції Нового Орлеана, який використовував поліцейську технологію прогнозування, розроблену компанією Palantir для ідентифікації членів банд, відстежування зв'язків людей з членами банди, опису кримінальної історії, аналізу соціальних медіа-мереж та передбачення ймовірності того, що та чи інша особа вчинить насильство або стане жертвою [4].

Наразі американський розробник програмних рішень Palantir поставив нашої державі програмне забезпечення, яке дозволить здійснювати обробку даних, що містяться у заявах про вчинення воєнних злочинів, протоколах процесуальних дій та інших матеріалах кримінальних проваджень. Програмне забезпечення цієї компанії “поєднуватиме розвідувальні дані та супутникові зображення для побудови карти доказів, наприклад, встановлення близькості російського обладнання до місць злочину або об'єднання фотографій, які українці завантажили в соціальні мережі” [5].

Враховуючи значну кількість кримінальних проваджень, що розслідуються слідчими підрозділами органів безпеки за ст. 438 КК України, вбачається перспективним використання слідчими СБ України вказаних інформаційних технологій для аналізу та узагальнення великих масивів даних, отриманих під час здійснення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення, фіксацію і дослідження слідів злочинів, учинених в умовах воєнного стану на території України, а також здобутих оперативними підрозділами СБ України та іншими правоохоронними органами України за результатами оперативно-технічних заходів.

За допомогою програмних продуктів компанії Palantir можуть бути оптимізовані та пришвидшені ідентифікація причетних осіб, встановлення та пошук внутрішніх зв'язків між інформацією (відомостями, фактичними даними), що стосується зазначених вище злочинів і будь-якими іншими даними, отриманими з різних джерел (баз даних СБ України, баз даних інших правоохоронних органів та спецслужб, баз даних органів влади та інших баз даних, матеріалів кримінальних проваджень, відомостей ЗМІ, даних з супутникових знімків тощо).

Запровадження вказаної інформаційно-аналітичної діяльності дозволить прискорити процес документування воєнних злочинів та ідентифікації воєнних злочинців, налагодити дієву та оперативну взаємодію слідчих Головного слідчого управління зі слідчими регіональних органів СБ України, створити єдину платформу для обміну та використання інформації, яка дозволить об'єднувати та обробляти весь масив даних про порушення правил та звичаїв війни, вчинених рф на території нашої держави.

Перелік посилань

1. Офіс Генерального прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-resultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 22.11.2023 р.).
2. Ключові проблеми України у розслідуванні воєнних злочинів. Результати дослідження. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kliuchovi-problemy-ukrainy-u-rozsliduvanni-voiennykh-zlochyniv-rezultaty-doslidzhennia/> (дата звернення: 22.11.2023).
3. Козьменко А., Лебідь В., Крапивін Є., Войнова Н., Сапожнікова О. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2023. 130 с.
4. Тартачний О. Допомога Україні і неоднозначна репутація на Заході: чим відома компанія Palantir. URL : <https://speka.media/dopomoga-ukrayini-i-neodnozhasna-reputaciya-na-zaxodi-cim-vidoma-kompaniya-palantir-p1425p> (дата звернення: 22.11.2023).
5. Горбик В. ПЗ від Palantir допоможе у збиранні доказів воєнних злочинів росії на території України. URL : <https://dev.ua/news/pz-vid-palantir-dopomozhe-u-zbyranni-dokaziv-viiskovykh-zlochyniv-rosii-na-terytorii-ukrainy-1682346144> (дата звернення: 22.11.2023).

УДК 343+336

Шевченко Ігор Юрійович

заступник декана факультету № 3

Макарова Олена Павлівна

*кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри психології та педагогіки*

Зінченко Данііл Анатолійович

слухач магістратури факультету № 3

Харківський національний університет внутрішніх справ

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ФІНАНСОВОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА НЕЗАКОННИМ ВИВЕДЕННЯМ ГРОШЕЙ

ECONOMIC ASPECTS OF THE FIGHT AGAINST FINANCIAL CRIME AND ILLEGAL WITHDRAWAL OF MONEY

Запропонована тема є важливою і актуальною в контексті глобалізації та інтеграції ринків. Фінансова злочинність та відмивання грошей не лише

підривають економічну стабільність країн, але й спричиняють значущі втрати в їх бюджетах, що впливає на соціально-економічний розвиток націй. Для ефективного протистояння цим викликам необхідна комплексна стратегія, що поєднує законодавчі, адміністративні та економічні інструменти. Міжнародна співпраця, зокрема обмін інформацією, стандартизація підходів до контролю за фінансовими операціями та вдосконалення механізмів фінансового моніторингу, є ключовими в забезпеченні успіху в цій боротьбі. Боротьба з фінансовою злочинністю та “відмивання грошей” є важливим компонентом забезпечення стабільності та розвитку сучасної економіки. Врахування економічних аспектів цієї проблеми дозволяє формувати більш ефективні та цілеспрямовані стратегії протидії.

Ключові слова: довіра, фінансова проблема, юридична відповідальність, економічні наслідки.

The topic “Economic aspects of combating financial crime and money laundering” is important and relevant in the context of globalization and market integration. Financial crime and money laundering not only undermine the economic stability of countries, but also cause significant losses in their budgets, which affects the socio-economic development of nations. A comprehensive strategy combining legislative, administrative and economic instruments is needed to effectively face these challenges. International cooperation, in particular the exchange of information, the standardization of approaches to the control of financial transactions, and the improvement of financial monitoring mechanisms, are key to ensuring success in this struggle. In conclusion, it is worth noting that the fight against financial crime and money laundering is an important component of ensuring the stability and development of modern economies. Taking into account the economic aspects of this problem makes it possible to form more effective and targeted strategies for countering it.

Key words: trust, financial problem, legal responsibility, economic consequences.

У сучасному світі, де фінансові ринки стають все більш взаємопов'язаними, проблема фінансової злочинності та “відмивання грошей” постає на передньому плані як один з найбільших викликів для стабільності економік окремих країн та міжнародної економічної системи в цілому. Економічні аспекти цієї проблеми виявляються не лише в прямих втратах фінансових ресурсів, але й у викривленні економічних показників, дестабілізації ринкових відносин та підриванні довіри до фінансових інститутів. Незаконне виведення грошей та інші форми фінансової злочинності є не просто порушенням закону, але й фактором, який негативно впливає на інвестиційний клімат, спричиняючи збитки для національних економік. Ці дії не лише знижують доходи держави, але й відтікають ресурси, які могли б бути використані для соціального та економічного розвитку. Розуміння економічних наслідків фінансової злочинності та методів її відмивання дозволить сформулювати ефективні стратегії протидії, спрямовані на забезпечення стабільності, транспарентності та надійності фінансової системи в умовах постійної зміни світового порядку.

Фінансові втрати від злочинності в сучасних умовах глобалізації та інтеграції економічних систем набувають особливої актуальності, представляючи собою не лише прямі збитки для державного бюджету, але й непрямі втрати внаслідок відтоку інвестицій, погіршення інвестиційного клімату та зниження довіри до економічних інститутів країни. Основними факторами, які призводять до таких втрат, є відсутність ефективних механізмів контролю та моніторингу фінансових операцій, недоліки в законодавчій базі, а також проблеми з виконанням законів на практиці. Для забезпечення стабільності та динамічного розвитку національної економіки необхідно розробляти нові підходи та методи боротьби з фінансовою злочинністю, враховуючи специфіку конкретної економічної системи та зовнішні виклики [1].

Вплив на інвестиційний клімат є критичним фактором у формуванні стратегії економічного розвитку кожної країни. Інвестиційний клімат, будучи сукупністю умов, які сприяють або перешкоджають привабленню внутрішніх та зовнішніх інвестицій, безпосередньо залежить від ряду економічних, соціальних та політичних чинників. Одним з ключових аспектів, який впливає на інвестиційний клімат, є стабільність правового поля, зокрема в сфері захисту прав власності та гарантій повернення інвестицій. Нестабільність або невизначеність в законодавчій базі можуть змусити потенційних інвесторів утриматися від вкладень в економіку країни. Також важливим чинником є макроекономічна стабільність, включаючи стабільність валютного курсу, інфляційні очікування та державну фінансову політику. Всі ці елементи формують загальний образ країни в очах інвесторів та визначають, наскільки привабливою вона є для довгострокових вкладень. В умовах глобалізації та посиленої конкуренції між країнами за інвестиційний капітал, необхідно надавати особливу увагу покращенню інвестиційного клімату, адаптуючи національні стратегії до змінюваних умов світового ринку.

Методи боротьби з незаконним виводом грошей в сучасних умовах зазнають значних змін у відповідь на постійне адаптування механізмів фінансової злочинності до швидко змінюваних економічних та технологічних реалій [2]. Сучасні методи боротьби з відмиванням грошей базуються на трьох основних напрямках: законодавчому регулюванні, адміністративному контролі та технологічних інноваціях [3]. Законодавче регулювання включає в себе розробку та вдосконалення нормативних актів, які визначають механізми виявлення та перешкодження нелегальним фінансовим операціям, а також встановлюють відповідальність за їх проведення. Адміністративний контроль полягає в створенні та посиленні діяльності спеціалізованих органів фінансового моніторингу, які здійснюють нагляд за фінансовими інституціями та операціями, проводять аудит та аналіз великих та підозрілих операцій. Технологічні інновації відкривають нові можливості для автоматизації

процесів виявлення та протидії відмиванню грошей. Використання штучного інтелекту, блокчейн-технологій та великих даних може значно збільшити ефективність процесів виявлення та реагування на підозрілі фінансові транзакції [4].

В умовах постійної зміни тактики та стратегій злочинних структур, необхідно активно впроваджувати та адаптувати сучасні методи боротьби з відмиванням грошей, що враховують як національні особливості, так і глобальні тренди.

Отже, економічні розміри боротьби з фінансовою злочинністю та відмиванням коштів встановлюються як віддільні драйвери стабільності та прогресу національних економік. Злочинні фінансові дії негативно впливають на економічну структуру, що веде до дефіциту державних бюджетів, спотворенню даних та втраті довіри до банківських установ. Зростання такої злочинності серйозно погіршує інвестиційну атмосферу. Ризикові фінансові операції можуть спровокувати скептицизм серед інвесторів, що ускладнює приваблення капіталу для розвитку.

Застосування передових методик протидії незаконному виведенню коштів стає необхідністю. Інтеграція новітніх технологій, таких як системи штучного інтелекту, блокчейн та аналіз великих даних, стає ключовим елементом у протистоянні фінансовим зловживанням.

Втім, лише технології не роз'яснюють всієї проблематики. Потрібна глобальна стратегія, яка б включала законодавчі ініціативи, адміністративний нагляд та новітні технічні рішення. Співпраця на міжнародному рівні відіграє важливу роль у відповіді на транснаціональну природу такої злочинності. У підсумку, протидія фінансовим порушенням та відмиванню грошей вимагає спільних зусиль на різних рівнях управління. Інтегрований підхід та міжнародна кооперація є ключем до стабільності та захисту від злочинних фінансових загроз.

Перелік посилань

1. Парфентій Л. А. Роль судово-економічної експертизи у розслідуванні корупційних злочинів. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану*: зб. наук. праць. Харків : ХНУВС. 2022. С. 99-101. (Наук. парк “Наука та безпека”).

2. Репчонок А. Ю. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 874-878. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2022/214.pdf.

3. Репчонок А. Ю. Поняття, ознаки та класифікація злочинів у сфері економіки. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 2 (68). С. 278-284. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.47>.

4. Романюк В. В. Предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних злочинів. *Наукові перспективи*. 2023. № 2(32). С. 413-422. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2\(32\)-413-422](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2(32)-413-422).

УДК 343.98

Шевченко Світлана Григорівна

судовий експерт

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України*

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ
ТА АНАЛІЗУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ**

**THEORETICAL PRINCIPLES
OF RECEIVABLE ACCOUNTING AND ANALYSIS**

Основою функціонування будь-якого підприємства є система розрахунків, яка складається з розрахунків з дебіторами та кредиторами.

В умовах погіршення стану надходження платежів, які внаслідок вторгнення росії на територію України охопили всі сфери життя та суттєво вплинули на бізнес, ситуація розвивається швидко та іноді не передбачувано. Вітчизняний бізнес знаходиться в постійних умовах пошуку оборотних ресурсів, стимульованні розрахунків різними способами та аналізу впливу цих способів на платежі контрагентів, забезпечення своєчасності їх відображення в обліку та застосуванні інструментів моніторингу і контролю за розрахунками.

Мета і завдання дослідження. Аналіз необхідності використання у повному обсязі усіх інструментів підвищення ефективності обліку, аналізу, контролю за дебіторською заборгованістю та побудови ефективної системи управління нею.

Ключові слова: розрахунки, класифікація, облік, фінансовий контроль, законодавство, негативний вплив.

The basis of the functioning of any enterprise there is a settlement system that consists of settlements with debtors and creditors.

In the conditions of deterioration of the receipt of payments, which as a result of Russia's invasion of the territory of Ukraine covered all spheres of life and had a significant impact on business, the situation develops quickly and sometimes unpredictably. Domestic business is in constant conditions of searching for working resources, stimulating settlements in various ways and analyzing the impact of these methods on counterparty payments, ensuring the timeliness of their reflection in accounting and the application of monitoring and control tools for settlements.

Purpose and tasks of the research. Analysis of the need to fully use all tools for increasing the efficiency of accounting, analysis, control over receivables and building an effective management system.

Key words: calculations, classification, accounting, control, financial, legislation, negative impact.

Основою функціонування будь-якого підприємства система розрахунків, яка складається з розрахунків з дебіторами та кредиторами. В

умовах погіршення стану надходження платежів які внаслідок вторгнення росії на територію України охопили всі сфери життя та суттєво вплинули на бізнес ситуація розвивається швидко та іноді не передбачувано. Вітчизняний бізнес знаходиться в постійних умовах пошуку оборотних ресурсів, стимулюванні розрахунків різними способами та аналізу впливу цих способів на платежі контрагентів, забезпечення своєчасності їх відображення в обліку та застосуванні інструментів моніторингу і контролю за розрахунками.

Оскільки розрив між подіями поставки продукції і розрахунками може бути різним то на сучасному етапі розвитку господарських відносин уникнути дебіторської заборгованості не має можливості, що в свою чергу зумовлює необхідність використання у повному обсязі усіх інструментів підвищення ефективності обліку, аналізу та контролю за дебіторською заборгованістю та побудови ефективної системи управління нею.

Правильна класифікація дебіторської заборгованості дозволяє здійснювати ефективно її оцінку проводити аналіз та контроль. Особливої актуальності вона набирає на таких підприємствах, що працюють з великою кількістю дебіторів та у випадку систематичного не погашення заборгованості ними. У таких випадках особливої актуальності набуває в бухгалтерському обліку питання обчислення резерву сумнівних боргів, використання методів, критерії визнання дебіторської заборгованості, існування ймовірності отримання майбутніх економічних вигід, можливість достовірної оцінки, термін погашення дебіторської заборгованості та її зв'язок з операційним циклом, об'єкти, відносно яких дебіторська заборгованість виникла, своєчасність погашення боргів дебіторів.

Критерії класифікації дебіторської заборгованості, нарахування та списання дебіторської заборгованості та умов за яких це можливе, а також розкривається інформації щодо списання дебіторської заборгованості у примітках до фінансової звітності. За таких умов виникає необхідність дослідження сутності поняття резерву сумнівних боргів, методів його нарахування та можливості списання дебіторської заборгованості.

Так відповідно до ПСБО 10 “Дебіторська заборгованість” [3] передбачено два методи визначення резерву сумнівних боргів. Методи нарахування резерву сумнівних боргів та списання такої заборгованості, відносно якої є впевненість в її не погашенні здійснюється:

- із зменшенням нарахованої суми резерву сумнівних боргів;
- у випадку нестачі суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна заборгованість відноситься до складу інших операційних витрат;
- у випадку якщо створення резерву не передбачено для окремого виду дебіторської заборгованості при такому списанні її віднесення відбувається до складу інших операційних витрат.

Методи нарахування резерву сумнівних боргів, застосування коефіцієнта сумнівності, застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості на підставі питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході. Визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення.

Підходи щодо класифікації дебіторської заборгованості та особливості її оцінки формують передумови для її відображення в бухгалтерському обліку у складі активів підприємства. Кожен із видів дебіторської заборгованості має свої особливості такого відображення. В основу класифікації дебіторської заборгованості покладена природа такої заборгованості, яка на пряму залежить від об'єкта такої заборгованості, що в свою чергу дозволяє класифікувати її по групах з віднесенням її до відповідних рахунків.

Джерелом інформації про дебіторську заборгованість виступають звіт про фінансово-майновий стан (баланс) та примітки до фінансової звітності [5]. Автоматизація обліку дебіторської заборгованості спростила значну кількість процесів на підприємстві, бо сприяла веденню широкої аналітики з дебіторами в першу чергу з метою управлінського обліку, контролю, аналізу.

Наступним видом дебіторської заборгованості є заборгованість з підзвітними особами. Особливостями цього виду заборгованості є її виникнення в ході нормального операційного циклу та необхідність її відповідності вимогам законодавства щодо документального її підтвердження.

До заборгованості за нарахованими доходами пропонується відносити заборгованість яка виникає у випадку наявності розрахунків за дивідендами, процентами і роялті.

Враховуючи широкий перелік заборгованостей, які можуть бути не типовими для підприємства, може використовуватися рахунок 377 для обліку таких заборгованостей.[6] По цьому рахунку як правило, проходять заборгованості які не можливо ідентифікувати до попередніх видів дебіторської заборгованості. Таким чином обліковий процес дебіторської заборгованості тісно пов'язаний з її класифікацією, що в свою чергу підтверджує важливість правильної ідентифікації боргів. А отже і створює правильний обліковий процес.

Правильна організація облікового процесу не тільки сприяє правильному відображенню дебіторської заборгованості, а і створює оптимальні умови для її аналізу і контролю. Оскільки управління дебіторською заборгованістю направлене здебільшого на забезпечення ліквідності підприємства то виникає необхідність врахування таких важливих моментів:

– на ряду з дебіторською заборгованістю досить високу увагу потрібно приділяти управлінню потребою в грошових коштах та наявністю їх у

підприємства з урахуванням потреби сплати податків, виплати зарплати тощо;

– необхідність розробки кредитної концепції або політики роботи з контрагентами;

– аналіз стану забезпеченості підприємства оборотними ресурсами.

Так з метою контролю дебіторську заборгованість можна поділити на дві групи: нормальну і з порушенням строків оплати. При чому саме порушення строків оплати ще не є критичним для підприємства, але потребує особливої уваги і проведення відповідної роботи як юридичними відділами так і менеджментом підприємства. Джерелом інформації при здійсненні такого контролю в першу чергу, є договори з контрагентами, первинні документи (рахунки, накладні, податкові накладні, акти виконаних робіт, банківські виписки, авансові звіти, бухгалтерські довідки тощо).

Важливим питанням є оцінка дебіторської заборгованості для відображення її в балансі підприємства. Згідно зі П(С)БО 10 [3] дебіторська заборгованість має відобразитись у балансі за чистою реалізаційною вартістю, тобто за реальною сумою заборгованості, яку підприємство може мати.

Взагалі питання дебіторської заборгованості є дуже важливими і актуальними для функціонування будь-якого підприємства, особливо в сучасних українських умовах ведення бізнесу. Дебіторська заборгованість впливає на економічну діяльність будь-якого підприємства особливим чином: дебіторська заборгованість, яка протягом тривалого часу не повертається, а отже, що до неї на підприємстві виникає сумнів, стосовно її повернення, перш за все погіршує фінансовий стан підприємства, тобто відбувається погіршення платоспроможності підприємства, внаслідок недоотримання грошових коштів. Крім усього зазначеного відбувається погіршення оборотності грошових коштів, швидкості обертання коштів.

Велика сума заборгованостей, які існують між українськими підприємствами призводить до сумнівно відомої кризи неплатежів. Криза неплатежів призводить до гальмування розвитку ринків, на яких працюють дані підприємства, платіжна криза являє собою одне з найбільших негативних явищ у національній економіці в цілому.

Згідно з П(С)БО 10 дебітори – це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

Відповідно дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.

Класифікація дебіторської заборгованості:

I. За терміном погашення розрізняють:

- довгострокова дебіторська заборгованість
- поточну дебіторську заборгованість.

Довгострокова дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

Поточна дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

II. Дебіторська заборгованість буває забезпечена та незабезпечена (векселями).

III. Дебіторська заборгованість поділяється на безнадійну, сумнівну, дійсну.

Згідно з П(С)БО № 10, [3] безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.

Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості сума поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги з вирахуванням резерву сумнівних боргів.

Залежно від виникнення дебіторська заборгованість поділяється на дебіторську заборгованість за роботи, товари, послуги, векселі отримані, дебіторську заборгованість за розрахунками та іншу поточну дебіторську заборгованість.

Дебіторська заборгованість за товари, роботи та послуги виникає, коли підприємство реалізує товари в кредит, тобто з відстроченням платежу.

Векселі отримані – це заборгованість за розрахунками з покупцями, замовниками та іншими дебіторами по відвантаженій продукції (товарах), виконаних роботах і наданих послугах, які забезпечені одержаними векселями.

Вексель – це цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання особи, що видала вексель (векседавець) сплатити певну суму, коли настане встановлений термін на користь власника векселя (векселеотримувача).

При реалізації товарів у кредит підприємство має ризик непогашення всієї дебіторської заборгованості. Тому на підприємстві завжди є дебіторська заборгованість, щодо повернення якої є сумніви.

Сумнівний борг – це поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, послуги, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником.

Сумнівні борги завищують реальний результат від реалізації, тому, згідно з принципом обачності, підприємство повинне визначити можливі витрати від неповернення частини боргів покупцями у момент визначення доходу від реалізації, а не в тому періоді, коли покупці не змогли оплатити товар.

При визнанні дебіторської заборгованості безнадійною, тобто дебіторською заборгованістю, щодо якої існує впевненість щодо її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності, вона буде списана за рахунок резерву.

Поточна дебіторська заборгованість за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи та надані послуги, яка забезпечена векселями, обліковується на рахунок 34 “Короткострокові векселі одержані”.

Вексель посідає особливе місце в системі безготівкових розрахунків, оскільки може безпосередньо використовуватися для погашення боргових зобов’язань. Рішення щодо використання векселя обговорюється договором.

Векселі бувають прості та переказні, відсоткові та безвідсоткові.

Переказний вексель відрізняється від простого тим, що об’єднує більше трьох суб’єктів господарської діяльності. При передачі векселя як простого, так і переказного ставиться передавальницький запис на зворотному боці векселя.

Однією з переваг використання векселів у практиці господарської діяльності є можливість дострокового одержання за ним грошових коштів, дисконтування векселя у банку.

У процесі операційної діяльності підприємства виникає поточна дебіторська заборгованість, не пов’язана з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг). Для відображення такої облікової інформації Планом рахунків передбачено рахунок 37 “Розрахунки з різними дебіторами”.

За дебетом рахунка 37 “Розрахунки з різними дебіторами” відображається виникнення дебіторської заборгованості, за кредитом – її погашення чи списання. Аналітичний облік ведеться за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення й погашення.

Витрати майбутніх періодів – вид активу, який за своєю суттю є дебіторською заборгованістю. У складі витрат майбутніх періодів відображають витрати, що мали місце протягом поточного або попередніх звітних періодів, але належать до наступних, відображаються в окремому розділі Балансу.

Для обліку витрат майбутніх періодів використовують рахунок 39 “Витрати майбутніх періодів”.

За дебетом рахунку 39 “Витрати майбутніх періодів” відображається накопичення витрат майбутніх періодів, за кредитом – їх списання (роздає) та включення до складу витрат звітного періоду.

До витрат майбутніх періодів, відносяться витрати, пов’язані з підготовчими до виробництва роботами в сезонних галузях промисловості; з освоєнням нових виробництв та агрегатів; сплачені авансом орендні платежі; оплата страхового поліса; оплата торгового патенту; передплата на газети, журнали, періодичні та довідкові видання тощо.

Дебіторська заборгованість має значну питому вагу в складі поточних активів і впливає на фінансовий стан підприємства. Значення дебіторської заборгованості особливо зростає в період інфляції, коли іммобілізація власних оборотних активів стає дуже не вигідною. За даними

бухгалтерської звітності (ф. 1, ф. 2) можна визначити низку показників, що характеризують стан дебіторської заборгованості.

Якщо порівнювати показники дебіторської заборгованості будь-якого підприємства, можна зробити висновок щодо того, поліпшився чи погіршав стан розрахунків з покупцями проти минулого року. Якщо на підприємстві зросла сумнівна дебіторська заборгованість, а також загальна частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів, то можна зробити висновок про зниження ліквідності поточних активів у цілому, а отже, про погіршення фінансового стану підприємства.

Надзвичайно важливим є правильно вести документацію розрахунків: правильно та своєчасно заповнювати первинні документи, договори, всі їх реквізити, в установлені терміни передавати всі документи в бухгалтерію, контролювати всі розрахунки, оплату за продукцію, погашення дебіторської заборгованості.

Важливим елементом стратегічної системи обліку є забезпечення бухгалтерів-аналітиків, контролерів та інших користувачів інформацією для визначення фінансового стану підприємства на найближчу та віддалену перспективу.

Аналіз стану дебіторської заборгованості в системі управління підприємством потребує зовнішній і внутрішній аналіз, кількісний і якісний, визначення середньої величини дебіторської заборгованості, її частки у загальній сумі оборотних активів підприємства, оцінки дебіторської заборгованості за строками погашення, виявлення ризиків і загроз щодо неповернення.

Але аналіз є лише однією із складових частин управління дебіторською заборгованістю. Для того щоб забезпечити стабільність фінансового стану підприємства, зростання його платоспроможності, необхідно приділяти увагу й іншим її складникам, які потребують подальшого більш детального дослідження.

Перелік посилань

1. Податковий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст.112.
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність: Закон України від 16.07.99 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 “Дебіторська заборгованість”, затв. наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999 № 237, зареєстр. в Мінюсті України 25.10.1999 за № 725/4018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 “Зобов’язання”, затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 № 20, зареєстр. в Мінюсті України 11.02.2000 за № 85/4306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00#Text>
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, затв. Наказом Міністерства фінансів України від

07.02.2013 № 73, зареєстр. в Мінюсті України 28.02.2013 за № 336/22868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>

6. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291, зареєстр. в Мінюсті України 21.12.1999 за № 893/4186. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>

УДК 343.98

Шишов Микола Анатолійович

завідувач відділу досліджень з питань землеустрою та оцінки земель лабораторії інженерно-технічних видів досліджень

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВИЛ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ З 01.01.2024 (ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ)

FEATURES OF LAND MARKET FUNCTIONING RULES OF AGRICULTURAL PURPOSE FROM 01.01.2024 (DURING THE RULE OF MARITAL STATE IN UKRAINE)

У статті висвітлені проблемні аспекти функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення під час воєнного стану в Україні.

Ключові слова: земельна ділянка, право власності, площа, гектар, ринок, володіння, земельна реформа, російська агресія.

The article highlights the problematic aspects of the functioning of the agricultural land market during the martial law in Ukraine.

Key words: land plot, ownership, area, hectare, market, ownership, land reform, russian aggression.

Статтею 130 Земельного кодексу України визначено, що набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення можуть:

- а) громадяни України;
- б) юридичні особи України, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади;
- в) територіальні громади;
- г) держава.

Загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина України не може перевищувати

десяти тисяч гектарів. Загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності юридичної особи (крім банків) не може перевищувати загальної площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які можуть перебувати у власності всіх її учасників (членів, акціонерів), але не більше десяти тисяч гектарів. При цьому, якщо громадянину України належить право власності на частку у статутному (складеному) капіталі, у пайовому фонді юридичної особи або лише на окремі акції, паї, для цілей цієї статті вважається, що такому громадянину, крім земельних ділянок, що належать йому на праві власності, також належить право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення загальною площею, що дорівнює площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності юридичної особи, учасником (членом, акціонером) якої він є, помноженої на розмір частки такого громадянина, вираженої у відсотках, у статутному (складеному) капіталі, пайовому фонді цієї юридичної особи.

Однак, дія цієї норми закону обмежена п. 15 ч. а) Перехідних положень Земельного кодексу України, в якому зазначено, що загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина України не може перевищувати ста гектарів.

Зазначений пункт Перехідних положень діє до 1 січня 2024 року.

Однак, збільшення норм володіння землями сільськогосподарського призначення з початком військової агресії російської федерації призвело до значного занепокоєння збоку малого та середнього аграрного бізнесу спільноти України.

З огляду на те, що українські аграрії переживають найскладніші часи за всю історію незалежності України. Внаслідок війни агропідприємства вже другий рік поспіль працюють у збиток, щодня зазнають фінансових втрат через заблоковані порти, логістичні проблеми та низькі ціни на збіжжя. Росія й надалі атакує аграрну інфраструктуру та прицільно знищує зернові елеватори і порти. Значна частина сільгоспугідь замінована, велика кількість підприємств досі залишаються на окупованих територіях.

Для відчизнаних аграріїв, як і для пересічних селян, новим викликом стане другий етап земельної реформи, що розпочнеться з 1 січня 2024 року. Максимальний розмір земельної ділянки, який зможе придбати одна особа, збільшиться з нинішніх 100 до 10000 гектарів.

На думку більшості аграріїв, такі законодавчі зміни є недоцільними в умовах війни та призведуть до знищення малого та середнього агробізнесу. Ці категорії аграріїв не мають коштів на купівлю землі та не можуть залучити на це кредити, а отже, не матимуть змоги придбати землю.

Посуті, під час війни малий і середній бізнес – це основа економіки, що створює понад 60% ВВП, 7 млн робочих місць та майже 40% податкових надходжень. Саме аграрії – представники бізнесу, які забезпечують економічну життєдіяльність країни з перших днів війни.

У аграріїв немає коштів, а тому збільшення ліміту с/г земель у власності, за нинішніх умов, на думку вітчизняних аграріїв, призведе до скупівлі землі за безцінь олігархами та корупціонерами. Сьогодні вкрай важливо підтримати відчизняний аграрний бізнес, який надає постійну підтримку ЗСУ.

Все частіше серед аграрної спільноти лунає думка про те, що необхідно залишити до закінчення війни та ще на два роки після перемоги чинний ліміт на купівлю у 100 тис. га.

Поряд з цим, з початком повномасштабного вторгнення росії та введенням в Україні воєнного стану державні публічні сервіси були заблоковані з метою забезпечення безпеки даних громадян. Цей крок став невід'ємною частиною стратегії захисту національної інформаційної безпеки та територіальної цілісності.

Серед переліку заблокованих сервісів були й такі важливі інструменти, як Публічна кадастрова карта України, що надає доступ до важливих геодезичних та кадастрових даних. Цей сприяло уникненню можливих загроз та захисту від витоку конфіденційної інформації, яка може бути використана проти України в умовах конфлікту.

Поступово, з відновленням контролю над територіями агресора, деякі державні сервіси відновили свою роботу. Проте певні частини територій України досі залишаються під окупацією, тому проблема безпеки даних залишається актуальною.

Публічна кадастрова карта України, яка доступна на сайті Держгеокадастру, залишається недоступною для громадян у зв'язку з цими обставинами. Ця недоступність є необхідним заходом для збереження конфіденційності та недопущення можливого використання даних у шкоду Україні та її громадянам.

Доки деякі території України залишаються під контролем окупантів, публічна кадастрова карта не буде доступна для широкого користування. Це рішення буде переглянуто та змінено лише після скасування режиму воєнного стану та повного відновлення територіальної цілісності України.

Тобто, відсутність вільного доступу громадського суспільства до сервісів Держгеокадастру, зокрема до Публічної кадастрової карти, ускладнює контроль з боку суспільства за змінами форм власності, цільовим призначенням земельного фонду України та інше.

Резюмуючи вищевикладене, можливо дійти висновку про те, що розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні в умовах дії воєнного стану має відбуватися з дотриманням принципу розумної обережності з урахуванням особливостей теперішнього часу та законних інтересів всіх учасників цього ринку.

Перелік посилань

1. Земельний кодекс України (чинна ред. від 09.08.2023). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 3-4. Ст. 27.

2. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI (ред. станом на 18.05.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>

3. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>

4. Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 №1531. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2021-%D0%BF#Text>

УДК 343.98

Юсупов Володимир Васильович

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з
проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології
навчально-наукового інституту № 2*

Національна академія внутрішніх справ

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОДОРОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE USE OF ODOROLOGICAL INFORMATION DURING THE INSPECTION OF THE SCENE OF THE INCIDENT

Зазначено про спеціалістів, які залучаються до проведення огляду місця події з метою виявлення та дослідження одорологічної інформації. Наголошено на взаємодії інспекторів-кінологів Національної поліції з судовими експертами-одорологами, що визначено нормативно-правовими документами. Сформовано пропозиції щодо удосконалення використання одорологічної інформації на місці події шляхом організації послідовної роботи відповідних спеціалістів з урахуванням події вчиненого кримінального правопорушення.

Ключові слова: одорологія, запаховий слід, огляд місця події, інспектор-кінолог, експерт-одоролог.

It is mentioned about the specialists who are involved in the inspection of the scene of the incident in order to identify and study odorological information. The interaction of canine inspectors of the National Police with forensic experts and odorologists is emphasized, which is defined by regulatory and legal documents. Proposals have been made to improve the use of odorological information at the scene by organizing the consistent work of relevant specialists taking into account the event of the committed criminal offense.

Key words: odorology, odor trail, inspection of the scene, canine inspector, odor-expert.

Розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах вимагає використання нових підходів до дослідження різноманітних джерел слідової інформації. Сьогодні в Україні сліди запаху (одорологічні сліди) використовуються для розкриття, розслідування та запобігання різних видів кримінальних правопорушень. Вирішенню вказаних завдань сприяє застосування знань та практичних навичок у такій галузі криміналістичної техніки як одорологія.

Використовуючи можливості техніко-криміналістичного забезпечення дослідження запахових слідів, дотримуючись правил роботи із різними предметами і речовинами, інформацією про сліди, використовуючи допомогу кінологів та службових собак, можна досягти поставлених завдань під час проведення огляду місця події, інших процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів. З цією метою до криміналістичної діяльності залучаються такі спеціалісти як інспектор-кінолог зі службовою собакою, спеціаліст-криміналіст, експерт-одоролог. Також цінною є допомога спеціалістів у галузі ветеринарії під час виявлення, дослідження, використання запахових слідів у кримінальному провадженні і доказуванні обставин кримінального правопорушення

Комплексне використання під час розслідування кримінальних правопорушень методів, засобів та прийомів роботи з одорологічною інформацією шляхом залучення для огляду місця події широкого кола суб'єктів, а саме: інспектора кінологічної служби та спеціаліста-криміналіста Національної поліції України (*далі – НПУ*), які допомагають збирати запахову інформацію; а також слідчих, які здійснюють кримінальне провадження та експертів Експертної служби МВС України, які проводять судово-одорологічну експертизу й надають висновок експерта, дозволяє значно підвищити ефективність розслідування. Запахові сліди як джерело доказів у кримінальному провадженні є предметом лабораторного (інструментального) дослідження.

На сьогодні, у підрозділах НПУ успішно функціонує Кінологічна служба. З початком повномасштабної військової агресії РФ проти України поліцейські кінологи ефективно виконують оперативно-службові та службово-бойові завдання у межах своєї компетенції. Зокрема, на поліцейських блокпостах кінологів без службових собак було залучено 5751 раз, зі службовими собаками – 12054 разів для виконання службово-бойових завдань, забезпечення громадського порядку і безпеки, патрулювання, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян. Для надання допомоги в евакуації громадян з урахуванням військових загроз кінологи поліції залучалися понад 26,3 тис. разів. За допомогою службових собак поліції виявлено та вилучено 4967 одиниць зброї та набоїв, 67,3 кг вибухівки, понад 147,1 кг наркотичних засобів, тощо. Кінологічні підрозділи НПУ постійно виконували і продовжують виконувати завдання по боротьбі зі

злочинністю, розкриттю злочинів, протидії незаконному обігу зброї, наркотичних речовин, пошуку вибухівки, трупів, місць масових захоронень, забезпечення публічної безпеки та порядку. Більшість виявлених ними предметів, заборонених до обігу, стають об'єктами судових експертиз у межах кримінальних проваджень [1, с. 6].

На місці кримінального правопорушення обставини вчиненого фіксує слідчо-оперативна група (*далі – СОГ*). До її складу можуть входити кінологи та інші спеціалісти, які спроможні здійснювати збір запахових слідів.

Відповідно до Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України (*далі – Інструкція*), що затверджена наказом МВС України від 01.11.2016 № 1145 [2], у проведенні оглядів місць подій беруть участь кінологи зі службовими собаками, які входять у склад СОГ. Службові собаки поділяються на розшукових, патрульно-розшукових, вартових, конвойних та спеціальних (з пошуку вибухових речовин, вогнепальної зброї, наркотичних засобів, трупів, для проведення одорологічної вибірки (собаки-детектори)) (п. 1.14 Інструкції). Отже, для допомоги у збиранні запахових слідів з метою проведення подальшої одорологічної вибірки мають використовуватися спеціальні собаки (собаки-детектори). Водночас, у п. 4.1 цієї Інструкції зазначено, що з метою проведення вибірки людини та речей, пошуку речових доказів та інших завдань використовуються розшукові собаки.

Службові собаки, як правило розшукові, для пошуку підозрюваних осіб за їх запаховими слідами та виявлення речових доказів застосовуються на місцях вчинення вбивств, зґвалтувань, розбоїв, грабежів, тілесних ушкоджень, різних крадіжок, підпалів, інших неочевидних злочинів для їх розкриття. Рішення про застосування службового собаки (собак) на місці події приймає старший слідчо-оперативної групи (старший операції) на основі інформації (пропозицій) кінолога щодо доцільності такого застосування.

Збір та збереження запахових слідів і предметів для використання їх розшуковими собаками чи собаками-детекторами у ході огляду місця події здійснюється з дозволу керівника (старшого) групи після його фотографування, відповідно до п. 4.18 Інструкції [2].

Отже, кінолог із спеціальним собакою (собакою-детектором) оглядає місце вчинення кримінального правопорушення, доповідає слідчому – керівнику СОГ про можливість збору запахових слідів та після отримання його дозволу здійснює відповідні маніпуляції щодо збирання запахових слідів. При їх вилученні і пакуванні собака-детектор не використовується, всі процедури із слідами запаху кінолог може здійснювати самостійно.

Участь в огляді місця події може брати експерт, якого залучають як спеціаліста відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби

Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 03.11.2015 № 1139 [3]. Для збору слідів запаху доцільно залучати експерта-одоролога або іншого спеціаліста з ветеринарною освітою. Такі фахівці працюють на місці події без спеціальних собак. Вони володіють спеціальними знаннями у галузі криміналістичної одорології та мають практичні навички збирання запахових слідів людини з певного місця. Залучений спеціаліст повинен першим, з-поміж членів СОГ, оглянути місце події і повідомити керівнику групи про наявність запахових слідів на місці події і можливість їх вилучення. Експерт-одоролог робить свої припущення про наявність запахових слідів на основі уявлень про ймовірні місця скупчення запахових слідів злочинця.

Експерти не можуть використовувати своїх спеціальних собак для виявлення запахових слідів, оскільки у подальшому ці ж біодетектори будуть брати участь в одорологічній експертизі. А це буде суперечити принципам кримінального провадження (наприклад, робота спеціального собаки на місці події і подальше її використання під час судово-одорологічної експертизи є обставиною, яка викликає обґрунтовані сумніви в неупередженості учасників і засобів експертного дослідження).

Пропонується більш ефективна організація роботи СОГ на місці події в аспекті збирання запахових слідів. Кінолог з використанням собаки-детектора виявляє запахові сліди, потім він з дозволу старшого СОГ може здійснити пошук, переслідування і затримання злочинця, який залишив місце кримінального правопорушення. Спеціаліст-одоролог на місці події фіксує, вилучає та пакує виявлені запахові сліди, які у подальшому будуть надані для проведення судово-одорологічної експертизи.

Перелік посилань

1. Юсупов В. В., Антошук А. О., Приходько Ю. П. та ін. Використання службових собак кінологічними підрозділами Національної поліції України для виявлення вибухових речовин в умовах воєнного стану : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 46 с.

2. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 01.11.2016 № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text> (Дата звернення: 21.11.2023).

3. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 03.11.2015 № 1139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> (Дата звернення: 21.11.2023).

УДК 343.98

Яценко Іван Володимирович

*доктор ветеринарних наук, професор,
провідний науковий співробітник лабораторії фізичних, хімічних,
біологічних та ветеринарних досліджень*

Сімакова-Єфремян Елла Борисівна

*доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і
техніки України, заступниця директора з наукової роботи*

*Національний науковий центр
“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”
Міністерства юстиції України*

НАУКОВІ РОЗРОБКИ В СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

SCIENTIFIC DEVELOPMENTS IN FORENSIC VETERINARY EXAMINATION AND THEIR IMPACT ON THE PROSPECTS OF IMPROVING THE ADMINISTRATIVE LEGISLATION OF UKRAINE REGARDING ANIMAL CRUELTY

Проаналізовано вплив наукових розробок представників харківської школи судових експертів на перспективи удосконалення адміністративного законодавства України щодо жорстокого поводження з тваринами. Запропоновано у статті 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення виокремити 6 частин.

Ключові слова: судово-ветеринарна експертиза, тварина, жорстоке поводження, удосконалення адміністративного законодавства.

The impact of the scientific developments of representatives of the Kharkiv school of forensic experts on the prospects of improving the administrative legislation of Ukraine regarding animal cruelty is analyzed. It is proposed to separate 6 parts in Article 89 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

Key words: forensic veterinary examination, animal, cruel treatment, administrative legislation, improvement.

Забезпечення тваринам благополуччя, а також їх захист від жорстокого поводження передбачене міжнародно-правовими нормами, у т. ч. Європейським законодавством [1]. Специфіка правового регулювання відносин стосовно тварин в Україні та зарубіжних країнах зачіпає багато

моральних аспектів, що підлягають врахуванню в практиці юриспруденції, оскільки тварини є живими істотами, мають почуття та волю, необхідність у постійному задоволенні фізіологічних потреб: їжі, воді, сні, повітрі, достатній кількості рухів, контактах із собі подібними, у природній активності та інші потреби, що також знаходить відображення в законодавстві [2].

Законодавство України та інших країн світу щодо захисту тварин від жорстокого поводження поширюється на такі види діяльності, як скотарство, мисливське господарство, полювання, рибальство, розведення, утримання і використання домашніх непродуктивних, а також сільськогосподарських тварин, використання тварин у видовищних заходах, з навчально-науковими цілями, у тестуванні і виробництві біологічних препаратів [3, 4].

Єдиним способом об'єктивного встановлення шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, в результаті жорстокого поводження є судово-ветеринарна експертиза, яка вперше в Україні започаткована на державному рівні у 2019 р. за ініціативи Інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса" Міністерства юстиції України (нині – Національний науковий центр "Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса" [5]. За незначний проміжок часу, який минув від того часу, вченими харківської наукової школи судово-ветеринарних експертів розроблено методики, підготовлено методичні рекомендації, опубліковано численні наукові роботи щодо судово-ветеринарної експертизи, яка є науково обґрунтованим засобом доказування у судочинстві.

Новітні наукові дослідження у сфері судово-ветеринарної експертизи стосуються її теоретичних засад, визначення шкоди, заподіяної здоров'ю тварин, їх каліцтва, дослідження трупів тварин тощо. Необхідність включення до наслідків жорстокого поводження з твариною такої категорії як заподіяна здоров'ю тварини шкода, зумовлена тим, що адміністративне законодавство України захищає моральні засади суспільства в частині ставлення до тварин, моральні принципи, цінності, що склалися в суспільстві. Суспільна шкода цього правопорушення полягає у тому, що жорстокість, проявлена щодо тварин, стає нормою поведінки, поширюється і на взаємини з людьми [6, 7].

Всі зазначені напрацювання в судово-ветеринарній експертизі дають можливість аргументовано, на науковій основі диференціювати злочини жорстокого поводження із тваринами від адміністративних правопорушень. Таким чином, внесення змін і доповнень до ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – *КУпАП*) [8] щодо посилення відповідальності за жорстоке поводження з тваринами продиктоване, передусім, необхідністю адаптації законодавства України у сфері захисту тварин від жорстокого поводження до законодавства Європейського Союзу, зокрема, захисту їх від страждань і загибелі,

захистом їх від незаконних дій, укріплення моральності й гуманності суспільства, а також деталізації окремих частин зазначеної статті, необхідністю встановлення адміністративної відповідальності за порушення регламентованих правил поведження з тваринами, що виключають жорстокість.

Адміністративна відповідальність за жорстоке поведження із тваринами передбачена ст. 89 КУпАП. Проте подібну назву має також ст. 299 Кримінального кодексу України (далі – *КК*) [9]. У зв'язку з тим, що адміністративні правопорушення – це суспільно-шкідливі діяння, на відміну від кримінальних правопорушень, що мають суспільно-небезпечний характер, є необхідність розмежувати назви ст. 299 КК України та ст. 89 КУпАП. Отже, пропонуємо змінити назву статті 89 КУпАП на таку: *“Порушення правил, що виключають жорстокість поведження з хребетними тваринами”*.

Проблемні аспекти адміністративної відповідальності за жорстоке поведження з тваринами впливають із аналізу ст. 89 КУпАП, з-поміж них такі. Чинна редакція ст. 89 КУпАП складається з чотирьох частин. Диспозиція частини першої зазначеної статті передбачає відповідальність за діяння, що становить жорстокість до тварин, проте воно не призвело до тілесних ушкоджень, каліцтва чи смерті, це, зокрема, такі діяння, як знущання над ними, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, а також залишення тварини напризволяще, порушення правил утримання та поведження з тваринами.

У чинній редакції статті 89 КУпАП (закон № 1684-IX від 15.07.2021) використовується термін “тварини”, що не дозволяє категорично, чітко і об'єктивно встановити предмет правопорушення та сферу застосування цієї статті на практиці, оскільки відповідно до статті 1 Закону України “Про захист тварин від жорстокого поведження” [2], тварини – біологічні об'єкти, що належать до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові, проте відповідно до ст. 1 Закону України “Про ветеринарну медицину” [10] тваринами є ссавці, свійська птиця, птахи, бджоли, комахи, риби, ракоподібні, моллюски, жаби, амфібії та рептилії.

Таким чином, до біологічних об'єктів належать не лише тварини, що знаходяться на вищих щаблях зоологічної систематики – птахи, ссавці, а й нижчі – починаючи від одноклітинних організмів (інфузорії, комахи, черви, моллюски тощо). Виходячи з наведеного, адміністративне стягнення формально може бути застосоване, наприклад, за знищення шкідників рослин (комах, жуків тощо) і тварин (комах, кліщів, гельмінтів) під час боротьби з ними, оскільки вони також є об'єктом фауни.

У зв'язку із цим пропонуємо вважати предметом адміністративного правопорушення за ст. 89 КУпАП лише *хребетних тварин*, що мають кістковий хребет, кровоносну і нервову системи, в т. ч. головний і спинний

мозок, незалежно від: належності тварини (приватна, державна, комунальна), умов мешкання (в неволі, природних ареалах), продуктивності (продуктивні, не продуктивні), місця утримання (свійські, дикі, зоопаркові, безпритульні), цілей використання (в кінематографічних, спортивних, видовищних заходах, експериментальних цілях), віку (молоді, зрілі, старі), статі (самці, самки), тривалості (короткочасне, тривале, інтенсивне, мляве), під час певних дій із ними (відтворення й розведення, утримання, годівля, використання, полювання, видовищні заходи, перевезення, підготовка до первинної переробки на бійнях чи інших м'ясопереробних підприємствах, проведення лабораторних досліджень, лікування, евтаназія), стану (порадний, безпорадний).

Тип хребетних тварин в зоологічній систематиці включає декілька класів тварин, зокрема клас риби, клас земноводні (жаби, саламандри, третони тощо), клас плазуни (ящірки, змії, черепахи), клас птахи і клас ссавці (собаки, коти, жуйні тварини, коні, свині тощо).

Частину першу чинної ст. 89 КУпАП вважаємо доречним розподілити на дві самостійні частини – першу і другу. Так, у запропонованій редакції частини 1 ст. 89 КУпАП слід передбачити відповідальність за діяння, пов'язані із порушенням встановлених правил, що виключають жорстокість поводження з хребетними тваринами, зокрема за діяння, які не передбачають тілесних ушкоджень. З огляду на зазначене, пропонуємо диспозицію ч. 1 ст. 89 КУпАП викласти в такій редакції: “Порушення правил, що виключають жорстокість поводження з хребетними тваринами, – залишення їх напризволяще або в небезпеці для життя, порушення гігієнічних умов утримання, годівлі, перевезення, проте не спричинили розладу здоров'я, тілесних ушкоджень, каліцтва чи смерті”.

Санкції за ч. 1 чинної ст. 89 КУпАП передбачають накладення штрафу від 200 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – *н.м.д.г.*) з конфіскацією тварини, якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я. У запропонованій нами редакції ч. 1 ст. 89 КУпАП слід зберегти розмір штрафних санкцій, тобто від 200 до 300 *н.м.д.г.* Проте, необхідно доповнити перелік видів адміністративного покарання такими, як громадські роботи на строк 40 годин, виправні роботи на строк 1 місяць з обов'язковою конфіскацією тварини, яка постраждала від насильницьких дій через порушення встановлених правил поводження з хребетними тваринами.

Отже, вважаємо за доцільне сформулювати частину 1 ст. 89 КУпАП таким чином: “Порушення правил, що виключають жорстокість поводження з хребетними тваринами: залишення їх напризволяще або в небезпеці для життя, порушення гігієнічних умов утримання, годівлі, перевезення, проте не спричинили тілесних ушкоджень, каліцтва чи смерті, – тягнуть за собою накладання штрафу від двохсот до трьохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або громадські роботи на

строк сорок годин, або виправні роботи на строк один місяць з обов'язковою конфіскацією тварини, яка постраждала від насильницьких дій через порушення встановлених правил поводження з хребетними тваринами”.

У запропонованій нами редакції частини 2 ст. 89 КУпАП вважаємо за необхідне передбачити окрему відповідальність за діяння, пов'язані із порушенням встановлених правил, що виключають жорстокість поводження з хребетними тваринами, зокрема за діяння у вигляді фізичного насильницького впливу на тварину: знущання над тваринами, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю і страждань, проте не спричинило розладу здоров'я, тілесних ушкоджень, каліцтва чи смерті. З огляду на зазначене, пропонуємо диспозицію ч. 2 ст. 89 КУпАП викласти в такій редакції: *“Порушення правил, що виключають жорстокість поводження з хребетними тваринами – знущання над тваринами, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю і страждань, проте не спричинило розладу здоров'я, тілесних ушкоджень, каліцтва чи смерті”.*

Новелою санкцій до запропонованої частини 2 ст. 89 КУпАП є збільшення штрафних меж з 200–300 н.м.д.г. – у чинній редакції, до 300–400 н.м.д.г. – у запропонованій редакції. Отже, пропонуємо доповнити перелік санкцій частини 2 зазначеної статті КУпАП такими видами покарань як громадські роботи на строк від 40 до 60 годин, виправні роботи на строк від 1 до 2 місяців, адміністративний арешт на строк до 15 днів з обов'язковою конфіскацією тварини, яка постраждала від насильницьких дій за порушення встановлених правил гуманного поводження з хребетними тваринами.

У цілому пропонуємо частину 2 ст. 89 КУпАП викласти в такій редакції: *“Порушення правил, що виключають жорстокість поводження з хребетними тваринами – знущання над тваринами, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю і страждань, проте не спричинило розладу здоров'я, тілесних ушкоджень, каліцтва чи смерті, – тягнуть за собою накладання штрафу від трьохсот до чотирьохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або громадські роботи на строк від сорока до шестидесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти днів з обов'язковою конфіскацією тварини, яка постраждала від насильницьких дій за порушення встановлених правил гуманного поводження з хребетними тваринами”.*

В частині 3 запропонованої редакції ст. 89 КУпАП необхідно передбачити відповідальність за дії, зазначені у частинах 1 і 2, вчинені стосовно двох і більше хребетних тварин, або групою осіб, або організованою групою.

Крім штрафних санкцій у межах 300–500 н.м.д.г., новелою санкцій за ч. 3 ст. 89 КУпАП слід визначити такі: громадські роботи на строк

шістдесят годин, або виправні роботи на строк два місяці, або адміністративний арешт на строк п'ятнадцять діб із обов'язковою конфіскацією тварин, що постраждали від насильницьких дій із порушення встановлених правил гуманного поводження з хребетними тваринами.

Таким чином, зміст ч. 3 ст. 89 КУпАП слід викласти у такій редакції: *“дій, зазначені у частинах 1 і 2, вчинені стосовно двох і більше хребетних тварин, або групою осіб, або організованою групою, – тягнуть за собою накладання штрафу від чотирьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадські роботи на строк шістдесят годин, або виправні роботи на строк шістдесят діб, або адміністративний арешт на строк п'ятнадцять діб з обов'язковою конфіскацією тварини, яка постраждала від насильницьких дій порушення встановлених правил гуманного поводження з хребетними тваринами”*.

Зміст частини 3 у чинній редакції ст. 89 КУпАП вважаємо за необхідне залишити без змін, проте її порядковий номер у запропонованій нами редакції зазначеної статті буде 4: *“Порушення Правил транспортування тварин, – тягне за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, – тягне за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян”*.

Аналогічно, зміст частини 4 у чинній редакції ст. 89 КУпАП вважаємо за необхідне залишити без змін, проте її порядковий номер у запропонованій нами редакції зазначеної статті стане 5: *“Дії, передбачені частиною п'ятої цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення, – тягнуть за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян”*.

З метою врегулювання вищезазначених питань нами розроблено пропозиції до проекту Закону України “Про внесення змін до ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо жорстокого поводження з тваринами”.

Резюмуючи, зазначимо, що сформульовані зміни до ст. 89 КУпАП можуть бути запропоновані для деталізації видів суспільно-шкідливих діянь щодо порушення встановлених правил, що виключають жорстокість поводження з хребетними тваринами, правил та деталізують відповідальність за відповідні адміністративні правопорушення.

Перелік посилань

1. Pejman N., Kallas Z., Dalmau A., Velarde A. Should Animal Welfare Regulations Be More Restrictive? A Case Study in Eight European Union Countries. *Animals (Basel)*. 2019. Vol. 9. Is. 4. Art. 195. DOI: 10.3390/ani9040195.

2. Sandøe P., Hansen H. O., Bokkers E. A. M., Enemark P. S., Forkman B., Haskell M. J., Lundmark Hedman F., Houe H., Mandel R., Nielsen S. S., de Olde E. M., Palmer

C., Vogeler C. S., Christensen T. Dairy cattle welfare – the relative effect of legislation, industry standards and labelled niche production in five European countries. *Animal*. 2023. Vol. 17. Is. 12. Art. 101009. DOI: 10.1016/j.animal.2023.101009.

3. Про захист тварин від жорсткого поводження: Закон України від 21.02.2006 № 3447–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text>.

4. Herzog K., Kolk C. Animal welfare during transport and slaughter of cattle – background and facts. *Tierarztl Prax Ausg G Grosstiere Nutztiere*. 2023. Vol. 51. Is. 1. P. 15-21. DOI: 10.1055/a-2016-2016.

5. Яценко І. В. Вплив новітніх наукових здобутків Харківської наукової школи судово-ветеринарних експертів на ефективність призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи. *Progressive research in the modern world*. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Boston, USA. 2023. P. 25-47. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-2-4.03.23.pdf>.

6. Bartelink E. J., Clinkinbeard S., Spessard C., Kilmartin A., Spangler W. L. Documenting non-accidental injury patterns in a dog abuse investigation: A collaborative approach between forensic anthropology and veterinary pathology. *J. Forensic Sci*. 2022. Vol. 67. Is. 2. P. 756-765. DOI: 10.1111/1556-4029.14948.

7. Яценко І. В., Париловський О. І. Новітні досягнення в судово-ветеринарній експертизі тварин, постраждалих від жорстокого поводження. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького*. Серія : Ветеринарні науки. 2020. 22. 97. С. 95-105. DOI: 10.32718/nvlvet9716.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

9. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

10. Про ветеринарну медицину: Закон України від 04.02.2021 № 1206-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1206-20#Text>.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ,
КРИМІНАЛІСТИКИ
ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ**

**Матеріали V міжнародної
науково-практичної конференції
(Київ, 21 грудня 2023 року)**

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
03057, Київ, вул. Сім'ї Бродських, 6
Тел. / факс: 200-29-29

Керівник видавничого проєкту *В.І. Зарицький*
Комп'ютерний дизайн *О.П. Щербина*
Авторська редакція

Підписано до друку 29.12.2023. Формат 60x84 ¹/₁₆.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. аркушів – 32,67. Обл.-вид. аркушів – 33,36.
Тираж 100.

Видавець і виготовлювач: ТОВ «Видавництво Ліра-К»
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
03142, м. Київ, вул. В. Стуса, 22/1
тел./факс (044) 247-93-37; (050) 462-95-48
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net